

Leo Trotskij

Ryska revolutionens historia

I

Översättning: Jan-Christer Hamberg och Per-Olof Mattsson
Originalalets titel: *The History of the Russian Revolution*.

© Bokförlaget Röda Rummet 1988

Innehållsförteckning

Förord	1
Kapitel I: Särdrag i Rysslands utveckling	4
Kapitel II: Tsarryssland i kriget	11
Kapitel III: Proletariatet och bönderna	19
Kapitel IV: Tsaren och tsarinnan	29
Kapitel V: Idén om en palatsrevolution	35
Kapitel VI: Monarkins dödskamp	42
Kapitel VII: Fem dagar	54
Kapitel VIII: Vem ledde februariupproret?	72
Kapitel IX: Februarirevolutionens paradox	81
Kapitel X: Den nya makten	94
Kapitel XI: Dubbelmakt	107
Kapitel XII: Exekutivkommittén	112
Kapitel XIII: Armén och kriget	128
Kapitel XIV: Den härskande gruppen och kriget	139
Kapitel XV: Bolsjevikerna och Lenin	147
Kapitel XVI: Upprustning av partiet	161
Kapitel XVII: ”Aprildagarna”	170
Kapitel XVIII: Den första koalitionen	184
Kapitel XIX: Offensiven	191
Kapitel XX: Bönderna	200
Kapitel XXI: Förändringar bland massorna	209
Kapitel XXII: Sovjetkongressen och junidemonstrationen	223
Kapitel XXIII: Avslutning	233
Appendix I	235
Appendix II	240
Appendix III	244
Om författaren	247
Kronologisk översikt (enligt den gamla kalendern)	248
Personer	252
Platser	255
Ovanliga uttryck eller uttryck som används i en särskild bemärkelse	256
Politiska partier och grupper	258
Efterskrift	260

Första delen

Störtandet av tsarismen

Förord

Under de första två månaderna 1917 var Ryssland fortfarande en monarki under ätten Romanov. Åtta månader senare stod bolsjevikerna vid makten. Det var ingen som visste särskilt mycket om dem vid årets början, och deras ledare stod ännu under åtal för landsförräderi när de kom till makten. Man lär inte finna någon liknande historisk helomvändning, i synnerhet inte om man betänker att den omfattar en nation med 150 miljoner invånare. Det står klart att händelserna 1917 förtjänar att studeras, vad man nu än anser om dem.

Denna revolutions historia bör, liksom varje annan historia, först av allt berätta vad som hände och hur. Och detta är likväl otillräckligt, ty genom själva berättandet borde det stå klart varför det hände på just det här sättet och inte på något annat. Händelser bör varken betraktas som en serie äventyr eller utstakade enligt ett förutbestämt mönster. De måste lyda sina egna lagar. Att upptäcka dessa lagar blir författarens uppgift.

Det mest otvivelaktiga kännetecknet för en revolution är massornas direkta ingripande i historiska händelser. I vanliga fall höjer sig staten, vare sig den är monarkisk eller demokratisk, över nationen, och historien görs av specialister i branschen – kungar, ministrar, byråkrater, parlamentariker och journalister. Men vid de avgörande skeden då massorna inte längre kan uthärda den gamla ordningen, bryter de ned de barriärer som avstänger dem från den politiska arenan, sveper bort sina traditionella representanter och skapar genom sitt eget ingripande den första grundvalen för en ny regim. Huruvida detta är bra eller dåligt överlämnar vi åt moralisterna att bedöma. Själva tar vi fakta som de uppstår ur den objektiva händelseutvecklingen. För oss är revolutionens historia först och främst historien om massornas våldsamma inträde på den scen där de själva avgör sina öden.

I ett samhälle som gripits av revolution befinner sig klasserna i konflikt. Ändå står det helt klart, att de förändringar som mellan revolutionens början och slut inträffar i samhällets ekonomiska grundvalar och sociala klasskiktning inte är tillräckliga för att förklara själva revolutionens förlopp, vilket på kort tid kan stjälpas ur gamla institutioner över ända, skapa nya och störta dem igen. De revolutionära händelsernas dynamik avgörs omedelbart av hastiga, intensiva och lidelsefulla förändringar i psykologin hos de klasser som redan utformat sig själva före revolutionen.

Vad som är avgörande är att samhället inte byter ut sina institutioner när behov uppstår, som en mekaniker växlar mellan sina verktyg. Tvärtom, samhället uppfattar faktiskt sina institutioner som en gång för alla givna. I årtionden är den oppositionella kritiken ingenting annat än en säkerhetsventil för massornas missnöje, ett villkor för samhällsstrukturens stabilitet. Sådan var till exempel i princip innebörden av den socialdemokratiska kritiken. Det krävs mycket speciella omständigheter, oberoende av personers eller partiers vilja, för att slita missnöjet ur konservatismens fjättrar och föra massorna till uppror.

De snabba växlingarna i stämningar och åsikter bland massorna i revolutionstider härrör därför inte från det mänskliga medvetandets föränderlighet och rörlighet, utan från just det motsatta, från dess djupa konservatism. Det är idéernas och förhållandenas kroniska eftersläpning i förhållande till de nya objektiva villkoren – ända fram till den punkt då de senare faller över folk i form av katastrofer – som under en revolutionär period skapar den framrusande våg av tankar och känslor som i polisens huvud bara är resultatet av ”demagogernas” verksamhet.

Massorna slår inte in på revolutionens väg med en utarbetad plan för samhällets återuppbyggnad, utan med en stark känsla av att inte längre kunna uthärda den gamla regimen. Endast en klass ledande skikt har ett politiskt program, och även detta kräver fortfarande händelsernas prövning och massornas godkännande. Den grundläggande politiska processen i en revolution består i att en klass gradvis blir medveten om de problem som uppstår ur samhällets kris – att massorna aktivt försöker finna en väg framåt genom att fortlöpande närma sig problemen. De olika stadierna i en revolutionär process markeras av att extrema partier alltid undantränger de mindre extrema och uttrycker massornas utveckling mot vänster – så länge rörelsen inte stöter på objektiva hinder. Men när den gör det, inträder en reaktion; besvikelse inom den revolutionära klassens olika skikt, växande likgiltighet och i och med det ett förstärkande av de kontrarevolutionära krafternas ställning. Sådana är åtminstone de gamla revolutionernas allmänna huvuddrag.

Bara på grundval av en studie av de politiska processerna bland massorna kan vi förstå partiernas och ledarnas roll – vilken vi minst av allt är benägna att bortse ifrån. De utgör inte ett självständigt, men dock ett mycket viktigt element i processen. Utan en organisation som ger vägledning skulle massornas energi upplösas likt ånga som inte inneslutits i en cylinder. Men icke desto mindre är det varken kolven eller cylindern, utan ångan, som åstadkommer rörelsen.

Svårigheterna med att studera hur massornas medvetande förändras under en revolutionär epok är alldeles uppenbara. De förtryckta klasserna gör historia i fabrikena, i kasernerna, i byarna och på städernas gator. För övrigt är de minst av allt vana att skriva ned saker och ting. Perioder av hög spänning i de sociala lidelserna lämnar föga plats för begrundan och eftertanke. I tider av revolution har alla mulor, trots sin kraftiga konstitution även journalistikens plebejiska, svårt att hänga med. Ändå är historikerns situation på inget vis hopplös. De skriftliga vittnesbörden är ofullständiga och slumpmässigt utspridda. Men i ljuset av själva händelserna tillåter dessa fragment ofta en gissning om riktningen och rytmen i den dolda processen. Ett revolutionärt parti grundar – på vinst och förlust – sin taktik på en uppskattning av förändringarna i massornas medvetande. Bolsjevismens historiska kurs visar att en sådan uppskattning kan göras, åtminstone i grova drag. Om den kan göras av en revolutionär ledare i kampens strömvirvel, varför då också inte av historikern i efterhand?

De processer som pågår i massornas medvetande är emellertid inte självständiga och utan sammanhang. Idealister och eklektiker må rasa, men likafullt bestäms medvetandet av villkoren. I de historiska förhållanden som format Ryssland, dess ekonomi, dess klasser, dess stat, andra staters inverkan på landet, bör vi kunna finna förutsättningarna både för februarirevolutionen, och oktoberrevolutionen som efterträdde den. Eftersom den största gåtan är det faktum att ett efterblivet land var det första att placera proletariatet vid makten, måste vi söka lösningen av gåtan i *särdragen* hos detta efterblivna land, dvs. i det som skiljer det från andra länder.

Rysslands historiska egenheter och deras relativa betydelse kommer vi att karaktärisera i de närmast följande kapitlen i denna bok, vilka ger en kort översikt av utvecklingen i det ryska samhället och dess inre krafter. Vår förhoppning är att det oundvikligen schematiska i dessa kapitel inte kommer att avskräcka läsaren. I bokens fortsättning kommer han att möta just dessa krafter i full verksamhet.

Detta arbete kommer inte att i någon som helst utsträckning vila på personliga hågkomster. Den omständigheten att författaren deltog i händelserna befriar honom inte från plikten att basera framställningen på noggrant verifierade dokument. Författaren talar om sig själv, i den utsträckning händelsernas förlopp kräver det, i tredje person. Och detta är inte blott och bart

en litterär form: Den subjektiva tonen – oundviklig i självbiografier och memoarer – kan inte tillåtas i ett historiskt verk.

Att författaren deltog i kampen underlättar naturligt nog hans förståelse, inte bara av psykologin hos de individuella och kollektiva krafter som var i verksamhet, utan också av händelsernas inre samband. Denna fördel kommer att ge positiva resultat endast på ett villkor: Att han inte förlitar sig på det egna minnets vittnesbörd, vare sig det gäller triviala detaljer eller viktigare ting, vare sig i fråga om fakta eller i fråga om motiv och stämningar. Författaren tror att vad på honom ankommer, har han uppfyllt detta villkor.

Kvarstår så frågan om författarens politiska inställning, då han som historiker intar samma ståndpunkt som han en gång gjorde som deltagare i händelserna. Läsaren är naturligtvis inte tvungen att dela författarens politiska åsikter, vilka han å sin sida inte har någon anledning att dölja. Men läsaren har verkligen rätt att kräva att ett historiskt verk inte ska vara ett försvar för en politisk inställning, utan en i sig själv välgrundad skildring av revolutionens faktiska förlopp. Ett historiskt verk fyller bara sin uppgift fullt ut när händelser utvecklar sig på dess sidor i deras helt naturliga nödvändighet.

Är det därför tvunget att vara i besittning av historikerns så kallade ”opartiskhet”? Ingen har ännu på ett klagande sätt talat om vad denna opartiskhet består i. De ofta citerade orden av Clemenceau, att det är nödvändigt att fatta revolutionen *en bloc*, som en helhet, är i bästa fall en fyndig undanflykt. Hur kan man fatta något som helhet vars väsen består av splittring? Clemenceaus aforism dikterades delvis av skamkänslor inför hans alltför beslutsamma förfäder, delvis av förlägenhet inför deras skuggor.

En av de reaktionära och därmed omhuldade historikerna i dagens Frankrike, L. Madelin, ägnar sig åt salongsskvaller om den stora revolutionen – dvs. hans egen nations födelse – och hävdar att ”historikern borde stå på murarna kring en hotad stad och samtidigt skåda över både belägrarna och de belägrade”: endast på detta sätt, tycks det, kan han uppnå en ”försonande rättvisa”. Emellertid vittnar Madelins egna ord om, att ifall han klättrar upp på den mur som skiljer de två lägren åt, är det bara i egenskap av spanare för reaktionen. Det är bra att han bara håller sig till krigsläger i det förflutna: i en tid av revolutioner är det förenat med stora risker att stå på muren. I oroliga tider finner man för övrigt vanligen predikarna av ”försonande rättvisa” sittande mellan fyra väggar i väntan på att se vilken sida som kommer att vinna.

Den allvarligt syftande och kritiske läsaren önskar ingen bedräglig opartiskhet, vilken erbjuder honom en skål försoning med ett välplacerat gift av reaktionärt hat på botten, utan en vetenskaplig samvetsgrannhet, som för sina sympatier och antipatier – öppna och osminkade – söker stöd i ett ärligt studium av fakta, en bestämning av deras verkliga samband och ett blottläggande av orsakslagarna i deras rörelse. Detta är den enda möjliga historiska objektivismen, och den är dessutom mer än tillräcklig, då den verifieras och bekräftas inte av historikerns goda intentioner, vilka bara han kan intyga, utan av de naturlagar som den historiska processen själv uppenbarar för honom.

Källorna till denna bok är ett oräkneligt antal tidskrifter, dagstidningar och andra tidningar, memoarer, rapporter och annat material, delvis i manuskript, men till större delen publicerat av Institutet för revolutionens historia i Moskva och Leningrad. Vi har ansett det överflödigt att i texten göra hänvisningar till särskilda publikationer, eftersom det bara skulle besvära läsaren. Av de böcker som har karaktären av kollektiva historiska verk har vi särskilt använt *Essäer om oktoberrevolutionens historia* (Moskva/Leningrad 1927) i två volymer. I och med att boken är skriven av olika författare är delarna av varierande värde, men de innehåller i alla händelser rikligt med faktamaterial.

Tidsangivelserna i vår bok är överallt utförda i enlighet med den gamla stilen – dvs. alla datum är tretton dagar efter den internationella och den nuvarande sovjetiska kalendern. Författaren har känt sig tvingad att använda den kalender som var i bruk under revolutionen. Naturligtvis hade det inte krävt någon möda att överföra alla datum till den nya stilen. Men arbetet med att avlägsna en svårighet skulle bara skapa andra och betydelsefullare problem. Monarkins störtande har gått till historien som februarirevolutionen: enligt den västerländska tideräkningen ägde den rum i mars. Den väpnade demonstrationen mot den provisoriska regeringens imperialistiska politik har gått till historien under namnet ”april dagarna”, medan den enligt den västerländska tideräkningen ägde rum i maj. Utan att nämna andra mellanliggande händelser och datum, påpekar vi bara att oktoberrevolutionen enligt europeisk tideräkning inträffade i november. Kalendern själv är som vi ser färgad av händelserna, och historikern kan inte handskas med revolutionär kronologi enbart med hjälp av aritmetik. Vi ber läsaren ha vänligheten att hålla i minnet, att innan revolutionen kullkastade den bysantinska kalendern var den tvungen att störta de institutioner som höll fast vid dem.

L. Trotskij

Prinkipo

14 november 1930

Kapitel I: Särdrag i Rysslands utveckling

Det grundläggande och mest stabila inslaget i Rysslands historia är den långsamma utvecklingstakten, med ekonomisk efterblivenhet, samhällsformernas primitivitet och låg kulturell nivå som följd.

Befolkningen på denna jättelika och karga slätt, öppen för ostliga vindar och asiatiska folkvandringar, dömdes av naturen själv till en långvarig efterblivenhet. Kampen mot nomaderna varade nästan till slutet av 1600-talet; kampen mot vindarna, som för med sig vinterkyla och sommartorka, pågår ännu. Jordbruket, grundvalen för hela utvecklingen, framskred med extensiva metoder. I norr högg man ner och brände upp skogarna, i söder plundrade man de orörda stäpperna. Erövringen av naturen blev vittomfattande men inte djupgående.

Medan västerns barbarer bosatte sig bland ruinerna av den romerska kulturen, där otaliga gamla stenar redan låg färdiga som byggmaterial, fann slaverna i öster inget arv på sina öde slätter; deras föregångare hade befunnit sig på en ännu lägre kulturell nivå än de själva. De västeuropeiska folken, som snart fann sina naturliga gränser, skapade handelsstäderna, dessa ekonomiska och kulturella anhopningar. Vid de första tecknen på överbefolkning vandrade befolkningen på den östra slätten djupare in i skogarna eller spred ut sig över stäppen. De mer aggressiva och företagsamma elementen inom bondebefolkningen i väster blev borgare, hantverkare och handelsmän. Vissa av de mer aktiva och djärva i öster blev handelsmän, men de flesta blev kosacker, pionjärer och nybyggare. Den sociala differentieringen, som var intensiv i väster, fördröjdes och dämpades i öster av expansionsprocessen. ”Moskoviternas tsar regerar, trots att han är kristen, ett trögtänkt folk”, skrev Vico, samtida med Peter I. Denna ”tröghet” hos moskoviterna var en återspeglning av den ekonomiska utvecklingens låga tempo, klassförhållandenas formlöshet och den inhemska historiens fattigdom.

De gamla civilisationerna i Egypten, Indien och Kina var nog så självtillräckliga och hade, trots sina outvecklade produktivkrafter, tillräckligt med tid till sitt förfogande för att nära nog fullända sina sociala relationer, nästan i lika detaljerad grad som deras hantverkare bedrev sitt hantverk. Ryssland befann sig inte bara geografiskt, utan också socialt och historiskt, mellan Europa och Asien. Landet skilde sig från den europeiska västern, men också från den asiatiska östern, och närmade sig vid olika perioder och i olika gestalter än den ena än den andra.

Östern bidrog med tataroket, vilket trädde in som en viktig beståndsdel i den ryska statens struktur. Västern var en än mer hotande fiende – men på samma gång en lärare. Ryssland var oförmöget att överta österns former, därför att det hela tiden var tvunget att anpassa sig till det ekonomiska och militära trycket från väst. Förekomsten av feodala förhållanden i Ryssland, vilken förnekades av tidigare historiker, får obetingat anses bekräftad genom senare undersökningar. Till yttermera visso var de grundläggande elementen i den ryska feodalismen desamma som i väst. Men enbart det faktum att förekomsten av en feodal epok måste fastställas med hjälp av omfattande vetenskapliga argument, visar tillräckligt väl den ryska feodalismens ofullständighet, dess formlöshet och dess fattigdom på kulturella monument.

Ett efterblivet land assimilerar de materiella och intellektuella framsteg som gjorts av de utvecklade länderna. Men detta betyder inte att det skulle följa dem slaviskt, att det skulle upprepa alla steg i deras utveckling. Teorin om de historiska cyklernas upprepning – som framställt av Vico och hans efterföljare – vilar på en iakttagelse av de förkapitalistiska kulturernas krets bana, och delvis på de första försöken till kapitalistisk utveckling. En viss upprepning av de kulturella framstegen i ständigt nya bosättningsområden var i själva verket nära förbunden med hela processens provinsiala och episodiska karaktär. Kapitalismen innebär emellertid att dessa förhållanden övervinns. Den förbereder och förverkligar i viss mening allmängiltigheten och varaktigheten i människans utveckling. Därigenom förhindras olika nationers upprepande av utvecklingens former. Trots att det måste följa efter de utvecklade länderna, behöver ett efterblivet land inte ta saker och ting i samma ordning. Den historiska efterblivenhetens privilegium – och ett sådant privilegium existerar – tillåter, eller snarare tvingar, landet att anta det som finns tillgängligt vid en viss tidpunkt och därigenom hoppa över en hel serie av mellanliggande stadier. Vildarna slänger omedelbart bort sina bågar och pilar och använder istället gevär, utan att för den skull behöva tillryggalägga den väg som låg mellan dessa vapen i det förflutna. De europeiska kolonisateurerna i Amerika började inte om historien igen ända från början. Det faktum att Tyskland och USA nu ekonomiskt överträffat England möjliggjordes genom själva efterblivenheten i deras kapitalistiska utveckling. Å andra sidan är den konservativa anarki som råder inom den brittiska kolindustrin – liksom i huvudena på Ramsay MacDonald och hans vänner – betalning för det förflutna, då England alltför länge spelade rollen av kapitalistisk pionjär. De historiskt efterblivna nationernas utveckling leder av nödvändighet till en märklig kombination av olika stadier i den historiska processen. I sin helhet får deras utveckling en planlös, komplicerad och sammansatt karaktär.

Möjligheten att hoppa över mellanliggande steg är naturligtvis inte på något sätt absolut. Hur stor den möjligheten är bestäms i det långa loppet av landets ekonomiska och kulturella kapacitet. Dessutom försämrar den efterblivna nationen inte sällan de framsteg som lånats utifrån i sina försök att anpassa dem till sin egen, mer primitiva kultur. På detta sätt får själva assimileringprocessen en motsägelsefull karaktär. Sålunda ledde införandet av vissa element av västerländsk teknik och utbildning, framför allt militär och industriell, under Peter I (1672–1725), till att livegenskapen stärktes som den grundläggande formen för arbetets organisering. Europeiska rustningar och europeiska lån – båda tveklösa produkter av en högre kultur – ledde till ett förstärkande av tsarismen, vilket i sin tur försenade landets utveckling.

Historiens lagar har ingenting gemensamt med pedantisk schematism. Ojämnheten, den historiska processens mest allmängiltiga lag, uppenbarar sig i sin skarpaste och mest invecklade form i de efterblivna ländernas öden. Under den yttre nödvändighetens piska tvingas den efterblivna kulturen att göra språng. Ur ojämnhetens universella lag härrör sålunda en annan lag, som vi i brist på bättre kan kalla för lagen om *den sammansatta utvecklingen* – med vilket vi avser sammanträngningen av olika stadier, en kombination av olika steg, en blandning av föråldrade och mer samtida former. Utan denna lag, som

naturligtvis måste ses i hela sitt materiella sammanhang, är det omöjligt att förstå Rysslands historia, ja, vilket land som helst med en kultur av andra, tredje eller tionde klassen.

Under trycket från det rikare Europa svalde den ryska staten relativt sett en långt större andel av folkets rikedomar än i väst, och dömde därigenom inte bara folket till en dubbel fattigdom, utan försvagade också grundvalarna för de besuttna klasserna. Eftersom staten samtidigt behövde stöd från de senare, tvingade den fram och reglerade deras tillväxt, vilket resulterade i att de byråkratiserade, privilegierade klasserna aldrig nådde sin fulla mognad. På så sätt närmade sig den ryska staten ännu mer en asiatisk despotism. Det bysantinska enväldet, som officiellt infördes av de moskovitiska tsarerna vid början av 1500-talet, underkuvade de feodala bojarerna med hjälp av adeln, och vann sedan adelns underdånighet genom att göra bondebefolkningen till deras livegna och skapade på denna grundval det petersburgska väldets absolutism. Efterblivenheten i hela förloppet antyds nog så klart av det faktum att livegenskapen, som föddes i slutet av 1500-talet, tog form under 1600-talet och blomstrade under 1700-talet, upphävdes juridiskt först 1861.

Prästerskapet spelade, i adelns efterföljd, ingen liten roll, även om den var underdånig, vid bildandet av det tsaristiska enväldet. Kyrkan i Ryssland nådde aldrig de höjder varifrån den kunde styra, som den gjorde i det katolska västerlandet; den nöjde sig med rollen som andlig tjänare åt enväldet, och betraktade detta som kompensation för sin ödmjukhet. Biskoparna och metropoliterna åtnjöt auktoritet endast som representanter för den världsliga makten. Patriarkerna byttes ut samtidigt med tsarerna. Under Petersburgsperioden blev kyrkans beroende av staten ännu mer servilt. Tvåhundra tusen präster och munkar var i allt väsentligt en del av byråkratin, en form av evangelisk polis. I gengäld försvarades det ortodoxa prästerskapets monopol i fråga om tro, jord och inkomster av en mer reguljär polis.

Slavofilismen, efterblivenhetens messianism, har grundat sin filosofi på antagandet att det ryska folket och dess kyrka är alltigenom demokratiska, medan det officiella Ryssland är en tysk byråkrati som påtvingats dem av Peter den store. Marx anmärkte om detta ämne: "På samma sätt skyllde de tyska dumhuvudena Fredrik den andres despotism på fransmännen, som om inte efterblivna slavar alltid behövde civiliserade slavar för att läras upp". Denna korta kommentar tar fullständigt död, inte bara på den gamla slavofila filosofin, utan också på "rasisternas" senaste uppenbarelser.

Inte bara den ryska feodalismens utan hela den gamla ryska historiens fattigdom finner sitt mest nedslående uttryck i frånvaron av verkliga medeltida städer som centra för handel och hantverk. Hantverket lyckades i Ryssland inte skilja sig från jordbruket utan bevarade sin karaktär av hemindustri. De gamla ryska städerna var affärs-, administrations-, militär- och herrgårdscentra för konsumtion, och följaktligen inte för produktion. Till och med Novgorod, som liknade Hansan, och inte underkuvades av tatarerna, var endast en affärs- och inte en industristad. Visserligen skapade bondeindustrierna, som var utspridda över olika distrikt, ett behov av handelskontakter i stor skala. Men nomadhandlarna kunde omöjligen fylla den samhällsroll som i väst tillkom hantverksgillena och små- och mellanbourgeoisien inom handel och industri, vilka var oskiljaktigt knutna till sin bondeomgivning. Dessutom korsade den ryska handelns huvudvägar gränsen, och den hade således sedan urminnes tider överlämnat ledarskapet till utländskt handelskapital, och därmed givit hela processen en halvkolonial karaktär, där den ryske handelsmannen var förmedlare mellan städerna i väst och de ryska byarna. Detta slags ekonomiska förbindelse utvecklades ytterligare under den ryska kapitalismens epok och fann sitt mest extrema uttryck i det imperialistiska kriget.

De ryska städernas obetydlighet, som mer än något annat gynnade utvecklingen av en asiatisk stat, omöjliggjorde också en reformation – dvs. ett utbyte av den feodala, byråkratiska ortodoxin mot någon moderniserad form av kristendom, som var anpassad efter det borgerliga

samhällets behov. Kampen mot statskyrkan gick inte längre än till skapandet av bondesekter, där de ”gammaltroendes” fraktion var den mäktigaste.

Femton år före den stora franska revolutionen utvecklades i Ryssland en rörelse bland kosacker, bönder och livegna arbetare från Ural, känd som Pugatjevupproret. Vad saknades i denna hotfulla folkresning för att den skulle ha kunnat förvandlas till en revolution? Ett tredje stånd. Utan städernas industriella demokrati kunde ett bondekrig inte utvecklas till en revolution, på samma sätt som bondesekterna inte kunde uppnå en reformation. Resultatet av Pugatjevupproret blev just det motsatta – stärkandet av den byråkratiska absolutismen som skydd för adelns intressen, ett skydd som åter rättfärdigade sig självt i farans stund.

Landets europeisering, formellt påbörjad under Peter den store, blev under det följande århundradet alltmer ett krav från den härskande klassen själv, adeln. 1825 gick den aristokratiska intelligentsian, genom att generalisera detta krav politiskt, ända till en militärkonspiration för att begränsa enväldets makt. Under trycket från den europeiska bourgeoisins utveckling försökte den progressiva adeln alltså ersätta det tredje stånd som inte fanns. Men ändå ville de kombinera sin liberala regim med garantier för deras eget kasherravälde, och de fruktade därför mest av allt att väcka bönderna. Därför är det inte förvånande, att konspirationen inte blev mer än ett halvdant försök av en talangfull men isolerad officerskast, som gav upp nästan utan kamp. Sådan var dekabristupprorets betydelse.

De jordägare som ägde fabriker var de första inom sin kast som förespråkade ett ersättande av livegenskap med lönearbete. Den växande exporten av rysk säd gav en impuls i samma riktning. 1861 kunde adelsbyråkratin, med stöd av de liberala godsägarna, genomföra sin bondereform. Den kraftlösa liberala bourgeoisien spelade under denna operation rollen av en ödmjuk kör. Det behöver inte påpekas att tsarismen löste Rysslands fundamentala problem, jordproblemet, på ett betydligt mer girigt och tjuvaktigt sätt än det som den preussiska monarkin ett decennium senare använde för att lösa Tysklands mest fundamentala problem – den nationella konsolideringen. Att en klass löser en annan klass problem är en av dessa sammansatta metoder som är naturliga för efterblivna länder.

Lagen om den sammansatta utvecklingen framträder emellertid utan tvivel bäst i den ryska industrins historia och karaktär. Den ryska industrin uppkom sent och upprepade inte de avancerade ländernas utveckling utan anpassade sig själv till den och upptog dess senaste framsteg till sin egen efterblivenhet. På samma sätt som Rysslands ekonomiska utveckling i sin helhet hoppade över hantverksskråens och manufakturernas epok, hoppade också olika enskilda industribranscher över en rad nivåer i den tekniska produktionsutvecklingen som det tagit Europa århundraden att tillryggalägga. Tack vare detta kunde rysk industri under vissa perioder utvecklas med osedvanlig hastighet. Mellan den första revolutionen (1905) och kriget fördubblades i stort sett den ryska produktionen. Detta uppfattade vissa ryska historiker som tillräcklig grund för att dra slutsatsen, att ”vi måste överge legenden om efterblivenhet och långsam tillväxt.”¹ I verkligheten bestämdes möjligheten för denna plötsliga tillväxt av just den kraftiga efterblivenhet som inte bara levde vidare till det ögonblick då det gamla Ryssland likviderades, utan som än idag finns kvar som ett arv.

Det grundläggande kriteriet för ett lands ekonomiska nivå är arbetsproduktiviteten, vilken i sin tur beror på industrins relativa tyngd i landets totala ekonomi. Vid krigsutbrottet, när det tsaristiska Ryssland hade nått höjdpunkten av sin rikedom, var nationalinkomsten per capita 8 till 10 gånger lägre än i Förenta staterna – ett faktum som inte förvånar om man betänker att 4/5 av Rysslands självförsörjande befolkning arbetade inom jordbruket, medan det i Förenta staterna för varje anställd inom jordbruket fanns 2 1/2 anställd i industrin. Vi måste tillägga

¹ Påståendet görs av professor M. N. Pokrovskij. Se Appendix I.

att för varje hundratal kvadratkilometer hade Ryssland vid krigsutbrottet 0,4 kilometer järnväg, Tyskland 11,7 och Österrike-Ungern 7. Andra jämförbara koefficienter pekar i samma riktning.

Men det är just inom den ekonomiska sfären, vilket vi tidigare påpekat, som lagen om den sammansatta utvecklingen framträder allra kraftfullast. Under samma tid som jordbruksmetoderna som helhet, ända fram till revolutionen, stannade kvar på 1600-talets nivå, befann sig den ryska industrins tekniska och kapitalistiska struktur på samma nivå som de utvecklade ländernas och överträffade dem till och med i vissa avseenden. Små företag, med mindre än hundra arbetare, sysselsatte 1914 i Förenta staterna 35 procent av det totala antalet industriarbetare, i Ryssland endast 17,8 procent. De två länderna hade, relativt sett, ett i det närmaste identiskt antal företag som sysselsatte mellan hundra och tusen arbetare. Men de stora företagen, med över tusen arbetare var, sysselsatte i Förenta staterna 17,8 procent av arbetarna och i Ryssland 41,4 procent! För de mest betydelsefulla industridistrikten är den senare procentsiffran högre: För Petrograddistriktet 44,4 procent, för Moskvadistriktet hela 57,3 procent. Vi får ett liknande resultat om vi jämför den ryska industrin med brittisk eller tysk. Detta faktum – som för första gången fastslogs av författaren 1908 – går knappast ihop med den banala idén om Rysslands ekonomiska efterblivenhet. Men det vederlägger inte heller denna efterblivenhet, utan kompletterar den dialektiskt.

Industrikapitalets sammanflätning med bankkapitalet genomfördes också mer fullständigt i Ryssland än i något annat land. Men industriernas underkastelse under bankerna innebar av samma skäl också deras underkastelse under Västeuropas penningmarknad. Den tunga industrin (metall, kol, olja) kontrollerades nästan helt av utländskt finanskapital, som för egen del hade byggt upp ett system av samarbetande och förmedlande banker i Ryssland. Den lätta industrin följde samma väg. Utlänningar ägde i allmänhet omkring 40 procent av allt aktiekapital i Ryssland, men i de ledande branscherna inom industrin var procentsiffran ännu högre. Vi kan utan överdrift säga att de kontrollerande aktieposterna i de ryska bankerna, maskinanläggningarna och fabrikerna stod att finna utomlands, och den mängd som hörde hemma i England, Frankrike och Belgien var i det närmaste den dubbla mot den i Tyskland.

Den ryska bourgeoisins sociala karaktär och dess politiska fysiologi bestämdes av den ryska industrins ursprungsvillkor och struktur. Redan industrins extrema koncentration innebar, bara den, att det mellan de kapitalistiska ledarna och folkmassorna inte fanns ett hierarkiskt system av övergångsskikt. Till detta måste vi lägga att ägarna till de viktigaste industri-, bank- och transportföretagen var utlänningar, som genom sina investeringar inte bara fick profiter från Ryssland utan också ett politiskt inflytande i utländska parlament, där man inte bara underlät att stödja kampen för rysk parlamentarism, utan ofta motarbetade den: det räcker med att erinra sig den skamliga roll som det officiella Frankrike spelade. Sådana är de grundläggande och ofrånkomliga orsakerna till den ryska bourgeoisins politiska isolering och antifolkliga karaktär. Medan den i början av sin egen historia var för omogen att genomföra en reformation, var den övermogen när tiden kom för att leda en revolution.

I korrespondens med denna allmänna utvecklingsgång i landet var den reservoar ur vilken den ryska arbetarklassen formade sig inte hantverksgillena utan jordbruket, inte staden utan landsbygden. Dessutom utvecklades proletariatet i Ryssland inte gradvis under århundraden, bärande med sig det förflutnas börda som i England, utan i språng med täta byten av miljö, förhållanden, band och ett tvärt brott med det förflutna. Det är just detta faktum – i kombination med tsarismens koncentrerade förtryck – som gjorde de ryska arbetarna mottagliga för den revolutionära tankens djärvaste slutsatser – på samma sätt som de efterblivna industrierna var mottagliga för det senaste i kapitalistisk organisation.

Det ryska proletarietet upprepade ständigt sitt ursprungs korta historia. Medan det inom metallindustrin, speciellt i Petrograd, utkristalliserades ett skikt av proletärer i andra generationen, vilka helt och hållet brutit med landsbygden, var den förhärskande typen i Ural till hälften industriarbetare, till hälften bonde. Ett årligt tillflöde av ny arbetskraft från landsbygden i alla industridistrikt förnyade hela tiden proletarietets band med dess ursprungliga sociala reservoar.

Bourgeoisins oförmåga till politisk handling orsakades direkt av dess relationer till proletarietet och bönderna. Den kunde inte dra med sig och leda arbetare som i sitt dagliga liv ställde sig fientliga och som så tidigt lärt sig att generalisera sina problem. På samma sätt var den oförmögen att leda bönderna, eftersom den var inskrädd i ett nätverk av gemensamma intressen med godsägarna och fruktade varje form av omskakning i egendomsförhållandena. Den ryska revolutionens försening var alltså inte bara en fråga om kronologi, utan också om nationens sociala struktur.

England genomförde sin puritanska revolution när befolkningen inte uppgick till mer än 5,5 miljoner människor, av vilka en halv miljon återfanns i London. Under den franska revolutionen hade även Paris bara en halv miljon av Frankrikes 25 miljoner invånare. Ryssland hade i början av 1900-talet en folkmängd på ungefär 150 miljoner, varav mer än tre miljoner fanns i Petrograd och Moskva. Bakom dessa jämförande siffror döljer sig enorma sociala skillnader. Inte bara 1600-talets England, utan också 1700-talets Frankrike saknade ett proletariet i modern mening. I Ryssland däremot fanns det en arbetarklass både på landet och i städerna, som 1905 räknade inte mindre än 10 miljoner, vilka tillsammans med sina familjer uppgår till mer än 25 miljoner – dvs. lika mycket som hela Frankrikes folkmängd under den stora revolutionens epok. Med utgångspunkt från Cromwells armé av beslutsamma hantverkare och oberoende bönder – via Paris sansculotter – till Sankt Petersburgs industriproletärer, hade revolutionen på djupet förändrat sin sociala mekanism, sina metoder och därmed också sina mål.

1905 års händelser var en prolog till två revolutioner, den i februari och den i oktober. I prologen inrymdes dramats alla element utan att komma till uppförande. Det rysk-japanska kriget hade fått tsarismen att vackla. Mot bakgrund av en massrörelse hade den liberala bourgeoisien skrämt monarkin med sin opposition. Arbetarna hade organiserat sig oberoende av bourgeoisien, och i opposition till den, i sovjeter, en organisationsform som då uppstod för första gången. Bondeuppror för övertagande av jorden ägde rum över hela landet. Inte bara bönderna, utan också revolutionära delar av armén, närmade sig sovjeterna, som i den mest spända situationen öppet ifrågasatte monarkins makt. Men samtliga revolutionära krafter gick då till handling för första gången och saknade erfarenhet och självförtroende. Liberalerna drog sig demonstrativt ifrån revolutionen precis i det ögonblick när det stod klart att det inte räckte med att skaka om tsarismen, utan att den måste kastas över ända. Den tvära brytningen med folket, i vilken bourgeoisien drog med sig betydande kretsar av den demokratiska intelligentsian, gjorde det lättare för monarkin att splittra upp armén, skilja ut de lojala enheterna och få till stånd en blodig uppgörelse med arbetarna och bönderna. Trots några brutna revben undslapp tsarismen 1905 års erfarenhet med livet i behåll och gott om krafter.

Vilka förändringar i styrkeförhållandena tillfördes under de elva år av historisk utveckling som skilde prologen från dramat? Tsarismen kom under denna period i ännu skarpare konflikt med den historiska utvecklingens krav. Bourgeoisien blev ekonomiskt mäktigare, men som vi sett vilade dess makt på en högre koncentration av industrin och en ökad dominans för utländskt kapital. Påverkad av läxan från 1905 hade bourgeoisien blivit mer konservativ och misstänksam. Små- och mellanbourgeoisins relativa vikt, som redan tidigare var obetydlig, minskade ännu mer. Den demokratiska intelligentsian hade, generellt sett, inget som helst fast socialt stöd. Den kunde utöva ett tillfälligt politiskt inflytande, men kunde inte spela någon

självständig roll: dess beroende av den borgerliga liberalismen hade vuxit kolossalt. Under dessa omständigheter var det bara det ungdomliga proletariatet som kunde ge bönderna ett program, en fana och ett ledarskap. De gigantiska uppgifter som därmed förelades proletariatet gav upphov till den brådskande nödvändigheten av en särskild revolutionär organisation, som snabbt kunde gripa tag i folkmassorna och göra dem redo för revolutionär handling under arbetarnas ledarskap. På så sätt utvecklades sovjeterna från 1905 på ett storartat sätt 1917. Att sovjeterna, vilket vi bör påpeka här, inte bara är barn av Rysslands historiska efterblivenhet, utan en produkt av dess sammansatta utveckling, antyds av det faktum att proletariatet i det mest industrialiserade landet, Tyskland, under sin revolutionära höjdpunkt – 1918 till 1919 – inte kunde finna någon annan organisationsform.

Revolutionen 1917 hade fortfarande som sin omedelbaraste uppgift störtandet av den byråkratiska monarkin, men till skillnad från de gamla borgerliga revolutionerna var den avgörande kraften nu en ny klass som formerats på grundval av en koncentrerad industri, och beväpnad med nya organisationer och nya kampmetoder. Lagen om den sammansatta utvecklingen framträder här i sin mest extrema uttrycksform: utgående från störtandet av en medeltida struktur placerade revolutionen inom loppet av några få månader proletariatet och kommunistpartiet vid makten.

I sin inledande uppgift var den ryska revolutionen alltså en demokratisk revolution. Men den ställde frågan om politisk demokrati på ett nytt sätt. Medan arbetarna täckte hela landet med sovjeter, drog in soldater och en del av bönderna i dem, fortsatte bourgeoisien att schackra – ska vi eller ska vi inte sammankalla en konstituerande församling? I vår framställning kommer denna fråga att framträda i sin helhet. Här vill vi endast märka ut sovjeternas plats i de revolutionära idéernas och formernas historiska successionsordning.

I mitten av 1600-talet utvecklades den borgerliga revolutionen i England i den religiösa reformationens dräkt. En kamp för rätten att be efter sin egen bönbok identifierades med kampen mot kungen, aristokratin, kyrkans furstar och Rom. Presbyterianerna och puritanerna var djupt övertygade om att de ställde sina jordiska intressen under den gudomliga försynens orubbliga beskydd. De mål för vilka de nya klasserna kämpade blandades oskiljaktigt samman i deras medvetande med texter från Bibeln och kyrkliga ritualer. Emigranter förde med sig denna i blod präglade tradition över Atlanten. Därur kom den utomordentliga kraften i den anglosaxiska tolkningen av kristendomen. Vi ser till och med idag hur ”ministersocialister” i Storbritannien försvarar sin feghet med samma magiska texter som folket på 1600-talet använde för att rättfärdiga sitt mod.

I Frankrike, som hoppade över reformationen, överlevde den katolska kyrkan som statsinstitution ända fram till revolutionen, som fann sitt uttryck och rättfärdigande i det borgerliga samhällets uppgifter, inte i Bibelns texter, utan i demokratins abstraktioner. Oavsett det hat som Frankrikes nuvarande härskare hyser mot jakobinismen, är det endast tack vare Robespierres stränga arbete som de kan dölja sitt konservativa styre bakom de paroller med vars hjälp det gamla samhället sprängdes.

Var och en av de stora revolutionerna markerade ett nytt stadium i det borgerliga samhället och nya former av medvetande för dess klasser. Liksom Frankrike hoppade över reformationen, hoppade Ryssland över den formella demokratin. Det ryska revolutionära partiet, som kom att sätta sin prägel på en hel epok, sökte inte uttryck för revolutionens uppgifter vare sig i Bibeln, eller i vad den sekulariserade kristendomen kallade ”ren” demokrati, utan i samhällsklassernas materiella förhållanden. Sovjetsystemet gav åt dessa förhållanden det enklaste, mest ohöljda och uppenbara uttrycket. De arbetandes regim har för första gången förverkligats i sovjetsystemet, vilket – oavsett dess omedelbara historiska

skiftningar – oemotståndligt trängt in i massornas medvetande, liksom på sin tid reformationens system eller den rena demokratin.

Kapitel II: Tsarryssland i kriget

Rysslands deltagande i kriget var motsägelsefullt till både motiv och mål. Den blodiga kampen fördes i huvudsak om världsherravälde. I den meningen gick det utöver Rysslands räckvidd. Rysslands egna krigsmål (de turkiska sunden, Galizien, Armenien) var provinsiella till karaktären, och kom bara att avgöras i förbifarten i den mån som de motsvarade intressena hos de stridande huvudparterna.

Samtidigt kunde inte Ryssland, som en av stormakterna, undgå att delta i de utvecklade kapitalistländernas vilda tråtor, liksom det i den föregående epoken inte kunnat undvika införandet av verkstäder, fabriker, järnvägar, automatgevär och flygplan. De inte ovanliga dispyterna bland ryska historiker av den senaste skolan om i vilken utsträckning Ryssland var moget för nutidens imperialistiska politik förfaller ofta till ren skolastik, eftersom de betraktar Ryssland som en isolerad enhet, en självständig faktor på den internationella arenan, medan det i själva verket bara var en länk i ett system.

Indien deltog i kriget både faktiskt och formellt som en koloni till England. Kinas deltagande var formellt sett "frivilligt" men i själva verket slavens ingripande i kampen mellan hans herrar. Rysslands deltagande placerar sig någonstans halvvägs mellan Frankrikes och Kinas deltagande. Ryssland betalade på så vis för sin rätt att vara bundsförvant till utvecklade länder, att importera kapital och betala ränta på det – dvs. väsentligen för sin rätt att vara en privilegierad koloni till sina allierade – men på samma gång för sin rätt att förtrycka och råna Turkiet, Persien, Galizien och i allmänhet de länder som var svagare och mer efterblivna än själva Ryssland. Den ryska bourgeoisie dubbla imperialism hade i grunden karaktären av en agentur åt andra mäktigare världsmakter.

De kinesiska kompradorerna är den klassiska typen av nationell bourgeoisie, ett slags förmedlande agentur mellan utländskt finanskapital och det egna landets ekonomi. Inom världens makthierarki intog Ryssland före kriget en betydligt högre ställning än Kina. Vilken ställning det skulle ha intagit efter kriget, om det inte ägt rum någon revolution, är en annan fråga. Men det ryska enväldet å ena sidan, och den ryska bourgeoisie å den andra, företedde kompradordrag som allt tydligare kom till uttryck. De levde av och närde sig på sina förbindelser med utländsk imperialism, som den tjänade, och kunde inte ha överlevt utan dess stöd. Förvisso överlevde den i det långa loppet inte ens med dess stöd. Rysslands kompradorliknande bourgeoisie hade världsimperialistiska intressen i samma mening som en agent vilken betalas i procent av sin uppdragsgivares räntor.

Krigets verktyg är armén. Eftersom varje armé i den nationella mytologin anses oövervinnlig, såg de härskande klasserna i Ryssland ingen anledning att göra något undantag för tsarens armé. I verkligheten var dock denna armé bara en verklig styrka i förhållande till halv-barbariska folkslag, små grannar och sönderfallande stater; på den europeiska arenan kunde den bara fungera som koalitionspartner; vad gäller försvaret kunde den bara fullgöra sin uppgift med hjälp av landets väldighet, befolkningens gleshet och vägarnas oframkomlighet. Virtuosen i denna armé av livegna hade varit Suvorov. Genom att slå in portarna till det nya samhället och den nya militärkonsten hade den franska revolutionen uttalat en dödsdom över en armé av Suvorovs typ. Det halva upphävet av livegenskapen och införandet av allmän värnplikt moderniserade armén endast så långt som landet i sin helhet – dvs. den införde i armén alla de motsättningar som hör till ett land som fortfarande har att genomföra sin borgerliga revolution. Det är sant att tsarens armé byggdes upp och beväpnades efter västerländska förebilder, men detta var mer till form än innehåll. Det fanns ingen korrespondens mellan

bondesoldatens kulturella nivå och modern militär teknik. Inom befälskåren fann de härskande klassernas ignorans, lättsinnighet och tjuvaktighet sitt uttryck. Industri och transportväsende avslöjade ständigt sin oförmåga att möta de samlade kraven i krigstid. Även om de på krigets första dag var, som det föreföll, välbeväpnade, visade sig trupperna snart ha varken vapen eller ens skor. I det rysk-japanska kriget hade den tsaristiska armén visat vad den gick för. Under kontrarevolutionens epok hade monarkin, med hjälp av duman, fyllt militärförråden och lappat ihop armén, särskilt dess rykte om oöverbärlighet. 1914 kom en ny och mycket svårare prövning.

Beträffande militära förnödenheter och finanser, fann sig Ryssland i krig plötsligt i ett slaviskt beroende av sina allierade. Detta är endast ett militärt uttryck för landets allmänna beroende av de utvecklade kapitalistiska länderna. Men hjälp från de allierade räddar inte situationen. Bristen på ammunition, det ringa antalet fabriker för dess framställning och knappheten på järnvägslinjer för deras transport översatte snart Rysslands efterblivenhet till nederlagets mer hemvana språk – en påminnelse för de ryska nationalliberalerna om att deras förfäder inte genomfört den borgerliga revolutionen, och att ättlingarna därför stod i skuld till historien.

Krigets första dagar var vanörens första dagar. Efter en rad av partiella katastrofer kom den allmänna reträtten våren 1915. Generalerna lät sin egen oförmåga gå ut över den fredliga befolkningen. Enorma landområden blev våldsamt ödelagda. Moln av mänskliga gräs-hoppssvärmar drevs bakåt med piskor. Den vilda yttre flykten kompletterades med en inre.

Som svar på bestörta frågor från hans kolleger om situationen vid fronten, svarade krigsministern Polivanov vid ett sammanträde den 4 augusti 1915 med dessa ord: ”Jag sätter min tillit till de ogenomträngliga vidderna, den oframkomliga gyttjan och barmhärtigheten hos Sankt Nikolaus Mirlikiskij, det heliga Rysslands beskyddare”. En vecka senare bekände general Ruskij för samma ministrar: ”Dagens militärtekniska krav överstiger våra krafter. I varje fall kan vi inte hålla jämna steg med tyskarna.” Detta var inte en tillfällig stämning. Officeren Stankevitz rapporterar ett yttrande från en ingenjör vid kåren: ”Det är hopplöst att kämpa med tyskarna, för vi är inte i stånd att göra någonting; även de nya stridsmetoderna blir orsaker till vårt misslyckande.” Det finns en uppsjö av liknande vittnesmål. Det enda de ryska generalerna gjorde med finess var att släpa ut mänskliga kroppar ur landet. Fläsk och nötkött handhas betydligt sparsammare. Färglösa stabsnollor som Janusjkevitz under Nikolaj Nikolajevitj, och Alexejev under tsaren, täppte till alla sprickor med nya mobiliseringar, och vederkvickte sig själva och de allierade med sifferkolonner när kolonner av soldater behövdes. Omkring femton miljoner män mobiliserades och fyllde depåer, kaserner och knutpunkter till brädden, trängdes, stampade, trampade varandra på fötterna, plågades och svor ve och förbannelse. Om dessa människomassor var en inbillad storhet vid fronten, så var de en katastrof för eftertruppen. Omkring fem och en halv miljon räknades som döda, sårade och tillfångatagna. Antalet desertörer fortsatte att stiga. Redan i juli 1915 mässade ministrarna: ”Stackars Ryssland! Till och med dess armé, som i forna dagar lät dånet från sina segrar ljuda över världen... Till och med dess armé visar sig bestå av enbart ynkryggar och desertörer.”

Ministrarna själva, med sin galghumor om generalernas ”tapperhet vid reträtt”, ödslade själva under dessa dagar timmar på att diskutera sådana problem som att flytta eller inte flytta helgonens ben från Kiev. Tsaren framhöll att det inte var nödvändigt, eftersom ”tyskarna inte skulle våga röra dem, och om de rörde dem, så mycket värre för tyskarna.” Men synoden hade redan börjat flytta dem. ”När vi ger oss av”, sade dem, ”kommer vi att ta med oss det värdefullaste.” Detta hände inte under korstågens tid, utan i det tjugonde århundradet när nyheterna om de ryska nederlagen kom via radion.

De ryska framgångarna mot Österrike-Ungern hade snarare sina orsaker i Österrike-Ungern än i Ryssland. Den sönderfallande habsburgska monarkin hade sedan länge annonserat efter en begravningsentreprenör, utan krav på några högre kvalifikationer. Ryssland hade i det förflutna varit framgångsrikt mot inifrån söndervittrande stater som Turkiet, Polen och Persien. Den ryska arméns sydvästfront, som var vänd mot Österrike, firade enorma segrar, vilket gjorde den mycket olik de andra fronterna. Här trädde några generaler fram vilka sannerligen inte uppvisade någon militär begåvning, men som åtminstone i grunden genomsyrades av fatalismen hos befälhavare som oavbrutet besegrats. Det var följaktligen ur denna miljö som flera av inbördeskrigets vita ”hjältar” senare steg fram.

Alla sökte efter någon som de kunde lägga skulden på. De anklagade utan åtskillnad judarna för spionage. De gav sig på folk med tyska namn. Storhertig Nikolaj Nikolajevitj's stab gav order om att skjuta en gendarmöverste, Mjasojedov, som tysk spion, vilket han uppenbarligen inte var. De arresterade Suchomlinov, krigsministern, en intetsägande och slarvig karl, och anklagade honom – förmodligen inte utan grund – för förräderi. Den brittiske utrikesministern Grey sade till presidenten för den ryska parlamentsdelegationen: Er regering är mycket djärv om den i krigstider vågar åtala sin krigsminister för förräderi. Staben och duman anklagade hovet för tyskvänlighet. Alla såg de tillsammans med avund på de allierade och hatade dem. Det franska kommandot sparade sin armé genom att sätta in ryska soldater. England värmde sakta upp sig. I Petrograds salonger och vid frontens högkvarter skämtade man försiktigt: ”England har svurit att kämpa till sista blodsdroppen... från den ryske soldaten.” Dessa skämt sipprade ner och nådde skyttegravarna. ”Allt för kriget”, sade ministrarna, deputeraderna, generalerna och journalisterna. ”Ja”, började soldaten tänka i skyttegravarna, ”de är alla redo att kämpa till sista droppen... av mitt blod.”

Den ryska armén förlorade under hela kriget mer än någon annan armé som någonsin deltagit i ett nationskrig – uppskattningsvis två och en halv miljon döda, eller 40 procent av hela ententens förluster. Under de första månaderna föll soldaterna obetänksamt eller helt besinningslöst för granaterna, men dag för dag samlade de erfarenheter – bitter erfarenhet hos det lägre manskapet som kommenderas okunnigt. De mätte generalernas förvirring genom antalet meningslösa manövrer i sullösa skor, i antalet oättna måltider. Ur den blodiga röran av människor och föremål uppstod ett sammanfattande uttryck: ”sörjan”, vilket i soldatjargongen ersattes med en ännu saftigare benämning.

De snabbaste av alla att upplösas var bondeinfanteriet. Artilleriet är som en allmän regel, med dess högre andel industriarbetare, ojämförligt mer mottagligt för revolutionära idéer: detta var alldeles uppenbart 1905. Om artilleriet 1917 tvärtom visade mer konservatism än infanteriet ligger orsaken i att det genom infanteridivisionerna, som genom ett såll, passerade nya och åter nya, sämre och sämre utbildade människomassor. Artilleriet, som dessutom led så mycket färre förluster, bevarade sin ursprungliga kader. Samma sak observerades i andra specialiserade trupper. Men i längden gav också artilleriet vika. Under reträtten från Galizien utfärdade överbefälhavaren en hemlig order: pryglade soldaterna för desertering och andra brott. Soldaten Pireiko berättar: ”De började pryglade soldater för de mest oskyldiga överträdelser; till exempel för några timmars olovlig frånvaro. Och ibland pryglade man dem för att väcka deras stridsvilja.” Så tidigt som den 17 september 1915 skrev Kuropatkin, och citerade Gutjkov: ”Manskapet började kriget med entusiasm; men nu är de utmattade och har genom de ständiga reträtterna förlorat tron på seger.” Vid ungefär samma tid talade inrikesministern om 30 000 sjukskrivna soldaters närvaro i Moskva: ”Det där är en vild hop vällustingar utan känsla för disciplin, dem är bråkiga, slåss med polisen (för inte länge sedan dödades en polis av soldater) och undsätter arresterade m.m. Om det blir oroligheter kommer utan tvivel hela denna hord att ta parti för mobben.” Samme soldat, Pireiko, skriver: ”Alla, till sista man, brydde sig inte om

något annat än fred... Vem som skulle vinna och vilket slags fred det skulle bli var av ringa intresse för armén. Den ville ha fred till varje pris, för den var trött på krig.”

En uppmärksam kvinna, Feodortjenko, som tjänstgjorde som barmhärtighetssystem, lyssnade till soldaternas samtal, nästan till deras tankar, och skrev fyndigt nog ner dem på diverse pappersremсор. Den på så sätt tillkomna lilla boken *Folket i krig* tillåter oss att titta in i det laboratorium där bomber, taggtrådsstängsel, kvävande gaser och de makthavandes uselhet under långa månader format medvetandet hos flera miljoner ryska bönder, och där vid sidan av människoben urgamla fördomar knäcktes. I många av soldaternas hemgjorda aforismer uppträder redan det kommande inbördeskrigets slagord.

General Ruskij klagade i december 1916 över att Riga var den norra frontens olycka. Det här är ett ”propagandanäste, liksom Dvinsk”. General Brusilov bekräftade detta: Från Rigadistriktet anländer soldaterna demoraliserade; soldater vägrar att gå till anfall. De lyfte upp en kompanichef på sina bajonetter. Det var nödvändigt att skjuta flera män, och så vidare. ”Grunden för arméns slutgiltiga upplösning förbereddes före revolutionen”, medger Rodzianko, som stod i nära förbindelse med officerarna och besökte fronten.

De revolutionära elementen, till en början utspridda, drunknade nästan spårlöst i armén, men när det allmänna missnöjet steg flöt de upp till ytan. Utskickandet av strejkande arbetare till fronten som straff ökade agitatorernas antal, och reträtten gav dem vänligt stämnda åhörare. ”Armén i förläggningarna och speciellt vid fronten”, rapporterar en agent för den hemliga polisen, ”är full av element av vilka några är kapabla att bli aktiva krafter i ett uppror, och andra kan helt enkelt vägra att delta i bestraffningsaktioner.” Gendarmadministrationen i Petrogradprovinsen förklarar i oktober 1916, utifrån en rapport gjord av en representant från Landsbygdsföreningen, att ”stämningen i armén är alarmerande, förhållandet mellan officerare och soldater är ytterst spänt, till och med blodiga skärmytslingar äger rum. Desertörer kan överallt påträffas i tusental. Var och en som kommer i närheten av armén måste få ett fullständigt och övertygande intryck av den totala moraliska upplösning som pågår bland trupperna.” Av försiktighet tillade rapporten att även om mycket i dessa meddelanden knappast verkade sannolikt, måste det ändå anses trovärdigt eftersom många läkare vilka återvänt från den aktiva armén har avgivit rapporter i samma anda. Stämningen bland eftertrupperna motsvarade den vid fronten. Vid en konferens med kadetpartiet i oktober 1916 anmärkte en majoritet av delegaterna på apatin och bristen på tillit till krigets segerrika utgång ”i alla befolkningslager, men särskilt i byarna och bland städernas fattiga.” Den 30 oktober 1916 skrev chefen för polisdepartementet, i ett sammandrag av sin rapport, om ”krigströttheten som kunde iaktas överallt, och längtan efter en snabb fred, oavsett de villkor den sluts under.” Inom några månader kommer alla dessa herrar – deputerade, poliser, generaler och jordägare, läkare och före detta gendarmer – ändå hävda att det var revolutionen som tog död på patriotismen i armén, och att bolsjevikerna slet en säker seger ur händerna på dem.

*

Koryféernas plats i den militära patriotismens kör tillhörde de konstitutionella demokraterna (kadeterna). Efter att redan 1905 ha brutit sina tvivelaktiga band med revolutionen, hade liberalismen vid den kontrarevolutionära periodens början höjt imperialismens fana. Det ena gav det andra: När det väl visat sig omöjligt att rensa landet från det feodala avskrädet för att tillförsäkra bourgeoisien en dominerande ställning, återstod att bilda ett förbund med monarkin och adeln för att tillförsäkra kapitalet den bästa positionen på världsmarknaden. Om det är sant att världskatastrofen förbereddes på olika håll, så att den i viss utsträckning kom oväntat även för dess mest ansvariga organisatörer, är det lika otvivelaktigt att den ryska liberalismen, som inspiratör för monarkins utrikespolitik, inte intog den sista platsen vid dess förberedande. Kriget 1914 hälsades med rätta av den ryska bourgeoisiens ledare som deras

krig. Vid ett högtidligt sammanträde i riksduman den 26 juli 1914 tillkännagav ordföranden för kadetfraktionen: ”Vi ställer inga villkor eller krav. Vi kommer helt enkelt att i vågskålen lägga vår fasta beslutsamhet att besegra fienden.” Också i Ryssland blev nationell enhet den officiella doktrinen. Under en patriotisk manifestation i Moskva utropade ceremonimästaren greve Benkendorff till diplomaterna: ”Se! Där är den revolution man förutsade i Berlin!” ”Liknande tankegångar”, förklarade den franske ministern Paléologue, ”fanns uppenbarligen i allas medvetande”. Folk tog det som sin plikt att nära och sprida illusioner i en situation som, föreföll det, absolut förbjöd illusioner.

De behövde inte vänta länge på tillnyktrande läxor. Strax efter krigets inledning utropade en av de mer öppenhjärtiga kadeterna, en advokat och godsägare, Roditjev, vid ett sammanträde med sitt partis centralkommitté: ”Tror ni verkligen att vi kan segra med dessa fårsckallar?” Händelsernas gång visade att det inte var möjligt att segra med fårsckallar. Liberalismen, som till mer än hälften förlorat tron på segern, försökte utnyttja krigets inneboende kraft för att rensa ut kamarillan och tvinga monarkin till en kompromiss. Det huvudsakliga verktyget för detta mål var att anklaga hovet för tyskvänlighet och att förbereda en separat fred.

På våren 1915, medan de vapenlösa soldaterna retirerade längs hela fronten, beslöts det i regeringskretsar, inte utan påtryckningar från de allierade, att anlita privatindustrins initiativ för verksamhet för arméns räkning. Den särskilda konferens som sammankallades i detta syfte inkluderade, tillsammans med byråkraterna, de mer inflytelserika industrimännen. De lands- och stadsföreningar som uppkommit vid krigets början, och de militära industrikommittéerna som skapats våren 1915, blev bourgeoisens stödpunkter i kampen för seger och för makt. Riksduman, understödd av dessa organisationer, förmåddes att med större tillförsikt medla mellan bourgeoisien och monarkin.

Dessa breda politiska perspektiv avledde emellertid inte uppmärksamheten från de viktiga problemen för dagen. Från den särskilda konferensen flödade via olika kanaler som från en damm tiotals, hundratals miljoner, vilka tornade upp sig till miljarder, och de bevattnade rikligt industrin och tillfredsställde i förbifarten oräkneliga begär. I riksduman och i pressen publicerades en del av krigsprofiterna från 1914 och 1915. Rjabusjinskijs textilbolag i Moskva uppvisade en nettovinst på 75 procent, Tverbolaget 111 procent och Koltjugins kopparverk inbringade i netto över 12 miljoner på ett baskapital av 10 miljoner. Inom denna sektor belönades patriotisk dygd rikligt, och därtill omedelbart.

Spekulation i alla former och hasardspel på marknaden nådde paroxysmiska höjder. Enorma förmögenheter uppstod ur den blodiga fradgan. Bristen på bröd och bränsle i huvudstaden hindrade inte hovjuveleraren Fabergé att skryta med att han aldrig förut gjort sådana strålande affärer. Hovdamen Virubova säger att aldrig under tidigare säsonger sågs sådana klädedräkter som vintern 1915–1916, och aldrig har så många diamanter köpts. Nattklubbarna var till brädden fyllda av eftertruppens hjältar, legala desertörer, och vanligt respektabelt folk som var för gamla för fronten men tillräckligt unga för livets glädjeämnen. Storhertigarna var inte de sista att ta del i denna fest i hemsökelsens tid. Ingen var rädd för att spendera för mycket. Ett oupphörligt regn av guld föll från ovan. Societeten höll fram sina händer och fickor, aristokratiska damer höll upp sina kjolar, alla plaskade omkring i den blodiga gyttnan – bankirer, kommissariatets toppar, industrimän, tsarens balleriner och storhertigarna, ortodoxa prelater, hovdamer, liberala deputerade, generaler vid och bakom fronten, radikala advokater, lysande mandariner av båda könen, oräkneliga brorsöner och alldeles särskilt systerdöttrar. Alla kom rännande för att roffa åt sig och glufsa i sig, i skräck för att det välsignade regnet skulle upphöra. Och alla förkastade indignerat den skamliga idén om en för tidig fred.

Gemensamma förtjänster, yttre nederlag och inre faror, förde samman de härskande klassernas partier. Duman, som vid krigets utbrott var splittrad, uppnådde 1915 sin patriotiska

oppositionsmajoritet som fick namnet "Progressiva blocket". Det officiella målet för detta block deklarerades givetvis vara "tillfredställande av de behov som kriget skapat." Från vänsterns sida gick inte socialdemokraterna och trudovikerna in i blocket; från höger inte heller de ökända svarta hundradena. Alla andra fraktioner i duman – kadeterna, de progressiva, tre oktobristgrupper, centern och en del av nationalisterna, inträdde i blocket eller understödde det – liksom också de nationella grupperna: polacker, litauer, muselmaner, judar m.fl. För att inte skrämja tsaren med formeln ansvarig regering, krävde blocket "en samlingsregering bestående av män som åtnjuter landets förtroende." Inrikesministern, prins Sjerbatov, karakteriserade vid denna tid blocket som en temporär "förening framkallad av faran för social revolution." Det behövdes inget större skarpsinne för att inse detta. Miljukov, kadeternas ledare, och därmed också oppositionsblockets, sade vid en av sitt partis konferenser: "Vi trampar på en vulkan... Spänningen har nått sin yttersta gräns... En oförsiktigt tappad tändsticka kommer att vara nog för att tända en fruktansvärd brand... Hur regeringen än blir – bra eller dålig – en stark regering behövs nu mer än någonsin tidigare."

Förhoppningarna om att tsaren under nederlagets börda skulle gå med på eftergifter var så stor att det i augusti dök upp en lista i den liberala pressen med förslag på ett "förtroendekabinett" med dumans president Rodzianko som premiärminister (enligt en annan version var prins Lvov, ordförande för Landsföreningen, avsedd för detta ämbete), Gutjkov som inrikesminister, Miljukov utrikesminister m.m. Huvuddelen av dessa män som här nominerade sig själva till en allians med tsaren mot revolutionen dök upp ett år senare som medlemmar av den "revolutionära regeringen". Historien har mer än en gång tillåtit sig sådana upptåg. Denna gång var skämtet åtminstone kortvarigt.

En majoritet av ministrarna i Goremykins kabinett var inte mindre skrämde än kadeterna av den vändning saker och ting började ta och var därför benägna att göra en överenskommelse med Progressiva blocket. "En regering som bakom sig varken har den enväldige härskarens förtroende, eller armén, eller städerna, eller zemstvoförsamlingarna, eller adeln, eller affärsmännen, eller arbetarna, är inte bara oförmögen att fungera, den kan inte ens existera – det hela är uppenbarligen absurt." Med dessa ord värderade prins Sjerbatov i augusti 1915 den regering i vilken han själv var inrikesminister. "Om ni bara arrangerar scenen på rätt sätt och erbjuder ett kryphål", sade utrikesministern Satsonov, "kommer kadeterna att vara de första att erbjuda en kompromiss. Miljukov är borgare ut i fingerspetsarna och fruktar en social revolution mer än allt annat. För övrigt är en majoritet av kadeterna ängsliga för sitt eget kapital." Miljukov ansåg å sin sida att Progressiva blocket "måste ge efter en smula". Båda sidor var redo att köpslå, och allt verkade väl förberett. Men den 29 augusti reste premiärministern, Goremykin, en byråkrat nedtyngd av år och ära, en gammal cyniker som förströdde sig med politik mellan några omgångar *grand-patience*, och värjde sig själv mot alla klagomål med kommentaren att kriget "är inte min sak", ut till tsaren vid högkvarteret och återvände med informationen att var och en skulle stanna på sin post, utom den kringirrande duman, som skulle upplösas den tredje september. Uppläsningen av tsarens order om dumans upplösning åhördes utan ett ord av protest: de deputerade hurrade för tsaren, och skingrades.

Hur kunde tsarens regering, som enligt sin egen bekännelse inte stöddes av någon, överleva mer än ett och ett halvt år efter detta? En tillfällig framgång för de ryska trupperna fick otvivelaktigt en viss betydelse och det förstärktes av det välsignade guldregnet. Framgångarna vid fronten upphörde naturligtvis snart, men profiterna bakom fronten återstod. Men den viktigaste orsaken till det lyckosamma försöket att stötta upp monarkin i tolv månader innan dess fall stod att finna i den svåra splittringen inom det folkliga missnöjet. Chefen för underrättelsetjänsten i Moskva rapporterade en högervändning inom bourgeoisien under inflytande av "en rädsla för tänkbara revolutionära excesser efter kriget." Vi bör här lägga märke till att man fortfarande under kriget ansåg en revolution omöjlig. Industrimännen var

över allt annat bestörta över ”ett koketterande från vissa av den militära industrikommitténs ledare med proletariatet.” Den allmänna slutsats som denne gendarmöverste, Martynov – hos vilken det yrkesmässiga läsandet av marxistisk litteratur satt vissa spår – drog var att orsaken till en viss förbättring av den politiska situationen var ”en ständigt växande differentiering av samhällsklasserna, vilken döljer en skarp motsättning mellan deras intressen, en motsättning som känns särskilt skarp i de tider vi nu genomlever.”

Upplösandet av duman i september 1915 var en direkt utmaning mot bourgeoisien, inte mot arbetarna. Men medan liberalerna skingrades med hurrarop – väl att märka inte alltför entusiastiska rop – svarade arbetarna i Petrograd och Moskva med proteststrejker. Detta kylde ned liberalerna än mer. De fruktade mest av allt inblandning från en objuden tredje part i sitt familjegräl med monarkin. Men vilket ytterligare steg borde tas? Ackompanjerad av ett lätt knorrande från den egna vänsterflygeln lade liberalismen sin röst för ett välbeprövat recept: att uteslutande stå på legal grund och att framställa byråkratin som ”så att säga obehövlig”, medan vi under tiden helt enkelt fullgör våra patriotiska uppgifter. Ministerlistan skulle i varje fall läggas åt sidan för en tid.

Läget under dessa dagar försämrades automatiskt. I maj 1916 sammankallades åter duman, men ingen visste exakt för vad. Duman hade i vilket fall som helst inte för avsikt att sammankalla en revolution, och frånsatt detta fanns det inget för den att säga. ”Vid detta sammanträde” – minns Rodzianko – ”var förhandlingarna tröga; de deputerades närvaro var oregelbunden... Den fortsatta striden tycktes fruktlös, regeringen skulle inte lyssna till någonting, oegentligheterna ökade och landet var på väg mot ruinens brant.” I bourgeoisiens rädsla för revolution fann monarkin under 1916 en skenbild av samhälleligt stöd.

Till hösten var läget än värre. Krigets hopplöshet hade blivit uppenbar för alla. Folkmassornas indignation hotade vilken stund som helst att svämma över brädden. Medan man som förut attackerade hovet för tyskvänlighet, bedömde liberalerna det nu som nödvändigt att själva undersöka möjligheterna till fred, och förberedde därmed sin egen framtid. Bara på så sätt kan man förklara varför en av Progressiva blockets ledare, deputerade Protopopov, hösten 1916 underhandlade med den tyske diplomaten Warburg i Stockholm. Dumadelegationen avlade vänskapliga visiter hos fransmännen och engelsmännen och kunde i Paris och London lätt övertyga sig själv om att de kära allierade under krigets gång ämnade krama ur Ryssland hennes livskraft, för att efter segern göra detta efterblivna land till huvudområdet för deras ekonomiska utsugning. Ett besekrat Ryssland på släp efter en segerrik entente skulle ha inneburit ett kolonialt Ryssland. Rysslands besuttna klasser hade inget annat val än att försöka frigöra sig själva från ententens alltför närgångna omfamningar och finna en självständig väg till fred, genom att utnyttja antagonismen mellan de två mäktigare lägren. Mötet mellan dumadeputeraden och den tyske diplomaten var, som ett första steg på denna väg, både ett hot riktat mot de allierade med avsikt att vinna eftergifter, och ett sätt att utröna de faktiska möjligheterna av ett närmande till Tyskland. Protopopov agerade inte bara i samförstånd med de tsaristiska diplomaterna – mötet ägde rum i närvaro av den ryske ambassadören i Sverige – utan också med samtycke från hela riksdumans delegation. I förbigående fullföljde liberalerna genom detta rekognoscerande ett inte oviktigt inrikespolitiskt mål. ”Lita på oss” – lät de antyda till tsaren – ”och vi kommer att ordna en separat fred åt er, bättre och pålitligare än vad Stürmer kan.” Enligt Protopopovs plan – dvs. hans uppbackares plan – skulle den ryska regeringen underrätta de allierade ”flera månader i förväg” om att den skulle bli tvungen att avsluta kriget, och att om de allierade vägrade att sätta igång fredsförhandlingar skulle Ryssland tvingas sluta en separat fred med Tyskland. I sin bekännelse skriven efter revolutionen, talar Protopopov som vore det självklart om det faktum att ”alla förnuftiga människor i Ryssland, bland dem troligen alla ledarna i partiet ‘Folkets frihet’ (kadeterna) var övertygade om att Ryssland var oförmöget att fortsätta kriget.”

Tsaren, till vilken Protopopov vid sin hemkomst rapporterade om sin resa och förhandlingarna, behandlade idén om en separat fred med fullständig förståelse. Han såg bara inte nödvändigheten av att dra in liberalerna i saken. Det faktum att Protopopov, efter att ha brutit med Progressiva blocket, själv i förbifarten ingick i hovkamarillans stab förklarar av denne sprätthöks personliga egenskaper; han hade, enligt egen utsago, gripits av kärlek till tsaren och tsarinnan – och på samma gång, bör vi tillfoga, en väntad portfölj som inrikesminister. Men denna episod med Protopopovs förräderi mot liberalismen ändrar inte det allmänna innehållet i den liberala utrikespolitiken – en blandning av glupskhet, feghet och svek.

Duman samlades åter den 1 november. Spänningen i landet hade blivit outhärdlig. Duman förväntades ta avgörande steg. Det var nödvändigt att göra någonting, eller att åtminstone säga någonting. Progressiva blocket fann sig självt tvingat att tillgripa parlamentariska avslöjanden. Efter att från talarstolen ha räknat upp de viktigaste åtgärder som regeringen vidtagit, frågade Miljukov efter vart och ett: ”Var detta dumhet eller förräderi?” Brösttoner hördes också från andra deputerade. Regeringen var nästan helt utan försvarare. Den svarade på sitt vanliga sätt: talen i duman förbjöds för publicering. Talen cirkulerade därför i miljoner exemplar. Det fanns inte en enda avdelning inom regeringsmaskineriet, vare sig bakom eller vid fronten, där inte de förbjudna talen skrivits av – ofta med tillägg alltefter avskrivarens temperament. Genljudet från debatten den 1 november var sådant att fasan grep de som själva författat anklagelserna.

En grupp extrema högermän, bestående av ihärdiga byråkrater, inspirerade av Durnovo som hade krossat revolutionen 1905, tog tillfället i akt att förelägga tsaren ett programförslag. Dessa erfarna ämbetsmän, som tränats i en riktig polis-skola, såg inte illa och tämligen långt, och om deras recept inte var så lyckat, beror det bara på att ingen medicin existerade för den gamla regimens sjukdom. Författarna till programmet talar emot varje tänkbar eftergift åt den borgerliga oppositionen, inte för att liberalerna ville gå för långt, som de vulgära svarta hundradena trodde – vilka dessa reaktionärer i ämbetet betraktar med ett visst förakt – nej, problemet var att liberalerna var ”så svaga, så oeniga och, ärligt talat, så mediokra, att deras triumf skulle bli lika kortvarig som osäker.” Svagheten hos det viktigaste oppositionspartiet, de ”konstitutionella demokraterna” (kadeterna), antyds av själva namnet. Det kallades demokratiskt, när det till sitt väsen var borgerligt. Fastän det i betydande omfattning var ett parti av liberala storgodsägare, hade det undertecknat ett program för tvångsinlösnings av jord. ”Utan dessa trumfkort ur en annans kortlek” – skriver dessa hemliga rådgivare, med användning av bilder från en verksamhet de känner till – ”är kadeterna ingenting annat än ett manstarkt sällskap liberala advokater, professorer och ämbetsmän från olika departement – inget annat.” En revolutionär, påpekar de, är en helt annan sak. De ackompanjerar erkännandet av de revolutionära partiernas betydelse med tandagnisslan: ”Faran och styrkan i dessa partier ligger i det faktum att de har en idé, de har pengar (!), de har folk som är redo och som är välorganiserade.” De revolutionära partierna ”kan påräkna sympati från en överväldigande majoritet av bönderna, vilka kommer att följa proletariet i det ögonblick de revolutionära ledarna visar vägen till andra människors jord”. Vad skulle en ansvarig ministär göra för eftergifter under dessa omständigheter? ”Ett fullständigt och slutgiltigt förintande av högerpartierna, ett gradvis uppslukande av mellanpartierna – centern, de liberalkonservativa, oktoberisterna och de progressiva i kadetpartiet – vilket till en början skulle ha en avgörande betydelse. Men samma öde skulle hota kadeterna... och därefter skulle den revolutionära pöbeln komma, kommunen, dynastins störtande, pogromer mot de besuttna, och slutligen bondestråtrövaren.” Det ska inte förnekas att polisens vrede här höjde sig till att bli smått historiskt visionär.

Den positiva delen i deras program var inte ny men konsekvent: en regering av skoningslösa anhängare av enväldet, upphävande av duman, undantagstillstånd i både Moskva och Sankt

Petersburg och förberedande av styrkor för att slå ner ett uppror. I sina huvuddrag blev detta program grundvalen för regeringspolitiken under månaderna före revolutionen. Men dess framgång förutsatte en makt som Durnovo haft i sina händer vintern 1905, men som inte längre existerade hösten 1917. Monarkin försökte därför att smygande och bitvis kväva landet. Ministrarna byttes därför ut enligt principen ”vårt folk” – vilket avsåg de som var obetingat hängivna tsaren och tsarinnan. Men detta ”vårt folk” – särskilt renegaten Protopopov – var obetydligt och ömkansvärt. Duman avskaffades inte, utan upplöstes igen. Utfärdandet av undantagstillståndet i Petrograd sparades till det ögonblick då revolutionen redan segrat. Och de militära styrkor som förberetts för att krossa revolten skakades själva av uppror. Allt detta blev uppenbart efter två eller tre månader.

Liberalismen gjorde under dessa dagar sina sista försök att rädda situationen. Alla organisationer inom den röstberättigade bourgeoisien understödde dumaoppositionens novembertal med en rad nya deklamationer. Den oförskämdaste av dessa var stadsföreningens resolution från den 9 december: ”Oansvariga kriminella, fanatiker förbereder Rysslands nederlag, skam och slaveri.” Riksduman uppmanades ”att inte upplösa sig förrän det skapats en ansvarig regering”. Även riksrådet, organ för byråkratin och de stora egendomarna, uttalade sig för att kalla de människor till makten som åtnjöt landets förtroende. En liknande utläggning gjordes vid ett sammanträde med den samlade adeln: Till och med de mossbelupna stenarna hävde upp sin röst. Men inget förändrades. Monarkin tänkte inte låta den minsta tillstymmelse av makt glida den ur händerna.

Den sista dumans sista sammanträde inkallades efter tvehågsenhet och fördröjningar den 14 februari 1917. Endast två veckor återstod till revolutionens början. Demonstrationer väntades. I kadetorganet *Retj* trycktes, bredvid ett tillkännagivande av chefen för Petrograds militär-distrikt, general Chabalov, som förbjöd demonstrationer, ett brev från Miljukov, som varnade arbetarna för ”farliga och dåliga råd” vilka härrörde ur ”tvivelaktiga källor”. Trots strejker var dumans öppnande nog så fredligt. Duman låtsades att frågan om makten inte längre intresserade den och ägnade sig åt en kritisk men ändå strikt affärsmässig fråga: livsmedels-försörjningen. Stämningen var matt, som Rodzianko efteråt minns: ”Vi kände dumans kraftlöshet, utmattningen efter en fruktlös kamp.” Miljukov fortsatte att upprepa att Progressiva blocket ”kommer att handla med ord och endast med ord”. Sådan var den дума som tog steget in i februarirevolutionens stormvirvel.

Kapitel III: Proletariatet och bönderna

Det ryska proletariatet tog sina första steg under de politiska villkor som den despotiska staten skapat. Strejker förbjudna i lag, underjordiska cirklar, illegala upprop, gatudemonstrationer, sammandrabbningar med polis och trupper – sådan var den skola som skapats genom kombinationen av en kapitalism i snabb utveckling och en absolutism som sakta övergav sina ställningar. Koncentrationen av arbetare i enorma företag, intensiteten i regeringens förföljelser och slutligen impulsiviteten hos ett ungt och oanfrätt proletariat, medförde att den politiska strejken, så sällsynt i Europa, blev den grundläggande kampmetoden i Ryssland. Antalet strejker från det nuvarande seklets början utgör en högst imponerande förteckning över Rysslands politiska historia. Utan minsta önskan att tynga vår text med siffror, kan vi ändå inte avhålla oss från att presentera en tabell över de politiska strejkerna i Ryssland under perioden 1903 till 1917. Siffrorna, reducerade till sitt enklaste uttryck, gäller bara för företag som genomgått fabriksinspektion. Järnvägar, gruvindustrier, mekaniska och små företag i allmänhet, för att inte tala om jordbruk, kommer av olika anledningar inte med i summan. Men förändringarna i strejkkurvan under de olika perioderna framträder för den skull inte mindre tydligt.

Vi har framför oss en kurva – den enda i sitt slag – som visar den politiska temperaturen i en nation som går havande med en mäktig revolution. I ett efterblivet land med ett litet proletariat – i alla de företag som genomgick fabriksinspektion fanns bara omkring 1,5 miljoner arbetare 1905, omkring 2 miljoner 1917 – uppnår strejkrörelsen sådana dimensioner som världen aldrig förr skådat. Genom den småborgerliga demokratins svaghet, uppsplittningen och den politiska blindheten i bonderörelsen, blir arbetarnas revolutionära strejk den murbräcka som den uppvaknande nationen riktar mot absolutismens murar. Deltagarna i politiska strejker 1905 uppgår till 1 843 000 – arbetare som deltar i flera strejker räknas här givetvis flera gånger – bara den siffran skulle göra det möjligt för oss att sätta fingret på det revolutionära året i vår tabell, även om vi inte visste något annat om den ryska politiska kalendern.

År	Siffrorna anger deltagare i politiska strejker i tusental.
1903	87*
1904	25*
1905	1 843
1906	651
1907	540
1908	93
1909	8
1910	4
1911	8
1912	550
1913	502
1914 (första hälften)	1 059
1915	156
1916	310
1917 (januari-februari)	575

* Siffrorna för 1903 och 1904 gäller alla strejker och de ekonomiska dominerar utan tvivel.

För 1904, det rysk-japanska krigets första år, anger fabriksinspektionen sammanlagt endast 25 000 strejkande. 1905 omfattade politiska och ekonomiska strejker tillsammans 2 863 000 personer – 115 gånger fler än föregående år. Detta anmärkningsvärda faktum manar i sig fram tanken att ett proletariat, drivet av händelsernas gång att improvisera fram sådana oerhörda revolutionära aktiviteter, till varje pris måste frambringa en organisation ur sina djup som svarar mot kampens och den enorma uppgiftens dimensioner. Denna organisation var sovjeterna – framfödda ur den första revolutionen, och använda som instrumentet för generalstrejken och kampen om makten.

Proletariatet, som besegrats i decemberupproret 1905, gör under de följande två åren heroiska ansträngningar att försvara en del av de erövrade positionerna. Dessa år tillhör, som våra strejksiffror visar, ännu direkt revolutionen, men de är dess ebb. De följande fyra åren (1908–11) framstår i vår spegel av strejkstatistik som den segerrika kontrarevolutionens år. En industriell kris som sammanfaller med detta mattar än mer ut det proletariat som redan så när förblött. Nedgångens djup är symmetriskt med uppgångens höjd. Nationens konvulsioner återspeglas i dessa enkla siffror.

Den industriella uppgång som började 1910 ställde proletariatet på fötter och gav en ny impuls åt dess energi. Siffrorna för 1912–14 är nästan en upprepning av 1905–07, men i omvänd ordning: inte uppifrån och ned, utan nedifrån och upp. På ett nytt och högre historiskt

plan – det finns fler arbetare nu, och de har mer erfarenhet – börjar en ny revolutionär offensiv. Det första halvåret 1914 närmar sig antalet politiska strejker tydligt kulminationspunkten under den första revolutionens år. Men kriget bryter ut och avbryter tvärt denna process. Krigets första månader utmärks av politisk tröghet inom arbetarklassen, men redan våren 1915 börjar stelheten släppa. En ny cykel av politiska strejker startar, en cykel som i februari 1917 kommer att kulminera i soldaternas och arbetarnas uppror.

Masskampens häftiga ebb och flod hade efter några år förvandlat det ryska proletariatet nästan till oigenkännlighet. I fabriker där man för två eller tre år sedan enhälligt skulle ha strejkat med anledning av något enstaka godtyckligt polisingripande, har idag helt förlorat sin revolutionära kulör, och godtar utan motstånd de mest monstruösa brott från myndigheternas sida. Stora nederlag tar modet ur folk för lång tid. De medvetet revolutionära elementen förlorar sin makt över massorna. Fördomar och vidskeplighet som ännu inte förlorat sin kraft väcks åter till liv. Oerfarna nykomlingar från landsbygden späder vid den här tiden ut arbetarleden. Skeptiker ruskar ironiskt på huvudet. Så var det åren 1907–11. Men molekylära processer bland massorna läker nederlagets psykologiska sår. Händelser som tar en ny vändning, eller en underliggande ekonomisk impuls, öppnar en ny politisk cykel. De revolutionära elementen finner återigen sin publik. Kampen inleds igen på en högre nivå.

För att förstå de två viktigaste tendenserna inom den ryska arbetarklassen, är det viktigt att komma ihåg att mensjevismen tog form under åren av ebb och reaktion. Den litade huvudsakligen till ett tunt skikt av arbetare som brutit med revolutionen, medan bolsjevismen, som så grymt splittrades upp under perioden av reaktion, snabbt började resa sig på toppen av en ny revolutionär våg under åren före kriget. ”De mest energiska och djärva elementen, beredda till oförtröttlig kamp, för motstånd och kontinuerlig organisering, är de element, de organisationer och de människor som är koncentrerade kring Lenin.” Med dessa ord bedömde polisdepartementet bolsjevikernas arbete under de år som föregick kriget.

Medan diplomaterna i juli 1914 slog den sista spiken i det kors som utformats för Europas korsfästelse, kokade Petrograd som en revolutionär kittel. Den franska republikens president, Poincaré, måste lägga sin krans på Alexander III:s grav mitt under det sista ekot från en gatustrid och det begynnande sorlet från en patriotisk demonstration.

Kunde massornas offensiv 1912–14 direkt ha lett till störtandet av tsaren om inte kriget brutit ut? Det är knappast möjligt att med bestämdhet besvara den frågan. Processen skulle obehörligen ha lett till en revolution, men vilka etapper skulle revolutionen under dessa förhållanden ha tvingats genomgå? Skulle den inte ha fått uppleva ännu ett nederlag? Hur lång tid skulle arbetarna ha behövt för att väcka bönderna och vinna armén? Endast gissningar är möjliga i dessa sammanhang. Kriget gav, i alla händelser, till en början processen en knuff bakåt, bara för att i nästa skede allt kraftfullare accelerera den och garantera dess överväldigande seger.

Vid det första trumslaget föll den revolutionära rörelsen ihop. De mer aktiva skikten bland arbetarna mobiliserades. De revolutionära elementen kastades från fabriker till fronten. Stränga straff utmättes för strejkande. Arbetarpressen sveptes undan. Fackföreningarna ströps. Hundratusentals kvinnor, pojkar och bönder strömmade in i verkstäderna. Kriget förvirrade – i kombination med Internationalens sammanbrott – i hög grad arbetarna politiskt, och gjorde det möjligt för företagsledningarna, som passade på att sticka upp huvudet, att tala patriotiskt i företagets namn och dra med sig en ansenlig del av arbetarna, och tvingade de mer djärva och resoluta att hålla sig stilla och avvaktande. De revolutionära idéerna hölls nätt och jämt glödande inom små och nedtystade grupper. Vid den här tiden vågade ingen i fabriker kalla sig själv ”bolsjevik”, inte bara av rädsla för att bli arresterad, utan också av rädsla för att få stryk av de politiskt efterblivna arbetarna.

Bolsjevikfraktionen i duman, som var numerärt svag, visade sig vid krigets utbrott inte vuxen sina uppgifter. Tillsammans med de mensjevikdeputerade lade den fram en deklaration i vilken den lovade att ”försvara folkets kulturella välfärd mot alla attacker från vilket håll det vara månne.” Duman underströk med applåder detta uppgivande av en tidigare position. Inte en enda av de ryska organisationerna eller grupperingarna inom partiet intog den öppet defaitistiska inställning som Lenin förespråkade från utlandet. Andelen patrioter bland bolsjevikerna var dock obetydlig. I kontrast till narodnikerna och mensjevikerna började bolsjevikerna 1914 bland massorna bedriva en skriftlig och muntlig agitation mot kriget. De deputerade i duman återfick snart balansen och återupptog sitt revolutionära arbete – med vilket myndigheterna var nära förtroget tack vare ett högt utvecklat provokatörssystem. Det räcker med att påpeka att av sju medlemmar i partiets Petrogradkommitté, var tre vid krigets inledning i säkerhetstjänstens sold. På så sätt lekte tsarismen blindbock med revolutionen. I november arresterades bolsjevikernas deputerade. Ett allmänt försök att krossa partiet inleddes över hela landet. I februari 1915 behandlades dumafraktionens fall i domstolarna. De deputerade uppförde sig med försiktighet. Kamenev, fraktionens teoretiske tillskyndare, omfattade inte Lenins defaitistiska position; det gjorde inte heller Petrovskij, den nuvarande ordföranden i centralkommittén i Ukraina. Polisdepartementet noterade med tillfredsställelse att de stränga straff som utdömdes till de deputerade inte gav upphov till någon proteströrelse bland arbetarna.

Det tycktes som om kriget frambringat en ny arbetarklass. I betydande utsträckning var detta ett faktum: i Petrograd hade arbetarkåren förnyats till nästan fyrtio procent. Den revolutionära arvföljden hade tvärt avbrutits. Allt som existerade före kriget, inberäknat bolsjevikernas dumafraktion, hade plötsligt försvunnit i bakgrunden och nästan sjunkit i glömska. Men under denna yta av stillhet och patriotism – och i viss utsträckning även monarkism – ackumulerades gradvis stämningarna för en ny explosion.

I augusti 1915 sade de tsaristiska ministrarna varandra att arbetarna ”överallt spårat upp förräderi, svek och sabotage för tyskarnas räkning, och att de entusiastiskt söker efter de skyldiga till våra bakslag vid fronten.” Det är sant att den uppvaknande masskritiken under denna period – delvis uppriktigt och delvis av hänsyn till försvarsvänligheten – ofta tog ställning för ”fosterlandets försvar”. Men denna idé var bara en utgångspunkt. Arbetarnas missnöje grävde en allt djupare fåra, tystade herremännen, svarta hundradenas arbetare och administrationens tjänare, vilket tillät arbetarbolsjevikerna att räta på ryggen.

Från kritik övergår massorna till handling. Deras indignation tar sig först av allt uttryck i hungeroroligheter, vilka ibland växte till lokala upplopp. Kvinnor, gamla män och pojkar, på marknaden eller öppna torget, känner sig djärvare och mer självständiga än arbetarna i militärtjänst i fabriker. I maj i Moskva övergick rörelsen till en pogrom mot tyskar, även om deltagarna i denna företrädesvis bestod av stadens avskum som beväpnats under polisbeskydd. Icke desto mindre bevisar själva möjligheten av en sådan pogrom i det industriella Moskva att arbetarna ännu inte var tillräckligt medvetna för att påtvinga det upprörda småfolket i staden sina paroller och sin disciplin. Dessa oroligheter, som spred sig över hela landet, bröt krigshypnosens och beredde vägen för strejker.

Inflödet av oerfaren arbetskraft till fabriker och den giriga rusningen efter krigsprofiter, medförde överallt en försämring av arbetarnas förhållanden och gav upphov till de grövsta utsagningsmetoder. Höjningen av levnadsomkostnaderna sänkte automatiskt lönerna. Ekonomiska strejker blev det ofrånkomliga svaret från massorna – försenade och därför desto stormigare. Strejkerna åtföljdes av möten, antagandet av politiska resolutioner och slagsmål med polisen, inte sällan med skottlossning och sårade.

Kampen uppstod i huvudsak i det centrala textildistriktet. Den 5 juni avlossar polisen en salva mot vävarna i Kostroma: 4 dödade, 9 sårade. Den 10 augusti skjuter trupperna mot arbetarna i Ivanovo-Voznesensk: 16 döda, 30 sårade. I textilarbetarnas aktioner är några soldater ur en lokal bataljon inblandade. Proteststrejker i olika delar av landet ger svar på skotten i Ivanovo-Voznesensk. Parallellt med detta pågår den ekonomiska kampen. Textilarbetarna marscherar ofta i främsta ledet.

I jämförelse med det första halvåret 1914 representerar denna rörelse, vad gäller styrkan i motståndet och klarheten i parollerna, ett stort steg tillbaka. Detta är inte förvånande, eftersom oerfarna arbetarmassor i stor utsträckning dras in i kampen, och fullständig upplösning har inträtt bland arbetarnas ledarskikt. Icke desto mindre kan man även i dessa krigets första strejker höra de stora striderna nalkas. Justitieministern Chvostov sade den 16 augusti: ”Om arbetarna för närvarande inte genomför några väpnade demonstrationer, beror det bara på att de än så länge inte har någon organisation.” Goremykin uttryckte sig mer koncist: ”Problemet bland arbetarledarna är att de inte har någon organisation, eftersom den bröts upp genom arresteringen av de fem medlemmarna i duman.” Inrikesministern tillade: ”Vi får inte bevilja amnesti åt dumans bolsjevikmedlemmar – de utgör rörelsens organiserande centrum i dess farligaste form.” Dessa människor bedrog sig åtminstone inte när det gällde vem som var den verkliga fienden.

Medan ministären, även när den var som mest förskräckt och redo till liberala eftergifter, bedömde det som nödvändigt att liksom tidigare slå mot arbetarnas revolution – dvs. mot bolsjevikerna – försökte storbourgeoisien att få till stånd samarbete med mensjevikerna. Skrämda av strejkrörelsens omfattning, gjorde de liberala industrimännen ett försök att påtvinga arbetarna patriotisk disciplin genom att ta med deras valda representanter i de militärindustriella kommittéernas stab. Industriministern klagade över att det var mycket svårt att motsätta sig detta schema, vars upphovsman var Gutjkov. ”Hela företaget”, sade han, ”genomförs under patriotisk flagg och i försvarets intresse.” Vi måste emellertid anmärka att även polisen undvek att arrestera socialpatrioterna, eftersom man i dem såg en kompanjon i kampen mot strejker och revolutionära ”övergrepp”. Det var verkligen på sin alltför starka tilltro till den patriotiska socialismens styrka som säkerhetstjänsten grundade sin övertygelse att inget uppror skulle äga rum så länge kriget varade.

I valen till de militärindustriella kommittéerna visade sig försvarsvännerna, ledda av en energisk metallarbetare, Gvosdev – vi ska senare möta honom som arbetsminister i revolutionens koalitionsregering, vara en minoritet. De åtnjöt emellertid inte bara stöd från den liberala bourgeoisien, utan även från byråkratin, när det gällde att besegra dem som, ledda av bolsjevikerna, ville bojkotta kommittéerna. De lyckades påtvinga Petersburgsproletariatet representation i dessa organ för industripatriotism. Mensjevikernas inställning uttrycktes klart i ett tal som en av deras representanter senare höll för industrimännen i kommittén: ”Ni borde kräva att den rådande byråkratiska makten drar sig tillbaka från scenen, överlåter sin plats till er såsom den nuvarande samhällsstrukturens arvtagare.” Denna unga politiska vänskap växte med stormsteg. Efter revolutionen kommer den att frambära sin mogna frukt.

Kriget åstadkom en fruktansvärd förödelse i den underjordiska rörelsen. Efter arresteringen av dumafractionen hade bolsjevikerna ingen centraliserad partiorganisation överhuvudtaget. De lokala kommittéerna existerade från och till och hade ofta inga förbindelser med arbetardistriktet. Endast spridda grupper, cirklar och isolerade individer gjorde någonting. Den strejkrörelse som fått nytt liv ingöt emellertid lite mod och styrka i dem i fabriker. De började gradvis att finna varandra och bygga upp distriktsförbindelserna. Det underjordiska arbetet återupplivades. I polisdepartementet skrev de senare: ”Ända sedan krigets början har leninisterna, vilka i Ryssland har en överväldigande majoritet av de underjordiska socialdemokratiska organisationerna bakom sig, i sina större centra (såsom Petrograd, Moskva,

Charkov, Kiev, Tula, Kostroma, Vladimirprovinsen, Samara) utgivit ett anseeligt antal revolutionära appeller med krav på att stoppa kriget, störta den rådande regeringen och grunda en republik. Och detta arbete har fått ett påtagligt resultat i arbetarstrejker och oroligheter.”

Den traditionella årsdagen av arbetarnas marsch till Vinterpalatset, som året innan passerat nästan obemärkt, framkallar en omfattande strejk den 9 januari 1916. Strejkrörelsen fördubblas under detta år. Sammandrabbningar med polisen åtföljer varje stor och utdragen strejk. I kontakt med trupperna vinnlägger sig arbetarna om en demonstrativ vänskaplighet, och säkerhetspolisen lägger vid mer än ett tillfälle märke till detta alarmerande faktum.

Krigsindustrierna svällde ut, tömde alla tillgängliga resurser och undergrävde sin egen grundval. Fredstidsbranscherna inom produktionen började dö ut. Trots all planering blev det inget resultat av regleringen av industrin. Byråkratin, som var oförmögen att gripa tag i denna verksamhet mot de mäktiga militärindustriella kommittéernas vilja, vägrade på samma gång att överlämna den reglerande rollen till bourgeoisien. Ett tilltagande kaos. Utbildade arbetare ersattes med utbildade. Kolgruvorna, verkstäderna och fabrikerna i Polen förlorades snart. Under krigets första år blev en femtedel av landets industriella styrka avskuren. Så mycket som 50 procent av produktionen gick till att täcka arméns och krigets behov – inberäknat omkring 75 procent av landets textilproduktion. Det överbelastade transportnätet visade sig oförmöget att förse fabrikerna med den nödvändiga kvantiteten bränsle och råvaror. Kriget svalde inte bara hela den tillgängliga nationalinkomsten, utan började på allvar skära i landets grundkapital.

Industriidkarna blev mindre och mindre villiga att bevilja arbetarna någonting, och regeringen besvarade som vanligt varje strejk med våldsamt förtryck. Allt detta drog arbetarnas sinnen från det enskilda till det allmänna, från ekonomi till politik: ”Vi måste alla genast gå i strejk.” På så sätt väcktes idén om generalstrejken. Massornas radikaliseringsprocess återspeglas övertygande i strejkstatistiken. 1915 deltog två och en halv gånger färre arbetare i politiska strejker än i ekonomiska konflikter, 1916 två gånger färre. Under de första månaderna 1917, omfattade politiska strejker 6 gånger så många arbetare som de ekonomiska. Petrograds roll avbildas i en enda siffra: 72 procent av de politiskt strejkande under krigsåren föll på dess lott!

Många gamla föreställningar blev till aska i flammorna från denna kamp. Säkerhetstjänsten rapporterar, ”med smärta”, att om de skulle reagera i enlighet med lagens föreskrifter på ”vart fall av oförskämdhet mot eller öppet skymfande av Hans majestät, skulle antalet åtal under artikel 103 nå en oerhörd siffra.” Men massornas medvetenhet släpar ändå långt efter deras handlingar. Krigets fruktansvärda tryck och den nationella undergången accelererar kampens förlopp i sådan grad att breda lager bland arbetarna ända fram till själva revolutionen fortfarande inte lyckats frigöra sig från många av de uppfattningar och fördomar som åtföljt dem från byn eller från den småborgerliga familjekretsen i staden. Detta faktum kommer att sätta sin prägel på februarirevolutionens första stadium.

Mot slutet av 1916 stiger priserna med stormsteg. Till inflationen och transporterens sammanbrott läggs en faktisk varubrist. Befolkningens krav har vid det här laget skurits ned till hälften. Arbetarrörelsens kurva skjuter tvärt i höjden. I oktober når kampen sin avgörande fas och förenar alla former av missnöje till en enda. Petrograd tar sats för februarisprånget. En våg av möten drar genom fabrikerna. Diskussionsämnen är: livsmedelsförsörjningen, höga levnadsomkostnader, kriget och regeringen. Bolsjevikflygblad sprids, politiska strejker inleds, improviserade demonstrationer äger rum vid fabriksportarna, fall av fraternisering mellan vissa fabriker och soldater observeras och en häftig proteststrejk flamar upp mot rättegången mot de revolutionära sjömännen i Östersjöflottan. Den franske ambassadören påkallar premiärminister Stürmers uppmärksamhet på det faktum, som blivit honom bekant, att några

soldater skjutit mot polisen. Stürmer lugnar ambassadören: ”Repressalierna kommer att bli skoningslösa.” I november avlägsnas en ganska stor grupp arbetare i militärtjänst från Petrograds fabriker och sänds till fronten. Året slutar i storm och åska. När han jämför situationen med den 1905, drar chefen för polisdepartementet Vasiljev en mycket obehaglig slutsats: ”Stämningarna av opposition har nått mycket långt – mycket längre än man kunde se bland de breda massorna under den ovan nämnda perioden av oro.” Vasiljev sätter inget hopp till garnisonen; inte ens polisofficerarna är helt pålitliga. Underrättelseavdelningen rapporterar ett återupplivande av parollen om generalstrejk och faran för terrorns återuppståndelse. Soldater och officerare som kommer tillbaka från fronten säger om det rådande läget: ”Vad finns det att vänta på? – Varför tar ni inte och knäpper den och den skurken? Om vi vore här, skulle vi inte slösa bort mycket tid på funderingar”, m.m. Sjljapnikov, medlem av bolsjevikernas centralkommitté, själv före detta metallarbetare, beskriver hur nervösa arbetarna var under dessa dagar: ”Ibland var en vissling tillräcklig, eller vilket buller som helst – arbetarna tog det som en signal att stoppa fabriken.” Denna detalj är lika anmärkningsvärd både som politiskt symptom och som psykologiskt faktum: revolutionen finns där i nerverna innan den kommer ut på gatan.

Provinserna genomgår samma stadier, bara långsammare. Tillväxten i rörelsens tyngd och kampglöd förde över gravitationens centrum från textil- till metallarbetarna, från ekonomiska strejker till politiska, från provinserna till Petrograd. De första två månaderna 1917 uppvisar 575 000 politiskt strejkande, merparten av dem i huvudstaden. Trots nya räder som genomförs av polisen precis före den 9 januari, gick 150 000 arbetare i strejk i huvudstaden denna blodiga årsdag. Stämningen var mycket spänd. Metallarbetarna stod i spetsen. Arbetarna kände alla att ingen återvändo fanns. I varje fabrik bildades en aktiv kärna, oftast kring bolsjevikerna. Strejker och möten fortsatte oavbrutet under de två första veckorna i februari. Den 8 februari fick polisen vid Putilovverken ta emot ”en skur av slagg och gammalt järn.” Den 14 februari, den dag duman öppnades, befann sig omkring 90 000 i strejk i Petrograd. Åtskilliga företag stannade även i Moskva. Den 16 februari beslöt myndigheterna att införa brödkort i Petrograd. Denna nymodighet rev och slet i nerverna. Den 19 februari samlades en massa människor runt livsmedelsbutikerna, särskilt kvinnor, alla med krav på bröd. En dag senare plundrades bagerier i flera delar av staden. Detta var blixtar från en revolution som skulle komma några dagar senare.

Det ryska proletariatet fann sin revolutionära djärvhet inte enbart hos sig självt. Själva dess ställning som minoritet i nationen antyder att det inte kunde ha givit dess kamp tillräcklig omfattning – säkert inte tillräckligt för att inta platsen i statens ledning – om det inte funnit ett mäktigt stöd i folkets djup. Ett sådant stöd blev det garanterat genom jordfrågan.

Böndernas försenade och ofullständiga frigörelse 1861 fann jordbruksindustrin på nästan samma nivå som två hundra år tidigare. Bevarandet av den gamla gemensamma jordarealen – som i viss mån bestals under reformen – tillsammans med de urmodiga jordbruksmetoderna, skärpte automatiskt en kris som orsakats av den lantliga överbefolkningen, vilken på samma gång var en kris i trefältssystemet. Bönderna kände sig än mer fångade i en fälla eftersom processen inte ägde rum på sextonhundra- utan på 1800-talet – dvs. under en avancerad penningekonomis förhållanden, som ställde krav på tröplogen som bara kunde uppfyllas av en traktor. Vi ser också här en sammandragning av skilda stadier i den historiska processen, och som resultat en extrem tillspetsning av motsättningar. De lärda agronomerna och ekonomerna hade predikat att den gamla arealen skulle vara fullt tillräcklig med rationella odlingsmetoder – dvs. de föreslog bonden att hoppa till en högre nivå av teknik och odling utan att störa godsägaren, fogden eller tsaren. Men ingen ekonomisk regim, minst av allt en jordbruksregim, den mest senfärdiga av alla, har någonsin försvunnit innan den uttömt alla sina möjligheter. Innan bonden kände sig tvingad att övergå till en mer intensiv ekonomisk

odling, måste han göra ett sista försök att utvidga sina tre fält. Detta kunde uppenbarligen bara genomföras på bekostnad av jord som inte tillhörde bönderna. Nästan kvävd av sin jordlots knapphet, utsatt för skatternas och marknadens svidande piska, var musjiken ofrånkomligen tvingad att försöka göra sig av med godsägaren en gång för alla.

Vid tiden för den första revolutionen uppskattades den totala ytan odlingsbar jord inom det europeiska Rysslands gränser till 280 miljoner desjatiner. Byalagens andel utgjorde omkring 140 miljoner, kronjorden över 5 miljoner och kyrko- och klosterjord omkring 2,5 miljoner. Av den privatägda jorden tillhörde 70 miljoner desjatiner de 30 000 stora godsägarna, av vilka var och en ägde över 500 desjatiner. Dessa 70 miljoner var ungefär vad som borde ha tillhört 10 miljoner bondefamiljer. Denna jordstatistik utgör det färdiga programmet för ett bondekrig.

Man gjorde inte upp med godsägarna i den första revolutionen. Inte alla bönder reste sig. Rörelsen på landsbygden sammanföll inte med den i städerna. Bondearmén vacklade och tillhandahöll slutligen de trupper som behövdes för att slå ner arbetarna. Så snart Semenovskijs gardesregemente gjort upp räkningen med Moskvaupproret, övergav monarkin alla tankar på att skära ned jordegendomarna, liksom sina egna enväldiga rättigheter.

Den besegrade revolutionen passerade emellertid inte utan att lämna spår i bysamhället. Regeringen avskaffade betalningen för friköp av jord och öppnade vägen för en mer omfattande kolonisering av Sibirien. De uppskrämda godsägarna gjorde inte bara avsevärda eftergifter vad gällde arrenden, utan började också att i stor skala sälja sina jordegendomar. Dessa revolutionens frukter njöts av de mer välsituerade bönderna, som hade möjlighet att arrendera och köpa godsägarnas jord.

De bredaste portarna öppnades emellertid för kapitalistiska jordbrukare ur bondeklassen genom lagen från den 9 november 1906, den viktigaste reform som genomfördes av den segrande kontrarevolutionen. Genom att ge till och med en liten minoritet av bönderna i vilket byalag som helst rätten att, mot majoritetens vilja, avskilja en del av den gemensamma marken för enskilt ägande, kom lagen från den 9 november att utgöra en explosiv kapitalistisk granat riktad mot byalagen. Presidenten i ministerrådet, Stolypin, beskrev huvudinnehållet i denna regeringspolitik mot bönderna som ”att satsa på de starka”. Detta innebar: Uppmuntra böndernas övre skikt att lägga beslag på gemensam mark genom att köpa upp dessa ”befriade” delar, och omvandla dessa nya kapitalistiska jordbrukare till ett stöd för den sittande regimen. Det var emellertid lättare att föreslå en sådan sak än att genomföra den. I detta försök att ersätta bondeproblemet med ett kulakproblem var kontrarevolutionen förutbestämd att bryta nacken av sig.

Fram till den 1 januari 1916 hade 2,5 miljoner småbrukare försäkrat sig om personlig besittning av 17 miljoner desjatiner. Ytterligare två miljoner småbrukare begärde att de skulle tilldelas 14 miljoner desjatiner. Detta såg ut som en kolossal framgång för reformen. Men majoriteten av småbruken var fullständigt oförmögna att hålla sig vid liv, och kom bara att bli material för det naturliga urvalet. Vid den här tiden när de mer efterblivna godsägarna och småbönderna sålde i stor skala – de förra sina gods, de senare sina jordlotter – växte en ny bondebourgeoisie fram som den största uppköparen. Jordbruket trädde in i ett tillstånd av otvetydig högkonjunktur. Exporten av jordbruksprodukter från Ryssland steg mellan 1908 och 1912 från 1 miljard till 1,5 miljard rubel. Detta innebar att breda massor bland bönderna hade proletariserats och att de övre skikten i byn lämpade av mer och mer spannmål på marknaden.

För att ersätta böndernas gemensamma tvångsband utvecklades mycket snabbt en frivillig Kooperation, som på några få år lyckades tränga ganska djupt ner i bondemassorna och omedelbart blev föremål för liberal och demokratisk idealisering. Den verkliga makten i kooperativen tillkom emellertid bara de rika bönderna, vilkas intressen de i sista hand tjänade.

Narodnikintelligentsian lyckades slutligen, genom att koncentrera sin huvudstyrka i bondekooperationen, styra in sin kärlek till folket i solida borgerliga spår. På detta sätt förbereddes, åtminstone delvis, det politiska blocket mellan socialistrevolutionärernas ”antikapitalistiska” parti och kadeterna, det kapitalistiska partiet *par excellence*.

Fastän liberalismen upprätthöll skenet av opposition mot reaktionens jordbrukspolitik, såg den icke desto mindre med stora förhoppningar på detta kapitalistiska krossande av byalagen. ”På landsbygden växer det upp en mycket mäktig småbourgeoisie”, skrev den liberale prinsen Trubetskoj, ”som till hela sin läggning och sitt väsen är främmande för såväl den samlade adelns ideal som de socialistiska drömmarna”.

Men denna skinande medalj hade sin baksida. Ur de krossade byalagen växte inte bara en ”mycket mäktig bourgeoisie”, utan också dess antites. Antalet bönder som sålt jordlotter, vilka de inte kunde leva på, hade vid krigets början stigit till en miljon, varigenom den proletära befolkningen ökades med inte mindre än fem miljoner själar. Ett tillräckligt explosivt material tillhandahölls också genom de miljoner fattigbönder för vilka intet annat återstod än att klamra sig fast vid sina karga jordlotter. Dessa motsättningar fortsatte som en följd därav att reproduceras bland bönderna – motsättningar som så tidigt hade undergrävt det borgerliga samhällets utveckling som helhet i Ryssland. Den nya landsbygdsbourgeoisien, som skulle komma att bli ett stöd för de gamla och mäktigare egendomsägarna, visade sig vara lika fientligt inställd till bondemassorna som de gamla egendomsägarna hade varit till folket som helhet. Innan den kunde bli ett stöd för den rådande ordningen, behövde denna bondebougeoisie något slag av egen ordning, varmed den kunde hålla sig kvar vid sina erövrade ställningar. Under sådana förhållanden är det inte att undra på att det agrara problemet fortsatte att vara ett knivigt ärende för varje riksduma. Alla kände att det sista ordet ännu inte blivit sagt. Bondedeputeraden Petritjenko deklarerade en gång från talarstolen i duman: ”Hur länge ni än debatterar skapar ni ändå ingen ny planet – det betyder att ni måste ge oss jorden.” Denne bonde var varken bolsjevik eller socialistrevolutionär. Tvärtom, han var en högerdeputerad, en monarkist.

Agrarrörelsen, som liksom arbetarnas strejkrörelse hade avtynat mot slutet av 1907, återupplivas delvis 1908 och växer sig starkare under de följande åren. Kampen förs naturligtvis i betydande utsträckning inom byn: det är precis vad reaktionen politiskt hade räknat med. Inte så få väpnade konflikter inträffade bland bönderna under uppdelningen av den gemensamma marken. Men kampen mot godsägaren försvinner inte heller. Bönderna sätter allt oftare eld på godsägarnas herrgårdar, skördar och höstackar. I samma svep tog man också de enskilda områden som styckats av mot byalagsböndernas vilja.

Sådan var böndernas situation när kriget kom. Regeringen drog bort omkring 10 miljoner arbetare och omkring 2 miljoner hästar från landet. De svaga småbruken blev ännu svagare. Antalet bönder som inte kunde så sina åkrar ökade. Men under krigets andra år började även de medelstora bönderna duka under. Böndernas fientlighet mot kriget skärptes från månad till månad. I oktober 1916 rapporterade Petrograds gendarmadministration att man i byarna redan upphört att tro på framgång i kriget – en rapport som grundades på vad försäkringsagenter, lärare, köpmän med flera berättat. ”Alla väntar och kräver otåligt: När ska detta förbannade krig äntligen ta slut?” Och det är inte allt: ”Man diskuterar politiska frågor överallt och man antar resolutioner riktade mot godsägare och köpmän. Kärnor till olika organisationer skapas... Än så länge finns inget enande centrum, men det finns skäl att anta, att bönderna kommer att förena sig genom kooperativen, vilka dagligen växer över hela Ryssland.” Häri ligger en viss överdrift. I vissa avseenden har gendarmeriet gått händelserna lite i förväg, men i allt väsentligt är det utan tvivel korrekt.

De besuttna klasserna kunde inte undgå att se att bysamhället gjorde sig redo för att presentera sin räkning. Men de drev bort dessa dystra tankar och hoppades kunna slingra sig ur det på något sätt. Kring detta tema förde under krigets dagar den vetgirige franske ambassadören Paléologue ett samtal med förre jordbruksministern Krivosjein, förre premiärministern Kokovtsev, storgodsägaren greve Bobrinskij, presidenten i riksduman Rodzianko, industrimagnaten Putilov, och andra framstående personer. Här är vad som avslöjades för honom i denna konversation: För att kunna genomföra en radikal jordreform skulle det krävas en stående armé på 300 000 lantmätare under inte mindre än femton år; men under denna tid skulle antalet småbruk öka till 30 miljoner, och följaktligen skulle alla dessa preliminära beräkningar när de väl utfördes visa sig värdelösa. Att genomföra en jordreform tycktes därmed i dessa godsägares, ämbetsmäns och bankirers ögon vara ungefär som att kvadratera cirkeln. Det behöver knappast påpekas att en sådan matematisk samsvetsgrannhet var fullständigt främmande för bonden. Han tyckte att det först av allt gällde att röka ut godsägaren, och sedan se vad som hände.

Om byn icke desto mindre förhöll sig jämförelsevis lugn under kriget, så berodde det på att dess aktiva krafter var vid fronten. Soldaterna glömde inte bort jorden – åtminstone inte när de tänkte på annat än döden – och i skyttegravarna blev musjikens tankar om framtiden inpyrda med krutlukten. Men likafullt hade bönderna aldrig, ens efter det de lärt sig hantera skjutvapen, av egen kraft kunnat genomföra den demokratiska agrarrevolutionen – dvs. sin egen revolution. De måste få ledarskap. För första gången i världshistorien var det bondens öde att finna en ledare i arbetarens gestalt. Däri ligger den grundläggande – och man kan säga hela – skillnaden mellan den ryska revolutionen och alla de revolutioner som föregick den.

I England hade livegenskapen i praktiken försvunnit vid 1300-talets slut – dvs. två århundraden innan den uppstod i Ryssland, och fyra och ett halvt århundrade innan den upphävdes. I England pågick exproprieringen av böndernas jordegendom genom en reformation och två revolutioner ända till 1800-talet. Den kapitalistiska utvecklingen, som inte påtvingats utifrån, hade därmed tid nog att likvidera den självständiga bonden långt innan proletariatet vaknade till liv politiskt.

I Frankrike tvingade kampen mot kunglig absolutism, aristokrati och kyrkans furstar bourgeoisien att i vissa av sina skikt, och i ett antal småportioner, genomföra en agrarrevolution vid 1700-talets början. För lång tid framåt utgjorde självständiga bönder ett stöd för den borgerliga ordningen, och 1871 hjälpte de bourgeoisien att slå ned Pariskommunen.

I Tyskland visade sig bourgeoisien oförmögen till en revolutionär lösning av agrarproblemet och förrådde 1848 bönderna till godsägarna, liksom Luther tre århundraden tidigare i bondekrigen hade förrått dem till furstarna. Å den andra sidan var det tyska proletariatet ännu vid 1800-talets mitt alltför svagt för att ta ledningen över bönderna. Den kapitalistiska utvecklingen i Tyskland fick som ett resultat därav tillräckligt med tid, förvisso inte en så lång period som i England, för att underordna jordbruket, sådant det framträdde efter den ofullbordade borgerliga revolutionen, under sina egna intressen.

Bondereformen 1861 genomfördes i Ryssland av en aristokratisk och byråkratisk monarki under trycket från ett borgerligt samhälles krav, men med bourgeoisien politiskt fullständigt maktlös. Denna bondefrigörelse var till karaktären sådan, att den framtvungade kapitalistiska omvandlingen av landet ofrånkomligen förvandlade agrarproblemet till ett revolutionärt problem. Den ryske borgaren drömde om en agrarrevolution efter fransk modell, eller dansk, eller amerikansk – vad som helst, bara inte rysk. Han underlät emellertid att i rätt tid förse sig med en fransk historia eller en amerikansk samhällsstruktur. Den demokratiska intelligentsian tog, trots sitt revolutionära förflutna, i den avgörande stunden ställning för den liberala

bourgeoisien och godsägaren, inte för det revolutionära bysamhället. Under dessa omständigheter kunde endast arbetarklassen stå i spetsen för bonderevolutionen.

Lagen om den sammansatta utvecklingen i efterblivna länder – i betydelsen av en säregen blandning av efterblivna element med de allra modernaste faktorer – träder här fram i sin mest fulländade form och erbjuder oss en nyckel till den ryska revolutionens grundläggande gåta. Om agrarproblemet, som ett arv från den gamla ryska historiens barbari, hade lösts av bourgeoisien, om det hade kunnat lösas av den, hade det ryska proletariatet omöjligt kunnat komma till makten 1917. För att förverkliga sovjetstaten krävdes det att två faktorer som tillhör fullständigt skilda historiska arter sammanfördes och ömsesidigt genomträngde varandra: ett bondekrig – dvs. en rörelse karaktäristisk för den borgerliga utvecklingens gryning – och ett proletärt uppror, den rörelse som signalerar dess nedgång. Detta är huvudinnehållet i 1917.

Kapitel IV: Tsaren och tsarinnan

Denna bok kommer minst av allt att hänge sig åt den ovidkommande psykologiska forskning som nuförtiden så ofta ersätter social och historisk analys. Främst i vårt synfält står historiens stora drivkrafter, vilka befinner sig över de enskilda människorna. Monarkin är en av dem. Men alla dessa krafter verkar genom människor. Och monarkin är till själva sin princip nära förbunden med individen. Detta berättigar i sig ett intresse för personligheten hos den monark som den samhälleliga utvecklingsprocessen ställde öga mot öga med en revolution. Vi hoppas vidare att i fortsättningen, åtminstone delvis, kunna visa just var det i sträng mening personliga slutar – ofta mycket tidigare än man tror – och hur en persons ”särdrag” ofta bara är individuella pennstreck som åstadkommit av en högre lag i utvecklingen.

Nikolaus II ärvde inte bara ett gigantiskt imperium från sina förfäder, utan också en revolution. Och de testamenterade inte en enda egenskap som skulle ha gjort honom kapabel att styra ett imperium eller ens en provins eller ett grevskap. På den historiska flod som rullade sina vågor allt närmare portarna i hans palats, svarade den siste romanoven bara med en dum likgiltighet. Det tycktes som om det fanns en genomskinlig men fullständigt ogenomtränglig hinna mellan hans medvetande och hans tidsepok.

Folk kring tsaren erinrade sig efter revolutionen ofta att under hans väldes mest tragiska ögonblick – när Port Arthur kapitulerade och flottan vid Tsushima sänktes, och tio år senare vid tiden för de ryska truppernas reträtt från Galizien, och sedan ytterligare två år senare under de dagar som föregick hans abdikation, när alla omkring honom var deprimerade, förskräckta och skakade – bevarade Nikolaus ensam sitt lugn. Han gjorde sig som vanligt underrättad om hur många verst han avverkat under sin resa runt Ryssland, erinrade sig episoder från jaktexpeditioner i det förgångna, anekdoter från officiella möten, intresserade sig i allmänhet för små struntsaker i de dagliga göromålen, medan åskan mullrade ovanför honom och blixnar slog ned. ”Vad är detta?” frågade en av de generaler som beledsagade honom, ”en väldig, nästan otrolig självbehärskning, resultatet av en god uppfostran, av en tilltro till skeendets gudomliga förutbestämmelse? Eller är det en otillräcklig medvetenhet?” Svaret är mer än halvvägs inbakat i frågan. Tsarens så kallade ”goda uppfostran”, hans förmåga att behärska sig under de mest extraordinära omständigheter, kan inte förklaras av ett inlärt beteende rätt och slätt; dess kärna var en inre likgiltighet, en brist på mentala krafter, en försvagning av viljeimpulserna. Denna likgiltighetens mask, som kallades god uppfostran i vissa kretsar, var en naturlig egenskap hos Nikolaus redan vid födseln.

Tsarens dagbok är det bästa av alla vittnesmål. Från dag till dag och från år till år släpar sig mödosamt den beklämmande vittnesbördens andlig tomhet fram över dess sidor. ”Gick länge och dödade två kråkor. Drack té när det började dagas.” Promenader till fots och turer i

en båt. Och återigen kråkor, och så té. Allt på själva gränsen till fysiologin. Hågkomster av kyrkliga ceremonier nedkastade i samma tonläge som en fyllefest.

Under de dagar som föregick öppnandet av riksduman, när hela landet skakade av konvulsioner, skrev Nikolaus: ”14 april. Tog en promenad i tunn skjorta och började sen paddla igen. Drack té på balkongen. Stana åt middag och gjorde en ridtur med oss. Läste.” Inte ett ord om vad han läste för någonting. Någon sentimental engelsk roman? Eller en rapport från polisdepartementet? ”15 april. Accepterade Wittes avgång. Marie och Dmitrij på middag. Körde hem dem till palatset.”

Den dag det beslöts att upplösa duman, när hovet såväl som de liberala kretsarna genomled alla fruktans kval, skrev tsaren i sin dagbok: ”7 juli. Fredag. Mycket upptagen hela morgonen. En halvtimme för sen till frukosten med officerarna... Det blåste upp till storm och det blev mycket kvavt. Vi promenerade tillsammans. Mottog Goremykin. Undertecknade ett dekret om dumans upplösning! Åt middag med Olga och Petia. Läste hela kvällen.” Utropstecknet efter den förestående upplösningen av duman är det högsta uttrycket för hans känslor. Den skingrade dumans deputerade uppmanade folket att vägra betala skatt. En serie militäruppror följde: på Sveaborg, Kronstadt, på fartyg och inom arméenheter. Den revolutionära terrorn mot höga ämbetsmän återupptogs i en tidigare okänd omfattning. Tsaren skriver: ”9 juli. Söndag. Det har hänt! Duman stängdes idag. Vid frukosten efter mässan kunde man märka många långa ansikten... Vädret var fint. På vår promenad mötte vi farbror Misja som kom hit igår från Gatjina. Kunde arbeta i fred tills middagen och hela kvällen. Gick och paddlade kanot.” Det var i kanot han paddlade – sägs det. Men med vad han var upptagen hela kvällen antyds inte. Så var det alltid.

Och vidare under dessa ödesdigra dagar: ”14 juli. Klädde på mig och cyklade till badstranden och badade, skönt i havet.” ”15 juli. Badade två gånger. Det var mycket varmt. Bara vi två till middagen. En storm drog förbi.” ”19 juli. Badade på morgonen. Hade mottagning på lantstället. Farbror Vladimir och Tjagin åt lunch med oss.” Ett uppror och dynamitexplosioner berörs nätt och jämt med en enda mening. ”Här går det snyggt till!” – förbluffande genom sin orubbliga likgiltighet, som aldrig steg till medveten cynism.

”9.30 på morgonen red vi ut till Kaspiska regementet... promenerade länge. Vädret var underbart. Badade i havet. Mottog efter téet Lvov och Gutjkov.” Inte ett ord om det faktum att detta oväntade mottagande av de två liberalerna föranleddes av Stolypins försök att få med oppositionsledarna i sin ministär. Prins Lvov, den kommande ledaren för den provisoriska regeringen, sade om mottagningen den gången: ”Jag hade väntat mig att se härskaren utom sig av sorg, men istället för detta möttes jag av en uppspelt och livad karl i hallonfärgad skjorta.” Tsarens perspektiv var inte vidare än ett lägre polisbefäl – med den skillnaden att den senare skulle ha haft bättre kunskap om verkligheten och varit mindre tyngd av vidskepelse. Den enda tidning Nikolaus läste, och från vilken han hämtade sina idéer, var i årtal en veckotidning utgiven på statens bekostnad av prins Mesjtjerskij, en usel mutkolv till journalist ur den reaktionära, byråkratiska klicken, som var avskydd till och med inom sina egna kretsar. Tsaren behöll sitt synsätt intakt genom två krig och två revolutioner. Mellan hans medvetande och skeendena fanns alltid denna ogenomträngliga hinna – likgiltigheten. Nikolaus kallades, inte utan grund, fatalist. Det är bara nödvändigt att tillfoga att denna fatalism var den direkta motsatsen till en aktiv tro på den egna ”lyckans stjärna”. Nikolaus ansåg sig verkligen ha otur. Hans fatalism var bara en form av passivt självförsvar mot historiskt framåtskridande och gick hand i hand med en egenmäktighet, som var trivial i sin psykologiska motivation men monstruös i sina konsekvenser.

”Jag önskar det och så får det bli –”, skriver greve Witte. ”Detta motto gick igen i alla denne svage härskares aktiviteter, som bara genom sin svaghet åstadkom alla de saker som

karaktäriserade hans regeringstid – ett utgjutande, utan åtskillnad, av mer eller mindre oskyldigt blod, för det mesta helt utan anledning.”

Nikolaus jämförs ibland med sin halvtokige farfars farfar Paul, strypt av en kamarilla som handlade i samförstånd med hans egen son, Alexander ”den helige”. Dessa två romanovrar var faktiskt lika i sin misstro mot alla och envar, vilken berodde på en misstro mot dem själva, i sin snarstuckenhet i rollen som allsmåttiga nollor, i sin känsla av försakelse, i sitt medvetande, skulle man kunna säga, av att vara krönta parias. Men Paul var ojämförligt mer färgstark; det fanns ett element av fantasi i hans svulstigheter, hur oansvariga de än var. Hos hans ättling var allt ett enda töcken; där fanns inte ett enda skarpt markerat drag.

Nikolaus var inte bara ombytlig, utan också förrädisk. Smickrare kallade honom charmör, tjusare, på grund av hans behagfulla sätt gentemot hovfolket. Men tsaren reserverade sina speciella omfamningar åt just de ämbetsmän som han beslutat avskeda. Omåttligt charmad vid en mottagning gick ministern hem och fann ett brev som begärde hans avgång. Det var för tsarens del ett slags hämnd för hans egen obetydlighet.

Nikolaus skyggade i fientlighet inför allt begåvat och betydelsefullt. Han kände sig väl till mods enbart bland fullständigt mediokra och enfaldiga människor, helgonlika humbugar, heliga män, till vilka han inte behövde se upp. Han hade sin *amour propre* – den var sannerligen ganska stark. Men den var inte aktiv, inte besatt av ett uns initiativkraft, utan avundsjukt defensiv. Han valde ut sina ministrar utifrån principen om fortskridande urartning. Intelligenta och karaktärsfasta män inkallade han bara i extrema situationer, när det inte fanns någon annan utväg, liksom vi kallar på en kirurg för att rädda våra liv. Så var det med Witte och därefter med Stolypin. Tsaren behandlade båda med illa dold fientlighet, Så snart krisen gått över, skyndade han sig att bli av med dessa rådgivare som var honom huvudet högre. Denna urvalsmetod fungerade så systematiskt att presidenten i den sista duman, Rodzianko, den 7 januari 1917, med revolutionen redan bankande på dörren, dristade sig att säga till tsaren: ”Ers majestät, det finns inte en enda pålitlig eller hederlig man kvar i er omgivning; de bästa har alla avlägsnats eller dragit sig tillbaka. Kvar finns bara de med dåligt anseende.”

Alla den liberala bourgeoisieans ansträngningar att finna ett gemensamt språk med hovet gick om intet. Den oförtröttlige och högröstade Rodzianko försökte skaka om tsaren med sina rapporter, men förgäves. Den senare svarade på varken argument eller oförskämtheter, utan gjorde sig lugnt beredd att upplösa duman. Storhertigen Dmitrij, en av tsarens tidigare favoriter, och senare medbrottsling i mordet på Rasputin, beklagade sig inför sin kollega, prins Jusupov, att tsaren för varje dag vid högkvarteret blev alltmer likgiltig inför allt omkring honom. Enligt Dmitrijs uppfattning försågs tsaren med något slags narkotiskt medel som hade en förlamande inverkan på hans själsliga förmågor. ”Rykten gick”, skriver den liberala historikern Miljukov, ”att detta tillstånd av mental och moralisk apati hos tsaren vidmakthölls av ett tilltagande bruk av alkohol.” Allt detta var inbillning eller överdrift. Tsaren hade inget behov av bedövningsmedel: det ödesdigra ”bedövningsmedlet” fanns i hans blod. Dess symptom blev bara särskilt iögonfallande mot bakgrund av stora händelser som krig och inrikespolitiska kriser, vilka ledde fram till revolutionen. Rasputin, som var psykolog, sade kärnfullt att tsaren ”har ingenting där innanför”.

Denne omtöcknade, alltigenom fyrkantige och ”väluppfostrade” man var grym – han hade inte den aktiva grymheten hos Ivan den förskräcklige eller Peter den store, i strävandet efter historiska mål – vad hade Nikolaus den andre gemensamt med dem? – utan han hade den räddhågade grymheten hos den senfödde, som var förskräckt av sin egen lott. Alldeles i början av sin regeringstid lovordade Nikolaus Fanagoritsiregementet som ”duktiga gossar” för att ha skjutit ned arbetare. Han ”läste med tillfredsställelse” hur man med piskor pryglade flickstudenter med polkahår eller slog in skallarna på försvarslösa människor under pogromer

på judar. Detta krönte svarta får drogs med hela sin själ till samhällets verkliga drägg, huliganerna, de svarta hundradena. Han betalade dem inte bara generöst ur statskassan, utan älskade att samspråka med dem om deras bragder, och förlät dem när de händelsevis blev inblandade i mordet på en deputerad ur oppositionen. Witte stod i spetsen för regeringen under nedslåendet av den första revolutionen och skrev i sina memoarer: ”När nyheter om de meningslösa grymma upptågen från anförarna av dessa trupper nådde härskaren, möttes de av hans gillande, eller i varje fall hans försvar.” Som svar på en begäran från generalguvernören för de baltiska staterna att han måtte sätta stopp för en viss kapten Richter, som ”på eget bevåg och utan rättegång avrättade människor som inte satt sig till motvärn”, skrev tsaren på rapporten: ”Åh, vilken duktig gosse!” Sådana uppmuntranen finns det ett otal av. Denne ”charmör” utan vilja, utan mål, utan fantasi, var mer avskyvärd än alla tyranner i antik och modern historia.

Tsaren stod under kraftigt inflytande från tsarinnan, ett inflytande som ökade med åren och svårigheterna. Tillsammans utgjorde de en slags enhet – och denna kombination visar redan i vilken utsträckning gruppen, under omständigheternas tryck, kan komplettera det personliga. Men först måste vi tala om tsarinnan själv.

Maurice Paléologue, den franske ambassadören i Petrograd under kriget, en raffinerad psykolog för franska akademiker och lakejer, tillhandahåller ett i detalj fångat porträtt av den sista tsarinnan: ”Moralisk rastlöshet, ett kroniskt vemod, oändlig längtan, ständiga upp- och nedgångar i sina krafter, kvalfulla tankar om den osynliga andra världen, vidskepelser – är icke alla dessa kännetecken, som så klart framträder i kejsarinnans personlighet, de karaktäristiska dragen hos det ryska folket?” Det kan tyckas förunderligt, men i denna sockrade lögn finns faktiskt ett korn av sanning. Den ryske satirikern Saltykov kallade med visst fog ministrarna och guvernörerna bland de baltiska baronerna ’tyskar med en rysk själ’. Det är otvivelaktigt så att främlingar, som på inget sätt var förbundna med folket, utvecklade den renaste formen av den ”genuint ryske” administratören.

Men varför återgäldade folket med så öppet hat en tsarina som, enligt Paléologues ord, så fullständigt assimilerat deras själ? Svaret är enkelt. För att rättfärdiga sin nya situation, anammade denna tyska kvinna med ett slags kyligt raseri alla traditioner och nyanser i den ryska medeltidsandan, den mest torftiga och råa av alla medeltider, just under den tidsperiod när folket gjorde väldiga ansträngningar att befria sig från den. Denna hessiska prinsessa var bokstavligt talat besatt av självhärskardömetts onda ande. När hon väl nått den bysantinska despotismens höjder från sin lantliga avkrok, var hon för allt i världen inte beredd att ta ett steg nedåt. I den ortodoxa religionen fann hon en mystik och en magi anpassad till hennes nya lott. Ju mer orubbligt hon trodde på sin kallelse, desto naknare framstod den gamla regimens gemenhet. Med en stark karaktär och en fallenhet för rena och häftiga hänförelser, kompletterade tsarinnan den viljesvage tsaren och härskade över honom.

Den 17 mars 1916, ett år före revolutionen, när det torterade landet redan vred sig i nederlagets och ruinens grepp, skrev tsarinnan till sin man vid det militära högkvarteret: ”Du får inte göra eftergifter, en ansvarig ministär, m. m... eller något *dem* vill ha. Detta måste vara ditt krig och din fred, och äran din och vårt fosterlands, och inte på några villkor dumans. De har inte rätt att säga ett enda ord i dessa frågor.” Detta var i varje fall ett konsekvent program. Och det var just därför hon alltid hade övertaget över den ständigt vacklande tsaren.

Efter Nikolaus avresa till armén i egenskap av formell överbefälhavare, började tsarinnan öppet att ta hand om inrikespolitiska angelägenheter. Ministrarna kom till henne med rapporter som till en regent. Hon deltog i en konspiration med en liten kamarilla mot duman, mot ministrarna, mot stabsgeneralerna, mot hela världen – i viss utsträckning rent av mot själve tsaren. Den 6 december 1916, skrev tsarinnan till tsaren: ”När du nu en gång sagt att du

vill behålla Protopopov, på vilket sätt går han (premiärminister Trepov) emot dig? Slå näven i bordet. Ge inte efter. Visa var skåpet skall stå. Lyd din orubbliga lilla fru och vår vän. Tro på oss.” Än en gång, tre dagar senare: ”Du vet att du har rätt. Håll huvudet högt. Befall Trepov att arbeta med honom... Slå näven i bordet.” Dessa fraser låter som om de vore påhittade, men de är hämtade ur autentiska brev. Man kan förresten inte hitta på sådana saker.

Den 13 december föreslår tsarinnan tsaren: ”Vad som helst utom denna ansvariga ministär som alla blivit som galna efter. Allt blir lugnare och bättre, men folk vill känna din hand. Hur länge har man inte i årtal sagt mig samma sak: ‘Ryssland älskar att känna piskan’. *Dem* är sådana.” Den ortodoxa hessiskan med Windsoruppfostran och bysantinsk krona på huvudet ”inkarnerar” inte bara den ryska själen, utan föraktar den också rent organiskt. *Dem* är sådana att piskan ska till skriver den ryska tsarinnan till den ryske tsaren om det ryska folket, bara två och en halv månad innan monarkin störtar ner i avgrunden.

I motsats till hennes karaktärsstyrka, är tsarinnans intellektuella krafter inte större, utan snarare mindre än hennes makes. Än mer än han har hon behov av stollarnas sällskap. Tsarens och tsarinnans nära och långvariga vänskap med hovdamen Virubova ger ett mått på den intellektuella kalibern hos detta självhärskarpar. Virubova har beskrivit sig själv som en dumbom, och det är inget utslag av blygsamhet. Witte, som man inte kan förneka hade en säker blick, karaktäriserade henne som ”en helt alldaglig, dum ung Petersburgsdam, oansenlig som en bubbla i en skorpdeg.” I sällskap med denna person, med vilken äldre tjänstemän, ambassadörer och finansmän flirtade inställsamt, och som hade precis så mycket förstånd att hon inte glömde var hon hade sina egna fickor, skulle tsaren och tsarinnan fördriva många timmar, konsultera henne om affärer, brevväxla med henne och om henne. Hon hade mer inflytande än riksduman och till och med ministären.

Men Virubova själv var bara ett instrument för ”vännen”, vars auktoritet överträffade alla tre. ”Detta är min *privata* uppfattning”, skriver tsarinnan till tsaren, ”jag ska ta reda på vad vår Vän anser.” ”Vännens” uppfattning är inte privat, den avgör. ”Jag är orubblig”, betonar tsarinnan några veckor senare, ”men hör på mig, *dvs. jag menar* vår Vän, och lita på oss i allt... Jag lider med dig som ett ädelt, godhjärtat barn – som behöver vägledning, men lyssnar till dåliga rådgivare, medan en av Gud utsänd talar om för honom vad han borde göra.”

Den vän som sänts av Gud var Grigorij Rasputin.

”Vår Väns böner och hjälp – sedan blir allt bra.”

”Om vi inte hade honom, skulle allt ha varit över för länge sedan. Jag är fullständigt övertygad om det.”

Under hela Nikolaus och Alexandras välde importerades spåmän och hysteriker till hovet inte bara från hela Ryssland, utan också från andra länder. Särskilda officiella leverantörer kom att samlas kring det kortlivade oraklet och bildade ett mäktigt överhus kring monarken. Det var ingen brist på bigotta gamla fruntimmer med grevningstitlar, inte heller på funktionärer utleda på att ingenting göra, eller på finansmän som hade hela ministerier i sin sold. Med ett svartsjukt öga på den ohämmade konkurrensen från mesmerister och svartkonstnärer, skulle den ortodoxa kyrkans höga prästerskap skyndsamt snoka sig fram till intrigens heligaste heliga. Witte kallade denna styrande krets, mot vilken han själv två gånger stukat tån, ”den spetälska hovkamarillan”.

Ju mer isolerad dynastin blev, och ju mer oskyddad självhärskaren kände sig, desto mer behövde han lite hjälp från den andra världen. Vissa vildar låter en klappersten snurra runt i luften på en tråd för att åstadkomma bra väder. Tsaren och tsarinnan använde klapperstenar för de mest skilda ändamål. I tsarens tåg fanns ett helt kapell fullt av stora och små avbilder, och alla slags fetischer, som först sattes in mot japanerna, sedan mot det tyska artilleriet.

Nivån på hovkretsen hade verkligen inte förändrats mycket från generation till generation. Under Alexander II, kallad "befriaren", hade storhertigarna på fullt allvar trott på husandar och häxor. Under Alexander III var det inte mycket bättre, bara lugnare. Den "spetälska kamarillan" hade alltid funnits, den hade bara ändrat sin sammansättning och sina metoder. Nikolaus II skapade inte denna hovatmosfär av våldsam medeltidsanda, utan ärvde den från sina förfäder. Men landet hade förändrats under just dessa årtionden. Dess problem blev mer komplexa, dess kultur steg till en allt högre nivå. Hovkretsen hamnade därmed långt bakefter.

Fastän monarkin tvingades göra eftergifter till de nya krafterna, misslyckades den icke desto mindre fullständigt med att modernisera sig invärtes. Tvärtom slöt den sig inom sitt skal. Dess medeltidsanda mörknade under trycket av fiendlighet och rädsla, tills den fick karaktären av en avskryvad mardröm som svävade över landet.

Fram emot november 1905 – dvs. under den första revolutionens mest kritiska ögonblick – skriver tsaren i sin dagbok: "Vi blev bekanta med en gudsman, Grigorij, från Tobolskprovinsen." Det var Rasputin – en sibirisk bonde med ett tydligt ärr på skallen, resultatet av prygel för häststöld. Denne "gudsman" kom fram i ett lämpligt ögonblick och fann snart officiella medhjälpare – eller snarare fann de honom – och därmed formades en ny styrande krets som fick ett fast grepp om tsarinnan, och genom henne om tsaren.

Från och med vintern 1913–14 sades det öppet i Petersburgssocieteten att alla höga utnämningar, poster och kontrakt var beroende av Rasputinklicken. Den "gamle" själv övergick gradvis till att bli en statsinstitution. Han bevakades omsorgsfullt och blev inte mindre omsorgsfullt eftersökt av de konkurrerande ministrarna. Spioner från polisdepartementet förde dagbok om hans liv timme för timme och försummade inte att rapportera om hur han under ett besök i sin hemby i Pokrovskij hamnat i ett blodigt fylleslagsmål med sin egen far på öppen gata. Samma dag som detta inträffade – den 9 september 1915 – sände Rasputin två vänliga telegram, ett till tsarinnan på Tsarskoje Selo, det andra till tsaren vid högkvarteret. På ett episkt språk registrerade polisspionerna dag för dag Vännens rumlande. "Idag återvände han fullständigt berusad klockan 5 på morgonen." "Natten den 25–26 tillbringade aktrisen V. tillsammans med Rasputin." "Han anlände med prinsessan D. (hustrun till en herre i tsarhovets sängkammare) till hotell Astoria." ... Och mitt i detta: "Kom hem från Tsarskoje Selo omkring klockan 11 på kvällen." "Rasputin kom hem med prinsessan Sj. – mycket berusad och de gick omedelbart ut tillsammans." På morgonen eller kvällen följande dag en tripp till Tsarskoje Selo. På en vänlig fråga från spionen om anledningen till 'den gamles' tankfullhet, kom svaret: "Kan inte besluta mig för att inkalla duman eller inte." Och så återigen: "Han kom hem klockan 5 på morgonen tämligen berusad." Så spelades under månader och år melodin i tre tonarter: "Tämligen berusad", "Mycket berusad" och "Fullständigt berusad". Dessa för staten så betydelsefulla meddelanden samlades ihop och kontrasignerades av gendarmgeneralen Gorbajtjov.

Blomstringstiden för Rasputins inflytande varade i sex år, monarkins sista år. "Hans liv i Petrograd", säger prins Jusupov, som i viss utsträckning tog del i detta liv och sedan tog livet av Rasputin, "blev ett ständigt rumlande, en fyllorgie av en galärslav vars lycka kommit oväntat." "Jag hade till mitt förfogande", skrev presidenten i duman Rodzianko, "en hel hög brev från mödrar vars döttrar vanärats av denne oförskämde rucklare." Icke desto mindre hade metropoliten i Petrograd, Pitirim, Rasputin att tacka för sin ställning, liksom den närapå illitterate ärkebiskopen Varnava. Heliga synodens prokurator Sabler understöddes länge av Rasputin, och premiärminister Kokovtsev avlägsnades i enlighet med hans önskan för att ha vägrat ta emot 'den gamle'. Rasputin utnämnde Stürmer till ordförande för ministerrådet, Protopopov till inrikesminister, den nye prokuratorn för synoden Rajv och många andra. Den franska republikens ambassadör, Paléologue, sökte Rasputin för en intervju, omfamnade honom och utropade, "*Voilà, un véritable illuminé!*" ("Se, en verkligt upplyst man!"), och

hoppades på detta sätt vinna tsarinnans hjärta för Frankrikes sak. Juden Simanovitj, finans-agent för 'den gamle', som själv stod under uppsikt av säkerhetspolisen som nattklubbsspelare och ockrare – introducerade genom Rasputin det fullständigt ohederliga kreaturet Dobrovolskij i justitieministeriet.

”Håll reda på den lilla listan”, skriver tsarinnan till tsaren med syftning på nya utnämningar. ”Vår vän har begärt att du går igenom allt detta med Protopopov.” Två dagar senare: ”Vår vän säger att Stürmer kan kvarstå ännu ett par dagar som ordförande för ministerrådet.” Och återigen: ”Protopopov högaktar vår vän och kommer att välsignas.”

En av dessa dagar när polisspionerna räknade antalet buteljer och kvinnor, beklagade sig tsarinnan i ett brev till tsaren: ”De anklagar Rasputin för att kyssa kvinnor, m.m. Läs apostlarna; de kysste alla som ett slags hälsning.” Denna hänvisning till apostlarna kunde knappast övertyga polisspionerna. I ett annat brev går tsarinnan ännu längre. ”Under aftonbönen tänkte jag så mycket på vår vän”, skriver hon, ”på hur de skriftlärdade och fariséerna anklagar Kristus och utger sig för att vara så perfekta... ja sannerligen, ingen man är profet i sitt eget land.”

Jämförelsen mellan Rasputin och Kristus var vanlig inom denna krets och på inget vis en tillfällighet. Kejsarparets oro inför historiens hotfulla krafter var alltför häftig för att låta sig nöja med en opersonlig Gud och den fåfänga skuggan av en biblisk Kristus. De behövde en andra nedkomst för ”människosonen”. I Rasputin fann den försmådda och kvalfyllda monarkin en Kristus som sin egen avbild.

”Om det inte funnits någon Rasputin”, sade senator Tagantsev, en man ur den gamla regimen, ”hade det varit nödvändigt att uppfinna en”. Det ligger betydligt mer i dessa ord än vad deras författare föreställde sig. Om vi med ordet *huliganism* menar det extrema uttrycket för de antisociala, parasitära elementen på samhällets botten, kan vi definiera rasputinismen som en krönt huliganism på själva samhällets topp.

Kapitel V: Idén om en palatsrevolution

Varför försökte inte de härskande klasserna, som ville rädda sig undan en revolution, göra sig kvitt tsaren och kretsen kring honom? De ville, men de vågade inte. De saknade både beslut-samhet och tro på sin sak. Tanken på en palatsrevolution låg i luften, intill det ögonblick den kom att uppslukas av en statsrevolution. Vi ska uppehålla oss vid detta för att få en klarare uppfattning om de inbördes förhållandena, alldeles innan explosionen, mellan monarkin, de övre kretsarna inom adeln, byråkratin och bourgeoisien.

De besuttna klasserna var helt och hållet monarkistiska genom sina intressen, sina vanor och sin feghet. Men de ville ha en monarki utan Rasputin. Monarkin svarade dem: ta mig som jag är. Som svar på kraven på en anständig ministär, sände tsarinnan ett äpple ur Rasputins hand till tsaren vid högkvarteret, och uppmanade honom att äta det för att stärka sin vilja. ”Kom ihåg”, besvor hon, ”att även monsieur Philippe (en fransk charlatanhypnotisör) sade att du inte fick bevilja en konstitution, eftersom detta skulle innebära ruin för dig och Ryssland...”. ”Var Peter den store, Ivan den förskräcklige, kejsar Paul – krossa allesammans under foten!”

Vilket avskyvärt hopkok av rädsla, vidskepelse och illvilligt främlingskap inför landet! Det kan naturligtvis tyckas som om tsarfamiljen på sin höjdpunkt inte kunde stå helt ensam. Rasputin var faktiskt alltid omgiven av en lysande samling förnäma damer, och överhuvudtaget frodades schamanismen inom aristokratin. Men denna rädslans mystik förenar inte människor, den skiljer dem åt. Var och en räddar sig på sitt sätt. Många aristokratus har sina konkurrerande helgon. Även under Petrogradsocietyets storhetstid omgavs tsarfamiljen, som om den vore pestsmittad, med en karantän av misstro och fiendskap. Hovdamen

Virubova minns: ”Jag märkte och kände djupt hos alla runt om oss ett agg mot dem jag vördade, och jag kände att detta agg skulle anta fruktansvärda dimensioner.”

Mot den purpurfärgade bakgrunden av kriget, med dånet från avgrundsskalven tydligt hörbara, avstod inte de privilegierade för ett ögonblick från livets glädjeämnen; de slukade dem tvärtom glupskt. Ändå framträdde oftare och oftare ett benrangel på deras banketter och skramlade varnande med sina fingrar. Det började gå upp för dem att allt deras elände berodde på ”Alix” vämjeliga karaktär, på tsarens förrädiska svaghet, på den giriga token Virubova och på den sibiriske Kristus med ett ärr på sin skalle. Vågor av outhärdliga föraningar svepte över den härskande klassen, drog den samman i spasmer från periferin till centrum, och isolerade mer och mer den hatade övre kretsen i Tsarskoje Selo. Virubova har uttryckt stämningarna inom den övre kretsen vid den tiden tämligen klart i sina på det hela taget mycket lögnaktiga minnesbilder: ”För hundra gången frågade jag mig vad som hänt Petrogradsocietyten. Är alla sjuka till sinnet, eller har de ådragit sig någon farsot som härjar i krigstid? Det är svårt att förstå, men faktum är att alla befann sig i ett abnormt upphetsat tillstånd.” Till dem som var utom sina sinnen hörde hela den månghövdade Romanovfamiljen, hela det glupska, förmätta och universellt hatade packet av storhertigar och storhertiginnor. Dödsförskräckta försökte de slingra sig ur den snara som drogs åt runt dem. De kröp inför den kritiska aristokratin, skvallrade om det kejserliga paret och eggade upp både varandra och alla omkring dem. De vördnadsvärda farbröderna riktade brev till tsaren med goda råd. Mellan de respektfyllda raderna kunde man höra morrningar och tandagnisslan.

En tid efter oktoberrevolutionen karaktäriserade Protopopov målande, om än inte så insiktsfullt, stämningen inom de övre kretsarna: ”Till och med de allra högsta klasserna blev *frondeurs* innan revolutionen; i förnäma salonger och klubbar fick regeringens politik utstå från och fientlig kritik. De relationer som uppstått inom tsarfamiljen analyserades och diskuterades. Små historier cirkulerade om statsöverhuvudet. Verser komponerades. Många storhertigar närvarade öppet vid dessa möten, och deras närvaro gav en speciell auktoritet i offentlighetens ögon åt historier som var karikatyrer och åt illvilliga överdrifter. Någon aning om faran i denna lek väcktes inte förrän i sista ögonblicket.”

Dessa rykten om hovkamarillan tillspetsades särskilt genom anklagelserna för tyskvänlighet och till och med för direkta förbindelser med fienden. Den högröstade och inte särdeles djupsinnige Rodzianko slog definitivt fast: ”Sambandet och likheten mellan deras strävanden är, logiskt sett, så uppenbara att åtminstone jag inte hyser några tvivel om samarbetet mellan den tyska staben och Rasputinkretsen: Ingen kan betvivla det.” Själva hänvisningen till något ”logiskt” försvagar uppenbart den kategoriska tonen i det här vittnesmålet. Inget bevis för ett samband mellan rasputinisterna och den tyska staben kunde upptäckas efter revolutionen. Det var annorlunda med den så kallade ”tyskvänligheten”. Här var det naturligtvis inte fråga om nationella sympatier eller antipatier hos den tyska tsarinnan, premiärminister Stürmer, grevinnan Kleinmichel, hovministern greve Frederiks och andra herremän med tyska namn. Den gamla intriganten Kleinmichels cyniska memoarer visar med anmärkningsvärd tydlighet hur de aristokratiska topparna i alla Europas länder förenades över nationsgränserna, sammanbundna som de var av börd, arv, förakt för alla under dem och, sist men inte minst, av kosmopolitiska äktenskapsbrott i urgamla slott, vid fashionabla brunnsorter och vid Europas hov. Avsevärt mer äkta var hovhushållets inneboende antipati mot den franska republikens inställsamma advokater, och den sympati reaktionärerna – oavsett om de bar germanskt eller slaviskt familjenamn – kände för den genuina ryska själen i den Berlinregim som så ofta gjort intryck på dem med sina vaxade mustascher, fanjunkarmanér och självbelåtna dumhet.

Men det var inte den avgörande faktorn. Faran härrörde från själva logiken i situationen, ty hovet kunde inte annat än söka räddning i en separat fred, och detta allt enträgnare ju farligare situationen blev. Liberalismen försökte, som vi ska få se, personifierad i sina ledare,

förbehålla sig att på egen hand sluta en separat fred i samband med att den själv försökte ta makten. Men av just denna anledning drev de en ursinnigt chauvinistisk agitation, svek därmed folket och jagade skräck i hovet. Kamarillan vågade inte visa sitt rätta ansikte alltför tidigt i en så kinkig fråga, och den blev även tvingad att efterapa den allmänt patriotiska kören, samtidigt som den sonderade terrängen för en separat fred.

General Kurlov, en före detta polischef som tillhörde Rasputinkamarillan, förnekar naturligtvis i sina hågkomster att hans beskyddare skulle ha haft kontakter eller sympatier med Tyskland, men tillägger omedelbart: ”Vi kan inte klandra Stürmer för hans uppfattning att kriget med Tyskland var den största tänkbara olyckan för Ryssland och att det politiskt sett inte hade något egentligt berättigande.” Det är knappast möjligt att bortse från att samtidigt som Stürmer hade denna intressanta uppfattning, var han regeringschef i det land som förde krig mot Tyskland. Den siste tsaristiske inrikesministern, Protopopov, hade strax innan han inträdde i regeringen fört förhandlingar i Stockholm med den tyske diplomaten Warburg och rapporterat om dessa till tsaren. Rasputin själv ”betraktade”, enligt samme Kurlov, ”kriget mot Tyskland som en kolossal olycka för Ryssland.” Och slutligen skrev kejsarinnan till tsaren den 5 april 1916: ”De vågar inte säga att Han skulle ha någonting gemensamt med tyskarna. Han är god och storsint mot alla, som Kristus. Oavsett vilken religion en människa tillhör: Det är så en god kristen borde vara.” Visst kan denne gode kristne, som nästan alltid var berusad, mycket väl ha gottgjorts, inte bara av svindlare, ockrare och aristokratiska kopplerskor, utan av verkliga spioner från fienden. ”Samband” av det slaget är inte otänkbara. Men de oppositionella patrioterna framställde saken mer direkt och omfattande: De anklagade direkt tsarinnan för förräderi. I sina memoarer, som skrevs betydligt senare, vittnar general Denikin: ”Inom armén talades det vitt och brett, ohämmat både vad gäller tid och plats, om kejsarinnans enträgna krav på en separat fred, om hennes svek i fråga om fältmarskalk Kitchener, om vars resa hon antas ha meddelat tyskarna... Denna omständighet spelade en kolossal roll för avgörandet av arméns attityd till dynastin och revolutionen.” Samme Denikin berättar hur general Alexejev efter revolutionen på en direkt fråga om kejsarinnans förräderi svarade, ”vagt och motvilligt”, att man vid genomgången av papperen funnit en karta i tsarinnans ägo som detaljerat angav trupperna längs hela fronten, och att detta hade haft en deprimerande effekt på honom, Alexejev. ”Inte ett ord mer”, tillägger Denikin menande. ”Han bytte ämne.” Vare sig tsarinnan hade del i den mystiska kartan eller inte, så var de otursförföljda generalerna inte ovilliga att lämpa över ansvaret för sitt eget nederlag på hennes axlar. Anklagelsen mot hovet för förräderi spred sig otvivelaktigt genom armén huvudsakligen uppifrån och ner – med början i den odugliga staben.

Men om tsarinnan själv, för vilken tsaren gav efter i allt, förrådde militärhemligheter och till och med de allierade ledarnas huvuden till Wilhelm, vad annat återstod än att göra slut på kejsarparet? Och eftersom ledaren för armén och för det antityska partiet var storhertigen Nikolaj Nikolajevitj, var han då inte av ren pliktskyldighet utvald till rollen som den högste beskyddaren av en palatsrevolution? Det var anledningen till att tsaren, på Rasputins och tsarinnans anmodan, avlägsnade storhertigen och tog det högsta befälet i egna händer. Men tsarinnan var till och med rädd för ett möte mellan brorsonen och farbrodern när kommandot lämnades över. ”Käraste, var försiktig”, skriver hon till tsaren i högkvarteret, ”och låt inte Nikolasja snärja dig i någon slags kompromiss eller något annat – kom ihåg att Grigorij räddade dig från honom och hans dåliga folk... minns i Rysslands namn vad de ville göra, driva bort dig (detta är inte skvaller – Orloff hade alla papper klara), och sätta mig i kloster.”

Tsarens bror Michail sade till Rodzianko: ”Hela familjen vet hur fördärvlig Alexandra Fjodorovna är. Bara förrädare omger henne och min bror. Alla ärliga människor har gett sig av. Men vad bör göras i ett sådant läge?” Det är exakt vad saken gällde: vad bör göras?

Storhertiginnan Maria Pavlovna insisterade i sina söners närvaro på att Rodzianko skulle ta initiativ till att ”avlägsna tsarinnan”. Rodzianko föreslog att man skulle betrakta samtalet som om det aldrig hade ägt rum, eftersom troheten till hans ed annars skulle tvinga honom att rapportera till tsaren att storhertiginnan hade föreslagit dumans president att han skulle krossa tsarinnan. På så vis reducerade denne kvicktänkte överhovmarskalk frågan om att mörda tsarinnan till ett salongsskämt.

Emellanåt hamnade ministären själv i skarp motsättning till tsaren. Så tidigt som 1915, ett och ett halvt år före revolutionen, talades det vid regimens sammanträden öppet om sådant som även nu tycks otroligt. Krigsministern Polivanov: ”Bara en politik av försoning gentemot samhället kan rädda situationen. De nuvarande svaga fördämningarna kan inte förhindra en katastrof.” Marinminister Grigorovitj: ”Det är ingen hemlighet att armén inte litar på oss och väntar på en förändring.” Utrikesminister Satsonov: ”Tsarens popularitet och auktoritet i de breda massornas ögon har skakats i betydande utsträckning.” Inrikesminister prins Sjerbatov: ”Vi är alla odugliga att styra Ryssland i den situation som börjar ta form... Vi måste antingen ha en diktatur eller en försoningspolitik”. (Sammanträdet den 21 augusti 1915). Ingen av dessa åtgärder kunde nu vara till någon hjälp – ingen av dem var heller möjlig. Tsaren kunde inte bestämma sig för en diktatur; han förkastade en försoningspolitik och accepterade inte att de ministrar som betraktade sig som odugliga avgick. Den höge ämbetsman som förde protokollen gör en kort kommentar till dessa ministertal: Tydligt är det meningen att vi ska dingla från en lyktstolpe.

I och med att sådana känslor tar överhanden är det inte att undra på att man till och med inom byråkratiska kretsar talade om nödvändigheten av ett palatsuppror som det enda medlet att förhindra den framryckande revolutionen. ”Om jag hade slutit mina ögon”, minns en av deltagarna i dessa samtal, ”skulle jag ha kunnat tro att jag befann mig i sällskap med desperata revolutionärer.”

En gendarmöverste som gjorde en särskild undersökning av armén i södra Ryssland målade upp en mörk bild i sin rapport: Tack vare propaganda som i huvudsak rör tsarinnans och tsarens tyskvänlighet, är armén förberedd för tanken på en palatsrevolution. ”Samtal med den innebörden förs öppet på officersmöten och har inte mött det nödvändiga motståndet från överkommandot.” Protopopov intygar för sin del att ”ett betydande antal av stabsfolket vid överkommandot sympatiserade med tanken på en statskupp: vissa individer var i kontakt med och under inflytande av huvudmännen i det så kallade Progressiva blocket.”

Den senare så ökände amiral Koltjak vittnade inför den sovjetiska undersökningskommissionen, sedan hans trupper jagats på flykten av Röda armén, att han haft förbindelser med många av dumans oppositionella medlemmar vars tal han välkomnade, eftersom ”hans inställning till den makt som fanns före revolutionen var negativ.” Vad gäller planen på en palatsrevolution var Koltjak emellertid inte informerad.

Efter mordet på Rasputin och den därpå följande förvisningen av storhertigarna, talade societeten ännu högre om nödvändigheten av en palatsrevolution. Prins Jusupov berättar om att när storhertigen Dmitrij arresterades vid palatset kom officerare från flera regementen och föreslog planer för beslutsamma handlingar, ”till vilka han, naturligtvis, inte kunde ge sitt medgivande.”

De allierade diplomaterna – i varje fall den brittiske ambassadören – betraktades som medbrottslingar till komplotten. Denne gjorde 1917, utan tvivel på initiativ från de ryska liberalerna, ett försök att påverka Nikolaus, efter att ha försäkrat sig om sin regerings preliminära godkännande. Nikolaus lyssnade uppmärksamt och artigt på ambassadören, tackade honom, och – talade om andra frågor. Protopopov rapporterade till Nikolaus om förbindelserna mellan Buchanan och huvudmännen i Progressiva blocket och föreslog att den

brittiske ambassadören skulle ställas under bevakning. Nikolaus tycktes inte gilla förslaget, då han fann övervakning av en ambassadör ”oförenlig med internationell tradition.” Samtidigt fastslår Kurlov utan tvekan att ”säkerhetstjänsten dagligen noterar förbindelserna mellan kadetpartiets ledare Miljukov och den brittiske ambassadören”. Internationella traditioner hade således inte alls stått i vägen. Men det hjälpte föga att överträda dem: Någon palatskonspiration upptäcktes ändå aldrig.

Fanns den i verkligheten? Det finns ingenting som bevisar det. Denna ”konspiration” var lite för vidsträckt. Den omfattade alltför många och alltför skilda kretsar för att vara en konspiration. Den hängde rätt och slätt i luften, som en stämning bland de övre kretsarna i Petrogradsocietyten, som en förvirrad idé om räddning eller en desperationens paroll. Men den kom inte att tättna till den grad att den blev en praktisk plan.

1700-talets högadel hade vid mer än ett tillfälle genomfört praktiska korrigeringar i tronföljden genom att fångsla eller strypa obekväma kejsare: Den operationen genomfördes för sista gången med Paul 1801. Man kan därför omöjligen säga att en palatsrevolution skulle ha trampat på den ryska monarkins traditioner. Den hade tvärtom varit ett beständigt element i dessa traditioner. Men aristokratin hade sedan länge upphört att känna sig stark till kropp och själ. Den överlämnade äran av att strypa tsaren och tsarinnan till bourgeoisie. Men dess ledare visade föga mer beslutsamhet.

Efter revolutionen har det mer än en gång hänvisats till de liberala kapitalisterna Gutjkov och Teresjtjenko, och till general Krimov som stod dem nära, som kärnan bland konspiratörerna. Gutjkov och Teresjtjenko har själva bekräftat detta, om än svävande. Den före detta frivillige i boerarmén mot England duellanten Gutjkov, en liberal med sporrar, måste av ”samhällsopinionen” allmänt sett ha betraktats som den lämpligaste konspiratören. Säkert inte den talträngde professor Miljukov! Gutjkov tänkte nog mer än en gång på det korta och raska slag som behövdes för att ett gardesregemente skulle ersätta och förekomma revolutionen. Witte hade i sina memoarer redan skvallrat om Gutjkov, vilken han hatade, som en beundrare av ungturkarnas metoder för att göra sig av med en obekvämsultan. Men Gutjkov, som i sin ungdom aldrig lyckats visa sin ungturkiska djärvhet, hade haft tid att bli mycket äldre. Denne Stolypins hejduk kunde bara inte, vilket var ännu viktigare, undgå att se skillnaderna mellan ryska förhållanden och de gamla turkiska förhållandena, kunde inte undgå att fråga sig: Kommer inte palatsrevolutionen att visa sig bli den sista stöten som sätter igång lavinen, istället för att bli det medel som förhindrar en verklig revolution? Kan inte kuren visa sig bli mer förödande än sjukdomen?

I litteraturen om februarirevolutionen talas det om planerna på en palatsrevolution som ett välbekant faktum. Miljukov framställde det så här: ”Den höll på att förverkligas redan i februari.” Denikin flyttar genomförandet till mars. Båda nämner de en ”plan” att stoppa tsarens tåg under resan, kräva en abdikation och, för den händelse han vägrade, vilket ansågs oundvikligt, genomföra ett ”fysiskt avlägsnande” av tsaren. Miljukov tillägger att Progressiva blockets ledare, som inte tog del i komplotten, och som inte var ”riktigt” informerade om dess förberedande, förutspådde en möjlig revolution och diskuterade inom en trängre krets hur man bäst skulle kunna utnyttja en framgångsrik statskupp. Av detta exempel kan vi lära hur lätt och handfast legender erövrar en plats i historievetenskapen.

Som främsta bevis för komplotten för man inte sällan fram en viss färgstark berättelse av Rodzianko, som i själva verket visade att det inte fanns någon komplott. I januari 1917 anlände general Krimov från fronten och klagade inför medlemmar av duman, att som det nu förhöll sig kunde det inte fortsätta: ”Om ni fattar beslut om denna ytterlighetsåtgärd (ersättande av tsaren) kommer vi att stödja er.” *Om ni beslutar!* Oktobristen Sjidlovskij utropade förargat: ”Det finns ingen anledning att ömka eller förskona honom när han

ödelägger Ryssland.” Från det högröstade meningsutbytet rapporteras också dessa verkliga eller inbillade ord av Brusilov: ”Om det blir nödvändigt att välja mellan tsaren och Ryssland, ställer jag mig på Rysslands sida!” *Om* det blir nödvändigt! Den unge miljonären Terestjenko talade som en obeveklig tsarmördare. Kadeten Sjingarev talade: ”Generalen har rätt, en omvälvning är nödvändig... *men vem kommer att besluta om det?*” Det är just frågan: Vem kommer att besluta om det? Det är kärnan i Rodziankos vittnesmål, som själv talade mot en omvälvning. Under de närmast följande veckorna rörde sig planen uppenbarligen inte framåt en tum. De konverserade om att stoppa tsarens tåg, men det är fullständigt okänt vem som skulle genomföra denna operation.

Den ryska liberalismen hade i sin ungdom understött de revolutionära terroristerna med pengar och sympati utifrån förhoppningen att de med bombernas hjälp skulle driva monarkin i dess händer. Ingen av dessa respektabla herrar hade för vana att riskera sitt eget huvud. Men huvudrollen spelades ändå inte av den personliga rädslan utan av klassrädslan: Det är dåliga tider nu – resonerade man – men de kan bli värre. Om Gutjkov, Teresjtjenko och Krimov på allvar rört sig i riktning mot en statskupp – dvs. i praktiken förberett den och mobiliserat de nödvändiga styrkorna och medlen – skulle det ha gått att fastställa definitivt och med exakthet efter revolutionen. Deltagarna, särskilt alla de aktiva unga män som hade behövts, skulle då inte ha haft någon anledning att hålla tyst om det ”nästan” utförda dådet. Efter februari skulle detta bara ha garanterat dem en karriär. Några avslöjanden kom emellertid aldrig. Det är helt klart att affären aldrig gick längre med Krimov och Gutjkov än till patriotiska suckar över vin och cigarrer. Aristokratins lättsinniga frondörer hade, lika lite som tungviktiga oppositionsmakare från plutokratien, hjärta att i handling ändra i en oblid försyns gång.

På en privat konferens i den дума som revolutionen kommer att svepa bort tillsammans med monarkin, kommer i maj 1917 en av de mest värtaliga liberalerna, Maklakov, att utbrista: ”Om eftervärlden förbannar denna revolution kommer den att förbanna oss för att vi varit oförmögna att i tid förhindra den med en revolution ovanifrån!” Ännu senare kommer Kerenskij, när han redan befinner sig i exil, att i Maklakovs efterföljd beskärma sig: ”Ja, det befriade Ryssland var alltför senfärdigt med sin statskupp uppifrån (om vilken man talade så mycket, och för vilken man gjorde så många förberedelser[?]) – landet var alltför senfärdigt för att kunna förekomma statens spontana explosion.”

De båda utropen gör bilden fullständig av hur lärda dumhuvuden, även sedan revolutionens obändiga krafter släppts lösa, fortsatte att tro att de kunde ha förekommit genom ett ”läggligt” byte av galjonsfigurer inom dynastin.

*

Beslutsamheten saknades för en ”stor” palatsrevolution, men ur den uppstod en plan på en liten palatsrevolution. De liberala konspiratörerna vågade inte avlägsna monarkins huvudaktör, men storhertigarna beslutade att avlägsna sufflören. I mordet på Rasputin såg de den sista utvägen att rädda dynastin.

Prins Jusupov, som var gift med en Romanov, drog in storhertigen Dmitrij Pavlovitj och den monarkistiske deputeraden Purisjkevitj i affären. De försökte också, uppenbarligen för att ge mordet en ”allnationell” karaktär, att dra in liberalen Maklakov. Den ryktbare advokaten avböjde klokt nog, men försåg konspiratörerna med gift – en tämligen stilistisk distinktion! Konspiratörerna gjorde, inte utan grund, bedömningen att en bil från huset Romanov skulle göra det lättare att avlägsna kroppen efter mordet. Den storhertigliga vapenrocken hade äntligen kommit till användning. Resten genomfördes efter ett filmmanuskript avsett för folk med dålig smak. Natten mellan 16 och 17 december mördades Rasputin, som lockats till en liten fest, i Jusupovs våning.

De härskande klasserna hälsade, med undantag för en mindre klick och de mystiska tillbedjarna, mordet på Rasputin som en frälsningsakt. Storhertigen – som försatts i husarrest, och vars händer, med tsarens ord, befläckats av blodet från en *musik* – fastän en Kristus, likväl en *musik!* – besöktes med sympati av alla medlemmar i det kejserliga hushållet som befann sig i Petersburg. Tsarinnans egen syster, änka efter storhertigen Sergej, telegraferade att hon bad för mördarna och nedkallade välsignelser över deras patriotiska handling. Tidningarna tryckte extatiska artiklar, tills de förbjöds att nämna Rasputin. På teatrarna försökte folk att demonstrera till mördarnas ära. Folk på gatan gratulerade varandra. ”I privata våningar, på officersträffar och på restauranger”, återger prins Jusupov, ”drack man för vår hälsa; arbetarna i fabrikerna hurrade för oss.” Vi kan gärna medge att arbetarna inte sörjde när de fick höra talas om mordet på Rasputin, men deras hurrarop hade ingenting gemensamt med hoppet om en pånyttfödelse av dynastin. Rasputinkamarillan försvann ur sikte och avvaktade. I hemlighet begravdes Rasputin av tsaren, tsarinnan, tsarens dotter och Virubova. Runt den ’heliga vännens’ kropp, den forne hästtjuven som mördats av storhertigar, måste tsarfamiljen själv ha uppfattat sig som utstött. Rasputin fann emellertid inte frid ens efter sin begravning. När Nikolaus och Alexandra Romanov senare befann sig i husarrest, grävde soldaterna från Tsarskoje Selo upp graven och öppnade kistan. Vid den mördade mannens huvud låg en ikon med underskrifterna: Alexandra, Olga, Tatjana, Maria, Anastasia, Anja. Den provisoriska regeringen skickade av någon anledning ett sändebud för att föra kroppen till Petrograd. En folkhop motsatte sig det och sändebudet tvingades bränna kroppen på platsen.

Efter mordet på sin ”vän” överlevde monarkin allt som allt i tio veckor. Men denna korta tidsrymd var ändå dess egen. Rasputin fanns inte längre, men hans skugga fortsatte att härska. Tvärtemot alla förväntningar från konspiratörernas sida, började det kejserliga paret att efter mordet med särskild beslutsamhet befordra de mest föraktade medlemmarna av Rasputinklicken. Som hämnd för Rasputin utnämndes en okänd skurk till justitieminister. Ett antal storhertigar förvisades från huvudstaden. Det ryktades att Protopopov ägnade sig åt spiritism och åkallade Rasputins vålnad. Hopplöshetens snara drogs alltmer åt.

Mordet på Rasputin spelade en kolossal roll, men inte alls den som dess förövare och inspiratörer räknat med. Det försvagade inte krisen, utan skärpte den. Folk talade om mordet överallt: i palatsen, i staberna, i fabrikerna och i kojorna. Slutsatsen gav sig själv: Inte ens storhertigarna ser någon annan utväg mot den spetälska kamarillan än gift och revolver. Poeten Blok skrev om mordet på Rasputin: ”Den kula som dödade honom träffade den härskande dynastins hjärta.”

Robespierre påminde en gång den lagstiftande församlingen om att adelns opposition genom att försvaga monarkin därmed hade uppviglat bourgeoisien, och därefter massorna. Robespierre varnade vid samma tillfälle för att revolutionen i det övriga Europa inte kunde utvecklas så snabbt som i Frankrike, eftersom de privilegierade klasserna i andra länder, visa av den franska adelns erfarenheter, inte skulle ta några revolutionära initiativ. I denna beundransvärda analys misstog sig Robespierre endast i sitt påstående att den franska adeln med sin oppositionella våghalsighet en gång för alla givit alla andra länder en lärdom. Ryssland bevisade igen, både 1905 och ännu mer 1917, att en revolution som vänder sig mot en enväldig och halvfeodal regim, och följaktligen mot adeln, vid sina första steg får verklig assistans, visserligen osystematiskt och inkonsekvent men ändå reellt, inte bara av lågadeln, utan också av adelns mest privilegierade övre kretsar, inklusive medlemmar av dynastin. Detta anmärkningsvärda historiska fenomen kan tyckas motsäga den samhällsliga klassteorin, men i verkligheten motsäger det bara en vulgär tolkning av den.

En revolution utbryter när ett samhälles alla motsättningar nått det högsta spänningstillståndet. Men detta gör situationen outhärdlig även för det gamla samhällets klasser – dvs. de som är dömda att upplösas. Det är värt, utan att ge en biologisk jämförelse alltför stor vikt, att

uppmärksamma att den naturliga födelseakten i ett visst ögonblick blir lika oundviklig för moderns kropp som för avkomman. De privilegierade klassernas opposition är ett uttryck för att deras traditionella samhällsställning inte längre går att förena med samhällets fortbestånd. Allt tycks glida den härskande byråkratin ur händerna. Aristokratin, som befinner sig i skottgluggen för en allmän fientlighet, lägger skulden på byråkratin. Denna skyller på aristokratin, och sedan riktar de, tillsammans eller var för sig, sitt missnöje mot den monarkiska toppen av deras makt.

Prins Sjerbatov, inkallad till ministären för en tid från sin tjänst i adelns nedärvda institutioner, sade: ”Både Samarin och jag är före detta ledare för adeln i våra provinser. Till dags dato har ingen betraktat oss som vänstermän och vi uppfattar oss inte själva som sådana. Men ingen av oss kan förstå situationen i en stat där monarken och hans regering i grunden är oense med alla förnuftiga delar av samhället (vi talar här inte om revolutionära intriger) – med adeln, köpmännen, städerna, zemstvoförsamlingarna, och även armén. Om de inte vill lyssna på vår uppfattning, är det vår plikt att dra oss tillbaka.”

Adeln ser orsaken till alla sina olyckor i att monarkin är blind eller har förlorat sitt förstånd. Den privilegierade kasten kan inte tänka sig en politik som försonar det gamla samhället med det nya. Adeln kan, med andra ord, inte acceptera sitt eget öde och förvandlar sin dödliga trötthet till en opposition mot den gamla regimens allra heligaste makt, dvs. monarkin. Den aristokratiska oppositionens skärpa och oansvarighet förklaras av att historien gjort adelns övre kretsar till bortskämda barn, och av deras outhärdliga fruktan inför revolutionen. Att adelns missnöje är så osystematiskt och inkonsekvent förklaras av att det är fråga om opposition från en klass utan framtid. Men liksom en lykta flammar upp med ett lysande men rökigt ljus innan den slocknar, avger adeln, innan den försvinner, en oppositionell blix, till stor nytta för dess dödsfiende. Sådan är dialektiken i denna process, som inte bara överensstämmer med teorin om samhällsklasserna, utan som bara kan förklaras med denna teori.

Kapitel VI: Monarkins dödskamp

Dynastin föll som ruten frukt av en skakning innan revolutionen ännu hunnit ta sig an sina första problem. Vårt porträtt av den gamla härskarklassen skulle bli ofullständigt om vi inte försökte visa hur monarkin gick sin ödestimme till mötes.

Tsaren befann sig vid högkvarteret vid Mogilev, han hade åkt dit, inte därför att han behövdes, utan på flykt från oroligheterna i Petrograd. Hovkrönikören, general Dubenskij, som var med tsaren vid högkvarteret, noterade i sin dagbok: ”Ett stillsamt liv börjar här. Allt kommer att förbli som förr. Hans (tsarens) närvaro betyder ingenting. Endast tillfälliga yttre angelägenheter kan förändra någonting...”. Den 24 februari skrev tsarinnan till Nikolaus vid högkvarteret, som alltid på engelska: ”Jag hoppas att dumamannen Kedrinskij (hon menar Kerenskij) kommer att hängas för sina ohyggliga tal – det är nödvändigt (krigsagar) och det kommer att tjäna som exempel. Alla törstar efter och bönfäller dig att visa fasthet.” Den 25 februari kom ett telegram från krigsministern att strejker förekom i huvudstaden, oroligheter började bland arbetarna, men att åtgärder hade vidtagits och att det inte var allvarligt. Med ett ord: ”Det är inte första gången, och det kommer inte att bli den sista!”

Tsarinnan hade alltid lärt tsaren att inte ge efter och försökte också här att förbli orubblig. Den 26 februari telegraferar hon till Nikolaus, med det tydliga syftet att hålla hans vacklande kurage uppe: ”Det är lugnt i staden.” Men i sitt aftontelegram måste hon medge: ”Läget är inte alls bra i staden.” I ett brev säger hon: ”Du måste säga till arbetarna att de inte får utlysa strejker, för om de gör det, så kommer de att skickas till fronten som straff. Det är inte alls nödvändigt att skjuta. Det är bara ordning som behövs och att inte låta dem gå över broarna.”

Ja, det behövs bara en liten sak, bara ordning! Men huvudsaken är att arbetarna inte släpps in i staden – låt dem storkna i sina förstaders rasande kraftlöshet.

På morgonen den 27 februari förflyttar sig general Ivanov från fronten med Sankt Georg-bataljon, anförtrödd med diktatoriska maktbefogenheter – vilket han tänker offentliggöra först vid besättandet av Tsarskoje Selo. ”Man kan svårligen tänka sig en mer olämplig person”. General Denikin kommer senare att erinra sig, efter att själv ha försökt sig på militärdiktatur, ”en slapp gammal man, som knappt har ett hum om den politiska situationen, utan vare sig styrka, energi, vilja eller stramhet.” Valet föll på Ivanov tack vare minnena från den första revolutionen. Elva år tidigare hade han underkuvat Kronstadt. Men dessa år hade satt sina spår: underkuvarna hade blivit slappa, de underkuvade starka. De norra och västra fronterna beordrades göra trupper beredda för marschen mot Petrograd; tydligen trodde alla att man hade gott om tid på sig. Ivanov själv tog för givet att affären skulle vara överstökad både snabbt och framgångsrikt; han kom till och med ihåg att sända en adjutant för att köpa proviant i Mogilev åt sina vänner i Petrograd.

På morgonen den 27 februari skickade Rodzianko tsaren ett nytt telegram, som slutade med orden: ”Stunden har kommit då fäderneslandets och dynastins öde avgörs.” Tsaren sade till sin hovminister Frederiks: ”Än en gång har denne isterbuk Rodzianko skrivit en massa smörja till mig, som jag inte ens kommer att göra mig besväret att besvara.” Men ack, det var inte nonsens. Han kommer att bli tvungen att svara.

Omkring middagstid den 27 februari mottog högkvarteret en rapport från Chabalov om Pavlovskij-, Volinskij-, Litovskij- och Preobrazjenskijregementenas myteri och nödvändigheten att sända pålitliga trupper från fronten. En timme senare kom ett mycket lugnande telegram från krigsministeriet: ”De oroligheter som började denna morgon i vissa militärenheter har bestämt och eftertryckligt slagits ned av lojala kompanier och bataljoner... Jag är fast övertygad om att lugnet kommer att återställas med det snaraste.” Strax efter sju på kvällen rapporterade emellertid samme minister, Beljajev: ”Vi lyckas inte slå ned militärupproret med de få truppstyrkor som förblir lojala”, – och begär en snabb överföring av verkligt pålitliga trupper – och detta också i tillräckligt antal ”för samtidig aktivitet i olika delar av staden”.

Ministerrådet bedömde detta som en lämplig dag för att göra sig av med den föregivna orsaken till alla olyckor – den smått rubbade inrikesministern Protopopov. På samma gång utfärdade general Chabalov ett påbud – som förberetts utan regeringens vetskap – som på Hans majestäts order förklarade Petrograd försatt i undantagstillstånd. Även här fanns alltså ett försök att blanda varmt och kallt – även om det knappast var avsiktligt och i varje fall inte till någon nytta. De lyckades inte ens klistra upp deklARATIONEN om undantagstillståndet i staden: Borgmästaren Balka kunde varken finna klister eller borstar. Ingenting hängde längre ihop för dessa funktionärer; de tillhörde redan skuggornas rike.

Den mest framträdande skuggan i den sista tsaristiska ministären var den sjuttioårige prins Golytsin, som tidigare lett något slags välgörenhetsinstitut åt tsarinnan, och av henne upphöjts till posten som regeringsledare i denna tid av krig och revolution. När vänner frågade denne ”godmodige ryske godsägare, denne gamle vekling” – som liberalen baron Nolde beskriver honom – varför han accepterade en sådan besvärlig position, svarade Golytsin: ”För att få ännu ett behagligt minne.” Detta mål uppnådde han i alla händelser inte. Hur den sista tsaristiska regeringen kände sig under dessa timmar intygar Rodzianko i följande berättelse: Med de första nyheterna om att en folkmassa rörde sig mot Marinskijpalatset, där ministären satt i sammanträde, släcktes alla ljus i byggnaden omedelbart. (Regeringen önskade bara en sak – att revolutionen inte skulle ta notis om den.) Ryktet visade sig emellertid falskt: Attacken ägde inte rum och när ljuset vreds på fann man en av medlemmarna i den tsaristiska

regeringen ”till hans egen förvåning” under bordet. Vad för slags minne han samlade där har inte kunnat fastställas.

Men Rodziankos egna känslor var uppenbarligen inte på höjdpunkten. Efter en lång men fåfång jakt på regeringen per telefon, försöker dumans president återigen ringa upp prins Golytsin. Denne svarar honom: ”Jag ber dig att inte komma till mig med någonting i fortsättningen, jag har avgått.” Då han fick höra dessa nyheter sjönk Rodzianko, enligt hans lojale sekreterare, tungt ner i fåtöljen och gömde ansiktet i händerna: ”Min Gud, så ohyggligt!... Utan regering... Anarki... Blod...” och grät stilla. När den tsaristiska maktens senila vålnad gav upp sin sista suck kände sig Rodzianko olycklig, tröstlös och övergiven. Hur långt var han inte i det ögonblicket från tanken att han i morgon skulle behöva ”stå i spetsen” för en revolution!

Golytsins svar i telefonen förklaras av att ministerrådet på kvällen den 27 februari definitivt erkände sig oförmöget att handskas med situationen, och föreslog tsaren att placera en man som åtnjöt allmänt förtroende i spetsen för regeringen. Tsaren svarade Golytsin: ”Vad avser förändringar i personalstaben under nuvarande omständigheter, betraktar jag detta som otillåtligt. Nikolaus.” Exakt vilka omständigheter väntade han på? På samma gång krävde tsaren att man vidtog ”ytterst bestämda åtgärder” för att slå ned upproret. Det var lättare sagt än gjort.

Nästa dag, den 28 februari, tappar till och med den svårtämjda tsarinnan modet. ”Eftergifter är nödvändiga”, telegraferar hon till Nikolaus. ”Strejkerna fortsätter; många trupper har gått över till revolutionens sida. Alix.”

Det krävdes en resning från hela gardet, hela garnisonen, för att tvinga denna enväldets hessiska fanatiker att medge att ”eftergifter är nödvändiga”. Nu börjar också tsaren misstänka att ”isterbuken Rodzianko” inte telegraferat nonsens. Nikolaus beslutar att förena sig med familjen. Det är möjligt att stabens generaler, som inte heller de känner sig alldeles väl till mods, driver på honom lite.

Tsarens tåg färdades till en början utan missöden. Lokala chefer och guvernörer kom som vanligt ut för att möta honom. Långt från den revolutionära strömvirveln, i sin sedvanliga kejsarvagn, omgiven av sitt vanliga följe, tappade uppenbarligen tsaren åter medvetandet om den nära förestående krisen. Klockan tre den 28 februari, när händelserna redan avgjort hans öde, sände han ett telegram till tsarinnan från Vjazma: ”Underbart väder. Hoppas du är lugn och mår bra. Många trupper avsända från fronten. Kärleksfulla hälsningar. Niki.” Istället för de eftergifter, som till och med tsarinnan insisterade på, sänder den kärleksfulle tsaren trupper från fronten. Men trots detta ”underbara väder” kommer tsaren om bara några timmar att stå öga mot öga med den revolutionära stormen. Tåget gick så långt som till Visjerstationen. Järnvägsarbetarna ville inte låta det gå längre: ”Bron är skadad”. Troligen uppfanns denna förevändning av hovfolket själva för att mjuka upp läget. Nikolaus försökte ta sig fram, eller de försökte få honom igenom, via Bologoje på Nikolajevskbanan, men inte heller här ville arbetarna låta tåget passera. Detta var mycket mer handgripligt än alla telegrammen från Petrograd. Tsaren hade brutit upp från högkvarteret och kunde inte ta sig fram till huvudstaden. Med sin enkla ”järnvägsbonde” hade revolutionen försatt kungen i ”schack”!

Hovhistorikern Dubenskij, som följde med tsaren i hans tåg, skriver i sin dagbok: ”Alla inser att denna vändning vid midnatt i Visjer är en historisk natt... För mig står det fullständigt klart att frågan om konstitutionen har avgjorts; den kommer utan tvivel att införas... Alla säger att det nu bara är nödvändigt att träffa ett avtal med dem, med medlemmarna i den provisoriska regeringen.” Inför en sänkt semafor, bakom vilken dödsfaran tornar upp sig är alla, greve Frederiks, prins Dolgorukij, greve Leuchtenberg, alla dessa höga herremän, nu för

en konstitution. De tänker inte längre på att kämpa. Det är nu bara nödvändigt att träffa ett avtal, dvs. att som 1905 försöka dra dem vid näsan igen.

Medan tåget irrade omkring utan att finna någon framkomlig väg, sände tsarinnan telegram efter telegram till tsaren och vädjade till honom att återvända så snart som möjligt. Men hennes telegram kom tillbaka till henne från kontoret med påskrift i blått: "Adressatens uppehållsort okänd." Telegraftjänstemännen var oförmögna att lokalisera den ryske tsaren.

Regementena marscherade med musik och standar till Tauriska palatset. Ett kompani ur livvakten marscherade under befäl av Cyril Vladimorovitj, som helt plötsligt, enligt grevinnan Kleinmichel, utvecklade en revolutionär ådra. Vaktposterna försvann. De närmaste vännerna övergav palatset. "Alla som kunde räddade sig", omtalar Virubova. Skaror av revolutionära soldater strövade omkring i palatset och tittade igenom allt med ivrig nyfikenhet. Innan de där uppe beslutat vad som skulle göras, hade manskapet omvandlat tsarens palats till ett museum.

Tsaren – vars vistelseort är okänd – vänder tillbaka till Pskov, till högkvarteret för den norra fronten, som står under befäl av den gamle generalen Ruszkij. I tsarens svit diskuteras det ena förslaget efter det andra. Tsaren förhalar. Han räknar fortfarande i dagar och veckor, medan revolutionen håller räkningen i minuter.

Poeten Blok beskrev tsaren under monarkins sista månader på följande sätt: "Halsstarrig, men utan vilja, nervös, men okänslig för allt, misstänksam mot folk, spänd och försiktig i sitt tal, han var inte längre herre över sig själv. Han hade upphört att förstå läget, och tog inte ett enda klart medvetet steg utan överlämnade sig helt i händerna på dem han själv placerat vid makten." Och hur mycket skulle inte dessa drag av överspändhet och brist på vilja, försiktighet och misstro öka under de sista dagarna i februari och de första dagarna i mars!

Nikolaus beslutade till sist att sända – men sände tydligen ändå inte – ett telegram till den hatade Rodzianko, för att förklara att han för att rädda fäderneslandet utsåg honom att bilda en ny ministär, men reserverade utrikes-, krigs- och marinministerierna åt sig själv. Tsaren hoppades fortfarande att kunna underhandla med "dem"; när allt kom omkring var ju "de många trupperna" på väg till Petrograd.

General Ivanov anlände faktiskt utan hinder till Tsarskoje Selo: tydligen ville inte järnvägsarbetarna komma i delo med Sankt Georg-bataljon. Generalen bekände senare att han tre eller fyra gånger under marschen hade funnit det nödvändigt att utöva ett faderligt inflytande på manskapet, som var oförskämt mot honom: Han befallde dem att falla ned på knä. Omedelbart efter "diktatorns" ankomst till Tsarskoje Selo informerade de lokala myndigheterna honom om att en sammandrabbning mellan Sankt Georg-bataljon och trupperna skulle medföra fara för tsarfamiljen. De var helt enkelt rädda om sig själva, och rådde diktatorn att dra sig tillbaka utan truppavstigning.

General Ivanov telegraferade tio frågor till den andre "diktatorn", Chabalov, i Petrograd, och fick koncisa svar. Vi citerar dem i deras helhet, vilket de förtjänar:

Ivanovs frågor:

1. Hur många trupper håller sig i styr och hur många uppför sig illa?

Chabalovs svar:

1. Jag har till mitt förfogande i amiralitetsbyggnaden fyra kompanier från livvakten, fem skvadroner kavalleri och kosacker och två batterier, resten av trupperna har gått över till revolutionärerna, eller håller sig neutrala genom överenskommelse med dem. Soldater strövar omkring i staden ensamma eller i skaror och avväpnar officerare.

2. Vilka järnvägsstationer är bevakade?

2. Alla stationer är i händerna på revolutionärerna och strängt bevakade av dem.
3. I vilka delar av staden upprätthålls ordningen?
3. Hela staden är i händerna på revolutionärerna. Telefonen fungerar inte, det finns ingen förbindelse mellan olika delar av staden.
4. Vilka myndigheter styr de olika delarna av staden?
4. Jag kan inte besvara denna fråga.
5. Fungerar alla ministerier tillfredsställande?
5. Ministrarna har arresterats av revolutionärerna.
6. Vilka polisstyrkor står för ögonblicket till ert förfogande?
6. Inga alls.
7. Vilka av krigsdepartementets tekniska- och förnödenhetsinstitutioner står nu under er kontroll?
7. Jag har inga.
8. Hur stora kvantiteter proviant står till ert förfogande?
8. Det finns ingen proviant som står till mitt förfogande. Den 5 februari fanns i staden 5 600 000 pud siktmjöl i lager.
9. Hur många vapen, hur mycket artilleri och hur många militära förråd har fallit i händerna på myteristerna?
9. Alla artilleriställningar är i händerna på revolutionärerna.
10. Vilka militära styrkor och staber står under er kontroll?
10. Stabschefen i distriktet står under min personliga kontroll. Med de andra distriktsadministrationerna har jag inga förbindelser.

General Ivanov ”samtyckte”, efter att ha fått denna otvetydiga genomlysning av läget, till att utan avstigning vända sin echelong tillbaka till stationen ”Dno”¹. General Lukomskij, en av stabens chefspersoner, drar slutsatsen: ”Alltså blev resultatet av general Ivanovs expedition med diktatorisk makt bara offentlig vanära.”

Den vanäran var inom parentes mycket diskret och sjönk obemärkt ner i de böljande händelserna. Vi kan anta att diktatorn levererade provianten till sina vänner i Petrograd och hade en lång pratstund med tsarinnan. Hon hänvisade till sitt självuppoffrande arbete på sjukhusen, och klagade över arméns och folkets otacksamhet.

Under den här tiden kom dystrare och dystrare nyheter till Pskov via Mogilev. Hans majestäts egen livvakt, i vilken varje soldat var känd till namnet och bortklemad av kungafamiljen, dök upp i riksduman och bad om tillstånd att få arresteras de officerare som hade vägrat delta i resningen. Viceamiral Kurovskij rapporterade att han fann det omöjligt att vidta några åtgärder för att slå ned resningen i Kronstadt, eftersom han inte kunde borga för en enda trupps lojalitet. Amiral Nepenin telegraferade att Östersjöflottan hade erkänt den provisoriska kommittén i riksduman. Överbefälhavaren i Moskva, Mrotsovskij, telegraferade: ”En majoritet av trupperna har gått över med artilleriet till revolutionärerna. Hela staden är därför i deras händer. Borgmästaren och hans hjälpreda har lämnat stadshuset.” *Har lämnat* innebär att de flydde.

Allt detta meddelades tsaren på kvällen den 1 mars. Långt inpå nattimmarna lirkade man och argumenterade om en ansvarig ministär. Tsaren gav klockan två på natten, slutligen, sitt medgivande, och runt honom drog man en suck av lättnad. Eftersom man tog för givet att

¹ *Dno* – Namnet på denna station är lika med det ryska ordet för ‘botten’. M.E.

detta skulle lösa problemet med revolutionen, utfärdades samtidigt en order att de trupper som sänts till Petrograd för att slå ned resningen skulle återvända till fronten. Ruskij skyndade sig vid gryningen att överbringa de goda nyheterna till Rodzianko. Men tsarens klocka gick långt efter. Rodzianko befann sig i Tauriska palatset, och var redan begravd under en hög av demokrater, socialister, soldater och arbetardeputerade, när han svarade Ruskij: ”Ert förslag är inte tillräckligt; det är nu fråga om själva dynastin... Överallt tar trupperna ställning för duman, och folket kräver en abdikation till förmån för tronarvingen med Michail Alexandrovitj som regent.” Naturligtvis hade trupperna ingen tanke på att kräva vare sig arvingen eller Michail Alexandrovitj. Rodzianko tillskrev helt enkelt trupperna och folket den paroll med vilken duman ännu hoppades kunna stoppa revolutionen. Men i vilket fall hade tsarens eftergift kommit alltför sent: ”Anarkin har nått sådana proportioner att jag (Rodzianko) i natt tvingades utnämna en provisorisk regering. Olyckligtvis har påbudet kommit alltför sent...”. Dessa majestätiska ord vittnar om att dumans president lyckats torka de tårar som spillts över Golytsin. Tsaren läste samtalet mellan Rodzianko och Ruskij och tvekade, läste igenom det en gång till och beslöt att avvakta. Men nu hade militärcheferna börjat slå larm; saken berörde också dem en smula!

General Alexejev genomförde under den nattens timmar ett slags omröstning bland överbefälhavarna vid fronten. Det är en utmärkt sak att revolutioner nu för tiden verkställs med hjälp av telegrafan, så att makthavarnas allra första impulser och reaktioner med bandets hjälp kan bevaras åt historien. De tsaristiska fältmarskalkernas samtal natten den 1 till 2 mars är ett mänskligt dokument utan motsvarighet. Borde tsaren abdikera eller ej? Överbefälhavaren på den västra fronten, general Evert, gick med på att ge sin uppfattning först efter att generalerna Ruskij och Brusilov uttalat sig. Överbefälhavaren på den rumänska fronten, general Sacharov, krävde att alla de andra överbefälhavarnas slutsatser skulle meddelas honom, innan han uttalade sig. Efter långa dröjsmål tillkännagav denne tappra hövding att hans varma kärlek till monarken inte tillät hans själ att förlika sig med att acceptera det ”simpla förslaget”; icke desto mindre rådde han tsaren, ”snyftande”, att abdikera för att undvika ”ännu avskyvärdare anspråk”. Generaladjutant Evert förklarade tämligen förnuftigt nödvändigheten av kapitulation: ”Vad gäller det rådande läget i huvudstaden vidtar jag alla åtgärder för att förhindra att information tränger in i armén, för att skydda den från oundvikliga störningar. Det finns inga medel för att slå ned revolutionen i huvudstäderna.” Storhertig Nikolaj Nikolajevitj på den kaukasiska fronten bönföll på knä tsaren att vidta den ”oerhörda åtgärden” och avsäga sig tronen. En liknande bön kom från generalerna Alexejev och Brusilov och amiral Nepenin. Ruskij talade muntligen i samma anda. Generalen förärade respektfullt den avhållne monarkens tempel sju revolvercylindrar. Av rädsla för att låta möjligheten till försoning med den nya makten gå dem ur händerna, och inte minst av rädsla för sina egna trupper, gav dessa militära chefer, vana som de var att ge upp sina ställningar, tsaren och den högste överbefälhavaren ett någorlunda enhälligt råd: Avgå utan strid. Detta var inte längre det avlägsna Petrograd vilket man, som det tycktes, kunde skicka trupper mot; detta var den front från vilken trupperna måste lånas.

Efter att ha åhört denna suggestiva lägesrapport beslöt tsaren att abdikera från den tron han ej längre innehade. Ett för tillfället avpassat telegram till Rodzianko författades: ”Det finns ingen uppoffring som jag inte skulle kunna göra i namn av min egen moder Rysslands verkliga välgång och räddning. Jag är sålunda beredd att abdikera från tronen till förmån för min son, så att han må kvarstanna hos mig tills han uppnått åldersgränsen, under min bror, Michail Alexandrovitjs regentskap. Nikolaus.” Men inte heller detta telegram blev avsänt, eftersom det från huvudstaden kom nyheter om deputeraderna Gutjkovs och Sjuljgins avresa till Pskov. Detta gav en ny förevändning för att uppskjuta beslutet. Tsaren beordrade att telegrammet skulle återlämnas till honom. Han fruktade uppenbarligen för att sälja sig för

billigt, och hoppades ännu på lugnande nyheter – eller rättare sagt, hoppades på ett underverk. Nikolaus mottog de två deputeraderna klockan tolv natten till den 3 mars. Underverket kom inte, och det var omöjligt att längre slingra sig undan. Tsaren tillkännagav oväntat att han inte kunde skiljas från sin son – vilka vaga förhoppningar rörde sig då i hans huvud? – och undertecknade en abdikation till förmån för sin broder. På samma gång undertecknades påbud till senaten vilka utnämnde prins Lvov till ordförande för ministerrådet och Nikolaj Nikolajevitj till högste överbefälhavare. Tsarinnans misstankar mot familjen tycktes bestyrkta: Den hatade ”Nikolasja” kom tillbaka till makten tillsammans med konspiratörerna. Gutjkov trodde tydligen på fullt allvar att revolutionen skulle acceptera ’den mest upphöjde’ krigshövdingen. Den senare accepterade också utnämningen i god tro. Under några dagar försökte han till och med att ge några slags order och utfärda appeller om fullgörande av patriotisk plikt. Han avlägsnades emellertid smärtfritt av revolutionen.

För att upprätthålla skenet av en fri handling, daterades abdikationen till klockan tre på eftermiddagen, under förespegling att tsarens ursprungliga beslut att abdikera hade ägt rum vid denna tidpunkt. Men faktum var att denna eftermiddags ”beslut”, som gav spiran till hans son och inte till hans broder, hade tagits tillbaka i hopp om en gynnsammare vändning. Om detta talade emellertid ingen högt. Tsaren gjorde en sista ansträngning att rädda sitt ansikte inför de hatade deputeraderna, som för sin del tillät denna förfälskning av ett historiskt dokument – detta bedrägeri mot folket. Monarkin drog sig tillbaka från scenen med sin vanliga stil i behåll, och dess efterträdare förblev också sig själva. Sannolikt betraktade de till och med sin efterlåtenhet som segrarens storsinhet gentemot den besegrade.

Nikolaus skriver den 2 mars, och avviker en smula från dagbokens flegmatiska stil: ”Denna morgon kom Ruskij och läste upp ett långt samtal för mig som han haft med Rodzianko per telefon. Enligt hans ord är situationen i Petrograd sådan att en ministär av riksdumans medlemmar inte kommer att ha makt att göra någonting, eftersom det socialdemokratiska partiet i skepnad av en arbetarkommitté motsätter sig den. Min abdikation är nödvändig. Ruskij delgav detta samtal till Alexejev vid högkvarteret och till alla överbefälhavare. Svaren anlände 12.30. Jag beslöt att ta detta steg för att rädda Ryssland och hålla armén kvar vid fronten. Jag samtyckte, och från högkvarteret skickade man texten till en abdikation. På kvällen kom Gutjkov och Sjulgin från Petrograd. Jag talade igenom det hela med dem och gav dem sedan dokumentet rättat och undertecknat. Klockan ett på morgonen lämnade jag Pskov med en tryckande känsla: Omkring mig förräderi, feghet, svek.”

Nikolaus bitterhet var, det måste vi medge, inte utan grund. Det var inte längre tillbaka i tiden än den 28 februari som general Alexejev hade telegraferat till alla överbefälhavare vid fronten: ”På oss åligger en helig plikt att inför härskaren och fäderneslandet bevara lojalitet mot ed och plikt inom den stridande arméns trupper.” Två dagar senare uppmanade Alexejev just dessa överbefälhavare att göra våld på sin ”lojalitet mot ed och plikt”. I hela kommandostaben gick det inte att uppbringa en enda man som ville handla på sin tsars vägnar. Samtliga skyndade sig att flytta över till revolutionens skepp, övertygade om att finna bekväma hytter där. Generaler och amiraler avlägsnade allesamman det tsaristiska kantbandet och satte på det röda bandet. Senare spreds nyheten om en enda rättrogen själ, någon kårchef, som dog av hjärtslag när han svor den nya eden. Men det är inte fastställt huruvida detta hjärta stannade av sårade monarkistiska känslor eller av andra orsaker. De civila ämbetsmännen var givetvis inte tvungna att visa större mod än militären – var och en räddade sitt eget skinn så gott han kunde.

Men monarkins klocka gick avgjort inte i takt med de revolutionära klockorna. Vid gryningen den 3 mars kallades Ruskij återigen till direktledningen från huvudstaden: Rodzianko och prins Lvov begärde att han skulle stoppa tsarens abdikation, som återigen visat sig komma för sent. De nya myndigheterna förklarade undvikande att insättandet av Alexej kanske kunde

accepteras – av vem? – medan insättandet av Michail var fullständigt oacceptabelt. Ruskij uttryckte med viss giftighet sitt beklagande över att de deputerade från duman, som anlät natten innan, inte informerats tillräckligt om målet och syftet med sin resa. Men också här kunde de deputerade förklara sig. ”Helt oväntat för oss alla bröt det ut ett soldatuppror, som jag aldrig sett maken till”, förklarade hovmarskalken inför Ruskij, som om han aldrig gjort annat i hela sitt liv än att titta på soldatuppror. ”Att utropa Michail till kejsare skulle bara gjuta olja på elden och ett skoningslöst förintande av allt som kan förintas skulle börja.” Hur det snurrar runt dem och skakar och förvrider dem alla!

Generalerna svalde tigande detta nya ”avskyvärda krav” från revolutionen. Endast Alexejev gav luft åt sina känslor i en telegrafisk bulletin till överbefälhavarna: ”Vänsterpartierna och de arbetardeputerade utövar ett mäktigt tryck på dumans president, och det finns ingen öppenhet och uppriktighet i Rodziankos meddelanden.” Den enda sak som fattades generalerna under dessa timmar var uppriktighet!

Men vid den tidpunkten ändrade sig tsaren återigen. När han anlände till Mogilev från Pskov, överlämnade han till sin forne stabschef Alexejev, för vidarebefordran till Petrograd, ett papper med sitt medgivande att spiran skulle överlämnas till hans son. Tydligt fann han denna kombination mer lovande i det långa loppet. Alexejev gick, enligt Denikins berättelse, iväg med telegrammet och... skickade inte iväg det. Han tyckte att de två manifest som redan publicerats till armén och landet var tillräckliga. Oenigheten uppstod ur det faktum att inte bara tsaren och hans rådgivare, utan också dumaliberalerna, tänkte långsammare än revolutionen.

Före sin slutgiltiga avfärd från Mogilev den 8 mars, skrev tsaren, som redan stod under formell arrest, en appell till trupperna som slutade med orden: ”Var och en som nu tänker på fred, var och en som önskar det, denne är en förrädare mot fäderneslandet, dess förrädare.” Detta var ett drivet försök att beröva liberalerna anklagelsen om tyskvänlighet. Försöket gav inget resultat: man vågade inte ens publicera appellen.

Därmed ändade ett välde som varit en sammanhängande kedja av olyckor, misslyckanden, missöden och illgärningar, från Chodinkakatastrofen under kröningen, till skjutandet av strejkande och revolterande bönder, det rysk-japanska kriget, det fruktansvärda kuvandet av revolutionen 1905, de oräkneliga avrättningarna, straffexpeditionerna och nationella pogromerna – och som slutade med Rysslands vanvettiga och föraktliga deltagande i det vanvettiga och föraktliga världskriget.

När tsaren anlände till Tsarskoje Selo, där han och hans familj stängdes in i palatset, sade han enligt Virubova lågmält: ”Det finns ingen rättvisa bland människor.” Men just dessa ord vittnar ovedersägligt om att den historiska rättvisan existerar, även om den kommer sent.

*

Det sista Romanovparets likhet med det franska kungaparet från den stora revolutionens epok är mycket uppenbar. Det har redan uppmärksammats i litteraturen, men endast i förbigående och utan att några slutsatser dragits. Men likheten är inte alls någon tillfällighet, som det kan tyckas vid första påseende, utan erbjuder värdefullt material för en slutsats.

Fastän ett och ett kvarts sekel skilde dem åt var tsaren och kungen i vissa ögonblick som två aktörer vilka spelar samma roll. Ett passivt, tålmodigt, men hämndlystet svek var det utmärkande draget hos båda – med den skillnaden att det doldes av en tvetydig vänlighet hos Ludvig och hos Nikolaus av artighet. De gör båda intryck av att vara nedtyngda av sin uppgift, men på samma gång ovilliga att ge upp om det så vore bara en del av de rättigheter som de är oförmögna att använda. Bådas dagböcker, som är lika till stil eller brist på stil, avslöjar samma deprimerande andliga tomhet.

Den österrikiska kvinnan och den hessiska tyskan bildar också en iögonfallande symmetri. Båda drottningarna står över sina kungar, inte bara i fysiskt utan också i moraliskt hänseende. Marie Antoinette var mindre gudfruktig än Alexandra Fjodorovna och var till skillnad från den senare passionerat förtjust i nöjen. Men båda föraktade i samma utsträckning folket, kunde inte uthärda tanken på eftergifter, misstrodde i samma utsträckning sina mäns mod och såg ned på dem – Antoinette med en aning förakt, Alexandra med medlidande.

När memoarförfattarna tar upp sin tids Petersburgshov, försäkrar de oss att om Nikolaus II varit en privatperson, skulle han ha lämnat ett gott minne efter sig. Men då återger de blott de gamla stereotypa yttranden om Ludvig XVI, och berikar inte det minsta vår kunskap om vare sig historien eller den mänskliga naturen.

Vi har redan sett hur prins Lvov blev upprörd när han mitt under den första revolutionens tragiska händelser istället för en nedslagen tsar fann en ”*uppspelt och livad liten karl i hallonfärgad skjorta*.” Utan att veta det, upprepade prinsen bara den kommentar guvernör Morris skrev om Ludvig i Washington 1790: ”Vad kan man begära av en varelse som, i den belägenhet han är, äter och dricker och sover gott och skrattar och betar sig som den gladaste lärka?”

När Alexandra Fjodorovna tre månader innan monarkins fall profeterar: ”Allt kommer att ske till det bästa, vår väns drömmar betyder så mycket!” upprepar hon blott Marie Antoinette, som en månad innan störtandet av den kungliga makten skrev: ”Jag känner mig upprymd till sinnet, och något säger mig att vi snart ska vara lyckliga och säkra.” De drömmer båda i regnbågens färger när de drunknar.

Vissa likheter är naturligtvis tillfälligheter och har intresse enbart som historiska anekdoter. Oändligt mycket viktigare är de karaktärsdrag som inympats, eller mer direkt påtvingats, en person av omständigheternas mäktiga krafter, och som kastar ett starkt ljus över det inbördes förhållandet mellan personlighet och historiens objektiva faktorer.

”Han visste inte hur han ville ha det: Det var hans främsta karaktärsdrag”, säger en reaktionär fransk historiker om Ludvig. Dessa ord kunde ha skrivits om Nikolaus: ingendera av dem visste hur de ville ha det, men båda visste hur de inte ville ha det. Men vad kunde egentligen de sista representanterna för en hopplöst förlorad historisk sak ”vilja ha”? ”Vanligen lyssnade han, log, och beslutade sällan någonting. Hans första ord var vanligen *Nej*.” Vem skrevs det om? Återigen om Capet. Men om det förhåller sig så var Nikolaus manér ett absolut plagiat. De går båda mot avgrunden ”med kronan neddragen över ögonen”. Men skulle det vara lättare, när allt kommer omkring, att gå mot den avgrund man ändå inte undgår med öppna ögon? Vad skulle det egentligen ha gjort för skillnad om de skjutit tillbaka sin krona på skallen?

Någon professionell psykolog borde utarbeta en antologi över yttranden som fällt parallellt av Nikolaus och Ludvig, Alexandra och Antoinette och deras hovmän. Någon brist på material är det inte tal om, och resultatet skulle bli ett mycket lärorikt historiskt vittnesmål till förmån för den materialistiska psykologin. Liknande (naturligtvis inte alls identiska) retningar under liknande betingelser framkallar liknande reflexer; ju kraftigare retning, desto tidigare övervinner den personliga särdrag. Folk reagerar olika på en kittling, men likadant på ett glödande järn. Liksom en anghammare omvandlar en sfär och en kub till metallplåt, krossas motstånd och förloras ”individualitetens” gränser under slagen från alltför stora och obevekliga händelser.

Ludvig och Nikolaus var de sistfödda i en dynasti som levte ett kaotiskt liv. De bådas välkänt jämna sinne, deras lugn och ”munterhet” i svåra ögonblick, var det belevade uttrycket för en knapphet på inre krafter, mental svaghet och torftighet vad gäller andliga resurser. De

saknade som moralkastrater helt fantasi och skaparkraft. De hade bara förstånd nog att känna sin egen obetydlighet, och de hyste en avundsjuk fientlighet mot allt begåvat och betydelsefullt. Det föll på dem båda att styra ett land under djupa inre kriser och folkligt revolutionärt uppvaknande. De slogs båda mot nya idéer och vågen av fientliga krafter. Villrådighet, hyckleri och lögnaktighet var i båda fallen inte så mycket uttryck för personlig svaghet, som för den fullständiga omöjligheten att hålla fast vid nedärvda ställningar.

Och hur var det med deras hustrur? Alexandra nådde, än mer än Antoinette, så högt en prinsessa kunde drömma om – speciellt en hessisk landsortsprinsessa – genom sitt giftermål med den oinskränkte despoten i ett mäktigt land. De var båda fyllda till brädden av insikt om sitt höga uppdrag: Antoinette mer lättsinnigt, Alexandra i en anda av protestantiskt bigotteri som översatts till den ryska kyrkans slaviska språkdräkt. Ett olycksbringande välde och ett växande missnöje bland folket förstörde brutalt den fantastiska värld som dessa båda företagsamma men icke desto mindre hönsliknande hjärnor hade byggt åt sig. Därur följer den växande förbittringen, den gnagande fientligheten mot ett främmande folk som inte vill böja sig för dem och hatet mot ministrar som ville ta det allra minsta hänsyn till denna fientliga värld, till landet. Härav följer deras främlingskap till och med inför det egna hovet, och deras oavbrutna irritation mot en make som inte uppfyllt de förväntningar som han väckt till liv som brudgum.

Historiker och biografier av den psykologiska sorten söker och finner inte sällan något rent personligt och tillfälligt där stora historiska krafter bryts genom en personlighet. Det är samma synfel som hos de hovmän vilka menade att den siste ryske tsaren fötts med ”otur”. Han själv trodde sig vara född under en olycklig stjärna. I verkligheten härrörde hans otur från motsättningarna mellan de gamla mål som han ärvt från sina förfäder och de nya historiska förhållanden han befann sig i. När antikens folk sade att Jupiter först gör dem galna som han önskar förgöra, sammanfattade de i vidskeplig form en djupsinnig historisk iakttagelse. I Goethes ordspråk om förnuftet som blir nonsens – ”*Vernunft wird Unsinn*” – uttrycks samma tanke om den historiska dialektikens opersonlige Jupiter, som drar tillbaka ”förnuftet” från historiska institutioner som överlevt sig själva och dömer försvararna av dem till misslyckande. Manuskripten för Romanovs och Capets roller föreskrevs av det historiska dramats allmänna utveckling: På aktörernas lott föll endast nyanser i tolkningen. Nikolaus dåliga tur, liksom Ludvigs, hade inte sina rötter i ett personligt horoskop, utan i det historiska horoskopet för monarkins byråkratkast. De var båda, huvudsakligen och framförallt, absolutismens sistfödda avkomma. Deras moraliska obetydlighet, som härrörde ur deras dynastiska efterapande, gav den senare en särskilt ondskefull karaktär.

Kanske invänder ni: Om Alexander III hade druckit mindre kunde han ha levt betydligt längre, revolutionen skulle ha stött på en mycket annorlunda tsar och ingen parallell med Ludvig XVI skulle ha varit möjlig. En sådan invändning motsäger emellertid inte på det minsta vis vad som sagts ovan. Vi gör inte alls anspråk på att förneka betydelsen av det personliga i den historiska processen eller tillfälligheternas betydelse i det personliga. Vi begär bara att en historisk personlighet, med alla dess egenheter, inte ska uppfattas som bara en lista av psykologiska egenskaper, utan som en levande realitet vilken härrör ur bestämda sociala förhållanden och som reagerar på dem. Lika lite som en ros förlorar sin vällukt bara för att en vetenskapsman påtalar vilka beståndsdelar i jorden och luften den livnär sig av, avlägsnar ett blottläggande av en personlighets sociala rötter dess vällukt eller vidriga stank.

Den synpunkt som fördes fram ovan om möjligheten av ett längre liv för Alexander III kan belysa just detta problem från en annan sida. Låt oss anta att denne Alexander III inte blivit inblandad i ett krig med Japan 1904. Det skulle ha försenat den första revolutionen. För hur lång tid? Det är möjligt att ”revolutionen 1905” – dvs. den första kraftmätningen, det första brottet i absolutismens system – bara skulle ha blivit en inledning till den andra, republi-

kanska, och den tredje, proletära revolutionen. Kring denna fråga kan man göra mer eller mindre intressanta gissningar. Men det står i varje fall utom varje tvivel att revolutionen inte var ett resultat av Nikolaus II:s karaktär, och att Alexander III inte skulle ha löst dess problem. Det räcker med att komma ihåg att aldrig och ingenstans har övergången från feodal till borgerlig regim skett utan våldsamma störningar. Vi såg det senast igår i Kina; idag ser vi det återigen i Indien. Vad vi kan säga är att den eller den politiken från monarkin, den eller den personligheten hos monarken, kunde ha påskyndat eller uppskjutit revolutionen och satt en viss prägel på dess yttre förlopp.

Med vilken ilsken och kraftlös halsstarrighet försökte inte tsarismen försvara sig under dessa sista månader, veckor och dagar, när spelet var hopplöst förlorat! Om Nikolaus själv saknade vilja, kompenserade tsarinnan denna brist. Rasputin var ett verktyg för en klick som ursinnigt kämpade för att överleva. Även i den här lilla skalan sammansmälter tsarens personlighet med en grupp som representerar en förstelning av det förflutna och dess sista konvulsion. Den ”politik” som bedrevs av de övre kretsarna i Tsarskoje Selo, ansikte mot ansikte med revolutionen, var inte annat än ett förgiftat och svagt rovdjurs reflexer. Om man jagar en varg över stäppen med bil, ger besten slutligen upp och lägger sig ned utpumpad. Men försök sätta ett halsband på honom, och han försöker slita dig i stycken, eller åtminstone såra dig. Och vad kan han annat göra under sådana omständigheter?

Liberalerna inbillade sig att det fanns något annat han kunde göra. Liberalerna anklagade den siste tsaren för att han inte sökte nå en överenskommelse med den röstberättigade bourgeoisien i god tid, och därmed förhindrade revolutionen. Istället drog sig Nikolaus hårdnackat för eftergifter och fortsatte ännu, även när ödets svärd under de sista dagarna hängde över honom, när varje minut räknades, att förhala tiden, underhandla med ödet, och lät de sista möjligheterna gå sig ur händerna. Allt detta låter övertygande. Men vilken olycka att liberalismen, som så väl visste hur monarkin skulle räddas, inte visste hur den skulle rädda sig själv!

Det vore absurd att påstå att tsarismen aldrig under några som helst omständigheter gjorde eftergifter. Den gav efter när det krävdes av ren självbevarelsedrift. Efter nederlaget på Krim genomförde Alexander III en befrielse till hälften av bönderna och en rad liberala reformer bland annat på jordadministrationens, hovets, pressens och undervisningsinstitutionernas områden. Tsaren själv uttryckte huvudtanken i denna reformation: att befria bönderna ovanifrån av fruktan för att de skulle befria sig underifrån. Under trycket från den första revolutionen gick Nikolaus II med på en halv konstitution. Stolypin förstörde bondekommunerna för att bana väg för de kapitalistiska krafterna. För tsarismen hade emellertid alla dessa reformer betydelse bara i den mån den partiella eftergiften bevarade helheten – dvs. grundvalarna för kastsamhället och monarkin själv. När reformens konsekvenser började överskrida skrankorna slog monarkin ofrånkomligen till reträtt. Under den andra halvan av sitt regentskap stal Alexander II tillbaka reformerna från den första halvan. Alexander III gick ännu längre på motreformens väg. Nikolaus II slog till reträtt inför revolutionen i oktober 1905, och upplöste därefter de dumor som skapats av den. Och så snart revolutionen försvagats genomförde han sin statskupp. Under trekvarts sekel utvecklades, med början i Alexander II:s reform, en kamp mellan historiska krafter – som ibland fördes underjordiskt, ibland öppet – för att överskrida de olika tsarernas personliga kvaliteter, och genomföra monarkins störtande. Det är bara inom de historiska ramarna för denna process som det finns plats för enskilda tsarer, deras karaktärer och deras ”biografier”.

Inte ens den mest despotiske enväldshärskare har mer än en avlägsen likhet med den ”fria” personlighet som sätter sin godtyckliga stämpel på händelserna. Han är alltid den krönte agenten för de privilegierade klasser som formar samhället till sin avbild. När dessa klasser ännu inte fullföljt sin mission är monarkin stark och full av självförtroende. Då har den i sina

händer en pålitlig maktapparat och ett obegränsat urval verkställande myndigheter – ty de mer begåvade människorna har ännu inte gått över till fiendeläget. Då kan monarken, antingen personligen, eller genom en mäktig gunstlings förmedling, bli verktyget för en stor och progressiv historisk uppgift. Helt annorlunda är det när det gamla samhällets sol för sista gången går ned i väster. De privilegierade klasserna övergår nu från att organisera nationens liv till att bli en parasitär svulst; efter att ha förlorat sin ledande funktion förlorar de medvetandet om sin uppgift och all tilltro till sina krafter. Deras missnöje med sig själva blir till ett missnöje med monarkin, dynastin blir isolerad, kretsen av folk som är lojala intill döden blir trängre, deras nivå sjunker, samtidigt växer farorna, nya krafter skjuter fram, monarkin tappar sin förmåga till varje slags skapande initiativ, den försvarar sig, den slår tillbaka, den retirerar och dess handlingar blir rent automatiska reflexer. Romanovs halvasiatiska despotism undgick inte detta öde.

Om man betraktar tsarismen i dess dödsstrid, så att säga i vertikal genomskärning, är Nikolaus axeln för en klick som har sina rötter i ett hopplöst utdömt förflutet. I en horisontal genomskärning av den historiska monarkin blir Nikolaus den sista länken i en dynastisk kedja. Hans närmaste förfäder, vilka också på sin tid uppgick i ett familje-, kast- och byråkratkollektiv – bara ett mer vidsträckt sådant – provade olika regeringsåtgärder och metoder för att skydda den gamla samhällsregimen mot det öde som väntade den. Men ändå överlät de till Nikolaus ett kaotiskt imperium, som redan bar den fullmogna revolutionen i sitt sköte. Om han ännu hade något val var det bara mellan olika vägar till undergången.

Liberalismen drömde om en monarki efter brittisk modell. Men föddes parlamentarismen vid Themsen genom en fredlig utveckling? Var den frukten av en enda monarks ”fria” förutseende? Nej, den uppkom som resultat av en kamp som varade i generationer, och i vilken en av kungarna lämnade sitt huvud vid skiljevägen.

Den historisk-psykologiska kontrasten mellan huset Romanov och huset Capet, som vi nämnt ovan, kan förresten mycket väl utsträckas till det brittiska kungaparet från den första revolutionens epok. Karl I visade i grunden samma kombination av egenskaper som biografiförfattare och historiker begåvat Ludvig XVI och Nikolaus II med. ”Karl förblev därför passiv”, skriver Montague, ”gav efter där han inte kunde göra motstånd, rörde hur motvilligt han gjorde det och skördade ingen popularitet, inget förtroende.” ”Han var ingen dum karl”, säger en annan historiker om Karl Stuart, ”men han saknade fasthet i karaktären... Hans olycksöde var hans maka, Henrietta, en fransyska, syster till Ludvig XIII, än mer genomdränkt än Karl av absolutismens idé.” Vi ska inte i detalj redogöra för egenskaperna hos detta tredje – kronologiskt sett första – kungapar som kom att krossas av en nationell revolution. Vi ska blott lägga märke till att i England koncentrerades hatet framför allt mot drottningen, som fransyska och papist anklagades hon för att smida ränker med Rom, för hemliga förbindelser med irländska rebeller och intriger med franska hovet.

Men England hade i varje fall generationer till sitt förfogande. Nationen var den borgerliga civilisationens pionjär; den tyngdes inte under oket från andra nationer utan höll dessa tvärtom mer och mer under sitt ok. England exploaterade hela världen. Detta mildrade de inre motsättningarna, ökade konservatismen, gynnade ett rikligt och stabilt fettlager i form av en parasitär kast, i form av en godsägararistokrati, en monarki, överhus och statskyrkan. Tack vare detta exklusiva historiska privilegium i utvecklingen för det borgerliga England, övergick konservatismen i kombination med tänjbarhet hos dess institutioner till att bli en del av dess moraliska väsen. Olika kontinentala brackor, som den ryske professorn Miljukov, eller austromarxisten Otto Bauer, har till dags dato inte upphört att falla i hänryckning över detta faktum. Men just idag, när England starkt pressas över hela världen och slösar bort de sista fördelarna av sin tidigare privilegierade ställning, förlorar dess konservatism sin tänjbarhet och blir även i labouranhängarnas gestalt ren reaktion. När ”socialisten”

MacDonald ställs inför den indiska revolutionen, kommer han inte att upptäcka några andra metoder än dem Nikolaus II använde mot den ryska revolutionen. Bara en blind kan undgå att se att Storbritannien kommer att drabbas av gigantiska revolutionära jordskalv, i vilka de sista fragmenten av landets konservatism, världsherravälde och nuvarande statsapparat, spårlöst försvinner. MacDonald förbereder dessa lika framgångsrikt som Nikolaus II gjorde på sin tid, och lika blint. Även här har vi som synes ingen dålig illustration av problemet med den ”fria” personlighetens roll i historien.

Men hur skulle Ryssland med sin försenade utveckling, i de europeiska nationernas bakvatten, med sin torftiga ekonomiska grundval, ha kunnat utveckla en ”tänjbar konservatism” i samhällsformerna – och utveckla den särskilt till nytta för professorsliberalismen och dess vänsterskugga, den reformistiska socialismen? Ryssland var alltför långt efter. Och när världsimperialismen en gång fångat henne i sitt grepp, måste hon genomgå sin politiska historia på alltför kort tid. Om Nikolaus hade gått liberalismen tillmötes och ersatt Stürmer med Miljukov, hade händelseutvecklingen avvikit en smula till formen, men inte till innehållet. Det var just på det sättet som Ludvig uppförde sig under revolutionens andra stadium när han kallade Gironden till makten; detta räddade inte Ludvig själv undan giljotinen, och inte heller Gironden efter honom. De ackumulerande sociala motsättningarna måste nödvändigtvis bryta sig igenom till ytan, och bryta sig igenom för att genomföra sitt reningsbad. Inför trycket från massorna, som till sist öppet förde fram sina olyckor, sin smärta, sin upprördhet, sina känslor, sina förhoppningar, sina illusioner och sin strävan, fick monarkins högtflygande förbindelser med liberalismen bara en tillfällig betydelse. De kunde naturligtvis utöva inflytande på händelsernas ordningsföljd, kanske på antalet aktioner, men inte alls på dramats utveckling eller dess betydelsefulla klimax.

Kapitel VII: Fem dagar

(23–27 februari 1917)

Den 23 februari var internationella kvinnodagen. De socialdemokratiska kretsarna hade haft för avsikt att uppmärksamma den här dagen på vanligt sätt: genom möten, tal och flygblad. Det hade inte fallit någon in att det skulle kunna bli revolutionens första dag. Inte en enda organisation uppmanade till strejk denna dag. Vad mer är, även en så militant bolsjevikorganisation som Viborgs distriktskommitté, uteslutande sammansatt av arbetare, motsatte sig strejker. Stämningen bland massorna var enligt Kajurov, en av ledarna i arbetardistriktet, mycket spänd; varje strejk skulle hota att övergå i öppen strid. Men eftersom kommittén inte ansåg tiden mogen för militant handling – partiet var inte starkt nog och arbetarna hade alltför få kontakter med soldaterna – beslöt man att inte uppmana till strejker, utan att förbereda revolutionära aktioner vid någon obestämd tidpunkt i framtiden. Sådan var den kurs kommittén följde inför 23 februari, och alla tycktes acceptera den. Följande morgon började emellertid, trots alla direktiv, de kvinnliga textilarbetarna i flera fabriker att strejka, och de sände delegater till metallarbetarna med en vädjan om stöd. ”Motvilligt gick bolsjevikerna med på detta”, skriver Kajurov, ”och andra arbetare följde efter – mensjeviker och socialistrevolutionärer. Men när en masstrejk väl brutit ut måste man kalla ut alla på gatorna och ta ledningen.” Det var Kajurovs beslut, och Viborgskommittén var tvungen att instämma. ”Tanken att gå ut på gatorna hade länge legat och grott bland arbetarna; det var bara det att just i det ögonblicket kunde ingen föreställa sig vart det skulle leda.” Låt oss hålla detta vittnesmål från en deltagare i minnet, eftersom det är viktigt för att förstå mekaniken i händelserna.

Det togs för givet att vid en demonstration skulle soldaterna kallas ut på gatorna mot arbetarna. Vad skulle det leda till? Det var krigstid; myndigheterna var inte upplagda för skämt. Å andra sidan är en ”reservsoldat” i krigstid ingenting emot en gammal soldat i den

reguljära armén. Är han verkligen så skräckinjagande? Inom de revolutionära kretsarna hade man diskuterat detta mycket, men tämligen abstrakt. Alla uppgifter visar att ingen, absolut ingen – trodde att den 23 februari skulle markera början till en avgörande offensiv mot absolutismen. Det man talade om var en demonstration med obestämda, men i varje fall begränsade, perspektiv.

Således började februarirevolutionen underifrån och övervann motståndet från sina egna revolutionära organisationer. Initiativet togs självmant av den mest förtryckta och förtrampade delen av proletariatet – de kvinnliga textilarbetarna, varav många utan tvekan var soldathustrur. De svällande brödköerna blev den sista droppen. Omkring 90 000 arbetare, män och kvinnor, strejkade denna dag. Kampviljan uttryckte sig i demonstrationer, möten och sammanstötningar med polisen. Aktionerna började i Viborgdistriktet med dess stora industrianläggningar; därefter övergick de till Petersburgssidan. Inga strejker eller demonstrationer ägde rum någon annanstans, enligt den hemliga polisens uppgifter. Samma dag inkallades trupper – men tydligen inte så många – för att bistå polisen, men inga sammanstötningar ägde rum med dem. Ett stort antal kvinnor, varav alla inte var arbetare, samlades vid stadsduman och krävde bröd. Det var som att kräva mjölk av en getabock. Röda fanor dök upp i olika delar av staden, och parollerna på dem visade att arbetarna ville ha bröd, men inte envælde eller krig. Kvinnodagen avlöpte framgångsrikt, med entusiasm och utan offer. Men vad den dolde inom sig hade ingen kunnat gissa ens vid nattens inbrott.

Följande dag vägrar rörelsen att upplösas, istället fördubblas den. Omkring hälften av Petrograds industriarbetare befinner sig i strejk den 24 februari. Arbetarna kommer till fabriker på morgonen. Istället för att börja arbeta håller de möten; sedan startas demonstrationståg mot centrum. Nya distrikt och nya befolkningsgrupper dras in i rörelsen. Kravet på bröd trängs undan eller överröstas av mer högljudda paroller: ”Ned med enväldet!”, ”Ned med kriget!” Fortsatta demonstrationer på Nevskij Prospekt – först kompakta massor av arbetare som sjunger revolutionära sånger, senare en brokig skara stadsinvånare med studenternas blåa mössor inströdda. ”Den promenerande folksamlingen var välvilligt inställd till oss, och soldaterna i några av krigssjukhusen hälsade oss genom att vinka med vad de hade till hands”. Hur många insåg klart vad som förberedades genom dessa sjuka soldaters välvilliga viftningar till demonstrerande arbetare? Men kosackerna gjorde hela tiden nya chocker mot mängden, även om det skedde utan grymhet. Deras hästar var täckta av fradga. Massan av demonstranter delade på sig för att släppa igenom dem, och slöt sig därefter igen. Det fanns ingen rädsla i mängden. ”Kosackerna lovar att inte skjuta”, gick det från mun till mun. Uppenbarligen hade några av arbetarna samtalat med enskilda kosacker. Senare uppträdde emellertid svärande, halvfulla dragoner på scenen. De störtade in i folksamlingen och började slå mot huvudena med sina lansar. Demonstranterna uppbjöd all sin styrka och stod stadigt kvar. ”De kommer inte att skjuta.” Och det gjorde de faktiskt inte heller.

En liberal senator tittade på de stillastående spårvarnarna – eller var det dagen efter och minnet svek honom? Vissa hade krossade fönster, några låg välta över ända på spåren. Han mindes julidagarna vid krigsutbrottet 1914. ”Det verkade som om det gamla försöket hade återupptagits.” Senatorns ögon svek honom inte; kontinuiteten är klar. Historien plockade upp ändarna på de revolutionära trådar som kriget slitit av och knöt ihop dem.

Under hela dagen strömmade skaror av människor från den ena delen av staden till den andra. De skingrades oupphörligen av polisen, stoppades och pressades tillbaka av kavalleritrupper och emellanåt av infanteri. Vid sidan av rop som ”Ned med polisen!” hördes oftare och oftare ett ”Hurra” riktat till kosackerna. Detta var betecknande. Gentemot polisen visade folkhopen ett vildsint hat. De jagade den ridande polisen på flykten med visslingar, stenar och isbitar. Arbetarna närmade sig soldaterna på ett helt annat sätt. Runt kasernerna, vaktposterna, patrullerna och leden av soldater stod grupper av arbetare – män och kvinnor – och

småpratade i all vänskaplighet med männen i armén. Detta var ett nytt stadium, som hade sin grund i strejken och arbetarens personliga möte med armén. Ett sådant stadium är oundvikligt i varje revolution. Men det förefaller alltid nytt, och det tar sig faktiskt olika gestalt varje gång: De som har läst och skrivit om det känner inte igen saken när de ser den.

I riksduman den dagen talade man om hur en enorm folkmassa hade översvämmat Znamenskijtorget och hela Nevskij Prospekt samt de angränsande gatorna, och att man kunde iaktta ett fenomen utan motstycke: Kosackerna och regementena med musikkårer hälsades av revolutionära och inte patriotiska skaror med "Hurra!" På frågan "Vad betyder allt detta?", svarade den förste i folksamlingen som tilltalades av en deputerad: "En polis slog en kvinna med en knutpiska; kosackerna klev fram och drog iväg med polisen." Om det verkligen gick till så, eller på något annat sätt, kommer aldrig att kunna verifieras. Men folksamlingen trodde att det förhöll sig så, att detta var möjligt. Den tron föll inte från himlen; den uppstod ur tidigare erfarenheter, och skulle därför bli ett förebud om seger.

Två tusen femhundra arbetare från Eriksson, en av de största fabrikerna i Viborgsdistriktet, gick efter sitt morgonmöte ut på Sampsonjevskij Prospekt, och stötte på ett trångt ställe ihop med kosackerna. Officerarna banade väg med hästarnas bringor och stormade först genom folksamlingen. Bakom dem galopperade kosackerna och fyllde hela avenyn till bredden. Avgörandets stund! Men ryttarna red försiktigt i en lång rad genom den korridor som officerarna just gjort. "Några av dem log", erinrar sig Kajurov, "och en av dem blinkade vänligt till arbetarna." Denna blinkning var inte utan innebörd. Arbetarna ingavs mod av en vänlig men inte fientlig självtillit, och förde den delvis vidare till kosackerna. Den som blinkade fann efterföljare. Trots förnyade ansträngningar från officerarna misslyckades kosackerna, utan att öppet göra avkall på disciplinen, med att tvinga folksamlingen att upplösas och flöt i stället igenom den i strömmar. Detta upprepades tre eller fyra gånger och förde de två sidorna ännu närmare varandra. Enskilda kosacker började besvara arbetarnas frågor och även inlåta sig i korta samtal med dem. Av disciplinen återstod bara ett tunt genomskinligt skal, som när som helst hotade att brista. Officerarna skyndade sig att skilja sin patrull från arbetarna men gav upp idén att skingra dem, och lät ställa kosackerna på led tvärs över gatan som en barriär för att hindra arbetarna från att nå centrum. Men inte heller detta hjälpte: Kosackerna stod orörliga, i perfekt disciplin, men hindrade inte arbetarna från att "dyka" under deras hästar. Revolutionen väljer inte sina vägar: Den tog sina första steg mot seger under magen på en kosackhäst. En anmärkningsvärd tilldragelse! Och det var också anmärkningsvärt att den som skildrade scenen hade en så skarp blick för varje vändning i processen. Det är inte att undra på, eftersom berättaren var en ledare; han stod i spetsen för över två tusen män. Ögonen på en befälhavare som håller utkik efter fiendens piskor och kulor ser skarpt.

Det tycks som om sprickan inom armén först uppträdde bland kosackerna, dessa urgamla förtryckare och bestraffare. Detta betyder dock inte att kosackerna var mer revolutionära än andra. Tvärtom, dessa solida egendomsägare, som red på sina egna hästar och som högt värderade sina kosackegenheter, föraktade de enkla bönderna, misstrodde arbetarna och hade många element av konservatism. Men just av den anledningen kom krigets förändringar till skarpare uttryck hos dem. Dessutom föstes de alltid omkring, sändes överallt, drevs mot folket, hölls i ovisshet – och de var de första att sättas på prov. De var utleda på det och ville åka hem. Därför blinkade de: "Gör det pojkar, om ni vet hur – vi ska inte besvara er!" Alla dessa saker var emellertid enbart mycket betydelsefulla symptom. Armén var fortfarande armén, den bands ihop av disciplin, och trådarna låg i monarkens händer. Arbetarmassan var obeväpnad. Ledarna hade ännu inte haft någon tanke på den avgörande krisen.

På ministerrådets dagordning den dagen stod bland annat frågan om oroligheterna i huvudstaden. Strejker? Demonstrationer? Det är inte första gången. Allt är ombesörjt. Direktiv har utdelats. Återgå till dagordningen.

Och vilka var direktiven? Trots det faktum att tjugoåtta poliser klåddes upp den 23 och 24 – en övertygande exakthet vad gäller antalet! – beordrade inte distriktets befälhavare general Chabalov, som närapå var diktator, någon skottlossning. Inte för att han var godhjärtad: Allt hade ombesörjts och antecknats i förväg, till och med tiden för skottlossningen.

Revolutionen tog dem på sängen bara med avseende på den exakta tidpunkten. Allmänt sett förberedde både den revolutionära och den regerande sidan revolutionen noggrant, de hade förberett den i årtal, hade alltid förberett den. Vad gäller bolsjevikerna var hela deras aktivitet alltsedan 1905 ingenting annat än en förberedelse för en andra revolution. Och en överväldigande del av regeringens aktiviteter var förberedelser för att slå ned den nya revolutionen. Mot slutet av 1916 hade denna del av regeringens arbete tagit formen av en särdeles noggrann planering. En kommission under Chabalovs ordförandeskap hade vid mitten av januari 1917 färdigställt en mycket exakt plan för att krossa en ny resning. Staden uppdelades i sex polisdistrikt, vilka i sin tur delades i räjonger. Befälhavaren för reservgardesenheter general Tjebikin ställdes i ledningen för alla väpnade styrkor. Regimenten tilldelades olika räjonger. I vart och ett av de sex polisdistrikten sammanfördes polisen, gendarmerna och trupperna under befäl av speciella stabsofficerare. Kosackkavalleriet stod till Tjebikins eget förfogande för operationer i större skala. Aktionsordningen planerades på följande vis: Först agerar polisen ensam, sedan framträder kosackerna på scenen med piskor, och endast om det verkligen behövs skrider trupper till handling med gevär och kulsprutor. Det var just denna plan, som utvecklats ur erfarenheterna från 1905, som sattes i verket under februaridagarna. Svårigheten låg inte i brist på förutseende, inte heller i brister i själva planen, utan i det mänskliga materialet. På den punkten hotade hela planen att gå i stöpet.

Formellt baserades planen på hela garnisonen med 150 000 soldater, men i verkligheten kunde man bara räkna på något tiotusental. Förutom poliserna, som uppgick till tre och ett halvt tusen, knöts starka förhoppningar till militärskolorna. Detta förklarades av ommöbleringen i Petrogradgarnisonen som vid den tiden bestod nästan uteslutande av reservenheter, i huvudsak av de fjorton reservbataljoner som var knutna till gardesregementena. Därtill omfattade garnisonen ett reservinfanteriregemente, en reservcykelbataljon, en reservpansarbilsdivision, små enheter av ingenjörssoldater, artillerister och två regementen Donkosacker. Det var en hel del – det var alltför många. De svällande reservenheterna bestod av människor som antingen nästan helt och hållet undgått utbildning, eller lyckats befria sig från den. Men samma sak gällde i allt väsentligt hela armén.

Chabalov höll sig noggrant till den plan han utarbetat. Den första dagen, den 23, opererade polisen ensam. Den 24 februari leddes först och främst kavalleriet ut på gatorna, men bara för att arbeta med piska och lans. Användningen av infanteri och skjutvapen skulle vara avhängigt händelsernas vidare utveckling. Men händelserna kom slag i slag.

Den 25 februari spred sig strejken vidare. Enligt regeringens siffror deltog 240 000 arbetare den dagen. De mest efterblivna skikten följer i förtruppens kölvatten. I ett betydande antal småföretag är det strejk. Spårvagnarna står stilla. Affärsinrättningar är stängda. Under dagens lopp ansluter sig studenterna från högskolorna till strejken. Vid middagstid strömmar tiotusentals människor till Kazankatedralen och de omgivande gatorna. Försök görs att organisera gatumöten; en serie väpnade sammandrabbningar med polisen äger rum. Talare vänder sig till folksamlingarna runt Alexander III:s monument. Den ridande polisen öppnar eld. En talare faller ned sårad. Skott från folkmassan dödar en polisinspektör, sårar

polischefen och flera andra polismän. Flaskor, sprängminor och handgranater kastas mot gendarmerna. Den konsten har kriget lärt ut. Soldaterna visar likgiltighet, ibland fientlighet, mot polisen. I folkmassan berättas det upphetsat att när polisen öppnade eld vid Alexander III:s monument, lät kosackerna avlossa en salva mot de beridna "faraonerna" (det var öknamnet på polisen) och de senare tvingades att galoppa iväg. Det var uppenbarligen ingen legend som cirkulerade för självuppmuntran, åtskilliga källor bekräftar incidenten, om än i olika versioner.

En arbetarbolsjevik, Kajurov, en av de verkliga ledarna under de här dagarna, omtalar hur demonstranterna på ett ställe skingrades av den ridande polisens piskor, inom synhåll för en trupp kosacker. Kajurov, och åtskilliga arbetare med honom, följde inte med i flykten utan tog av sina mössor och närmade sig kosackerna med orden: "Bröder – kosacker, hjälp arbetarna i kampen för deras fredliga krav; ni ser hur faraonerna behandlar oss hungriga arbetare. Hjälp oss!" Detta medvetet ödmjuka sätt, med mössan i handen – vilken exakt psykologisk beräkning! Vilken oefterhärmlig gest! Hela historien av gatustrider och revolutionära segrar myllrar av sådana improvisationer. Men de drunknar spårlöst i de stora händelsernas avgrunds djup – för historikern återstår bara skalet, generaliseringen. "Kosackerna tittade på varandra på ett speciellt sätt", fortsätter Kajurov, "och vi hann knappt ur vägen förrän de rusade in i striden." Och några minuter senare, nära stationsgrinden, bar folkmassan en kosack på sina armar som i deras åsyn huggit ned en polisinspektör med sin sabel.

Snart försvinner polisen helt och hållet – dvs. börjar agera i hemlighet. Sedan kommer soldaterna fram – med bajonetterna sänkta. Ängsligt frågar arbetarna dem: "Kamrater, ni har väl inte kommit för att hjälpa polisen?" Ett bistert "Rör på er!" till svar. Ett annat försök slutar på samma sätt. Soldaterna är vresiga. Något gnager i dem, och de står inte ut med frågor som träffar själva smärtpunkten.

Under tiden får kravet på avvapning av faraonerna allmänt stöd. Polisen är vildsint, obeveklig, hatad och hatar sina fiender. Att vinna över dem kommer inte på fråga. Klå upp dem och slå ihjäl dem. Med soldaterna är det annorlunda: folksamlingen gör alla ansträngningar för att undvika fientliga sammanstötningar med dem. Tvärtom söker man vägar för att beveka dem till sin förmån, övertyga, attrahera, fraternisera, låta dem uppgå i folkmassan. Trots de hoppfulla, kanske lätt överdrivna ryktena om kosackerna, förblir folkmassans attityd till de ridande männen avvaktande. En ryttare sitter högt ovan mängden; hans själ åtskiljs från demonstrantens själ genom djurets fyra ben. En gestalt som man måste betrakta underifrån verkar alltid mer betydande, mer hotfull. Infanteriet står vid sidan om en på trottoaren – närmare, mer tillgängligt. Massorna försöker komma dem nära, se in i deras ögon, omge dem med sin varma andedräkt. I förhållandet mellan arbetare och soldater spelar kvinnliga arbetare en viktig roll. De går djärvare än männen fram till bevakningskedjan, fattar tag i gevären, bönfäller, nästan kommenderar: "Lägg ifrån er bajonetterna – kom med oss." Soldaterna är spända, skamsna, utbyter ängsliga blickar, vacklar; någon beslutar sig först, och bajonetterna reser sig skuldmedvetet ovan den framryckande massans skuldror. Barriären har öppnats, ett lyckligt och tacksamt "Hurra!" skakar luften. Soldaterna är omringade. Överallt hörs argument, förebråelser, vädjanden – revolutionen tar ännu ett steg framåt.

Från högkvarteret sände Nikolaus en telegrafisk befallning till Chabalov att sätta stopp för oroligheterna "i morgon". Tsarens vilja sammanföll med nästa steg i Chabalovs "plan", och telegrammet tjänade bara som en extra stimulans. I morgon kommer trupperna att säga sin mening. Är det inte för sent? Det kan man inte säga ännu. Frågan har ställts, men långt ifrån besvarats. Kosackernas eftergivenhet, vissa infanterilinjers vacklan – det är bara löftesrika episoder som upprepats av den känsliga gatans mångstämmiga eko. Tillräckligt för att inspirera den revolutionära folkmassan, men för lite för seger. Särskilt som det finns episoder av motsatt slag. På eftermiddagen öppnar en trupp dragoner först eld mot demonstranterna

nära Gostinnij Dvor, med förevändningen att de svarar på revolverskott från folksamlingen. Enligt Chabalovs rapport till högkvarteret dödades tre och sårades tio. En allvarlig varning! På samma gång hotade Chabalov att alla arbetare som fanns inskrivna i rullorna skulle skickas till fronten om de inte gick tillbaka till arbetet före den 28 februari. Generalen utfärdade ett tredagars ultimatum – dvs. han gav revolutionen mer tid än den behövde för att störta Chabalov och dessutom monarkin på köpet. Men det kommer man att förstå först efter segern. På kvällen den 25 februari kunde ingen gissa vad nästa dag bar i sitt sköte.

Låt oss försöka få en klarare uppfattning om rörelsens inre logik. Den 23 februari, under ”kvinnodagens” fana, började Petrogradarbetarnas sedan länge mogna och tillbakahållna uppror. Resningens första steg var strejken. Under loppet av tre dagar vidgades den och blev praktiskt taget allmän. Enbart detta gav massorna tillförsikt och bar dem framåt. Strejken blev mer och mer aggressiv och flöt ihop med demonstrationerna, vilka ställde massorna ansikte mot ansikte med trupperna. Detta förde hela problemet till den högre nivå där saker och ting får sin lösning genom vapenmakt. De första dagarna medförde ett antal enskilda framgångar, men dessa var mer symptomatiska än verkliga.

Ett revolutionärt uppror som sprider sig under ett antal dagar kan bara utvecklas segerrikt ifall det höjer sig steg för steg, och vinner framgång efter framgång. En paus i dess tillväxt är farlig: En utdragen stiltje är ödesdiger. Men inte ens framgångar är i sig själva tillräckliga; massorna måste få veta om dem i tid, och ha tid att förstå deras värde. Det är möjligt att låta en seger gå en ur händerna i just det ögonblick när den befinner sig på armlängds avstånd. Detta har inträffat i historien.

Under de tre första dagarna stegrades oavbrutet stridens omfattning och häftighet. Men just därför hade rörelsen kommit till en nivå där enbart symptomatiska framgångar inte var tillräckliga. Hela den aktiva delen av folket hade gått ut på gatorna. Med framgång och lätthet gjorde den upp räkningen med polisen. Under de två senaste dagarna hade trupperna dragits in i händelserna – på den andra dagen kavalleriet, på den tredje också infanteriet. De spärrade vägen, sköt tillbaka och pressade ihop massorna, såg ibland genom fingrarna och tillgrep nästan aldrig skjutvapen. De som förde befäl var sena att ändra sin plan, delvis därför att de underskattade vad som hände – reaktionen hade lika bristfällig synförmåga som revolutionsledarna – delvis därför att de saknade förtroende för trupperna. Men exakt på den tredje dagen tvingade kampens intensitet, liksom tsarens order, regeringen att på dödligt allvar sätta in trupperna. Arbetarna, särskilt de mest medvetna bland dem, förstod detta; dragonerna hade redan skjutit sporadiskt dagen innan. Båda sidor ställdes nu lika otvetydigt inför problemet.

Natten den 26 februari arresterades ett hundratal människor i olika delar av staden – folk som tillhörde olika revolutionära organisationer, och bland dem fem medlemmar av bolsjevikernas Petrogradkommitté. Detta betydde också att regeringen gick till offensiv. Vad kommer att hända idag? På vilket humör kommer arbetarna att vakna upp efter gårdagens skjutande? Och viktigast: Vad kommer trupperna att säga? Solen den 26 februari steg upp i en dimma av osäkerhet och akut oro.

På grund av Petrogradkommitténs arrestering hamnade ledningen för hela verksamheten i staden i Viborgräjongens händer. Kanske var det lika bra. Den högsta ledningen i partiet var hopplöst senfärdig. Först morgonen den 25 februari beslutade byrån i bolsjevikernas centralkommitté att äntligen utge ett flygblad som manade till en allrysk generalstrejk. När det skulle ges ut, om det nu verkligen gavs ut, stod generalstrejken i Petrograd inför ett väpnat uppror. Ledarna betraktade rörelsen från ovan; de tvekade, de drog benen efter sig – med andra ord, de ledde inte. De släpade efter rörelsen.

Ju närmare man kommer fabrikena, desto större är beslutsamheten. Idag, den 26 februari, är det emellertid oroligt även i räjongerna. Hungriga, trötta, frusna, med ett mäktigt historiskt

ansvar vilande på sina skuldror, samlar sig Viborgledarna utanför stadsgränsen, mitt bland köksträdgårdarna, för att delge varandra sina intryck av dagen och planera inriktningen... för vad? För en ny demonstration? Men vad kommer en oövertygad demonstration att leda till när nu regeringen beslutat att ta steget fullt ut? Frågan borrar sig in i deras huvuden. ”En sak förefaller uppenbar: Upproret håller på att upplösas.” Här känner vi igen Kajurovs röst, som vi redan är bekanta med, och till en början liknar det inte alls hans röst. En barometer faller så lågt före stormen.

Under de timmar när tveksamheten till och med grep tag i de revolutionärer som stod massorna närmast, hade rörelsen själv gått mycket längre än dess deltagare insett. Redan dagen innan, mot kvällen den 25 februari, var Viborgsidan helt i händerna på upproret. Polisstationerna var ödelagda, enskilda officerare hade dödats och majoriteten hade flytt. Högkvarteret i staden hade helt förlorat kontakten med större delen av huvudstaden. På morgonen den 26 februari blev det uppenbart att inte bara Viborgsidan, utan också Peskij nästan ända fram till Litejnij Prospekt, stod under upprorets kontroll. Åtminstone definierade polisrapporterna situationen så. Och det var sant i viss mening, även om revolutionärerna knappast kunde inse det: Polisen övergav i många fall sina tillhåll innan det förelåg något hot från arbetarna. Men även bortsett från detta, kunde det inte vara av avgörande betydelse för arbetarna att befria fabriksdistrikten från polisen; trupperna hade ännu inte sagt sitt sista ord. Upproret ”håller på att upplösas”, tänkte den djärvaste av de djärvaste. Under tiden höll det bara på att utvecklas.

Den 26 februari inföll på en söndag; fabriker var stängda, och detta gjorde att styrkan i massornas tryck inte kunde mätas genom strejkens omfattning. Dessutom kunde arbetarna inte samlas i fabriker, som de gjort de föregående dagarna, och detta hindrade demonstrationerna. På morgonen låg Nevskij stilla. Under dessa timmar telegraferade tsarinnan till tsaren: ”Staden är lugn.”

Men detta lugn varar inte länge. Arbetarna samlas gradvis och rör sig från alla förstäder mot centrum. De stoppas på broarna. De beger sig i skaror över isen: Det är bara februari och Neva är en enda solid bro av is. Salvorna mot skarorna på isen räcker inte för att stoppa dem. De finner staden förvandlad. Överallt polisstyrkor, bevakningskedjor och hästpatruller. Tillfartsvägarna mot Nevskij är särskilt välbevakade. Då och då smäller skott ur bakhåll. Antalet döda och sårade växer. Ambulanser ilar fram här och var. Man kan inte alltid avgöra vem som skjuter och varifrån skotten kommer. En sak är säker: Efter sin grymma läxa har polisen beslutat att inte exponera sig igen. De skjuter från fönster, genom balkongdörrar, bakifrån pelare, från vindsrum. Antaganden sprids och blir lätt till legender. För att injaga fruktan i demonstranterna säger man att många soldater klätt ut sig i polisuniformer. Man säger att Protopopov placerat talrika kulsprutenästen i husens vindskupor. En kommission som tillsattes efter revolutionen upptäckte inga sådana nästen, men det betyder inte att dem inte fanns. Men polisen intar denna dag en underordnad ställning. Trupperna spelar en avgörande roll. De får strikta order att skjuta, och soldaterna, som till större delen är aspirantrupper – dvs. underofficerare från regementsskolor – skjuter. Enligt de officiella siffrorna dödas omkring fyrtio och lika många såras, oräknat dem som letts eller burits iväg av folkmassan. Kampen når ett avgörande skede. Kommer massan att rygga tillbaka inför kulorna och strömma tillbaka till förstäderna? Nej, den ryggar inte tillbaka. Den är tvungen att få sin vilja fram.

Det byråkratiska, borgerliga och liberala Petrograd var skräckslaget. Den dagen begärde Rodzianko, riksdumans president, att pålitliga trupper skulle sändas från fronten. Senare ”tog han det under förnyad prövning” och rekommenderade krigsminister Beljajev att folksamlingarna skulle skingras, inte med kulor utan med kallt vatten från en vattenspruta. Efter att ha rådfrågat general Chabalov, svarade Beljajev att en dos kallt vatten skulle få exakt den

motsatta effekten, ”eftersom det piggar upp”. I de liberala och byråkratiska övre kretsarna diskuterade man alltså de relativa fördelarna med heta och kalla duschar för det revolterande folket. Polisrapporterna den dagen vittnar om att vattensprutan var otillräcklig. ”Under oroligheterna kunde man allmänt iaktta hur den upproriska mobben visade extremt trots mot militärpatrullerna. När de ombads skingra sig, kastade de stenar och isklumpar, som grävts upp ur gatan, på militärpatrullerna. När varningsskotten avlossades i luften, underlät inte hopen bara att skingra sig utan besvarade dessa salvor med skratt. Först när kulor avfyrades in i folksamlingen var det möjligt att skingra mobben, som emellertid till största delen kom att gömma sig på gårdsplanerna till de intilliggande husen, och som så snart beskjutningen upphört åter kom ut på gatan.” Denna polisrapport visar att temperaturen bland massorna hade stigit mycket. Det är naturligtvis knappast troligt att folksamlingen utan vidare skulle ha börjat bombardera trupperna – inte ens aspirantskvadronerna – med stenar och is: Det skulle alltför mycket motsäga de upproriska massornas psykologi och den kloka strategi de visat gentemot armén. Med hänsyn till nödvändigheten att rättfärdiga massmorden är färgerna i rapporten inte precis vad de var och är inte pålagda på det sätt som de var i verkligheten. De stämmer inte med verkligheten. Men det väsentliga rapporteras samvetsgrant och med anmärkningsvärd livlighet: massorna slår ej längre till reträtt, de gör motstånd med optimistisk briljans, de stannar kvar på gatorna även efter mördande skotts salvor, de håller sig fast, inte vid sina liv, utan vid trottoaren, vid stenar, vid isbitar. Folkmassan är inte bara bitter, utan oförvägen. Det beror på att den trots skjutandet sätter sin tillit till armén. Den räknar med seger och har för avsikt att vinna den till varje pris.

Arbetarnas tryck på armén ökar – som motdrag mot trycket från myndigheternas sida. Petrogradgarnisonen hamnar i händelsernas centrum. Den nästan tre dagar långa väntetiden, då det varit möjligt för större delen av garnisonen att upprätthålla en vänskaplig neutralitet gentemot upproret, har nått sitt slut. ”Skjut fienden!” befäller monarkin. ”Skjut inte dina bröder och systrar!” ropar arbetarna. Och inte bara det: ”Kom med oss!” På gator och torg, över broar, vid kaserngrindar förs en oupphörlig kamp – än dramatisk, än obemärkt – men alltid en desperat kamp för att vinna soldatens hjärta. I denna kamp, i dessa häftiga kontakter mellan arbetande män och kvinnor och soldaterna, under ständiga knallar från gevär och kulsprutor, avgörs regeringens, krigets och landets öde.

Nedskjutandet av demonstranter ökade osäkerheten bland ledarna. Själva rörelsens omfattning började se farlig ut. Till och med på Viborgkommitténs möte kvällen den 26 februari – dvs. tolv timmar före segern – uppstod det diskussioner om huruvida tiden var inne eller ej för att avsluta strejken. Detta kan tyckas förbluffande. Men kom ihåg att det är betydligt lättare att känna igen segern dagen efter än dagen före. Därtill kommer att stämningar växlar snabbt under intryck av händelserna och nyheterna om dem. Modlösheten lämnar snabbt plats för en ström av entusiasm. Män som Kajurov och Tjugurin har gott om personligt mod, men i vissa ögonblick griper en känsla av ansvar för massorna tag i dem. Bland arbetare i gemen förekom det färre svängningar. Rapporter om stämningarna bland dem lämnades till myndigheterna av en välinformerad agent i bolsjevikorganisationen, Sjurkanov. ”Eftersom arméenheter inte gått emot folkmassan”, skrev denne provokatör, ”och i enskilda fall till och med vidtagit åtgärder som lamslagit polismännens initiativ, har massorna fått en känsla av osårbarhet, och nu, efter två dagar av ostört kringdrivande på gatorna, när de revolutionära kretsarna fört fram parollerna ”Ned med kriget” och ”Ned med enväldet”, har folket blivit övertygat om att revolutionen börjat, att massorna har framgång, att myndigheterna står utan makt att undertrycka rörelsen eftersom trupperna är med den, att en avgörande seger är nära eftersom trupperna snart öppet kommer att ställa sig på de revolutionära krafternas sida, att den rörelse som börjat inte kommer att falla undan, utan kommer att växa utan uppehåll till en fullständig seger och en statsrevolution.” En karaktäristik som är anmärkningsvärd för sin fyllighet och

klarhet! Rapporten är ett mycket värdefullt historiskt dokument. Detta hindrade naturligtvis inte de segerrika arbetarna från att avrätta författaren.

Dessa provokatörer, vars antal var mycket stort, speciellt i Petrograd, fruktade mer än några andra revolutionens seger. De följde sin egen politik: på bolsjevikkonferenserna försvarade Sjurkanov de mest extrema aktioner; i sina rapporter till den hemliga polisen tog han upp nödvändigheten av att beslutsamt tillgripa skjutvapen. Det är möjligt att Sjurkanov med denna målsättning till och med försökte överdriva arbetarnas aggressiva självförtroende. Men i huvudsak hade han rätt: Händelserna skulle snart bekräfta hans bedömning.

Ledarna i båda lägren gissade och vacklade, inte en enda av dem kunde på förhand bedöma styrkeförhållandena. Yttre tecken upphörde helt att tjäna som måttstock. Ett av huvuddragen i den revolutionära krisen består just i denna skarpa motsättning mellan den rådande medvetenheten och de sociala förhållandenas gamla former. Ett nytt styrkeförhållande inpräntades på ett mystiskt sätt i arbetarnas och soldaternas medvetenhet. Det var just regeringens offensiv, framkallad av den tidigare offensiven från de revolutionära massorna, som omvandlade det nya styrkeförhållandet från ett potentiellt till ett aktivt tillstånd. Arbetarna tittade törstande och befallande in i soldatens ögon, och soldaten tittade ängsligt och osäkert bort. Detta betydde på sätt och vis att soldaten inte längre kunde svara för sig själv. Arbetaren närmade sig soldaten framfusigt. Soldaten vägrade buttert, men utan fientlighet – snarare skuldmedvetet – att svara. Eller ibland – allt oftare nu – svarade han med låtsad vresighet för att dölja hur ängsligt hans hjärta bultade i bröstet. Så kom förändringen till stånd. Soldaten skakade helt tydligt av sig sin militära tillhörighet. När detta skedde kunde han inte omedelbart känna igen sig själv. Myndigheterna sade att revolutionen berusat soldaten. På soldaten verkade det tvärtom som om han nyktrade till från kasernens opium. Så förbereddes den avgörande dagen – den 27 februari.

Dagen innan inträffade emellertid en incident som trots sin tillfälliga karaktär återger alla händelserna den 26 februari i nya färger. Fram emot kvällen gjorde fjärde kompaniet i Imperiegardets Pavlovskijregemente myteri. I en polisinspektörs skriftliga rapport slås orsaken till myteriet kategoriskt fast: ”Upprördheten över aspirantskvadronen i samma regemente som skjutit mot folkmassan under tjänstgöring på Nevskij.” Vem informerade fjärde kompaniet om detta? Av en händelse har en rapport bevarats. Omkring klockan två på eftermiddagen begav sig en handfull arbetare till Pavlovskijregementets kaserner. Man talade i mun på varandra om en skottlossning på Nevskij. ”Tala om för era kamrater att också Pavlovskijsoldater skjuter på oss – vi såg soldater i er uniform på Nevskij.” Det var en svidande förebråelse, en flammande appell. ”Alla såg betryckta och bleka ut.” Sädeskornen föll inte på hälleberget. Klockan sex hade fjärde kompaniet lämnat kasernen utan tillstånd under befäl av en underofficer – Vem var han? Hans namn har för alltid drunknat bland hundratals och tusentals lika heroiska namn – och marscherade till Nevskij för att kalla tillbaka sin aspirantskvadron. Detta var inte bara ett soldatmyteri mot otjänlig föda; det var en handling präglad av verkligt revolutionärt initiativ. På tillbakavägen stötte kompaniet ihop med en trupp ridande poliser. Soldaterna öppnade eld. En polis och en häst dödades; ytterligare en polis och en häst sårades. Vilken väg myteristerna sedan tog ur gatuvirveln är obekant. Kompaniet återvände till kasernen och fick hela regementet på fötter. Men deras vapen hade gömts undan. Enligt vissa källor fick man ändå tag i trettio gevär. De omringades snart av Preobrazjenskijregementet. Nitton Pavlovskijsoldater arresterades och spärrades in i fästningen; de övriga gav upp. Enligt annan information fann officerarna den kvällen att tjugoen soldater med gevär saknades. En farlig läcka! Dessa tjugoen skulle söka allierade och beskyddare under hela natten. Endast revolutionens seger kunde rädda dem. Arbetarna skulle säkert få höra från dem vad som hänt. Detta var inget dåligt omen för morgondagens strider.

Nabokov, en av de mest framträdande liberala ledarna, vars sanningsenliga memoarer stundtals tycks vara själva hans partis och klass dagbok, återvände hem från ett besök klockan ett på morgonen längs mörka och vaksamma gator. Han var ”oroad och fylld av onda aningar”. Det är möjligt att han i en av gatukorsningarna stötte på en förrymd Pavlovskijsoldat. Båda skyndade vidare: de hade inget att säga varandra. I arbetarkvarteren och kasernerna höll någon utkik eller konfererade, andra sov bivackens halvsömn eller drömde feberaktigt om morgondagen. Här fann den förrymde Pavlovskijsoldaten skydd.

*

Hur knapphändig är inte dokumentationen av masstriderna under februaridagarna – till och med i jämförelse med den magra dokumentationen från oktoberstriderna. I oktober ledde partiet upproret från dag till dag; i dess artiklar, proklamationer och rapporter finns åtminstone kampens yttre kontinuitet dokumenterad. Så icke i februari. Massorna hade nästan ingen ledning uppifrån. Tidningarna tystades av strejken. Massorna skapade sin egen historia utan tillbakablickar. Att rekonstruera en levande bild av det som hände på gatorna är nästan otänkbart. Det vore gott nog om vi kunde återskapa åtminstone den allmänna kontinuiteten och inre ordningen i händelserna.

Regeringen hade ännu inte förlorat greppet om maktmaskineriet, men observerade på det hela taget händelserna mindre skickligt än vänsterpartierna, vilka, som vi vet, var långt ifrån glänsande i det avseendet. Efter den ”lyckosamma” skottlossningen den 26 februari repade ministrarna för ett ögonblick mod. I gryningen den 27 februari rapporterade Protopopov lugnande, att enligt den information han fått ”tänker en del av arbetarna gå tillbaka till arbetet”. Men arbetarna hade inte en tanke på att gå tillbaka till verkstäderna. Gårdagens skjutande och misslyckanden hade inte avskräckt massorna. Hur ska detta förklaras? Uppenbarligen uppvägdes förlusterna av vissa framgångar. Den upproriska massan strömmar genom gatorna, kolliderar med fienden, rycker i soldaternas armar, kryper under hästarnas bukar, attackerar, sprider ut sig, lämnar kvar kroppar vid gatukorsningarna, grabbar tag i några skjutvapen, sprider nyheter, griper efter rykten – så blir den ett kollektivt väsen med oräkneliga ögon, öron och antenner. På natten när den återvänder från stridsplatsen till arbetarkvarteren, går den igenom intrycken från dagen, sållar bort det som är obetydligt och tillfälligt och gör sitt eget eftertänksamma bokslut. På natten den 27 februari var detta bokslut i praktiken identiskt med den rapport som provokatören Sjurkanov skrev till myndigheterna.

På morgonen strömmade arbetarna åter till fabrikerna och beslöt på allmänna möten att fortsätta kampen. Allra bestämdast var som vanligt de från Viborg. Men också i andra distrikt var mötena entusiastiska denna morgon. Att fortsätta kampen! Men vad skulle det innebära idag? Generalstrejken hade resulterat i revolutionära demonstrationer med ofantliga folkmassor, och demonstrationerna hade lett till sammanstötning med trupperna. Att fortsätta kampen idag skulle innebära att uppmana till väpnad resning. Men ingen hade formulerat denna uppmaning. Den hade på ett oemotståndligt sätt vuxit fram ur händelserna, men den ställdes aldrig på dagordningen av ett revolutionärt parti.

Det revolutionära ledarskapets konst i de mest kritiska ögonblicken består till nio tiondelar av att veta hur man upptäcker stämningen bland massorna – precis som Kajurov upptäckte hur kosackens ögonbryn rörde sig, fast i större skala. En oöverträffad förmåga att pejla in stämningen bland massorna var Lenins stora styrka. Men Lenin befann sig inte i Petrograd. De legala och halvlegala ”socialistiska” staberna, Kerenskij, Tjcheidze, Skobelev och alla som kretsade runt dem, utdelade varningar och motsatte sig rörelsen. Men till och med den centrala bolsjevikstaben, sammansatt av Sjljapnikov, Zalutskij och Molotov, förbluffade genom sin hjälplöshet och brist på initiativ. Faktum var att distrikten och kasernerna lämnades åt sig själva. Den första proklamationen till armén gavs ut först den 26 februari av en av de

socialdemokratiska organisationer som stod bolsjevikerna nära. Denna ganska tveågsna proklamation – den innehöll inte ens en uppmaning att komma över till folket – spriddes i alla distrikt i staden på morgonen den 27 februari. ”Emellertid var tempot i de revolutionära händelserna sådant att våra paroller redan var långt efter”, intygar Jurenev, ledaren för denna organisation. ”När flygbladen väl trängt in bland trupperna hade de redan gått över.” Vad gäller bolsjevikernas centrum skrev slutligen Sjljapnikov – på begäran av Tjugurin, som var en av de bästa arbetarledarna under februaridagarna – en appell till soldaterna på morgonen den 27 februari. Blev den någonsin publicerad? Den kom på sin höjd ut i slutskedet. Den kan omöjligt ha påverkat händelserna den 27 februari. Vi kan som en allmän regel för dessa dagar slå fast att ju högre ledare, desto mer släpade de efter.

Men upproret, som ännu ingen kallade uppror, försåg sig självt med en plats på dagordningen. Alla tankar hos arbetarna koncentrerades på armén. ”Tror ni inte vi kan få igång dem?” Ingen agitation på måfå skulle längre duga något till. Viborgsektionen arrangerade ett möte nära Moskvaregementets kaserner. Företaget visade sig bli ett misslyckande. Är det svårt för en officer eller fanjunkare att handskas med en kulspruta? Arbetarna skingrades av en förödande salva. Ett liknande försök gjordes vid ett reservregementes kaserner. Samma sak där: Officerare med kulsprutor kom emellan arbetarna och soldaterna. Arbetarledarna var ilska, letade efter skjutvapen, begärde dem från partiet. Och svaret blev: ”Soldaterna har skjutvapen, gå och hämta dem.” Det visste de själva. Men hur få tag i dem? Kommer inte allt att falla ihop på en gång idag? Sålunda var den kritiska punkten i striden nådd. Antingen kommer kulsprutorna att sopa bort upproret, eller så kommer upproret att erövra kulsprutorna.

Huvudgestalten i bolsjevikernas Petrogradcentrum, Sjljapnikov, omtalar i sina minnen hur han motsatte sig arbetarnas krav på skjutvapen – eller ens revolverar – och sände dem till barackerna för att skaffa vapen. Han önskade på så sätt undvika blodiga sammandrabbningar mellan arbetare och soldater, och satte allt hopp till agitation – dvs. att vinna soldater genom arbete och exempel. Vi känner inte till något annat vittnesmål som bekräftar eller förnekar detta uttalande av en framträdande ledare under dessa dagar – ett uttalande som vittnar om undanflykter snarare än förutseende. Det vore enklare att erkänna att ledarna inte hade några skjutvapen.

Det råder inga tvivel om att varje revolutions öde vid en viss tidpunkt avgörs genom en förändring av stämningarna i armén. Mot en disciplinerad, välbeväpnad och skickligt ledd militärstyrka, kan inte en obeväpnad eller i det närmaste obeväpnad folkmassa rimligtvis vinna en seger. Men ingen djupgående nationell kris kan undgå att påverka armén i viss utsträckning. Med de betingelser som råder under en verkligt folklig revolution utvecklas därmed en möjlighet – naturligtvis inte en garanti – för seger. Armén går givetvis inte över till resningen av sig själv, inte heller rätt och slätt som ett resultat av agitation. Armén är heterogen, och dess antagonistiska element hålls samman genom disciplinens terror. Vid själva inledningen till den avgörande stunden vet de revolutionära soldaterna inte hur mycket makt de besitter, eller vilket inflytande de kan utöva. Arbetarmassorna är naturligtvis också heterogena. Men de har ojämförligt fler tillfällen att sätta sina led på prov i förberedelseprocessen för den avgörande drabbningen. Strejker, möten, demonstrationer är inte bara handlingar i kampen, utan också mått på dess styrka. Hela massan deltar inte i strejken. Inte alla strejkande är beredda att kämpa. I de mest kritiska ögonblicken framträder de djärvaste på gatorna. De tveågsna, de trötta, de konservativa, sitter hemma. Här äger ett spontant revolutionärt urval rum; människor silas genom händelsernas såll. Med armén är det annorlunda. De revolutionära soldaterna – sympatiska, vacklande eller antagonistiska – alla är de sammanbundna av en påtvingad disciplin vars trådar, intill sista ögonblicket, befinner sig i officerens näve. Soldaterna indelas dagligen i första och andra ledet, men hur ska man dela upp dem i upproriska och lydiga?

Det psykologiska ögonblick då soldaterna går över till revolutionen förbereds genom en lång molekylär process, vilken, liksom andra naturprocesser, har sin höjdpunkt. Men hur fastställa denna punkt? En militär enhet kan vara helt beredd att förena sig med folket, men får kanske inte den stimulans som behövs. Det revolutionära ledarskapet tror ännu inte på möjligheten att få över armén på sin sida, och låter segern gå sig ur händerna. Efter detta mognande men oförverkligade myteri kan en reaktion gripa armén. Soldaterna förlorar det hopp som flammade i deras bröst; de böjer åter sina nackar för disciplinens ok, och i en ny sammanstötning med arbetarna, speciellt på avstånd, kommer de att motsätta sig upproret. I denna process finns det många element som är omöjliga eller svåra att avväga, många motstridiga strömmar, kollektiva suggestioner och självsuggestioner. Men ur denna komplicerade väv av materiella och fysiska krafter framträder en slutsats med ovedersäglich klarhet: ju mer massan av soldater övertygas om att de upproriska verkligen gör uppror – att detta inte är en demonstration efter vilken de måste återvända och inställa sig vid kasernerna, att detta är en strid på liv och död, att folket kan vinna om de förenar sig med det, och att denna seger inte bara kommer att skydda dem för straff, utan lindra allas lott – ju mer de inser detta, desto villigare blir de att vända bajonetterna åt sidan, eller gå över med dem till folket. Revolutionärerna kan med andra ord åstadkomma en förändring av soldaternas sinnesstämning bara om de själva verkligen är beredda att till varje pris vinna segern, även till priset av blod. Och denna den högsta beslutsamheten kan aldrig, eller kommer aldrig att förbli obebäpnad.

Den kritiska timmen av kontakt mellan den framträngande folkmassan och soldaterna som spärrar deras väg har sin kritiska minut. Det är när den grå barriären ännu inte givit efter, ännu håller samman skuldra vid skuldra men redan sviktar, och officeren, som samlar sig till en sista viljeanstängning, befäller: "Eld!" Folkmassans skrik, skräckslagna och hotfulla vrål, dränker befällningen, men inte helt. Gevären darrar. Folkmassan trycker på. Så riktar officeren pipan på sin revolver mot den mest misstänksamme soldaten. Av den avgörande minuten återstår nu den avgörande sekunden. Den djärvaste soldaten, den soldat som de andra ofrivilligt sökt vägledning hos, dör. Ett skott in i massan från den döde mannens gevär, som en korpral tagit upp, och barriären sluter sig, gevären avfyras av sig själva och skingrar folkmassan in i gränder och ut på bakgårdar. Men hur många gånger sedan 1905 har det inte skett annorlunda! I det kritiska ögonblicket, när officeren är beredd att trycka av avtryckaren, förekommer han av ett skott från folkmassan – som har sina Kajurovs och Tjugurins. Detta avgör inte bara utgången av skärmytslingen på gatan, utan kanske för hela dagen, eller av hela upproret.

Den uppgift Sjljapnikov föresatt sig, att skydda arbetarna från fientliga sammanstötningar med trupperna genom att inte ge skjutvapen till de upproriska, kunde i varje fall inte genomföras. Innan det kom till dessa konfrontationer med trupperna hade oräkneliga drabbningar med polisen ägt rum. Gatustriden började med att de hatade faraonerna avväpnades och deras revolverar övergick i rebellernas händer. Revolvern i sig är ett svagt vapen, nästan ett leksaksvapen mot de musköter, gevär, kulsprutor och kanoner som fienden har. Men är dessa vapen verkligen i fiendens händer? För att avgöra denna fråga krävde arbetarna vapen. Det var en psykologisk fråga. Men även under ett uppror är psykiska processer oskiljbara från materiella. Vägen till soldatens gevär går via den revolver som tagits från faraonen.

Soldaternas känslor under dessa timmar var mindre häftiga än arbetarnas, men inte mindre djupa. Låt oss än en gång påminna om att garnisonen i huvudsak bestod av reservbataljoner med tusentals män, som var ämnade att fylla ut leden vid fronten. Dessa män, varav de flesta var familjefäder, stod inför utsikten att hamna i skyttegravar när kriget var förlorat och landet förött. De önskade inte krig; de ville åka hem till sina gårdar. De visste mycket väl vad som

försiggick vid hovet, och hade inte den minsta känsla av tillgivenhet för monarkin. De ville inte slåss med tyskarna, och än mindre med arbetarna i Petrograd. De hatade den härskande klassen i huvudstaden, som hade goda dagar under kriget. Bland dem fanns arbetare med ett revolutionärt förflutet, som visste hur man skulle ge ett generaliserat uttryck för alla dessa stämningar.

Att föra soldaterna från ett djupt men än så länge dolt revolutionärt missnöje över till öppen upprorisk handling – eller åtminstone först till en upprorisk vägran att handla – det var uppgiften. På stridens tredje dag förmådde soldaterna inte alls bevara en välvilligt neutral attityd gentemot upproret. Bara slumpmässiga fragment av vad som hände under dessa timmar längs kontaktlinjen mellan arbetare och soldater har nått oss. Vi hörde hur arbetarna dagen innan lidelsefullt klagade inför Pavlovskijregementet om dess aspirantskvadrons uppförande. Scener av det slaget, samtal, förebråelser, vädjanden, ägde rum i alla vrår av staden. Soldaterna hade inte tid längre för tvekan. De hade varit tvingade att skjuta dagen innan och skulle bli det idag igen. Arbetarna kommer inte att ge upp eller retirera; under beskjutning håller de fortfarande stånd. Och med dem är deras kvinnor – hustrur, mödrar, systrar, fästmör. Ja, och detta är själva den stund de så ofta viskat om: ”Om vi bara alla kunde gå samman...”. Och i den oerhörda vändan, i den outhärdliga fruktan för den kommande dagen, i det undertryckta hatet mot dem som påtvingat dem bödelns roll, ljuder i kasernrummen de första stämmorna av öppet missnöje, och i dessa stämmor – för alltid namnlösa – känner hela armén med lättad och hänförelse igen sig själv. Så grydde dagen för Romanovmonarkins tillintetgörande.

Vid en morgonkonferens hemma hos den oförtröttlige Kajurov, där över fyrtio verkstads- och fabriksrepresentanter hade samlats, talade en majoritet för att fortsätta rörelsen. En majoritet, men inte alla. Det är synd att vi inte kan fastställa hur stor majoritet, men under de här timmarna fanns ingen tid för protokoll. Beslutet blev, hur som helst, försenat. Mötet avbröts av de berusande nyheterna om soldaternas uppror och öppnandet av fångelserna. Sjurkanov kysste alla närvarande. En judaskyss, men tursamt nog inte följd av någon korsfästelse.

Från tidigt på morgonen gjorde reservgardesbataljonerna, den ena efter den andra, myteri innan de fördes ur kasernerna, som en fortsättning på vad Pavlovskijregementets fjärde kompani hade påbörjat dagen innan. I dokument, protokoll, minnen, har denna storartade händelse i mänsklighetens historia bara lämnat ett blekt och dunkelt avtryck. Även när de når den skapande handlingens allra högsta toppar, berättar de förtryckta massorna föga om sig själva och skriver än mindre. Och den överväldigande hänryckning segern medför raderar senare ut minnets arbete. Låt oss se på de vittnesbörd som finns.

Volinskijregementets soldater var de första som revolterade. Så tidigt som klockan sju på morgonen störde ett bataljonsbefäl Chabalov med ett telefonsamtal och dessa hotfulla nyheter: aspirantskvadronen – dvs. den enhet som man framför allt litade till för att kunna slå ner upproret – hade vägrat att marschera ut, dess befälhavare hade dödat eller skjutit sig inför truppen. Den senare versionen kom förresten snart att förnekas. Efter att ha bränt broarna bakom sig skyndade sig Volinskijsoldaterna att vidga upprorets bas. Däri låg deras enda räddning. De gav sig iväg till de närliggande kasernerna vid Litovskij- och Preobrazjenskijregementena och ”kallade ut” soldaterna, liksom strejkande går från fabrik till fabrik och kallar ut arbetarna. Någon tid därefter mottog Chabalov en rapport om att Volinskijregementet inte bara vägrat att överlämna sina vapen när generalen beordrat dem, utan att de tillsammans med Litovskij- och Preobrazjenskijregementena – och vad som är mer alarmerande, ”efter att ha förenat sig med arbetarna” – ödelagt den politiska polisens kaserner. Detta innebar att gårdagens experiment från Pavlovskijsoldaternas sida inte varit förgäves: Upproret hade funnit ledare och på samma gång en aktionsplan.

Under de tidiga morgontimmarna den 27 februari trodde arbetarna att lösningen på upprorets problem var oändligt mycket längre bort än det egentligen var. Det vore mer med sanningen överensstämmande att säga att de såg problemet som om det till största delen låg framför dem, när det egentligen till nio tiondelar låg bakom dem. Arbetarnas revolutionära tryck på kasernerna sammanföll med soldaternas redan inledda revolutionära rörelse ut mot gatorna. Under dagen förenade sig dessa mäktiga strömmar för att tvätta rent och bryta ner väggar, tak och senare hela grunden på den gamla strukturen.

Tjugurin var bland de första att visa sig i bolsjevikhögkvarteret, med ett gevär i händerna, ett patronbälte över axeln, ”helt nedstänkt, men strålande och triumferande.” Varför skulle han inte stråla? Soldater med gevär i händerna kommer över till oss! På några ställen hade arbetarna lyckats förena sig med soldaterna, trängt in i kasernerna och tagit emot gevär och patroner. Viborgarbetarna drog, tillsammans med de djärvaste soldaterna, upp riktlinjerna för en aktionsplan: erövra polisstationerna där de beväpnade poliserna förskansat sig, avvärja alla polismän, befria de arbetare som hålls inspärrade på polisstationerna och de politiska fångarna i fångelserna, jaga regeringstrupperna i den egentliga staden på flykten och förena sig med de fortfarande inaktiva trupperna och med arbetarna i andra distrikt.

Moskvaregementet anslöt sig inte utan inre stridigheter till rörelsen. Det var märkligt att det blev så lite stridigheter bland regementena. Det monarkistiska befälet vek kraftlöst undan för soldatmassorna och gömde sig antingen i all hast eller skyndade sig att byta färg. ”Klockan två, när Moskvaregementet marscherade ut, beväpnade vi oss...”, erinrar sig Korolev, en arbetare från ”Arsenalfabriken”. ”Vi tog en revolver och ett gevär per man, valde ut en grupp soldater som kom fram (några av dem bad oss ta befälet och säga vad de skulle göra), och begav oss till Tichvinskajagatan för att skjuta sönder polisstationen.” Det verkar som om arbetarna inte för ett ögonblick hade några som helst besvär med att tala om för soldaterna ”vad de skulle göra”.

En efter en kom de glädjande rapporterna om segrar. Våra egna pansarbilar har dykt upp! Med fladdrande röda fanor sprider de skräck i stadsdelarna bland alla som ännu inte gett vika. Nu är det inte längre tvunget att krypa under buken på en kosackhäst. Revolutionen står upp i hela sin längd.

Mot kvällen blev Petrograd åter scenen för militära aktioner; gevär och kulsprutor smattrade överallt. Det var inte lätt att säga vem som sköt eller var man sköt. En sak stod klar: det var det förflutna och framtiden som utväxlade skott. En hel del skottlossning skedde planlöst; unga pojkar avfyrade revolverar som man kommit över av en tillfällighet. Vapenarsenalen hade skövlats. ”Man säger att tiotusentals browningar bara fördes iväg.” Från distriktsdomstolens brinnande byggnader och polisstationerna ringlade rökpelare mot skyn. På vissa ställen tätnade sammanstötningarna och skärmytslingarna till verkliga bataljer. På Sampsonjevskijboulevarden kom arbetarna fram till en kasern som intagits av cykelsoldaterna, av vilka några samlades vid grindarna. ”Varför rör ni inte på er, kamrater?” Soldaterna log – ”inget vänligt leende”, intygar en av deltagarna – och förblev tysta, medan officerarna bistert befälde arbetarna att fortsätta vidare. Cykelsoldaterna, vid sidan av kavalleriet, visade sig vara den mest konservativa delen av armén under februari, liksom i oktoberrevolutionen. En skara arbetare och revolutionära soldater samlades snart kring stängslet. ”Vi måste dra med oss den där tvivlande bataljonen!” Någon rapporterade att man skickat efter pansarbilar; kanske fanns det inget annat sätt att få med dessa cykelsoldater som monterat upp kulsprutor. Men det är svårt för en folkmassa att vänta; den är ängsligt otålig och har helt rätt i sin otålighet. Skott knallade från båda sidor. Men brädplanket stod i vägen och skilde soldaterna från revolutionen. De attackerande beslöt att riva ner planket. De rev ned delar av det och tände eld på resten. Omkring tjugo kaserner blev synliga. Cykelsoldaterna fanns samlade i två eller tre av dem. De tomma kasernerna sattes genast i

brand. Sex år senare skulle Kajurov erinra sig: ”De flammande kasernerna och förstörelsen av planket kring dem, elden från kulssprutor och gevär, belägrarnas upphetsade ansikten, en lastbil full med beväpnade revolutionärer i full fart framåt, och slutligen en pansarbil som anlände med glimmande gevärsmynningar, utgjorde en minnesvärd och magnifik anblick.” Detta var tsarernas, feodalismens, prästernas och polisens gamla Ryssland som brann ner, kaserner och plank och allt försvann i eld och rök, utspyende sin egen själ i kulssprutesalvornas hickande. Inte att undra på att Kajurov och tiotals, hundratals, tusentals Kajurovs gladde sig däråt! Den pansarbil som anlände avfyrade flera granater mot de kaserner där cykelsoldaterna och officerarna barrikaderat sig. Befälhavaren dödades. Officerarna rev bort sina epåletter och andra insignier och flydde genom de trädgårdsland som gränsade till kasernerna; resten gav upp. Detta var antagligen den dagens mest omfattande sammanstötning.

Militärrevolten hade under tiden antagit epidemiska former. De enda som inte gjorde myteri var de som aldrig kom i kontakt med den. Mot kvällen anslöt sig Semenovskijregementet, ett regemente okänt för sitt brutala krossande av Moskvaupproret 1905. Elva år hade inte passerat förgäves. Tillsammans med jägarna ”kallade” Semenovskijsoldaterna sent på natten ut Izmailovtsisoldaterna, vilka kommandot höll inlåsta i sina kaserner. Detta regemente, vilket den 3 december 1905 omringat och arresterat den första Petrogradsovjeten, betraktades även nu som ett av de mest efterblivna.

Huvudstadens tsaristgarnison, som räknade 150 000 soldater, krympte ihop, smälte, försvann. Mot natten existerade den inte längre.

Efter morgonens nyheter om regementenas revolt försökte Chabalov fortfarande att bjuda motstånd och skickade ett blandat regemente på omkring tusen man mot revolutionen med de mest drastiska order. Men detta regementes öde har blivit något av ett mysterium. ”Någoting omöjligt börjar hända denna dag”, omtalar den oförliknelige Chabalov efter revolutionen, ”regementen sätter igång, sätter igång under en modig och resolut officer (han syftar på överste Kutjepov), men... inga resultat.” Kompanier som sändes efter detta regemente försvann också utan att lämna några spår. Generalen började dra ihop reserver på Palatstorget, ”men inga patroner fanns och gick inte att uppbringa någonstans”. Detta är hämtat ur Chabalovs autentiska vittnesmål inför den provisoriska regeringens undersökningskommission. Vad blev det av bestraffningsregementena? Det är inte svårt att gissa sig till att dem så snart de marscherat ut drucknade i upproret. Arbetare, kvinnor, ungdomar och rebelliska soldater svärmade runt Chabalovs trupper från alla håll, betraktade antingen regementet som sitt eget eller försökte göra det till sitt, och lät dem inte röra sig annat än tillsammans med massan. Att kämpa med denna tätt virvlande, oförtröttliga, allt genomträngande massa, som nu inte fruktade någoting, var lika enkelt som att fåktas i deg.

Samtidigt med rapporter om fler och fler militärrevolter kom krav på pålitliga trupper för att slå ner rebellerna, för att försvara telefonbyggnaden, Litovskijslottet, Marinskijpalatset och andra ännu heligare platser. Chabalov krävde per telefon att lojala trupper skulle sändas från Kronstadt, men kommandanten svarade att han själv var orolig för fästningen. Chabalov visste ännu inte att upproret hade spridit sig till de angränsande garnisonerna. Generalen försökte, eller låtsades försöka, omvandla Vinterpalatset till en fästning, men planen övergavs omedelbart såsom ogenomförbar, och en sista handfull ”lojala” trupper överfördes till amiralitetet. Här kom slutligen diktatorn att ge sig i kast med en ytterst viktig och brådskande affär. Han lät trycka de två sista regeringsdekreten för publicering: Protopopovs avsked ”på grund av sjukdom”, och ett om undantagstillståndet i Petrograd. Med det senare måste han verkligen skynda sig, för flera timmar senare upphävde Chabalovs armé belägringen och övergav amiralitetet för att åka hem. Det berodde på ren okunnighet att revolutionen inte

redan på kvällen den 27 februari arresterat denne fruktansvärt mäktige men inte alls skräckinjagande general. Detta gjordes nästa dag utan några komplikationer.

Kan det vara så att detta var hela det motstånd som det fruktade ryska imperiet bjöd inför dödsfaran? Ja, det var så gott som allt – trots dess stora erfarenhet av att krossa folket och dess noggrant utarbetade planer. När monarkisterna senare sansat sig, förklarade de februarirevolutionens lätthet med Petrogradgarnisonens säregna karaktär. Men revolutionens hela vidare utveckling vederlägger denna förklaring. Det är sant att kamarillan vid det fatala årets början redan föreslagit tsaren att förnya garnisonen. Tsaren hade lättvindigt låtit sig övertygas om att gardets kavalleri, som ansågs särskilt lojalt, ”hade varit i elden länge nog” och hade förtjänat att vila ut i sina Petrogradbaracker. Efter respektfulla framställningar från fronten gick tsaren emellertid med på att fyra regementen i kavallerigardet skulle ersättas av tre besättningar ur maringardet. Enligt Protopopovs version genomfördes detta byte av kommandot, utan tsarens medgivande, och med förrädiska avsikter: ”Matroserna rekryteras bland arbetarna och utgör den mest revolutionära delen av styrkorna.” Men detta är rent nonsens. De högsta officerarna i gardet, och speciellt kavalleriet, höll helt enkelt på att skapa sig en alltför fin karriär vid fronten för att vilja komma tillbaka. För övrigt måste de med viss bävan ha tänkt på de bestraffningsuppgifter som man skulle tilldela dem. I dessa skulle de ställas i ledningen för trupper som efter sina upplevelser vid fronten helt förändrats från tiden vid huvudstadens exercisfält. Som händelserna vid fronten snart visade, skilde sig hästgardet vid den här tidpunkten inte längre från resten av kavalleriet, och maringardet, som förflyttats till huvudstaden, spelade ingen aktiv roll i februarirevolutionen. Hela sanningen är att regimens byggnad helt hade murknat sönder; inte en enda plankan höll längre ihop.

Under den 27 februari befriade folkmassan utan blodsutgjutelser alla politiska fångar från huvudstadens många fängelser – bland dem militärindustriella kommitténs patriotiska grupp, som arresterats den 26 januari, och medlemmarna i bolsjevikernas Petrogradkommitté, vilka gripits av Chabalov fyrtio timmar tidigare. En politisk uppdelning inträffade omedelbart utanför fängelseportarna. Mensjevikpatrioterna styrde kosan mot duman, där poster och platser skulle utses; bolsjevikerna marscherade till distrikten, till arbetarna och soldaterna, för att tillsammans med dem avsluta erövringen av huvudstaden. Fienden skulle inte få något andrum. En revolution måste, mer än något annat företag, genomföras ända till slutet.

Det är omöjligt att säga vem som kom på tanken att leda de upproriska trupperna till Tauriska palatset. Denna politiska marschriktning dikterades av hela situationen. På ett naturligt sätt drogs alla radikala element som inte var förbundna med massorna mot Tauriska palatset, som ett centrum för oppositionell information. Troligtvis blev dessa element, som den 27 februari fick en plötslig injektion av vitalitet, dem som kom att vägleda de upproriska soldaterna. Detta var en ärofull roll och vid det här laget knappast längre farofyllt. Med tanke på dess läge var Potemkins palats väl lämpat som centrum för revolutionen. En enda gata skiljer Tauriska parken från hela militärsamhället, som omfattar gardets kaserner och en rad militärinstitutioner. Det är sant att denna del av staden under många år av både regeringen och revolutionärerna betraktades som monarkins militärfäste. Och så var det. Men nu hade allting förändrats. Soldatupproret hade börjat i gardets sektor. De upproriska trupperna behövde bara gå tvärs över gatan för att nå Tauriska palatsets park, vilken i sin tur bara låg ett kvarter från floden Neva. Och bortom Neva ligger Viborgdistriktet, revolutionens själva smältdegel. Arbetarna behöver bara gå över Alexanderbron, eller om den är uppfälld, gå över isen på floden, för att nå gardets kaserner eller Tauriska palatset. Sålunda blev den heterogena, och till sitt ursprung motsägelsefulla, nordöstra triangeln av Petrograd – med gardena, Potemkins palats och de jättestora fabrikerna nära varandra – revolutionens slagfält.

I Tauriska palatset har diverse centra redan skapats eller åtminstone skisserats fram – bland dem upprorets fältstab. Den har ingen särskilt seriös prägel. De revolutionära officerarna –

dvs. de officerare som på ett eller annat sätt, till och med av misstag, tidigare kommit att knytas till revolutionen, men som tryggt sovit sig igenom upproret – skyndar sig efter segern att dra uppmärksamheten till sig, eller anländer på andras uppmaningar för att ”tjäna revolutionen”. De skärskådar situationen djupsinnigt och skakar pessimistiskt på huvudet. Dessa bråkiga soldathopar, ofta obeväpnade, är totalt odugliga för strid. Inget artilleri, inga kulsprutor, inga kommunikationer, inga befälhavare. Ett enda starkt regemente är allt fienden behöver! Just nu förhindrar de revolutionära massorna utan tvivel varje planerad manöver på gatorna. Men arbetarna kommer att gå hem för natten, invånarna kommer att tystna, staden kommer att tömmas. Om Chabalov skulle slå till med ett starkt regemente mot kasernerna, kunde han bli situationens herre. Denna idé kommer vi förresten att möta i många versioner under revolutionens alla stadier. ”Ge mig ett starkt regemente”, kommer tappra överstar att vid mer än ett tillfälle utbrista till sina vänner, ”och på två sekunder ska jag rensa upp i den här röran!” Och några av dem kommer, som vi ska se, att göra ett försök. Men alla kommer de att tvingas upprepa Chabalovs ord: ”Regementet sätter sig i rörelse under en modig officer, men... inga resultat.”

Ja, och hur kunde man vänta sig resultat? De pålitligaste av alla tillgängliga styrkor hade varit polisen och gendarmerna och vissa regementens aspirantskvadroner. Men de visade sig vara lika ömkansvärda inför anfallet mot de verkliga massornas anstormning som Sankt Georg-bataljonerna och officerarnas utbildningsanstalter skulle visa sig vara åtta månader senare i oktober. Var kunde monarkin hitta detta räddande regemente, som var redo och förmöget att inlåta sig på en utdragen och desperat duell med en stad på två miljoner? Revolutionen tycks försvarslös mot dessa verbalt så företagsamma överstar, eftersom den fortfarande är så fruktansvärt kaotisk. överallt planlösa rörelser, motsatta strömmar, strömvirvlar av folk, individer slagna med häpnad som om de plötsligt blivit dövstumma, uppknäpta soldatrockar, gestikulerande studenter, soldater utan gevär, gevär utan soldater, pojkar som skjuter i luften, ett tusenhövdad tumult, stormar av vilda rykten, falska alarm, falska jubel. Det skulle räcka, kunde man tycka, att höja ett svärd över hela detta kaos, och det skulle skingras åt alla håll och aldrig lämna ett spår. Men det vore en grov synvilla. Det är bara ett skenbart kaos. Under ytan fortgår en oemotståndlig kristalliseringsprocess bland massorna runt nya axlar. Dessa oräkneliga folkmassor har ännu inte klart uttalat vad de önskar, men de är genomsyrade av ett bittert hat mot vad de ”inte önskar”. Bakom dem finns en ofrånkomlig historisk lavin. Ingen återvändo finns. Även om det funnes någon som kunde skingra dem, skulle de åter samlas inom en timme, och den andra flodvägen skulle bli ännu mer rasande och blodigare än den första. Efter februaridagarna blir atmosfären i Petrograd så rödglödhet, att varje fientlig militär truppstyrka, som anländer till denna väldiga smedja, eller ens kommer den nära, blir svedd av dess andedräkt, förvandlas, tappar fattningen, blir paralyserad, och överlämnar sig på nåd och onåd till segraren utan kamp. I morgon kommer general Ivanov, som skickats av tsaren från fronten med en bataljon av Sankt Georgridare, att inse detta. Om fem månader kommer samma öde att drabba general Kornilov, och om åtta månader kommer Kerenskij att utsättas för det.

På gatorna hade kosackerna under de föregående dagarna förefallit mest öppna för övertalning; det berodde på att de hade skymfats mest. Men när det kom till det verkliga upproret, motsvarade kavalleriet än en gång sitt konservativa rykte och hamnade på efterkälken bakom infanteriet. Den 27 februari upprätthöll det ännu skenet av en vaksam neutralitet. Fastän Chabalov inte längre litade på det, fruktade revolutionen fortfarande kavalleriet.

Peterpaulsfästningen, som står på en ö i Neva mitt emot Vinterpalatset och storhertigarnas palats, var fortfarande ett huvudbry. Bakom dess murar utgjorde fästningens garnison, eller tycktes i alla fall utgöra, en liten värld för sig, fullständigt avskuren från påverkan utifrån.

Fästningen hade inget permanent artilleri – förutom den föråldrade kanon som dagligen tillkännagav tolvslaget i Petrograd. Men denna dag sätts fältkanonerna upp på murarna och riktas mot bron. Vad gör de sig redo för? Staben i Tauriska palatset har hela natten oroat sig för vad man ska göra åt fästningen, och i fästningen oroar man sig – vad kommer revolutionen att göra med oss? Mot morgonsidan har problemet lösts: ”På villkor att officerare förblir okränkbara” kommer fästningen att överlämna sig till Tauriska palatset. Efter att ha analyserat situationen – en sak som inte var så svår att göra – skyndade sig fästningens officerare att förekomma händelsernas obönhörliga gång.

Mot kvällen den 27 februari flöt en ström av soldater, arbetare, studenter och en brokig skara människor mot Tauriska palatset. Här hoppas man finna dem som känner till allt – för att få information och instruktioner. Från alla håll bärs hela fång av ammunition in i palatset och lagras i ett rum som omvandlats till en vapenarsenal. Vid nattens inbrott sätter sig den revolutionära staben ned för att arbeta. Den sänder ut trupper för att vakta järnvägsstationerna, och skickar iväg spaningspatruller varhelst en fara lurar. Soldaterna utför de nya myndigheternas order ivrigt och utan knot, om än mycket osystematiskt. Men de begär alltid en skriftlig order. Initiativet till detta kom troligen från de spillror av militärstaben som stannat kvar hos trupperna, eller från militärt kontorsfolk. Men de gjorde rätt; det är nödvändigt att omedelbart bringa ordning i allt kaos. Staben har, liksom den nyfödda sovjeten, än så länge inga sigill. Revolutionen måste fortfarande utrusta sig med den byråkratiska förvaltningens attiraljer. Med tiden kommer detta att göras – tyvärr alltför väl.

Revolutionen inleder en jakt på fiender. Arresteringar görs över hela staden – ”godtyckligt”, som liberalerna senare förebrående säger. Men hela revolutionen är godtycklig. Strömmar av folk förs in i Tauriska palatset under arrest – sådana som ordföranden i riksrådet, ministrar, polismän, hemliga underrättelsetjänstens män, den ”protyska” grevinnan och hela skockar av gendarmofficerare. Flera statsmän, såsom Protopopov, kommer av fri vilja för att bli arresterade: Det är säkrare så. ”Kammarens väggar, som genljudit av hymner till absolutismens lov, kunde nu bara lyssna till snyftningar och suckar”, kommer grevinnan att berätta senare. ”En arresterad general sjönk utmattad ihop på en stol bredvid. Flera medlemmar av duman erbjöd mig vänligt en kopp té. Djupt skakad in i själen sade generalen upprört: ‘Grevinna, vi bevittnar ett stort lands död.’”

Det stora landet, som inte hade för avsikt att dö, marscherade under tiden förbi dessa människor ur det förgångna, trampade med sina stövlar, skramlade med sina gevärskolvar, klöv luften med sina skrik och klev med sina fötter överallt. En revolution utmärks alltid av ohövlighet, troligtvis därför att de härskande klasserna inte i god tid gjorde sig besvär med att lära folket gott uppförande.

Tauriska palatset blev tillfälligt fälthögkvarter, regeringscentrum, vapenarsenal och fängelseborg för revolutionen, som ännu inte torkat blodet och svetten ur ansiktet. Till denna strömvirvel banade sig också några företagsamma fiender väg. En förklädd gendarmkapten sågs av en händelse göra anteckningar i ett hörn – inte för historiens räkning, utan för krigsrätterna. Soldaterna och arbetarna ville göra slut på honom på stället. Men folk från ”staben” trädde emellan och ledde med lätthet bort gendarmen ur folkmassan. Revolutionen var då ännu välvillig, förtröstansfull och godhjärtad. Den blir skoningslös först efter en lång rad av förräderier, svek och blodiga provningar.

Den triumferande revolutionens första natt var fylld av larmsignaler. De improviserade kommissarierna för järnvägsterminalerna och andra stödjepunkter, de flesta på måfå utvalda ur intelligentsian genom personliga förbindelser, uppkomlingar och tillfälliga bekantskaper för revolutionen – underofficerare, särskilt av arbetarursprung, skulle ha varit mer användbara – de blev nu nervösa, såg faror från alla håll, gnatade på soldaterna och ringde oupphörligen

till Tauriska palatset och begärde förstärkningar. Men i Tauriska palatset var man också nervös. Man ringde. Man skickade iväg förstärkningar som för det mesta aldrig kom fram. ”De som får order”, sade en medlem i nattstaben i Tauriska palatset, ”utför dem inte; de som handlar, handlar utan order.”

Arbetardistriktet handlar utan order. De revolutionära ledarna, som gått i spetsen för sina fabriker, intagit polisstationerna, ”kallat ut” soldaterna och ödelagt kontrarevolutionens fästen, skyndar sig inte till Tauriska palatset, till staberna, till administrativa centra. De nickar tvärtom med huvudet i den riktningen med ironi och misstro: ”De där tappra gossarna kom hastigt igång med att dela på det byte de inte dödat – innan det ens har dödats.”

Arbetarbolsjeviker tillbringar, liksom de bästa arbetarna i de andra vänsterpartierna, dagarna på gatorna och nätterna i distriktshögkvarteren, de håller sig i närheten av kasernerna och förbereder morgondagens arbete. Under segerns första natt fortsätter de och utökar samma arbete som de hållit på med i fem hela dagar och nätter. De är revolutionens unga ben, ännu mjuka, som alla revolutioner är under de första dagarna.

Den 27 februari gick Nabokov, som vi redan känner som medlem av kadeternas centrum, och som vid den här tiden arbetade som legal desertör – vid allmänna högkvarteret, till sitt kontor som vanligt och stannade där till klockan tre, utan att känna till vad som hade hänt. Mot kvällen hördes skott på Morskaja. Nabokov lyssnade på dem från sin våning. Pansarbilar rusade fram, enskilda soldater och matrosar sprang förbi utmed väggarna. Den respekterade liberalen iakttog dem från sidofönstren i sin vestibul. ”Telefonen fortsatte att fungera, och jag minns att mina vänner höll mig underrättad om vad som pågick under dagen. Vi gick till sängs i vanlig tid.” Denne man kommer snart att bli en av inspiratorerna till den revolutionära (!) provisoriska regeringen, och besätta posten som huvudadministratör. I morgon kommer en okänd gammal man – en bokhållare kanske, eller en lärare – att närma sig honom på gatan, bocka sig djupt, ta av hatten och säga: ”Tack för allt ni har gjort för folket.” Nabokov kommer själv att berätta händelsen med anspråkslös stolthet.

Kapitel VIII: Vem ledde februariupproret?

Jurister och advokater från de klasser som drabbats ödslade senare en hel del bläck på att försöka bevisa att vad som hände i februari i grunden var ett fruntimmersuppror, som i efterhand understöddes av ett soldatmyteri och utgavs för att vara en revolution. Ludvig XVI försökte också på sin tid inbilla sig att Bastiljens stormning var ett uppror, men man förklarade vördsamt för honom att det var en revolution. De som förlorar på en revolution är sällan benägna att nämna den vid dess rätta namn. Ty trots reaktionärernas hätska ansträngningar är detta namn i mänsklighetens historiska minne omgivet av en gloria av befrielse från alla fjättrar och alla fördomar. Varje tidsålders privilegierade klasser har, liksom sina lakejer, alltid försökt förklara att den revolution som störtat dem, i motsats till tidigare revolutioner, varit ett myteri, ett upplopp, slöddrets revolt. Klasser som överlevt sig själva utmärks inte av någon originalitet.

Efter den 27 februari gjordes snart också försök att likna revolutionen vid ungturkarnas militärkupp, vilken man, som vi vet, inte så lite hade drömt om inom den ryska bourgeoisie's övre kretsar. Denna jämförelse var emellertid så hopplös att man på allvar opponerade mot den i en av de borgerliga tidningarna. Till och med Tugan-Baranovskij, en ekonom som i sin ungdom studerat Marx, och en rysk variant av Sombart, skrev den 10 mars i *Birzjevoje Vedomosti*:

”Den turkiska revolutionen bestod av ett segerrikt uppror av armén, förberett och genomfört av arméns ledare: Soldaterna var bara lydiga verkställare av sina officerares planer. Men gardesregementena som den 27 februari störtade den ryska tronen kom utan sina officerare...

Det var inte armén utan arbetarna som började resningen; det var inte generalerna utan soldaterna som kom till riksduman. Soldaterna stödde arbetarna inte därför att de lydigt följde sina officerares befallningar, utan därför... att de kände sig som blodsbröder med arbetarna, en klass sammansatt av arbetsträlar som de själva. Bönderna och arbetarna – dessa är de två samhällsklasser som gjorde den ryska revolutionen.”

Dessa ord kräver varken rättelser eller tillägg. Revolutionens vidare utveckling bekräftade och förstärkte deras innebörd. I Petrograd var februaris sista dag den första dagen efter segern: en dag av hänryckning, omfamningar, glädjetåror, mångordiga utgjutelser; men på samma gång en dag av slutgiltiga slag mot fienden. Skott small fortfarande på gatorna. Det sades att Protopopovs faraoner, som inte informerats om folkets seger, fortfarande sköt från taken. Nedifrån sköt man mot vindskupor, blindfönster och klocktorn där tsarismens väpnade vålnader ännu kunde ligga på lur. Omkring klockan fyra ockuperades amiralitetet där de sista resterna av vad som tidigare varit statsmakten tagit sin tillflykt. Revolutionära organisationer och improviserade grupper företog arresteringar över hela staden. Schlüsselburgfängelset intogs utan ett enda skott. Fler och fler regementen anslöt sig till revolutionen, både i huvudstaden och i omgivningarna.

Omvälningen i Moskva var bara ett eko av upproret i Petrograd. Samma stämningar rådde bland arbetarna och soldaterna, men de var mindre klart uttryckta. Vänstertendensen inom bourgeoisien var något större. De revolutionära organisationerna var ännu svagare än i Petrograd. När händelserna började på Neva kallade Moskvas radikala intelligentsia till konferens kring frågan om vad som borde göras, och kom inte till någon slutsats. Först den 27 februari började strejker i verkstäderna och fabrikerna i Moskva, och därefter demonstrationer. Officerarna talade om för soldaterna i kasernerna att pöbeln gjorde upplopp på gatorna och att det måste slås ned. ”Men vid det laget”, berättar soldaten Sjisjilin, ”förstod soldaterna ordet pöbel i den omvända betydelsen.” Frammot klockan två anlände många soldater ur olika regementen till riksdumans byggnad och hörde sig för hur de kunde förena sig med revolutionen. Nästa dag tilltog strejkerna. Folkskaror strömmade mot duman med fanor. En soldat från ett bilkompani, Muralov, som var gammal bolsjevik, jordbrukstekniker, en godmodig och orädd jätte, förde den första kompletta och disciplinerade militära truppstyrkan till duman. Den ockuperade telegrafstationen och andra stödjepunkter. Åtta månader senare kommer Muralov att föra befälet över trupperna i Moskvas militärdistrikt.

Fängelserna öppnades. Samme Muralov körde en lastbil fylld av befriade politiska fångar: En polisofficer med handen vid mösskärmen frågade revolutionären om det var rådligt att också släppa ut judarna. Dzerzjinskij, som just befriats ur straffarbete och ännu var iklädd sina fängelsekläder, talade i dumabyggnaden där en sovjet av deputerade redan skapats. Artilleristen Dorofjev berättar hur arbetare från Sious karamellfabrik kom med fanor till en artilleribrigads kaserner den 1 mars för att fraternisera med soldaterna och hur många inte kunde dölja sin glädje utan grät. Det förekom fall av krypskytte i staden, men i allmänhet varken väpnade sammanstötningar eller förluster i döda och sårade: Petrograd svarade för Moskva.

I en rad provinsstäder började rörelsen först den 1 mars, efter det att revolutionen genomförts även i Moskva. I Tver gick arbetarna från arbetet till kasernerna i procession och efter att ha blandat sig med soldaterna marscherade man genom stadens gator. Vid den tiden sjöng man ännu *Marseljäsen*, inte *Internationalen*. I Nizjnij-Novgorod samlades tusentals arbetare runt stadsdumans byggnad, vilken i flertalet städer kom att spela Tauriska palatsets roll. Efter ett tal av borgmästaren marscherade arbetarna iväg med röda fanor för att befria de politiska fångarna ur fängelserna. Mot kvällen hade arton av de tjugo militärdivisionerna i garnisonen frivilligt kommit över på revolutionens sida. I Samara och Saratov hölls möten och sovjetter av arbetardeputerade organiserades. I Charkov stod polischefen, som åkt till

järnvägsstationen och fått höra nyheterna om revolutionen, upp i sin kärra inför en upphetsad folkmassa, lyfte på hatten och ropade med full hals: "Länge leve revolutionen. Hurra!" Nyheterna kom till Jekaterinoslav från Charkov. I demonstrationens ledning gick den biträdande polischefen med långa steg och bar en lång sabel i handen som under de stora paraderna på helgondagarna. När det blev slutgiltigt klart att monarkin inte kunde resa sig igen, började man varsamt avlägsna tsarens porträtt från regeringsinstitutionerna och gömma undan dem i skrymslen på vindarna. Både verkliga och påhittade anekdoter om detta cirkulerade i stor utsträckning i liberala kretsar, där man ännu inte tappat sinnet för munterhet när det gällde revolutionen. Arbetarna fattade, liksom soldatkasernerna, händelserna på ett mycket annorlunda sätt. Vad en serie andra provinsstäder beträffar (Pskov, Orel, Rybinsk, Pentsa, Kazan, Tsaritsyn och andra) anmärker *Krönikan* under datumet 2 mars: "Nyheter kom om upproret och befolkningen slöt upp i revolutionen." Bortsett från sin summariska karaktär säger denna beskrivning i grunden sanningen om vad som hände.

Nyheter om revolutionen sipprade in i byarna från närlägen städer, delvis genom myndigheterna, men i huvudsak genom marknaderna och arbetare och soldater på permission. Byarna accepterade revolutionen långsammare och mindre entusiastiskt än städerna, men berördes inte mindre djupt av den. För dem var den förbunden med frågan om krig och jord.

Det vore ingen överdrift att säga att Petrograd genomförde februarirevolutionen. Landet i övrigt anslöt sig till den. Det förekom ingen kamp någonstans utom i Petrograd. Ingenstans i landet fanns det några grupper ur befolkningen, några partier, institutioner eller militära enheter som var beredda att gå i strid för den gamla regimen. Detta visar hur ogrundat reaktionärernas tal senare var, att om det hade funnits ett kavalleri i Petersburgsgamisonens garde, eller om Ivanov hade fört med sig en pålitlig brigad från fronten, skulle monarkins öde ha blivit annorlunda. Varken vid fronten eller bland eftertrupperna fanns en brigad eller ett regemente som var berett att kämpa för Nikolaus II.

Revolutionen genomfördes med initiativet och styrkan hos en enda stad som uppskattningsvis utgjorde 1/75 del av landets befolkning. Man kan, om man så vill, säga att denna gigantiska demokratiska handling utfördes på ett utomordentligt odemokratiskt sätt. Hela landet ställdes inför ett *fait accompli*. Det faktum att en konstituerande församling var inom synhåll ändrar inte det hela, eftersom datum och metoder för att inkalla denna nationella representation bestämdes av institutioner som uppstod ur Petrograds segerrika uppror. Detta kastar ett skarpt ljus över frågan om demokratiska formers funktion i allmänhet, och i synnerhet under en revolutionär epok. Revolutioner har alltid utdelat sådana slag mot folkviljans juridiska fetischism. Och ju mer djupgående, djärva och demokratiska revolutionerna varit, desto brutalare har slagen blivit.

Det sägs ofta, speciellt med hänvisning till den stora franska revolutionen, att en extremt centraliserad monarki senare gör det möjligt för den revolutionära huvudstaden att tänka och handla för hela landets räkning. Den förklaringen är ytlig. Om revolutioner visar en tendens till centralisering, är det inte för att efterapa störtade monarkier, utan som en konsekvens av oemotståndliga krav från det nya samhället som inte kan förlika sig med uppsplittrande tendenser. Om huvudstaden spelar en lika dominerande roll i en revolution som om den i sig hade koncentrerat nationens vilja, är det helt enkelt därför att huvudstaden klarast och grundligast uttrycker grundtendenserna i det nya samhället. Provinserna godtar de steg huvudstaden tagit som sina egna, redan förverkligade avsikter. Att dessa centra spelar en viktig roll i inledningsskedet innebär inget våldförande på demokratin, utan snarare ett dynamiskt förverkligande av den. Men under stora revolutioner har rytmen i denna dynamik aldrig sammanfallit med rytmen i den formella, representativa demokratin. Provinserna ansluter sig till centrums verksamhet, om än försenat. Med den snabba händelseutveckling som är karaktäristisk för en revolution, medför detta skarpa kriser i den revolutionära

parlamentarismen som inte kan lösas genom demokratins metoder. I alla verkliga revolutioner har den nationella representationen utan undantag hamnat i motsättning till den dynamiska kraften i revolutionen, vars centrum har varit i huvudstaden. Så var det i 1600-talets England, i 1700-talets Frankrike och i 1900-talets Ryssland. Huvudstadens roll bestäms inte av den byråkratiska centralismens tradition, utan av den ledande revolutionära klassens situation. Dess förtrupper koncentreras naturligt nog i den viktigaste staden; detta gäller lika mycket för bourgeoisie som för proletariatet.

När segern i februari bekräftats till fullo, började man räkna offren. I Petrograd räknade man till 1 443 i döda och sårade, 869 av dem soldater, och 60 av dessa officerare. Vid en jämförelse med offren i vilket slag som helst under den stora slakten är dessa siffror betecknande låga. Den liberala pressen kallade februarirevolutionen oblodig. I tider av allmän välmåga och ömsesidig tillgift mellan de patriotiska partierna, gjorde sig ingen besvär med att fastställa sanningen. Albert Thomas, en vän till allt segerrikt, till och med en segerrik resning, skrev vid den här tiden om den "soligaste, mest helgdagslika, mest oblodiga ryska revolutionen". Han hyste utan tvivel hopp om att denna revolution skulle stå till den franska börsens förfogande. Men när allt kommer omkring uppfann inte Thomas denna vana. Den 27 juni 1789 utropade Mirabeau: "Hur lyckosamt att denna stora revolution kommer att segra utan missdåd och tårar!... Historien har alltför länge bara berättat för oss om rovdjurs dåd... Vi kan tillåta oss att hoppas att vi inleder människans historia." När alla tre stånden förenats i nationalförsamlingen skrev Albert Thomas föregångare: "Revolutionen har slutförts. Den har inte kostat en enda droppe blod." Vi måste emellertid medge att vid den tiden hade blod verkligen ännu inte flutit. Så var det inte under februaridagarna. Men icke desto mindre fortlevde hårdnackat legenden om en oblodig revolution, som svarade mot den liberala borgarens behov av att få det hela att se ut som om makten självmant hade kommit till honom.

Även om februarirevolutionen var långt ifrån oblodig kan man ändå inte annat än förvånas över det obetydliga antalet offer, inte bara under själva revolutionsögonblicket, utan ännu mer under den första perioden därefter. Vi bör komma ihåg att denna revolution var en avbetalning för förtryck, förföljelser, hån och hemska olyckor som de ryska folkmassorna utstått under århundraden! Matroserna och soldaterna tog på vissa platser utan tvivel en summarisk hämnd på de mest avskyvärda plågoandarna bland officerarna, men antalet uppgörelser av det slaget var till en början obetydligt i jämförelse med antalet blodiga skymfer i det förgångna. Massorna skakade först av sig sin godmodighet bra mycket senare, när de blev övertygade om att de härskande klasserna ville vrida hjulet tillbaka och tillägna sig själva en revolution som de inte genomfört, liksom de alltid tillskansat sig det livets goda som de själva inte frambringat

*

Tugan-Baranovskij har rätt när han säger att februarirevolutionen genomfördes av arbetare och bönder – de senare i soldatgestalt. Men den stora frågan återstår ännu: Vilka ledde revolutionen? Vilka fick arbetarna på fötter? Vilka drog med soldaterna ut på gatorna? Efter segern blev dessa frågor föremål för partistrider. De löstes i all enkelhet genom den universella formeln: Ingen ledde revolutionen, den ägde rum av sig själv. Teorin om "spontaniteten" sammanföll inte bara lägligt med åsikterna hos de herrar som dagen innan i lugn och ro regerat, dömt, bestraffat, försvarat, kohandlat eller befallt, och som nu skyndade sig att ställa sig in hos revolutionen, den sammanföll också med sinnesstämningen hos många yrkespolitiker och före detta revolutionärer, vilka efter att ha sovit sig igenom revolutionen gärna ville tro att alla andra gjort detsamma.

I sin kuriösa *Den ryska oredans historia* säger general Denikin, före detta befälhavare för den vita armén, om den 27 februari: "Denna avgörande dag fanns inga ledare, där fanns bara

elementen. I deras hotfulla ström syntes vid det tillfället varken mål, planer eller paroller.” Den lärde historikern Miljukov gräver inte djupare än denne vittre general. Före revolutionen hade den liberala ledaren avfärdat varje tanke på revolution som ett förslag från den tyska staben. Men situationen var mer komplicerad efter en revolution som fört liberalerna till makten. Miljukovs uppgift var nu inte att ta äran av revolutionen genom att pådyvla den ett hohenzollernskt ursprung, utan tvärtom att beröva revolutionärerna äran av att ha inlett den. Liberalismen har framträtt som upphovsman till teorin om en spontan och opersonlig revolution. Miljukov citerar med sympati den halvliberale, halvsocialistiske Stankevitj, en universitetslärare som blev politisk kommissarie vid överkommandots högkvarter: ”Massorna kom i rörelse av sig själva, lydande någon oförklarlig inre maning...”, skriver Stankevitj om februaridagarna. ”Med vilka paroller gick soldaterna ut? Vilka ledde dem när de erövrade Petrograd, när de brände ner distriktsdomstolen? Inte en politisk idé, inte en revolutionär paroll, inte en konspiration, och inte en revolt, utan en spontan rörelse som plötsligt gjorde slut på hela den gamla maktens kvarlevor.” Spontaniteten får här en närmast mystisk karaktär.

Samme Stankevitj ger oss ett i högsta grad värdefullt vittnesbörd: ”Mot slutet av januari råkade jag stöta på Kerenskij i en mycket förtrolig krets... Angående möjligheten av ett folkligt uppror intog samtliga en bestämt negativ hållning, av fruktan för att en massrörelse, som när den väl väckts till liv, kunde hamna i en extrem vänsterfåra och därmed skapa stora svårigheter för krigföringen.” Åsikterna inom Kerenskij's krets skiljer sig i grunden inte alls från kadeternas. Initiativet kom sannerligen inte från det hållet.

”Revolutionen föll som blixten ur skyn”, säger ordföranden i det socialistrevolutionära partiet, Zentsinov. ”Låt oss vara uppriktiga: Den kom som en glad överraskning också för oss, revolutionärer som arbetat för den under långa år och alltid väntat på den.”

Det var inte mycket bättre med mensjevikerna. En av journalisterna ur den borgerliga emigrationen berättar hur han träffade Skobelev, en blivande minister i den revolutionära regeringen, på en spårvagn den 21 februari: ”Denne socialdemokrat, en av rörelsens ledare, talade om för mig att oroligheterna hade karaktären av plundring och att det nu var nödvändigt att slå ned dessa. Detta hindrade inte Skobelev från att en månad senare hävda att det var han och hans vänner som gjort revolutionen.” Här läggs färgerna på lite väl tjockt, men i grunden förmedlas de legala socialdemokraternas, mensjevikernas, ståndpunkt nog så riktigt.

En av de nyaste ledarna inom socialistrevolutionärernas vänsterflygel, Mstislavskij, som senare gick över till bolsjevikerna, säger slutligen om februariupproret: ”Revolutionen fann oss, den tidens partifolk, sovande som de fåvitska jungfrurna i Bibeln.” Det spelar ingen roll i vilken utsträckning de liknade jungfrur, men det är sant att de sov tungt.

Hur var det med bolsjevikerna? Det har vi delvis redan sett. De främsta ledarna för den underjordiska bolsjevikorganisationen var vid den här tiden tre: de före detta arbetarna Sjljapnikov och Zalutskij, och den före detta studenten Molotov. Sjljapnikov, som under en tid hade levt utomlands och arbetat i nära förbindelse med Lenin, var den politiskt mest mogna och aktive av dessa tre män som utgjorde centralkommitténs byrå. Emellertid bekräftar Sjljapnikovs egna memoarer bäst av allt att händelserna blev för mycket för trion. In i det sista trodde dessa ledare att det var fråga om en revolutionär manifestation, en bland många, och inte alls en väpnad resning. Vår vän Kajurov, en av ledarna för Viborgsektionen, försäkrar kategoriskt: ”Inte det minsta vägledande initiativ från partiets centrum kunde märkas... Petrogradkommittén hade arresterats och representanten för centralkommittén, kamrat Sjljapnikov, var oförmögen att ge några direktiv för den kommande dagen.”

De underjordiska organisationernas svaghet var ett direkt resultat av polisräder, som hade fått allvarliga effekter under de patriotiska stämningarna vid krigets början. Varje organisation,

inberäknat de revolutionära, har en tendens att hamna i kölvattnet efter sin sociala bas. Bolsjevikernas underjordiska organisation hade vid början av 1917 ännu inte återhämtat sig från sitt nedtryckta och skingrade tillstånd, medan den patriotiska hysterin bland massorna hastigt ersatts av revolutionär indignation.

För att få en klar uppfattning om situationen i den revolutionära ledarsfären, är det nödvändigt att komma ihåg att de mest auktoritativa revolutionärerna, ledarna för vänsterpartierna, befann sig utomlands, och att några av dem befann sig i fängelser och förvisning. Ju farligare ett parti var för den gamla regimen, desto mer halshugget stod det i revolutionsögonblicket.

Narodnikerna hade en dumafraktion som leddes av den partilöse radikalen Kerenskij.

Socialistrevolutionärernas officiella ledare, Tjernov, var utomlands. Mensjevikerna hade en partifraktion i duman ledd av Tjcheidze och Skobelev, Martov var utomlands och Dan och Tsereteli i förvisning. Ett betydande antal socialistiska intellektuella med revolutionärt förflutet hade samlats runt dessa vänsterfraktioner – narodnikerna och mensjevikerna. Detta kom att bli ett slags politisk stab, men en stab som var kapabel att framträda först efter segern. Bolsjevikerna hade ingen dumafraktion: Deras fem arbetardeputerade, som av tsarregeringen setts som revolutionens organisatoriska centrum, hade arresterats under krigets fem första månader. Lenin var utomlands och Zinovjev med honom; Kamenev var förvisad. I förvisningen var också de då föga kända praktiska ledarna: Sverdlov, Rykov, Stalin. Den polske socialdemokraten Dzerzjinskij, som ännu inte tillhörde bolsjevikerna, var satt på straffarbete. De ledare som tillfälligtvis fanns tillhands, betraktade inte sig själva och betraktades inte av andra som kapabla att spela en ledande roll under revolutionära händelser av just det skälet att de vant sig vid att handla under obetingat auktoritativa övervakare.

Men om bolsjevikpartiet inte kunde garantera upproret ett auktoritativt ledarskap, är det meningslöst att tala om andra organisationer. Detta faktum har stärkt den gängse övertygelsen om februarirevolutionens spontana karaktär. Övertygelsen är icke desto mindre ett grovt misstag, eller åtminstone meningslös.

Kampen i huvudstaden varade inte en timme, eller två timmar, utan fem dagar. Ledarna försökte hålla den tillbaka; massorna svarade med ökat tryck och marscherade framåt. Mot sig hade de den gamla staten, bakom vars traditionella fasad en väldig makt ännu antogs existera: den liberala bourgeoisien med riksduman, land- och stadsföreningarna, de militärindustriella organisationerna, akademierna, universiteten, en högt utvecklad press och slutligen de två starka socialistpartierna som gjorde patriotiskt motstånd mot angreppet underifrån.

Bolsjevikernas parti stod resningen närmast, men det var en organisation utan ledning, med en skingrad stab och med en svag illegal kärna. Trots detta började revolutionen, vilket ingen då väntade sig, och just när det ovanifrån tycktes som om rörelsen redan höll på att tackla av vann den segern genom ett häftigt återuppvaknande.

Varifrån kom denna exempellösa styrka av aggression och självbehärskning? Det duger inte att bara hänvisa till bittra känslor. Enbart bitterhet betyder föga. Hur uttunnade med mänskligt råmaterial arbetarna i Petersburg än blev under krigsåren, hade de en omfattande revolutionär erfarenhet i det förflutna. I sin aggression och självbehärskning, i frånvaron av ett ledarskap och inför motståndet uppiifrån, röjde de en utomordentligt välgrundad, om än inte alltid så tydlig, uppskattning av styrkeförhållandena och en egen strategisk bedömning.

Strax innan kriget hade de revolutionära skikten bland arbetarna följt bolsjevikerna och dragit massorna med sig. Med krigets början hade situationen tvärt förändrats: Konservativa grupper stack upp sina huvuden och drog med sig en betydande del av klassen. De revolutionära elementen fann sig isolerade och tystnade. Under krigets gång började situationen förändras, långsamt till en början, men efter nederlagen snabbare och radikalare. Ett aktivt missnöje grep hela arbetarklassen. Säkert var det i viss utsträckning patriotiskt färgat, men det hade inget

gemensamt med den beräknande och fega patriotismen hos de besuttna klasserna, vilka uppsköt alla inrikespolitiska frågor till efter segern. Sjalva kriget, dess offer, dess fador, dess skam, ställde inte bara gamla, utan också nya skikt av arbetare i motsättning till den tsaristiska regimen. Det gjorde det med ny skärpa och ledde dem till slutsatsen: Vi härdar inte ut längre. Slutsatsen var allmängiltig; den svetsade samman massorna och gav dem en väldig dynamisk kraft.

Armén hade svällt ut och dragit till sig miljoner arbetare och bönder. Var och en hade anhöriga bland trupperna: en son, en make, en bror, en släkting. Armén var inte längre, som före kriget, isolerad från folket. Nu träffade man allt oftare soldater, tog adjö av dem när de åkte till fronten, bodde ihop med dem när de kom hem på permission, pratade med dem om fronten på gatorna och på spårvagnarna, besökte dem på sjukhusen. Arbetardistriktet, kasernerna, fronten, och i viss utsträckning också byarna, blev kommunicerande kärler. Arbetarna visste vad soldaterna tänkte och kände. Man hade oräkneliga samtal om kriget, om de människor som blev rika på kriget, om generalerna, regeringen, tsaren och tsarinnan. Soldaten sade om kriget: Åt helvete med det! Och arbetaren svarade om regeringen: Åt helvete med den! Soldaten sade: Varför sitter ni stilla här i centrum? Arbetaren svarade: Vi kan inte uträtta någonting med bara händerna; vi fick stryk av armén 1905. Soldaten reflekterade: Hur skulle det vara om vi satte igång alla på en gång! Arbetaren: Där har vi det, alla på en gång! Före kriget fördes samtal av det här slaget konspirativt mellan fyra ögon; nu pågick de överallt, vid varje tillfälle, och nästan öppet, åtminstone i arbetardistriktet.

Tsarens underrättelsetjänst lyckades emellanåt väl med sina sonderingar. Två veckor före revolutionen rapporterade en spion, som använde sig av namnet Krestjaninov, om ett samtal på en spårvagn i en arbetarförort. En soldat talade om hur åtta män vid hans regemente befann sig på straffarbete eftersom de förra hösten vägrat skjuta på arbetarna i Nobelfabriken och istället hade skjutit på polisen. Samtalet pågick helt öppet, eftersom polisen och spionerna föredrog att inte ge sig till känna i arbetardistriktet. ”Vi kommer att bli kvitt”, slutade soldaten. Rapporten säger vidare: ”En yrkesarbetare svarade honom: ‘För det är det nödvändigt att organisera så att alla blir som en’. Soldaten svarade: ‘Bekymra dig inte, vi har varit organiserade sedan lång tid... De har druckit nog med blod. Män plågas i skyttegravarna och här äter dom sig feta!’... Inget särskilt inträffade. 10 februari 1917. Krestjaninov”. Oförlikneliga spionepos. ”Inget särskilt inträffade.” Det kommer att inträffa och det snart: Denna spårvagnskonversation signalerar att händelserna obevekligt närmar sig.

Upprorets spontanitet illustrerar Mstislavskij med ett kuriöst exempel: När ”Officersföreningen 27 februari”, som bildats efter revolutionen, genom en utfrågning försökte fastställa vem som först ledde ut Volinskijregementet, fick de sju svar som utpekade sju initiativtagare till denna avgörande händelse. Det är mycket troligt, kan vi tillägga, att en del av initiativet faktiskt tillkom flera. Inte heller är det otroligt att den verkliga initiativtagaren föll i gatustriderna och bar med sig sitt namn in i glömskan. Men detta förringar inte den historiska betydelsen av hans namnlösa initiativ. Ännu viktigare är en annan sida av saken som för oss bortom kasernrummets väggar. Gardesbataljonernas uppror, vilket blossade upp som en fullständig överraskning för de liberala och legala socialistkretsarna, var alls ingen överraskning för arbetarna. Utan arbetarnas uppror skulle Volinskijregementet aldrig ha gått ut på gatan. Det sammanträffande mellan arbetare och kosacker som en advokat iakttog från sitt fönster, och som han meddelade per telefon till deputeraden, var för dem båda en episod i en opersonlig process: En gräshoppa från fabriken stötte emot en gräshoppa från kasernerna. Men så var det inte för den kosack som vågat blinka till arbetaren, och inte heller för den arbetare som omedelbart bestämde sig för att kosacken hade ”blinkat på ett vänligt sätt”. Arméns och folkets molekylära förening pågick utan avbrott. Arbetarna iakttog temperaturen i armén och uppfattade ögonblickligen när den närmade sig den kritiska

punkten. Det var just detta som gav en sådan oövervinnelig kraft åt de segervissa massornas anstormning.

Här måste vi introducera ett träffande yttrande av en liberal ämbetsman, som försöker sammanfatta sina iakttagelser i februari: ”Man har för vana att säga att rörelsen började spontant, att soldaterna själva gick ut på gatorna. Jag kan inte alls hålla med om det. Vad innebär när allt kommer omkring ordet ‘spontant’? ... Ett spontant ursprung är ännu mer malplacerat i sociologin än i naturvetenskapen. Att ingen av de mer namnkunniga revolutionära ledarna kunde sätta sin prägel på rörelsen gör den inte opersonlig utan bara namnlös.” Denna formulering av frågan, som är ojämförligt mer seriös än Miljukovs hänvisningar till tyska agenter och rysk spontanitet, kommer från en före detta prokurator som var tsaristisk senator vid tiden för revolutionen. Det är mycket möjligt att Zavadskijs erfarenheter från domstolarna gjorde det möjligt för honom att inse att en revolutionär resning varken kan uppstå på utländska agenter befallning, eller som ett opersonligt naturfenomen.

Samme författare återger två incidenter som lät honom som genom ett nyckelhål se in i den revolutionära processens laboratorium. På fredagen den 24 februari, när ingen i de övre kretsarna väntade sig en revolution under den närmaste framtiden, åkte senatoren i en spårvagn som helt oväntat svängde av från Litejnij in på en sidogata med ett sådant skrammel att vindrutorna skallrade och en gick sönder. Vagnen stannade där och konduktören uppmanade alla att stiga av: ”Vagnen går inte längre.” Passagerarna protesterade och skällde, men steg av. ”Jag kan ännu se ansiktet på denne moltigande konduktör: vresig och beslutsam, med att slags vargblick.” Spårvagnarna stannade överallt så långt ögat kunde se. Denne beslutsamme konduktör, hos vilken den liberala ämbetsmannen redan kunde se en glimt av ”vargblicken”, måste ha varit behärskad av en stark plikt känsla för att på egen hand stanna en vagn med ämbetsmän på det kejsarliga Petersburgs gator i krigstid. Det var just sådana konduktörer som stoppade monarkens vagn med praktiskt taget samma ord – den här vagnen går inte längre! – och som körde ut byråkratin, utan att i förbifarten göra skillnad på en gendarmgeneral och en liberal senator. Konduktören på Litejnijboulevarden var en medveten faktor i historien. Det hade varit nödvändigt att skola honom i förväg.

När distriktsdomstolen brändes ned började en liberal jurist ur samma krets som senatoren att ute på gatan beklaga sig över att ett helt rum med juridiska domslut och notariearkiv gick förlorat. En äldre man med dyster uppsyn, i arbetarkläder, invände argt: ”Vi kommer att kunna dela upp husen och jorden själva, och utan era arkiv.” Antagligen har episoden slipats av litterärt. Men i folkmassan fanns gott om sådana äldre arbetare som kunde ge svar på tal. Själva hade de ingenting med nedbrännandet av distriktsdomstolen att göra: Varför bränna den? Men man kunde inte avskräcka dem med ”övergrepp” av det slaget. De beväpnade massorna med de nödvändiga idéerna inte bara mot tsarens polis, utan också mot liberala jurister som mest av allt fruktade att de juridiska egendomshandlingarna skulle brinna upp i revolutionens eld. Dessa namnlösa stränga statsmän från fabrikerna eller gatan föll inte från skyn: De hade blivit skolade.

När säkerhetstjänsten registrerade händelserna under de sista dagarna i februari anmärkte den också att rörelsen var ”spontan”, dvs. inte hade någon planerad ledning ovanifrån; men de tillade omedelbart: ”sammantaget med proletariats allmänt sett propagandagenomdränkta tillstånd.” Denna bedömning träffar mitt i prick: Innan yrkesmännen i kampen mot revolutionen steg in i de celler revolutionärerna lämnat, tog de sig en mycket ordentligare titt på vad som hände än vad liberalismens ledare gjorde.

Den mystiska doktrinen om spontaniteten förklarar ingenting. För att rätt uppskatta läget och bestämma ögonblicket att slå till mot fienden, var det nödvändigt för massorna eller deras ledande skikt att göra sin genomgång av historiska händelser och skaffa sig kriterier för att

värdera dem. Det var, med andra ord, nödvändigt att det inte var fråga om massor i abstrakt mening, utan massor av Petrogradarbetare och ryska arbetare i allmänhet, som genomgått revolutionen 1905, upproret i Moskva i december 1905 och skingrats av gardets Semenovskijregemente. Det var nödvändigt att det överallt i denna massa fanns utspridda arbetare som tänkt över erfarenheten från 1905, kritiserat liberalernas och mensjevnikernas konstitutionella illusioner, anammat revolutionens perspektiv, hundratals gånger tänkt över frågan om armén och uppmärksamt betraktat vad som pågick mitt ibland dem – arbetare som kunde dra revolutionära slutsatser av vad de observerade och meddela dessa till andra. Och slutligen var det nödvändigt att det inom själva garnisonens trupper fanns framstegsvänliga soldater som tidigare fångats, eller åtminstone lätt berörts, av revolutionär propaganda.

I varje fabrik, i varje skrå, i varje sällskap, på varje krog, på militärsjukhus, vid transportstationerna, till och med i de avfolkade byarna, var den revolutionära tankens molekylära arbete under utveckling. Överallt fanns det dem som tolkade händelserna, i huvudsak bland arbetarna. Det var dem man frågade: ”Vad nytt?” och det var av dem man väntade sig de nödvändiga orden. Dessa ledare hade ofta lämnats åt sig själva, hade närt sig på fragment av revolutionära generaliseringar som hamnat i deras händer på olika sätt och hade mellan raderna i den liberala pressen själva utläst vad de behövde. Deras klassinstinkt förfinades genom ett politiskt kriterium, och fastän de inte tänkte igenom alla sina idéer till slutet, arbetade sig deras tankar oupphörligt och hårdnackat i en enda riktning. Element av erfarenhet, kritik, initiativ och självupoffring, sipprade ner genom massan och åstadkom en inre mekanik i den revolutionära rörelsens medvetna process, som vid en hastig blick var osynlig men inte mindre avgörande för det. För liberalismens och den tämjda socialismens trångsynta politiker framstår allt som händer inom massan vanligen som en instinktiv process, vare sig de har att göra med en myrstack eller en bikupa. I verkligheten var den tanke som höll på att genomborra arbetarmassan mycket djärvare, mer djupgående, mer medveten, än de små idéer som de bildade klasserna lever på. Dessutom var denna tanke mer vetenskaplig, inte bara därför att den i betydande utsträckning befruktades av marxismens metoder, utan än mer därför att den ständigt närde sig på den levande erfarenheten bland de massor som snart stod redo att inta sin plats på den revolutionära arenan. Tankar är vetenskapliga om de svarar mot en objektiv process och gör det möjligt att påverka denna process och leda den. Fanns dessa egenskaper överhuvudtaget i föreställningarna hos de regeringskretsar som inspirerades av apokalypsen och trodde på Rasputins drömmar? Eller var kanske liberalernas idéer vetenskapligt grundade, vilka hoppades att ett efterblivet Ryssland som slutit upp i de kapitalistiska jättarnas slagsmål på en och samma gång kunde uppnå seger och parlamentarism? Eller kanske var det intellektuella livet bland de kretsar inom intelligentsian, som slaviskt anpassade sig till denna liberalism, som var senil redan i barndomen, medan de under tiden skyddade sin inbillade självständighet vetenskapligt med utdöda metaforer? Här fanns i sanning ett kungarike av andlig tröghet, gengångare, vidskepelse och inbillningar, ett konungarike, om ni så vill, av ”spontanitet”.

Men har vi inte i så fall rätt att vända den liberala filosofin om februarirevolutionen rätt upp och ned? Ja, vi har rätt att säga: På samma gång som det officiella samhället, hela den sägenomspunna överbyggnaden av härskande klasser, skikt, grupper, partier och klickar, från dag till dag levde på slöhet och ren automatik, närde sig på relikter av förbrukade idéer, döva inför utvecklingens obevekliga krav, muntrade upp sig med hjärnspöken utan att kunna förutse någonting – på samma gång började en självständig och djupgående tillväxtprocess äga rum inom de arbetande massorna, inte bara närd av hat mot härskarna, utan av en kritisk förståelse för deras svaghet, en ackumulering av erfarenheter och en skapande medvetenhet som det revolutionära upproret kom att fullborda.

Till frågan – Vem ledde februarirevolutionen? – kan vi därför svara nog så definitivt: medvetna och härdade arbetare som till största delen skolats av Lenins parti. Men här måste vi omedelbart tillägga: Detta ledarskap visade sig vara tillräckligt för att garantera upprorets seger, men det var inte vuxet att omedelbart föra över ledarskapet för revolutionen i den proletära förtruppens händer.

Kapitel IX: Februarirevolutionens paradox

Upproret segrade. Men åt vilka överlämnades den makt som ryckts från monarkin? Här kommer vi till februarirevolutionens centrala problem: Varför och hur hamnade makten i den liberala bourgeoisie händer?

Inom dumakretsarna och i den borgerliga "societeten" tillerkände man inte den agitation som inleddes den 23 februari någon betydelse. De liberala deputeraderna och de patriotiska journalisterna samlades liksom förut i salongerna, och talade om Trieste- och Fiumefrågorna och slog åter fast Rysslands behov av Dardanellerna. När dekretet om dumans upplösning redan hade undertecknats höll en dumakommission brådstörtat på att behandla frågan om att överföra livsmedelsproblemet till stadsadministrationen. Mindre än 12 timmar före gardesbataljonernas resning lyssnade Sällskapet för slaviskt utbyte fridfullt till sin årsberättelse. "Först när jag återvänt hem till fots från detta möte", minns en av de deputerade, "slogs jag av ett slags skräckinjagande tystnad och tomhet på de i vanliga fall så livfulla gatorna". Denna skräckinjagande tomhet tornade upp sig runt de gamla härskande klasserna och tryckte redan deras framtida arvingars sinnen.

Den 26 februari hade allvaret i rörelsen blivit klart för både regeringen och liberalerna. Den dagen pågick förhandlingar om en kompromiss mellan tsarens ministrar och medlemmar av duman, förhandlingar till vilka man inte ens senare kom att lyfta på förlåten. Protopopov uppger i sitt vittnesmål att ledarna för dumablocket liksom tidigare begärde att nya ministrar skulle utnämnas bland folk som åtnjöt samhälleligt förtroende: "Kanske kommer denna åtgärd att lugna folket." Men den 26 februari medförde, som vi vet, ett visst stillestånd i revolutionens utveckling, och för ett kort ögonblick kände sig regeringen säkrare. När Rodzianko kallade till sig Golytsin för att övertala honom att avgå, pekade premiärministern till svar på en portfölj på sitt skrivbord, vilken innehöll ett färdigskrivet påbud om dumans upplösning med Nikolaus underskrift, men utan datum. Golytsin fyllde i datum. Hur kunde regeringen besluta om ett sådant steg i ett ögonblick av växande tryck från revolutionen? I den frågan hade de härskande byråkraterna sedan lång tid tillbaka kommit till en fast övertygelse. "Vare sig vi har ett block eller inte, så är det sak samma för arbetarrörelsen. Vi kan handskas med den rörelsen med andra medel, och till dags dato har inrikesministeriet lyckats ta hand om den." På det sättet hade Goremykin talat i augusti 1915. Å andra sidan trodde byråkratin att duman inte skulle inlåta sig på några djärvare mått och steg. När man i augusti 1915 diskuterade möjligheten att upplösa en missnöjd дума hade inrikesministern, prins Sjerbatov, sagt: "Duman kommer knappast att inlåta sig på någon direkt olydnad. Den stora majoriteten är trots allt ynkryggar och rädda om sitt skinn." Prinsen uttryckte sig inte alltför finkänsligt, men korrekt i det stora hela. I sin kamp mot den liberala oppositionen tyckte sig byråkratin sålunda ha gott om fast mark under fötterna.

På morgonen den 27 februari samlade sig de deputerade, som skrämts av de upptornade händelserna, till ett reguljärt sammanträde. Majoriteten fick först här vetskap om att duman upplösts. Nyheterna verkade så mycket mer överraskande som man bara dagen innan hade fört fredsförhandlingar med ministrarna. "Och icke desto mindre", skriver Rodzianko med stolthet, "så underkastade sig duman lagen, i hopp om att fortfarande finna en utväg ur den tilltrasslade situationen. Och den antog ingen resolution om att den inte skulle upplösas, eller att den skulle fortsätta sina sammanträden illegalt." Deputeraderna samlades till en

privatkonferens och bekände sin vanmakt inför varandra. Den moderate liberalen Sjidlovskij erinrade sig efteråt, inte utan skadeglädje, ett förslag från den extreme vänsterkadeten Nekrasov, en framtida kollega till Kerenskij, om ”att upprätta en militärdiktatur, och överlämna hela makten till en populär general”. Vid samma tid gjordes ett praktiskt räddningsförsök av ledarna för Progressiva blocket, vilka inte var närvarande vid denna privata dumakonferens. Efter att ha inkallat storhertig Michail till Petrograd, föreslog man honom att ta på sig diktaturen, att ”påverka” regeringsmedlemmarna att avgå och per telefon begära av tsaren att denne skulle ”bevilja” en ansvarig ministär. Under dessa timmar, när de första gardesregementenas uppror tog sin början, gjorde den liberala bourgeoisien ett sista försök att slå ned upproret med hjälp av en dynastisk diktator och på samma gång ingå en överenskommelse med monarkin på revolutionens bekostnad. ”Storhertigens tvekan”, beklagar sig Rodzianko, ”bidrog till att det gynnsamma tillfället gick oss ur händerna.”

Hur lätt en radikal intelligentsia kan förmås att tro vad den vill tro intygas av en partilös socialist, Suchanov, som under den här perioden börjar spela en viss politisk roll i Tauriska palatset. ”Man berättade för mig om de viktigaste politiska nyheterna från den här oförglömliga dagens morgontimmar”, berättar han i sina omfattande memoarer: ”Dekretet om dumans upplösning hade utfärdats, och duman hade svarat med att vägra upplösa sig och valt en provisorisk kommitté”. Detta skrivs av en man som knappast någonsin lämnade Tauriska palatset, där han ständigt pladdrade med sina deputeradevänner. Miljukov deklarerar kategoriskt, i Kerenskij efterföljd, i sin revolutionshistoria: ”Efter en serie eldfångda tal antogs en resolution om att inte lämna Petrograd, men ingen resolution om att riksduman som institution ‘inte’ skulle ‘skingras’, som legenden säger.” ”Att inte skingras” skulle ha inneburit att, om än något försenat, åta sig ett visst initiativ. ”Att inte lämna Petrograd” innebar att två sina händer från saken och vänta och se vilken vändning händelserna skulle ta. Suchanovs godtrogenhet har förmildrande omständigheter. Rykten om att duman hade antagit en revolutionär resolution att inte underkasta sig tsarens dekret hade i all hast smugglats in av dumajournalisterna i deras informationsbulletin, den enda tidning som på grund av generalstrejken gavs ut vid den tiden. Eftersom upproret segrade samma dag hade de deputerade ingen brådska att rätta till misstaget, och var angelägna att vidmakthålla sina ”vänstervänners” illusioner. Faktum är att de inte tog sig för att fastställa fakta i saken förrän de var ute ur landet. Episoden kan tyckas ovidkommande, men den är betydelsefull. Dumans revolutionära roll den 27 februari var en fullständig myt, en frukt av den politiska godtrogenheten hos den radikala intelligentsian som tjusats och skrämts av revolutionen, som misstrodde massornas förmåga att slutföra det hela och som var ivrig att så snart som möjligt få stödja sig på den röstberättigade bourgeoisien.

I memoarer av de deputerade från dumamajoriteten finns tursamt nog en historia bevarad om hur duman gick revolutionen till mötes. Enligt en beräkning av prins Mansyrev, en av högerkadeterna, fanns bland de deputerade som samlades i stora skaror på morgonen den 27 februari inga medlemmar av presidiet, inga partiledare eller ledargestalter i Progressiva blocket: De kände redan till upplösningen och upproret och hade föredragit att så länge som möjligt avhålla sig från att sticka upp huvudet. För övrigt tycks det som om de vid just den tidpunkten förhandlade med Michail om diktaturen. ”Allmän bestörtning och förvirring rådde i duman”, säger Mansyrev. ”Även de mest livfulla samtal upphörde och istället kunde man höra suckar och korthuggna utrop som ’Det har kommit’, eller verkligt uppriktiga uttryck för att man var livrädd.” Så talar en mycket moderat deputerad som suckade högst av alla.

Klockan två på eftermiddagen, när ledarna sett sig tvingade att framträda i duman, kom presidiets sekreterare med de glädjande men ogrundade nyheterna: ”Oroligheterna kommer snart att slås ner, ty åtgärder har vidtagits.” Det är möjligt att man med ”åtgärder” menade förhandlingarna om en diktatur, men duman var nedslagen och väntade på ett förlösande ord

från Progressiva blockets ledare. ”Vi kan inte ta något beslut för närvarande”, tillkännagav Miljukov, ”eftersom vi inte känner omfattningen av oroligheterna; inte heller vet vi på vilken sida majoriteten av de lokala trupperna, arbetarna och samhällsorganisationerna kommer att ställa sig. Det är nödvändigt att skaffa fram exakt information om detta, och först därefter är det tid att bedöma situationen. För närvarande är det alltför tidigt.” Klockan två på eftermiddagen den 27 februari är det ännu ”alltför tidigt” för liberalismen! ’Skaffa fram information’ betyder att två sina egna händer och avvakta stridens utgång. Men Miljukov hann inte avsluta sitt tal – vilket han förresten började i avsikt att det skulle sluta i intet – förrän Kerenskij upphetsad kom inspringande i hallen: En enorm folkmassa och soldater är på väg till Tauriska palatset, meddelar han, och tänker kräva av duman att den tar makten i sina egna händer! Den radikale deputeraden vet mycket väl vad den enorma folkmassan kommer att kräva. I verkligheten är det Kerenskij själv som först kräver att makten skall tas av den дума som fortfarande innerligen hoppas på att upproret ännu kan slås ned. Kerenskij meddelande möts av ”allmän förvirring och förfärad uppsyner”. Men han hinner inte sluta tala förrän en förskrämd dumadeltagare rusar in och avbryter honom: De främre soldatavdelningarna har redan nått fram till palatset, en vaktstyrka har stoppat dem vid ingången och det verkar som om vaktchefen blivit svårt skadad. En minut senare sipprar det ut att soldaterna trängt in i palatset. Senare kommer man i tal och artiklar deklarerar att soldaterna kom för att hylla duman och svära den sin trohet, men just nu är allt i dödlig panik. Vattnet når dem upp till hakan. Ledarna viskar sinsemellan. Vi måste få en andningspaus. Rodzianko lägger i all hast fram ett förslag, som någon föreslagit honom, att man skall bilda en provisorisk kommitté. Instämmande skrik. Men alla vill de komma ut därifrån så snabbt som möjligt. Ingen tid för omröstning. Presidenten, som inte är mindre uppskrämd än de andra, föreslår att man lämnar över bildandet av kommittén till de äldres råd. Åter instämmande skrik från det fåtal som ännu finns kvar i salen. Majoriteten har redan försvunnit. Sådan var den första reaktionen på upprorets seger från den av tsaren upplösta duman.

I samma byggnad, bara i en mindre prålig del av den, skapade revolutionen samtidigt en annan institution. De revolutionära ledarna behövde inte uppfinna den; erfarenheten av sovjeterna från 1905 hade en gång för alla präglats in i arbetarnas medvetande. Vid varje stegring av rörelsen, till och med i krigstid, återföddes nästan automatiskt sovjetidén. Och fastän bedömningen av sovjeternas roll var olika bland bolsjeviker och mensjeviker – socialistrevolutionärerna hade i allmänhet inga beständiga värderingar – stod själva organisationsformen i sig utom diskussion. De mensjeviker som befriats ur fängelse, som var medlemmar av den militärindustriella kommittén, sammanträffade i Tauriska palatset med ledare från fackföreningarna och de kooperativa rörelserna, också dem tillhörande högerflygeln. De bildade omedelbart, tillsammans med de mensjevikiska deputeraderna från duman, Tjcheidze och Skobelev, en ”Provisorisk exekutivkommitté för arbetardeputerades sovjet”, vilken under dagens lopp huvudsakligen kom att fyllas med före detta revolutionärer som förlorat anknytningen till massorna men ännu hade sina ”namn” i behåll. Denna exekutivkommitté vars stab också omfattade bolsjeviker uppmanade arbetarna att genast välja delegater. Det första sammanträdet utlystes redan till samma kväll i Tauriska palatset. Det kom faktiskt till stånd klockan nio och ratificerade exekutivkommitténs stab och kompletterade den med officiella representanter för alla socialistpartier. Men häri låg inte betydelsen av detta första möte med representanterna för huvudstadens proletariat. Delegater från de regementen som begått myteri höll hälsningsanföranden på mötet. Bland dem fanns fullständigt vanliga soldater som på sätt och vis var granatchockade av upproret, och ännu knappt kunde styra sina tungor. Men det var just dem som fann de ord ingen vältalare kunde finna. Detta var en av de mest rörande scenerna i den revolution som först nu kände sin styrka, som kände de oräkneliga massor den väckt, som kände de kolossala uppgifterna, stoltheten över framgången, glädjestyngtet i hjärtat vid tanken på den morgondag som kommer

att bli ännu skönare än idag. Revolutionen har ännu inte någon ritual, gatorna är insvepta i rök och massorna har ännu inte lärt sig de nya sångerna. Mötet böljar vidare i oordning, utan fasta gränser, som en flod vid högvatten. Sovjeten storknar av sin egen entusiasm. Revolutionen är väldig men fortfarande naiv, med ett barns naivitet.

Vid det första sammanträdet beslöts att förena garnisonen med arbetarna i en allmän sovjet av arbetar- och soldatdeputerade. Vem som först föreslog denna lösning? Antagligen härrörde den från olika eller snarare alla håll, som ett eko av den fraternisering mellan arbetare och soldater som den dagen avgjorde revolutionens öde. Från och med själva skapelseögonblicket börjar sovjeten, i sin exekutivkommittés gestalt, att fungera som suverän. Den väljer en temporär livsmedelskommission och anförtror den åt myteristerna och garnisonen i allmänhet. Parallellt med sig själv organiserar den en provisorisk revolutionär stab – allting kallades provisoriskt under de här dagarna – som vi redan nämnt. För att avlägsna ekonomiska resurser från den gamla maktens ämbetsmän beslutar sovjeten att besätta riksbanken, skatteverket och myntverket med en revolutionär vaktstyrka. Sovjetens uppgifter och funktioner växer utan uppehåll under massornas tryck. Revolutionen finner här sitt otvivelaktiga centrum. Arbetarna, soldaterna och snart också bönderna kommer från och med nu att enbart vända sig till sovjeten. I deras ögon blir sovjeten brännpunkten för allt hopp och all auktoritet, en inkarnation av själva revolutionen. Men representanter för de besuttna klasserna kommer också, sin tandagnisslan till trots, att söka skydd och råd hos sovjeten när det gäller att lösa motsättningar.

Men till och med under segerns allra första dagar, när revolutionens nya makt höll på att formas i makalös takt och med obetvinglig styrka, höll de socialister, som stod i sovjetens ledning, redan på att ängsligt se sig om efter en verklig ”chef”. De tog för givet att makten borde övergå till bourgeoisien. Här knyts den nya regimens politiska huvudknut: En av dess tåtar leder till arbetarnas och soldaternas exekutivkommittés kontor, den andra till de borgerliga partiernas centralhögkvarter.

Klockan tre på eftermiddagen, när segern redan till fullo hade säkrats i huvudstaden, valde de äldres råd en ”provisorisk kommitté av dumamedlemmar” med folk från partierna i Progressiva blocket plus Tjcheidze och Kerenskij. Tjcheidze avböjde, Kerenskij vacklade hit och dit. Utnämningen antydde förtänksamt att det inte var fråga om en officiell kommitté från riksduman, utan en privat kommitté från en konferens av dumamedlemmar. Progressiva blockets ledare hade tänkt ut allt så när som på en sak: Hur de skulle undvika ansvar och inte bakbinda sina händer. Kommitténs uppgift definierades med skrupulös tvetydighet: ”Återställa ordningen och föra förhandlingar med institutioner och personer.” Inte ett ord om vad slags ordning dessa herrar avsåg att återställa, inte heller vilka institutioner de avsåg att förhandla med. Än så länge sträckte de inte alltför öppet ut händerna mot björnens gömställe: tänk om han inte har dött utan bara är svårt sårad? Först klockan elva på kvällen den 27 februari när, som Miljukov erkände, ”hela den revolutionära rörelsens vidd hade blivit klar, beslöt den provisoriska kommittén att gå ytterligare ett steg och ta den makt som fallit ur regeringens händer i sina egna händer.” Omärkligt omvandlades den nya institutionen från en kommitté bestående av dumamedlemmar till en kommitté för själva duman. Det finns inget bättre sätt att bevara statens juridiska arvsrätt än förfalskning. Men Miljukov håller tyst om det som är huvudsaken: Ledarna för sovjetens exekutivkommitté, som bildats under dagen, hade redan framträtt inför den provisoriska kommittén och enträget begärt att den skulle ta makten i sina händer. Denna vänliga påtryckning fick effekt. Miljukov förklarade senare dumakommitténs beslut med att säga att regeringen förmodades skicka lojala trupper mot upprorsmännen, ”och att det på huvudstadens gator hotade att bli verkliga sammanstötningar”. I verkligheten var regeringen redan utan trupper, revolutionen var redan en del av det förflutna. Rodzianko skrev senare att ifall de hade undanbett sig makten ”skulle duman ha

arresterats och dödat intill sista man av myteristtrupperna, och makten skulle omedelbart ha övergått till bolsjevikerna”. Detta är naturligtvis en befängd överdrift, helt i linje med denne respektable hovmarskalks karaktär. Men den återspeglar omisskännligt känslorna hos den duma som betraktade maktens överförande till sig själv som en politisk våldtäkt.

Med sådana känslor var det inte lätt att komma till beslut. Särskilt Rodzianko rasade och vacklade och ställde en fråga till de andra: ”Vad kommer det att bli av det här? Är det ett uppror eller inte?” Den monarkistiske deputeraden Sjulgin svarade honom, enligt sin egen rapport: ”Här finns inte ett spår av uppror; ta makten som lojal undersåte... Om ministrarna flytt måste någon inta deras plats... Det kan få två följder: Allting lugnar ner sig – härskaren utnämner en ny regering, vi överför makten till honom. Eller det lugnar inte ner sig. I så fall, om inte vi tar makten kommer andra att ta den, de som redan valt några slags skurkar i fabriker...” Vi behöver inte bli illa berörda av den ynkliga skymf som den här reaktionäre herren riktar mot arbetarna: Revolutionen hade just på ett eftertryckligt sätt råkat trampa alla dessa herrar på tårna. Moralen är klar: Om monarkin vinner är vi med den. Om revolutionen vinner, så ska vi försöka plundra den.

Konferensen varade länge. De demokratiska ledarna väntade ängsligt på ett beslut. Slutligen kom Miljukov ut från Rodziankos ämbetsrum. Det fanns ett högtidligt uttryck i hans ansikte. Han gick fram till sovjetdelegationen och tillkännagav: ”Beslutet har fattats, vi ska ta makten...”. ”Jag tog inte reda på vilka han menade med vi”, omtalar Suchanov förtjust, ”jag frågade ingenting mer, men jag upplevde av hela min själ, som man säger, att en ny situation uppstått. Jag kände att revolutionens skepp, som under de här stormtimmarna kastats av och an av de totalt nyckfulla elementen, hade hissat segel, återfått stabiliteten och regelbundenheten i sina rörelser, mitt under den fruktansvärda stormen och sjögången.” Vilket högrävande sätt att formulera det nyktra erkännandet av den småborgerliga demokratis slaviska beroende av den kapitalistiska liberalismen! Och vilket dödligt misstag i det politiska perspektivet. Att makten överförs till liberalerna kommer inte att ge stabilitet åt statsskeppet, utan tvärtom från samma ögonblick bidra till att revolutionen står utan ledning. Det kommer att leda till enormt kaos, förbittring bland massorna, sammanbrott vid fronten och i framtiden till inbördeskrigets enorma hätskhet.

Om man bara ser bakåt, till gångna tider, tycks överförandet av makten till bourgeoisien nog så lagbundet: De som kämpade på barrikaderna under alla tidigare revolutioner var arbetare, lärlingar, till en del studenter, och soldaterna kom över på deras sida. Men efter att i all försiktighet ha iakttagit barrikaderna från sina fönster, samlade den gedigna bourgeoisien i efterhand ihop makten. Men februarirevolutionen 1917 skilde sig från tidigare revolutioner genom att den revolutionära klassen hade en så mycket starkare social karaktär och så mycket högre politisk nivå. Den skilde sig genom upprorsmännens fientliga misstro mot den liberala bourgeoisien, och genom att det följriktigt, i själva segerögonblicket, skapades ett nytt organ för revolutionär makt, sovjeten, som baserades på massornas väpnade styrka. Att makten under dessa förhållanden kom att överföras till en politiskt isolerad och obeväpnad bourgeoisie kräver sin förklaring.

Först av allt måste vi närmare undersöka de styrkeförhållanden som blev resultatet av revolutionen. Tvingade inte den objektiva situationen sovjetdemokratin att avstå från makten till storbourgeoisins förmån? Storbourgeoisien själv ansåg inte det. Vi har redan sett att det inte bara var så att den inte förväntade sig makten från revolutionen, utan tvärtom såg den som en dödsfara för hela sin samhällsställning. ”För de moderata partierna var inte bara revolutionen oönskad”, skriver Rodzianko, ”utan de var helt enkelt rädda för den. Särskilt Folkets frihetsparti, ”kadeterna”, som var ett parti inom den moderata gruppens vänsterflygel, och som därför mer än de övriga hade en kontaktpunkt med landets revolutionära partier, var mer oroat av den annalkande katastrofen än alla de övriga.” 1905 års erfarenhet hade givit

liberalerna en alltför tydlig vink om att en seger för arbetarna och bönderna inte skulle visa sig vara mindre farlig för bourgeoisien än för monarkin. Det kunde tyckas att februariupprorets förlopp bara bekräftade detta förutseende. Hur formlösa de revolutionära massornas politiska idéer under dessa dagar i många avseenden än kan ha varit, drogs åtminstone skiljelinjen mellan den arbetande befolkningen och bourgeoisien på ett oförsonligt sätt.

Instruktören Stankevitj stod liberala kretsar nära – som en vän, inte en fiende till Progressiva blocket – och beskriver på följande sätt stämningen i dessa kretsar, den andra dagen efter den omstörtning man inte lyckats förhindra: ”Officiellt hyllade och lovprisade man revolutionen, ropade ‘Hurra!’ för frihetskämparna, iklädde sig röda bindlar och marscherade under röda fanor... Men i sina hjärtan, i sina samtal *tête-à-tête*, var man vettskrämd, man rös och man kände sig fången i händerna på fientliga element ute på okända vägar. Oförglömlig är Rodziankos gestalt, denne ståtlige herre och vördnadsbjudande personlighet, som med en majestätisk värdighet, fast med ett uttryck av djupaste förtvivlan stelnat i sitt bleka ansikte, banade sig väg genom en hop rufsiga soldater i Tauriska palatsets korridor. Officiellt uppgavs det: Soldaterna har kommit för att ge duman sitt stöd i dess kamp mot regeringen. Men i verkligheten hade duman avskaffats från allra första dagen. Och samma uttryck fanns i ansiktena på alla medlemmar i dumans provisoriska kommitté och i de kretsar som omgav den. Det sägs att representanterna för Progressiva blocket grät av vanmäktig förtvivlan i sina hem.”

Detta levande vittnesmål är mycket värdefullare än vilken som helst sociologisk forskning kring styrkeförhållandena. Enligt sin egen berättelse skakade Rodzianko av kraftlös indignation när han såg okända soldater – ”på vems order kan inte beläggas” – arresterade den gamla regimens ämbetsmän och föra dem till duman. Denne hovmarskalk fann att han blivit ett slags fångvaktare för människor som han säkert var oense med, men som ändå tillhörde hans egna kretsar. Rodzianko bjöd, chockad av denna ”egenmäktiga” handling, in den arresterade ministern Sjglovitov till sitt ämbetsrum, men soldaterna vägrade bryskt att överlämna den hatade ämbetsmannen till honom. ”När jag försökte visa min auktoritet”, berättar Rodzianko, ”omringade soldaterna sin fånge och pekade med en mycket utmanande och oförskämd min på sina gevär, varefter de utan vidare ledde iväg Sjglovitov, jag vet inte vart.” Kan man på ett mer definitivt sätt bekräfta Stankevitjs påstående att de regementen som antogs komma för att ge duman sitt stöd, i verkligheten avskaffade den?

Att makten från allra första stund befann sig i sovjetens händer – om den frågan kunde dumamedlemmarna mindre än någon annan nära illusioner. Oktobristdeputeraden Sjidlovskij, en av ledarna för Progressiva blocket, berättar hur ”sovjeten besatte alla post- och telegrafstationer, radion, alla järnvägsstationer i Petrograd, alla tryckerier, så att det utan dess tillåtelse var omöjligt att skicka ett telegram, lämna Petrograd, eller trycka en appell.” I denna otvetydiga karaktäristik av styrkeförhållandena är det nödvändigt att göra en smärre korrigering: sovjetens besättande av telegraf, järnvägsstationer, tryckerier m.m. innebar endast att arbetarna och kontoristerna i dessa företag vägrade att underkasta sig någon annan än sovjeten.

Sjidlovskijs klagan åskådliggörs på ett beundransvärt sätt av en incident som inträffade under själva höjdpunkten på förhandlingarna om makten mellan sovjetens ledare och duman. Deras gemensamma sammanträde avbröts av ett brådskande meddelande från Pskov, där tsaren nu efter sina irrfärder med järnväg stannat. Man förklarade att man ville ha Rodzianko till telefonen. Den allsmäktige dumapresidenten förklarade att han inte ville gå till telegrafkontoret ensam. ”Låt några av dessa herrar soldat- och arbetardeputerade ge mig en livvakt eller själva följa med mig, annars kommer jag att bli arresterad där på telegrafkontoret. Hör på, ni har makten”, fortsatte han upphetsat, ”ni kan naturligtvis arresteras mig... kanske ni

tänker arrestera oss allihop, vad vet vi?" Detta hände den 1 mars, mindre än tjugofyra timmar efter att makten "övertagits" av den provisoriska kommittén med Rodzianko i spetsen.

Hur kom det sig då att liberalerna i ett sådant läge kom att inneha makten? Hur och av vem blev de bemyndigade att bilda en regering som var resultatet av en revolution de fruktat, som de motsatt sig, som de försökt slå ner, som genomförts av massor som var helt fientliga mot dem och som genomförts med sådan oförvägenhet och beslutsamhet att arbetar- och soldatsovjeten, som växte fram ur upproret, blev den naturliga, och av alla otvetydigt erkända herren över situationen?

Låt oss nu lyssna till den andra sidan, till dem som lämnade ifrån sig makten. "Folket drogs inte till riksduman", skriver Suchanov om februaridagarna, "de var inte intresserade av den, och hade aldrig en tanke på att vare sig politiskt eller tekniskt göra den till rörelsens centrum." Detta tillkännagivande är desto mer anmärkningsvärt som dess författare snart kommer att ägna all sin kraft åt att få makten överlämnad till en kommitté från riksduman. "Miljukov förstod helt och fullt", säger Suchanov vidare, på tal om förhandlingarna den 1 mars, "att exekutivkommittén helt och fullt kunde avgöra om den skulle ge makten till den borgerliga regeringen eller ej." Kan det uttryckas mer kategoriskt? Kan en politisk situation bli klarare? Och icke desto mindre tillägger Suchanov omedelbart, och motsäger direkt sig själv: "Den makt som är avsedd att ersätta tsarismen kan bara vara en borgerlig makt... vi måste staka ut vår kurs enligt denna princip. Annars kommer upproret inte att lyckas och revolutionen kommer att kollapsa." Revolutionen skulle kollapsa utan Rodzianko!

Det levande förhållandet mellan sociala krafter ersätts här med ett på förhand uppgjort schema och en konventionell terminologi: Och det här är själva essensen i intelligentsians doktrinarism. Men vi ska senare se att denna doktrinarism på inget vis var platonisk: den fullgjorde en mycket reell politisk funktion, fast med förbundna ögon.

Vi har citerat Suchanov av ett skäl. Under denna första period var exekutivkommitténs inspiratör inte dess president Tjcheidze, en ärlig och inskränkt provinsbo, utan just denne Suchanov, en man som allmänt sett var totalt olämplig som revolutionär ledare. Som halvnarodnik, halvmarxist, samvetsgrann iakttagare snarare än statsman, journalist snarare än revolutionär, bortförklarare snarare än journalist – var han förmögen att hålla sig till en revolutionär uppfattning blott till dess det blev nödvändigt att omsätta den i praktiken. Under kriget var han passiv internationalist men redan från första revolutionsdagen beslöt han att det var nödvändigt att så snabbt som möjligt frånhända sig makten och kriget till bourgeoisien. Han stod om teoretiker – dvs. åtminstone i sin känsla för behovet av att resonera igenom saker och ting, om än inte i sin förmåga att genomföra det – över alla dåvarande medlemmar i exekutivkommittén. Men hans huvudsakliga styrka låg i förmågan att till ett doktrinärt språk översätta hela detta mångfärgade men ändå homogena broderskaps organiska karaktärsdrag: misstro till de egna krafterna, fruktan för massorna och en ur hjärtat respektfull inställning till bourgeoisien. Lenin beskrev Suchanov som en av de bästa representanterna för småbourgeoisien, och det är det mest smickrande man kan säga om honom.

I det här sammanhanget får man inte glömma bort att det här är fråga om en ny kapitalistisk typ av småbourgeoisie, som består av industri-, handels- och banktjänstemän, funktionärer åt kapitalet å ena sidan och arbetarbyråkratin å den andra – dvs. om den nya medelkast i vars namn den välkände tyske socialdemokraten Eduard Bernstein vid slutet av förra århundradet utförde en revision av Marx revolutionära uppfattningar. För att besvara frågan om hur en revolution av arbetare och bönder kom att överlämna makten till bourgeoisien är det nödvändigt att föra in en mellanliggande länk i den politiska kedjan: de småborgerliga demokraterna och socialisterna av Suchanovs typ, journalister och politiker ur den nya medelklassen, vilka lärt massorna att bourgeoisien är en fiende, men själva mer än allt annat

fruktade att frigöra massorna från denna fiendes grepp. Motsättningen mellan revolutionens karaktär och karaktären på den makt som härrörde från den, förklaras av den motsägelsefulla prägel av denna nya småborgerliga skiljevägg mellan de revolutionära massorna och den kapitalistiska bourgeoisien. Under händelsernas fortsatta gång kommer den politiska roll som denna småborgerliga demokrati av ny typ spelar att till fullo uppenbara sig för oss. Tills vidare ska vi inskränka oss till några få ord.

En minoritet av den revolutionära klassen deltar i praktiken i upproret, men denna minoritets styrka ligger i stödet, eller åtminstone sympatin, från majoriteten. Under eldgivningen från fienden skjuter den aktiva och militanta minoriteten med naturnödvändighet fram sina mest revolutionära och självupppoffrande element. Det är därför naturligt att arbetarbolsjevikerna intog den ledande platsen under februaristriderna. Men läget förändras i samma ögonblick som segern är vunnen och dess politiska befästade börjar. Valen till den segerrika revolutionens organ och institutioner drar till sig och utmanar oändligt större massor än de som slogs med vapen i hand. Detta gäller inte bara demokratiska institutioner i allmänhet som stadsdumor och zemstsvoförsamlingar, eller senare den konstituerande församlingen, utan också klassinstitutioner, som arbetardeputerades sovjet. En överväldigande majoritet av arbetare, mensjeviker, socialistrevolutionärer och partilösa, stödde bolsjevikerna när stunden för direkt närkamp med tsarismen var inne. Men bara en liten minoritet av arbetarna förstod att bolsjevikerna var annorlunda än andra socialistiska partier. På samma gång drog dock alla arbetare en skarp gräns mellan sig själva och bourgeoisien. Detta faktum bestämde den politiska situationen efter segern. Arbetarna valde socialister, dvs. de som inte bara var mot monarkin utan också mot bourgeoisien. Men de gjorde nästan ingen åtskillnad mellan de tre socialistpartierna. Och eftersom mensjeviker och socialistrevolutionärer hade en oändligt mycket större kader ur intelligentsian, vilka strömmade till från alla håll, fick de därmed omedelbart en oräknelig stab av agitatorer och valen, även i verkstäder och fabriker, gav dem en enorm majoritet. En puff i samma riktning, fastän ojämförligt starkare, kom från den uppvaknande armén. På upprorets femte dag följde Petrogradgarnisonen arbetarna. Efter segern fann den sig kallad att hålla val till sovjeten. Soldaterna valde förtröstansfullt dem som varit för revolutionen mot de monarkistiska officerarna, och som visste att säga detta så att det hördes: dessa var volontärer, kontorister, biträden, unga reservofficerare ur intelligentsian, lägre militärtjänstemän – dvs. de lägsta skikten inom den *nya medelkasten*. Nästan alla av dem skrev från början av mars in sig i socialistrevolutionärernas parti, vilket med sin intellektuella formlöshet perfekt uttryckte deras mellanliggande sociala situation och deras begränsade politiska synfält.

Garnisonens representation visade sig sålunda bli enormt mycket försiktigare och borgerligare än soldatmassorna. Men de senare var inte medvetna om denna skillnad: Det skulle först komma att uppenbaras för dem genom de kommande månadernas erfarenheter. Arbetarna, å sin sida, försökte hålla sig så nära soldaterna som möjligt, för att stärka sin med blod uppnådda förening och mer stadigvarande beväpna revolutionen. Och eftersom arméns talesmän företrädesvis var halvbakade socialistrevolutionärer kunde detta faktum inte undgå att höja detta partis och deras allierade, mensjevikers auktoritet i arbetarnas ögon. Därur uppstod de två kompromisspartiernas övervikt i sovjeterna. Det räcker med att notera att även i Viborgdistriktets sovjet spelade arbetarmensjeviker en ledande roll under den här första tiden. Bolsjevismen var vid den här tiden ännu bara en underström i revolutionsdjupen. De officiella bolsjevikerna representerade, till och med i Petrogradsovjeten, bara en obetydlig minoritet, som till yttermera visso inte alltför klart definierat sina uppgifter.

Så uppstod februarirevolutionens paradox. Makten låg i händerna på de demokratiska socialisterna. De hade inte tagit den slumpmässigt genom en blanquistisk kupp; nej, den överlämnades helt öppet till dem av de segerrika folkmassorna. Dessa massor inte bara

misstrodde eller underlät att stödja bourgeoisien, de gjorde inte ens åtskillnad mellan den och adeln och byråkratin. De ställde bara sina vapen till sovjetens förfogande. Under tiden var socialisterna, efter att så lätt ha nått sovjetens ledning, bekymrade om en enda sak: kommer den politiskt isolerade bourgeoisien, som hatas av massorna och är helt igenom fientlig till revolutionen, att gå med på att ta emot makten ur våra händer? Man måste till varje pris få dess medgivande. Och eftersom bourgeoisien uppenbarligen inte kan ge upp sitt borgerliga program, så måste vi, ”socialisterna”, ge upp vårt: Vi måste hålla oss lugna i fråga om monarkin, kriget, jorden, om bara bourgeoisien accepterar makten. Men samtidigt som de genomförde denna operation fortsatte ”socialisterna”, som om de ville göra sig själva till åtlöje, att beteckna bourgeoisien som ingenting mindre än sin klassfiende. I deras ceremoniella vördnad infördes därmed ett ärkehädiskt drag. En klasskamp som förs till sin slutpunkt är en kamp om statsmakten. En revolutions fundamentala karaktär ligger i att den för klasskampen till dess slutpunkt. En revolution är en direkt kamp för makten. Men trots att klassfienden inte har makten, och inte av egna krafter kan ta den, försöker inte våra ”socialister” roffa åt sig makten, utan gör precis tvärtom, och försöker påtvinga klassfienden denna makt till varje pris. Är inte det en verklig paradox? Det är så mycket mer frapperande som det var före erfarenheten av den tyska revolutionen 1918; mänskligheten hade ännu inte fått bevittna en omfattande och ännu framgångsrikare operation av samma slag, som genomfördes av den ”nya medelkastan” under ledning av den tyska socialdemokratin.

Hur förklarade kompromissmakarna sitt beteende? En förklaring var av doktrinärt slag: Efter som revolutionen är borgerlig får inte socialisterna kompromettera sig med makten – låt bourgeoisien svara för sig själv. Detta lät mycket oförsonligt. I verkligheten dolde emellertid småbourgeoisien med denna falska oförsonlighet sin slaviska underdånighet inför rikedomens, bildningens och det röstberättigade medborgarskapets makt. Storbourgeoisens rätt till makt erkände småborgarna, oberoende av styrkeförhållandena, som en förstfödsrätt. I grunden var det här fråga om nästan samma instinktiva rörelse som får den lille köpmannen eller läraren att på stationer eller teatrar respektfullt stiga åt sidan för att låta en Rotschild passera. Doktrinära argument tjänade som kompensation för medvetenheten om den personliga obetydligheten. Inom bara två månader, när det stod klart att bourgeoisien var totalt oförmögen att av egen kraft behålla den makt den fått, hade kompromissmakarna inga svårigheter att skaka av sig sina ”socialistiska” fördomar och träda in i en koalitionsministär – inte för att tränga ut bourgeoisien, utan tvärtom för att rädda den – inte mot dess vilja, utan på dess inbjudan, som nästan lät som en befallning. Om demokraterna vägrade, hotade bourgeoisien faktiskt att låta makten slå ned på deras huvuden.

Det andra argumentet för att vägra ta makten var i grund och botten inte mer allvarligt menat, men det hade en mer praktisk framtoning. Vår vän Suchanov gjorde det mesta av det demokratiska Rysslands ”uppsplittring”: ”Demokraterna hade vid den tiden inga stabila eller inflytelserika organisationer, inget parti, professionellt eller municipalt.” Detta låter nästan som ett skämt! Inte ett enda ord om de arbetar- och soldatdeputerades sovjeter från denne socialist som agerar i sovjeternas namn. Faktum är att sovjeterna, tack vare traditionen från 1905, sköt upp som svampar ur jorden och omedelbart blev långt mäktigare än alla de andra organisationer som senare försökte konkurrera med dem (kommunstyrelserna, kooperativen och delvis fackföreningarna). Vad gäller bondeklassen, en klass som av naturliga skäl är utspridd, så blev den tack vare krig och revolution just vid den här tiden organiserad som aldrig förr. Kriget hade samlat bönderna till en armé, och revolutionen hade givit armén en politisk prägel! Inte mindre än åtta miljoner bönder förenades i kompanier och skvadroner, vilka omedelbart skapat en revolutionär representation och som genom denna när som helst kunde ställas på fötter genom ett telefonsamtal. Kan detta kallas ”uppsplittring”?

Man kan förvisso invända att när stunden var inne att avgöra maktfrågan, visste demokratin inte vilken inställning armén vid fronten kunde tänkas ha. Vi ska inte resa frågan huruvida det fanns den minsta grund för att frukta eller hoppas att soldater vid fronten, som var utmattade av kriget, skulle vilja stödja den imperialistiska bourgeoisien. Det räcker med påpekandet att den här frågan till fullo avgjordes under de följande två eller tre dagarna, vilka kompromissmakarna ägnade åt att bakom kulisserna förbereda en borgerlig regering. ”Den 3 mars hade revolutionen genomförts med framgång”, medger Suchanov. Trots att hela armén anslutit sig till sovjeterna, fortsatte ledarna att av all kraft skjuta ifrån sig makten: De fruktade den mer ju fullständigare den kom att koncentreras i deras händer.

Men varför? Hur kunde dessa demokrater, ”socialister”, med direkt stöd av sådana människomassor som ingen demokrati i historien någonsin haft bakom sig – massor som dessutom hade ansevärda erfarenheter, som var disciplinerade och beväpnade och organiserade i sovjeter – hur kunde denna allsmäktiga och synbarligen oöverbärliga demokrati frukta makten? Denna till synes intrikata gåta förklaras av det faktum att demokratin inte litade till sitt eget stöd, fruktade just dessa massor, inte trodde på beständigheten i deras förtroende för den och främst av allt fasade för det man kallade ”anarki”, dvs. att demokratin efter att ha tagit makten blott skulle visa sig vara en leksak i händerna på de så kallade tygellösa elementen. Demokratin kände sig, med andra ord, inte kallad att bli ledare för folket när det gjorde revolutionärt uppror, utan ville bli den borgerliga ordningens vänsterflygel, dess känselspröt utsträckta mot massorna. Den kallade sig och till och med ansåg sig vara ”socialistisk”, inte bara för att dölja sin faktiska roll inför massorna, utan också för sig själv; utan att avtrubba sig själv på det viset kunde den inte fullfölja sin roll. Detta är lösningen på februarirevolutionens paradox.

På kvällen den 1 mars framträdde representanter för exekutivkommittén, Tjcheidze, Steklov, Suchanov och andra, på ett dumakommittémöte, för att diskutera på vilka villkor sovjeten skulle stödja den nya regeringen. Demokraternas program tog inte alls upp frågorna om krig, republik, jord, åttatimmarsdag och begränsade sig till ett enda krav: att ge vänsterpartierna frihet att agitera. Vilket exempel på osjälvskhet för alla människor i alla åldrar! De socialister som hade all makt i sina händer, och på vilka det berodde huruvida agitationsfrihet skulle ges eller inte ges till andra, överlämnade makten till sin ”klassfiende” på villkor att den senare lovade dem... frihet att agitera! Rodzianko var rädd för att gå till telegrafkontoret och sade till Tjcheidze och Suchanov: ”Ni har makten, ni kan arrestera oss allihopa.” Tjcheidze och Suchanov svarade honom: ”Ta makten, men arrestera oss inte för propaganda.” När man studerar kompromissmakarnas förhandlingar med liberalerna, och alla andra episoder under de här dagarna i växelspelet mellan vänster- och högerflyglarna i Tauriska palatset, tycks det som om en grupp landsortsaktörer, som begagnade sig av ett ledigt hörn och en paus, höll på att spela upp en billig revyakt på den jättelika scen där ett folks historiska drama utvecklas.

Bourgeoisins ledare hade aldrig – vi måste göra dem rättvisa – väntat sig något ditåt. De skulle säkert ha fasat mindre för revolutionen om de hade räknat med detta slags politik från dess ledare. De skulle ha tagit miste även då, men åtminstone i sällskap med revolutionens ledare. Men av fruktan för att bourgeoisien inte skulle tänkas gå med på att ta makten på de villkor man föreslagit, utfärdade Suchanov ett hotfullt ultimatum: ”Antingen kan vi, eller så kan ingen kontrollera elementen... det finns bara en utväg – gå med på våra villkor.” Med andra ord: acceptera programmet, vilket är ert program; i gengäld lovar vi att åt er underkuva de massor som gav oss makten. Stackars kuvare av elementen!

Miljukov var förbluffad. ”Han försökte inte dölja”, minns Suchanov, ”sin tillfredsställelse och sin älskvärda häpenhet.” När sovjetdelegaterna tillade att deras villkor var ”slutgiltiga”, för att få det att låta mer betydelsefullt, blev Miljukov till och med öppenhjärtig och klappade dem på huvudet med påpekandet: ”Ja, jag lyssnade och jag tänkte hur långt vår arbetarrörelse har

nått sedan 1905...”. Med samma godmodiga krokodilton konverserade den hohenzollerske diplomaten med den ukrainska radans delegater i Brest-Litovsk, berömde dem för deras statsmannamässiga mogenhet, strax innan han skulle sluka dem. Om sovjetdemokratien inte uppslukades av bourgeoisien, var det inte Miljukovs fel, och det var inte tack vare Suchanov. Bourgeoisien tog emot makten bakom folkets rygg. Den åtnjöt inget stöd bland de arbetande klasserna. Men jämte makten mottog den ett föregivet stöd i andra hand. Mensjevikerna och socialistrevolutionärerna, som lyfts upp av massorna, gav som om det vore från dem själva ett intyg på sitt förtroende för bourgeoisien. Om man betraktar den här formella demokratins verksamhet i genomskärning, får man bilden av ett val i två steg, i vilket mensjevikerna och socialistrevolutionärerna spelar den tekniska rollen av mellanlänk, dvs. som kadetelektorer. Om man ser frågan politiskt måste man tillstå att kompromissmakarna svek massornas förtroende genom att inkalla dem till makten som de själva hade valts i motsättning till. Och utifrån en djupare, mer samhällelig utgångspunkt, slutligen, ställs frågan sålunda: Så snart de småborgerliga partierna, vilka till vardags visat sig vara utomordentligt anspråksfulla och tillfredsställda med sig själva, rests till maktens höjder av revolutionen, skrämde de av sin egen otillräcklighet och skyndade sig att lämna över rodret till kapitalets representanter. I denna förnedringsakt röjer den nya medelkasten omedelbart sin ohyggliga vacklan och sitt förödmjukande beroende av storbourgeoisien. När de insåg eller bara kände att makten hur som helst inte skulle vara så länge i deras händer, att de snart skulle tvingas överlämna den antingen till höger eller till vänster, beslöt demokraterna att det var bättre att ge den till de pålitliga liberalerna i dag än till proletariatets ytterlighetsrepresentanter i morgon. Men även utifrån denna synvinkel är kompromissmakarnas roll, trots att den var socialt betingad, ett förräderi mot massorna.

Genom att ge socialisterna sitt förtroende fann arbetarna och soldaterna sig själva, helt oväntat, politiskt exproprierade. De var förbryllade, oroade, men kunde för ögonblicket inte finna någon utväg. Deras egna förrädare överröstade dem ovanifrån med argument på vilka de inte hade några färdiga svar, men vilka stod i motsättning till alla deras känslor och avsikter. Massornas revolutionära strävanden sammanföll inte ens under februarirevolutionen på något sätt med de småborgerliga partiernas kompromissträvanden. Proletariatet och bönderna röstade på mensjevikerna och socialistrevolutionärerna inte som kompromissmakare, utan för att de var motståndare till tsaren, kapitalisterna och godsägarna. Men genom att rösta på dem skapade proletariatet och bönderna en skiljevägg mellan sig själva och sina egna mål. Nu kunde de inte längre rycka fram utan att stöta emot och radera den mur som de själva rest. Sådan var den slående *quid pro quo* som inrymdes i klassförhållandena när februarirevolutionen blottlade dem.

*

Denna fundamentala paradox kompletterades omedelbart med ännu en. Liberalerna gick med på att ta emot makten ur socialisternas händer bara på villkor att monarkin i sin tur skulle gå med på att ta den ur deras händer. Medan Gutjkov, tillsammans med monarkisten Sjulgin, som vi redan känner, var på väg till Pskov för att rädda dynastin, stod problemet med en konstitutionell monarki i centrum för förhandlingarna mellan de två kommittéerna i Tauriska palatset. Miljukov försökte övertyga demokraterna, som överlämnade makten till honom, att Romanovarna inte längre kunde anses farliga, att Nikolaus till fullo skulle kunna garantera landets välfärd: ”Den ene är ett sjukt barn, den andre en enastående dumskalle.” Vi vill också lägga till en karaktäristik som den liberale monarkisten Sjidlovskij gjorde av tsarkandidaten: ”Michail Alexandrovitj har på alla tänkbara sätt försökt undvika att blanda sig i några statsangelägenheter, och istället helhjärtat ägnat sig åt hästkapplöpning.” En gripande rekommendation, särskilt om den skulle upprepas inför massorna. Efter Ludvig XVI:s flykt till Varennes förkunnade Danton i jakobinerklubben, att så snart en man är svagsint kan han

inte längre vara kung. De ryska liberalerna ansåg tvärtom att en monarks svagsinhet skulle tjäna som bästa tänkbara dekoration för en konstitutionell regim. Det här var emellertid argument som man tog till för att påverka ”vänsterstollarnas” inställning – men det var lite för svårsmält även för dem. Det antyddes för breda kretsar bland de liberala kälkborgarna att Michail hade ”anglomani” – utan att klargöra huruvida det gällde hästkapplöpning eller parlamentarism. Men huvudargumentet var att de behövde en ”hävdvunnen maktsymbol”. Annars skulle folket inbilla sig att anarkin hade kommit.

Demokraterna lyssnade, blev artigt förvånade och försökte övertala dem att... utropa en republik? Nej, bara att inte avgöra frågan i förtid. Den tredje punkten i exekutivkommitténs villkor lydde: ”Den provisoriska regeringen skall inte vidta några mått som är ägnade att i förväg fastställa den framtida regeringsformen.” Av monarkifrågan gjorde Miljukov ett ultimatum. Demokraterna misströstade. Men här kom massorna till deras hjälp. På mötena i Tauriska palatset ville absolut inte en enda person, inte bara bland arbetarna, utan också bland soldaterna, ha en tsar, och det fanns inga medel att påtvinga dem en. Men Miljukov försökte inte desto mindre att simma mot strömmen och rädda tronen och dynastin över huvudet på sina vänsterallierade. I sin revolutionshistoria påpekar han försiktigt att mot slutet av den 2 mars hade den uppståndelse som hans tillkännagivande om Michails regentskap medfört ”ökat betydligt”. Rodzianko tecknar mycket färgstarkare den effekt som denna liberalernas monarkistiska manöver hade på massorna. När Gutjkov kom tillbaka från Pskov med tsarens abdikation till förmån för Michail, och på arbetarnas begäran åkte från stationen till järnvägsverkstäderna för att tala om vad som hänt, slutade han, efter att ha läst upp abdikationshandlingen, med: ”Länge leve kejsar Michail!” Resultatet blev inte det väntade. Talaren blev, enligt Rodzianko, omedelbart arresterad av arbetarna och uppenbarligen också hotad med avrättning. ”Han befriades under stora svårigheter, med hjälp av ett vaktkompani från närmaste regemente.” Som vanligt överdriver Rodzianko en smula, men själva sakinnehållet är riktigt återgivet. Landet hade så grundligt utspytt monarkin att ingen någonsin mer skulle kunna trycka den i halsen på folket. De revolutionära massorna tillät inte ens tanken på en ny tsar.

I den situationen bröt en efter en av den provisoriska kommitténs medlemmar med Michail – inte för gott utan ”tills den konstituerande församlingen”, och sedan får vi se. Endast Miljukov och Gutjkov ställde upp på monarkins sida till slutet, och fortsatte att göra den till ett villkor för inträde i kabinettet. Vad göra? Demokraterna trodde att det var omöjligt att skapa en borgerlig regering utan Miljukov, och att endast en borgerlig regering kunde rädda revolutionen. Munhuggningen och övertalningsförsöken pågick utan ände. På en morgonkonferens den 3 mars tycktes en övertygelse om nödvändigheten av att ”övertala storhertigen att abdikera” – de betraktade honom som tsar ändå, när allt kommer omkring! – fullständigt ta överhanden inom den provisoriska kommittén. Vänsterkadeten Nekrasov upprättade till och med en abdikationstext. Men eftersom Miljukov envist vägrade att ge efter, togs slutligen ett beslut efter fortsatta passionerade gräl: ”Båda sidor skall inför storhertigen framlägga sina uppfattningar och utan vidare argumentering lämna avgörandet åt storhertigen själv.” På detta sätt blev en ”enastående dumskalle” – vars avsatte äldre bror, i strid med till och med dynastins konstitution, hade försökt smyga till honom tronen – oväntat överdomare i frågan om det revolutionära landets statsstruktur. Hur otroligt det än kan låta, hade det uppstått vadhållning kring statens öde. För att beveka hertigen att slita sig från stallarna och i stället inta tronen, försäkrade Miljukov honom att det förelåg en utmärkt möjlighet att samla ihop en militärstyrka utanför Petrograd för att försvara hans rättigheter. Knappt hade Miljukov, med andra ord, mottagit makten ur socialisternas händer, förrän han skisserade upp en plan för en monarkistisk statskupp. Efter alla tal för och emot, och de var inte så få, begärde storhertigen tid för övervägande. Efter att ha bett Rodzianko komma in i ett annat rum, frågade Michail

honom rent ut: Skulle de nya myndigheterna garantera honom kronan enbart, eller också hans huvud? Den oförliknelige hovmarskalken svarade att han bara kunde lova monarken att dö med honom om det blev nödvändigt. Detta tillfredställde inte alls kandidaten.

Efter att ha kommit ut till deputeraderna, sedan han omfamnat Rodzianko, deklarerade Michail Romanov "rätt bestämt" att han skulle avstå från den upphöjda, men riskfyllda ställning som man erbjöd honom. Kerenskij, som i dessa förhandlingar personifierade demokratins samvete, hoppade här hänfört upp från sin stol med orden: "Ers höghet, ni är en ädel människa!" – och svor att han från detta nu och framöver skulle kungöra detta överallt. "Kerenskij's högtravande språk", kommenterar Miljukov torrt, "rimmade illa med prosan i det beslut som just fattats." Det kan man omöjligt vara oense om. Texten i detta mellanspel lämnade verkligen ingen plats för patos. Till vår jämförelse med en revy spelad i hörnet på en gammal amfiteater, är det nödvändigt att tillägga att scenen med hjälp av skärmar delades upp i två halvor: På den ena bönade revolutionärerna liberalerna om att rädda revolutionen, på den andra bad liberalerna monarkin att rädda liberalismen.

Exekutivkommitténs representanter befann sig i verkligt bryderi om varför en sådan kultiverad och framsynt karl som Miljukov skulle sätta sig på tvären i fråga om en gammal monarki, och till och med vara beredd att ge upp makten om han inte fick kasta in en Romanov. Miljukovs monarkism var emellertid varken doktrinär eller romantisk; den var tvärtom resultatet av ren och skär beräkning från de skrämde egendomsägarnas sida. I dess nakenhet låg verkligen dess hopplösa svaghet. Historikern Miljukov kan förvisso återropa Mirabeau, ledaren för den revolutionära franska bourgeoisien, vilken också på sin tid strävade efter att förlika revolutionen med kungen. Också där fanns i botten egendomsägarnas fruktan för sin egendom: Den mest förtänksamma politiken var att maskera den med monarkin, precis som monarkin hade maskerat sig med kyrkan. Men 1789 åtnjöt traditionen av kungamakts i Frankrike ännu ett allmänt folkligt erkännande, för att nu inte nämna det faktum att hela det omgivande Europa var monarkistiskt. I sin uppslutning kring kungen stod den franska bourgeoisien på samma grund som folket – åtminstone i den meningen att de mot folket gjorde bruk av dess egna fördomar. Läget var ett helt annat i Ryssland 1917. Bortsett från den monarkistiska regimens skeppsbrott i en rad andra länder i världen, hade den ryska monarkin själv redan 1905 blivit ohjälpligt skadad. Efter den 9 januari hade fader Gapon förbannat tsaren och hans "huggormars avföda". De arbetardeputerades sovjet hade 1905 öppet företrätt republik. De monarkistiska stämningarna bland bönderna, med vilka monarkin själv länge hade räknat, och vilka bourgeoisien hade hänvisat till för att kamouflera sin egen monarkism, existerade helt enkelt inte. Den militanta kontrarevolution som växte fram senare, med Kornilov som främste företrädare, ville på ett hycklande men demonstrativt sätt inte ha med den tsaristiska makten att göra – så lite fanns det kvar av de monarkistiska rötterna bland folket. Men just den revolution som 1905 dödligt sårade monarkin hade för all framtid undergrävt den "framskridna" bourgeoisiens instabila republikanska tendenser. Genom att motsäga varandra, kompletterade dessa två processer samtidigt varandra. När bourgeoisien upptäckte att den under februarirevolutionens första timmar höll på att drunkna, grep den efter ett halmstrå. Den behövde monarkin, inte för att det var en övertygelse som den hade gemensam med folket; bourgeoisien hade tvärtom ingenting annat att sätta emot folkets övertygelse än en krönt vålnad.

Rysslands "bildade" klasser trädde in på revolutionens arena, inte som tillkännagivare av en rationell stat utan som försvarare av medeltida institutioner. Utan stöd hos vare sig folket eller sig själva, sökte de detta ovanför sig själva. Archimedes åtog sig att flytta på jorden om man kunde ge honom en stödjepunkt. Miljukov letade efter en stödjepunkt för att förhindra beslagtagandet av godsägarnas jord. Han kände sig i det här avseendet mycket mer befryddad med de förhårdade ryska generalerna och den ortodoxa kyrkans överhuvud än med dessa tama

demokrater som inte brydde sig om någonting annat än liberalernas godkännande. När Miljukov inte var i den ställningen att han kunde bryta ner revolutionen, bestämde han sig orubbligt för att överlista den. Han var redo att svälja en hel del: medborgerliga rättigheter för soldaterna, demokratiska kommunstyrelser, konstituerande församling, men på ett villkor – att man skulle ge honom en archimedisk punkt i form av en monarki. Han hade för avsikt att gradvis och steg för steg göra monarkin till axeln för en grupp generaler, en hopplappad byråkrati, kyrkans prinsar, egendomsägare, alla dem som var missnöjda med revolutionen, och med utgångspunkt från en ”symbol” gradvis sätta ett verkligt monarkistiskt betsel på massorna så snart dessa började tröttna på revolutionen. Om han bara kunde vinna tid. En annan ledare för kadetpartiet, Nabokov, förklarade senare vilket ypperligt övertag man skulle ha fått om Michail hade gått med på att inta tronen: ”Den ödesdigra frågan om att sammankalla en konstituerande församling i krigstid skulle ha undanröjts.” Vi bör lägga dessa ord på minnet. Konflikten om tidpunkten för den konstituerande församlingen upptog stor plats mellan februari och oktober. Under den tiden förnekade kadeterna kategoriskt att de ville uppskjuta sammankallandet av folkets representanter, medan de i praktiken bedrev en ihärdig förhållningspolitik. Men ack, de hade bara sig själva att lita till i dessa ansträngningar: Det monarkistiska kamouflaget fick de aldrig. Efter Michails desertering hade Miljukov inte ens ett halmstrå att gripa efter.

Kapitel X: Den nya makten

Den senfödda ryska bourgeoisien, som var avskild från folket, och mycket närmare förbunden med utländskt finanskapital än med sina egna arbetande massor, och som var fientlig till den revolution som triumferat, kunde inte i eget namn hitta ett enda rättfärdigande för sina maktanspråk. Och ändå var någon form av rättfärdigande nödvändigt, ty revolutionen underkastade inte bara nedärvda rättigheter utan också nya anspråk en skoningslös prövning. Den som minst av allt var förmögen att lägga fram övertygande argument inför massorna var presidenten för den provisoriska kommittén, Rodzianko, som hamnade i spetsen för den revolutionära nationen under upprorets första dagar.

Som page vid Alexander II:s hov, officer vid ryttargardet, överhuvud för adeln i sin provins, hovmarskalk under Nikolaus II, monarkist till kropp och själ, rik godsägare och jordbruksadministratör, medlem i oktobristpartiet och deputerad i riksduman, valdes Rodzianko slutligen till dess president. Detta hände efter att Gutjkov, som i egenskap av ”ungturk” avskyddes av hovet, hade av sagt sig uppdraget. Duman hoppades att den genom hovmarskalkens förmedling lättare skulle vinna tillträde till monarkens hjärta. Rodzianko gjorde vad han kunde: Nog så uppriktig betygade han tsaren sin lojalitet gentemot dynastin, bad om äran att få bli presenterad inför arvingen och introducerade sig inför den senare som ”den störste och fetaste mannen i Ryssland”. Trots alla sina bysantinska pajaskonster vann inte hovmarskalken tsaren för konstitutionen, och i sina brev kallade tsarinnan kortfattat Rodzianko för en skurk. Under kriget gav dumans president otvivelaktigt tsaren inte så få otrevliga stunder, gjorde honom förlägen när han gav personliga rapporter och tutade i honom långrandiga förmaningar, patriotisk kritik och dystra förutsägelser. Rasputin betraktade Rodzianko som en personlig fiende. Kurlov, som stod hovgänget nära, talar om Rodziankos ”ohövlighet kombinerad med uppenbara begränsningar”. Witte talade något fördelaktigare, om än nedlåtande, om dumans president: ”Ingen dum karl, ganska förständig; men ändå ligger Rodziankos främsta gåva inte i hans tankeförmåga utan i hans röst – han har en utmärkt bas.” Till en början försökte Rodzianko slå ned revolutionen med hjälp av brandsprutan; han grät när han kom underfund med att greve Golytsins regering hade övergivit sin post. Han undanbad sig förfärat makten som socialisterna erbjöd honom, men beslöt sig senare att ta den, men bara som lojal undersåte, för att till monarken så snart som möjligt återställa den

förlorade egendomen. Det var inte Rodziankos fel att det tillfället aldrig kom. Men med socialisternas hjälp gav revolutionen hovmarskalken ett stort tillfälle att göra bruk av sin mullrande bas inför de revolterande trupperna. Så tidigt som den 27 februari sade denne pensionerade gardeskaptan till ett kavalleriregemente som kommit till Tauriska palatset: ”Kristna kämpar, lyssna till mitt råd. Jag är en gammal man; jag ska inte lura er – lyd era officerare – de kommer inte att lära er något ont och kommer att handla i full överensstämmelse med riksduman. Länge leve det heliga Ryssland!” En revolution av det slaget skulle nog ha varit i gardesofficerarnas smak, men soldaterna kunde bara inte undgå att undra över meningen med att göra en sådan revolution. Rodzianko fruktade soldaterna, fruktade arbetarna och betraktade Tjcheidze och andra vänsterdeputerade som tyska agenter, och fastän han stod i revolutionens ledning såg han sig omkring var och varannan minut för att se om sovjeten tänkte arresteras honom.

Rodzianko som gestalt var lite lustig, men på inget sätt tillfällig. Denne förste kammarherre med utsökt bas personifierar föreningen mellan Rysslands två härskande klasser, godsägarna och bourgeoisien, med det vidhängande framstegsvänliga prästerskapet. Rodzianko själv var mycket gudfruktig och expert på att sjunga hymner – och den liberala bourgeoisien, vilken attityd den än hade till grekisk ortodoxi, ansåg en union med kyrkan vara lika nödvändig för lag och ordning som en union med monarkin. Den ärevörldige monarkisten bar, efter att ha mottagit makten ur händerna på konspiratörer, rebeller och tyrannmördare, ett plågat ansiktsuttryck de här dagarna. Och de andra medlemmarna i den provisoriska kommittén kände sig inte mycket bättre. Några av dem framträdde överhuvudtaget aldrig i Tauriska palatset, utan ansåg att läget ännu inte hade klarnat tillräckligt. De klokaste av dem smög sig på tå runt revolutionens eldslågor, storknade av röken och sade till varandra: Låt det brinna ner till glöd, sedan ska vi försöka koka ihop någonting. Fastän kommittén gick med på att acceptera makten, beslöt den inte att omedelbart bilda en ministär. ”I väntan på det rätta ögonblicket för bildandet av en regering” – som Miljukov uttrycker det – begränsade sig kommittén till utnämmandet av kommissarier för viktigare regeringsdepartement bland dumans medlemmar. Detta gav dem möjligheten till reträtt.

Till inrikesministeriet delegerade man deputeraden Karaulov, en obetydlig men något mindre feg figur än de övriga, och han utfärdade den 1 mars en order om arrestering av alla polis-tjänstemän: vanliga, hemliga och politiska. Denna vildsinta revolutionära gest var rent platonsk till sin karaktär, eftersom polisen redan hade börjat arresteras och fängelserna var deras enda tillflykt undan massaker. Det var någon tid senare som reaktionen började betrakta denna demonstrativa handling av Karaulov som början till alla sina bekymmer.

Till befälhavare för Petrograd utnämnde man överste Engelhardt, officer vid ryttargardet, ägare till ett stuteri för tävlingshästar och stora jordegendomar. Istället för att arresteras ”diktatorn” Ivanov, som sänts från fronten för att lugna huvudstaden, ställde Engelhardt en reaktionär officer i egenskap av stabschef till dennes förfogande. Det hela var en sak vännen emellan.

Till justitieministeriet delegerade man ett klart skinande ljus ur Moskvas liberala advokatkår, den värtalige och uppblåste Maklakov, vilken började med att låta de reaktionära byråkraterna förstå att han inte ville acceptera ministeriet som en ynnest från revolutionen, och som ”med en hastig blick på telegrambudet som just kom in”, sade på franska: ”*Le danger est a gauche.*” Arbetarna och soldaterna behövde inte förstå franska för att i dessa herrar känna igen sina dödsfiender.

Genljudet från Rodzianko i kommitténs ledning varade inte särskilt länge. Hans kandidatur till revolutionens presidentämbete självdog. Medlaren mellan monarkin och egendomsägarna var alltför uppenbart värdelös som medlare mellan egendomsägarna och revolutionen. Men han

försvann inte från scenen. Han försökte envist att återuppliva duman som motvikt till sovjeten och uppträdde undantagslöst i centrum för alla försök att stärka kapitalisternas och godsägarnas kontrarevolution. Vi kommer att få höra talas om honom igen.

Den 1 mars tog den provisoriska kommittén itu med bildandet av en ministär och utnämnde till denna de män som duman 1915 rekommenderat tsaren såsom åtnjutande landets förtroende. De var storgodsägare och företagare, oppositionsdeputerade i duman och ledare för Progressiva blocket. Faktum är att den revolution som genomförts av arbetare och soldater, med ett enda undantag, inte fick någon återspeglning i den revolutionära regeringens stab. Undantaget var Kerenskij. Avståndet från Rodzianko till Kerenskij tycktes officiellt representera hela februarirevolutionens spännvidd.

Kerenskij trädde in i regeringen som något av en ambassadör med oinskränkta fullmakter. Hans förbindelse med revolutionen var emellertid en landsortsadvokats som försvarat politiskt åtalade. Kerenskij var ingen revolutionär: han höll till i revolutionens utkanter. Invald i den fjärde duman tack vare sin juridiska ställning blev Kerenskij ordförande i en färglös och karaktärlös fraktion, trudovikerna, den bleksiktiga frukten av en korsning mellan liberalism och narodnikism. Han hade ingen teoretisk utrustning, ingen politisk skolning, ingen förmåga att tänka, ingen politisk vilja. Platsen för dessa egenskaper upptogs av en vaken känslighet, ett eldfångt temperament och den slags vältalighet som varken verkar på tanke eller vilja, utan på nervsystemet. Hans tal i duman, avfattade i en anda av deklamatorisk radikalism som inte sällan lät sig höras, gav Kerenskij, om inte popularitet så åtminstone en viss ryktbarhet. Under kriget hade Kerenskij, såsom patriot, tillsammans med liberalerna betraktat själva idén om en revolution som fördärvlig. Han erkände revolutionen först efter det att den kommit och genom hans pseudopopularitet fångat upp honom och lyft honom till skyarna. Revolutionen blev för honom på ett naturligt sätt identisk med den nya makten. Exekutivkommittén beslöt emellertid att det var en borgerlig revolution och att makten skulle tillhöra bourgeoisien. Denna formel tycktes Kerenskij falsk, om så bara för att den slog igen ministärens dörrar i ansiktet på honom. Kerenskij var med rätta övertygad om att hans socialism inte skulle vara den borgerliga revolutionen till besvär, liksom den borgerliga revolutionen inte heller skulle tillfoga hans socialism någon skada. Dumans provisoriska kommitté beslöt att försöka dra bort denne radikale deputerade från sovjeten och genomförde detta utan svårighet genom att erbjuda honom justitieportföljen, vilken Maklakov redan hade avvisat. Kerenskij hejdade sina vänner i *couloirs* och frågade: Ska jag ta den eller inte? Hans vänner hyste inga som helst tvivel huruvida han skulle ta den. Suchanov, som var mycket vänlig mot Kerenskij vid den här tiden, tillskriver honom senare i sina memoarer ”en övertygelse om någon egen mission... och en enorm irritation över dem som ännu inte kommit underfund med denna mission.” I det långa loppet rådde hans vänner Kerenskij, och med dem Suchanov, att ta portföljen: Vi kommer att vara säkrare på det här sättet – vi kommer att ha vår egen man som talar om för oss vad som pågår bland de där rävaktiga liberalerna. Men medan man föste Kerenskij *sub rosa* mot den synd han trängtade till av hela sitt hjärta, förvägrade exekutivkommitténs ledare honom sin officiella sanktion.

Exekutivkommittén hade, som Suchanov påminde Kerenskij, redan uttalat sig mot att dess medlemmar gick in i regeringen, och att resa frågan igen i sovjeten vore ”inte helt ofarligt”, eftersom sovjeten helt enkelt kunde svara: ”Makten borde tillhöra sovjetdemokratin.” Detta är Suchanovs egna ord, ett otroligt hopkok av naivitet och cynism. Inspiratören till hela denna regeringsmystifikation tillkännager sålunda öppet att Petrogradsovjeten, så tidigt som den 2 mars var i stämning för det *formella* gripandet av den makt som *faktiskt* tillhörde den sedan den 27 februari – att endast bakom ryggen på arbetarna och soldaterna, utan deras vetskap och mot deras faktiska vilja, hade de socialistiska ledarna kunnat expropriera denna makt till förmån för bourgeoisien. I Suchanovs redovisning visar denna uppgörelse mellan

demokraterna och liberalerna alla nödvändiga juridiska kännetecken på ett brott mot revolutionen, en sannskyldig hemlig konspiration mot folkets suveränitet och rättigheter.

I en diskussion om Kerenskij's otålighet viskade exekutivkommitténs ledare att det skulle vara generande för socialisterna att ta tillbaka en bit av makten från dumans medlemmar, när de just hade överlämnat den i sin helhet till dem. Det vore bättre att låta Kerenskij göra det på eget ansvar. Dessa herrar hade sannerligen en osviklig instinkt för att i varje situation finna den allra falskaste och mest tilltrasslade lösning som tänkas kunde. Men Kerenskij ville inte träda in i regeringen i en radikal deputerads kostym; han ville bära den segerrika revolutionens sändebudskappa. För att inte bli hindrad vädjade han varken om sanktion från det parti han uppgav sig vara medlem i, eller från den exekutivkommitté i vilken han var en av viceordförandena. Utan att förvarna ledarna framträdde han på ett plenarsammanträde i sovjeten – det var kaotiska möten under dessa dagar – och begärde ordet för ett speciellt tillkännagivande. I detta tal, som några beskrev som osammanhängande, andra som hysteriskt – däri ligger förvisso ingen motsättning – begärde han de deputerades personliga förtroende, och talade om sin allmänna beredvillighet att dö för revolutionen, och sin omedelbara beredskap för att överta portföljen som justitieminister. Han behövde bara nämna nödvändigheten av fullständig politisk amnesti och åtal mot tsarens ämbetsmän för att vinna ovationsartade applåder från denna oerfarna och ledarlösa församling. ”Denna fars”, erinrar sig Sjljapnikov, ”fyllde många med indignation och avsky inför Kerenskij.” Men ingen sade emot honom. Efter att ha överlämnat makten till bourgeoisien ville socialisterna, som vi hört, undvika att resa frågan inför massorna. Ingen omröstning förekom. Kerenskij beslöt att tolka applåden som en förtroenderöst. På ett sätt hade han rätt. Sovjeten var utan tvivel gynnsamt inställd till att socialister ingick i ministären, och såg däri ett steg mot likvideringen av den borgerliga regering med vilken den inte för ett ögonblick försonat sig. Hur som helst accepterade Kerenskij, och hånade därmed den officiella suveränitetsdoktrinen, den 2 mars posten som justitieminister. ”Han var i högsta grad nöjd med sin utnämning”, berättar oktobristen Sjidlovskij, ”och jag kommer tydligt ihåg hur han, liggande i en fåtölj i den provisoriska kommitténs rum, på ett animerat sätt talade om för oss på vilken ouppnåeligt hög piedestal han tänkte sätta rättvisan i Ryssland.” Han demonstrerade detta när han några månader senare åtalade bolsjevikerna.

Mensjeviken Tjcheidze, på vilken liberalerna – ledda av en lite för enkel beräkning och en internationell tradition – i en svår stund ville lasta av arbetsministeriet, vägrade kategoriskt och förblev sovjetens ordförande. Även om Tjcheidze var mindre briljant än Kerenskij, var han av mer seriöst material.

Den provisoriska regeringens axel, men formellt inte dess ledare, var Miljukov, kadetpartiets obestridde ledare. ”Miljukov var ojämförligt överlägsen sina kolleger i kabinettet”, skrev kadeten Nabokov, efter att han brutit med Miljukov, ”som intellektuell kraft, som en man med enorm, nästan outtömlig kunskap och stor intelligens”. Medan han klandrade Miljukov personligen för den ryska liberalismens skeppsbrott, skrev Suchanov trots detta: ”Miljukov var då den centrala gestalten, alla borgerligt politiska kretsars själ och hjärna... Utan honom hade det inte funnits någon borgerlig politik under revolutionens första period.” Trots en lätt exalterad ton, påvisar dessa rapporter med rätta Miljukovs överlägsenhet gentemot andra politiskt verksamma ur den ryska bourgeoisien. Hans styrka, men också hans svaghet, låg i detta: Han uttryckte mer fullständigt och elegantare än andra på politikens språk den ryska bourgeoisiens öde – det faktum att den historiskt sett fångats i en återvändsgränd. Mensjevikererna grät därför att Miljukov ödelade liberalismen, men det vore riktigare att säga att liberalismen ödelade Miljukov.

Trots sin nyslavism, som värmts upp för imperialistiska syften, förblev Miljukov alltid en borgerlig ”västerlänning”. Hans partis målsättning var alltid den europeiska civilisationens

seger i Ryssland. Men ju längre han gick, desto mer fruktade han de revolutionära vägar som västerlandets folk färdades på. Hans "västerländskhet" reducerade därför sig själv till en kraftlös avund gentemot väst.

Den engelska och franska bourgeoisien skapade ett nytt samhälle till sin egen avbild. Tyskarna kom senare, och de tvingades under en längre tid leva på filosofins vattvälling. Tyskarna uppfann frasen "tankevärlden", som inte finns i engelskan eller franskan. Medan dessa nationer skapade en ny värld tänkte tyskarna ihop en. Men den tyska bourgeoisien, skral vad gäller politisk aktivitet, skapade dock den klassiska filosofin, och det är ingen obetydlig bedrift. Ryssland kom mycket senare. Det översatte förvisso den tyska frasen "tankevärld" till ryska, och detta med flera variationer, men det blottade bara än klarare både dess politiska kraftlöshet och dödliga filosofiska fattigdom. Ryssland importerade idéer likaväl som maskiner, upprättade höga tariffer för de senare och för de förra en karantän av fruktan. Åt dessa kännetecken för sin klass blev Miljukov kallad att ge ett politiskt uttryck

Som före detta historieprofessor i Moskva, författare till betydande lärda verk, grundare av kadetpartiet – en förening av de liberala jordägarna och vänsterintelligentsian – var Miljukov fullständigt fri från den odrägliga halvristokratiska och halvintellektuella politiska dilettantism som präglade majoriteten av de ryska liberala politikerna. Miljukov tog sitt yrke på fullaste allvar och enbart det skiljde honom från mängden.

Före 1905 var de ryska liberalerna vanligen generade över att vara liberala. En anstrykning narodnikism och senare marxism tjänade länge som kamouflagefärg. Denna ganska ytliga och försagda kapitulation inför socialismen inom breda borgerliga kretsar, bland dem ett antal unga företagare, uttryckte avsaknaden av självförtroende hos en klass som framträdde tidigt nog för att koncentrera miljoner i sina händer men alltför sent för att kunna stå i nationens ledning. De skäggiga fäderna, förmögna bönder och butiksägare, hade lagt sina pengar på hög, utan att tänka på sin roll i samhället. Deras söner utexaminerades från universiteten under en period av förrevolutionär intellektuell jäsning, och när de försökte finna sin plats i samhället, gjorde de sig ingen brådska att ta upp liberalismens hopplappade och urblekta fana, som redan nöts ut i avancerade länder. Under en tidsperiod gav de en del av sina själar, och till och med en del av sina inkomster, till revolutionärerna. Detta gäller särskilt representanterna för de fria yrkena. Ett ansevärt antal av dem passerade genom ett stadium av socialistiska sympatier i sin ungdom. Professor Miljukov fick aldrig den här barnsjukdomen. Han var organiskt borgerlig och skämdes inte för det.

Det är sant att Miljukov i samband med den första revolutionen inte helt avvisade idén om att använda de revolutionära massorna – med hjälp av tämjda och välutbildade socialistpartier. Witte berättar, att när han höll på att bilda sitt konstitutionella kabinett i oktober 1905, och vädjade till kadeterna att "hugga av sin revolutionära svans", blev svaret att de lika lite kunde fortsätta utan revolutionens väpnade styrkor som Witte utan armén. I allt väsentligt var det en bluff redan då: för att höja sitt eget pris försökte kadeterna att skrämma Witte med de massor som de själva fruktade. Det var just erfarenheten av 1905 som övertygade Miljukov om att revolutionens verkliga krafter, massorna, hur starka de liberala sympatierna bland intelligentsians socialistgrupper än kunde vara, aldrig skulle ge upp sina vapen till bourgeoisien, och att de var farligare ju bättre beväpnade de var. När han öppet förklarade att den röda fanan bara var en röd tygtrasa, avslutade Miljukov till allas lättnad en romans som ingen egentligen på allvar hade inlett. Den så kallade intelligentsians isolering från folket har varit ett av den ryska journalistikens traditionella ämnen – och med "intelligentsia" menar liberalerna, i motsats till socialisterna, alla de "bildade", dvs. besuttna klasserna. Ända sedan det visade sig att denna isolering var till sådan olycka för liberalerna under den första revolutionen, har de "bildade" klassernas ideologer levt i en slags oupphörlig väntan på domedagen. En av de liberala skribenterna, en filosof som inte låtit sig tyglas av politikens

nödlägen, har uttryckt denna fruktan för massorna med en exstatisk kraft som påminner om Dostojevskijs epileptiska reaktion: ”Vad vi än står för, får vi inte drömma om att förena oss med folket – vi måste frukta det mer än alla förföljelser från regeringen, och vi måste ge vårt tack till den regering som med sina fängelser och bajonetter ensam beskyddar oss mot folkets vildsinthet.” Kunde liberalerna med sådana politiska känslor rimligen drömma om att leda en revolutionär nation? Hela Miljukovs politik bär hopplöshetens prägel. I den nationella krisens ögonblick överväger hans parti att smita undan motgången, inte ta itu med den.

Som författare är Miljukov tung, långrandig och tröttsam. Han har samma egenskaper som talare. Utsmyckning är något onaturligt för honom. Detta kunde ha varit en fördel om Miljukovs småsnåla politik inte så uppenbart hade behövt en förklädning – eller om den åtminstone hade haft en objektiv förklädning i form av en stor tradition. Det fanns inte ens en liten tradition. Den officiella politiken i Frankrike – kvintessensen av borgerlig trolöshet och självförhävelse – har två mäktiga allierade: tradition och retorik. Samtidigt som de främjar varandra omger de varje borgerlig politiker med ett skyddsräcke, till och med en sådan prosaisk kanslist för de besuttna som Poincaré. Det är inte Miljukovs fel att han inte hade några lysande föregångare, och att han var tvungen att föra en politik av borgerlig självförhävelse vid Europas och Asiens gränser.

”Vid sidan av sympati för Kerenskij”, läser vi i socialistrevolutionären Sokolovs memoarer, ”kände man från början en mäktig och öppen, och ändå ganska underlig, antipati för Miljukov. Jag förstod inte då, och gör det fortfarande inte, varför denne respektable samhällsreformator var så impopulär.” Om kälkborgarna hade förstått orsaken till sin beundran för Kerenskij och sin avsky för Miljukov, skulle de inte längre ha varit kälkborgare. Borgaren i gemen tyckte inte om Miljukov, eftersom Miljukov alltför prosaiskt och nyktert, utan omsvep, gav uttryck för den ryska bourgeoisieens politiska väsen. Borgaren såg, när han betraktade sig själv i Miljukovs spegel, att han var menlös, egenkär och feg; och han blev, som så ofta händer, förnärad på spegeln.

Med en blick på den liberale borgarens misslynta grimaser, anmärkte Miljukov å sin sida, lugnt och förtröstansfullt: ”Människan i gemen är en tok.” Han uttalade dessa ord utan irritation, nästan smekamt, som om han ville säga: Idag förstår han mig inte, men för all del, han kommer att förstå senare. Miljukov var förvissad om att bourgeoisie inte skulle svika honom, att den skulle lyda situationens logik och följa honom, ty det fanns ingen annan väg för den att gå. Och efter februarirevolutionen följde verkligen alla borgerliga partier honom, kadetledaren, även de på högerkanten, medan de okvädade och till och med förbannade honom.

Med de demokratiska politikerna av socialistisk kulör, män av Suchanovs typ, var det helt annorlunda. Denne var ingen vanlig kälkborgare, utan tvärtom en yrkespolitiker, en expert i sin lilla bransch. Han kunde verka intelligent, eftersom man alltför tydligt kunde se den ständiga kontrasten mellan vad han ville och vad han uppnådde. Men han intellektualiserade och stövlade på och tråkade ut. För att kunna leda honom bakom sig var det nödvändigt att bedra honom genom att erkänna hans verkliga självständighet, till och med anklaga honom för att vara självsvåldig, och synnerligen begiven på att ge order. Detta smickrade honom och förlikade honom med rollen som hjälpreda. Det var under samtal med just sådana socialistiska intelligensaristokrater som Miljukov kastade ur sig frasen: ”Människan i gemen är en tok.” Detta var ett utsökt smicker: ”Bara du och jag är intelligenta.” Faktum är att Miljukov i just det här ögonblicket hakade fast en ring i nosen på sina demokratiska vänner. Genom denna nosring blev de senare ledda ur vägen.

Miljukovs personliga impopularitet hindrade honom från att stå i regeringens ledning. Han tog utrikesministeriet, vilket hade varit hans specialitet i duman.

Revolutionens krigsminister var den store Moskvaföretagaren Gutjkov, som vi redan är bekanta med – i sin ungdom liberal med ett äventyrligt temperament, men som efteråt, samtidigt med den första revolutionens nederlag, blev storbourgeoisens betrodde man under Stolypin. Upplösandet av de två första dumorna, dominerade av kadeterna, ledde till regeringsskiftet den 3 juni 1907, som förändrade vallagarna till förmån för Gutjkovs parti. Det blev det ledande i de två följande dumorna och fortsatte att så vara ända fram till revolutionen. Vid avtäckningen av ett monument över Stolypin, i Kiev 1911, som dödats av en terrorist, böjde sig Gutjkov tyst ner mot marken, samtidigt som han lade ner en krans: Det var en gest i namn av hans egen klass. I duman ägnade sig Gutjkov i huvudsak åt frågan om ”militärmakt” och gick vad krigsförberedelserna anbelangar hand i hand med Miljukov. I ställningen som ordförande för den centrala militärindustriella kommittén förenade Gutjkov företagarna under en patriotisk oppositionsfana – utan att för den skull hindra ledarna för Progressiva blocket, Rodzianko inräknad, från att skaffa sig provision på militärkontrakt. Myten om palatsrevolutionen gav Gutjkovs namn en revolutionär klang. En före detta polischef försäkrade därtill att Gutjkov ”hade tillåtit sig att i privata samtal om monarken göra bruk av i högsta grad förolämpande tillmälen.” Detta kunde mycket väl vara sant, men i det avseendet var Gutjkov inget undantag. Den gudfruktiga tsarinnan hatade Gutjkov, var frikostig med råa skymford om honom i sina brev och uttryckte förhoppningen att han skulle hänga ”från ett högt träd”. Men tsarinnan hade många andra i åtanke för samma upphöjda ställning. Nåväl, denne man som böjde sig mot jorden för att hedra den första revolutionens bödel blev i alla fall krigsminister i den andra.

Jordbruksminister var kadeten Sjingarev, en provinsläkare som senare blev deputerad i duman. Hans nära bundsförvanter i partiet betraktade honom som en ärlig medelmåtta, eller, som Nabokov uttryckte det, ”en rysk landsortsintellektuell, utformad i småstads- eller länsformat, snarare än efter en nationell skala.” Hans obestämda radikalism från tidigare år hade för länge sedan sköljts bort, och Sjingarevs huvudbekymmer var nu att visa upp sin statsmannamässiga mognad inför de besuttna klasserna. Fastän det gamla kadetprogrammet talade om ”konfiskering av jordegendomar med skälig gottgörelse”, tog ingen av egendomsägarna detta program på allvar – särskilt inte nu under krigsinflationens år. Och Sjingarev gjorde till sin huvuduppgift att försena besluten angående jordbruksproblemet, genom att lura bönderna med förespeglningar om den konstituerande församling som kadeterna inte ville sammankalla. Februarirevolutionen var förutbestämd att bryta nacken av sig på jordfrågan och krigsfrågan. Sjingarev hjälpte till så gott han kunde.

Finansportföljen gavs åt en ung man vid namn Teresjtjenko. ”Var fick man tag i honom?”, frågade alla häpet varandra i Tauriska palatset. De välinformerade förklarade att denne var ägare till sockerfabriker, jordegendomar, skogar och andra oräkneliga egendomar, värda ett åttiototal miljoner rubel i guld, att han var ordförande i militärindustriella kommittén i Kiev, i besittning av ett gott franskt uttal, och dessutom balettkännare. Och man tillade – vilket var ännu viktigare – att Teresjtjenko som Gutjkovs favorit, nästan hade tagit del i den stora sammansvärjning som skulle störta Nikolaus II. Den revolution som satte stopp för sammansvärjningen var till stor hjälp för Teresjtjenko.

Under loppet av dessa fem februaridagar som den revolutionära striden varade på huvudstadens kalla gator, svävade framför oss vid ett flertal tillfällen, liksom en skugga, gestalten av en liberal ur adlig familj, sonen till en gammal tsarminister, Nabokov – nästan symbolisk i sin självbelåtna oklanderlighet och torra självförhåvelse. Nabokov tillbringade resningens avgörande dagar inom sitt kanslis fyra väggar, eller i sitt hem, ”i enformig och orolig väntan.” Han blev nu allmän administratör för den provisoriska regeringen, i praktiken minister utan portfölj. Från sin Berlinexil, där han till slut dödades av en förlupen kula från en vitgardist,

lämnade han efter sig minnen om den provisoriska regeringen som inte är utan intresse. Låt oss räkna honom detta till godo.

Men vi har glömt att nämna premiärministern furst Lvov – honom glömde förresten alla bort under de allvarligaste ögonblicken under hans korta ämbetsperiod. När Miljukov den 2 mars föreslog den nya regeringen ett möte i Tauriska palatset, beskrev han furst Lvov som ”inkarnationen av det ryska samhällsmedvetande som tsarregimen förföljt så.” Senare, i sin revolutionshistoria, anmärker Miljukov försiktigt att i ledningen för regeringen sattes furst Lvov, ”personligen föga känd av majoriteten inom den provisoriska kommittén”. Historikern försöker här befria politikern från ansvaret för detta val. Faktum är att fursten sedan länge hade varit medlem i kadetpartiet och tillhörde dess högerflygel. Efter den första dumans upplösning, vid det berömda mötet med deputerade i Viborg, vilka riktade sig till folket i enlighet med den förorättade liberalismens ritual: ”Vägra betala skatt!” var furst Lvov närvarande men undertecknade inte appellen. Nabokov berättar att fursten omedelbart vid sin ankomst till Viborg kände sig illamående, och hans illamående ”tillskrevs det känslomässiga tillstånd i vilket han befann sig”. Fursten var uppenbarligen inte skapt för revolutionär upphetsning. Denne moderate furste tolererade i de organisationer som han administrerade, på grund av en politisk likgiltighet som såg ut som vidsynthet, ett stort antal vänsterintellektuella, före detta revolutionärer, socialistiska patrioter och värnpliktsvägrare. De arbetade lika bra som byråkraterna, utnyttjade inte sin ställning ohederligt, och skapade dessutom en skenbar popularitet för fursten. Furste, rik och liberal – detta gjorde stort intryck på genomsnittsborgaren. Av den anledningen var furst Lvov till och med under tsaren inbokad på premiärministerposten. För att summera det hela i ett enda uttryck: februarirevolutionens regeringsöverhuvud var kort sagt en lysande, men erkänt tom fläck. Rodzianko skulle åtminstone ha varit färgstarkare.

Enligt legenden börjar den ryska statens historia med en berättelse i *Nestorskrönikan* om att delegater från de slaviska stammarna gick till de skandinaviska furstarna med denna begäran: ”Kom och härska och var våra furstar.” De ömkliga representanterna för socialdemokratin omvandlade denna historiska legend till ett faktum – inte i det nionde utan i det tjugonde århundradet, och med den skillnaden att de inte vände sig till furstar på andra sidan havet utan till sina egna furstar hemma. Som ett resultat av arbetarnas och soldaternas segerrika uppror framträdde sålunda vid regeringsrodret en handfull av de allra rikaste godsägarna och företagarna, beaktansvärda för mindre än ingenting, politiska dilettanter utan program – och i ledningen för dem en furste med en stark motvilja mot upphetsning.

Den nya regeringens sammansättning hälsades med tillfredsställelse på de allierades ambassader, i de borgerliga och byråkratiska salongerna och inom vida kretsar av mellanbourgeoisien och en del av småbourgeoisien. Furst Lvov, oktobristen Gutjkov, kadeten Miljukov – dessa namn lät förtroendeingivande. Kerenskijs namn kanske fick några ögonbryn att höjas bland de allierade, men de blev inte särskilt uppskrämda. De mer framsynta förstod: Trots allt pågår det en revolution i landet; med en sådan stadig draghäst som Miljukov kan en yster parkamrat bara vara till hjälp. Så måste den franske ambassadören Paléologue, en stor älskare av ryska metaforer, ha uttryckt det.

Bland arbetarna och soldaterna skapade regeringens sammansättning en omedelbar känsla av fientlighet, eller i bästa fall en tystlåten häpnad. Namn som Miljukov eller Gutjkov lockade inte fram några välkomsthälsningar i vare sig fabrik eller kasern. Det existerar inte så få vittnesmål om detta. Officeren Mstislavskij rapporterar om sina soldaters trumpna bestörtning över att makten hade övergått från en tsar till en furste: Är detta värt att spilla blod för? Stankevitzj, en man i Kerenskijs intimare krets, gjorde sina inspektionsronder i sin ingenjörsbataljon, kompani för kompani, och förordade den nya regeringen, som han själv betraktade som den bästa möjliga och om vilken han talade med stor entusiasm: ”Men jag

kände en kyla bland åhörarna.” Först när officeren nämnde Kerenskij fick han soldaterna att ”lysa upp av verklig belåtenhet”. Vid det laget hade den borgerliga samhällsopinionen redan förvandlat Kerenskij till revolutionens centrala huvudhjärte. Soldaterna önskade, i större utsträckning än arbetarna, att i Kerenskij se en motvikt till den borgerliga regeringen, och undrade bara varför han var där ensam. Kerenskij var emellertid ingen motvikt, utan en polerad yta, en dekoration. Han försvarade samma intressen som Miljukov, fast med magnesiumblixtar.

Vilken var landets verkliga författning sedan den nya makten införts?

Den monarkistiska reaktionen lurade i vassen. När flodvågen började ebba ut, samlade sig egendomsägare av alla slag och riktningar omedelbart runt kadetpartiet, vilket plötsligt hade blivit det extrema högerpartiet – på den öppna arenan.

Massorna gick i allt större utsträckning över till socialisterna, vilka de identifierade med sovjeten. Inte bara arbetarna och soldaterna i de enorma garnisonerna bakom fronten, utan också städernas småfolk – reparatörer, torghandlare, lägre tjänstemän, droskförare, portvakter och tjänstefolk av alla slag – som kände sig främmande inför den provisoriska regeringen och dess ämbetsverk, sökte en mer näralliggande och mer tillgänglig myndighet. I ständigt ökande antal syntes bondedelegater i Tauriska palatset. Massorna välldes in i sovjeten som genom revolutionens triumfportar. Allt som blev kvar utanför sovjetens gränser tycktes falla utanför revolutionen och tycktes på något sätt tillhöra en annan värld. Och så var det i verkligheten. Bortom sovjetens skrankor fanns nu bara egendomsägarnas värld, i vilken alla färger nu blandades ihop till en grårosa skyddsfärg.

Inte alla arbetande massor valde sovjeten; alla vaknade inte på samma gång; alla skikt bland de förtryckta vågade inte ögonblickligen tro att revolutionen angick dem. I mångas medvetande rörde sig bara ett obestämt hopp. Men alla de aktiva elementen bland massorna strömmade in i sovjeten, och aktivitet tar överhanden i revolutionstider. Eftersom massaktiviteten växte från dag till dag breddades sovjetens bas dessutom kontinuerligt. Den var revolutionens enda verkliga grundval.

I Tauriska palatset fanns två halvvar; duman och sovjeten. Exekutivkommittén trängdes först ihop i några trånga sekreterarrum, genom vilka en mänsklig flod oavbrutet flöt. Dumans deputerade försökte känna sig som ägare i sina överdådiga rum. Men barriärerna sveptes snart iväg av revolutionens flodvåg. Trots ledarnas obeslutsamhet, bredde sovjeten oemotståndligt ut sig och duman trängdes ihop på bakgården. De nya styrkeförhållandena banade sig väg överallt.

Deputerade i Tauriska palatset, officerare på sina regementen, befälhavare i staberna, direktörer och chefer på fabriker, vid järnvägarna, på telegrafkontoren, jordägare och förvaltare av egendomar – alla kände de sig under dessa första revolutionsdagar utsatta för massornas misstänksamma och oförtröttliga granskning. I dessa massors ögon var sovjeten ett organiserat uttryck för deras misstro mot alla som hade förtryckt dem. Sättarna följde misstroget texten på de artiklar de satte, järnvägsarbetare bevakade ivrigt och vaksamt militärtågen, telegrafisterna gick helt upp i omläsning av telegramtexter, soldater tittade sig misstänksamt omkring varje gång deras officer gjorde en rörelse, arbetarna avlägsnade från fabriken en förman tillhörande svarta hundradena och tog under observation in en liberal chef. Duman blev, från och med revolutionens första timme, och den provisoriska regeringen från och med sina första dagar, reservoarer till vilka en oavbruten ström av klagomål och protester strömmade från samhällets övre skikt: protester mot ”övergrepp”, bedrövade kommentarer och dystra förutsägelser.

”Utan bourgeoisien kan vi inte sköta regeringsapparaten”, resonerade den socialistiska småbourgeoisien med en försynt blick upp på de ämbetsbyggnader där den gamla regeringens skelett blickade ut med tomma ögonhål. Problemet löstes genom att sätta något slags liberalt huvud på den institution som revolutionen halshuggit. De nya ministrarna gick in på de tsaristiska ämbetsverken, tog i besittning hela apparaten av skrivmaskiner, telefoner, telegrambud, stenografer och kontorister, och blev från dag till dag varse att maskineriet gick på tomgång.

Kerenskij berättade senare hur den provisoriska regeringen ”på den tredje dagen av allrysk anarki tog makten i sina händer, när det över hela det ryska riket inte bara saknades regeringsmakt utan bokstavligt talat inte fanns en enda polis.” Arbetar- och soldatdeputerades sovjet, som stod i ledningen för miljontals människor, räknades inte; den var naturligtvis bara en del av anarkin. Landets föräldralösa tillstånd sammanfattas för Kerenskij del i polisernas försvinnande. Denna trosbekännelse av den minister som stod längst till vänster ger oss nyckeln till hela regeringens politik.

Provinsguvernörernas plats upptogs, på furst Lvovs order, av ordförandena i provinsernas zemstvoförsamlingar, vilka föga skilde sig från sina företrädare. Allt som oftast var de feudala godsägare som betraktade till och med guvernörerna som jakobiner. I länens ledning stod ordförandena för länens zemstvoförsamlingar. Befolkningen kände under det nya namnet ”kommisariater” igen sina gamla fiender. ”Ny presbyter är blott gammal präst i större format”, som Milton en gång sade om den fega presbyterianska reformationen. Provins- och distriktskommisariaterna tog skrivmaskinerna, korrespondensen och kontoristerna i besittning från guvernörerna och polischeferna, bara för att komma underfund med att de inte ärvt någon verklig makt. Det verkliga livet både i provinserna och i länen koncentrerades till sovjeten. Ett dubbelmaktssystem härskade sålunda nerifrån och upp. Men i provinserna var sovjetledarna, just dessa socialistrevolutionärer och mensjeviker, av lite enklare slag och nekade inte överallt att ta den makt som hela situationen tvingade på dem. Som ett resultat av detta kom provinskommisariaternas aktivitet att huvudsakligen bestå i att inlägga besvär över det fullständigt omöjliga i att fullgöra sina ämbetsplikter.

Två dagar efter bildandet av den liberala ministären kände bourgeoisien att den inte förvärvat makten, utan förlorat den. Trots Rasputinklickens alla fantastiska infall före revolutionen, hade dess makt varit begränsad. Bourgeoisien inflytande på regeringen hade varit enormt. Rysslands själva deltagande i kriget var mer ett verk av bourgeoisien än av monarkin. Men huvudsaken var att tsarregeringen hade garanterat de besuttna deras fabriker, jord, banker, hus och tidningar; den var följaktligen i de allra viktigaste frågorna deras regering. Februari-revolutionen förändrade situationen i två motsatta riktningar: Den överlämnade högtidligt maktens yttre attribut till bourgeoisien, men på samma gång tog den ifrån bourgeoisien den andel i det faktiska styret som den åtnjutit före revolutionen. Tidigare anställda i zemstvoförsamlingarna där furst Lvov var chef, och i den militärindustriella kommittén där Gutjkov förde befälet, blev idag, under beteckningen socialistrevolutionärer och mensjeviker, herrar över situationen i landet och vid fronten, i staden och i byn. De utnämnde Lvov och Gutjkov till ministären, och slog fast villkoren för deras arbete som om de anställde uppässare.

Efter att ha skapat en borgerlig regering kunde exekutivkommittén å den andra sidan inte bestämma sig, som Bibelns Gud, för att kalla skapelsen god. Tvärtom, den gjorde sig stor brådska att öka avståndet mellan sig själv och sina händers verk och tillkännagav att den avsåg att ge den nya makten sitt stöd bara i den utsträckning som den uppriktigt tjänade den demokratiska revolutionen. Den provisoriska regeringen visste mycket väl att den inte kunde överleva en enda timme utan den officiella demokratins stöd. Men detta stöd utlovades bara som belöning för gott uppförande – dvs. för fullgörandet av uppgifter som var den främmande, och vilka demokratin själv betackat sig för att fullgöra. Regeringen visste aldrig

inom vilka gränser den skulle våga visa sin halvt insmugglade suveränitet.

Exekutivkommitténs ledare kunde inte alltid ge den råd, eftersom det var svårt för dem att gissa exakt var missnöje skulle bryta ut inom deras egna led, som ett uttryck för massornas missnöje. Bourgeoisien låtsades att socialisterna svek dem. Socialisterna i sin tur var rädda att liberalerna, med sina förhastade krav, skulle sätta massorna i rörelse och komplicera en situation som var svår nog ändå. ”I den utsträckning som” – denna tvetydiga formel satte sin prägel på hela perioden före oktober. Den blev den juridiska formeln för den inre lögn som var inbyggd i februarirevolutionens blandregim.

För att sätta press på regeringen valde exekutivkommittén en särskild kommission som den artig men löjligt nog kallade ”kontaktkommissionen”. Den revolutionära maktens organisation grundades sålunda på principen om ömsesidig övertalning. Den mystiske författaren Merezkovskij kunde bara i Gamla testamentet hitta en föregångare till en sådan regim: Israels kungar hade sina profeter. Men Bibelns profeter, liksom den siste Romanovs profeter, brukade åtminstone ta emot förslag direkt från himlen, och kungarna vågade inte motsätta sig dessa. På så sätt säkrades en överhöghet. Med sovjetens profeter var det helt annorlunda: De sporrades enbart av det egna begränsade förståndet. De liberala ministrarna trodde för övrigt att inget gott kunde komma från sovjeten. Tjcheidze, Skobelev, Suchanov och andra sprang till regeringen och försökte pratsjukt övertala den att göra någon eftergift; ministrarna satte sig på tvären, delegaterna skulle återvända till exekutivkommittén, försöka påverka den med regeringens auktoritet, återigen sätta sig i förbindelse med ministrarna och så börja om igen från början. Det här invecklade kvarnhjulet dög aldrig att mala med.

Inom kontaktkommissionen klagade alla. Gutjkov fällde särskilt tårar över den oreda i armén som sovjeternas efterlåtenhet förorsakat. Emellanåt ”spillde” revolutionens krigsminister ”i ordets egentliga bemärkelse... tårar, eller åtminstone torkade han ivrigt sina ögon med näsduken”. Han hade helt rätt i tanken att det ingår i profetens sysslor att torka den smordes tårar.

Den 9 mars telegraferade stabschefen, general Alexejev, till krigsministern: ”Det tyska oket är nära enbart om vi ger efter för sovjeten.” Gutjkov svarade honom tårfyllt: ”Ack, regeringen har ingen verklig makt; trupperna, järnvägarna, posten och telegrafan är i sovjetens händer. Det är helt enkelt så att den provisoriska regeringen bara existerar så länge sovjeten tillåter det.”

Vecka lades till vecka, men läget förbättrades inte det minsta. Tidigt i april, när den provisoriska regeringen sände dumadeputerade till fronten, gav man dem direktiv, med gnisslande tänder, att inte röja några meningsskiljaktigheter med sovjetdelegaterna. Under hela resan kände sig de liberala deputeraderna som om de befann sig i en konvoj, men de visste också att de utan denna, trots sina högtidliga rekommendationsbrev, inte bara kunde närma sig soldaterna, utan inte ens kunde få några sittplatser på tågen. Denna prosaiska detalj i prins Mansyrevs memoarer kompletterar på ett utmärkt sätt Gutjkovs brevväxling med staben om februarikonstitutionens innersta natur. Ett av de reaktionära kvickhuvudena karakteriserade situationen tämligen väl: ”Den gamla regeringen är i fängelse och den nya i husarrest.”

Men hade den provisoriska regeringen inget annat stöd än det tvivelaktiga från sovjetledarna? Vad hade det blivit av de besuttna klasserna? Det här är en grundläggande fråga. Försenad genom sitt förflutna med monarkin, hade de besuttna klasserna skyndat sig att fylkas kring en ny axel efter revolutionen. Handels- och industrirådet, som representerade hela landets förenade kapital, hyllade den 2 mars riksdumans handling och förklarade sig stå ”helt och hållet till förfogande” för dess kommitté.

Zemstvoförsamlingarna och stadsdumorna slog in på samma kurs. Den 10 mars uppmanade till och med den förenade adelns råd, tronens grundval, hela Rysslands folk på den vältaliga feghetens språk ”att sluta upp kring den provisoriska regeringen såsom varande den enda lagliga makten i Ryssland”. Nästan samtidigt började de besuttna klassernas institutioner och organ att brännmärka dubbelmakten och lägga skulden för oredan på sovjeten – till en början försiktigt men sedan allt djärvare och djärvare. Företagarna följdes snart av tjänstemännen, de samlade fria yrkena och de statligt anställda. Den förenade liberala pressen startade en kampanj ”för en enda högsta makt”, vilken under de följande månaderna blev till en eldstorm runt sovjetens ledning. Alla dessa saker tillsammans såg synnerligen imponerande ut. Det enorma antalet institutioner, välkända namn, resolutioner, artiklar, det beslutsamma tonfallet – allt detta fick en ofrånkomlig effekt på kommitténs lättpåverkade ledare. Och ändå fanns det ingen verklig kraft bakom denna hotfulla parad av de besuttna klasserna. Vad sägs om egendomens kraft?, sade de småborgerliga socialisterna som svar till bolsjevikerna. Egendom är en relation människor emellan. Den representerar en enorm makt så länge den är allmänt erkänd och understödd av det tvångssystem som kallas lag och stat. Men det säregna i den föreliggande situationen var att massorna hade ifrågasatt hela det gamla systemet av rättigheter. I fabriken betraktade arbetarna mer och mer sig själva som ägarna och cheferna som objudna gäster. Ännu otryggare kände sig godsägarna i provinserna, öga mot öga med de vresigt hämndlystna musjikerna, och långt ifrån den regeringsmakt på vars existens man, tack vare avståndet till huvudstaden, ett tag litade. Egendomsägarna som berövats möjligheten att använda sin egendom eller skydda den, upphörde att vara riktiga fastighetsägare och blev förskrämda källborgare som inte förmådde ge något stöd åt regeringen av det enkla skälet att de själva behövde stöd. De började snart förbanna regeringen för dess svaghet, men de förbannade därmed bara sitt eget öde.

Under de här dagarna tycktes exekutivkommitténs och ministeriets gemensamma aktivitet ha som mål att demonstrera att regeringskonsten i revolutionstider består i att prata bort tiden. För liberalernas del var detta en medvetet uppgjord plan. Det var deras fasta övertygelse att alla åtgärder utom en måste uppskjutas: lojalitetseden till ententen.

Miljukov gjorde sina kolleger förtrogna med de hemliga fördragen. Kerenskij lät dem passera genom det ena örat och ut genom det andra. Uppenbarligen blev bara prokuratorn för Heliga synoden, en viss Lvov, en överraskningarnas man, namne till premiärministern men ingen furste, fruktansvärt indignerad och kallade till och med fördragen ”stråtröveri och svindleri” – vilket nog tveklöst framkallade ett nedlåtande leende från Miljukov (”Människan i gemen är en tok”) och ett fridsamt förslag om att återgå till dagordningen. Regeringens officiella deklaration lovade att sammankalla en konstituerande församling snarast möjligt – datumet för detta fastslogs emellertid avsiktligt inte. Ingenting sades om regeringsformen: De hoppades fortfarande kunna återvända till monarkins svunna parad. Men deklarationens verkliga kärnpunkt bestod i dess löfte att föra kriget vidare till seger, och ”utan att vika genomföra de överenskommelser som gjorts med våra allierade”. Vad de mest hotande problemen i folkets levnadsvillkor anbelangar hade revolutionen tydligen genomförts bara för att tillkännage: Allt förblir som förr. Eftersom demokraterna gav en nästan mystisk betydelse åt erkännandet av ententen – en liten köpman är ingenting att räkna med förrän banken ger honom kredit – svalde exekutivkommittén i tysthet den imperialistiska deklarationen från den 6 mars.

”Inte ett enda av demokratins officiella organ”, klagar Suchanov ett år senare, ”reagerade offentligt på den provisoriska regerings deklARATION, vilken fick vår revolution att misskrediteras inför det demokratiska Europa i själva födelseögonblicket.”

Den 8 mars utfärdades slutligen ett amnestidekret från ministerlaboratoriet. Vid det laget hade fängelseportarna öppnats av folket över hela landet, politiska flyktingar återvände i en massiv

ström med möten, hurrarop, militära tal och blommor. Dekretet lät som ett försenat eko från regeringsbyggnaderna. Den tolfte tillkännagav man dödsstraffets upphävande. Fyra månader senare återinfördes det i armén. Kerenskij lovade att lyfta rättvisan till oerhörda höjder. I stundens hetta verkställde han faktiskt en resolution från exekutivkommittén om att representanter för arbetarna och soldaterna skulle introduceras som medlemmar i domstolarna. Detta var den enda åtgärd i vilken man kunde känna revolutionens hjärta slå, och det fick håret att resa sig på rättvisans eunucker. Men det stannade också vid detta. Advokaten Demjanov, en viktig ämbetsman i Kerenskij's ministerium, också han "socialist", beslutade att anamma principen om att låta alla tidigare ämbetsmän kvarstå på sina poster. För att citera hans egna ord: "En revolutionär regeringspolitik bör aldrig förolämpa någon i onödan." Detta var i grund och botten den vägledande principen för hela den provisoriska regeringen, vilken mest av allt fruktade att förolämpa någon ur de besuttna klassernas kretsar eller den tsaristiska byråkratin. Inte enbart domarna, utan till och med den tsaristiska regimen's åklagare, förblev på sina poster. Massorna kunde förvisso bli förolämpade. Men det var sovjetens sak; massorna hamnade aldrig inom regeringens synfält.

Den enda sak som kunde föra tanken till en frisk bris togs upp av den ovan nämnda temperamentsfulle prokuratorn, Lvov, som avlade en officiell rapport om de "idioter och skurkar" som satt i Heliga synoden. Ministrarna lyssnade till hans saftiga karaktäriseringar med en viss bävan, men synoden fortfor att vara en statlig institution och den grekiska ortodoxin statsreligion. Till och med synodens sammansättning förblev oförändrad. En revolution bör inte gräla på någon!

Riksrådets medlemmar – trogna tjänare åt två eller tre kejsare – satt kvar, eller fortsatte åtminstone att lyfta sina löner. Och detta faktum fick snart symbolisk betydelse. I fabriker och kaserner protesterade man högljutt. Exekutivkommittén var bekymrad. Regeringen ägnade två sammanträden åt att debattera frågan om framtiden för riksrådets medlemmar och deras löner, och kunde inte komma fram till något beslut. Varför störa dessa respektabla människor, bland vilka vi förresten har många goda vänner?

Rasputinministrarna befann sig fortfarande i fängelse, men den provisoriska regeringen skyndade sig att rösta igenom en pension åt dem. Detta lät som rena hånet, eller en röst från en annan värld. Men regeringen ville inte förolämpa sina företrädare, även om de satt bakom lås och bom.

Senatorerna fortsatte att dåsa i sina broderade jackor, och när en vänstersenator, Sokolov, som nyss utnämnts av Kerenskij, vågade uppträda i svart bonjour, avlägsnade man honom stillsamt från hallen. Dessa tsaristiska lagstiftare var inte rädda för att förolämpa februarirevolutionen, när de väl övertygats om att dess regering var tandlös.

Karl Marx ansåg att marsrevolutionen i Tyskland misslyckades på grund av att den "bara reformerade de allra högsta politiska kretsarna och lämnade alla skikt därunder orörda – den gamla byråkratin, den gamla armén och de gamla domarna, vilka fötts och växt upp och åldrats i absolutismens tjänst." Socialister av Kerenskij's typ sökte räddningen exakt där Marx såg orsaken till misslyckandet. Och de mensjevikiska marxisterna stod på Kerenskij's sida, inte på Marx.

Det enda område inom vilket regeringen visade initiativförmåga och revolutionärt tempo var lagstiftning om aktieinnehav. Här utfärdades reformdekretet den 17 mars. Nationella och religiösa begränsningar upphävdes bara två dagar senare. Det fanns en hel del folk i regeringsstaben, förstår ni, som hade lidit under den gamla regimen, om så bara av brist på aktieaffärer.

Arbetarna begärde otåligt åtta timmars arbetsdag. Regeringen låtsades vara döv på båda öronen. Dessutom är det krigstid, och alla borde offra sig för fosterlandet. För övrigt är det sovjetens sak: Låt den lugna ned arbetarna.

Ännu mer hotfull var jordfrågan. Här var det verkligen nödvändigt att göra någonting. Sporrad av profeterna beordrade jordbruksministern Sjingarev att lokala jordkommittéer skulle bildas, men var dock förståndig nog att avstå ifrån att definiera deras uppgifter och funktioner. Bönderna hade fått för sig att dessa kommittéer borde ge dem jord, Jordägarna ansåg att dessa kommittéer borde skydda deras egendom. Från allra första början drogs musikens snara, som var mer obarmhärtig än andras, åt runt februariregimens hals.

I enlighet med den officiella doktrinen hänsköts alla de problem som förorsakat revolutionen till den konstituerande församlingen. Hur kunde man vänta sig att dessa oförvitliga demokrater skulle föregå den nationella viljan, när de inte ens lyckats sätta Michail Romanov gränse över den? Förberedelsen för en nationell representation gjordes med sådan byråkratisk tungroddhet och avsiktlig förhållning att den konstituerande församlingen själv blev till en hägring. Först den 25 mars, nästan en månad efter resningen – en månad av revolution! – beslöt regeringen att sammankalla en otymplig specialkonferens i syfte att utarbeta en vallag. Men konferensen blev aldrig av. I sin *Revolutionens historia* – vilken är lögnaktig från början till slut – fastslår Miljukov förvirrat att ”specialkonferensens arbete”, som resultat av diverse svårigheter, ”aldrig kom igång under den första regeringen”. Svårigheterna fanns inbyggda i konferensens konstitution och i dess funktion. Hela tanken var att skjuta upp den konstituerande församlingen till bättre tider; till segern, till freden eller till Kornilovs första dag.

Den ryska bourgeoisien, som kom alltför sent till världen, var in i döden hatisk till revolutionen. Men dess hat hade ingen styrka. Den var tvungen att bida sin tid och manövrera. Eftersom den var oförmögen att stöta och strypa revolutionen, räknade bourgeoisien med att svälta ut den.

Kapitel XI: Dubbelmakt

Vad konstituerar kärnan i en dubbelmakt? Vi måste dröja vid den här frågan eftersom den aldrig blivit tillräckligt belyst i den historiska litteraturen. Och likväl är denna dubbelmakt ett distinkt tillstånd i samhällskriser och på inget vis något säreget för den ryska revolutionen 1917, även om den tydligast gav sig till känna däri.

Antagonistiska klasser finns i alla samhällen och en klass som saknar makt försöker ofrånkomligen att i viss utsträckning vrida regeringens inriktning till sin fördel. Men detta innebär ändå inte att två eller flera makter härskar i samhället. En politisk strukturs egenart bestäms direkt av de förtryckta klassernas förhållande till den härskande klassen. En enda regering, det nödvändiga villkoret för varje regims stabilitet, bibehålls så länge som den härskande klassen lyckas överföra sina ekonomiska och politiska former på samhället som helhet och få dem att bli de enda möjliga formerna.

De tyska junkrarnas samtidiga herravälde med bourgeoisien – vare sig det är i den hohenzollernska formen eller i republikens – är inget dubbelstyre hur skarpa konflikterna mellan de berörda makterna tidvis än må vara. De har en gemensam social bas, därför hotar deras sammandrabbningar inte att splittra statsapparaten. En dubbelmaksregim uppstår endast ur oförsonliga klasskonflikter, och är därför bara möjlig i en revolutionär epok och utgör en av dess fundamentala beståndsdelar.

Revolutionens politiska mekanism består i att makten överförs från en klass till en annan. Den våldsamma omstörtningen genomförs vanligen under en kort tidsperiod. Men ingen historisk

klass lyfter sig själv från positionen som subjekt till en härskarposition över en natt, om det så är en revolutionsnatt. Den måste redan i revolutionens inledningsskede ha intagit en mycket självständig attityd gentemot den officiella härskande klassen; den måste, än mer, på sig själv ha fokuserat förhoppningarna hos mellanliggande skikt och klasser, som är missnöjda med det rådande tillståndet men inte kapabla att spela en självständig roll. De historiska förberedelserna för en revolution framkallar under den förrevolutionära perioden en situation i vilken den klass som har till uppgift att förverkliga det nya samhällssystemet, men ännu inte behärskar landet, verkligen har samlat en betydande del av statsmakten i sina händer, medan regeringens officiella apparat ännu befinner sig i de gamla herrarnas händer. Detta är den inledande dubbelmakten i varje revolution.

Men detta är inte dess enda form. Om den nya klassen, som ställts vid makten genom en revolution den aldrig önskat, i grunden redan är en föråldrad, historiskt förbrukad klass; om den redan tjänat ut innan den officiellt krönts; om den redan vid sitt makttillträde stöter på en motståndare som är tillräckligt mogen och som sträcker ut sin hand mot statens ledning; istället för en instabil jämvikt mellan två makter, framkallar den politiska revolutionen då en annan, ännu mindre stabil jämvikt. Att övervinna detta dubbla väldes ”anarki” blir för varje nytt steg revolutionens uppgift – eller kontrarevolutionens.

Detta dubbelvälde förutsätter inte – allmänt sett utesluter det rent av – möjligheten av maktens uppdelning i två likvärdiga halvor, eller rent av någon formell jämvikt av krafter överhuvud. Detta är inte ett konstitutionellt utan ett revolutionärt faktum. Det betyder att förintandet av den sociala jämvikten redan splittrat statens överbyggnad. Det uppstår där de antagonistiska klasserna var för sig redan förlitar sig på i grunden oförenliga regeringsorganisationer – den ena utlevad, den andra i vardande – som törnar emot varandra vid varje steg inom regerandets sfär. Den grad av makt som var och en av dessa kämpande klasser kan uppvisa i ett sådant läge bestäms av styrkeförhållandena under kampens gång.

På grund av själva sin natur kan ett sådant sakernas tillstånd inte vara stabilt. Samhället behöver en koncentration av makt, och strävar i den härskande klassens skepnad – eller i den situation vi diskuterar, de till hälften härskande klassernas – oemotståndligt efter att få denna. Den högsta maktens splittring förebådar inget annat än ett inbördeskrig. Men innan de konkurrerande klasserna och partierna går till denna ytterlighet – särskilt om de fruktar att en tredje kraft ska blanda sig i – kan de för en tämligen lång tid framåt tvingas stå ut med och till och med ge sitt bifall till ett dubbelmaktssystem. Men ändå kommer detta system oundvikligen att explodera. Inbördeskriget ger detta dubbelvälde dess mest visuella uttryck, eftersom det är territoriellt. Efter att ha skapat en egen befäst exercisplats kämpar var och en av makterna om det övriga landområdet, vilket ofta får utstå dubbelväldet genom på varandra följande invasioner från de två kämpande makterna, tills en av dem på ett avgörande sätt installerar sig.

Den engelska revolutionen under 1600-talet utgör ett tydligt exempel på denna växlande dubbelmakt med skarpa övergångar i form av inbördeskrig, just därför att den var en stor revolution som bröt ner nationen i grunden.

Den kungliga makten, som vilar på de privilegierade klasserna eller de övre skikten bland dessa klasser – aristokraterna och biskoparna – motarbetas till en början av bourgeoisien och de skikt bland lantadeln som står den nära. Bourgeoisiens regering är det presbyterianska parlamentet som stöds av staden London. Den utdragna konflikten mellan dessa två regimer avgörs slutligen i ett öppet inbördeskrig. Två regeringscentra, London och Oxford, skapar sina egna arméer. Dubbelmakten antar här en territoriell form, även om, som alltid i ett inbördeskrig, gränslinjerna skiftar en hel del. Parlamentet segrar. Kungen tas till fånga och inväntar sitt öde.

Det kan tyckas att förutsättningarna nu skapats för den presbyterianska bourgeoisiens envælde. Men innan den kungliga makten kan brytas har parlamentets armé förvandlat sig själv till en oberoende politisk kraft. Den har i sina led samlat de oberoende (*Independents*), den gudfruktiga och resoluta småbourgeoisien, hantverkare och bönder. Denna armé ingriper kraftfullt i samhällslivet, inte som väpnad styrka i första hand, utan som ett pretorianskt garde och som den politiska representanten för en ny klass som står i motsättning till den välmående och rika bourgeoisien. På motsvarande sätt skapar armén ett nytt statsorgan som höjer sig över det militära kommandot: ett råd av soldat- och officersdeputerade ("agitatorer"). Därmed har en ny period av dubbelvälde inletts: dels det presbyterianska parlamentet, dels de oberoendes armé. Detta leder till öppna konflikter. Bourgeoisien blir oförmögen att med sin egen armé värna sig mot Cromwells "mönsterarmé" – dvs. de beväpnade plebejerna. Konflikten avslutas genom en utrensning i det presbyterianska parlamentet genom de oberoendes svärd. Kvar finns bara ett rumphugget parlament; Cromwells diktatur upprättas. De lägre skikten inom armén, under Levellers ledning – revolutionens extrema vänsterflygel – försöker att mot de övre militärskiktens styre, arméns patricier, ställa sin egen sant plebejiska regim. Men detta nya dubbelmaktssystem utvecklas aldrig: Levellers, småbourgeoisiens bottenkikt, har ännu inte, och kan inte heller ha, en egen historisk väg att gå. Cromwell gör snart upp räkningen med sina fiender. Ett nytt politiskt jämviktsläge, som ännu på inget vis är stabilt, etableras för årtal framöver.

Den konstituerande församlingen, vars ryggrad var de högre skikten inom det tredje ståndet, koncentrerade makten i sina händer under den stora franska revolutionen – utan att emellertid helt upphäva kungens privilegier. Den konstituerande församlingens tid är en klart avgränsad period av dubbelmakt, som avslutas med kungens flykt till Varennes och likvideras formellt genom republikens grundande.

Den första franska konstitutionen (1791), baserad på fiktionen om de lagstiftande och verkställande makternas fullständiga oberoende, dolde, eller försökte dölja, ett dubbelvälde inför folket: dels bourgeoisiens, grundligt förankrat i nationalförsamlingen efter folkets erövring av Bastiljen, dels den gamla monarkins, som fortfarande förlitade sig på de högre kretsarna inom prästerskapet, byråkratin och militären, för att inte tala om deras förhoppningar om en utländsk intervention. Inom denna självmotsägande regim låg embryot till dess ofrånkomliga sammanbrott. En utväg kunde bara finnas i ett upphävande av den borgerliga representationen genom den europeiska reaktionens krafter, eller i giljotinen för kungen och monarkin. Paris och Koblenz måste mäta sina krafter.

Men innan det kommer till krig och giljotiner beträder kommunen Paris-scenen – stödd av de lägsta skikten av stadens tredje stånd – och kämpar med allt större djärvhet om makten med den nationella bourgeoisiens officiella representanter. Ett nytt dubbelvälde avtäckts därmed, vars första yttring man kan iaktta så tidigt som 1790, när stor- och mellanbourgeoisien ännu är fast förankrad i administrationen och i kommunerna. Hur anslående är inte bilden – och hur har den inte smutskastats! – av de plebejiska skiktens ansträngningar att lyfta sig själva ur sociala källarvalv och katakomber och ställa sig på den förbjudna arena där människor i peruker och silkesbyxor gör upp om nationens öde. Det tycktes som om själva den samhälleliga grundvalen, som den kultiverade bourgeoisien trampat under fötterna, väckts upp och kommit till liv. Människohuvuden sköt upp ovan den solida massan, beniga händer sträcktes till väders, skrovliga men modiga röster ropade! Paris' stadsdelar, revolutionens bastarder, började leva ett eget liv. De kändes igen – det var omöjligt att inte känna igen dem! – och omformades till sektioner. Men ständigt bröt man legalitetens band och mottog en ström av färskt blod underifrån. Man öppnade sina led, trots den lag som gällde för dem som inga rättigheter hade, för de utblottade sansculotterna. På samma gång blev landsbygdssamhällena

skådeplatserna för ett bondeuppror mot den borgerliga legalitet som försvarade det feodala egendomssystemet. Ur den andra nationen reser sig därmed en tredje.

Parissektionerna stod till en början i motsättning till kommunen, som ännu dominerades av den respektabla bourgeoisien. Genom den djärva resningen den 10 augusti 1792 vann sektionerna kontroll över kommunen. Från och med nu motsatte sig den revolutionära kommunen den lagstiftande församlingen och därmed konventet, vilket inte lyckats hålla jämna steg med revolutionens problem och tillväxt – det registrerade vad som tilldrog sig men gjorde inget – därför att det inte hade energin, djärvheten och samstämmigheten hos den nya klassen som dragit upp sig själv ur Pariskvarterens djup och funnit stöd i de mest efterblivna byarna. Liksom sektionerna vann kontroll över kommunen, vann kommunen, genom ett nytt uppror, kontrollen över konventet. Varje steg utmärktes av ett skarpt markerat dubbelvälde där båda sidor försökte upprätta en enda och stark regering – högern genom en defensiv kamp, vänstern genom en offensiv. Det som därför utmärker både revolutioner och kontraprevolutioner är att kravet på diktatur uppstår ur dubbelväldets outhärdliga motsättningar. Övergången från en av dess former till en annan sker genom inbördeskrig. Revolutionens stora faser, dvs. när makten överförs till nya klasser eller skikt, sammanfaller i denna process på inget vis med de representativa institutionernas successionsordning, vilka likt skuggor svansar efter revolutionens dynamik. I det långa loppet förenar sig förvisso sansculotternas revolutionära diktatur med konventets diktatur. Men med vilket konvent? Ett konvent som rensats från girondisterna, som igår styrde med hjälp av terrorn – ett konvent som inskränkts och anpassats till nya samhällskrafters herravälde. Därmed når den franska revolutionen via dubbelmaktens avsatser sin kulmen under loppet av fyra år. Efter den 9 thermidor börjar den – återigen längs dubbelmaktens avsatser – att tyna bort. Och återigen föregår inbördeskriget varje steg nedåt liksom den förut följt varje steg uppåt. Det nya samhället söker på detta sätt en ny jämvikt mellan krafterna.

Den ryska bourgeoisien, som kämpat och samarbetat med Rasputinbyråkratin, hade stärkt sin politiska ställning enormt under kriget. Genom att utnyttja tsarismens nederlag hade den via lands- och stadsföreningarna och de militärindustriella kommittéerna samlat en enastående makt i sina händer. Den kunde självständigt förfoga över enorma statsresurser och var till sitt väsen en parallell regering. Under kriget klagade tsarens ministrar över att furst Lvov försåg armén med förnödenheter, livnärde den, gav den läkemedel och till och med ordnade rakstugor åt soldaterna. ”Antingen måste vi sätta stopp för det här, eller lägga hela makten i hans händer”, sade minister Krivosjein 1915. Han anade aldrig att Lvov halvtannat år efteråt skulle motta ”hela makten” – men inte från tsaren, utan från Kerenskij, Tjcheidze och Suchanov. Men när han väl mottagit den inleddes dagen därpå ett nytt dubbelvälde: Vid sidan om gårdagens liberala halvregering – idag formellt legaliserad – uppstod en inofficiell men så mycket mer verklig regering ur de arbetande massorna i form av sovjeter. Från detta ögonblick började den ryska revolutionen att växa till en händelse av världshistorisk betydelse.

Vad är då det säregna med denna dubbelmakt som den framträdde i februarirevolutionen? Vad gäller det sjuttonde och adertonde århundradet var dubbelmakten i varje enskilt fall ett naturligt stadium i kampen som påtvingats deltagarna av tillfälliga styrkeförhållanden, där båda sidor strävade efter att ersätta dubbelmakten med sin egen makt. I 1917 års revolution kan vi se hur den officiella demokratin medvetet och avsiktligt skapar ett dubbelmaktssystem, där den med all möda manövrerar för att överföra makten i sina egna händer. Dubbelväldet tycks vid ett första påseende inte uppstå som ett resultat av klassernas kamp om makten, utan som ett resultat av att den ena makten frivilligt ”ger upp” makten till den andra. I den utsträckning som den ryska ”demokratin” sökte en utväg ur dubbelmaktens regimen, kunde den

bara finna en i sitt eget avlägsnande från makten. Det är just detta vi har kallat februarirevolutionens paradox.

Man kan finna en viss analogi i 1848, i den tyska bourgeoisien beteende i förhållande till monarkin. Men analogin är inte fullständig. Den tyska bourgeoisien gjorde verkligen ett uppriktigt försök att dela makten med monarkin på grundval av en överenskommelse. Men bourgeoisien hade varken hela makten i sina händer, eller överlät den på något vis helt och hållet till monarkin. ”Den preussiska bourgeoisien hade formellt makten, den tvivlade inte för ett ögonblick på att den gamla regeringens krafter oreserverat skulle ställa sig till dess förfogande och förvandla sig till anhängare av sin egen allsmäktighet.” (Marx och Engels).

Efter att i själva upprorets ögonblick ha tagit makten försökte den ryska demokratin av år 1917 inte bara att dela den med bourgeoisien, utan också att helt och hållet överlämna staten till bourgeoisien. Detta innebär, om ni tillåter, att det under det tjugonde århundradets första fjärdedel hade lyckats den officiella ryska demokratin att politiskt förfalla ännu fullständigare än det nittonde århundradets tyska liberala bourgeoisie. Och detta är helt i enlighet med historiens lagar, ty det är i huvudsak den omvända aspekten av proletariats framväxt under samma sekel, det proletariat som nu efterträdde Cromwells hantverkare och Robespierres sansculotter.

Om man ser djupare var den provisoriska regeringens och exekutivkommitténs dubbla styre till sin karaktär en ren återspeglning. Endast proletariatet kunde göra anspråk på den nya makten. Kompromissmakarna stödde sig misstroget på arbetarna och soldaterna och tvingades att fortsätta den dubbla bokföringen – av kungarna och profeterna. Den tvåfaldiga regeringen av liberaler och demokrater återspeglade bara bourgeoisien och proletariatets ännu dolda dubbelvälde. När bolsjevikerna ersätter kompromissmakarna i sovjetens ledning – och detta händer inom några månader – då tränger detta dolda dubbelvälde upp till ytan och därmed börjar det dagas för oktoberrevolutionen. Fram till det ögonblicket lever revolutionen i en värld av politiska spegelbilder. Dubbelväldet, vars ljus brutits genom den socialistiska intelligentsians rationaliseringar, övergår från att vara ett stadium i klasskampen till att bli en reglerande princip. Det var just av denna anledning som den blev medelpunkten för alla teoretiska diskussioner. Allt kommer till användning: Det spegellika i februaris dubbelregering har givit oss större möjligheter att förstå de epoker i historien där samma fenomen framträder som en fullblodig händelse i en kamp mellan två regimer. Månens dunkla och återkastade ljus möjliggör viktiga slutsatser om solljuset.

Den grundläggande säregenheten i den ryska revolutionen ligger i det ryska proletariatets ojämförligt större mognad i jämförelse med städernas massor i de gamla revolutionerna. Detta ledde först till paradoxen med en halvt spöklik dubbelregering, och hindrade i efterhand den verkliga från att upplösas till bourgeoisien förmån. Ty frågan var: Antingen kommer bourgeoisien i praktiken att behärska den gamla statsapparaten, ändra den en smula i enlighet med sina syften, varigenom sovjeterna skulle reduceras till intet, eller så kommer sovjeterna att bilda grundvalen för en ny stat och likvidera inte bara den gamla regeringsapparaten, utan också herraväldet för de klasser den tjänat. Mensjevikerna och socialistrevolutionärerna tog sikte på den första lösningen, bolsjevikerna på den andra. De förtryckta klasserna, vilket Marat lade märke till, som i gångna tider varken hade kunskap, skicklighet eller ledare att fullfölja vad de påbörjat, var i det tjugonde århundradets ryska revolution beväpnade med alla dessa tre vapen. Bolsjevikerna var segerrika.

Ett år efter deras seger upprepades samma situation i Tyskland med andra styrkeförhållanden. Socialdemokratin hade ställt in sig på upprättandet av en bourgeoisiens demokratiska regering och likviderandet av sovjeterna. Luxemburg och Liebknecht siktade mot sovjeternas diktatur. Socialdemokraterna vann. Hilferding och Kautsky i Tyskland och Max Adler i Österrike,

föreslog att man skulle ”kombinera” demokrati med sovjetsystemet och inkludera arbetarnas sovjet i konstitutionen. Detta skulle ha inneburit att göra det potentiella eller öppna inbördeskriget till en beståndsdel i statsstyret. Det är svårt att föreställa sig ett märkligare utopia. Dess enda rättfärdigande på tysk jord är kanske en gammal tradition: 1848 års Württembergdemokrater ville ha en republik med en hertig i spetsen.

Motsäger det här fenomenet med dubbelmakt – som man inte insett vidden av ännu – den marxistiska teorin om staten, som betraktar regeringen som den härskande klassens exekutivkommitté. Det är som att fråga: Motsäger prisernas upp- och nedgångar under påverkan av tillgång och efterfrågan arbetsvärdeläran? Motsäger en kvinnas självupppoffrande beskydd av sin avkomma teorin om kampen för tillvaron? Nej, i dessa fenomen har vi en mer komplicerad kombination av samma lagar. Om staten är en organisation för klassvälde, och en revolution är störtandet av den härskande klassen, då måste nödvändigtvis överförandet av makten från den ena klassen till den andra skapa motsägelsefulla tillstånd inom staten, och först av allt i dubbelmaktens form. Förhållandet mellan klasskrafterna är inte en matematisk kvantitet som tillåter ett överslag *a priori*. När den gamla regimen slungats ur ett jämviktstillstånd kan ett nytt styrkeförhållande bara etableras som resultat av ett avgörande genom strid.

Det kan tyckas som om denna teoretiska undersökning lett oss bort från 1917 års händelser. I verkligheten leder den rätt in i deras kärna. Det var just kring detta problem med dubbelmakt som partiernas och klassernas dramatiska kamp rörde sig. Bara från teorins höjd är det möjligt att fullständigt observera och förstå den på rätt sätt.

Kapitel XII: Exekutivkommittén

Den organisation som skapas den 27 februari i Tauriska palatset och kallas ”Exekutivkommittén för de arbetardeputerades sovjet” hade i verkligheten föga gemensamt med sitt namn. De arbetardeputerades sovjet 1905, den som blev upphov till systemet, uppkom ur en generalstrejk. Den representerade direkt massorna i kamp. Strejkledarna blev de deputerade i sovjeten; urvalet av dess medlemmar skedde under skottlossning; dess exekutivkommitté valdes av sovjeten för att fullfölja kampen. Det var denna exekutivkommitté som ställde den väpnade resningen på dagordningen.

Februarirevolutionen avgick, tack vare truppernas revolt, med seger innan arbetarna skapat en sovjet. Exekutivkommittén var självutnämnd, föregick sovjeten och stod självständig från fabrikena och regementena efter revolutionens seger.

Här ser vi radikalernas klassiska initiativ – uppradade vid sidan av den revolutionära kampen, men redo att skörda dess frukter. Arbetarnas verkliga ledare hade ännu inte lämnat gatorna. De avväpnade somliga, beväpnade andra och säkerställde segern. De mer framsynta av dem oroades av nyheterna om att någon slags sovjet av arbetardeputerade blivit till i Tauriska palatset. Liksom den liberala bourgeoisien under hösten 1916, i väntan på en palatsrevolution som man antog att någon skulle genomföra, hade iordningställt ett reservregemente som man skulle påtvinga den nye tsaren för den händelse den skulle lyckas, hade den radikala intelligentsian iordningställt sin reservregering i segerns stund i februari. Eftersom de varit, åtminstone i det förflutna, anhängare av arbetarrörelsen och benägna att ikläda sig dess tradition, benämnde de nu sin avkomma sovjetens exekutivkommitté. Detta var en av de halvt avsiktliga förfälskningar som all historia är fylld av, särskilt revolutionernas historia. När händelserna tar en revolutionär vändning, som medför ett avbrott i ordningsföljden, grabbar de ”bildade” klasserna, vilka nu måste lära sig att utöva makten, gladeligen tag i varje namn och symbol som har anknytning till massornas heroiska minnen. Och ord döljer inte sällan saker och tings innehåll – speciellt när detta krävs av de intressen som vissa inflytelsesrika

grupper har. Exekutivkommitténs ofantliga auktoritet från första dagen av dess tillkomst vilade på att den till synes var en fortsättning på sovjeten 1905. Denna kommitté, som ratificerades av sovjetens första kaotiska möte, utövade därefter ett avgörande inflytande både på sovjetens medlemmar och på dess politik. Detta inflytande var så mycket mer konservativt som det naturliga urvalet av revolutionära representanter, som garanteras av kampens glödheta atmosfär, inte längre förelåg. Resningen tillhörde redan det förgångna. Alla var segerrusiga, planerade hur man skulle göra det bekvämt för sig på den nya grundvalen och lät själen få ro och delvis också förståndet. Det krävdes månader av nya konflikter och strider under nya betingelser och i enlighet med det omkastningar bland medlemmarna för att sovjeterna skulle bli organ för kamp och förberedelser för en ny resning istället för att som förut bara förhårliga segern. Vi betonar denna aspekt av saken, eftersom den till dags dato helt och hållet har hamnat i skymundan.

Men inte enbart de förhållanden under vilka exekutivkommittén och sovjeten uppstod bestämde deras moderata och eftergivna karaktär. Djupare och mer varaktiga orsaker verkade i samma riktning.

Det fanns över 150 000 soldater i Petrograd. Det fanns åtminstone fyra gånger så många arbetande män och kvinnor av alla kategorier. På två arbetardelegater i sovjeten gick icke desto mindre fem soldater. Reglerna för representationen var ytterst tånjbara och de utsträcktes alltid till soldaternas fördel. Medan arbetarna bara valde en delegat för varje tusental, kunde allt som ofta den allra minsta militärenhet sända två. Det grå armétyget blev den allmänna grundnyansen i sovjeten.

Men inte ens alla civila valdes av arbetarna. Ett inte så ringa antal människor kom in i sovjeten genom personlig inbjudan, genom påtryckningar, eller helt enkelt tack vare sin egen förmåga att armbåga sig fram. Radikala advokater, läkare, studenter och journalister, som representerade allehanda tvivelaktiga grupper – eller ofta representerade sina egna ambitioner. Denna uppenbart förvrängda karaktär på sovjeten välkomnades till och med av ledarna, vilka inte var ett dugg ledsna över att behöva späda ut den alltför koncentrerade essensen av fabriker och kaserner med den kultiverade kälkborgarens ljumma vatten. Många av dessa objudna gäster, äventyrare, självutnämnda Messiasfigurer och professionella fripassagerare, trängde under en längre tid ut de tysta arbetarna och obeslutsamma soldaterna med sina auktoritativa armbågar.

Och om det var på det här viset i Petrograd är det inte svårt att föreställa sig hur det såg ut i provinserna, där segern kom helt och hållet utan strid. Hela landet svärmade av soldater. Garnisonerna i Kiev, Helsingfors och Tiflis var lika talrika som i Petrograd; i Saratov, Samara, Tambov, Omsk fanns 70 000 till 80 000 soldater; i Jaroslav, Jekaterinoslav, Jekaterinburg 60 000; i en hel rad andra städer 50 000, 40 000, 30 000. Sovjetrepresentationen hade organiserats olika på olika ställen, men överallt sattes trupperna i en privilegierad ställning. Politiskt orsakades detta av arbetarna själva som ville gå soldaterna så långt som möjligt till mötes. Sovjetledarna var lika angelägna att gå officerarna till mötes. Frånsett det ansenliga antal löjtnanter och fänrikar som till en början valdes av soldaterna själva gavs ofta en särskild representation, speciellt i provinserna, till befälskåren. Som resultat fick militären i många sovjetter en överväldigande majoritet. Soldatmassorna hade ännu inte haft tid att skaffa sig en politisk fysionomi, men bestämde icke desto mindre genom sina representanter sovjeternas fysionomi.

I varje representativt system finns en viss brist på överensstämmelse. Den var speciellt stor på revolutionens andra dag. De deputerade för de politiskt hjälplösa soldaterna visade sig under dessa första dagar ofta vara människor som var soldaterna och revolutionen fullständigt främmande – alla slags intellektuella och halvintellektuella som legat och tryckt i kasernerna

bakom fronten och följaktligen kom ut som extrema patrioter. På så vis uppkom en skillnad mellan stämningen i kasernen och stämningen i sovjeten. Officeren Stankevitch, vilken soldaterna i hans bataljon fått tillbaka surmulen och klenrogen efter revolutionen, höll ett lyckat tal i soldatsektionen i den delikata disciplinfrågan. Varför, frågade han, är stämningen i sovjeten mildare och behagligare än i bataljonerna? Denna naiva förvirring vittnar än en gång om hur svårt det är för manskapets verkliga känslor att leta sig upp till toppen.

Men så tidigt som den 3 mars började ändå soldat- och arbetarmöten att kräva att sovjeten skyndsamt skulle avsätta den liberala bourgeoisins provisoriska regering och ta makten i egna händer. Här tillkom än en gång initiativet Viborgdistriktet. Och kunde det verkligen finnas ett krav som var mer begripligt och låg massorna varmare om hjärtat? Men denna agitation avbröts snart, inte bara därför att försvarsvännerna med skärpa motsatte sig den; majoritetsledningen hade, vilket var ännu värre, redan under den första halvan av mars i realiteten böjt sig för dubbelmactsregimen. Och förresten fanns det ingen, bortsett från bolsjevikerna, som rakt på sak kunde ta upp frågan om makten. Viborgledarna måste ge vika. Petrogradarbetarna gav emellertid inte för ett ögonblick den nya regeringen sitt förtroende eller betraktade den som sin egen. Men de lyssnade ivrigt till soldaterna och försökte inte opponera sig alltför häftigt. Soldaterna var just i färd med att lära sig det politiska livets första stavelser och litade å andra sidan i egenskap av finurliga bönder inte på första bästa herreman, vilka i sin tur lånade ett respektfullt öra åt exekutivkommitténs auktoritativa ledare; och de senare gjorde ingenting annat än att ängsligt lyssna till den liberala bourgeoisins puls. På detta system av universellt lyssnande från botten till toppen vilade allting – tills vidare.

Men stämningarna underifrån skulle komma att bryta igenom ytan. Maktfrågan, som på ett konstgjort sätt skjutits åt sidan, fortsatte att dyka upp på nytt, om än i förtäckt form. ”Soldaterna vet inte vem de skall lyssna på”, klagade distriktet och provinserna, och uttryckte på så sätt inför exekutivkommittén sitt missnöje med den tudelade högsta makten. Delegationen för Östersjö- och Svartahavsflottorna tillkännagav den 16 mars att de var beredda att erkänna den provisoriska regeringen så länge den gick hand i hand med exekutivkommittén; de hade, med andra ord, ingen tanke på att överhuvudtaget erkänna den. Efterhand ljuder den här tonen högre och högre. ”Armén och befolkningen bör enbart underställa sig sovjetens direktiv”, förklarar 172. reservregementet, och formulerar sedan omedelbart det motsatta teoremet: ”De direktiv från den provisoriska regeringen som står i motsättning till sovjetens direktiv ska inte åtlydas.” Med blandad känsla av tillfredsställelse och oro sanktionerades exekutivkommittén denna situation; med tandagnisslan fick regeringen utstå det. Ingendera av dem kunde göra något annat.

Redan i början av mars föddes sovjeter i alla viktigare städer och industricentra. Från dessa spred de sig under de närmaste veckorna över hela landet. De började nå fram till byarna först i april och maj; till en början var det praktiskt taget armén ensam som talade i böndernas namn.

Petrogradsovjetens exekutivkommitté uppnådde i verkligheten betydelsen av en stat. De andra sovjeterna rättade sig efter huvudstaden, och den ena efter den andra antog resolutioner om villkorligt stöd till den provisoriska regeringen. Fastän förhållandet mellan Petrogradsovjeten och provinssovjeterna under de första månaderna utvecklade sig obehindrat och utan konflikter eller allvarliga meningsskiljaktigheter, blev likväl nödvändigheten av en statsorganisation ofrånkomlig i situationen som helhet. En månad efter enväldets störtande sammankallades en första sovjetkonferens – ofullständig och ensidig till sin sammansättning. Fastän två tredjedelar av de 185 organisationer som fanns representerade var sovjeter, var dessa till största del soldatsovjeter. Tillsammans med representanterna för frontorganisationerna var dessa militärdelegater – till största del officerare – i överväldigande majoritet. Tal genljöd om krig till fullständig seger, och av utfall mot bolsjevikerna, trots deras mer än moderata

uppträdande. Konferensen fyllde på Petrograds exekutivkommitté med sexton konservativa provinsbor, och legitimerade på så sätt dess statskaraktär.

Detta stärkte högerflygeln ännu mer. Från och med nu skrämde man de missnöjda genom att anspela på provinserna. Resolutionen om att reglera Petrogradsovjetens sammansättning – antagen den 14 mars – genomfördes knappast alls. Det är inte den lokala sovjeten som beslutar, utan den allryska exekutivkommittén. De officiella ledarna innehade sålunda en nästan oantastbar ställning. De viktigaste besluten togs av exekutivkommittén, eller snarare av dess styrande kärna, efter en preliminär överenskommelse med den ledande gruppen i regeringen. Sovjeten stannade kvar på en sida. Man behandlade den som ett möte: ”Icke där, icke på allmänna möten utarbetas politiken; alla dessa ’plenarsammanträden’ hade avgjort ingen praktisk betydelse” (Suchanov). Dessa självbelåtna härskare över ödet ansåg att sovjeterna, genom att anförtro dem själva ledarskapet, i grunden hade fullgjort sin uppgift. Framtiden kommer snart att visa dem att så inte är fallet. Massorna är tålmodiga, men de är ingen lera som man kan forma vad man vill av. Därtill lär de sig snabbt i en revolutionär epok. Däri ligger en revolutions styrka.

För att bättre förstå den fortsatta händelseutvecklingen, är det nödvändigt att dröja vid egenskaperna hos de två partier som från allra första början bildade ett fast politiskt block som kom att dominera i sovjeterna, i de demokratiska kommunstyrelserna, vid den så kallade revolutionära demokratins kongresser, och till och med förde med sig sin stadigt krympande majoritet till den konstituerande församlingen, vilken blev den sista återspeglings av deras forna makt, likt glöden på en bergstopp belyst av en redan nedgången sol.

Om den ryska bourgeoisien framträdde alltför sent i världen för att vara demokratisk, så ville den ryska demokratin av samma anledning betrakta sig själv som socialistisk. Den demokratiska ideologin hade oåterkalleligen spelat ut sin roll under 1800-talet. En radikal intelligentsia, stående vid randen till det tjugonde århundradet var, om den ville finna vägen till massorna, i behov av socialistisk kulör. Detta är den allmänna historiska orsak som gav upphov till dessa två mellanpartier: mensjevikerna och socialistrevolutionärerna. Var och en av dem hade emellertid sin egen stamtavla och sin egen ideologi.

Mensjevikernas åsikter byggde på marxistisk grund. I enlighet med just denna historiska försening för Rysslands vidkommande, blev marxismen där till en början inte så mycket en kritik av det kapitalistiska samhället som ett argument för det ofrånkomliga i landets borgerliga utveckling. Historien gjorde på ett intelligent sätt bruk av den stympade teorin om proletär revolution för att med dess hjälp, i borgerlig mening, europeisera vida kretsar av den unkna ”narodnikintelligentsian”. I den här processen tillföll en mycket viktig roll mensjevikerna. Såsom den borgerliga intelligentsians vänsterflygel satte de bourgeoisien i förbindelse med arbetarnas mer moderata övre skikt, de som tenderade till legal aktivitet kring duman och i fackföreningarna.

Socialistrevolutionärerna däremot kämpade teoretiskt mot marxismen – även om de ibland kapitulerade inför den. De betraktade sig själva som ett parti som förverkligade unionen mellan intelligentsian, arbetarna och bönderna – under ledning av, det säger sig självt, det ”kritiska förnuftet”. På det ekonomiska området var deras idéer en osmältbar röra av diverse föråldrat hoprads som återspeglade böndernas motsägelsefulla levnadsvillkor i ett land som snabbt höll på att bli kapitalistiskt. Den kommande revolutionen föreställde sig socialistrevolutionärerna som varken borgerlig eller socialistisk, utan som ”demokratisk”: De ersatte ett socialt innehåll med en politisk formel. De utstakade därmed för sig själva en kurs halvvägs mellan bourgeoisien och proletariatet, och följaktligen ställningen som medlare dem emellan. Efter februari kan det tyckas som om socialistrevolutionärerna faktiskt närmade sig den ställningen.

Från tiden för den första revolutionen hade de sina rötter bland bönderna. Under de första månaderna 1917 gjorde hela landsbygdsintelligentsian narodnikernas traditionella formel ”Jord och frihet” till sin egen. I motsats till mensjevikerna, som alltid förblev ett städernas parti, tycktes det som om socialistrevolutionärerna hade funnit ett häpnadsväckande mäktigt stöd på landsbygden. Och mer än så, de dominerade till och med i städerna: i sovjeterna genom soldatsektionerna och i de första demokratiska kommunstyrelserna där de hade en absolut majoritet av rösterna. Det här partiets makt verkade obegränsad. I verkligheten var det en politisk villfarelse. Ett parti som alla röstar på utom den minoritet som vet vad de röstar på, är inte mer ett parti än det tungomål som världens alla spädbarn jollar är ett nationellt språk. Det socialistrevolutionära partiet framträdde som en högtidlig beteckning på allt i februari-revolutionen som var omoget, utsagt och förvirrat. Alla som inte från förrevolutionär tid ärvt tillräckliga skäl för att rösta på kadeterna eller bolsjevikerna röstade på socialistrevolutionärerna. Men kadeterna befann sig inom en sluten krets av egendomsägare; och bolsjevikerna var ännu fåtaliga, missförstådda och rent av skräckinjagande. Att rösta på socialistrevolutionärerna innebar att rösta på revolutionen i allmänhet och förde inte med sig några ytterligare förpliktelser. I staden innebar det soldaternas önskan att ansluta sig till ett parti som tog sig an bönderna, en önskan hos de omedvetna skikten bland arbetarna att stå soldaterna nära och en önskan hos småfolket i städerna att inte avskilja sig från soldaterna och bönderna. Vid den här tiden var det socialistrevolutionära medlemskortet en tillfällig inträdesbiljett till revolutionens institutioner, och denna biljett var giltig tills den ersattes av ett annat kort av seriösare slag. Det har sanningsenligt sagts om detta stora parti, som tog in alla och en var, att det bara var ett storslaget skal.

Från tiden för den första revolutionen hade mensjevikerna dragit slutsatsen, utifrån revolutionens borgerliga karaktär, att det var nödvändigt med ett förbund med liberalerna. Och de värdesatte detta förbund högre än samarbete med bönderna, vilka de betraktade som en osäker bundsförvant. Bolsjevikerna hade tvärtom grundat sin uppfattning om revolutionen på proletariats förbund med bönderna mot den liberala bourgeoisien. I själva verket kan vi iaktta en motsatt gruppering i februarirevolutionen – mensjevikerna och socialistrevolutionärerna framträder i nära förening, som fulländades genom deras gemensamma block med den liberala bourgeoisien. Bolsjevikerna är fullständigt isolerade på det officiella politiska fältet.

Detta till synes oförklarliga faktum står i verkligheten helt i överensstämmelse med tingens ordning. Socialistrevolutionärerna var på intet vis ett bondeparti, trots den allomfattande sympatin för deras paroller ute i byarna. Partiets centrala kärna – som i verkligheten hade lagt fast dess politik och skapade ministrar och byråkrater ur den egna kretsen – var vida mer förbundna med stadens liberala och radikala kretsar än med de revolterande bondemassorna. Denna styrande kärna, som svällt ut ofantligt genom marsskördens streberflöde av socialistrevolutionärer, blev dödsförskräckt av bonderörelsens spridning under socialistrevolutionära paroller. Dessa nybakade ”narodniker” ville, naturligtvis, bönderna allt väl men ville inte höra den röda hanen gala. Och socialistrevolutionärernas fasa inför bonderevolten hade sin motsvarighet i mensjevikernas fasa inför proletariats stormangrepp. I sin helhet var denna demokratiska rädsla en återspeglning av den mycket verkliga faran för de besuttna klasserna som förorsakats av de förtrycktas rörelse, en fara som förenade dem till ett enda läger, borgar- och godsägarreaktionen. Socialistrevolutionärernas block med godsägaren Lvovs regering tillkännagav brytningen med agrarrevolutionen, precis som mensjevikernas block med företagare och bankirer av typen Gutjkov, Teresjtjenko och Konovalov innebar deras brytning med den proletära rörelsen. Under dessa omständigheter innebar föreningen mellan mensjeviker och socialistrevolutionärer inte ett samarbete mellan proletariat och

bönder utan en koalition mellan dessa partier, som på var sitt håll brutit med proletariatet och bönderna till förmån för ett block med de besuttna klasserna.

Det står klart av vad som sagts att de två demokratiska partiernas socialism var en fiktion. Men det betyder långt ifrån att deras demokratism var verklig. Det är en sorts blodlös demokratism som kräver en socialistisk förklädning. Det ryska proletariatet hade fört sin kamp för demokrati i oförsonlig motsättning till den liberala bourgeoisien. Genom att ingå ett block med den liberala bourgeoisien måste de demokratiska partierna därför obevekligen hamna i konflikt med proletariatet. Sådana var de sociala rötterna till den grymma kamp som skulle komma mellan kompromissmakarna och bolsjevikerna.

Om man reducerar de processer vi här skisserat till deras ohöljda klassmekanism – om vilken naturligtvis deltagarna, och till och med ledarna, för de två kompromisspartierna inte var helt igenom medvetna – får man på ett ungefär följande fördelning av historiska funktioner: Den liberala bourgeoisien var redan oförmögen att vinna massorna. Därför fruktade den en revolution. Men en revolution var nödvändig för den borgerliga utvecklingen. Från den röstberättigade bourgeoisien avsplittrades två grupper bestående av söner och yngre bröder. En av dessa grupper gick till arbetarna, den andra till bönderna. De försökte dra till sig dessa arbetare och bönder, och demonstrerade uppriktigt och ivrigt att de var socialister och fiender till bourgeoisien. På så sätt fick de faktiskt ett avsevärt inflytande över folket. Men mycket snart lämnade effekten av deras idéer den ursprungliga avsikten långt bakom sig. Bourgeoisien anade en dödsfara och slog larm. Båda de grupper som splittrats av från den, mensjevikerna och socialistrevolutionärerna, svarade ivrigt på familjeöverhuvudets uppmaningar. Medan man i all hast lappade ihop sina meningsskiljaktigheter, stod man mangrant skuldra vid skuldra, övergav massorna och rusade till det borgerliga samhällets räddning.

Socialistrevolutionärerna gjorde till och med i jämförelse med mensjevikerna ett kraftlöst och matt intryck. För bolsjevikerna framstod de vid alla viktigare tillfällen som blott och bart tredje klassens kadeter. För kadeterna framstod de som tredje klassens bolsjevik. (Ställningen som andra klass upptogs i båda fallen av mensjevikerna.) Deras instabila stöd och formlösheten i deras ideologi återspeglades i deras personliga sammansättning: Alla de socialistrevolutionära ledarna präglades av något ofullgånget och av ytlighet och känslös opålitlighet. Vi kan utan överdrift påstå att en ordinär bolsjevik uppvisade större politiskt skarpsinne, större förståelse för förhållandena mellan klasserna, än de mest lovprisade socialistrevolutionära ledarna.

I avsaknad av fasta kriterier visade socialistrevolutionärerna en tendens att använda moraliska imperativ. Man behöver knappast tillägga att dessa moraliska pretentioner inte på något sätt hindrade dem från att på storpolitikens område tillgripa det småskojeri som är så utmärkande för mellanpartier som saknar ett fast stöd, en klar lära och en verklig moralisk stomme.

I det mensjevik-socialistrevolutionära blocket tillkom den dominerande platsen mensjevikerna, trots socialistrevolutionärernas numerära tyngd. I den här fördelningen av styrkor uttrycktes på sätt och vis stadens hegemoni över landsbygden, dominansen för städernas småbourgeoisie över landsbygden och slutligen en ”marxistisk” intelligentsias intellektuella överlägsenhet över en intelligentsia som var förankrad i den ryska sociologin och som var stolt över den gamla ryska historiens torftighet.

Under de första veckorna efter revolutionen hade, som vi vet, inte ett enda av vänsterpartierna sitt verkliga högkvarter i huvudstaden. Socialistpartiernas allmänt erkända ledare befann sig utomlands. Andra rangens ledare var på väg till centrum från Fjärran östern. Detta skapade en stämning av försiktighet och vaksam väntan bland de tillfälliga ledarna, vilket knöt dem närmare varandra. Inte en enda av de ledande grupperna tänkte under de här veckorna igenom

någoting till fullo. Kampen mellan partierna i sovjeten var synnerligen fridfull till sin karaktär. Det var nästan enbart fråga om nyanser inom en och samma ”revolutionära demokrati”. Det är sant att sovjetens ledarskap i samband med Tseretelis ankomst från exilen (19 mars) gjorde en tämligen häftig sväng åt höger – mot direkt ansvar för regeringen och kriget. Men mot mitten av mars, under inflytande från Kamenev och Stalin som anlant från exilen, svängde också bolsjevikerna häftigt åt höger, så att avståndet mellan sovjetmajoriteten och dess vänsteropposition i början av april hade blivit till och med mindre än det var i början av mars. Den verkliga differentieringen började lite senare. Det är möjligt att sätta ett exakt datum: 4 april, dagen efter Lenins ankomst till Petrograd.

Mensjevikpartiet hade ett antal framstående gestalter i ledningen för sina olika tendenser, men inte en enda revolutionär ledare. Dess extrema högerflygel, ledd av den ryska socialdemokratins gamla lärare – Plechanov, Zasulitj, Deutsch – hade intagit en patriotisk ståndpunkt till och med under enväldet. Plechanov, som på ett så ömkligt sätt överlevt sig själv, skrev på själva tröskeln till februarirevolutionen i en amerikansk tidning att strejker och andra former av arbetarkamp i Ryssland nu skulle vara ett brott. De vidare kretsarna av gamla mensjeviker – som bland andra räknade sådana gestalter som Martov, Dan och Tsereteli – hade skrivit in sig i Zimmerwaldlägret och vägrat ta ansvar för kriget. Men denna internationalism från vänstermensjevikers sida, liksom också från vänstersocialistrevolutionärernas, dolde i de flesta fall en rent demokratisk oppositionslusta. Februarirevolutionen förlikade en majoritet av dessa zimmerwaldister med kriget, vilket de från och med nu upptäckte vara en kamp till revolutionens försvar. Den som var mest bestämd i det här avseendet var Tsereteli, som drog Dan och andra med sig. Martov, som kriget återfann i Frankrike, och som kom hem från utlandet först den 9 maj, kunde bara inte undgå att se att hans forna partivänner efter februarirevolutionen hade kommit fram till samma ståndpunkt som Guesde, Sembat och andra i början av 1914, när dessa påtog sig försvaret av en borgerlig republik mot den tyska absolutismen. I ledningen för mensjevikers vänsterflygel, vilken aldrig lyckades resa sig till någon egentlig roll i revolutionen, förblev Martov i opposition till Tseretelis och Dans politik – på samma gång som han motsatte sig ett närmande mellan vänstermensjeviker och bolsjevikerna. Tsereteli talade i den officiella mensjevismens namn och hade en otvetydig majoritet bakom sig – förrevolutionära patrioter som funnit det lätt att gå samman med dessa patrioter ur februariskörden. Plechanov hade emellertid sin egen grupp, som var fullkomligt chauvinistisk och stod utanför partiet och sovjeten. Martovs fraktion, som inte lämnade partiet, hade ingen egen tidning och ingen egen politik. Som alltid i tider av stora historiska skeenden sprattlade Martov förtvivlat hängande i luften. 1917, liksom 1905, lade revolutionen knappt märke till denne osedvanligt duglige man.

Ordföranden i dumans mensjevikfraktion, Tjcheidze, blev nästan automatiskt Petrogradsovjetens ordförande, och senare i dess exekutivkommitté. Han försökte ägna hela sin samvetsgrannhet åt ämbetsplikterna och dölja sin ständiga brist på självförtroende under en medfödd munterhet. Han bar sin provins outrotliga prägel. Det bergiga Georgien, solens, vingårdarnas, böndernas och småfurstarnas land, med en ringa procent arbetare, frambringade ett mycket omfattande skikt av vänsterintellektuella, rörliga och temperamentsfulla, men den stora majoriteten av dem höjde sig aldrig över den småborgerliga åskådningen. Georgien sände mensjeviker som deputerade till alla de fyra dumorna, och i samtliga fyra fraktioner spelade dess deputerade ledarroller. Georgien blev den ryska revolutionens Gironde. Men medan 1700-talets girondister anklagades för federalism slutade Georgiens girondister som separatister, fast de till en början försvarade ett enat och odelbart Ryssland.

Den mest framstående gestalt som frambringades av den georgiska gironde var otvivelaktigt den forne deputeraden i den andra duman, Tsereteli, vilken omedelbart vid sin ankomst från exilen tog ledningen, inte bara för mensjeviker, utan för hela sovjetmajoriteten. Inte någon

teoretiker, eller ens någon journalist, utan som framstående talare framstod Tsereteli som en radikal av den sydfranska typen. I förhållanden av vanlig parlamentarisk rutinverksamhet skulle han ha varit som fisken i vattnet. Men han föddes i en revolutionär epok och hade i ungdomen förgiftat sig själv med en dos marxism. I alla händelser var det Tsereteli av alla mensjeviker som under revolutionens händelser ådagalade det vidaste perspektivet och en strävan att föra en konsekvent politik. Av det skälet hjälpte han, mer än någon annan, till med att förstöra februariregimen. Tjcheidze underkastade sig helt Tsereteli, även om han emellanåt skrämdes av den doktrinära rättframhet som fick den revolutionäre straffarbetsfången från igår att förena sig med bourgeoisiens konservativa representanter.

Mensjeviken Skobelev, vars nya popularitet kunde skyllas på hans ställning som deputerad i den sista duman, gav intrycket – och inte bara på grund av sin ungdomliga uppenbarelse – av en student som spelade rollen av statsman på en hemmagjord scen. Skobelev specialiserade sig på att slå ned på ”övergrepp”, lugna ner lokala konflikter och i allmänhet spackla igen sprickorna i dubbelmaksregimen – tills han i den olyckliga rollen som arbetsminister i maj togs med i koalitionsregeringen.

En mycket inflytelserik gestalt bland mensjevikerna var Dan, en gammal partiarbetare, alltid betraktad som andre man efter Martov. Om mensjevismen i allmänhet närde sig av den tyska socialdemokratins kött, blod, tradition och anda under nedgångsperioden, verkade faktiskt Dan vara medlem av den tyska partiadministrationen – en Ebert i mindre skala. Ebert, den tyske Dan, genomförde ett år senare i Tyskland på ett framgångsrikt sätt den politik som Dan, den ryske Ebert, hade misslyckats med att genomföra i Ryssland. Orsaken till skillnaden låg dock inte hos dessa män, utan i förutsättningarna.

Om Tsereteli spelade första fiolen i sovjetmajoritetens orkester, spelades den genomträngande klarinetten av Lieber – med sina lungors fulla kraft och med blodsprängda ögon. Denne var mensjevik från Judiska arbetarföreningen (Bund), med ett långt revolutionärt förflutet, mycket uppriktig, mycket temperamentsfull, mycket vältalig, mycket inskränkt och hänfört angelägen om att visa sig vara en orubblig patriot och järnhård statsman. Lieber var, bokstavligt talat, utom sig av hat mot bolsjeviker.

Vi kan avsluta uppställningen av mensjevikedare med den förre ultravänsterbolsjeviken Vojtinskij, en prominent deltagare i den första revolutionen, som hade avtjänat straffarbete och av patriotiska skäl i mars brutit med sitt parti. Efter att ha förenat sig med mensjevikerna blev Vojtinskij, som man kunde vänta, en professionell bolsjevikätare. Han saknade bara Liebers temperament för att kunna mäta sig med denne i hetsen mot sina forna partikamrater.

Narodnikernas generalstab var lika heterogen, men långt mindre betydande och klipsk. De så kallade folkliga socialisterna, den extrema högerflygeln, leddes av den gamle emigranten Tjajkovskij, som var Plechanovs jämlike i militärchauvinism men saknade dennes talang och förflutna. Bredvid honom stod den gamla kvinnan Bresjko-Bresjkovskaja, av socialistrevolutionärerna kallad ”den ryska revolutionens mormor”, men som nitiskt tvingade sig på som gudmor för den ryska kontrarevolutionen. Den avdankade anarkisten Kropotkin, som ända sedan sin ungdom varit svag för narodnikerna, använde sig av kriget för att förneka allt han lärt ut under nästan ett halvt århundrade. Denne förkastare av staten stödde ententen, och om han förkastade dubbelmakten i Ryssland var det inte i anarkins namn, utan i namn av bourgeoisiens envælde. Men de här gamla människorna spelade dock för det mesta en dekorativ roll – även om Tjajkovskij senare i kriget mot bolsjeviker ledde en av de vita regeringar som finansierades av Churchill.

Främsta platsen bland socialistrevolutionärerna – långt före de andra, dock inte i partiet utan ovan det – upptogs av Kerenskij, en man utan något partiförflutet överhuvudtaget. Vi kommer ofta att möta denne av försynen skickade figur, vars styrka under dubbelmaksperioden låg i

hans förmåga att kombinera liberalismens svagheter med demokratins. Kerenskij's formella inträde i det socialistrevolutionära partiet tog inte död på hans föraktfulla inställning till partier i allmänhet: Han betraktade sig som nationens direkt utvalde. Men när allt kommer omkring hade det socialistrevolutionära partiet vid det laget upphört att vara ett parti och blivit ett storartat och i sanning nationellt noll och intet. I Kerenskij fann detta parti en passande ledare.

Den blivande jordbruksministern och senare presidenten för den konstituerande församlingen Tjernov var utan tvivel den mest representativa gestalten i det gamla socialistrevolutionära partiet, och det var ingen tillfällighet att han betraktades som dess inspiratör, teoretiker och ledare. En beläst, snarare än bildad man, med ett ansenligt men ofullständigt vetande, hade Tjernov alltid ett obegränsat sortiment av lämpliga citat tillhands, vilka för en längre tid fångade den ryska ungdomens fantasi utan att för den skull bibringa dem någon lärdom. Det fanns bara en enda fråga som denne mångordige ledare inte kunde besvara: Vilka ledde han och varthän? Tjernovs eklektiska formler, utsmyckade med moraliteter och verser, förenade ett tag en synnerligen brokig publik som i alla kritiska ögonblick drog åt motsatta håll. Inte att undra på att Tjernov förnöjt kontrasterade sina metoder att bilda ett parti med Lenins ”sekterism”.

Tjernov anlände från utlandet fem dagar efter Lenin: England hade efter viss tvekan vidarebefordrat honom. På sovjetens mångfaldiga hälsningar svarade ledaren för dess största parti med dess längsta tal – ett tal som Suchanov, själv till hälften socialistrevolutionär, kommenterade så här: ”Inte bara jag, utan även många andra socialistrevolutionära partipatrioter, rynkade på pannan och skakade på huvudet, eftersom han mässade så obehagligt och talade så tillgjort och rullade med ögonen – ja, och talade i evighet utan vare sig mål eller syfte.” All fortsatt aktivitet från Tjernovs sida i revolutionen utvecklades i linje med detta första tal. Efter några försök att opponera sig mot Kerenskij och Tsereteli från vänster gav Tjernov upp utan strid, när han upptäckte att han var pressad från alla håll, rentvådde sig från sin zimmerwaldism i emigrationen och tog säte i kontaktkommissionen och senare också i koalitionsregeringen. Allt han gjorde var malplacerat. Han beslöt därför att undvika alla frågor. Att avstå från att rösta blev en slags politisk tillvaro för honom. Hans auktoritet smalt ihop från april till oktober, till och med snabbare än leden i hans parti. Med alla de skillnader som fanns mellan Tjernov och Kerenskij, som hatade varandra, så var de båda fullkomligt fast rotade i ett förrevolutionärt förflutet – i det gamla lösliga ryska samhället, i den blodlösa och pretentiösa intelligentsian, brinnande av iver att få lära folkmassorna, att få vara deras beskyddare och välgörare, men komplett oförmögna att lyssna på dem, förstå dem och lära av dem. Och utan att lära sig av massorna kan det aldrig bli tal om revolutionärt statsmannaskap.

Avksentiev, som av sitt parti upphöjdes till de högsta revolutionära posterna – ordförande för de bondedeputerades exekutivkommitté, inrikesminister och ordförande i förparlamentet – var en fullständig karikatyr på en statsman. En charmig språklärare på en flickskola i Orel – det är faktiskt allt man kan säga om honom, även om hans politiska aktivitet sannerligen visade sig vara mer fördärvlig än hans personlighet.

I den socialistrevolutionära fraktionen och i sovjetens styrande kärna spelades en stor roll – för det mesta dock bakom kulisserna – av Gotz. Denne var en terrorist ur en välkänd revolutionär familj och var mindre anspråksfull och mer affärssinnad än sina närmaste politiska vänner. Men i sin egenskap av så kallad ”praktiker” begränsade han sig till små köksgöromål, och lämnade de stora frågorna åt andra. Det är nödvändigt att tillägga att han varken var talare eller skribent, och att hans förnämsta tillgång var en personlig auktoritet som han köpt till priset av mångårigt straffarbete.

Vi har i huvudsak nämnt alla som kan nämnas inom narodnikernas styrande krets. Under dessa finns rena bifigurer som Filipovskij, vars ankomst till februariolympens höjd ingen någonsin kunde förklara: Den avgörande faktorn tycks ha varit hans marinofficersuniform.

Vid sidan av de officiella ledarna för de två regerande partierna i exekutivkommittén, fanns det en hel del "vildar", solitärer, sådana som deltagit i den gamla rörelsen under olika skeden, människor som dragit sig undan striden långt innan upproret och som nu, efter att hastigt ha återvänt under den segerrika revolutionens fana, inte hade någon brådska att ta på sig något partiok. I alla grundläggande frågor följde "vildarna" sovjetmajoritetens linje. Under de allra första dagarna spelade de till och med en ledande roll, men i den utsträckning som de officiella ledarna började anlända från exil och från utlandet drog sig dessa partilösa tillbaka till en underordnad ställning. Politiken började ta form och partiloyaliteten gjorde sitt inträde.

Fiender till exekutivkommittén från det reaktionära lägret gjorde stor affär av "övervikten" för icke-ryssar i denna: judar, georgier, letter, polacker och så vidare. Fastän de icke-ryska elementen i jämförelse med exekutivkommitténs hela medlemsantal inte var särskilt talrika, är det ändå riktigt att de upptog en mycket framträdande plats i presidiet, i de olika kommittéerna, bland talarna, m.m. Eftersom intelligentsian bland de förtryckta nationaliteterna – koncentrerade till största delen i städer som de var – i makalös omfattning hade strömmat till de revolutionära leden, förvånar det inte att antalet icke-ryssar bland den gamla generationen revolutionärer var särskilt stort. Deras erfarenhet, även om den inte alltid var av så god kvalitet, gjorde dem oersättliga när det gällde införandet av nya samhällsformer. Men försöket att förklara sovjeternas politik, och hela revolutionens förlopp, utifrån en föregiven "övervikt" av icke-ryssar är rent nonsens. I det här fallet avslöjar åter nationalismen sitt förakt för den verkliga nationen – dvs. folket – och framställer folket under dess stora nationella uppvaknande som ett träblock rätt och slätt, i främmande och tillfälliga händer. Men varför och hur fick icke-ryssarna en sådan undergörande makt över de infödda miljonerna? Faktum är att den stora massan i en nation vid tiden för en djupgående historisk förändring alltid tvingar de element som igår tillhörde de mest förtryckta att tjäna den, och därför är det dessa element som är mest beredda att ge uttryck åt de nya uppgifterna. Det är inte fråga om att främlingar skulle leda revolutionen, utan att revolutionen gör bruk av främlingarna. Så har det även varit under stora reformer som introducerats ovanifrån. Peter I:s politik upphörde inte att vara nationell när den steg ur de gamla spåren och med våld värvade icke-ryssar och utlänningar till sina tjänster. Herren över någon tysk förstad, eller någon holländsk skeppare, kunde vid den här tiden ge bättre uttryck för den nationella utvecklingens krav i Ryssland än ryska präster som för länge sedan släpats in av grekerna, eller Moskvas bojarer som också klagade över utländsk dominans fastän man själva härstammade från de främmande stammar som skapade den ryska staten. I varje fall var den icke-ryska intelligentsian utspridd inom samma partier som de hundraprocentiga ryssarna, den led av samma ofullkomligheter och gjorde samma misstag – och icke-ryssarna bland mensjevikererna och socialistrevolutionärerna visade därtill en mycket speciell nit vad gällde Rysslands enhet och försvar.

Sådan var exekutivkommittén, demokratins högsta organ. Två partier som förlorat sina illusioner men bevarat sina förutfattade meningar, med en uppsättning ledare som ej förmådde omsätta ord i handling, hamnade i ledningen för en revolution som kallats att kapa ett århundrades fjättrar och lägga grunden till ett nytt samhälle. Kompromissmakarnas hela verksamhet blev en enda lång kedja av plågsamma motsägelser, en utmattning av massorna som ledde till inbördeskrigets konvulsioner.

Arbetarna, soldaterna och bönderna tog händelserna på allvar. De ansåg att de sovjeter de skapat genast borde ta itu med att avlägsna det onda som förorsakat revolutionen. Allesammans rusade de till sovjeten. Dit tog alla med sig sina lidanden. Och vem led inte? Man krävde beslut, hoppades på hjälp, väntade sig rättvisa, yrkade på gottgörelse. Juridiska

ombud, klaganden, kändanden, framläggare, alla kom de och förutsatte att de äntligen ersatt en fiendlig makt med sin egen. Folket tror på sovjeten, folket är beväpnat, sovjeten är därför den högsta makten. Det var så de uppfattade det. Och nog hade de väl rätt? En ändlös flod av soldater, arbetare, soldathustrur, småhandlare, kontorsfolk, mödrar och fäder öppnade och stängde dörrarna, sökte, frågade, grät, krävde, tvingade fram handling – visade ibland till och med på vilken slags handling – och omvandlade i sanning sovjeten till en revolutionär regering. ”Detta låg inte alls i sovjetens intresse, eller ingick åtminstone inte i själva sovjetens planer”, beklagar sig vår vän Suchanov, som naturligtvis kämpade av all sin kraft mot den här processen. Med vilken framgång kämpade han? Ack, snart tvingas han tillkännage att ”sovjetapparaten började ofrivilligt, automatiskt, mot sin egen vilja, att tränga ut den officiella regeringsmaskinen, som alltmer kom att mala på tomgång.” Vad gjorde kapitulationens principryttare – maskinskötarna i detta malande på tomgång? ”Det blev nödvändigt att ta sig samman och ta itu med administrationens olika funktioner”, erkänner den olycklige Suchanov, ”på samma gång som man uppehöll fiktionen att Marinskijpalatset fullgjorde dem!” Detta är vad som sysselsatte de här människorna i ett splittrat land som fångats i flammorna av krig och revolution – att med maskeradliknande åtgärder skydda prestige för en regering som folket organiskt förkastat. Må revolutionen dö, men länge leve fiktionen! Och hela tiden fortsatte den makt som de kört på porten att ta sig in fönstervägen, tog dem varje gång oförberedda och fick dem att se billiga eller löjliga ut.

Natten den 28 februari stängde exekutivkommittén den monarkistiska pressen och införde ett tillståndssystem för tidningar. Protester kunde höras och de som vant sig vid att täppa till munnen på andra skrek högst. Efter ett par dagar tvingades exekutivkommittén åter att ta upp frågan om en fri press: Att tillåta eller inte tillåta utgivningen av reaktionära tidningar? Meningsskiljaktigheter uppkom. Doktrinärer av Suchanovs typ stod för total frihet för pressen. Tjcheidze höll till en början inte med om detta: Hur kan vi låta våra dödsfiender förfoga över vapen som inte vi kan kontrollera? Det föll, i förbigående sagt, ingen in att överlämna hela frågan till regeringens avgörande. Det skulle i vilket fall som helst ha varit meningslöst: Typograferna tog bara order av sovjeten. Den 5 mars bekräftade exekutivkommittén detta faktum så här: ”Högerpressen har stoppats och utgivningen av nya tidningar blir beroende av vad sovjeten beslutar.” Men redan den 10 mars upphävdes resolutionen under trycket från borgerliga kretsar. ”Det tog dem bara tre dagar att komma till sans”, jublar Suchanov. Ogrundat jubel! Pressen står inte ovanför samhället: Betingelserna för dess existens under en revolution återspeglar själva revolutionens framåtskridande. När den senare antar, eller kan anta, karaktären av inbördeskrig, kommer ingendera av de stridande lägren att tillåta existensen av en fiendlig press inom sin egen inflytelsesfär – inte mer än de kommer att låta vapenlager, järnvägar eller tryckerier undgå deras kontroll. I en revolutionär kamp är pressen bara ett slags vapen. Rätten att tala är minsann inte större än rätten att leva. En revolution tar också den senare i sina händer. Utifrån det här kan vi formulera en lag: Revolutionära regeringar är liberalare, tolerantare och ”storsintare” mot reaktionen ju kortsiktigare deras program är, ju mer de är förbundna med det förflutna och ju konservativare roll de spelar. Och omvänt: Ju mer jättelika deras uppgifter är och ju fler hävdvunna rättigheter och intressen de ska förstöra, desto mer koncentrerad blir den revolutionära makten, desto naknare blir dess diktatur. Vare sig det här är bra eller dåligt, är det på dessa vägar som mänskligheten till dags dato har färdats framåt. Sovjeten hade rätt när den ville bevara kontrollen över pressen. Varför gav den upp detta så lätt? Därför att den i allmänhet vägrade att på allvar ta strid. Den förblev tyst beträffande freden, jorden och till och med om republiken. Efter att ha överlämnat makten till den konservativa bourgeoisie hade den varken något skäl att frukta högerpressen eller någon möjlighet att kämpa emot den. Regeringen började å andra sidan efter några månader att med sovjetens hjälp brutalt undertrycka vänsterpressen. Bolsjeviktidningarna slogs igen, den ena efter den andra.

Den 7 mars dundrade Kerenskij i Moskva: ”Nikolaus II är i mina händer. Jag kommer aldrig att bli den ryska revolutionens Marat. Nikolaus II kommer att åka till England under mitt personliga överinseende...”. Damer kastade blommor; studenter applåderade. Men i folkdjupet började det röra på sig. Inte en enda verklig revolution hade ännu – inte en som hade någonting att förlora – låtit den avsatte monarken fly över gränsen. Från arbetarna och soldaterna kom ständiga krav: arrestera romanovarna. Exekutivkommittén kände att det inte fanns utrymme för skämt. Det beslutades att sovjeten måste ta frågan om romanovarna i sina egna händer: Regeringen förklarades därmed öppet som ovärdig förtroende. Exekutivkommittén gav order till alla järnvägar att inte släppa fram Romanov. Det var därför tsarens tåg villade bort sig. En av medlemmarna i exekutivkommittén, arbetaren Gvosdev, en högermensjevnik, utsågs att arrestera Nikolaus. Kerenskij desavuerades – och med honom regeringen. Men istället för att avgå gav den efter i all tysthet. Den 9 mars rapporterade Tjcheidze till exekutivkommittén att regeringen ”givit upp” tanken på att sända Nikolaus till England. Tsarfamiljen sattes i arrest i Vinterpalatset.

På så vis smög exekutivkommittén åt sig den makt som fanns under den egna huvudkudden. Men från fronten blev kravet mer och mer enträget: Flytta över den forne tsaren till Peterpaulsfästningen.

Revolutioner har alltid medfört en omfördelning av egendom, inte bara på laglig väg utan också genom massövertaganden. Ingen agrarrevolution i historien har någonsin agerat annorlunda: Legala reformer följer alltid i den röda hanens släptåg. I städerna har tvångsmässiga övertaganden alltid spelat en mindre roll: Borgerliga revolutioner har inte haft till uppgift att rycka upp borgerliga egendomsförhållanden med rötterna. Men det verkar som om det aldrig har funnits någon revolution i vilken massorna inte för samhälleliga ändamål har tillskansat sig de byggnader som tidigare tillhörde folkets fiender. Omedelbart efter februarirevolutionen kom partierna upp från underjorden, fackföreningarna växte fram, regelbundna möten hölls och sovjeterna fanns i vartenda distrikt; för allt detta behövdes husrum. Organisationer intog de tsaristiska ministrarnas obebodda sommarbostäder eller tsarballerinornas tomma palats. Offren klagade, eller så ingrep regeringen på eget bevåg. Men eftersom expropriatörerna verkligen var i besittning av den högsta makten – den officiella makten var en vålnad – blev det nödvändigt för den allmänne åklagaren att i det långa loppet vädja till samma exekutivkommitté att återupprätta rättigheterna för en viss ballerina, vars inte alltför komplicerade funktioner dynastins medlemmar hade betalat på bekostnad av folkets välfärd. Kontaktkommissionen sattes naturligtvis i verksamhet, ministrarna sammanträdde, exekutivkommitténs byrå konfererade, delegationer sändes iväg till expropriatörerna – och affären drog ut på tiden i månader.

Suchanov berättar om att han som ”vänsterman” inte hade någonting emot de mest radikala lagliga intrång på egendomsrätten, men att han å andra sidan var en ”bitter motståndare till alla våldsamma övertaganden”. Med finter av det här slaget har de olycksaliga ”vänstermännen” alltid skylt över sin bankrutt. En verkligt revolutionär regering skulle ofrånkomligen ha kunnat reducera dessa kaotiska övertaganden till ett minimum genom ett dekret i god tid om rekvisition av husrum. Men kompromissmakarnas vänster hade lämnat över makten till egendomsfanatikerna, för att därefter – under bar himmel – försiktigt förkunna respekt för revolutionär legalitet bland massorna. Klimatet i Petrograd är inte gynnsamt för platonism.

Brödköerna gav revolutionen den avgörande stimulansen. Det visade sig också vara det första hotet mot den nya regimen. På sovjetens allra första sammanträde hade en livsmedelskommission skapats. Regeringen bekymrade sig föga om att föda huvudstaden. Den skulle inte ha haft något emot att hålla den nere med hunger. Uppgiften låg på sovjeten. Den hade till sitt förfogande ekonomer och statistiker med viss praktisk erfarenhet, folk som

tidigare tjänstgjort i bourgeoisiens ekonomiska och administrativa organ. De var mestadels mensjeviker på högerkanten, som Grohman och Tjernevanin, eller före detta bolsjeviker som Batsarov och Avilov, vilka rört sig långt åt höger. Men knappt hade de tagit sig an problemet med att föda huvudstaden förrän de genom situationen i sin helhet fann sig tvingade att vidta synnerligen radikala åtgärder för att få bukt med spekulationen och organisera en marknad. Under en serie sammanträden i sovjeten antogs ett helt system av ”militärt socialistiska” åtgärder, inberäknat en förklaring av alla spannmålslager såsom allmän egendom, fastställandet av ett fast pris på bröd som skulle stämma överens med jämförbara priser på industriprodukter, statskontroll över industrin, ett reglerat utbyte av varor med bönderna. Exekutivkommitténs ledare såg ängsligt på varandra utan att veta vad man skulle föreslå i stället. Man stödde emellertid dessa radikala resolutioner. Kontaktkommissionens medlemmar meddelade senare, med viss förlägenhet, regeringen. Regeringen lovade undersöka dem. Men furst Lvov och Gutjkov och Konovalov hade inte den minsta lust att kontrollera, beslagta, eller på annat sätt göra inskränkningar mot sig själva eller sina vänner. Sovjetens alla ekonomiska åtgärder slogs i bitar mot statsapparatusens passiva motstånd – utom i den utsträckning lokala sovjeter självständigt utförde dem. Den enda praktiska åtgärd som genomfördes av Petrogradsovjeten i fråga om livsmedelsförsörjningen var att utfärda begränsandet av konsumtionen till en strikt ranson: Trekvarts kilo bröd åt folk med fysiskt arbete, ett halvkilo åt resten. Denna begränsning medförde knappast någon förändring i den normala livsmedelsbudgeten för huvudstadens befolkning: Man kan leva på ett halvkilo, eller ett trekvarts kilo. Den dagliga undernäringens elände hörde ännu framtiden till. Under årtal framöver – inte månader, utan år – kommer revolutionen att tvingas dra åt svångremmen mer och mer runt en knorrande mage. Den kommer att genomgå skärselden.

Det som för ögonblicket bekymrar den är inte hunger, utan tvivel, tveksamhet och osäkerhet inför morgondagen. Ekonomiska svårigheter som mångfaldigats av trettiotvå månaders krig knackar på den nya regimens dörrar och fönster. Transportväsendets sammanbrott, bristen på olika slags råvaror, förslitningen av en betydande del av maskinutrustningen, oroväckande inflation, handelns utspridning, alla dessa saker kräver djärva och omedelbara åtgärder. Men medan man tog sig an de här problemen ekonomiskt, gjorde kompromissmakarna lösningen av dem politiskt omöjlig. Varje ekonomiskt problem de stötte på blev till en förkastelsedom över dubbelmakten: Varje beslut de måste underteckna svedde outhärdligt deras fingrar.

Åttatimmarsdagen var det stora provet på styrka och sammanhållning. Upproret hade segrat men generalstrejken fortsatte. Arbetarna förutsatte på allvar att en förändring av regimen borde medföra förändringar i deras liv. Detta orsakade omedelbar oro bland de nya härskarna, både liberaler och socialister. De patriotiska partierna och tidningarna tjöt: ”Soldater till kasernerna, arbetare till verkstäderna!” ”Innebär det att allt förblir vid det gamla?” frågar arbetaren. ”Tills vidare”, svarar mensjevikerens förläget. Men arbetarna förstår: Om det inte blir en ändring nu, så blir det aldrig någon.

Bourgeoisien överlämnade åt socialisterna att göra upp med arbetarna. Med hänvisning till det faktum att den seger som redan vunnits ”tillräckligt säkerställt arbetarklassens ställning i dess revolutionära kamp” – ja visst, har inte de liberala godsägarna kommit till makten? – satte exekutivkommittén den 5 mars som datum för återupptagande av arbetet i Petrograddistriktet. Arbetarna till verkstäderna! Sådan är de bildade klassernas förhärdade självförhållning, liberaler och socialister i lika hög grad. Dessa människor trodde att miljontals arbetare och soldater som lyfts till upprorets höjder av missnöjets och hoppets oövervinneliga tryck, efter sin seger fogligt skulle underkasta sig de gamla levnadsförhållandena. Från läsningen av historiska verk hade de fått intrycket att det gått till så här i tidigare revolutioner. Men icke, inte ens i det förflutna har det varit så. Om arbetarna drivits tillbaka till sina gamla platser, har det bara varit via omvägar, efter en hel serie nederlag och svek. Marat var klart medveten om

denna grymma sociala förvrängning av politiska resolutioner. Av den orsaken är han så grovt smutskastad av de officiella historikerna. ”En revolution genomförs och bärs upp endast av de lägsta samhällsklasserna”, skrev han en månad före revolutionen den 10 augusti 1792, ”av alla de arvlösa, vilka av de rika behandlas som *canailles*, och vilka romarna med sedvanlig cynism en gång kallade proletärer.” Och vad kommer revolutionen att ge de arvlösa? ”Medan rörelsen till en början når vissa framgångar, blir den slutligen besegrad; den saknar alltid kunskap, skicklighet, medel, vapen, ledare och en bestämd handlingsplan; den står försvarslös inför konspiratörer som besitter erfarenhet, förslagenhet och slughet.” Är det att undra på att Kerenskij inte ville bli den ryska revolutionens Marat?

En av de före detta ryska industriledarna, V. Auerbach, berättar med förtrytelse hur ”de lägre klasserna tolkade revolutionen som någonting i stil med en påskkarneval: Tjänstefolk försvann exempelvis hela dagar, spatserade med röda bindlar, åkte i bilar, kom hem på morgonen och stannade bara länge nog för att tvätta sig och åkte sedan ut på nya nöjen.” Det är anmärkningsvärt att denne anklagare, i sitt försök att påvisa revolutionens demoraliserande inverkan, beskriver en tjänares uppförande med exakt de ord som – med undantag naturligtvis för den röda bindeln – på ett utomordentligt sätt återger en borgerlig överklassfrus dagliga tillvaro. Ja, en revolution tolkas av de förtryckta som en helgdag – eller som en helgdagsafton – och den första impuls den väckt bland hushållsträlarna är att lätta på det dagliga förödmjukande, kvalfulla och ofrånkomliga slaveriets ok. Arbetarklassen som helhet kunde inte och hade inte för avsikt att trösta sig enbart med röda bindlar som en symbol för seger – en seger som vunnits åt andra. Det förekom agitation i Petrograds fabriker. Ett betydande antal verkstäder vägrade öppna för att underställa sig sovjetens resolution. Arbetarna var naturligtvis beredda att återgå till verkstäderna eftersom det var nödvändigt – men på vilka villkor? De krävde åttatimmarsdagen. Mensjevikerna svarade med att anspela på 1905, när arbetarna försökte införa åttatimmarsdagen med våldsamma metoder och led nederlag. ”En kamp på två fronter – mot reaktionen och mot kapitalisten – blir för mycket för proletariatet.” Det var mensjevikernas centrala idé. De erkände på ett allmänt sätt det ofrånkomliga i en framtida brytning med bourgeoisien. Men detta rent teoretiska erkännande band dem inte vid någonting. De ansåg det vara fel att framtinga brytningen. Och eftersom bourgeoisien drivs att alliera sig med reaktionen, inte genom animerade fraser från talare och journalister, utan genom de arbetande klassernas självständiga aktivitet, försökte mensjevikerna av all sin kraft att motsätta sig denna aktivitet – att motsätta sig arbetarnas och böndernas ekonomiska kamp. ”För arbetarklassen”, lärde de, ”är de sociala frågorna för närvarande inte de viktigaste. Dess nuvarande uppgift är att uppnå politisk frihet.” Men exakt vad den här spekulativa friheten skulle bestå i kunde arbetarna inte förstå. De ville i första hand ha lite frihet för sina muskler och nerver. Och så satte de tumskruvarna på sina herrar.

Genom ödets ironi var det exakt den 10 mars, när mensjevikerna förklarade att åttatimmarsdagen inte stod på dagordningen, som företagarföreningen – som redan tvingats att inleda officiella förbindelser med sovjeten – tillkännagav sin beredvillighet att införa åttatimmarsdagen och tillåta organiseringen av fabriks- och verkstadskommittéer. Företagarna såg längre än sovjetens demokratiska strateger. Och det är inte att undra över: Dessa arbetsgivare ställdes ansikte mot ansikte med arbetarna, och arbetarna i inte mindre än hälften av Petrograds fabriksanläggningar – bland dem en majoritet av de allra största – lämnade redan verkstäderna som en man efter åtta timmars arbete. De tog själva vad sovjeten och regeringen förvägrade dem. När den liberala pressen salvelsefullt jämförde denna gest med den franska adelns den 4 augusti 1789, var det långt närmare den historiska sanningen än de själva anade: Liksom feodaltherrarna i slutet av 1700-talet handlade de ryska kapitalisterna under inverkan av nödvändighetens grova påk, och hoppades genom denna tillfälliga eftergift kunna försäkra sig om att i framtiden ta tillbaka vad de förlorat. En av kadetpublicisterna bröt

sig igenom den officiella lögnen och erkände uppriktigt: ”Olyckligtvis för mensjeviker hade bolsjeviker redan, med terrorns hjälp, tvingat företagarföreningen att gå med på ett omedelbart införande av åttatimmarsdagen.” Vari denna terror bestod vet vi redan. Arbetarbolsjeviker gick tvivelsutan i rörelsens främsta led, och här, liksom under de avgörande dagarna i februari, följde en överväldigande majoritet av arbetarna dem.

Sovjeten som leddes av mensjeviker noterade med blandade känslor denna enorma seger, som i grund och botten vunnits mot dess vilja. De vanhedrade ledarna tvingades emellertid att ta ännu ett steg framåt; de måste föreslå den provisoriska regeringen att i förväg kungöra en lag om åttatimmarsdag för hela Ryssland i den konstituerande församlingens namn.

Regeringen ställde sig emellertid, i överensstämmelse med företagarna, avvisande. I hopp om bättre tider vägrade de att uppfylla kravet – som säkerligen framlagts inför dem utan något större eftertryck.

I Moskvaregionen började samma kamp, men den varade längre. Också här krävde sovjeten, trots arbetarnas motstånd, en återgång till arbetet. I en av de största fabriker fick en resolution mot att avbryta strejken 7 000 röster mot 6. Andra fabriker reagerade på ungefär samma sätt. Den 10 mars förkunnade sovjeten återigen plikten att omedelbart återgå till verkstäderna. Fast arbetet därefter återupptogs på ett flertal arbetsplatser, började nästan överallt en kamp för att förkorta arbetsdagen. Arbetarna korrigerade sina ledare genom direkt handling. Efter ett långvarigt motstånd fann sig Moskvaregionen den 21 mars tvungen att på eget bevåg införa åttatimmarsdagen. Företagarna gav omedelbart efter. I provinserna fördes samma kamp ända in i april. Nästan överallt bromsade sovjeterna till en början och gjorde motstånd, och tog därefter under trycket från arbetarna upp förhandlingar med företagarna. Och där de senare inte gick med på kravet, var sovjeterna nödgade att på egen hand påbjuda åttatimmarsdagen. Vilken spricka i systemet!

Regeringen stod avsiktligt vid sidan om. Vid den här tiden startades under liberal ledning en rasande kampanj mot arbetarna. För att underkva dem beslöt man att vända soldaterna mot dem. Att förkorta arbetsdagen innebär, som ni förstår, att försvaga fronten. Hur kan någon bara tänka på sig själv i krigstid? Räkna man timmarna i skyttegravarna? ... När de besuttna klasserna slår in på demagogins väg, så låter de sig inte hejdas av någonting. Agitationen blev allt ursinnigare och fördes snart ner i skyttegravarna. Soldaten Pireiko erkänner i sina minnen från fronten att denna agitation – som i huvudsak bedrevs av nybakade socialister bland officerarna – inte var utan framgång. ”Men den stora svagheten i den officiella stabens ansträngning att vända soldaterna mot arbetarna låg i det faktum att de var officerare. Varje soldat hade alltför färskt minne av vad hans officer hade varit för honom tidigare.” Denna hets mot arbetarna var dock allra bittrast i huvudstaden. Företagarna, jämte kadetstaben, fann obegränsade medel och tillfällen till agitation i garnisonen. ”Mot slutet av mars”, säger Suchanov, ”kunde man vid alla gatukorsningar, på spårvagnarna, på varje offentlig plats se arbetare och soldater fastlåsta i en rasande ordstrid.” Det kom även till slagsmål. Arbetarna förstod manövern och parerade den skickligt. Därtill var det bara nödvändigt att säga sanningen – att citera siffrorna för krigsprofiten, att visa soldaterna fabriker och verkstäderna med maskinernas dån, smältugnarnas helveteseldar, sitt eget frontavsnitt där offren är oräkneliga. På arbetarnas initiativ började trupper från garnisonen besöka fabriker, och speciellt då sådana som tillverkade ammunition. Soldaterna tittade och lyssnade. Arbetarna visade och förklarade. Dessa besök kom att sluta i segerviss förbrödring. De socialistiska tidningarna tryckte otaliga resolutioner från de militära enheterna om deras oförstörbara solidaritet med arbetarna. Mot mitten av april hade själva ämnet för konflikten försvunnit från tidningarna. Den borgerliga pressen var tyst. Efter sin ekonomiska seger vann arbetarna sålunda en politisk och moralisk seger.

De händelser som hörde samman med denna kamp för åttatimmarsdagen, fick en oerhörd betydelse för hela den framtida utvecklingen av revolutionen. Arbetarna hade vunnit några lediga timmar i veckan för läsning, för möten, men också för övningar med gevär, vilket blev en regelbunden vana från och med skapandet av arbetarmilisen. Efter denna klara läxa började arbetarna därtill att lite noggrannare ge akt på sovjetens ledarskap. Mensjevikernas auktoritet dalade betänkligt. Bolsjevikerna växte sig starkare på fabrikerna och delvis också i kasernerna. Soldaten blev mer uppmärksam, fundersam, försiktig: han förstod att någon höll på att jaga honom i smyg. Demagogernas svekfulla avsikter vände sig mot deras egna inspiratörer. Istället för främlingskap och fientlighet fick man en fastare sammansvetsning av arbetare och soldater.

Trots ”kontaktidyllen” hatade regeringen sovjeten, hatade dess ledare och dess förmyndarskap. Den avslöjade detta vid första bästa tillfälle. Eftersom sovjeten uppfyllde rena regeringsfunktioner, och detta därtill på regeringens egen begäran när det blev nödvändigt att kuva massorna, begärde exekutivkommittén ett mindre bidrag för löpande utgifter. Regeringen vägrade och stod fast, trots upprepade yrkanden från sovjeten: Den kunde inte betala ut statsmedel till en ”privat organisation”. Sovjeten svalde detta. Sovjetens budget vilade på arbetarna, som aldrig tröttnade på att göra insamlingar för revolutionens behov. Under dessa dagar upprätthöll båda sidor, liberalerna och socialisterna, vad anständigheten kräver av en fullständig, ömsesidig vänskap. På sovjetens allryska konferens förklarades existensen av dubbelmakten vara en fiktion. Kerenskij försäkrade delegaterna från armén att det mellan regeringen och sovjeterna rådde fullständig enighet om problem och målsättningar. Dubbelmakten förnekades inte mindre ivrigt av Tsereteli, Dan och andra stöttepelare i sovjeten. Med hjälp av dessa lögner försökte man stärka en regim som grundats på lögner.

Men regimen sviktade redan under de allra första veckorna. Ledarna var oförtröttliga när det gällde organisatoriska kombinationer. De försökte sätta igång alla slags tillfälliga representativa organ mot massorna – soldaterna mot arbetarna, de nya dumorna, zemstvoförsamlingar och kooperativ mot sovjeterna, provinserna mot huvudstaden och slutligen officerarna mot folket.

Själva sovjetformen äger ingen mystisk kraft. Den är på inget sätt fri från de brister som vidlåder alla representativa system – brister som är oundvikliga så länge detta system är oundvikligt. Men dess styrka är att den reducerar alla dessa brister till ett minimum.

Vi kan lugnt hävda – och händelserna kommer snart att bevisa det – att varje annat representativt system, som atomiserar massorna, skulle ha uttryckt deras faktiska vilja på ett ojämförligt mindre effektivt sätt och med långt större fördröjning. Av alla former av revolutionär representation är sovjeten den mest flexibla, omedelbara och överskådliga. Men ändå är den bara en form. Den kan inte ge mer än massorna förmår att fylla den med i ett givet ögonblick. Där utöver kan den bara bistå massorna i att förstå de misstag de begått och rätta till dem. I denna funktion hos sovjeten låg en av de allra viktigaste garantierna för revolutionens utveckling.

Vilken politisk plan hade exekutivkommittén? Man kan knappast säga att någon av ledarna hade en helt genomtänkt plan. Suchanov hävdade senare att makten, enligt hans plan, överfördes till bourgeoisien bara för en kortare tid, för att demokratin med desto större säkerhet skulle kunna ta den tillbaka när den väl stärkt sig. Den här konstruktionen – som i varje fall var naiv så det förslår – var uppenbart retrospektiv. Åtminstone formulerades den aldrig av någon vid den tiden. Under Tseretelis ledarskap blev exekutivkommitténs vinglanden om inte stoppade så åtminstone organiserade till ett system. Tsereteli deklarerade öppet att revolutionen oundvikligen skulle misslyckas utan en stark borgerlig makt. Demokratin måste inskränka sig till att pressa på den liberala bourgeoisien, men noga akta sig

för att stjälpas över till reaktionens läger genom något oförsiktigt steg, och omvänt ge den sitt stöd så länge den stöttar upp revolutionens erövringar. I det långa loppet skulle den håglösa regimen ha slutat i en borgerlig republik med socialisterna som parlamentarisk opposition.

Den huvudsakliga svårigheten för ledarna var inte så mycket att finna en allmän plan som ett aktuellt handlingsprogram. Kompromissmakarna hade lovat massorna att med hjälp av ”påtryckningar” få en demokratisk politik, både utrikes och inrikes, av bourgeoisien. Det är utan tvekan så att härskande klasser vid mer än ett tillfälle i historien gjort eftergifter för påtryckningar från folkmassorna. Men ”påtryckningar” innebär i sista hand ett hot om att svepa undan den härskande klassen från makten och inta dess plats. Just detta vapen låg dock inte i händerna på demokratin. Den hade själv frivilligt överlämnat makten till bourgeoisien. I konfliktens ögonblick hotade demokratin inte att ta makten, utan bourgeoisien skrämde den istället med att vilja ge den tillbaka. Därmed befann sig själva hävarmen i påtryckningsmekanismen i händerna på bourgeoisien. Detta förklarar hur regeringen, trots sin totala kraftlöshet, lyckades stå emot varje något så när seriöst företag från sovjetledarnas sida.

Mot mitten av april hade till och med exekutivkommittén visat sig vara ett alltför brett organ för de politiska mysterierna hos den styrande kärnan, som vänt blicken helt och hållet mot liberalerna. Därför utnämndes en ”byrå” som uteslutande bestod av försvarsvänner. Från och med nu bedrevs storpolitiken inom dess egen trånga krets. Allt tycktes tillrättalagt på ett fint och varaktigt sätt. Tsereteli dominerade utan inskränkningar i sovjeten. Kerenskij red högre och högre. Men just i samma ögonblick framträdde klart de första oroande tecknen underifrån – från massorna. ”Det är förbluffande”, skriver Stankevitz, som stod Kerenskijns krets nära, ”att i exakt samma stund som den här kommittén skapades, när en byrå som valts uteslutande av försvarsvänliga partier åtog sig ansvaret för arbetet, exakt i denna stund lät de ledarskapet över massorna gå dem ur händerna – massorna drog sig bort ifrån dem.” Det är inte förbluffande alls, utan helt i enlighet med tingens ordning.

Kapitel XIII: Armén och kriget

Under de månader som föregick revolutionen hade disciplinen inom armén försvagats ordentligt. Man kan finna mängder av klagomål från officerare under de här dagarna: soldater som inte respekterade befälet; deras behandling av hästar, av militär egendom, till och med av vapen, var överallt obeskrivligt dålig; det var oordning i militärlägren. Det var inte lika allvarligt överallt... Men överallt gick det åt samma håll – mot undergång.

Till detta lades nu revolutionschocken. Petrogradgarnisonens uppror ägde rum inte bara utan officerare, utan mot dem. Under de kritiska timmarna stack befälet helt enkelt huvudet i sanden. Den deputerade oktobristen Sjidlovskij samtalade den 27 februari med officerarna vid Preobrazjenskijregimentet – tydligen för att utröna deras inställning till duman – men fann en total okunnighet bland dessa aristokratryttare om vad som höll på att hända, kanske en halvt skenhelig okunnighet, eftersom de alla var uppskrämda monarkister.

”Hur förvånad var jag inte”, säger Sjidlovskij, ”när jag redan morgonen därpå såg hela Preobrazjenskijregimentet marschera nerför gatan i militär formering ledda av en musikkår, i perfekt ordning och utan en enda officer!” Visserligen anlände några kompanier till Tauriska palatset med sina officerare – eller rättare sagt, de förde med sig sina officerare. Men officerarna kände att de intog ställningen som fångar i denna triumfmarsch. Grevinnan Kleinmichel, som iakttog dessa scener medan hon satt arresterad, säger rent ut: ”Officerarna såg ut som får på väg till slakten.”

Februariupproret skapade inte sprickan mellan soldaterna och officerarna, utan lät den bara komma i dagen. Enligt soldaternas uppfattning var resningen mot monarkin i huvudsak en

resning mot militärledningen. ”Från och med morgonen den 28 februari”, säger kadeten Nabokov, som då var klädd i officersuniform, ”var det farligt att gå ut, eftersom de hade börjat slita loss officerarnas epåletter.” Så såg den nya regimens första dag ut i garnisonen.

Exekutivkommitténs första bekymmer var att försona soldater med officerare. Det innebar ingenting annat än att ställa trupperna under sina forna befäl. Officerarnas återgång till sina regementen antogs, enligt Suchanov, skydda armén mot ”allmän anarki eller det okunniga och upplösta manskapets diktatur”. Dessa revolutionärer var, liksom liberalerna, rädda för soldaterna, inte för officerarna. Arbetarna, å andra sidan, jämte det ”okunniga” manskapet, såg varje tänkbar fara just i dessa briljanta officerare. Försoningen visade sig därför vara tillfällig.

Stankevitz beskriver med följande ord soldaternas känslomässiga inställning till de officerare som återvände till dem efter upproret: ”Soldaterna som bröt mot disciplinen och lämnade sina kaserner, inte bara utan officerare, utan i många fall i motsättning till sina officerare och till och med efter att ha dödat dem på deras poster, visade sig ha utfört ett storartat befrielsedåd. Om det nu var ett storartat dåd, och om officerarna nu medger detta, varför ledde de inte ut soldaterna på gatan? Det hade varit enklare och mindre farligt. Nu efter segern sluter de upp kring dådet. Men hur uppriktigt och hur länge?” Dessa ord lär oss så mycket mer som författaren själv var en av de ”vänsterofficerare” som det aldrig föll in att leda sina soldater ut på gatorna.

På morgonen den 28 februari, på Sampsonjevskij Prospekt, höll befälhavaren för en ingenjörsvivision på att förklara för sina soldater att ”den regering som alla hatade har störtats”, att en ny har bildats med prins Lvov i ledningen – därför är det nödvändigt att liksom förut lyda officerarna. ”Och nu ber jag alla att återgå till sina platser i kasernerna.” En handfull soldater ropade: ”Med nöje”. Det stora flertalet såg bara förbryllade ut: ”Var det allt?”

Av en händelse observerades scenen av Kajurov. Den gjorde honom uppskakad. ”Tillåt mig att säga ett ord, herr befälhavare” ... Och utan att invänta tillåtelse, ställde Kajurov denna fråga: ”Har arbetarnas blod flutit på Petrograds gator i tre dagar bara för att byta ut en godsägare mot en annan?” Här tog Kajurov tjuren vid hornen. Hans fråga sammanfattade hela kampen under de kommande månaderna. Antagonismen mellan soldat och officer var en återspeglning av fiendskapen mellan bonde och godsägare.

Officerarna i provinserna, som tydligt fått sina instruktioner i god tid, förklarade händelserna på ett och samma sätt: ”Hans majestät har ansträngt sig till det yttersta för landets bästa och tvingats överlämna regeringsbördan till sin broder.” Svaret stod att läsa i soldaternas ansikten, beklagar sig en officer i ett avlägset hörn av Krim: ”Nikolaus eller Michail – det gör detsamma för vår del.” När emellertid samme officer nästa morgon tvingades meddela nyheterna om den revolutionära segern blev soldaterna, talar han om för oss, som en omvänd hand. Deras frågor, åtbörder, blickar, vittnade om den ”långvariga och ihärdiga verksamhet någon ägnat dessa okunniga och omtöcknade hjärnor, totalt ovana vid tankeverksamhet.” Vilken klyfta mellan officeren, vars hjärna utan ansträngning anpassar sig till det senaste telegrammet från Petrograd, och de soldater, som långsamt, men likväl ärligt, kommer fram till en uppfattning om händelserna, och självständigt väger dessa i sina valkiga nävar!

Även om försvarsstaben formellt sett erkände revolutionen, beslöt man att inte låta den bana sig fram till fronten. Stabschefen beordrade befälhavarna på alla fronter att de för den händelse revolutionära delegationer skulle anlända till deras territorier – delegationer som general Alexejev kallade ”band” för korthetens skull – omedelbart skulle arresteras och överlämnas dem till krigsrätten. Dagen därpå begärde samme general, i ”Hans höghets namn”,

storhertigen Nikolaj Nikolajevitj, att regeringen skulle ”sätta stopp för det som nu pågår i armén” – med andra ord, sätta stopp för revolutionen.

Kommandot väntade med att informera den aktiva armén om revolutionen så länge som möjligt, inte så mycket av lojalitet gentemot monarkin som av rädsla för revolutionen. På flera fronter upprättade man en sannskyldig karantän: Man stoppade alla brev från Petrograd och hejdade nykomlingar. På så sätt stal den gamla regimen ett fåtal extradagar från evigheten. Nyheterna om revolutionen slingrade sig inte fram till stridslinjen förrän den 5 eller 6 mars – och i vilken form? Ungefär som ovan: ”Storhertigen har utnämnts till överbefälhavare, tsaren har abdikerat i fosterlandets namn, i övrigt är allt sig likt.” Till många skyttegravar, kanske till och med i de flesta, kom nyheterna om revolutionen från tyskarna innan de anlände från Petrograd. Kunde det ha rått några som helst tvivel bland soldaterna om att hela kommandot konspirerade för att dölja sanningen? Och kunde samma soldater överhuvudtaget lita på just dessa officerare, när de ett par dagar senare satte på sig en röd bindel?

Svartahavsflottans stabschef berättar för oss att nyheterna om händelserna i Petrograd till en början inte gjorde något märkbart intryck på soldaterna. Men när de första socialistiska tidningarna kom från huvudstaden ”förändrades stämningen på ett ögonblick, möten inleddes och kriminella agitatorer kröp fram ur sina gömställen”. Amiralen begrep helt enkelt inte vad som pågick mitt framför ögonen på honom. Tidningarna åstadkom inte denna förändring i stämning. De skingrade bara soldaternas tvivel angående revolutionens omfattning, och tillät dem att visa sina rätta känslor utan fruktan för vedergällning från staben. Samme författare karaktäriserar i en enda mening Svartahavsstabens politiska fysiologi, däribland sin egen: ”Det stora flertalet av flottans officerare trodde att fosterlandet skulle förgås utan tsaren.” Demokraterna trodde också att fosterlandet skulle förgås – om man inte åter förde snillen av det här slaget till de ”okunniga” sjömännen!

Arméns och flottans befälskår delade sig snart i två grupper. En grupp försökte att stanna på sina platser, ställa in sig på revolutionens våglängd och registrera sig som socialist-revolutionärer. Senare försökte en del av dem till och med att smyga sig in i bolsjeviklägret. Den andra gruppen struttade omkring ett tag och försökte motsätta sig den nya ordningen, men skingrades snart genom en eller annan häftig konflikt och sveptes iväg av soldatfloden. Sådana grupperingar är så till den grad naturliga att de upprepats i varje revolution. Den franska monarkins oförsonliga officerare, som enligt en av de sinas ord ”kämpade så länge de kunde”, plågades mindre av sina soldaters olydnad än av sina ädla kollegers uppgivenhet. I det långa loppet blev större delen av det gamla kommandot bortskuffat eller undertryckt, och endast en mindre del omskolad och assimilerad. I en mer dramatisk form delade officerarna de klassers öde varifrån de rekryterats.

En armé är alltid en kopia av det samhälle den tjänar – med den skillnaden att den ger sociala relationer ett koncentrerat uttryck och driver både deras positiva och negativa drag till sin spets. Det är ingen tillfällighet att kriget inte frambringade ett enda framstående militärt namn i Ryssland. Försvarsstaben karaktäriserades nog så fullständigt av en av dess medlemmar: ”Stor äventyrlighet, stor okunnighet, stor självupptagenhet, intriger, karriärism, girighet, medelmåttighet och brist på förutseende” – skriver general Zaleskij – ”och mycket litet kunskap, talang eller vilja att riskera livet, eller ens bekvämlighet och hälsa.” Nikolaj Nikolajevitj, överbefälhavaren, utmärkte sig bara genom sin höga ställning och sin majestätiska råhet. General Alexejev, en trist medelmått, den äldste militäre ämbetsmannen i armén, nådde sitt mål genom ren uthållighet. Kornilov var en orädd ung befälhavare som till och med hans egna beundrare ansåg vara lite enfaldig; han beskrevs senare av Kerenskij som krigsminister Verchovskij som lejonhjärtad med fårhjärnan. Brusilov och amiral Koltjak överträffade, om ni så vill, de andra en smula i bildning men inte i något annat. Denikin saknade inte personlighet, men var i övrigt en fullkomligt ordinär armégeneral som läst en

fem, sex böcker. Och efter de här kom alla Judenitjs, Dragomirovs, Lukomskijs, som antingen pratade franska eller inte gjorde det, som drack måttligt eller drack kopiöst, men som var alldeles utan betydelse.

Det var naturligtvis inte bara det feodala utan också det borgerliga och demokratiska Ryssland som hade sina representanter i officerskåren. Kriget kastade in tiotusentals småborgerliga ungdomar som officerare, militärtjänstemän, doktorer och ingenjörer i armén. Dessa kretsar, som närapå helgjutet stod för krig till fullständig seger, kände nödvändigheten av allmänna reformåtgärder, men underkastade sig i långa loppet det reaktionära kommandot. Under tsaren underkastade de sig av fruktan och efter revolutionen av övertygelse – på samma sätt som demokratin bland eftertrupperna underkastade sig bourgeoisien. Försoningsflygeln bland officerarna delade senare försoningspartiernas olyckliga öde – med den skillnaden, att situationen vid fronten utvecklade sig tusen gånger så skarpt. Inom exekutivkommittén kunde man hålla ut en längre tid med hjälp av oklarheter: Öga mot öga med soldaterna var det inte så lätt.

Illviljan och friktionen mellan de demokratiska och aristokratiska officerarna, som var oförmögna att ingjuta nytt liv i armén, förde bara in ytterligare ett element av sönderfall. Arméns fysionomi bestämdes av det gamla Ryssland, och denna fysionomi var helt och hållet feodal. Officerarna ansåg fortfarande den bäste soldaten vara en ödmjuk och enfaldig bondgrabb hos vilken ännu inget medvetande om mänsklig personlighet hade vaknat. Sådan var den ryska arméns ”nationella” tradition – Suvorovs tradition – vilande på primitivt jordbruk, livegenskap och bysamhället. På 1700-talet åstadkom Suvorov ännu underverk med detta material. Leo Tolstoj idealiserade, med en barons kärlek, i sin Platon-Karatajev den gamla typen av rysk soldat, som utan att knota underkastade sig naturen, tyranni och död (*Krig och fred*). Den franska revolutionen, som inledde individualismens magnifika seger på den mänskliga aktivitetens alla områden, satte stopp för Suvorovs militärkonst. Under hela det adertonde århundradet, och även det nittonde – under hela perioden mellan den franska och den ryska revolutionen – blev tsarens armé oupphörligt besegrad därför att den var en feodal armé. Efter att ha formats på denna ”nationella” grund utmärkte sig befälskåren genom förakt för soldatens personlighet, genom en anda av passiv mandarinmentalitet, okunnighet om sitt eget yrke, en total avsaknad av heroiska principer och en osedvanlig benägenhet för småstöder. Officerarnas auktoritet vilade på de yttre kännetecknen för överlägsenhet, kastritualen, förtryckssystemet och till och med ett särskilt kastspråk – slaveriets avskrämda idiom – på vilket soldaten förutsattes samtala med sin officer. Alltmedan man accepterade revolutionen i ord och svor den provisoriska regeringen trohet lämpade tsarens marskalkar över sina egna synder på den fallna dynastin. De gav nådigt sitt medgivande till att Nikolaus II förklarades som syndabock för hela det förflutna. Men inte ett steg längre än så! Hur skulle de kunna förstå att revolutionens moraliska väsen bestod i förändligandet av den människomassa på vars tröghet hela deras lycka berott? Denikin, som utsetts att föra befäl över fronten, tillkännagav i Minsk: ”Jag accepterar revolutionen helt och oåterkalleligt. Men att revolutionera armén och utsätta den för demagogi anser jag vara förödande för landet.” En klassisk formel för generalmajorers tjockskallighet! Vad gäller de vanliga generalerna hade de, för att citera Zaleskij, bara ett krav: ”Håll bara fingrarna borta ifrån oss – det är allt vi bryr oss om!” Men revolutionen kunde inte hålla sina fingrar borta från dem. Eftersom de tillhörde de privilegierade klasserna hade de inget att vinna, men de kunde förlora desto mer.

De stod inför hotet att förlora inte bara sina officersprivilegier, utan också sina jordegendomar. Under täckmantel av lojalitet mot den provisoriska regeringen drog de reaktionära officerarna igång en desto hätskare kampanj mot sovjeterna. Och när de övertygats om att revolutionen på ett oemotståndligt sätt höll på att tränga in i soldatmassan,

och till och med in på deras egna gods, ansåg de detta vara ett fruktansvärt förräderi av Kerenskij, Miljukov och till och med av Rodzianko – för att nu inte tala om bolsjevikerna.

Levnadsförhållandena i flottan närde i än högre utsträckning än i armén fröna till inbördeskriget. Matrosernas liv i sina stålbunkrar, där de med våld hölls instängda i årtal, skilde sig inte mycket ens vad maten beträffar från galärslavarnas. Strax bredvid dem fanns officerarna, de flesta ur privilegierade kretsar som frivilligt valt tjänstgöring i flottan såsom ett kall, som identifierade fosterlandet med tsaren, tsaren med sig själva och betraktade matroserna som slagskeppets minst värdefulla del. Två främmande och tätt inneslutna världar lever sålunda i nära kontakt med varandra och är aldrig ur varandras åsyn. Flottans skepp har sin bas i de industrialiserade hamnstäderna med stor arbetarfolkning, som är nödvändig för nybyggnad och reparationer. På själva skeppen, inom ingenjörs- och maskinistkårerna, finns därtill ett inte så litet antal kvalificerade arbetare. Detta är de förhållanden som gör flottan till en revolutionär mina. I alla länders revolutioner och militära uppror har matroserna utgjort det explosivaste materialet; de har nästan alltid vid första bästa tillfälle på ett drastiskt sätt gjort upp räkningen med sina officerare. De ryska matroserna utgjorde inget undantag.

I Kronstadt åtföljdes revolutionen av ett utbrott av blodig hämnd på officerarna, vilka försökte, som om de fasade för sitt eget förflutna, dölja revolutionen för matroserna. Ett av de allra första offren var amiral Virén, som åtnjöt ett välförtjänt hat. Ett antal officerare ur befälsstaben arresterades av matroserna. De som fick behålla sin frihet avväpnades.

I Helsingfors och Sveaborg släppte amiral Nepenin inte igenom nyheterna om upproret i Petrograd förrän natten den 4 mars, och hotade under tiden soldaterna och matroserna med repressiva åtgärder. Så mycket vildsintare blev dessa soldaters och matrosers uppror. Det varade hela natten och dagen. Många officerare arresterades. De mest hatade skyfflades under isen. ”Om man ska döma av Skobelevs uppgifter om hur flottans officerare och Helsingforsmyndigheterna betedde sig”, skriver Suchanov, som inte alls visar något överseende med det ’okunniga manskapedet’, ”är det ett under att dessa övergrepp blev så få.”

Men också inom styrkorna till lands kom det i flera vågor till blodiga sammanstötningar. Till en början var det en hämnd för gångna oförrätter, för det föraktliga pryglandet av soldater. Någon brist på minnen som brände som sår fanns det inte. 1915 hade man i tsarens armé officiellt infört piskrapp som disciplinstraff. Officerarna piskade soldaterna av egen auktoritet – soldater som ofta var familjefäder. Men det var inte alltid en fråga om det förgångna. På sovjeternas allryska konferens förklarade en delegat, som talade för armén, att en order som tillät kroppsstraff i den aktiva armén hade utfärdats så sent som den 15 eller 17 mars. En dumadeputerad som återvänt från fronten rapporterade att kosackerna, i officerarnas frånvaro, talat om för honom: ”Här, säger man, är ordern. [Tydligt den berömda Order nr 1, om vilken vi ska tala mer senare.] Vi fick den igår, och ändå slog en officer mig på käften idag.” Bolsjevikerna gick lika ofta som försoningsmännen ut för att försöka hindra soldaternas övergrepp. Men blodig vedergällning var lika oundviklig som gevärets rekyl. Liberalerna hade inget annat skäl att kalla februarirevolutionen oblodig än att den gav dem makten.

Några av officerarna lyckades få till stånd bittra konflikter om de röda armbindlarna, vilka i soldaternas ögon var en symbol för brottet med det förflutna. Befälhavaren för Sumskijregementet blev dödad på det sättet. En annan befälhavare, som beordrat nyanlända förstärkningar att avlägsna sina bindlar, arresterades av soldaterna och låstes in i vakthuset. Ett antal sammanstötningar blev också resultatet av att tsarens porträtt ännu inte avlägsnats från ämbetsrummen. Var det av lojalitet mot monarkin? I flertalet fall var det bara en brist på tilltro till revolutionen; en rent personlig säkerhetsåtgärd. Men soldaterna tog inte fel när de bakom dessa porträtt såg den gamla regimens vålnad ligga på lur.

Det var inte genomtänkta åtgärder uppifrån, utan krampaktiga rörelser underifrån, som upprättade den nya regimen i armén. Officerarnas disciplinära makt blev varken upphävd eller begränsad. Den föll rätt och slätt bort av sig själv under de första veckorna i mars. ”Det stod klart”, sade chefen för Svartahavsstaben, ”att om en officer försökte påtvinga en soldat ett disciplinstraff, fanns inte makten att verkställa detta.” Däri har vi ett av de säkra tecknen på en genuin folkrevolution.

När väl officersstabens disciplinära makt fallit bort kom dess praktiska bankrutt i dagen. Stankevityj ägde både en god iakttagelseförmåga och ett intresse för militära frågor och ger en i det här avseendet svidande redogörelse för befälskåren. Excercisen fortgick ännu enligt de gamla reglerna, säger han, totalt utan förbindelse med krigets krav. ”Sådana övningar var bara en prövning av soldaternas tålamod och lydnad.” Officerarna försökte naturligtvis lägga skulden för det här, deras egen bankrutt, på revolutionen.

Även om de var snara till grym vedergällning, var soldaterna också benägna till en barnslig tillit och osjälvisk tacksamhet. För soldaterna vid fronten tycktes en kortare tid deputeraden Filonenko, präst och liberal, vara fanbärare för frihetens idé, en revolutionens herde. De gamla kyrkliga föreställningarna förenade sig på ett lustigt sätt med den nya bekännelsen. Soldaterna bar denne präst på sina händer, höjde honom över sina huvuden och satte försiktigt ned honom i hans släde. Storförtjust rapporterade han efteråt till duman: ”Vi hann inte ta adjö av varandra. De kysste våra händer och fötter.” Denne deputerade trodde att duman hade en oerhörd auktoritet inom armén. Vad som hade auktoritet inom armén var revolutionen. Och det var revolutionen som kastade detta bländande återsken på diverse tillfälliga figurer.

Den symboliska utrensning som Gutjkov genomförde inom arméns högre kretsar – avlägsnandet av några tjog generaler – tillfredställde inte soldaterna och skapade på samma gång osäkerhet bland de högre officerarna. Var och en var rädd att mista sin plats. Majoriteten simmade med strömmen, talade dämpat och knöt nävarna i byxfickorna. Det var ännu värre med de lägre officerarna, som stod ansikte mot ansikte med soldaterna. Här var det inte alls fråga om någon utrensning från regeringens sida. På jakt efter en legal metod skrev soldaterna vid ett artilleribatteri till exekutivkommittén och riksduman angående sin befälhavare: ”Bröder, vi ber er å det ödmjukaste avlägsna vår egen fiende, Vantjehaza.” När man inte fick något svar på sådana petitioner tog soldaterna till de medel man hade: olydnad, sätta åt vederbörande och till och med arrest. Först därefter vaknade kommandot till, avlägsnade den arresterade eller misshandlade officeren, försökte ibland straffa soldaterna, men lät oftare straffet bero för att undvika komplikationer. Detta medförde en ohållbar situation för officerarna, och gav ändå ingen tydlig definition av soldaternas situation.

Till och med många kämpande officerare, de som på allvar brydde sig om arméns öde, yrkade på nödvändigheten av en allmän upprepning inom befälskåren. Utan detta, sade man, är det meningslöst att tänka sig att återställa truppernas stridsduglighet. Soldaterna presenterade inte mindre övertygande argument för dumans deputerade. Tidigare, sade man, när man hade klagomål, måste man klaga inför officerarna, vilka vanligen inte brydde sig om dessa klagomål. Och vad skulle de göra nu? Officerarna var desamma – deras klagomål skulle röna samma öde. ”Det var mycket svårt att besvara den frågan”, bekänner en deputerad. Men likafullt rymde den frågan hela arméns öde och förutbestämde dess framtid.

Det vore ett misstag att framställa tillståndet i armén som likartat över hela landet, inom alla slags trupper och vid alla regementen. Variationerna var högst betydande. Medan matroserna i Östersjöflottan svarade på de första nyheterna om revolutionen med att ta livet av officerare, innehade officerarna i Helsingforsgarnisonen strax intill en ledande ställning i soldatsovjeten i början av april, och här talade en general i socialistrevolutionärernas namn i samband med att man firade revolutionen. Sådana kontraster mellan hat och förtröstan fanns det gott om. Men

armén var icke desto mindre likt ett system av sinsemellan kommunicerande kärll där soldaternas och matrosernas politiska känslor rörde sig mot en och samma nivå.

På något sätt upprätthölls disciplinen medan soldaterna räknade med en snabb och avgörande förändring. ”Men när soldaterna såg”, för att citera en delegat från fronten, ”att allt förblev vid det gamla – samma förtryck, slaveri och okunnighet, samma förolämpningar – tog agitationen fart.” Naturen hade inte varit omtänksam nog att utrusta de flesta män med noshörningshud, men försåg däremot soldaten med ett nervsystem. Revolutioner påminner oss emellanåt om denna obetänksamhet från naturens sida.

I de bakre leden, såväl som vid fronten ledde smärre incidenter lätt till konflikter. Soldaterna gavs rätt att gå på teater, möten, konserter och så vidare, ”i likhet med andra medborgare”. Många soldater tolkade detta som en rätt att fritt gå på teater. Ministeriet förklarade att ”frihet” skulle förstås i hypotetisk mening. Men ett folk i uppror har aldrig visat någon benägenhet för platonism eller kantianism.

Det utslitna disciplintyget föll sönder på olika sätt vid olika tidpunkter, i olika garnisoner och vid olika regementen. En befälhavare tänkte ofta att allt hade gått bra på hans regemente ända tills vissa tidningar dök upp eller tills någon agitator utifrån anlände. Allt var verkligen ett resultat av djupa, obevekliga krafter.

Den liberale deputeraden Janusjkevitj kom tillbaka från fronten med en generalisering – att oordningen är allra värst inom de ”gröna” trupper som består av musjiker. ”Vid de mer revolutionära regementena går soldaterna mycket bra ihop med officerarna.” Faktum är att disciplinen till största delen vilade på två grundvalar: det privilegierade kavalleriet bestående av välbärgade bönder och artilleriet eller den tekniska avdelningen i allmänhet, med en hög procent arbetare och intellektuella. De jordägande kosackerna höll ut längst av alla, eftersom de fruktade en agrarrevolution i vilken de flesta av dem skulle förlora och inte ha något att vinna. Vid mer än ett tillfälle efter revolutionen genomförde enskilda kosackdivisioner straffoperationer, men i allmänhet bestod alla dessa skillnader enbart i tidpunkt och tempo för upplösningen.

Den blinda kampen hade sin ebb och flod. Officerarna försökte anpassa sig; soldaterna började än en gång bida sin tid. Men under den här tillfälliga lättningen, under dessa dagar och veckor av vapenvila, blev det sociala hat som höll på att fräta sönder den gamla regimens armé alltmer intensivt. Allt oftare blixtrade det till i en slags kornblix. Till en av amfiteatrarna i Moskva sammankallades ett möte för krigsinvalid, soldater och officerare tillsammans. En talare som var krympling började klandra officerarna. Protester började stiga, stampningar av skor, käppar, kryckor. ”Och hur länge sen var det som ni, herr officer, skymfades soldaterna med piskrapp och knytnävar?” Dessa skadade, granatchockade och lemlästade människor stod som två väggar mittemot varandra. Stympade soldater mot stympade officerare, majoriteten mot minoriteten, kryckor mot kryckor. Denna mardrömsscenen på amfiteatern förebådade det kommande inbördeskrigets grymhet.

*

Ovanför alla dessa skiftningar och motsättningar inom armén och i landet hängde en evig fråga, sammanfattad i det korta ordet – krig. Från Östersjön till Svarta havet, från Svarta havet till Kaspiska havet och bortom detta långt in i Persien, på en omätlig front, stod sextioåtta infanterikårer och nio kavallerikårer. Vad skulle hända med dem i fortsättningen? Vad skulle man göra åt kriget?

Vad gäller militära förnödenheter hade armén förstärkts avsevärt före revolutionen. Den inhemska produktionen hade ökat för att fylla dess behov liksom importen av krigsmateriel via Murmansk och Archangelsk – särskilt artilleri från de allierade. Gevär, kanoner, patroner

fanns att tillgå i ojämförligt större kvantiteter än under de första krigsåren. Nya infanteridivisioner höll på att organiseras. Ingenjörskårerna hade utökats. Senare försökte de olyckliga militärcheferna att av den anledningen bevisa att Ryssland stått segern nära, och att enbart revolutionen hade förhindrat den. Tolv år tidigare hade Kuropatkin och Linevitj på lika goda grunder försäkrat att Witte hade hindrat dem från att göra rent hus med japanerna. I verkligheten befann sig Ryssland längre från segern 1917 än någon gång tidigare. Samtidigt med den ökade tillgången på ammunition uppträdde mot slutet av 1916 en extrem brist på livsmedel. Tyfus och skörbjugg skördade fler offer än striderna. Enbart transportväsendets sammanbrott omintetgjorde all strategi som inbegrep omgrupperingar av militära enheter i större skala. Därtill dömde ofta en enorm brist på hästar artilleriet till overksamhet. Men inte ens här fanns huvudproblemet; det var arméns moraliska tillstånd som var hopplöst. Man kan beskriva det genom att säga att armén som armé inte längre existerade. Nederlag, reträtter och den härskande gruppens förruttnelse hade till ytterlighet underminerat trupperna. Man kunde inte korrigera detta med administrativa åtgärder mer än man kunde förändra landets nervsystem. Soldaten såg nu med samma avsmak på en hop patroner som på en hög maskätet kött; det hela tycktes honom värdelöst och till ingen nytta, ett svek och en stöld. Och hans officer kunde inte säga något som övertygade honom, kunde inte ens bestämma sig för att slå honom på käften. Officieren själv kände sig bedragen av sitt överkommando och skämdes dessutom inte så sällan för sina överordnade inför soldaterna. Armén var obotligt sjuk. Den var ännu förmögen att säga sitt i revolutionen, men när det gällde att föra krig existerade den inte. Ingen trodde på framgång i kriget, officerarna lika lite som soldaterna. Ingen ville kämpa längre, varken armén eller folket.

I de högre kanslierna, där man lever ett särskilt slags liv, pladdrade man naturligtvis fortfarande av ren slöhet om stora operationer, om våroffensiven och erövringen av Dardanellerna. Man ställde till och med i ordning en stor armé på Krim för det ändamålet. Det stod i bulletinerna att de bästa elementen i armén hade tagits ut till belägringen. Från Petrograd sände man iväg gardesregementena. Men en officer som började drilla dem den 25 februari – två dagar innan revolutionen – berättade att dessa förstärkningar visade sig vara obeskrivligt dåliga. Inte den minsta önskan att slåss kunde iaktas i dessa orubbligt lugna blå, nötbruna och grå ögon... ”Alla deras tankar och önskningar var inriktade på en enda sak – fred.”

Det råder inte någon brist på sådana vittnesmål. Revolutionen förde helt enkelt upp till ytan det som redan existerade. Parollen ”Ned med kriget!” blev av den anledningen en av februaridagarnas huvudparoller. Den kom från demonstrerande kvinnor, från arbetarna i Viborgkvarteren, från gardesregementena. Tidigt i mars, när deputerade från duman gjorde en rundresa vid fronten, frågade soldaterna, särskilt de äldre, ständigt: ”Vad säger dem om jorden?” De deputerade svarade undvikande att jordfrågan skulle avgöras av konstituerande församlingen. Men här kunde man höra en röst som röjde den tanke alla i hemlighet bar på: ”Nåja, vad jorden anbelangar så behöver jag den inte, som ni förstår, om jag inte överlever.” Sådant var det ursprungliga soldatprogrammet för revolutionen: först fred och sedan jorden.

Mot slutet av mars på sovjeternas allryska konferens där det var gott om patriotiskt skrävel, rapporterade en av de delegater som representerade soldaterna i skyttegravarna mycket uppriktigt hur fronten tog emot nyheterna om revolutionen: ”Alla soldater sade, ‘Tack gode Gud!’ Nu får vi kanske fred!” Skyttegravarna instruerade delegaten att berätta för konferensen: ”Vi är redo att offra våra liv för friheten, men kamrater, det kan gå på ett ut, vi vill ha slut på kriget.” Detta var verklighetens levande röst – särskilt den senare hälften. Vi väntar ett slag om vi måste, men ni däruppe i toppen, skynda på med freden.

Tsarens trupper i Frankrike – vilka befann sig i en fullständigt onaturlig omgivning – berördes av samma känslor och genomgick samma upplösningsstadier. ”När vi hörde att tsaren hade

abdikerat”, förklarade en illitterat medelålders bondesoldat för sin officer, ”trodde vi alla att det betydde att kriget var över... Tsaren skickade ut oss i kriget och vad är det för mening med frihet om jag måste ruttna bort i skyttegravarna igen?” Detta var revolutionens äkta soldatfilosofi – som inte hämtats utifrån. Ingen agitator hade kunna komma på dess enkla och övertygande ord.

Liberalerna och de halvliberala socialisterna försökte senare framställa revolutionen som ett patriotiskt uppror. Den 2 mars förklarade Miljukov för de franska journalisterna: ”Den ryska revolutionen genomfördes för att undanröja hindren för Rysslands väg till segern.” Här går hyckleriet hand i hand med självbedrägeriet – varav hyckleriet är det något större av de båda. De frispråkiga reaktionärerna såg saker och ting klarare. von Struve, en tysk panslavist, lutheransk grekisk-ortodox och marxistisk monarkist, gav en bättre definition av revolutionens faktiska källor, på det reaktionära hatets språk. ”Så långt folk- och särskilt soldatmassorna tog del i revolutionen, var det ingen patriotisk explosion, utan en upprorisk självdemobilisering, och den riktades direkt mot en förlängning av kriget, dvs. den gjordes för att stoppa kriget.”

Vid sidan av en sann tanke rymmer dessa ord också en lögnaktighet. Den upproriska demobiliseringen växte faktiskt fram direkt ur kriget. Revolutionen skapade den inte, utan tyglade den tvärtom. Deserteringar förekom ofta på tröskeln till revolutionen men mycket sällan de första veckorna efter den. Armén avvaktade. I förhoppning om att revolutionen skulle medföra fred vägrade soldaten inte att stötta upp fronten: Annars, tänkte han, så blir den nya regeringen oförmögen att sluta fred.

”Soldaterna ger bestämt uttryck för åsikten”, rapporterar chefen för grenadjärdivisionen den 23 mars, ”att vi endast kan försvara oss och inte anfälla.” Militärrapporter och politiska tal upprepar denna tanke i olika former. Fänrik Krylenko, en gammal revolutionär och blivande befälhavare under bolsjevikerna, intygade att krigsfrågan för soldaternas del under de här dagarna avgjordes med den här formeln: ”Stöd fronten, men slut inte upp i offensiven.” På ett mer högtidligt men helt uppriktigt språk innebar detta: försvara friheten.

”Vi får inte sticka ned våra bajonetter i marken!” Under påverkan av dunkla och motsägelsefulla stämningar vägrade soldaterna ofta under de här dagarna att ens lyssna på bolsjevikerna. De trodde kanske, påverkade av vissa klumpiga tal, att bolsjevikerna inte brydde sig om försvaret av revolutionen och kanske skulle förhindra regeringen att sluta fred. De socialpatriotiska tidningarna och agitatorerna odlade mer och mer denna idé bland soldaterna. Men även om man ibland hindrade bolsjevikerna från att tala, förkastade soldaterna redan från de allra första dagarna tanken på en offensiv. För politikerna i huvudstaden föreföll det här vara ett missförstånd som kunde undanröjas med lämpliga påtryckningar. Agitationen för kriget nådde extraordinära höjder. Den borgerliga pressen porträtterade i miljonupplagor revolutionens problem i ljuset av ”krig till fullständig seger”. Kompromissmakarna nynnade med – först lite lågmält men sedan djärvare. Bolsjevikernas inflytande, som var mycket svagt i armén i revolutionsögonblicket, blev ännu svagare när tusentals arbetare, som på grund av strejker förvisats till fronten, lämnade deras led. Längtan efter fred kom därför inte till något öppet och klart uttryck just där den var som mest intensiv. Denna situation gjorde det möjligt för befälhavare och officerare, som såg sig om efter tröstande illusioner, att bedra sig beträffande det verkliga tillståndet. I artiklar och tal från den här tiden hävdas det ofta att soldaterna betackade sig för offensiven, eftersom de inte hade den rätta förståelsen för formeln ”utan annekteringar eller skadestånd”. Kompromissmakarna sparade ingen möda på att förklara att defensiv krigföring medger att man kan gå till offensiv, och ibland till och med kräver det. Som om det var den skolastiska frågan det gällde? En offensiv innebar att ta upp kriget på nytt. Ett avvaktande stöd till fronten innebar vapenvila. Soldaternas teori och praktik vad gäller defensiv krigföring var en slags tyst, och senare en i sanning tämligen öppen,

överenskommelse med tyskarna: ”Rör oss inte, så rör vi inte er.” Mer än så hade armén inte att ge kriget.

Det som gjorde soldaterna ännu mindre mottagliga för krigiska övertalningar var att reaktionära officerare, i form av förberedelser för offensiv, uppenbarligen försökte slita åt sig tyglarna. I samtal soldater emellan sades det: ”Bajonetten åt tyskarna, gevärskolven åt den inre fienden.” Bajonetten hade här dock en defensiv innebörd. Soldaterna i skyttegravarna tänkte aldrig på Dardanellerna. Fredslängtan var en mäktig underjordisk ström som snart måste bryta igenom ytan.

Även om Miljukov inte förnekade att negativa tecken kunde ”iaktas” inom armén, försökte han en längre tid efter revolutionen hävda att armén var kapabel att fullfölja de uppgifter ententen pålagt den. ”Bolsjevikpropagandan”, skriver han i sin egenskap av historiker, ”nådde på inget vis fronten omedelbart. Under en eller halvannan månad efter revolutionen förblev armén frisk.” Han närmar sig hela frågan på propagandanivå, som om det skulle uttömma den historiska processen. I form av en senkommen kamp mot bolsjevikerna, vilka han tillskrev mystiska krafter, fortsätter Miljukov sin kamp mot fakta. Vi har redan sett hur armén tog sig ut i verkligheten. Låt oss se hur befälhavarna själva värderade dess stridsförmåga under de första veckorna och till och med dagarna efter revolutionen.

Den 6 mars informerar överbefälhavaren för norra fronten, general Ruskij, exekutivkommittén att soldaterna börjat bli totalt oregerliga och att populära personer måste sändas till fronten för att på något sätt lugna ner armén.

Stabschefen för Svartahavsflottan säger i sina memoarer: ”Alltifrån revolutionens första dagar stod det klart för mig att det var omöjligt att föra krig, och att kriget var förlorat.” Enligt honom var Koltjak av samma uppfattning, och om han stannade kvar på sin post som befälhavare vid fronten, var det rätt och slätt för att försvara stabsofficerarna mot övergrepp.

Greve Ignatiev, som innehade en hög post i kejsargardet, skrev i mars till Nabokov: ”Ni måste göra klart för er att kriget är slut, att vi inte kan och inte vill kämpa mer. Förnuftiga människor borde hitta på ett sätt att smärtfritt likvidera kriget, annars kommer det att bli en katastrof...”. Vid samma tid talade Gutjkov om för Nabokov att han fick tusentals brev av det slaget. Vissa ytligt sett mer hoppfulla rapporter, som i varje fall var nog så sällsynta, motsades för det mesta av sina egna kompletterande förklaringar. ”Truppernas förhoppning om seger kvarstår”, säger befälhavaren för den andra armén, Danilov. ”I vissa regementen har den till och med blivit starkare.” Men just här tillägger han: ”Disciplinen har försämrats... Det vore tillrådligt att uppskjuta offensiva aktioner tills läget blivit lugnt (säg en till tre månader).” Och så ett oväntat tillägg: ”Bara 50 procent av förstärkningarna kommer fram. Om de fortsätter att smälta ihop framöver, och är lika odisciplinerade, kan vi inte räkna med framgång för offensiven.”

”Vår division är fullt kapabel till försvarsåtgärder”, rapporterar den tappre befälhavaren för den 51 infanteridivisionen, och tillägger omedelbart: ”Det är nödvändigt att rädda armén undan de soldat- och arbetardeputerades inflytande.” Det var dock inte så lätt att genomföra.

Chefen för den 182 divisionen rapporterar till armékårsbefälhavaren: ”För var dag som går ökar missförstånden, huvudsakligen angående bagateller, men till sin karaktär olycksbådande. Soldaterna blir allt nervösare och officerarna ännu mer.”

Så långt är det bara fråga om spridda vittnesmål, även om det är gott om dem. Men den 18 mars hölls en konferens med höga officerare på stabshögkvarteret angående tillståndet i armén. De centrala kommandoorganens slutsats var enhällig: ”Det kommer att bli omöjligt att skicka tillräckligt med trupper till fronten för att täcka förlusterna, ty det råder oro bland alla reserver. Armén är sjuk. Det kommer troligen att ta två eller tre månader att rätta till

förhållandena mellan officerare och soldater.” Generalerna begrep inte att farsoten bara skulle sprida sig. För närvarande iakttog de bara en nedgång i andan bland officerarna, agitation bland trupperna, och en betydande benägenhet till desertering. ”Arméns stridsförmåga har sjunkit, och det blir svårt att för närvarande lita till möjligheten av en framryckning.” Slutsats: ”Det är nu omöjligt att verkställa de aktiva operationer som var tilltänkta under våren.”

Under de följande veckorna fortsätter läget att förvärras och liknande vittnesmål mångfaldigas i all oändlighet. Mot slutet av mars skrev befälhavaren för 5. armén, general Dragomirov, till general Ruszkij: ”Stridsviljan har avtagit. Bland soldaterna råder inte bara brist på vilja att gå till offensiv, nu har till och med en vanlig motspänstighet mot defensiv krigföring ökat i en omfattning som hotar framgången för kriget... Politiken, som spritt sig till alla lager inom armén, har fått hela militärmassan att önska en enda sak – att få slut på kriget och åka hem.”

General Lukomskij, en av stöttepelarna i den reaktionära staben, missnöjd med den nya ordningen, tog över befälet för en kår och fann, som han säger, att disciplinen bara fanns kvar i artilleri- och ingenjördivisionen, där det var gott om officerare och soldater från den reguljära armén. ”Vad gäller de tre infanteridivisionerna så var de alla på väg mot fullständig upplösning.”

Deserteringarna minskade efter revolutionen under hoppets inflytande men ökade åter som resultat av besvikelsen. På en vecka, från den 1 till den 7 april, enligt general Alexejevs rapport, deserterade uppskattningsvis 8 000 soldater från de norra och västra fronterna. ”Jag läste med yttersta förvåning”, skrev han till Gutjkov, ”de oansvariga rapporterna angående de utmärkta stämningarna inom armén. Till vad nytta? Det kommer inte att lura tyskarna, och för oss är det ett ödesdigert självedrägeri.”

Så långt, bör man notera, finns det knappast någon hänvisning alls till bolsjevikerna. Det stora flertalet officerare hade knappast lärt sig detta underliga namn. När de reste frågan om orsakerna till arméns upplösning gällde det tidningar, agitatorer, sovjeter och ”politik” i allmänhet – med ett ord, februarirevolutionen.

Man kunde fortfarande hitta enskilda optimister bland officerarna som hoppades att allting till slut skulle ordna sig. Det fanns ännu fler som avsiktligt blundade för fakta, för att inte förorsaka den nya regeringen obehag. Å andra sidan fanns ett växande antal, särskilt bland de högsta officerarna, som medvetet överdrev tecknen på upplösning för att avtvinga regeringen vissa beslutsamma åtgärder, vilka de själva emellertid inte var helt beredda att nämna vid namn. Men själva helhetsbilden är otvetydig. När den upptäckte att armén var sjuk, gav revolutionen den obevekliga nedgångsprocessen politiska former som blev allt tydligare för varje vecka som gick. Revolutionen förde inte bara den lidelsefulla törsten efter fred till dess logiska slut, utan också soldatmassans fientlighet gentemot försvarsstaberna och de härskande klasserna i allmänhet.

I mitten av april avlade Alexejev en personlig rapport till regeringen angående stämningen inom armén, och han tvekade tydligen inte att sätta lite färg på rapporten: ”Jag kommer väl ihåg”, skriver Nabokov, ”den känsla av fruktan och förtvivlan som grep mig.” Vi kan anta att Miljukov var närvarande under den rapporten, som måste ha tillkommit de första veckorna efter revolutionen. Troligtvis var det han som kallat in Alexejev i avsikt att skrämna sina regeringskolleger, och genom deras förmedling sina vänner socialisterna.

Efter det här hade Gutjkov faktiskt ett samtal med representanterna för exekutivkommittén. ”En förödande förbrödring har börjat”, klagade han. ”Det rapporteras fall av direkt olydnad. Man diskuterar order inom arméorganisationer och på allmänna möten innan de verkställs. På de och de regementena vill man inte ens höra talas om aktiva operationer. När folk hoppas att freden skall komma imorgon – ” tillade Gutjkov klokt nog – ”kan man inte vänta sig att de

offrar sina liv idag.” Av detta drog krigsministern slutsatsen: ”Vi får sluta att tala högt om fred.” Men eftersom det var just revolutionen som lärt folk att säga högt vad man tidigare tänkt i tysthet, innebar det att stoppa revolutionen.

Soldaten ville naturligtvis från krigets allra första dag varken dö eller slåss. Men han ville det inte på samma sätt som en artillerihäst inte vill dra en tung kanon genom gyttjan. Liksom hästen trodde han aldrig att han kunde bli av med den börda man spänt honom framför. Det fanns inget samband mellan hans vilja och krigshändelserna. Revolutionen visade honom detta samband. För miljoner soldater innebar revolutionen rätten till ett personligt liv, och framför allt rätten till liv över huvudtaget, rätten att skydda sina liv från kulor och granater och likaså sina ansikten från officerarnas knytnävar. I den meningen sade vi ovan att den grundläggande psykologiska process som ägde rum inom armén var personlighetens uppvaknande. I denna vulkaniska eruption av individualism, som ofta tog sig anarkistiska uttryck, såg de bildade klasserna bara förräderi mot nationen. Men faktum är att ur ett operativt, förhistoriskt råmaterial höll en nation på att formas i soldaternas stormiga tal, i deras obehärskade protester och till och med i deras blodiga övergrepp. Denna flod av massindividualism, som var så avskyvärd för bourgeoisien, var en följd av februari-revolutionens själva karaktär och det faktum att den var en borgerlig revolution.

Men det var inte heller dess enda innehåll. Ty bredvid bonden och dennes soldatson tog arbetaren del i denna revolution. Arbetaren hade sedan länge känt sig som en personlighet och han gick in i kriget, inte bara fylld av hat mot det utan också med tanken att kämpa mot det. Revolutionen innebar för honom inte bara en ren erövring, utan också en partiell triumf för hans idéer. Störtandet av monarkin var för honom bara ett första steg, och han stannade inte därvid utan skyndade mot andra mål. För honom var det bara en fråga om hur mycket längre soldaten och bonden skulle gå med honom? ... Vilken nytta har jag av jorden om jag inte finns till?, frågade soldaten. Vilken nytta har jag av frihet, upprepade han efter arbetaren framför teaterns stängda dörrar, om nycklarna till friheten ligger i husbondens händer? I februari-revolutionens omätliga kaos kunde man sålunda redan skymta oktobers stålglans.

Kapitel XIV: Den härskande gruppen och kriget

Vad hade den provisoriska regeringen och exekutivkommittén för avsikt att göra med detta krig och denna armé?

Först av allt är det nödvändigt att förstå den liberala bourgeoisiens politik, eftersom den spelade den ledande rollen. Till sitt yttre förblev liberalismens krigspolitik aggressivt patriotisk, annektonistisk och oförsonlig. I verkligheten var den själv motsägande, förrädisk och i snabb färd med att bli defaitistisk.

”Även om det inte hade blivit någon revolution”, skrev Rodzianko senare, ”skulle kriget i alla fall ha förlorats, och allt talar för att en separat fred skulle ha undertecknats.” Rodziankos åsikter utmärkte sig inte för någon självständighet och tjänar av den anledningen som ett bra exempel på den gängse meningen i liberalt konservativa kretsar. Gardesbataljonens myteri förebådade inte seger för de besuttna klasserna utomlands utan nederlag på hemmaplan. Liberalerna var mindre förmögna att bedra sig i fråga om detta, eftersom de hade förutspått, och efter bästa förmåga kämpat emot, denna fara. Miljukovs oväntat revolutionära optimism – som förklarade revolutionen vara ett steg mot segern – var i verkligheten desperationens sista tillflykt. För liberalerna hade frågan om krig och fred nästan upphört att vara en självständig fråga. De kände att de inte skulle kunna använda revolutionen i krigssyften, och så mycket mer tvingande blev deras andra uppgift: Att använda kriget mot revolutionen.

Problem som rörde Rysslands internationella situation efter kriget, skulder och nya lån, kapitalmarknad och avsättningsmarknader, konfronterade naturligtvis ännu den ryska

bourgeoisins ledare; men dessa frågor var inte direkt avgörande för deras politik. Bekymret för ögonblicket var inte att tillförsäkra det borgerliga Ryssland fördelaktiga internationella villkor, utan att rädda själva den borgerliga regimen, även om det skedde till priset av att Ryssland försvagades ytterligare. ”Vi måste först återhämta oss”, sade denna svårt sårade klass. ”Därefter kan vi ställa saker och ting till rätta.” Men att återhämta sig innebar att slå ned revolutionen.

Att upprätthålla krigshypnos och den chauvinistiska stämningen var det enda sätt på vilket bourgeoisien kunde behålla sitt grepp över massorna – särskilt över armén – mot de så kallade ”fördjuparna” av revolutionen. Problemet var att till folket sälja ett gammalt krig som gått i arv från tsarismen, med alla dess tidigare syften och allierade, sälja det som ett nytt krig till försvar av revolutionens erövringar och förhoppningar. Det skulle vara något av en bragd. Men hur uppnå detta? Liberalerna räknade benhårt med att rikta hela den organisation av patriotisk samhällsopinion mot revolutionen som de igår använt sig av mot Rasputinklickens. Eftersom de misslyckats med att rädda monarkin, den högsta appellationsdomstolen mot folket, blev de så mycket mer tvungna att hålla fast vid sina allierade. I krigstid var ententen hur som helst en mycket mäktigare appellationsdomstol än den egna monarkin.

En förlängning av kriget skulle rättfärdiga deras bevarande av den gamla byråkratiska militärapparaten, deras uppskjutande av den konstituerande församlingen och underordnande av det revolutionära landet under fronten – dvs. under stabens och den liberala bourgeoisins gemensamma handlande. Alla inrikespolitiska frågor, särskilt agrarfrågan och all social lagstiftning, avsåg man att skjuta upp tills efter den seger liberalerna inte trodde på. Ett krig för att utmatta fienden förvandlades sålunda till ett krig för att utmatta revolutionen. Detta var kanske ingen fullbordad plan, som gjorts upp i förväg och talats igenom på officiella möten. Men det var inte heller nödvändigt. Planen var ett ofrånkomligt resultat av liberalismens hela förutvarande politik och den situation revolutionen skapat.

Miljukov blev tvingad in på krigets väg och kunde naturligtvis inte på förhand vägra att delta i delningen av bytet. De allierades hopp om seger förblev mycket reellt, och kom, i synnerhet genom Amerikas inträde i kriget, att växa sig betydligt starkare. Förvisso var ententen en sak och Ryssland en annan. Den ryska bourgeoisins ledare hade under kriget lärt sig att ententens seger över centralmakterna, med tanke på Rysslands ekonomiska och militära svaghet, också skulle innebära dess seger över Ryssland. Vad som än hände kunde Ryssland bara komma ur kriget söndrat och försvagat. Men de liberala imperialisterna beslöt medvetet att blunda inför denna framtidsutsikt. De kunde verkligen inte göra något annat. Gutjkov fastslog helt uppriktigt inför sina närmaste att bara ett underverk kunde rädda Ryssland, och att hans program som krigsminister bestod i att hoppas på underverk. För inrikespolitiska ändamål behövde Miljukov segermyten. Det spelar ingen roll hur mycket han själv trodde på den. I alla händelser hävdade han envist att Konstantinopel måste bli vårt. Häri agerade han med sin sedvanliga cynism. Den 20 mars försökte denne ryske utrikesminister övertyga de allierades ambassadörer om att ge upp Serbien för att på så sätt köpa Bulgariens förräderi mot centralmakterna. Den franske ambassadören rynkade på näsan. Miljukov yrkade emellertid på ”nödvändigheten av att göra avkall på sentimentala hänsyn i denna fråga” – och gjorde på samma gång avkall på den nyslavism han predikat ända sedan den första revolutionens nederlag. Engels hade rätt när han redan 1882 skrev till Bernstein: ”Vad går hela denna ryska panslavistiska humbug ut på? Att överta Konstantinopel och ingenting annat.”

Anklagelsen för att vara tyskvänlig, till och med för att vara mutad av tyskarna – igår riktad mot hovkamarillan – riktades nu ondskefullt mot revolutionen. Denna ton ljöd allt oräddare, högre och oförskämdare från dag till dag i kadetpartiets tal och artiklar. Innan man erövrade turkiska farvatten tänkte liberalismen smutsa ned revolutionens källor och förgifta dess brunnar.

Långt ifrån alla liberala ledare intog en oförsonlig position i krigsfrågan, åtminstone omedelbart efter revolutionen. Många var ännu fångna i den förrevolutionära stämningen och övervägde utsikterna för en separat fred. Vissa ledande kadeter pratade efteråt helt uppriktigt om detta. Nabokov talade, enligt sin egen bekännelse, redan den 7 mars med medlemmar i regeringen om en separat fred. Åtskilliga medlemmar i kadettoppen försökte inför sina ledare kollektivt demonstrera det omöjliga i att fortsätta kriget. ”Miljukov förklarade med sin vanliga kyliga precision”, säger baron Nolde, ”att krigsmålen måste uppnås.” General Alexejev, som vid den tiden närmade sig kadetpartiet, slöt upp i Miljukovs kör och försäkrade att ”armén kunde återupplivas”. Stabens organisatör av olyckor kände sig uppenbarligen kallad att återuppliva den.

En hel del något naivare liberaler och demokrater missförstod den kurs Miljukov slagit in på, och trodde honom vara de allierades riddare, ententens Don Quijote. Vilket nonsens! Efter det att bolsjevikerna tagit makten tvekade Miljukov inte en sekund att ila iväg till Kiev, som då var ockuperat av tyskarna, och erbjuda den hohenzollernska regeringen sina tjänster – som verkligen inte gjorde sig någon brådska att acceptera dem. Miljukovs omedelbara mål med detta var att för sin kamp mot bolsjevikerna försäkra sig om det tyska guld han tidigare försökte besudla revolutionen med. Miljukovs vädjan till Tyskland 1918 tycktes många liberaler lika obegriplig som hans program att sönderslå Tyskland under de första månaderna 1917 hade förefallit dem. Men detta var bara två sidor av samma medalj. Fastän han beredde sig att förråda de allierade – liksom han tidigare försökt förråda Serbien – förrådade Miljukov varken sig själv eller sin klass. Han förde samma politik, och om det inte såg så snyggt ut var det inte hans fel. När han under tsarismen sökte en väg till separat fred för att undvika revolution, när han krävde krig till fullständig seger för att stoppa februarirevolutionen när den kom, när han sökte allians med hohenzollernarna för att störta oktoberrevolutionen – i allt detta förblev Miljukov trogen de besuttna klassernas intressen. Att han inte lyckades hjälpa dem utan för varje gång slog pannan i en ny vägg berodde helt enkelt på att hans beskyddare hamnat i en återvändsgränd. Vad Miljukov särskilt behövde under de första dagarna efter upproret var en attack från fienden, ett ordentligt tyskt slag i skallen på revolutionen. Men till hans olycka var mars och april ur klimatsynpunkt ogynnsamma för större operationer på den ryska fronten. Och ännu viktigare var att Tyskland, vars egen situation blev allt besvärligare, efter viss tvekan beslöt att låta den ryska revolutionen följa sin egen väg. Bara general Lisingen visade lite eget initiativ vid Stochod den 20 och 21 mars. Hans framgång skrämde den tyska regeringen, samtidigt som det gjorde den ryska förtjust. Lika skamlöst som staben under tsaren förstorat upp varje bagatellartad framgång, uppförstörde den nederlaget vid Stochod. Och de liberala tidningarna föll in i gråten. De beskrev exempel på svaghet, panik och förluster bland de ryska trupperna med samma välbehag som de tidigare beskrivit krigsfångar och troféer. Bourgeoisien och generalstabens hade helt enkelt övergått till en defaitistisk position. Men Lisingen stoppades av sina egna överordnade officerare och den tyska fronten stod åter alldeles stilla i vårgyttja och förväntan.

Kneppet att använda kriget mot revolutionen kunde leda till framgång bara om mittenpartierna, som massorna följde, gick med på att spela rollen av överföringsmekanism för denna liberala politik. Liberalismen var inte i den ställningen att den kunde förena krigstanken med revolutionstanken; senast igår hade den lärt att en revolution skulle vara förödande för kriget. Denna uppgift måste föras över på demokraterna. Men naturligtvis fick ”hemligheten” inte avslöjas för dem. De fick inte invigas i planen utan måste fångas på kroken. Det bästa sättet att fånga dem var att spela på deras fördomar, deras fåfänga, deras höga uppfattning om sin egen statsmannamässiga intelligens, deras fruktan för anarki och deras vidskepliga knäfall inför bourgeoisien.

Under de första dagarna visste inte socialisterna – för enkelhetens skull använder vi det namnet för både mensjeviker och socialistrevolutionärer – vad man skulle göra åt kriget. Tjcheidze hävde upp en suck: ”Vi har talat mot kriget hela tiden – hur ska jag nu kunna förespråka att vi fortsätter kriget?” Den 10 mars röstade exekutivkommittén för att sända en hälsning till Franz Mehring. Med denna lilla gest försökte vänsterflygeln lugna sitt inte alltför aktiva socialistiska samvete. Om själva kriget fortsatte sovjeten att säga ingenting. Ledarna var rädda för att röra upp en konflikt med den provisoriska regeringen i frågan och förmörka dessa smekmånadsveckor av ”kontakt”. De var inte mindre rädda för en splittring inom sina egna led. De hade både fosterlandsförsvarare och zimmerwaldister inom sina egna led. Var och en av dessa grupper överskattade skiljaktigheterna. Vida kretsar av den revolutionära intelligentsian hade under kriget undergått en genomgripande borgerlig metamorfos. Patriotismen hade i öppen eller förtäckt form förenat intelligentsian med de härskande klasserna, och drivit bort den från massorna. Zimmerwaldfanan, med vilken vänsterflygeln skylt sig, förpliktigade dem inte till mycket och tillät dem att dölja sin patriotiska solidaritet med Rasputinklicken. Men nu hade regimen Romanov störtats. Ryssland hade blivit ett demokratiskt land. Dess frihet, som dansade i alla färger, framträdde skarpt mot bakgrund av det tyglade Europa, med dess militärdiktaturer. ”Måste vi inte försvara vår revolution mot Hohenzollern?”, utbrast både gamla och nya patrioter i exekutivkommitténs ledning. Zimmerwaldister av Suchanovs och Steklovs typ påpekade försagt att kriget förblev imperialistiskt och att liberalerna yrkade på att revolutionen skulle garantera de annekteringar som man kommit överens om under tsaren. ”Hur ska jag nu kunna förespråka ett fortsättande av kriget?”, säger den bekymrade Tjcheidze. Men eftersom dessa zimmerwaldister själva var de som tog initiativet till överförandet av makten till liberalerna, hängde deras invändning mot den liberala politiken i luften. Efter några veckors vacklan och försinkande blev den första delen av Miljukovs plan med Tseretelis hjälp avgjord på ett tillfredsställande sätt: Dessa halvhjärtade demokrater, som kallade sig socialister, sattes i krigsselen och försökte under liberalernas piska med all sin ynkliga kraft garantera segern – ententens seger över Ryssland och Amerikas över Europa!

Kompromissmakarnas huvudfunktion var att kortsluta massornas revolutionära energi och leda in den i patriotiska ledningar. De försökte å ena sidan att gjuta nytt liv i arméns stridsförmåga – det var svårt. De försökte å andra sidan förmå ententens regeringar att ge upp sina planerade plundringar – det var löjligt. I bägge dessa ansträngningar övergick de från illusion till besvikelse, från villfarelse till förnedring. Låt oss notera de första vägvisarna längs denna väg.

Rodzianko lyckades under sin korta storhetstid utfärda en order om att soldaterna omedelbart skulle återvända till sina kaserner och underställa sig officerarna. Den indignation detta förorsakade inom garnisonen tvingade sovjeten att ägna ett av sina första sammanträden åt frågan om soldatens framtid. De frånvarande ledarna kunde inte hålla soldaterna i styr, och på dessa soldaters direkta föreskrift föddes under några hetsiga timmar på dessa kaotiska massmöten den berömda ”Order nr 1” – februarirevolutionens enda hederliga dokument, en urkund om den revolutionära arméns frihet. Dess djärva paragrafer ger soldaterna organiserat tillträde till den nya allfarvägen och slår fast att: Kommittéer skall väljas på alla militärregementen, soldatdeputerade skall väljas till sovjeten, soldaterna skall i allt politiskt underställa sig sovjeten och dess kommittéer, vapnen skall stå under regements- och bataljonskommittéernas kontroll, och skall ”under inga omständigheter lämnas över till officeren”, i tjänst fullständiga medborgerliga rättigheter, hälsningar ur tjänst och titulering av officerare upphävs, ohyfsad behandling av soldater förbjuds, speciellt att tilltala dem med du... Sådana var de slutsatser Petrograds soldater drog av sitt deltagande i revolutionen. Kunde det ha varit annorlunda? Ingen vågade motsätta sig dem. Medan den övriga sovjeten

arbetade med att framställa denna ”order” var sovjetledarna upptagna av mer upphöjda angelägenheter – de satt i förhandlingar med liberalerna. Detta gav dem senare ett alibi när de måste urskulda sig inför bourgeoisien och kommandot. Exekutivkommittén hade i all hast tagit sig samman och skickade samtidigt som motgift till ”Order nr 1” en appell till tryckeriet. Under förevändning att man fördömde officerarnas lynchningsrätt krävde man där att soldaterna skulle underställa sig det gamla militärkommandot. Sättarna vägrade helt enkelt att sätta det här dokumentet. De demokratiska författarna till appellen var utom sig av förtrytelse: varthän är vi på väg? Det skulle emellertid vara ett misstag att tro att sättarna trängde efter blodig hämnd på officerarna. Kravet på att underordna sig det tsaristiska kommandot redan dagen efter revolutionen tycktes dem rätt och slätt öppna dörren för kontrarevolutionen. Naturligtvis överskred sättarna sina befogenheter. Men de kände sig vara mer än bara sättare. Det var, enligt deras uppfattning, en fråga om att rädda livet på revolutionen.

Under dessa första dagar, när både soldater och arbetare var intensivt spända på framtiden för de officerare som återvänt till sina trupper, formulerade Mezrajonsij, en socialdemokratisk organisation som stod bolsjevikerna nära, denna känsliga fråga med revolutionär oförvägenhet. ”För att inte aristokraterna och officerarna ska bedra er”, löd deras appell till soldaterna, ”välj era egna plutons-, kompani- och regementsbefäl och acceptera bara de officerare ni känner som vänner till folket.” Och vad hände? Denna proklamation, som på ett adekvat sätt svarade mot situationen, blev omedelbart konfiskerad av exekutivkommittén, och Tjcheidze kallade den i ett tal för ett dåd av provokatörer. Demokraterna skämdes inte ett dugg, förstår ni, över att inskränka tryckfriheten när det gällde att slå mot vänster. Lyckligtvis blev deras egen frihet nog så begränsad, ty även om arbetarna och soldaterna stödde exekutivkommittén såsom sitt högsta organ, korrigerade de genom direkta ingripanden vid alla avgörande tillfällen ledarskapets politik. Innan två dagar hade gått försökte exekutivkommittén genom ”Order nr 2” att upphäva den första ordern. Fåfångt. ”Order nr 1” var oförstörbar – den hade inte hittat på någonting nytt, utan blott bekräftat och stärkt vad som redan förevarit i de bakre leden och vid fronten, och den krävde ett erkännande. Ställda ansikte mot ansikte med soldaterna försvarade sig till och med liberala deputerade mot frågor och förebråelser genom att hänvisa till ”Order nr 1”. Men på storpolitikens område blev denna fräcka order bourgeoisiens huvudargument mot sovjeten. De slagna generalerna upptäckte nu att ”Order nr 1” var det huvudsakliga hinder som omintetgjort deras försök att krossa de tyska arméerna. Dess ursprung spårades dessutom tillbaka till Tyskland! Kompromissmakarna upphörde aldrig att ursäkta sig för vad de hade gjort, och genom att med sin högra hand försöka ta tillbaka vad den vänstra handen släppt ifrån sig förvirrade de soldaterna.

Under tiden begärde redan majoriteten av de meniga deputeraderna i sovjeten val av officerare. Demokraterna blev upphetsade. I brist på bättre argument försökte Suchanov skrämja de deputerade med tanken att bourgeoisien, åt vilken man överlämnat makten, inte skulle gå så här långt. Demokraterna gömde sig frimodigt bakom Gutjkovs rygg. I deras schema upptog liberalerna samma plats som monarkin skulle ha upptagit i liberalernas schema. ”När jag återvände till min plats från talarstolen”, berättade Suchanov, ”stötte jag ihop med en soldat som ställde sig i vägen och skakade näven i ansiktet på mig och argsint ropade någonting om ’herrar som aldrig varit i en soldats kläder’.” Efter detta ”övergrepp” rusade vår demokrat, som nu helt tappat behärskningsen, iväg för att få tag i Kerenskij, och först med den senares hjälp ”slätades frågan över på något vis.” Dessa människor gjorde aldrig någonting annat än att släta över.

I två veckor lyckades de låtsas som om de inte lagt märke till kriget. Till slut blev ett ytterligare uppskjutande omöjligt. Den 14 mars lade exekutivkommittén fram förslaget till ett manifest inför sovjeten som Suchanov skrivit och som vände sig till ”folken i alla länder”. Den liberala pressen döpte snart dokumentet – som enade kompromissmakarnas höger och

vänster – till ”Order nr 1 på utrikespolitikens område”. Men detta smickrande omdöme var lika falskt som det dokument det avsåg. ”Order nr 1” hade varit det ärliga svaret från själva manskapet på de problem som revolutionen ställt armén inför. Manifestet från den 14 mars var de övre kretsarnas svekfulla svar på de frågor soldater och arbetare ärligt ställt till dem.

Manifestet uttryckte naturligtvis en önskan om fred och därtill en demokratisk fred utan annekteringar eller skadestånd. Men långt innan februarirevolutionen hade de västerländska imperialisterna lärt sig använda samma fraseologi. Det var just i namn av en varaktig och ärofull ”demokratisk” fred som Wilson i samma ögonblick förberedde sig för att gå med i kriget. Den fromme Mr Asquith hade givit parlamentet en lärd definition av annekteringar, av vilken det tydligt framgick att alla de annekteringar som stod i motsättning till Storbritanniens intressen var omoraliska. Vad den franska diplomatin anbelangar bestod själva dess väsen i att framställa köpmannens och ockrarens penningbegär i så frikostig dager som möjligt. Man kan knappast förneka att sovjetens dokument hade ett uppriktigt motiv, men det halkade med ödesdiger precision in i det officiella franska hyckleriets nötta hjulspår. Manifestet lovade ”att beslutsamt försvara vår frihet” mot utländsk militarism. De franska socialpatrioterna hade sysselsatt sig med den frågan ända sedan augusti 1914. ”Stunden har kommit för folket att ta avgörandet om krig och fred i sina egna händer”, förklarar manifestet, vars författare i det ryska folkets namn just hade överlämnat avgörandet till storbourgeoisien. Arbetarna i Tyskland och Österrike-Ungern uppmanades av manifestet att ”vägra tjäna som ett verktyg för erövring och plundring i kungars, godsägares och bankirers händer!” Dessa ord är i allt väsentligt en lögn – ty ledarna för sovjeten hade inte för avsikt att bryta sin egen allians med Storbritanniens och Belgiens kungar, med Japans kejsare, med godsägarna och bankirerna i sitt eget land och i alla andra länder i ententen. Samtidigt som sovjetens ledare överlämnade ledningen över utrikespolitiken åt Miljukov, som inte alltför lång tid innan planerat att omvandla Ostpreussen till en rysk provins, uppmanade dem de tyska och österrikisk-ungerska arbetarna att följa den ryska revolutionens exempel. Deras teatraliska fördömanden av slakten förändrade ingenting: Påven själv gjorde samma sak. Med hjälp av högrävande fraser riktade mot skuggorna av bankirer, godsägare och kungar, höll dessa kompromissmakare på att omvandla februarirevolutionen till ett verktyg för verkliga kungar, godsägare och bankirer.

I sitt hälsningstelegram till den provisoriska regeringen hade Lloyd George sett revolutionen som ett bevis på att ”det rådande kriget i grund och botten är en kamp för folkstyre och frihet”. Manifestet från den 14 mars anslöt sig ”i grund och botten” till Lloyd George och gav krigspropagandan i Amerika en ovärderlig hjälp. Miljukovs tidning hade tusen gånger rätt när den förklarade att ”manifestet, även om det började med ett typiskt pacifistiskt tonfall, utvecklade en ideologi som det i allt väsentligt har gemensamt med oss och våra allierade.” När de ryska liberalerna ändå ibland våldsamt angrep manifestet, och när den franska censuren inte ville släppa igenom det, så berodde det helt enkelt på en rädsla för den tolkning som de revolutionära men ändå förtröstansfulla massorna skulle ge det. Trots att manifestet skrivits av Zimmerwaldanhängare var det ett tecken på den patriotiska flygelns seger. De lokala sovjeterna förstod tecknet. De förklarade att parollen ”krig mot kriget” var otillätlig. Till och med i Ural och i Kostroma, där bolsjevikerna var starka mötte det patriotiska manifestet enstämmigt bifall. Inte att undra på att bolsjevikerna i själva Petrogradsovjeten inte bjöd detta falska dokument något motstånd.

Efter några veckor blev det nödvändigt att börja omsätta växlar. Den provisoriska regeringen släppte ut ett krigslån på marknaden, som naturligtvis kallades ”frihetslån”. Tsereteli förklarade att eftersom regeringen ”som helhet och i allmänhet” uppfyllde sina förpliktelser, borde demokratin ge sitt stöd till lånet. Inom exekutivkommittén vann oppositionen mer än en tredjedel av rösterna. Men vid sovjetens plenum (22 april) avgavs bara 112 röster utav närmare 2 000 emot lånet. Av detta dras ibland slutsatsen att exekutivkommittén stod längre

till vänster än sovjeten. Men detta är inte sant. Sovjeten var helt enkelt ärligare än exekutivkommittén: Om kriget är till revolutionens försvar måste man lägga ut pengar på kriget, och man måste stödja lånet. Exekutivkommittén var inte mer revolutionär, utan mer inkonsekvent. Den levde på oklarheter och reservationer. Den stödde den regering den själv upprättat ”som helhet och i allmänhet” och påtog sig ansvaret för kriget ”så länge som”. Dessa futtiga knep är massorna främmande. Soldater kan inte slåss ”så länge som”, eller dö ”som helhet och i allmänhet”.

För att förstärka det statsmannamässiga tänkandets seger över löst prat blev general Alexejev – som den 5 mars haft för avsikt att skjuta alla ”band” av propagandister – den 1 april officiellt placerad i ledningen för de väpnade styrkorna. Från och med då blev det ordning och reda. Den tsaristiska utrikespolitikens inspiratör, Miljukov, var utrikesminister; ledaren för armén under tsaren, Alexejev, hade blivit överbefälhavare för revolutionen. Arvföljden var helt återupprättad.

På samma gång kände sig sovjetledarna emellertid tvingade av situationens logik att reda ut knutarna i det nät de höll på att knyta. Den officiella demokratin var dödligt förskräckt inför de officerare den tolererade och stödde. De kunde inte hjälpa att de måste sätta upp sin egen auktoritet mot dem och försöka få stöd för den bland meniga soldater och göra den så oberoende av officerarna som möjligt. På sammanträdet den 6 mars ansåg exekutivkommittén det vara tillrådligt att insätta sina egna kommissarier i alla regementen och vid alla militära institutioner. På så sätt skapades ett trefaldigt band mellan soldaten och sovjeten: Regimentena sände sina representanter till sovjeten, exekutivkommittén sände sina kommissarier till regementena och slutligen stod en vald kommitté i ledningen för varje regemente och utgjorde en sorts underavdelning till sovjeten.

En av kommissariernas viktigaste plikter var att hålla uppsikt över stabens och officerarnas politiska pålitlighet: ”Den demokratiska regimen överträffade i det här avseendet den autokratiska”, säger Denikin upprört. Och han skryter med hur påpassligt hans stab snappade åt sig och till honom överlämnade kommissariernas chiffermeddelanden till Petrograd. Att vakta över monarkister och feodalherrar – vad kunde var skändligare! Att stjäla meddelanden mellan kommissarier och regeringen är naturligtvis en annan sak. Men oavsett hur det stod till på moralens område, var den inre situationen inom arméns befälsapparat vid den tiden helt entydig: Vardera sidan var rädd för den andra och bevakade varandra fientligt; det enda som förenade dem var deras gemensamma rädsla för soldaten. Till och med generalerna och amiralerna, vilka ytterligare förhoppningar och planer de än kan ha haft, såg klart att det skulle gå illa för dem utan en demokratisk dimridå. Resolutionerna om kommittéer i flottan utarbetades av Koltjak. Han räknade med att strypa kommittéerna i framtiden. Men eftersom det för stunden var omöjligt att ta ett enda steg utan dessa lade Koltjak sig ut för staben för att få dem godkända. Likaledes sände general Markov, en av de framtida vita hövdingarna, tidigt i april en plan till ministeriet om att kommissarieinstitutionen skulle hålla kommandostabens lojalitet under uppsikt. Sålunda gick ”arméns urgamla lagar” – dvs. militärbyråkratismens traditioner – i bitar under revolutionens tryck som om de varit spröda strån.

Soldaterna närmade sig kommittéerna från det motsatta hållet och samlade sig kring dem mot kommandostaben. Och fastän kommittéerna faktiskt försvarade officerare mot soldaterna var det bara inom vissa gränser. Situationen blev outhärdlig för den officer som råkade i konflikt med kommittén. På så sätt uppkom soldaternas oskrivna rätt att avlägsna sina befälhavare. På den västra fronten hade, enligt Denikin, fram till juli månad sextio av de gamla officerarna alltifrån kårbefälhavare till regementsbefälhavare avgått. Liknande avlägsnanden inträffade inom regementena.

Vid den tiden pågick ett ängsligt och noggrant sekreterarbete i krigsministeriet, i exekutivkommittén och på kontaktsammanträdena i syfte att skapa "förnuftiga" relationer inom armén, stärka officerarnas auktoritet och reducera armékommittéerna till en andrahands- och huvudsakligen ekonomisk roll. Men medan ledarna där uppe tvättade bort revolutionens skugga med skuggan av en kvast, höll kommittéerna i verkligheten på att utvecklas till ett mäktigt system som sträckte sig mot Petrograds exekutivkommitté och stärkte sin organisatoriska kontroll över armén. Exekutivkommittén använde emellertid i huvudsak denna kontroll till att via kommissarierna och kommittéerna än en gång dra in armén i kriget. Fler och fler soldater fann sig själva grubblande på frågan: Hur kommer det sig att de kommittéer vi valt så ofta inte säger vad vi tycker, utan vad våra officerare väntar sig av oss?

Från skyttegravarna sänds allt oftare deputerade till huvudstaden för att komma underfund med läget. Från början av april blir den här rörelsen av soldater från fronten kontinuerlig. Varje dag pågår masskonversationer i Tauriska palatset. Anländande soldater bryr sina tröga hjärnor och försöker finna en utväg bland mystifikationerna i den politik som förs av en exekutivkommitté som inte kan ge ett enda klart svar på en enda fråga. Men armén rör sig mödosamt över till sovjeternas position – dock bara för att desto klarare övertyga sig om sovjetledningens bankrutt.

Liberalerna, som inte öppet vågade motsätta sig sovjeten försökte inte desto mindre att föra kamp om kontrollen över armén. Naturligtvis måste chauvinismen fungera som deras politiska länk till soldaterna. På en av konferenserna med skyttegravsdelegater försvarade kadetministern Sjingarev Gutjkovs order mot "onödig flathet" gentemot krigsfångar, och talade om "tysk grymhet". Hans yttrande rönt inte den minsta sympati. Konferensen uttalade sig bestämt till förmån för en lindring av krigsfångarnas villkor. Detta rörde sig om samma män som liberalerna urskillningslöst anlagat för övergrepp och grymheter. Men dessa gråsjaskiga män från fronten hade sitt eget kriterium. De ansåg att det gick för sig att hämnas på en officer som förolämpat soldater, men det bjöd dem emot att straffa en tillfångatagen tysk soldat för Ludendorffs reella eller inbillade grymhet. Moralens eviga normer förblev för dessa hårdföra och gemena musjiker någonting främmande.

Ur bourgeoisiens försök att få kontroll över armén uppkom en tävlan – som det emellertid aldrig blev något bevänt med – mellan liberalerna och kompromissmakarna. Detta inträffade på en kongress med delegater från västra fronten den 7 till 10 april. Denna första kongress för en av fronterna skulle bli ett avgörande politiskt prov för armén, och båda sidor skickade sina bästa krafter till Minsk. Från sovjeten: Tsereteli, Tjcheidze, Skobelev, Gvosdev. Från bourgeoisien: Rodzianko själv, kadeten Demostenes Roditjev och andra. En intensiv stämning härskade i den överfulla hallen i Minskteatern och spred sig i krusningar över hela staden. Delegationernas rapporter målade upp en bild av det verkliga tillståndet. Förbrödning pågick över hela fronten; soldaterna tog allt djärvare initiativet; för kommandots del var repressiva åtgärder inte att tänka på. Vad hade liberalerna att säga här? Inför detta hetlevrade auditorium gav de omedelbart upp tanken på att ställa sina egna resolutioner i motsatsställning till sovjetens. De inskränkte sig till ett patriotiskt tonfall i sina hälsningsanföranden och utplånade sig snart fullständigt. Demokraterna vann kampen utan strid. Deras uppgift var inte att leda massorna mot bourgeoisien, utan att hålla dem tillbaka. Parollen om fred – som på ett tvetydigt sätt vävts samman med krig till revolutionens försvar, i 14 marsmanifestets anda – behärskade kongressen. Sovjetresolutionen om kriget antogs med 610 röster mot 8 och 46 nedlagda. Liberalernas sista hopp, att sätta fronten i motsatsställning till eftertruppen, armén och sovjeten, gick upp i rök. Men de demokratiska ledarna återvände från kongressen mer skrämda än inspirerade av sin seger. De hade sett de spöken som revolutionen frambringat och kände sig inte vuxna att ta itu med dem.

Kapitel XV: Bolsjevikerna och Lenin

Den 3 april kom Lenin till Petrograd från utlandet. Först från och med det ögonblicket börjar bolsjevikpartiet att tala tydligt, och vad som är ännu viktigare, med sin egen röst.

För bolsjevismen hade de första månaderna varit en tid av förvirring och vacklan. I det ”manifest” bolsjevikernas centralkommitté skrev strax efter upprorets seger läser vi att ”arbetarna på verkstäder och i fabriker, liksom de trupper som gjort myteri, omedelbart måste välja representanter till den provisoriska revolutionära regeringen.” Manifestet trycktes i sovjetens officiella organ utan kommentar eller invändningar, som om det var en rent akademisk fråga. Men så ansåg också de ledande bolsjevikerna själva sina paroller vara rent demonstrativa. De betedde sig inte som representanter för ett proletärt parti som förberedde en självständig kamp om makten, utan som demokratins vänsterflygel, vilken efter tillkännagivandet av sina principer hade för avsikt att på obestämd tid framöver spela rollen av lojal opposition.

Suchanov hävdar att den centrala frågan på exekutivkommitténs sammanträde den 1 mars rätt och slätt gällde betingelserna för ett överlämnande av makten. Mot saken i sig – bildandet av en borgerlig regering – höjdes inte en enda röst, trots att 11 av exekutivkommitténs 39 medlemmar var bolsjevik eller deras anhängare och dessutom tre medlemmar av bolsjevikernas centrum, Zalutskij, Sjljapnikov och Molotov, närvarade vid sammanträdet.

Enligt en rapport av Sjljapnikov själv så röstade i sovjeten dagen därpå, av 400 närvarande deputerade, enbart 19 mot maktens överförande till bourgeoisien – och detta trots att det redan fanns 40 i bolsjevikfraktionen. Själva röstningsförfarandet förlöpte på ett rent formellt parlamentariskt sätt, utan något klart motförslag från bolsjevikerna, utan motsättningar och utan någon agitation överhuvudtaget i bolsjevikpressen.

Den 4 mars antog bolsjevikernas centralkommittés byrå en resolution om den provisoriska regeringens kontrarevolutionära karaktär och nödvändigheten av att lägga om kursen mot proletariatets och böndernas demokratiska diktatur. Petrogradkommittén, som med rätta betraktade den här resolutionen som akademisk – eftersom den inte gav några riktlinjer för handlandet i dagsläget – närmade sig problemet från motsatt håll. ”Efter att ha underrättat sig om resolutionen om den provisoriska regeringen som sovjeten antagit”, tillkännagav den att ”den inte kommer att motsätta sig den provisoriska regeringens makt så länge som”, och så vidare... I grund och botten var det här mensjevikernas och socialistrevolutionärernas inställning – bara tillbakaflyttad till den andra skyttegravslinjen. Denna öppet opportunistiska resolution av Petrogradkommittén stod bara på ett formellt sätt i strid med centralkommitténs resolution, vars akademiska prägel inte avsåg något politiskt utan bara fann sig i ett fullbordat faktum.

Denna beredvillighet att i tysthet eller med reservationer underkasta sig bourgeoisiens regering hade inte på långt när hela partiets sympati. Bolsjevikarbetarna betraktade från allra första början den provisoriska regeringen som en fientlig skyddsvall som oväntat rests i deras väg. Viborgkommittén höll möten med tusentals arbetare och soldater, vilka nästan enhälligt antog resolutioner om nödvändigheten av att sovjeterna tog makten. En aktiv deltagare i denna agitation, Dingelstedt, vittnar: ”Det fanns inte ett enda möte, inte ett enda arbetarmöte som skulle ha röstat ner en sådan resolution från vår sida, om det bara hade funnits någon som kunde ha lagt fram den.” Under de här första dagarna var mensjevikerna och socialistrevolutionärerna rädda för att öppet, inför en publik av arbetare och soldater, träda fram med sin formulering av maktfrågan. En resolution av Viborgarbetarna blev tack vare sin popularitet upprettat och uppklistrad som affisch. Men Petrogradkommittén utfärdade ett absolut förbud mot den här resolutionen och Viborgarbetarna blev tvungna att ge efter.

I fråga om revolutionens sociala innehåll och perspektiven för dess utveckling var bolsjevikledningens inställning inte mindre oklar. Sjljapnikov erinrar sig: ”Vi höll med mensjevikerna om att vi genomgick en period av sammanbrott för feodala förhållanden, och att alla slags ’friheter’ som passade borgerliga förhållanden skulle komma i deras ställe.” *Pravda* sade i sitt första nummer: ”Det grundläggande problemet är att upprätta en demokratisk republik.” I en anvisning till arbetardeputerandena tillkännagav Moskvakommittén: ”Proletariatet strävar efter att uppnå frihet för kampen för socialismen, dess slutmål.” Denna traditionella hänvisning till ”slutmålet” understryker tillräckligt det historiska avståndet till socialismen. Längre än så vågade ingen gå. Rädslan att gå utanför den demokratiska revolutionens gränser förestavade en politik av väntan, av tillmötesgående och faktisk reträtt inför kompromissmakarna.

Man kan lätt föreställa sig med vilken tyngd denna politiska karaktärlöshet hos centrum påverkade provinserna. Vi ska begränsa oss till en av Saratovorganisationernas vittnesmål: ”Vårt parti har efter sitt aktiva deltagande i upproret uppenbarligen förlorat sitt inflytande bland massorna, och detta har mensjevikerna och socialistrevolutionärerna uppfattat. Ingen visste längre vilka paroller bolsjevikerna hade... Det såg mycket otrevligt ut.”

Vänsterbolsjevikerna, särskilt arbetarna, försökte av all kraft bryta igenom denna karantän. Men de visste inte hur man skulle vederlägga premissen om revolutionens borgerliga karaktär och bekämpa faran för en isolering av proletariatet. Med gnisslande tänder underkastade de sig ledarnas anvisningar. Det fanns från allra första början olika motstridiga strömningar inom bolsjevismen, men ingendera av dessa systematiserade sina tankar. *Pravda* avspeglade detta oklara och instabila tillstånd hos partiet och bibringade det aldrig någon enhet. Läget blev ännu mer komplicerat mot mitten av mars efter det att Stalin och Kamenev anlät från exilen, då de plötsligt styrde den officiella partipolitikens roder åt höger.

Fastän Kamenev varit bolsjevik närapå från bolsjevismens födelse, hade han alltid befunnit sig på partiets högerkant. Han saknade inte teoretiska grunder eller näsa för politik och hade stor erfarenhet av fraktionsstrider i Ryssland och ett förråd av politiska iakttagelser som gjorts i Västeuropa samt fattade bättre än de flesta bolsjeviker Lenins idéer i allmänhet, men bara i så måtto att han i praktiken kunde ge dem mildast möjliga tolkning. Av honom kunde man varken vänta sig självständigt omdöme eller initiativ i handling. Som utmärkt propagandist, talare, journalist, inte briljant men tankeväckande, var Kamenev speciellt värdefull i förhandlingar med andra partier och för rekognosceringar inom andra samhällsklasser – även om han från sådana utflykter alltid förde med sig en smula av för partiet främmande stämningar. Dessa egenskaper hos Kamenev var så uppenbara att nästan ingen någonsin felbedömde honom som politisk gestalt. Suchanov tycker sig se en frånvaro av ”skarpa kanter” hos honom. ”Man måste alltid dra honom med bogserlina”, säger han. ”Han kanske gör lite motstånd, men inte mycket.” Stankevitj skriver i samma stil: Kamenevs inställning till sina fiender ”var så blid att det verkade som om han själv skämdes för det oförsonliga i sin position; inom kommittén var han sannerligen ingen fiende utan en opposition rätt och slätt.” Det finns inte mycket mer att tillägga.

Stalin var en totalt annorlunda slags bolsjevik, både vad gäller psykologisk utrustning och karaktären av hans partiarbete: Han var en kraftfull men teoretiskt och politiskt primitiv organisator. Medan Kamenev såsom publicist under många år befann sig utomlands tillsammans med Lenin, och där partiets teoretiska smedja var belägen, var Stalin, som så kallad ”praktiker” utan teoretisk ståndpunkt, utan bredare politiska intressen och utan kunskap i utländska språk, oskiljaktig från den ryska jorden. Sådana partiarbetare befann sig bara utomlands på korta visiter för att få instruktioner, diskutera sina framtida problem, för att sedan återvända till Ryssland. Stalin utmärkte sig bland praktikerna för sin energi, envishet och uppfinningsrikedom när det gällde spelet bakom kulisserna. Där Kamenev som en

naturlig följd av sin karaktär kände sig ”besvärad” av bolsjevismens praktiska slutsatser, var Stalin tvärtom benägen att försvara de praktiska slutsatser han anammade utan några som helst förmildrande omständigheter, och förenade enträgenhet med råhet.

Trots att de var varandras motsatser var det ingen tillfällighet att Kamenev och Stalin intog en gemensam position i revolutionens början: De kompletterade varandra. En revolutionär uppfattning utan en revolutionär vilja är som en klocka med trasig fjäder. Kamenev befann sig alltid på efterkälken i förhållande till revolutionen, eller snarare under dess uppgifter. Men frånvaron av en klar politisk uppfattning dömer den viljestarkaste revolutionär till obeslutsamhet under stora och komplicerade händelser. Empirikern Stalin stod öppen för främmande inflytande, inte viljemässigt utan intellektuellt. Sålunda kom det sig att denne publicist utan beslutsamhet och denne organisatör utan intellektuella vyer i mars 1917 kom att föra bolsjevismen fram till själva mensjevismens gränstrakter. Stalin visade sig vara ännu mindre kapabel än Kamenev att utveckla en självständig hållning inom exekutivkommittén, i vilken han inträdde som representant för partiet. I denna kommittés rapporter och press kan man inte hitta ett enda förslag, tillkännagivande eller protest, i vilket Stalin uttrycker den bolsjevikiska ståndpunkten i opposition till inställsamheten hos ”demokratin” vid liberalernas fötter. Suchanov säger i sina *Anteckningar om revolutionen*: ”Bland bolsjevikerna, vid sidan om Kamenev, framträdde vid den här tiden Stalin i exekutivkommittén... Under sin måttligt aktiva tid i exekutivkommittén gav han mig – och inte bara mig – intrycket att vara en gråaktig fläck som ibland kunde ge ifrån sig ett dunkelt och obetydligt ljus. Det finns verkligen ingenting mer att säga om honom.” Fastän Suchanov på det hela taget uppenbarligen underskattar Stalin, beskriver han icke desto mindre dennes politiska karaktärslöshet inom kompromissmakarnas exekutivkommitté.

Den 14 mars antog sovjeten enhälligt manifestet ”till hela världens folk”, som tolkade februarirevolutionens seger utifrån ententens intressen och betecknade segern för en ny republikansk socialpatriotism av franskt märke. Detta innebar en beaktansvärd framgång för Kamenev och Stalin, men en framgång som uppenbarligen nåtts utan större kamp. *Pravda* talade om den som en ”medveten kompromiss mellan olika tendenser som är representerade i sovjeten.” Det är nödvändigt att tillägga, att denna kompromiss innefattade en direkt brytning med Lenins tendens, som inte alls fanns representerad i sovjeten.

Kamenev, medlem i centralorganets emigrantredaktion, Stalin, medlem i centralkommittén, och Muranov, deputerad i duman som också återvänt från Sibirien, avlägsnade de gamla redaktörerna för *Pravda*, vilka intagit en alltför kraftig ”vänsterhållning”, och tog den 15 mars, med hänvisning till sina något tvivelaktiga rättigheter, tidningen i sina egna händer. I den nya redaktionens programförklaring fastslogs det att bolsjevikerna bestämt skulle stödja den provisoriska regeringen ”så länge den kämpar mot reaktion eller kontrarevolution”. De nya redaktörerna uttryckte sig inte mindre kategoriskt i krigsfrågan: Medan den tyska armén lyder sin kejsare, måste den ryske soldaten ”stå kvar på sin post och besvara kula med kula, granat med granat.” ”Vår paroll är inte det meningslösa ‘Ned med kriget!’ Vår paroll är påtryckningar på den provisoriska regeringen i syfte att tvinga den... att göra ett försök att förmå alla krigförande länder att uppta omedelbara förhandlingar... och tills detta sker förblir varje man på sin post!” Både idén och dess formulering är identisk med försvarsvännernas. Detta program för påtryckningar mot en imperialistisk regering i syfte att ”förmå” den att sätta igång någon fredsälskande aktivitet var Kautskys program i Tyskland, Jean Longuets i Frankrike, MacDonalds i England. Det var allt annat än Lenins program, som uppmanade till ett störtande av imperialistväldet. När *Pravda* försvarade sig mot den patriotiska pressen gick man ännu längre: ”All ‘defaitism’”, sade den, ”eller snarare vad en urskillningslös press som skyddas av tsarens censur har stämplat med det namnet, dog i samma ögonblick som det första revolutionära regementet trädde fram på Petrograds gator.”

Detta var ett direkt övergivande av Lenin. "Defaitismen" uppfanns inte av en fientlig press under censurens beskydd, den proklamerades av Lenin i formeln: "Rysslands nederlag är det mindre onda." Det första revolutionära regementets framträdande, och till och med monarkins störtande, förändrade inte krigets imperialistiska karaktär. "Den dag den förvandlade *Pravda* utkom", säger Sjljapnikov, "blev en glädjedag för försvarsvännerna. Hela Tauriska palatset, från affärsmännen i stadsdumans kommitté till själva den revolutionära demokratins hjärta, exekutivkommittén, var till brädden fylld av en enda nyhet: De moderata och resonabla bolsjevikernas seger över extremisterna. I själva exekutivkommittén möttes vi av giftiga leenden... När detta nummer av *Pravda* togs emot på fabrikena medförde det fullständig förvirring bland partiets medlemmar och sympatisörer, och en sarkastisk tillfredsställelse bland dess fiender... I de lokala partiorganisationerna rådde en enorm upprördhet, och när proletärerna kom på att *Pravda* hade besatts av tre forna redaktörer som anlänt från Sibirien, begärde man att de skulle uteslutas ur partiet." *Pravda* tvingades snart trycka en skarp protest från Viborgsdistriktet: "Om tidningen inte vill förlora arbetarnas förtroende, måste och ska den bringa den revolutionära medvetenhetens ljus, hur plågsamt det än må vara för de borgerliga klokhuvudena." Dessa protester underifrån tvingade redaktörerna att uttrycka sig mer försiktigt, men ändrade inte deras politik. Till och med Lenins första artikel, som anlänt från utlandet, gick redaktörernas förstånd spårlöst förbi. De hade slagit in på en högerkurs över hela linjen. "I vår agitation", skriver Dingelstedt, en representant för vänsterflygeln, "blev vi tvingade att ta upp principen om dubbelmakt... och att demonstrera det oundvikliga i denna omväg för samma arbetar- och soldatmassor som under två veckors intensivt politiskt liv blivit skolade i en helt annorlunda uppfattning om dess uppgifter."

Över hela landet följde naturligtvis partiets politik *Pravda*. I många sovjeter antogs nu enhälligt resolutioner angående grundläggande uppgifter: Bolsjevikerna knäföll helt enkelt inför sovjetmajoriteten. På en konferens för Moskvaregionens sovjeter anslöt sig bolsjevikerna till socialpatrioternas resolution om kriget. Och på den allryska konferens med representanter för 82 sovjeter som hölls i slutet av mars och början av april röstade bolsjevikerna för den officiella resolution i maktfrågan som Dan försvarade. Detta makalösa politiska närmande till mensjevikerna förorsakade en vittomfattande tendens till samgående. I provinserna gick bolsjevikerna och mensjevikerna in i gemensamma organisationer. Kamenevs och Stalins fraktion höll stadigt på att förvandla sig till en vänsterflygel av den så kallade revolutionära demokratin och deltog i den parlamentariska "påtryckningsmekanismen" mot bourgeoisie i korridorerna och kompletterade detta med en liknande påtryckning på demokratin.

Den del av centralkommittén som befann sig utomlands och centralorganet *Socialdemokraten* hade varit partiets andliga centrum. Lenin, med Zinovjev som medhjälpare, hade utfört hela ledningens arbete. De ansvarsfullaste sekreterarsysslorna sköttes av Lenins fru Krupskaja. I det praktiska arbetet var detta lilla centrum beroende av stödet från några tjog bolsjevik-emigranter. Under kriget blev deras isolering från Ryssland outhärdligare allteftersom ententens militärpolis drog åt ringen allt tätare kring dem. Den revolutionära explosion de så länge och spánt väntat på tog dem på sängen. England vägrade kategoriskt emigrant-internationalisterna, över vilka man fört noggranna anteckningar, visum till Ryssland. Lenin rasade i sin bur i Zürich och försökte hitta en väg ut. Bland det hundratal planer man diskuterade igenom var en att låta honom resa på en dövtum skandinav pass. Samtidigt missade inte Lenin något tillfälle att göra sin röst hörd från Schweiz. Den 6 mars telegraferade han via Stockholm till Petrograd: "Vår taktik, absolut ingen tilltro; inget stöd till den nya regeringen: misstro särskilt Kerenskij; beväpning av proletariatet den enda garantin; omedelbara val till Petersburgsduman; inget närmande till andra partier." I det här direktivet var bara förslaget om val till duman istället för sovjeten av rent episodisk karaktär och försvann snart utom synhåll. De andra punkterna, uttryckta med telegrafisk skärpa, ger

fullständiga anvisningar om den allmänna inriktningen på den politik som skulle föras. På samma gång börjar Lenin att skicka sina *Brev från fjärran* till *Pravda*, vilka utgör en färdig analys av den revolutionära situationen, fastän de baserats på fragment av utländsk information. Nyheterna i de utländska tidningarna gjorde det snart möjligt för honom att sluta sig till att den provisoriska regeringen, med direkt assistans inte bara av Kerenskij utan också av Tjcheidze, inte utan framgång bedrog arbetarna och utgav det imperialistiska kriget för att vara ett försvarskrig. Den 17 mars skrev han, via vänner i Stockholm, ett brev fyllt av oro: "Vårt parti skulle vanäras för all framtid, begå politiskt självmord, om det tog del i ett sådant svek... Jag skulle välja omedelbar splittring med vilka som helst i vårt parti hellre än att ge efter för socialpatriotismen...". Efter detta till synes opersonliga hot – dock med bestämda personer i åtanke – besvärjer Lenin: "Kamenev måste förstå att ett världshistoriskt ansvar vilar på honom." Kamenev nämns här vid namn eftersom det är fråga om politiska principer. Om Lenin hade haft ett praktiskt problem i åtanke, skulle han snarare ha nämnt Stalin. Men i exakt samma stund Lenin ansträngde sig att meddela sin behårda vilja till Petrograd genom det rykande Europa vände sig Kamenev med Stalins hjälp tvärt till socialpatriotismen.

Diverse planer – förklädnader, lösskägg, utländska eller falska pass – förkastades den ena efter den andra såsom omöjliga. Och under tiden blev tanken på att resa genom Tyskland mer och mer konkret. Denna plan skrämde de flesta emigranter – och inte bara de som var patrioter. Martov och de andra mensjeviker kunde inte bestämma sig för att gå med på Lenins fräcka aktion utan fortsatte att fåfängt knacka på ententens dörrar. Senare ångrade till och med många bolsjeviker resan genom Tyskland med tanke på de svårigheter som det "förseglade tåget" åstadkom på agitationens område. Lenin blundade inte ett ögonblick inför dessa framtida svårigheter. Krupskaja skrev inte så långt före avresan från Zürich: "Naturligtvis kommer patrioterna att skrika i högan sky i Ryssland, men det får vi vara beredda på." Frågan var denna: antingen stanna i Schweiz eller resa genom Tyskland. Det fanns inget annat val. Kunde Lenin ha tvekat ett enda ögonblick? Bara en månad senare tvingades Martov, Axelrod och de andra att följa i hans fotspår.

I organiseringen av denna ovanliga resa genom fiendeteritorium i krigstid kom Lenins statsmannadrag till uttryck – djärvheten i uppfattningen och minutiös noggrannhet i fullföljandet av den. Inom denne store revolutionär bodde en pedantisk notarie – en som dock visste sin uppgift och utarbetade sin skrivelse i samma stund som denna kunde medverka till att för all framtid tillintetgöra alla sådana notarieakter. Villkoren för resan genom Tyskland utarbetades med utomordentlig omsorg i denna unika överenskommelse mellan redaktören för en revolutionär tidning och det hohenzollernska kejsardömet. Lenin krävde fullständig exterritorialitet under genomfarten: Ingen övervakning av passagerarna, deras pass eller bagage. Inte en enda person skulle ha rätt att kliva på tåget under resan. (Därav legenden om det "förseglade" tåget.) Emigrantgruppen gick å sin sida med på att insistera på att ett motsvarande antal tyska och österrikisk-ungerska fångar skulle frigges i Ryssland.

På samma gång skrevs en gemensam deklARATION med åtskilliga utländska revolutionärer. "De ryska internationalisterna som nu åker till Ryssland för att där tjäna revolutionens sak, kommer att hjälpa oss att resa proletariatet i andra länder, särskilt i Tyskland och Österrike, mot deras regeringar." Detta säger det protokoll som undertecknades av Loriot och Gilbeaux från Frankrike, Paul Levi från Tyskland, Platten från Schweiz, av svenska vänsterdeputerade och andra. På dessa villkor och med dessa försiktighetsmått lämnade trettio ryska emigranter Schweiz i slutet av mars. En ganska explosiv tåglast till och med i jämförelse med krigslasterna vid den här tiden.

I sitt avskedsbrev till de schweiziska arbetarna påminde Lenin dem om deklARATIONEN i bolsjevikerens centralorgan hösten 1915: Om revolutionen för en republikansk regering till makten i Ryssland som önskar fortsätta det imperialistiska kriget, kommer bolsjevikererna att

vara mot försvaret av det republikanska fosterlandet. En sådan situation har nu uppstått. ”Vår paroll är inget stöd till regeringen Gutjkov-Miljukov.” Med dessa ord anträdde Lenin nu revolutionens territorium.

Medlemmarna i den provisoriska regeringen såg emellertid ingen anledning till oro. Nabokov skriver: ”Under ett uppehåll på ett av den provisoriska regeringens marssammanträden, i ett långt samtal om den tilltagande propagandan från bolsjevikerna, utbrast Kerenskij med sitt vanliga hysteriska fnitter: ‘Vänta ni bara, när Lenin själv kommer så börjar det verkliga allvaret!’” Kerenskij hade rätt. Det verkliga allvaret skulle börja först då. Men ministrarna blev, enligt Nabokov, inte särskilt oroade: ”Själva det faktum att Lenin vänt sig till Tyskland kommer att undergräva hans auktoritet så till den milda grad, att vi inte behöver frukta honom.” Som man kunde vänta sig var ministrarna oerhört skarpsynta.

Entusiastiska anhängare åkte för att möta Lenin i Finland. ”Vi hade knappt kommit in i vagnen och satt oss ner”, skriver Raskolnikov, en ung marinofficer och bolsjevik, ”förrän Vladimir Iljitj flög på Kamenev: ‘Vad är det här du skriver i *Pravda*? Vi såg åtskilliga nummer och du fick vad du förtjänade.’” Så artade sig deras möte efter att de varit åtskilda under många år. Men likafullt var det ett möte i vänskapens tecken.

Petrogradkommittén mobiliserade i samarbete med militärorganisationen åtskilliga tusen arbetare och soldater till ett triumfatoriskt välkomnande av Lenin. En vänligt sinnad pansarbilsdivision tog ut alla sina bilar för att möta honom. Kommittén beslöt att åka med pansarbilarna till stationen. Revolutionen hade redan skaffat sig en förkärlek för sådana monster, som var så nyttiga att ha på sin sida på stadsgatorna.

Beskrivningen av det officiella möte som ägde rum i det så kallade ”tsarens rum” på Finlandsstationen utgör en mycket livfull sida i Suchanovs omfångsrika men tämligen matta memoarer. ”Lenin gick, eller snarare sprang, in i ‘tsarens rum’ i rund hatt, med kylig min och en praktfull bukett i famnen. Med skyndsamma steg mot rummets mitt stannade han framför Tjcheidze, som om han hade sprungit på ett fullständigt oväntat hinder. Och utan att överge sin tidigare melankoliska min läste Tjcheidze här upp följande ‘hälsningsanförande’ och bevarade omsorgsfullt inta bara andan och stilen utan också själva röstläget hos en moral-instruktör: ’Kamrat Lenin, i Petrogradsovjetens och hela revolutionens namn välkomnar vi dig till Ryssland... *men* vi anser den revolutionära demokratins huvuduppgift för närvarande vara försvar av vår revolution mot varje slags attack både inifrån och utifrån... Vi hoppas att du vill förena dig med oss i strävandena mot detta mål.’ Tjcheidze slutade. Jag blev förfärad över det oväntade i det. Men Lenin, föreföll det, visste mycket väl hur man skulle behandla det hela. Han stod där och såg ut som om det som hände inte angick honom det minsta och tittade från den ena sidan till den andra, tittade ovanför den omgivande publiken och undersökte till och med taket i ‘tsarens rum’, medan han stuvade om i sin bukett (vilken gick dåligt ihop med hela hans gestalt) och slutligen, när han vänt sig bort helt och hållet från exekutivkommitténs delegater, ‘svarade’ han så här: ‘Kära kamrater, soldater, matroser och arbetare, jag är glad att i er få hälsa den segerrika ryska revolutionen och få hälsa er som den internationella proletära arméns förtrupp... Den stund är inte avlägsen när folket, på vår kamrat Karl Liebknechts uppmaningar, kommer att vända sina vapen mot sina kapitalistiska utsugare... Den ryska revolution ni genomfört har inlett en ny epok. Längre leve den världsomfattande socialistiska revolutionen!’”

Suchanov har rätt – buketten harmonierade dåligt med Lenins gestalt, den hindrade honom och gjorde honom otvivelaktigt förlägen med sin kontrast gentemot händelsernas kärva bakgrund. I allmänhet gillade inte Lenin av någon anledning blommor i bukett. Men han blev tvivelsutan mycket mer generad över den officiella och hycklande söndagsskoleaktiga hälsningen i stationens paradrum. Tjcheidze var bättre än sitt hälsningsanförande. Han var lite

blyg för Lenin. Men man hade otvivelaktigt sagt honom att det var nödvändigt att sätta ”sekteisten” på plats från första början. Som komplement till Tjcheidzes tal, vilket demonstrerat den ömkansvärda nivån på ledarskapet, tog sig en ung kommandörkapten som talade i matrosernas namn för att intelligent nog uttrycka förhoppningen att Lenin skulle bli medlem i den provisoriska regeringen. På så sätt hälsade februarirevolutionen, pratsjuk, ryggradslös och ännu ganska enfaldig, den man som kommit med en fast föresats både i tanke som vilja att rätta till den. Dessa första intryck, vilka tiofaldigt ökade den oro han burit med sig, skapade hos Lenin en känsla av protest som det var svårt att hålla tillbaka. Så mycket mer tillfredsställande att kavla upp ärmarna! I det han vände sig från Tjcheidze till matroserna och arbetarna, från fosterlandsförsvaret till den internationella revolutionen, från den provisoriska regeringen till Liebknecht, gav Lenin där på stationen endast en kort repetition av hela sin framtida politik.

Och inte desto mindre tog denna klumpiga revolution genast och hjärtligt sin ledare i famn. Soldaterna begärde att Lenin skulle klättra upp på en av pansarbilarna, och han måste lyda. Den annalkande natten gjorde processionen särdeles effektiv. Då de andra pansarbilarna körde med halvljus, genomborrades natten av den skarpa ljusstrålen från strålkastarna på den bil som Lenin åkte på. Den sköt ut från mörkret där upphetsade arbetare, soldater och matrosar, stod i grupper längs gatorna – samma människor som genomfört den stora revolutionen och därefter låtit makten gå sig ur händerna. Orkestern slutade emellanåt spela för att Lenin skulle få upprepa eller variera sitt tal inför nya lyssnare. ”Denna triumfmarsch var briljant”, säger Suchanov, ”och därtill en smula symbolisk.”

I Krzesinskas palats, bolsjevikhögkvarteret i en hovballerinas satängnäste – den kombinationen måste ha roat Lenins alltid så livfulla ironi – böljade hälsningarna på nytt. Detta blev för mycket. Lenin uthärdade floden av lovordande tal som en otålig fotgängare som väntar i en portgång på att regnet skall upphöra. Han kände den uppriktiga glädjen över sin ankomst, men plågades av dess mångordighet. Själva tonen i de officiella hälsningarna tycktes honom imiterad, tillgjord – med andra ord, hämtad från den småborgerliga demokratin, deklamatorisk, sentimental och falsk. Han såg att revolutionen, innan den ens hade definierat sina problem och uppgifter, redan skaffat sig en tröttsam etikett. Han log lite godmodigt förebrående, tittade på klockan och gav säkert emellanåt ifrån sig en otvungen gäspning. Ekot från den sista hälsningen hade inte dött bort förrän denne ovanlige gäst släppte loss en katarakt av lidelsefulla tankar över publiken, som närapå ljud som piskrapp. Vid den tiden hade stenografikonsten ännu inte uppenbarat sig för bolsjevismen. Ingen antecknade. Alla var alltför upptagna med vad som hände. Talen har inte bevarats. Kvar finns bara allmänna intryck i åhörarnas minnesbilder. Och dessa har med tidens gång blivit omstuvade; förtjusning har lagts till och fruktan tvättats bort. Den effekt Lenins tal fick även på dem som stod honom närmast var fruktan. Alla de accepterade formlerna, som under loppet av en månad genom otaliga upprepningar skenbart tyckts orubbligt beständiga, vederlades nu en efter en inför ögonen på denna publik. Lenins korta svar på stationen, som slungades ut över huvudet på den bestörte Tjcheidze, utvecklades här till ett tvåtimmars tal med direkt adress till bolsjevismens Petrogradkader.

Den partilöse socialisten Suchanov var av en tillfällighet närvarande på mötet som gäst – insläppt av den godmodige Kamenev, fastän Lenin inte tolererade sådan flathet. Tack vare detta har vi en beskrivning gjord av en utomstående – halvt fientlig och halvt hänförd – av Lenins första möte med Petersburgsbolsjevikerna.

”Jag kommer aldrig att glömma detta tordönstal, som inte bara överraskade och förbluffade mig, en kättare som av en tillfällighet släntrat in, utan också de trogna, samtliga bland dem. Jag försäkrar att ingen där hade väntat sig någonting av det slaget. Det tycktes som om hela världsundergångens ande och alla element uppstigigt från sina läger, utan att känna vare sig

hinder eller tvivel eller personliga svårigheter eller personliga hänsynstaganden, för att därefter sväva över huvudena på de förhåxade lärjungarna i Krzesinskas festsalar.”

Personliga hänsynstaganden eller svårigheter – för Suchanov innebar det framför allt det redaktionella vacklandet i kretsen kring *Novaja Zjizn* på tejudning hemma hos Maxim Gorkij. Lenins hänsynstaganden gick djupare. Det var inte elementen som svävade i denna festsal utan mänskliga tankar – och dessa besvärades inte av elementen, utan sökte förstå för att kunna kontrollera dem. Men hur som helst – intrycket har förmedlats på ett klagörande sätt.

”På den här resan med mina kamrater”, sade Lenin enligt Suchanovs rapport – ”väntade jag mig att man skulle föra oss direkt från stationen till Peterpaul. Vi är långt därifrån, som det förefaller. Men låt inte hoppet fara om att det ska inträffa, att vi inte ska klara oss undan det.”

För de andra var revolutionens utveckling vid den tiden identisk med ett stärkande av demokratin; för Lenin ledde det närmaste direkt till Peterpaulsfästningens fängelse. Det verkade vara ett olycksbådande skämt. Men Lenin skämtade inte, och inte heller skämtade revolutionen.

”Han gjorde rent hus med lagstiftad jordreform”, klagar Suchanov, ”tillsammans med sovjetens övriga politik. Han talade för ett organiserat beslagtagande av jorden från böndernas sida, och föreställde sig... ingen regeringsmakt överhuvudtaget.”

”Vi behöver ingen parlamentarisk republik. Vi behöver ingen borgerlig demokrati. Vi behöver ingen regering förutom sovjeten av arbetar-, soldat- och lantarbetardeputerade!”

På samma gång drog Lenin en skarp skiljelinje mellan sig själv och sovjetmajoriteten, och lämpade över denna till fiendeläget. ”Bara det räckte under de här dagarna för att göra hans åhörare yra i huvudet!”

”Enbart Zimmerwaldvänstern slår vakt om proletarietets intressen och världsrevolutionen” – så redogör en upprörd Suchanov för Lenins tankar. ”Resten är samma gamla opportunisterna, som pratar vackra ord men som i realiteten förråder socialismens och arbetarmassornas sak”.

Raskolnikov kompletterar Suchanov: ”Han angrep bestämt den taktik som bedrivits av de ledande partigrupperna och enskilda kamrater innan hans ankomst. De mest ansvariga parti-arbetarna befann sig här. Men också för dem var Iljitjs ord rena uppenbarelsen. Orden placerade en Rubicon mellan gårdagens taktik och dagens.” Denna Rubicon utplacerades inte, som vi ska se, omedelbart.

Det blev ingen diskussion om talet. Alla var alltför bestörta, och var och en ville få en chans att samla sina tankar. ”Jag kom ut på gatan”, slutar Suchanov, ”och kände mig som om jag samma natt hade blivit träffad i skallen med en slägga. Ett var säkert: För mig, en partilös, fanns ingen plats bredvid Lenin!”

Verkligen inte!

Dagen därpå lade Lenin fram en kortfattad skriftlig framställning av sina synpunkter inför partiet, vilken under namnet *Apriltteserna* blivit ett av revolutionens allra mest betydelsefulla dokument. Teserna uttryckte enkla tankar med ord som alla kunde förstå: Den republik som uppstått ur februarirevolutionen är inte vår republik, och det krig som nu förs är inte vårt krig. Bolsjevikernas uppgift är att störta den imperialistiska regeringen. Men denna regering vilar på stödet från socialistrevolutionärerna och mensjevikerna, vilka i sin tur stöttas av folk-massornas tillit. Vi befinner oss i minoritet. Under sådana förhållanden kan det inte bli tal om våld från vår sida. Vi måste lära massorna att inte lita på kompromissmakarna och försvars-vännerna. ”Vi måste tålmodigt förklara.” Vi kan vara säkra på framgång för denna politik,

vilken dikteras av hela den rådande situationen, och den kommer att föra oss till proletarietets diktatur och därmed bortom den borgerliga regimens gränser. Vi kommer att helt och hållet bryta med kapitalet, offentliggöra dess hemliga fördrag och uppmana arbetarna över hela världen att kasta loss från bourgeoisien och göra slut på kriget. Vi påbörjar den internationella revolutionen. Enbart dess framgång kan bekräfta vår framgång och garantera en övergång till den socialistiska regimen.

Dessa teser av Lenin publicerades i hans eget namn och enbart hans. Partiets centrala institutioner bemötte dem med en fientlighet som bara bestörtningen kunde mildra. Ingen – inte en organisation, grupp eller individ – satte sin underskrift under dem. Till och med Zinovjev, som anlände tillsammans med Lenin från utlandet, där hans idéer under tio år formats under inflytande av Lenin, steg tyst åt sidan. Inte heller detta sidosteg var en överraskning för läraren, som alltför väl kände sin närmaste lärjunge.

Medan Kamenev var en populariserande propagandist var Zinovjev en agitator och verkligen, för att citera ett uttryck av Lenin, ”ingenting annat än en agitator”. Han har för det första inte tillräcklig ansvarskänsla för att bli ledare. Men inte bara det. Han saknar inre disciplin, hans intellektuella utrustning är fullständigt oförmögen till teoretiskt arbete och hans tankar upplöser sig i en agitators formlösa intuition. Tack vare ett exceptionellt kvickt väderkorn kan han fånga vilka formler han än behöver ur luften – de som kan utöva det allra effektivaste inflytandet på massorna. Både som journalist och talare förblir han en agitator, bara med den skillnaden att man i hans artiklar vanligen ser de svagare sidorna och i hans muntliga tal de starkare. Fastän djärvare och mer otyglad i sin agitation än någon annan bolsjevik är Zinovjev till och med mindre kapabel än Kamenev till revolutionära initiativ. Han är, liksom alla demagoger, obeslutsam. Vid övergången från fraktionsdebattens arena till den direkta masskampens separerade Zinovjev nästan ofrivilligt från sin lärofader.

*

Det har funnits gott om försök under senare år att bevisa att partikrisen i april var en övergående och nästan tillfällig förvirring. Alla faller de sönder i småbitar vid första kontakten med fakta.¹

Det vi redan känner till om partiverksamheten i mars ger vid handen den djupast möjliga motsättningen mellan Lenin och Petersburgsledningen. Denna motsättning blev som allra intensivast just vid Lenins ankomst. Samtidigt med den allryska konferensen med representanter från 82 sovjetter, på vilken Kamenev och Stalin röstade för den resolution om högsta makten som lagts fram av mensjevikerna och socialistrevolutionärerna, ägde en partikonferens av bolsjeviker, samlade från hela Ryssland, rum i Petrograd. Denna konferens, till vilken Lenin anlände i slutfasen, är av utomordentligt intresse för var och en som vill karaktärisera stämningen och åsikterna inom partiet och dess övre skikt såsom de framträdde ur kriget. När man läser rapporterna, vilka ännu inte publicerats, blir man ständigt förbluffad: Är det möjligt att ett parti som representerades av dessa delegater efter sju månader kommer att gripa makten med järnhand? En månad hade redan gått sedan upproret – en lång tid för en revolution, liksom för ett krig. Men likafullt blev inga åsikter inom partiet preciserade ens i revolutionens mest grundläggande frågor. Ytterlighetspatrioter som Vojtinskij, Jeliava och andra deltog på konferensen sida vid sida med dem som ansåg sig vara internationalister. Andelen uttalade patrioter, som var betydligt mindre än bland mensjevikerna, var icke desto mindre betydande. Konferensen som helhet tog inget beslut i frågan huruvida man skulle

¹ I den stora samlingsvolym som utgivits under redaktion av professor Pokrovskij, *Essäer om oktoberrevolutionens historia* (Vol. II, Moskva 1927) ägnas ett apologetiskt arbete åt 'aprilförvirringen' av en viss Bajevskij, vilket för sitt ovarsamma handhavande av fakta och dokument skulle kunna kallas cyniskt, om det inte vore så barnsligt verkningslöst.

bryta med sina egna patrioter eller förena sig med mensjevismens patrioter. Under ett uppehåll mellan sammanträdena på bolsjevikkonferensen hölls ett gemensamt sammanträde mellan bolsjeviker och mensjeviker – delegater på sovjetkonferensen – för att behandla krigsfrågan. Den allra ursinnigaste mensjevikpatrioten, Lieber, tillkännagav på detta sammanträde: ”Vi måste göra oss av med den gamla uppdelningen mellan bolsjeviker och mensjeviker och enbart tala om vår inställning till kriget.” Bolsjeviken Vojtinskij skyndade sig att proklamera sin beredvillighet att skriva under på vartenda av Liebers ord. Tillsammans försökte de alla, bolsjeviker och mensjeviker, patrioter och internationalister, att finna en gemensam formel för sin inställning till kriget.

Bolsjevikkonferensens åsikter fick otvivelaktigt sitt mest träffande uttryck i Stalins rapport om relationerna till den provisoriska regeringen. Det blir här nödvändigt att ta upp den centrala tanken i detta tal, vilket i likhet med rapporterna i sin helhet ännu inte publicerats. ”Makten har delats upp mellan två organ av vilka ingendera har hela makten. Mellan dem förekommer, som sig bör, debatt och kamp. Rollerna har delats upp. Sovjeten har nämligen tagit initiativet i den revolutionära omvandlingen; sovjeten är den revolutionära ledaren för det upproriska folket; ett organ som kontrollerar den provisoriska regeringen. Och den provisoriska regeringen har faktiskt tagit på sig rollen som befästare av det revolutionära folkets erövringar. Sovjeten mobiliserar styrkorna och utövar kontrollen. Gäckad och förvirrad påtar sig den provisoriska regeringen rollen som befästare av de erövringar folket tagit i besittning. Denna situation har ofördelaktiga men också fördelaktiga sidor. Det vore inte till vår fördel att i rådande läge forcera händelserna och påskynda processen med de borgerliga skiktens bortstötande, vilka i framtiden ofrånkomligen kommer att dra sig undan oss.”

I det han överskrider klasskillnaderna framställer talaren förhållandet mellan bourgeoisien och proletariatet rätt och slätt som en arbetsfördelning. Arbetarna och soldaterna genomför revolutionen, Gutjkov och Miljukov ”befäster” den. Här känner vi igen mensjevikernas traditionella uppfattning, som på ett oriktigt sätt utformats efter händelserna 1789. Denne uppsyningsmans attityd till den historiska processen är typisk för mensjevismens ledare, detta utdelande av direktiv till olika klasser och sedan faderlig kritik av deras genomförande. Tanken att det skulle vara ofördelaktigt att påskynda bourgeoisiens tillbakadragande från revolutionen har alltid varit den ledande principen i mensjevikernas hela politik. I handling betyder detta att trubba av och försvaga massrörelsen för att inte skrämja bort de liberala allierade. Och slutligen är Stalins slutsats om den provisoriska regeringen helt i enlighet med kompromissmakarnas tvetydiga formel: ”I den utsträckning som den provisoriska regeringen befäster revolutionens steg, så länge måste vi stödja den, men i den utsträckning som den är kontrarevolutionär, kan något stöd till den provisoriska regeringen inte tillåtas.”

Stalins rapport gavs den 29 mars. Den partilöse socialisterna Steklov, sovjetkonferensens officiella talesman, försvarade nästa dag samma villkorliga stöd till den provisoriska regeringen och målade i vältalig iver en sådan bild av ”revolutionsbefästarnas” aktivitet – motstånd mot sociala reformer, svaghet för monarkin, beskydd av kontrarevolutionära krafter och aptit på annekteringar – att bolsjevikkonferensen bestört ryggade tillbaka inför denna formel för stöd. Högerbolsjeviken Nogin förklarade: ”Steklovs tal har framkastat en ny tanke: Det står nu klart att vi inte borde tala om stöd, utan om motstånd.” Skrypnik kom också till den slutsatsen att efter Steklovs tal ”har mycket förändrats, det kan inte mer bli tal om att stödja regeringen. Den provisoriska regeringen konspirerar mot folket och revolutionen.” Stalin, som en dag tidigare målat en idealistisk bild av ”arbetsfördelningen” mellan regeringen och sovjeten, kände sig tvungen att eliminera denna punkt om stöd till regeringen. Den korta och ytliga diskussionen rörde sig kring frågan huruvida man skulle stödja den provisoriska regeringen ”i den utsträckning som”, eller bara stödja den provisoriska regeringens

revolutionära aktiviteter. Delegaten från Saratov, Vasiljev, förklarade inte helt osannfärdigt: ”Vi har alla samma inställning till den provisoriska regeringen.” Krestinskij formulerade läget ännu klarare: ”I praktiken föreligger ingen oenighet mellan Stalin och Vojtinskij.” Frånsett det faktum att Vojtinskij omedelbart efter konferensen gick över till mensjevikerna, hade Krestinskij inte helt fel. Fastän Stalin undvek att öppet nämna stöd, uteslöt han det inte. Den ende som försökte göra det till en principfråga var Krasikov, en av de gamla bolsjevikerna som dragit sig tillbaka från partiet under ett antal år, men som nu, nedtyngd av livserfarenhet, försökte återvända till dess led. Krasikov tvekade inte att ta tjuren vid hornen. ”Är det då proletariats diktatur ni vill införa?”, frågade han ironiskt. Men konferensen lät hans ironi passera obemärkt, och jämte den hela frågan som om den inte vore värd uppmärksamhet. Konferensens resolution uppmanade den revolutionära demokratin att pressa den provisoriska regeringen till ”en ytterst energisk kamp för en total likvidering av den gamla regimen – dvs. gav det proletära partiet rollen som bourgeoisiens guvernant.

Dagen därpå övervägde man Tseretelis förslag till en förening av bolsjevik och mensjevik. Stalin var helt för förslaget: ”Vi måste göra det. Det är nödvändigt att lägga fast vårt förslag som grundval till en förening; en förening är möjlig på grundval av Zimmerwald-Kienthal.” Molotov, som avlägsnats från *Pravdas* redaktion av Kamenev och Stalin på grund av tidningens alltför radikala linje, opponerade sig: Tsereteli vill förena heterogena element; han kallar sig själv zimmerwaldist; en förening på den grundvalen är felaktig. Men Stalin tog till det grova artilleriet: ”Det tjänar inget till att rusa iväg och försöka föregripa meningsskiljaktigheter. Det finns inget partiliv utan meningsskiljaktigheter. Vi kommer att övervinna små meningsskiljaktigheter inom partiet.” Hela den kamp som Lenin fört under krigsåren mot socialpatriotismen och dess pacifistiska täckmantel sveptes på så sätt utan vidare åt sidan. I september 1916 hade Lenin med särskild enträgenhet skrivit till Petrograd genom Sjljapnikov: ”Försonlighet och konsolidering är det värsta som kan hända arbetarpartiet i Ryssland, det är inte bara idioti, utan undergång för partiet... Vi kan bara lita på dem som förstått hela det bedrägeri som inryms i tanken på enhet och hela nödvändigheten av en splittring med detta brödraskap (Tjcheidze & Co.) i Ryssland.” Denna varning förstods inte. Meningsskiljaktigheter med Tsereteli, ledaren för det regerande sovjetblocket, föreföll Stalin vara små meningsskiljaktigheter, vilka kunde ”övervinnas” inom ett gemensamt parti. Detta ger oss det bästa kriteriet när det gäller att värdera de åsikter som Stalin hyste vid den här tiden.

Den 4 april framträdde Lenin på partikonferensen. Hans tal, vilket utvecklade hans ”teser”, svepte över konferensens arbete likt en våt svamp i händerna på en lärare som suddar ut vad en förvirrad elev skrivit på svarta tavlan.

”Varför grep ni inte makten?” frågade Lenin. På sovjetkonferensen strax innan hade Steklov förvirrat förklarat skälen till att avstå från makten: Revolutionen är borgerlig – det är det första stadiet – kriget, och så vidare. ”Det är nonsens”, sade Lenin. ”Skälet är att proletariatet inte var tillräckligt medvetet och inte tillräckligt organiserat. Det måste vi tillstå. Den materiella styrkan låg i händerna på proletariatet, men bourgeoisien var medveten och beredd. Detta är ett ohyggligt faktum. Men det är nödvändigt att tillstå det uppriktigt, och säga till folket rent ut att vi inte grep makten därför att vi var oorganiserade och omedvetna.”

Från det pseudoobjektiva plan som de politiska kapitulanterna gömde sig bakom, vände Lenin hela frågeställningen till det subjektiva planet. Proletariatet grep inte makten i februari därför att bolsjevikpartiet inte var vuxet sina uppgifter och inte kunde hindra kompromissmakarna från att politiskt expropriera folkmassorna till bourgeoisiens förmån.

Dagen innan hade advokat Krasikov på ett utmanande sätt yttrat: ”Om vi anser att tiden är inne att förverkliga proletariatets diktatur, borde vi ställa frågan så. Vi har obestridligen den fysiska styrkan för ett maktövertagande.” Ordföranden berövade i det läget Krasikov ordet

med hänvisning till att det var praktiska problem som skulle diskuteras och att frågan om diktatur inte fanns på dagordningen. Men Lenin ansåg att frågan om att förbereda proletariats diktatur var den enda praktiska frågan som stod på dagordningen. ”Det säregna med den rådande situationen i Ryssland”, sade han i sina teser, ”består i övergången från det första stadiet i revolutionen, vilket gav makten åt bourgeoisien på grund av proletariats otillräckliga medvetenhet och organisering, till det andra stadiet, vilket måste ge makten åt proletariatet och de fattiga skikten bland bönderna.” Konferensen, som följde exemplet från *Pravda*, hade inskränkt revolutionens uppgift till en demokratisk omvandling som skulle förverkligas genom den konstituerande församlingen. Som motvikt till detta förklarade Lenin att ”livet och revolutionen kommer att skjuta den konstituerande församlingen i bakgrunden. Det existerar en proletariats diktatur, men det är ingen som vet vad man ska göra med den.”

Delegaterna utväxlade blickar. De viskade sinsemellan att Iljitj hade stannat för länge utomlands, att han inte haft tid att se sig omkring och bekanta sig med saker och ting. Men Stalins tal om den sinnrika arbetsfördelningen mellan regeringen och sovjeten sjönk utom synhåll en gång för alla. Stalin själv teg. Från och med nu tvingades han tåga för lång tid framöver. Kamenev kommer ensam att bemanna försvarsställningarna.

Lenin hade redan i brev från Genève varnat för att han var beredd att bryta med var och en som gjorde eftergifter för chauvinismen i krigsfrågan och som kompromissar med bourgeoisien. Öga mot öga med de ledande krafterna inom partiet går han nu till angrepp längs hela linjen. Men till en början nämner han inte en enda bolsjevik vid namn. Om han har behov av en levande modell för tvetydigheter och halvmesyrrer, pekar han med sitt finger på den partilöse, eller på Steklov eller Tjcheidze. Det var Lenins vanliga metod: Att inte i brådskicket häfta fast någon vid dennes egen inställning, att ge den förståndige en chans att i god tid dra sig ur striden och därmed omedelbart försvaga sina öppna fienders framtida styrkor. Kamenev och Stalin trodde att soldaterna och arbetarna försvarade revolutionen genom att delta i kriget efter februari. Lenin anser liksom tidigare att soldaten och arbetaren deltar i kriget som kapitalets tvångskommenderade slavar. ”Till och med våra bolsjevik”, säger han och drar åt ringen runt sina antagonister, ”visar regeringen förtroende. Det kan bara blå revolutionsdunster förklara. Det är socialismens död... Om det är er inställning, skiljs våra vägar. Jag föredrar att stanna i minoriteten”. Detta var inte rätt och slätt ett oratoriskt hot; det var en tydlig väg genomtänkt till slutet.

Fastän Lenin varken nämnde Kamenev eller Stalin, blev han tvungen att nämna tidningen. ”*Pravda* kräver av regeringen att den avstår från annekteringar. Att av kapitalisternas regering kräva att den avstår från annekteringar är nonsens, ett upprörande gyckel.” Här bryter den återhållna förtrytelsen ut i ljudliga former. Men här tar sig talaren omedelbart samman; han vill inte säga mindre än nödvändigt, men inte heller mer. Oavsiktligt och i förbigående ger Lenin utmärkta regler för revolutionärt statsmannaskap: ”När massorna tillkännager att de inte vill ha erövringar, tror jag dem. När Gutjkov och Lvov säger att de inte vill ha erövringar, är de bedragare! När en arbetare säger att han vill se landet försvarat, är det den förtrycktes instinkt som talar i honom.” Detta kriterium, för att nämna det vid dess rätta namn, tycks lika enkelt som livet självt. Men svårigheten består i att i tid nämna det vid dess rätta namn.

Angående sovjetens appell till ”hela världens folk” – vilket fick den liberala tidningen *Retj* att en gång deklarerat att pacifismen bland oss höll på att utveckla sig till en ideologi som är vanlig bland de allierade – uttryckte sig Lenin mer klart och koncist: ”Vad som är säreget för Ryssland är den ofantligt snabba övergången från brutalt våld till det mest utstuderade bedrägeri.”

”Detta upprop”, skrev Stalin om manifestet, ”kommer, om det når de breda massorna (i väst), otvivelaktigt att få hundratusentals arbetare att minnas den glömda parollen ‘Proletärer i alla länder, förenen eder!’”

”Uppropet från arbetarsovjeten”, invänder Lenin, ” – det finns inte ett ord i den som genomsyras av klassmedvetande. Det innehåller bara fraser.” Detta dokument, de inhemska zimmerwaldisternas stolthet, är i Lenins ögon bara ett av vapnen i ”det mest utstuderade bedrägeriet”.

Före Lenins ankomst hade *Pravda* aldrig ens nämnt Zimmerwaldvänstern. När den talade om Internationalen, antydde den aldrig vilken international det gällde. Lenin kallade detta ”kautskyanismen i *Pravda*”. ”I Zimmerwald och Kienthal”, förklarade han på en parti-konferens, ”dominerade centristerna... Vi förklarar att vi skapade en vänster och bröt med centrum... Den zimmerwaldska vänstertendensen finns i världens alla länder. Massorna måste inse att socialismen splittrats i hela världen...”

Tre dagar tidigare hade Stalin på samma konferens tillkännagivit sin beredvillighet att övervinna meningsskiljaktigheter med Tsereteli på grundval av Zimmerwald-Kienthal – dvs. på kautskyanismens grundval. ”Jag hör att det finns en tendens i Ryssland till enande”, sade Lenin. ”Enhet med försvarsvännerna – det är förräderi mot socialismen. Jag anser att det är bättre att stå ensam som Liebknecht – en mot etthundratio.” Anklagelsen om förräderi mot socialismen – ännu utan att nämna någon vid namn – är här inte bara ett starkt uttryck; det uttrycker till fullo Lenins inställning till de bolsjeviker som sträckte ut handen till socialpatrioterna. I motsats till Stalin, som ansåg att man kunde ena sig med mensjeviker, såg Lenin det som otillständigt att längre dela beteckningen socialdemokrat med dem.

”Personligen och för egen del”, sade han, ”föreslår jag att vi ändrar partiets namn, att vi kallar det kommunistiska partiet.” ”Personligen och för egen del” – detta innebär att ingen, inte en enda av konferensens deltagare instämde i denna symboliska gest för att slutgiltigt bryta med den andra Internationalen.

”Är ni rädda för att göra er av med era gamla minnen?”, säger talaren till de skamsna, bestörta och delvis upprörda delegaterna. Men tiden är inne ”att byta kläder; vi måste ta av oss den smutsiga skjortan och sätta på oss en ren”. Och än en gång insisterar han: ”Häng inte fast vid ett gammalt ord som är genomruttet. Visa er vilja att bygga ett nytt parti... och alla förtryckta skall komma till er.”

Det väldiga i den uppgift som ännu inte påbörjats, den intellektuella förvirringen inom de egna leden, och den värdefulla tid som dåraktigt nog kastats bort på möten, hälsningar och rituella resolutioner får talaren att utslunga en högljudd protest: ”Slut med hälsningar och resolutioner! Det är dags att ta itu med arbetet. Vi måste övergå till nyktert praktiskt arbete.”

En timme senare blev Lenin tvungen att upprepa sitt tal på de sedan tidigare bestämda gemensamma sammanträdena mellan bolsjeviker och mensjeviker; för en majoritet av åhörarna lät talet som någonting mitt emellan gyckel och delirium. De mer nedlåtande ryckte på axlarna: Denne man har uppenbarligen ramlat ned från månen, knappt har han hunnit nedför trappan på Finlandsstationen efter tio års bortovaro förrän han börjar predika proletariats maktövertagande. De mindre godmodiga bland patrioterna viskade om det förseglade tåget. Stankevitj intygar att Lenins tal storligen behagade hans fiender: ”En man som säger sådana dumheter är inte farlig. Det är bra att han har kommit. Nu ser man honom klart... Nu kommer han att vederlägga sig själv.”

Men med all sin revolutionära djärvhet, sin orubbliga beslutsamhet att bryta även med forna och långvariga kolleger och partikamrater, om de visade sig oförmögna att marschera med revolutionen, var Lenins tal – där varje del befann sig i jämvikt med resten – fyllt av djup

realism och en osviklig känsla för massorna. För demokraterna tycktes det därför som ett sällsamt skum på ytan.

Bolsjevikerna är en ynkelig minoritet i sovjeten och Lenin drömmer om att gripa makten; är inte det äventyrspolitik? Det fanns inte skuggan av äventyrlighet i Lenins sätt att framställa problemet. Han blundade inte för ett ögonblick för ”ärliga” försvarsvänliga stämningar bland de breda massorna. Han hade varken för avsikt att förlora sig i massorna eller agera bakom ryggen på dem. ”Vi är inte charlataner” – han utslungar detta med tanke på framtida invändningar och anklagelser – ”vi kan bara stödja oss på massornas medvetande. Även om det är nödvändigt att förbli i minoritet – då får det bli så. Det kan vara bra att för en tid ge upp positionen som ledare; vi får inte vara rädda för att stanna kvar i minoriteten.” Var inte rädda för att förbli i minoritet – även en minoritet av en, som Liebknecht ensam mot etthundratio – sådant var ledmotivet i hans tal.

”Den verkliga regeringen är sovjeten av arbetardeputerade... Vårt parti är i minoritet i sovjeten... Vad kan vi göra? Allt vi kan göra är att tålmodigt, enträget, systematiskt förklara att deras taktik är fel. Så länge vi är i minoritet, fortsätter vi vårt arbete med att kritisera, för att befria massorna från bedrägeri. Vi begär inte att massorna ska tro oss bara för att vi säger så; vi är inte charlataner. Vi vill att massorna av egen erfarenhet skall befria sig från sina misstag.” Var inte rädd för att förbli i minoritet! Inte för evigt utan för en tid. Bolsjevismens timme kommer att slå. ”Vår linje kommer att visa sig riktig... Alla förtryckta kommer att komma till oss, eftersom kriget för dem till oss. Det finns ingen annan utväg för dem.”

”På den gemensamma konferensen”, berättar Suchanov, ”var Lenin en levande inkarnation av en splittring... Jag kommer ihåg Bogdanov (en framstående mensjevik) som satt ett par steg från talarstolen. ‘Vad, detta är ju vanvett’, avbröt han Lenin, ‘en galnings vanvett... Ni borde skämmas att applådera sådant pladder’, skrek han och vände sig mot publiken, vit i ansiktet av raseri och förakt. ‘Ni skämmer ut er, marxister!’”

En före detta medlem av bolsjevikernas centralkommitté, Goldenberg, som vid den tiden var partilös, värderade på följande sätt Lenins teser: ”I många år har Bakunins plats i den ryska revolutionen stått ledig, den har nu besatts av Lenin.”

”Hans program vid den tiden möttes inte så mycket av förtrytelse”, berättar socialist-revolutionären Zentsinov, ”som med löje. Det föreföll alla så absurt och fantastiskt.”

På kvällen samma dag i kontaktkommissionens *couloirs* talade två socialister med Miljukov, och samtalet snuddade vid Lenin. Skobelev bedömde honom såsom ”en man som fullständigt spelat ut sin roll och som helt står utanför rörelsen.” Suchanov var av samma mening och tillade att ”Lenin så till den grad är oacceptabel för alla, att han inte längre utgör någon fara ens för min kompanjon Miljukov här.”

Rollfördelningen vid detta samtal stod emellertid helt i överensstämmelse med Lenins formel: socialisterna räddade liberalernas sinnesro undan det bekymmer som bolsjevismen kunde förorsaka.

Till och med den brittiske ambassadörens öron nåddes av rykten om att Lenin hade förklarats vara en dålig marxist. ”Bland de nyanlända anarkisterna”, skrev Buchanan, ”fanns Lenin, som kom i ett förseglat tåg från Tyskland. Han gjorde sitt första offentliga framträdande på ett socialdemokratiskt partimöte och fick ett dåligt mottagande.”

Den mest nedlåtande av alla mot Lenin under dessa dagar var ingen annan än Kerenskij, som i en grupp medlemmar ur den provisoriska regeringen oväntat slog fast att han måste gå och träffa Lenin, och som svar på deras häpna frågor förklarade: ”Tja, han lever fullständigt isolerad, han känner inte till någonting och ser allting genom sina fanatiska glasögon. Det

finns ingen i hans närhet som kan hjälpa honom att göra sig lite bekant med vad som pågår.” Detta intygar Nabokov. Men Kerenskij fick aldrig tid att förklara för Lenin vad som pågick.

Lenins aprilteser väckte inte bara en bestört upprördhet bland hans motståndare och fiender. De skrämde iväg ett antal gamla bolsjeviker till det mensjevikiska lägret – eller till den mellanliggande grupp som sökte skydd runt Gorkijs tidning. Denna avtappning hade ingen allvarlig politisk betydelse. Oändligt mycket viktigare var det intryck som Lenins inställning gjorde på hela den ledande gruppen i partiet. ”Under de första dagarna efter sin ankomst”, skriver Suchanov, ”råder det inga som helst tvivel om att han var totalt isolerad bland sina medvetna partikamrater.” ”Till och med hans partikamrater bolsjevikerna”, bekräftar socialistrevolutionären Zentsinov, ”vände sig vid den tiden skamset bort från honom.” Författaren till dessa kommentarer träffade de ledande bolsjevikerna varje dag i exekutivkommittén och fick förstahandsbevis för sina påståenden.

Men det råder ingen brist på liknande vittnesmål ur bolsjevikernas led. ”När Lenins teser utkom”, skrev Tschon, som försökte tona ner färgerna så mycket som möjligt, liksom flertalet gamla bolsjeviker gör när de råkar komma in på februarirevolutionen, ”kunde man inom vårt parti känna av en viss vacklan. Många av kamraterna hävdade att Lenin gav prov på en syndikalistisk avvikelse, att han tappat kontakten med Ryssland, att han inte tog hänsyn till det rådande läget” och så vidare. En av de framträdande bolsjevikledarna på landsbygden, Lebedev, skriver: ”När Lenin kom till Ryssland begrep vi bolsjeviker till en början inte hans agitation utan vi betraktade den som utopisk och som ett resultat av hans långa bortovaro från det ryska livet. Men gradvis anammade vi den och den gick, så att säga, in i vårt kött och blod.”

Zaletskij, medlem av Petrogradkommittén och en av dem som organiserade välkomsteremonin för Lenin, uttrycker det mer rakt på sak: ”Lenins teser gav intryck av en exploderande bomb.” Zaletskij bekräftade till fullo Lenins totala isolering efter det varma och gripande välkommandet. ”Den dagen (4 april) hade kamrat Lenin ingen öppen sympatisör ens inom våra egna led.”

Men ännu viktigare är emellertid bevisen i *Pravda*. Den 8 april, efter att dessa teser publicerats – när det funnits tid nog att förklara sig och en ömsesidig förståelse – skrev redaktörerna för *Pravda*: ”Vad gäller kamrat Lenins allmänna schema så är det oacceptabelt för oss på så sätt att det utgår från antagandet att den borgerligt demokratiska revolutionen slutförts och räknar med en omedelbar omvandling av denna revolution till en socialistisk revolution.” Partiets huvudorgan meddelade på så sätt öppet inför arbetarklassen och dess fiender att det var oenigt med partiets erkände ledare i den centrala frågan om revolutionen, som den bolsjevikiska kadern förberett sig för under en lång tidsperiod. Bara det räcker för att visa aprilkrisens omfattning inom partiet, en kris som berodde på kollisionen mellan två oförsonliga tanke- och handlingslinjer. Revolutionen kunde inte gå framåt förrän den övervunnit denna kris.

Kapitel XVI: Upprustning av partiet

Hur ska man förklara Lenins enorma isolering i början av april? Hur kunde denna situation uppstå, och hur genomfördes återbeväpningen av bolsjevikstaben.

Alltsedan 1905 hade bolsjevikpartiet bekämpat enväldet under parollen ”Arbetarnas och böndernas demokratiska diktatur”. Denna paroll, liksom dess teoretiska bakgrund, härrör från Lenin. I motsättning till mensjevikerna, vars teoretiker Plechanov hårdnackat motsatte sig ”den felaktiga idén att man kunde genomföra den borgerliga revolutionen utan bourgeoisien”, ansåg Lenin att den ryska bourgeoisien redan var oförmögen att leda sin egen revolution. Bara proletariatet och bönderna kunde i nära förbund genomföra en demokratisk revolution mot

monarkin och godsägarna. En seger för detta förbund borde enligt Lenin resultera i en demokratisk diktatur som inte bara var skild från proletariats diktatur, utan till och med stod i skarp motsättning till denna. Uppgiften var nämligen inte att skapa ett socialistiskt samhälle, eller ens övergångsformer till ett sådant samhälle, utan att rätt och slätt på ett genomgripande sätt göra rent hus med de medeltida augiasställen. Den revolutionära kampens mål beskrevs i tre militanta paroller: demokratisk republik, konfiskering av godsens och åtta timmars arbetsdag – till vardags kallat bolsjevismens tre valar, analogt med de valar på vilka jorden enligt en gammal folklig fabel vilar.

Frågan om proletariats och böndernas demokratiska diktatur var möjlig berodde ytterst på frågan om bönderna var förmögna att genomföra sin egen revolution – dvs. att upprätta en ny regering som skulle vara i stånd att likvidera monarkin och den jordägande adeln. Parollen om den demokratiska diktaturen förutsatte förvisso också att arbetarrepresentanter deltog i den revolutionära regeringen. Men detta deltagande inskränktes på förhand eftersom proletariatet tilldelades rollen som allierad till vänster när det gällde att lösa bonderevolutionens problem. Den populära och till och med officiellt erkända idén om proletariats hegemoni i den demokratiska revolutionen kunde följaktligen inte innebära någonting annat än att arbetarpartiet skulle hjälpa bönderna med politiska vapen ur sin arsenal, föreslå dem de bästa medlen och metoderna att likvidera det feodala samhället och visa dem hur man skulle använda dessa medel och metoder. Att tala om proletariats ledande roll i den borgerliga revolutionen innebar hur som helst inte att proletariatet skulle använda sig av bondeupproret för att med stöd av detta ställa sin egen historiska uppgift på dagordningen – dvs. den direkta övergången till ett socialistiskt samhälle. Proletariats hegemoni i den demokratiska revolutionen särskildes skarpt från proletariats diktatur, och ställdes på ett polemiskt sätt i motsatsställning till denna. Bolsjevikpartiet hade skolats i dessa tankegångar ända sedan våren 1905.

Februarirevolutionens faktiska kurs fick detta invanda bolsjevicschema att rämna. Det är sant att revolutionen genomfördes av ett förbund mellan arbetare och bönder. Det faktum att bönderna i huvudsak uppträdde i form av soldater ändrade inte detta. Det sätt på vilket tsarismens bondearmé agerade skulle ha haft en avgörande betydelse även om revolutionen utvecklats sig i fredstid. Så mycket naturligare var det därför att dessa miljoner beväpnade män i krigstid till en början fullständigt dolde bönderna. Efter revolutionens seger var arbetarna och soldaterna situationens herrar. I den meningen kan det förefalla möjligt att säga att arbetarnas och böndernas demokratiska diktatur hade upprättats. Men faktum är att omstörtningen i februari ledde till en borgerlig regering, i vilken de besuttna klassernas makt begränsades av arbetar- och soldatsovjeternas ännu inte fullt förverkligade suveränitet. Alla kort hade blandats. Istället för en revolutionär diktatur – dvs. en ytterst koncentrerad makt – upprättades den ryggradslösa dubbelmactsregimen, i vilken de härskande klassernas redan svaga krafter ödslades bort på att övervinna inre konflikter. Ingen hade förutsett denna regim. Och man kan verkligen inte begära att en förutsägelse både ska antyda utvecklingens grundläggande tendenser och olika tillfälliga kombinationer. ”Vem har någonsin gjort revolution och på förhand vetat hur den skulle genomföras till fullo?”, frågade Lenin senare. ”Var får man tag i sådan kunskap? Den står inte att finna i böcker. Sådana böcker finns inte. Våra beslut kunde bara födas ur massornas erfarenhet.”

Men mänskligt tänkande är konservativt, och ibland gäller det särskilt revolutionärernas tänkande. Bolsjevikstaben i Ryssland höll fast vid den gamla formeln och betraktade februarirevolutionen trots att den uppenbarligen upprättat två oförenliga regimer, blott och bart som det första stadiet i en borgerlig revolution. Mot slutet av mars sände Rykov, i socialdemokraternas namn, ett hyllningstelegram från Sibirien till *Pravda*, som gratulerade till den ”nationella” revolutionens seger, en revolution där uppgiften var ”att vinna politisk

frihet.” Alla de ledande bolsjevikerna – vi känner inte till ett enda undantag – ansåg att den demokratiska diktaturen ännu hörde framtiden till. När den borgerliga provisoriska regeringen ”uttömt sina krafter” kommer arbetarnas och böndernas demokratiska diktatur att upprättas som föregångare till den borgerligt parlamentariska regimen. Detta var ett fullkomligt felaktigt perspektiv. Inte nog med att den regim som uppstod ur februarirevolutionen inte förberedde en demokratisk diktatur, den var själv ett levande och uttömmande bevis för att en sådan diktatur var omöjlig. Att den kompromissvänliga demokratin inte av en tillfällighet, genom Kerenskij's lättsinne och Tjcheidzes begränsade förståndsgåvor, överlämnade makten till liberalerna, bevisas av det faktum att den under de följande åtta månaderna med all kraft kämpade för den borgerliga regeringens bevarande. Den undertryckte arbetarna, bönderna och soldaterna och den 25 oktober föll den kämpande på sin post som bourgeoisiens allierade och försvarare. När demokratin, trots att den hade jättelika uppgifter framför sig och massornas obegränsade stöd bakom sig, frivilligt avstod från makten, stod det ändå från början klart, att detta inte var ett utslag av politiska principer eller förutfattade meningar, utan av det hopplösa i småbourgeoisien situation i det kapitalistiska samhället – särskilt i tider av krig och revolution, när länders, folks och klassers grundläggande livsproblem avgörs. När småbourgeoisien överlämnade spiran till Miljukov, sade den: ”Nej, jag är inte mogen dessa uppgifter.”

Bönderna bär den sönderfallande demokratin på sina axlar och rymmer inom sig det borgerliga samhällets samtliga klasser i rudimentär form. Tillsammans med städernas småbourgeoisie – som i Ryssland dock aldrig spelade någon avgörande roll – utgör de den protoplasma ur vilken nya klasser i gångna tider differentierats och än idag differentieras. Bondeklassen har alltid två ansikten, ett vänt mot proletariatet, det andra mot bourgeoisien. Men den mellanliggande kompromisställningen som ”bondepartier” av socialistrevolutionärernas typ intar, kan enbart upprätthållas under förhållanden av relativ politisk stagnation; under en revolutionär epok kommer ofrånkomligen det ögonblick när småbourgeoisien måste välja. Socialistrevolutionärerna och mensjevikerna gjorde sitt val från första stund. De förstörde den ”demokratiska diktaturen” i dess linda för att hindra den från att bli en brygga till proletariatets diktatur. Men därmed beredde den vägen för denna diktatur – bara en annorlunda väg, en som inte gick via dem, utan mot dem.

Revolutionens fortsatta utveckling måste uppenbarligen utgå från nya fakta, inte gamla scheman. Genom sina representanter drogs massorna, delvis mot sin vilja, delvis omedvetet, in i dubbelmaksregimens mekanism. De måste nu genomgå denna för att av erfarenheten lära sig att den varken kunde ge dem fred eller jord. Om massorna hädanefter skulle ta avstånd från dubbelmaksregimen skulle det innebära en brytning med socialistrevolutionärerna och mensjevikerna. Men det är alldeles uppenbart att om arbetarna och soldaterna, efter att ha vält omkull hela dubbelmaktskonstruktionen, politiskt skulle låta omvända sig till bolsjevismen, skulle det inte längre innebära någonting annat än att upprätta proletariatets diktatur på grundval av en allians mellan arbetarna och bönderna. Om den folkliga massan hade besegrats var en kapitalets militärdiktatur det enda som kunde resa sig ur bolsjevikpartiets ruiner. ”Den demokratiska diktaturen” var omöjlig i båda fallen. När bolsjevikerna såg fram emot den, måste de i själva verket vända blicken mot en vålnad ur det förflutna. Det var så Lenin fann dem, när han anlände med sin orubbliga beslutsamhet att föra in partiet på en ny väg.

Innan februarirevolutionen inleddes ersatte visserligen aldrig Lenin formeln om den demokratiska diktaturen med någon annan formel, inte ens någon villkorlig eller hypotetisk sådan. Gjorde han rätt i det? Vi tror inte det. Det som hände i partiet efter revolutionen åskådliggör alltför väl hur försenad denna politiska upprustning var – en upprustning som i det givna läget inte kunde ha utförts av någon annan än Lenin. Han hade förberett sig för detta. Han hade vitglödgat sitt stål och härdat det i krigets eldar. I hans ögon hade den

historiska processens allmänna framtidsutsikter förändrats; krigschocken hade raskt flyttat fram den tänkbara tidpunkten för en socialistisk revolution i väst. Samtidigt som den ryska revolutionen för Lenin fortfarande var demokratisk skulle den stimulera den socialistiska revolutionen i Europa, vilken därefter skulle dra in det försenade Ryssland i sin malström. Detta var Lenins allmänna uppfattning när han lämnade Zürich. Det brev till de schweiziska arbetarna vi redan citerat säger: ”Ryssland är ett bondeland, ett av de mest efterblivna länderna i Europa. Här kan socialismen inte omedelbart segra, men landets bondekaraktär, med enorma jordegendomar som fortfarande tillhör adeln, kan på grundval av erfarenheterna från 1905 ge den borgerligt demokratiska revolutionen i Ryssland en oerhörd slagkraft och göra vår revolution till den socialistiska världsrevolutionens prolog, ett steg i riktning mot den.” I den meningen skrev Lenin nu för första gången att det ryska proletariet *kommer att inleda* den socialistiska revolutionen.

Sådan var förbindelselänken mellan bolsjevismens gamla inställning, som inskränkte revolutionen till demokratiska mål, och den nya inställning som Lenin i sina aprilteser för första gången lade fram för partiet. Detta nya perspektiv på en omedelbar övergång till proletariets diktatur tycktes fullständigt oväntat, i motsättning till traditionen och passade helt enkelt inte in i tankemönstret. Vi måste komma ihåg att före februarirevolutionens utbrott och en tid därefter innebar trotskismen inte idén om det omöjliga i att bygga ett socialistiskt samhälle inom de ryska nationalgränserna (vars ”möjlighet” ingen uttryckte före 1924 och knappast heller föll någon in). Trotskismen innebar tanken att det ryska proletariet skulle kunna ta makten före proletariet i väst och att det i så fall inte kunde låta sig nöja med den gräns som en demokratisk diktatur satte upp, utan skulle tvingas vidta de första socialistiska åtgärderna. Det förvånar därför inte att Lenins aprilteser fördömdes som trotskistiska.

De gamla bolsjevikernas motargument utvecklade sig längs flera linjer. Den stora dispyten gällde huruvida den borgerligt demokratiska revolutionen hade avslutats. Eftersom den agrara revolutionen ännu inte var genomförd hävdade Lenins motståndare på goda grunder att den demokratiska revolutionen som helhet inte hade slutförts och alltså, slöt man sig till, fanns det inget utrymme för proletariets diktatur, även om de sociala förhållandena i Ryssland i allmänhet möjliggjorde en sådan inom en mer eller mindre snar framtid. Det var på det här sättet redaktionen för *Pravda* ställde frågan i det stycke som vi redan citerat. Senare, på aprilkonferensen, upprepade Kamenev detta: ”Lenin har fel när han säger att den borgerligt demokratiska revolutionen har avslutats... Feodalismens klassiska kvarlevor, godsens, har ännu inte tillintetgjorts... Staten har inte omvandlats till ett demokratiskt samhälle... Det är för tidigt att säga att den borgerliga demokratin har uttömt alla sina möjligheter.”

”Den demokratiska diktaturen är vår grundsten” – detta var Tomskijs argument – ”Vi borde organisera proletariets och böndernas makt, och vi skiljer denna från kommunen, eftersom den innebär endast proletariets makt.”

Rykov sekunderade honom: ”Vi står inför jättelika revolutionära uppgifter, men ett fullföljande av dessa uppgifter för oss inte utanför den borgerliga regimens ramar.”

Lenin såg naturligtvis lika klart som sina motståndare att den demokratiska revolutionen inte hade avslutats, att den tvärtom, utan att egentligen ha påbörjats, redan hade börjat falla ner i det förgångna. Men just detta faktum gjorde att den kunde genomföras till fullo bara under en ny klass välde, och att detta inte kunde genomföras på annat sätt än genom att befria massorna från mensjevikernas och socialistrevolutionärernas inflytande – dvs. från den liberala bourgeoisieens indirekta inflytande. Dessa partiets förbindelser med arbetarna, och speciellt med soldaterna, grundades på idén om försvar – ”försvar av landet” eller ”försvar av revolutionen”. Lenin krävde därför en oförsonlig opposition mot alla schatteringar av socialpatriotism. Avskilj partiet från de efterblivna massorna för att därefter befria dessa

massor från deras efterblivenhet. ”Vi måste överge den gamla bolsjevismen”, upprepade han gång på gång. ”Vi måste dra en skarp skiljelinje mellan småbourgeoisens inriktning och lönearbetarens.”

Vid en hastig blick kan det förefalla som om de gamla fienderna hade bytt vapen med varandra. Mensjevikerna och socialistrevolutionärerna representerade nu en majoritet av arbetarna och soldaterna och tycktes ha förverkligat den politiska allians mellan proletariatet och bönderna som bolsjevikerna alltid förespråkade i motsättning till mensjevikerna. Lenin krävde att det proletära avantgardet skulle frigöra sig från denna allians. I verkligheten blev dock båda sidor trogna sin övertygelse. Mensjevikerna såg som vanligt som sin uppgift att stödja den liberala bourgeoisien. Deras union med socialistrevolutionärerna var bara ett sätt att bredda och stärka detta stöd. Det proletära avantgardets brytning med det småborgerliga blocket innebar tvärtom förberedelsen för en allians mellan arbetare och bönder under bolsjevikpartiets ledning – dvs. proletariatets diktatur.

Ett annat argument mot Lenin härleddes ur Rysslands efterblivenhet. En arbetarklassens regering betyder ofrånkomligen en övergång till socialismen, men ekonomiskt och kulturellt är inte Ryssland moget för detta. Vi måste genomföra den demokratiska revolutionen. Bara en socialistisk revolution i väst kan rättfärdiga proletariatets diktatur här. Detta var Rykofs argument på aprilkonferensen. Att Rysslands ekonomisk-kulturella förhållanden i sig var otillräckliga för att bygga ett socialistiskt samhälle var ABC för Lenin. Men samhällen är inte så rationellt uppbyggda att tidpunkten för proletära diktaturer är inne precis då de ekonomiska och kulturella förhållandena är mogna för socialismen. Om mänskligheten utvecklade sig så systematiskt skulle det inte behövas någon diktatur eller några revolutioner överhuvudtaget. Levande historiska samhällen är helt igenom disharmoniska och i ju högre utsträckning detta är fallet, desto mer släpar utvecklingen efter. Det faktum att bourgeoisien i ett efterblivet land som Ryssland hade förfallit innan den borgerliga regimen hade segrat, och att proletariatet var de enda som kunde ersätta den som nationens ledare, var ett uttryck för denna disharmoni. Rysslands ekonomiska efterblivenhet befriar inte arbetarklassen från förpliktelsen att uppfylla den uppgift som den tilldelats. Den gör bara denna uppgift utomordentligt svår. Till Rykov, som fortsatte att upprepa att socialismen måste komma från länder med en mer utvecklad industri, gav Lenin ett enkelt men tillräckligt svar: ”Man kan inte säga vem som kommer att börja, och vem som kommer att slutföra.”

*

År 1921, när partiet ännu var långt ifrån byråkratiskt förstelnat, och det värderade sitt förflutna lika fritt som det förberedde sin framtid, reste en av de äldre bolsjevikerna, Olminskij, som spelat en ledande roll inom partipressen under alla skeden av dess utveckling, frågan: Hur förklara det faktum, att partiet efter februarirevolutionen slog in på en opportunistisk kurs, och vad var det som gjorde att det därefter så tvärt kunde anträda vägen till oktober?” Författaren fann helt riktigt källan till partiets misstag i det faktum att det alltför länge höll fast vid den ”demokratiska diktaturen”. ”Den kommande revolutionen kan bara vara en borgerlig revolution... Detta var”, säger Olminskij, ”en bindande förutsättning för varje partimedlem, partiets officiella mening, dess ständiga och oföränderliga paroll ända fram till februarirevolutionen 1917 och till och med någon tid därefter.” Som illustration kunde Olminskij ha hänvisat till det faktum att *Pravda*, till och med före Stalin och Kamenev – dvs. under den ”vänsterredaktion” där Olminskij själv ingick – hade sagt den 7 mars, som någonting självklart: ”Naturligtvis är det för vår del inte fråga om undergången för kapitalets välde, utan bara undergången för enväldet och feodalismen.” Denna alltför begränsade målsättning ledde till att partiet i mars befann sig i den borgerliga demokratins fångenskap. ”Varför då oktoberrevolutionen?”, frågar samme författare. ”Hur kommer det sig att partiet,

från dess ledare till vanliga medlemmar, så plötsligt gav upp allt som det under nästan två årtionden betraktat såsom etablerade sanningar?"

I egenskap av fiende ställer Suchanov frågan annorlunda. "Hur lyckades Lenin överlista och besegra sina bolsjeviker?" Det är sant att Lenins seger inom partiet inte bara var fullständig, utan också vanns på mycket kort tid. Partiets fiender tog upp detta tema med en stor portion ironi vad gäller den personliga regimen inom bolsjevikpartiet. Suchanov själv besvarar sin egen fråga i en mycket heroisk anda. "Lenin, geniet, var en historisk auktoritet, det är en sida av saken. Den andra är att det inte fanns någon eller något i partiet frånsett Lenin. Ett fåtal stora generaler utan Lenin var detsamma som ett fåtal enorma planeter utan sol (jag utelämnar här Trotskij som då inte återfanns inom ordenssällskapet)." Dessa besynnerliga rader försöker förklara Lenins inflytande med att han var inflytelserik på samma sätt som en del förklarar opiets förmåga att framkalla sömn med att det har sömngivande krafter. En sådan förklaring för oss naturligtvis inte särskilt långt.

Lenins verkliga inflytande inom partiet var utan tvivel mycket stort, men det var på inget sätt obegränsat. Även senare, efter oktober, när partiet kunnat mäta hans styrka med världshändelsernas måttstock och hans auktoritet vuxit, kunde hans inflytande ifrågasättas. Så mycket otillräckligare blir dessa personliga hänvisningar till Lenins auktoritet i april 1917 som hela den ledande gruppen i partiet redan intagit en ståndpunkt som var motsatt hans.

Olminskij kommer mycket närmare att besvara frågan när han argumenterar att partiet, trots formeln om en borgerligt demokratisk revolution, i sin politik gentemot bourgeoisien och demokratin under en lång tid faktiskt hade förberett sig för att leda proletariatet i en direkt kamp om makten. "Vi (eller åtminstone många av oss)" – säger Olminskij – "styrde omedvetet stegen mot den proletära revolutionen, fastän vi trodde att vi gick mot en borgerligt demokratisk revolution. Vi förberedde med andra ord oktoberrevolutionen medan vi trodde oss förbereda februarirevolutionen." En ytterst värdefull generalisering och på samma gång ett vittnesbörd från ett oförvitligt vittne!

I det revolutionära partiets teoretiska skolning hade det funnits ett motsägelsefullt element, vilket kommit till uttryck i den tvetydiga formeln "proletariatets och böndernas demokratiska diktatur". På tal om Lenins rapport till konferensen uttryckte en kvinnlig delegat Olminskij tankgång ännu enklare: "Bolsjevikernas prognos visade sig vara felaktig, men deras taktik var riktig."

I sina skenbart paradoxala aprilteser satte Lenin, i motsättning till den gamla formeln, sin tillit till partiets levande tradition – dess oförsonliga inställning till de härskande klasserna och dess fientlighet mot alla halvmesyrer – medan "gammelbolsjevikerna" satte dessa redan förlegade minnesbilder i motsatsställning till klasskampens konkreta utveckling. Men Lenin hade ett alltför starkt stöd, vilket hade sin grund i bolsjevikernas hela historiska kamp mot mensjevikerna. Här kan det vara på sin plats att komma ihåg att det officiella socialdemokratiska programmet vid den tiden ännu var gemensamt för bolsjeviker och mensjeviker och att den demokratiska revolutionens praktiska uppgifter på papperet såg likadana ut för de båda partierna. Men så var inte alls fallet i praktiken. Efter revolutionen tog arbetarbolsjevikerna omedelbart initiativet i kampen för åttatimmarsdagen; mensjeviker förklarade detta krav vara för tidigt väckt. Bolsjevikerna ledde arresteringarna av tsaristiska ämbetsmän; mensjeviker motsatte sig "övergrepp". Bolsjevikerna tog sig energiskt an skapandet av en arbetarmilis; mensjeviker fördröjde beväpningen av arbetarna, eftersom man inte ville bråka med bourgeoisien. Fastän man inte överskred den borgerliga demokratins skrankor, handlade bolsjevikerna, eller strävade efter att handla – som kompromisslösa revolutionärer – trots att de förvirrades av sina ledare. Mensjeviker offrade vid varje steg sitt demokratiska

program till förmån för en koalition med liberalerna. I avsaknad av demokratiska allierade hängde Kamenev och Stalin ofrånksomheten i luften.

Denna aprilkonflikt mellan Lenin och partiets generalstab var inte den enda i sitt slag. Med undantag för några episoder som bara bekräftar regeln stod under bolsjevismens hela historia alla ledare i partiet vid alla viktigare tillfällen till *höger* om Lenin. Detta var ingen tillfällighet. Lenin blev den odiskutable ledaren för världshistoriens mest revolutionära parti därför att hans tänkande och vilja verkligen var vuxna de krav som landets och epokens enorma revolutionära möjligheter ställde. Andra kom till korta med en tum eller två och ofta ännu mer.

Nästan hela den ledande kretsen inom bolsjevikpartiet hade i månader och till och med år innan revolutionen befunnit sig utanför det aktiva arbetet. Många hade burit med sig de dystra minnena från krigets första månader till fängelser och exil och genomlevt Internationalens skeppsbrott i ensamhet eller i små grupper. Även om de inom partiets led visat sig vara tillräckligt mottagliga för de revolutionära tankar som dragit dem till bolsjevismen, var de på egen hand inte starka nog att stå emot den omgivande miljöns tryck och göra en självständig marxistisk värdering av händelserna. Den enorma förändringen av massornas åsikter som ägde rum under krigets två och ett halvt år förblev nästan helt utanför deras synfält. Ändå hade revolutionen inte bara dragit dem ut ur isoleringen, utan omedelbart, tack vare den prestige de åtnjöt, placerat dem i ansvarsposition inom partiet. Deras stämningar låg oftare närmare "Zimmerwaldintelligentsian" än de revolutionära arbetarna i fabriken.

"Gammelbolsjevikerna" – vilka i april 1917 prålade med denna benämning – var dömda att förlora, eftersom de försvarade just det element i partitraditionen som inte klarat historiens prövning. "Jag tillhör de gamla bolsjevikiska leninisterna", sade exempelvis Kalinin på Petrogradkonferensen den 14 april, "och jag anser att den gamla leninismen på inget sätt visat sig vara oduglig i de märkliga tider som nu råder, och jag är förvånad över kamrat Lenins förklaring att gammelbolsjevikerna för närvarande blivit ett hinder." Lenin fick under de dagarna lyssna på många sådana förorättade stämmor. Men när Lenin bröt med partiets traditionella formel upphörde han inte det minsta att vara "leninist". Han kastade av sig bolsjevismens utslitna skal för att väcka dess kärna till liv.

Gentemot gammelbolsjevikerna fann Lenin stöd i ett annat skikt inom partiet, som redan var härdat men friskare och närmare massorna. Som vi vet spelade arbetarbolsjevikerna den avgörande rollen i februarirevolutionen. De ansåg det för självklart att den klass som vunnit segern skulle gripa makten. Just dessa arbetare protesterade vilt mot Kamenevs och Stalins kurs och Viborgsdistriktet hotade till och med att utesluta "ledarna" ur partiet. Samma sak kunde iaktas i provinserna. Nästan överallt fanns vänsterbolsjevikerna som anklagades för maximalism och till och med för anarkism. Dessa arbetarrevolutionärer saknade bara de teoretiska resurserna för att försvara sin ståndpunkt. Men de var redo att svara på den första uppmaningen. Det var detta skikt av arbetare, vilka under uppgångsåren 1912–14 beslutsamt rest sig, som Lenin nu räknade med. Redan i krigets inledning, när regeringen utsatte partiet för ett hårt slag genom att arrestera bolsjevikgruppen i duman, hade Lenin i ett anförande om det framtida revolutionära arbetet krävt att partiet skulle skola "tusentals klassmedvetna arbetare ur vilka en ny ledarstab kommer att uppstå, alla svårigheter till trots".

Fastän två krigsfronter skilde Lenin från dessa arbetare, och trots den nästan totala frånvaron av kommunikationer, förlorade han aldrig kontakten med dem. "Låt kriget, fängelserna, Sibirien, straffarbete, skingra dem två, ja tio gånger: Det skiktet kan man ändå inte utplåna. Det lever. Det är genomsyrat av revolutionism och fientlighet mot chauvinismen."

Lenin hade i sina tankar genomlevt händelserna tillsammans med dessa arbetarbolsjevikerna och tillsammans med dem dragit de nödvändiga slutsatserna – bara lite vidsyntare och lite djärvare

än vad de gjort. I sin kamp mot obeslutsamheten inom staben och det breda skiktet av funktionärer inom partiet förlitade sig Lenin förtröstansfullt på skiktet av lägre funktionärer som bättre återspeglade arbetarbolsjevikerna i gemen.

Socialpatrioternas tillfälliga styrka och den dolda svagheten hos bolsjevikernas högerflygel var ett utslag av att de förra grundade sig på fördomar och illusioner hos massorna, och de senare rättade sig efter dessa tillfälliga fördomar och illusioner. Lenins stora styrka låg i att han förstod den inre logiken i rörelsen, och att han lät sin politik vägledas av denna. Han påtvingade inte massorna sin plan; han hjälpte massorna att känna igen och förverkliga den plan som var deras egen. När Lenin begränsade revolutionens samtliga problem till ett enda – ”att tålmodigt förklara” – så innebar det att det var nödvändigt att bringa massornas medvetande i överensstämmelse med den situation som den historiska processen försatt dem i. Den arbetare eller den soldat som blivit besviken över kompromissmakarnas politik måste vinnas över till Lenins ståndpunkt och inte lämnas att ödsla tid på Kamenevs och Stalins mellanstadium.

När de leninistiska formlerna väl kommit ut spred de för bolsjevikernas del ett nytt ljus över de senaste månadernas och varje ny dags erfarenheter. Inom den breda partimassan började en snabb differentiering – mer och mer åt vänster, till förmån för Lenins teser. ”Distrikt efter distrikt anslöt sig till dem”, säger Zaletskij, ”och när det blev dags för den allryska partikonferensen den 24 april, var Petersburgorganisationen i sin helhet för dessa teser”.

Kampen för att återbeväpna bolsjeviklederna började på kvällen den 3 april och var i huvudsak avslutad vid månadsskiftet.¹ Den partikonferens som samlades i Petrograd mellan den 24 och 29 april gjorde bokslut över mars, en månad av opportunistisk vacklan, och april, en månad av våldsam kris. Vid det laget hade partiet vuxit enormt, både kvantitativt och i politiskt hänseende. De 149 delegaterna representerade 79 000 medlemmar, av vilka 15 000 levde i Petrograd. För ett parti som igår var illegalt, och idag var antipatriotiskt, var detta ett imponerande antal, och Lenin riktade vid flera tillfällen med tillfredsställelse uppmärksamheten på detta faktum. Konferensens politiska inriktning slogs omedelbart fast genom valet av ett presidium på fem personer. Det omfattade varken Kamenev eller Stalin, de grövsta syndarna under olyckan i mars.

Även om tvistefrågorna redan avgjorts för partiet som helhet, stod många av de ledare som höll fast vid det förflutna i opposition, eller delvis i opposition, gentemot Lenin. Stalin höll sig tyst och avvaktade. Dzerzjinskij krävde i namn av de ”många” som ”i princip inte var överens med talesmannens teser” att en motrapport skulle få lämnas från ”de kamrater som tillsammans med oss upplevt revolutionen på ett praktiskt plan.” Detta var ett tydligt utfall mot de leninistiska tesernas emigrantkaraktär. Kamenev gav faktiskt en motrapport till försvar för den borgerligt demokratiska diktaturen. Rykov, Tomskij och Kalinin försökte mer eller mindre stå fast vid sina marsståndpunkter. Kalinin fortsatte att förespråka en koalition med mensjevikerna utifrån kampen mot liberalismen. Den framträdande partiarbetaren i Moskva Smidovitj klagade i sitt tal häftigt över att man ”varje gång vi talar släpper loss ett spöke mot

¹ Samma dag som Lenin anlände till Petrograd bortförde den brittiska marinpolisen i Halifax, på andra sidan Atlanten, sex emigranter som var på väg till Ryssland från New York på den norska ångaren *Christianiafjord*: Trotskij, Tjudnovskij, Melnitjanskij, Muchin, Fisjelev och Romantjenko. Dessa män lyckades nå Petrograd först den 4 maj, när den politiska upprustningen av bolsjevikpartiet var avslutad, åtminstone i sina huvuddrag. Vi anser det därför inte vara på sin plats att här i texten återge de åsikter om revolutionen som Trotskij utvecklade i en rysk dagstidning som gavs ut i New York. Eftersom en bekantskap med dessa åsikter kommer att underlätta läsarnas förståelse av de framtida grupperingarna inom partiet, och speciellt den intellektuella kampen i början av oktober, anser vi det vara lämpligt att placera denna information i slutet av boken, i Appendix II. Den läsare som inte anser sig ha intresse av att studera det teoretiska förberedandet av oktoberrevolutionen kan lugnt förbigå detta appendix.

oss i form av kamrat Lenins teser”. Tidigare när Moskvamedlemmarna röstade för mensjevnikernas resolutioner hade livet varit bra mycket fridfullare.

Som lärjunge till Rosa Luxemburg talade Dzerzjinskij mot nationernas självbestämmanderätt och anklagade Lenin för att stödja separatistiska tendenser som försvagade det ryska proletarietet. På Lenins anklagande svar om stöd till den storryska chauvinismen, svarade Dzerzjinskij: ”Jag kan klandra honom (Lenin) för att inta samma ståndpunkt som polska, ukrainska och andra chauvinister.” Denna dialog är inte utan politiskt pikanteri: Storryssen Lenin anklagar polacken Dzerzjinskij för storrysk chauvinism gentemot Polen, och anklagas av denne för polsk chauvinism. Politiskt sett hade Lenin rätt i denna tvist. Hans nationalitetspolitik ingick som en mycket viktig beståndsdel i oktoberrevolutionen.

Oppositionen var uppenbarligen i avtagande. Den kunde inte mönstra mer än sju röster i de frågor som debatterades. Det fanns emellertid ett märkligt och tydligt undantag som berörde partiets internationella relationer. Alldeles mot slutet av konferensen, på kvällssammanträdet den 29 april, introducerade Zinovjev en resolution i sin kommissions namn: ”Att delta i den internationella konferensen av zimmerwaldister som avses äga rum den 18 maj (i Stockholm).” Rapporten säger: ”Antogs av samtliga röster mot en.” Denna enda röst var Lenin. Han krävde en brytning med Zimmerwald, där majoriteten avgjort hade varit för de tyska oavhängiga (USPD) och neutralitetspacifister som schweizaren Grimm. Men för de ryska kretsarna inom partiet hade Zimmerwald under kriget blivit i det närmaste identifierad med bolsjevismen. Delegaterna var ännu inte beredda att ge upp namnet socialdemokrat eller bryta med Zimmerwald, som dessutom i deras ögon fortfarande utgjorde en förbindelse med massorna i den andra Internationalen.

Lenin försökte att åtminstone begränsa deltagandet på den kommande konferensen till en närvaro i informativt syfte. Zinovjev talade emot honom. Lenins förslag förkastades. Han röstade sedan emot resolutionen som helhet. Ingen stödde honom. Detta var de sista dyningarna från ”marstendensen” – ett fasthållande vid gårdagens ståndpunkt, en rädsla för ”isolering”. Stockholmskonferensen kom dock aldrig att hållas – ett resultat av just de inre sjukdomar hos Zimmerwald som fått Lenin att bryta med den. Hans enhälligt förkastade bojkottpolitik blev sålunda förverkligad i praktiken.

Plötsligheten i vändningen i partiets politik var uppenbar för alla. Schmidt, arbetarbolsjevik och senare folkkommissarie för arbetslivet, sade på aprilkonferensen: ”Lenin gav en annan inriktning på arbetets karaktär.” Enligt Raskolnikov – som visserligen skrev detta flera år senare – så ”genomförde” Lenin i april 1917 ”en oktoberrevolution i partiledarnas medvetande... Vårt partis taktik är inte en rak linje utan tar efter Lenins ankomst ett tvärt hopp åt vänster.” Den gamla bolsjevik Ludmila Stahl värderade förändringen mer rättframt och också mer exakt: ”Innan Lenin anlände vandrade alla kamrater i mörker”, sade hon på stadskonferensen den 14 april. ”Vi kände bara till formlerna från 1905. Vi såg folkets självständiga skapande arbete, men kunde inte lära dem något... Våra kamrater kunde bara inskränka sig till att med parlamentariska medel göra sig redo för den konstituerande församlingen och tog inte med i beräkningen möjligheten av att gå längre. När vi godtar Lenins paroller, gör vi vad livet självt föreslår oss. Vi behöver inte frukta kommunen, och säga att vi redan har en arbetarregering; Pariskommunen var inte bara en arbetar- utan också en småborgarregering.” Man kan hålla med Suchanov om att upprustningen av styrkorna ”var Lenins huvudsakliga och grundläggande seger som fullbordades de första dagarna i maj.” Suchanov ansåg visserligen att Lenin genom denna operation bytte ut det marxistiska vapnet mot ett anarkistiskt.

Det återstår att ställa frågan – och detta är ingen oviktig fråga, även om den är lättare att ställa än att besvara: Hur skulle revolutionen ha utvecklats om Lenin inte nått fram till Ryssland i

april 1917? Om vår framställning visar och bevisar någonting alls, hoppas vi att den bevisar att Lenin inte var någon revolutionens demiurg, utan att han helt enkelt ingick i en kedja av objektiva historiska krafter. Men han var en betydande länk i denna kedja. Proletariatets diktatur var något man kunde sluta sig till av hela situationen, men det återstod att upprätta den. Den kunde inte upprättas utan ett parti. Partiet kunde fullfölja sin uppgift först efter att ha insett detta. För det ändamålet behövdes Lenin. Innan han anlände vågade inte en enda av bolsjevikledarna ställa diagnosen på revolutionen. Kamenevs och Stalins ledarskap vreds under händelsernas gång åt höger, åt socialpatrioternas håll: Mellan Lenin och mensjevismen lämnade revolutionen ingen plats för mellanliggande ståndpunkter. Inre strider inom bolsjevikpartiet var oundvikliga. Lenins ankomst påskyndade bara processen. Hans personliga inflytande förkortade krisen. Men kan man med säkerhet säga att partiet skulle ha hamnat på rätt spår utan honom? Vi vill inte alls ta oss friheten att påstå det. Tidsfaktorn är här avgörande, och det är svårt att så här i efterhand på ett historiskt plan spå i tiden. Den dialektiska materialismen har i varje fall ingenting gemensamt med fatalism. Utan Lenin skulle den kris som de opportunistiska ledarna ofrånkomligen skulle ha framkallat fått en utomordentligt häftig och utdragen karaktär. Krigs- och revolutionsförhållandena skulle emellertid inte ge partiet någon längre tid att fullfölja sin uppgift. Man kan därför inte utesluta att ett desorienterat och splittrat parti skulle ha låtit ett revolutionärt tillfälle gå sig ur händerna för flera år framåt. Personlighetens roll framträder här för oss i en verkligt gigantisk skala. Men man måste förstå denna roll på rätt sätt och betrakta personligheten som en länk i en historisk kedja.

Lenins ”plötsliga” ankomst från utlandet efter en lång frånvaro, pressens ramaskri över hans namn, hans sammandrabbning med sitt eget partis ledare och hans snabba seger över dem – kort sagt, omständigheternas yttre hölje – gör det i detta fall lätt att på ett mekaniskt sätt ställa personen, hjälten, geniet, i motsättning till de objektiva förhållandena, massan och partiet. I verkligheten är denna motsättning fullständigt ensidig. Lenin var inget tillfälligt element i den historiska utvecklingen, utan en produkt av den ryska historiens hela förflutna. Han var ned-sänkt i den med de djupaste rötter. Tillsammans med arbetaravantgardet hade han genomlevt deras kamp under det senaste kvartssekle. Det ”tillfälliga” var inte hans ingripande i händelserna, utan snarare det lilla halmstrå med vilket Lloyd George försökte blockera hans väg. Lenin opponerade sig inte mot partiet utifrån, utan var själv dess mest fullödiga uttryck. Genom att skola det hade han skolat sig själv i det. Hans meningsmotsättningar med bolsjevikernas ledande kretsar innebar en kamp mellan partiets framtid och dess förflutna. Om Lenin inte på så konstlad väg, genom landsflykt och krig, varit avskild från partiet, skulle krisens yttre dynamik inte så dramatiskt och inte i en sådan utsträckning ha överskuggat den inre kontinuiteten i partiets utveckling. Den enda slutsats man kan dra av den oerhörda betydelse Lenins ankomst fick, är att ledare inte skapas av en tillfällighet, att de gradvis väljs ut och tränas under årtionden, att de inte kan bytas ut godtyckligt, att en mekanisk uteslutning av dem från kampen tillfogar partiet ett öppet sår och i många fall lamslår det för lång tid framåt.

Kapitel XVII: ”Aprildagarna”

Den 23 mars gick Förenta staterna med i kriget. Samma dag begravde Petrograd februari-revolutionens offer. Begravningsföljet – ett följe som, vad stämningen anbelangar, jublade över livets glädjeämnen – var ett mäktigt slutackord i de fem dagarnas symfoni. Alla gick på begravningen: Både de som kämpat sida vid sida med offren, och de som hållit dem tillbaka från striden, sannolikt också de som dödat dem – och framför allt, de som stått vid sidan om striden. Vid sidan av arbetare, soldater och stadens småfolk fanns här studenter, ministrar, ambassadörer, de präktiga borgarna, journalister, talare och ledare för alla partier. De röda

kistor som bars på arbetarnas och soldaternas axlar strömmade in från arbetardistriktet till Marsfältet. När kistorna sänktes ned i graven ljöd den första begravningssaluten från Peterpaulsfästningen, vilket fick de oräkneliga folkmassorna att spritta till. Denna kanon hade ett nytt ljud: vår kanon, vår salut. Viborgsektionen bar femtioen röda kistor. Detta var bara en del av de offer man var stolta över. I Viborgarbetarnas följe, det mest välfyllda av alla, kunde man se en mängd bolsjevikfanor, men de svajade fridfullt bredvid andra fanor. På själva Marsfältet stod bara medlemmarna i regeringen, sovjeten och statsduman – redan död men envist gäckande sin egen begravning. Hela dagen defilerade inte mindre än 800 000 människor förbi graven med bindlar och fanor. Och trots att, enligt de högsta militärmyndigheternas bedömningar, en människomassa av den storleken rimligen inte kunde passera en given punkt utan att det uppstod det mest förfärliga kaos och ödesdigra strömvirvlar, genomfördes demonstrationen i perfekt ordning – något som i allmänhet kan iakttas i revolutionära processioner, eftersom de behärskas av den tillfredsställande medvetenheten om att ett storartat dåd har utförts, tillsammans med förhoppningar om att allt ska bli bättre i framtiden. Det var bara den känslan som upprätthöll ordningen, organiseringen var fortfarande svag, ovan och hade dåligt självförtroende. Själva begravningen som sådan var, skulle man kunna tycka, ett tillräckligt tillbakavisande av myten om en oblodig revolution. Men den stämning som rådde återskapade ändå till viss del atmosfären under dessa första dagar, när legenden föddes.

Tjugofem dagar senare – en tid under vilken sovjeterna vunnit erfarenhet och självförtroende – firades första maj (1 maj enligt den västerländska kalendern – 18 april enligt gammal stil). Rysslands städer dränktes i möten och demonstrationer. Inte bara industrier utan också statens, städernas och landsbygdens offentliga inrättningar stängdes. I Mogilev, generalstabens högkvarter, marscherade Sankt Georgkavalleristerna i täten för processionen. Stabsmedlemmarna, tsargeneraler som ännu inte avsatts, marscherade under förstamajfanor. Den proletära antimilitarismens helgdag sammansmälte med patriotismens revolutionsanstrukna manifestationer. Olika befolkningsklasser bidrog med sina egenskaper till helgdagen, men alla flöt samman i en helhet, mycket löst sammanhållen och delvis bedräglig men på det hela taget majestätisk. I både storstäderna och industricentra dominerade arbetarna firandet, och bland dem framträdde tydligt bolsjevismens starka kärna med fanor, plakat, tal och talkörer. Över Marinskijpalatsets väldiga fasad, den provisoriska regeringens fristad, sträckte sig en djärv röd banderoll med orden: ”Länge leve den tredje Internationalen!” Myndigheterna, som ännu inte gjort sig kvitt sin administrativa blyghet, kunde inte besluta sig för att avlägsna denna obehagliga och betänkliga banderoll. Alla firade, föreföll det. Så långt det var möjligt, firade armén vid fronten. Nyheter kom om möten, tal, fanor och revolutionära sånger i skyttegravarna, och det förekom gensvar från tysk sida.

Kriget hade ännu inte nått sitt slut; tvärtom hade det utvidgats. Samma dag som martyrerna begravdes hade en hel kontinent slutit upp i kriget och givit det en ny ram. Men samtidigt började krigsfångar över hela Ryssland att sida vid sida med soldaterna delta i processionerna under samma fanor och ibland med samma sånger på andra språk. I denna omätliga glädjefest, som likt en vårflood utplånade konturerna av klasser, partier och idéer, blev den gemensamma demonstrationen mellan ryska soldater och österrikisk-tyska krigsfångar ett hoppingivande faktum som gjorde det möjligt att tro att revolutionen trots allt bar fröna till en bättre värld inom sig.

Liksom marsbegravningen avlöpte förstamajfirandet utan sammanstötningar eller missöden såsom en ”allnationell festival”. Ett uppmärksam öra kunde emellertid redan ha uppfattat hotande tongångar bland arbetare och soldater. Det blev allt svårare och svårare att leva. Priserna hade stigit oroväckande, arbetarna krävde minimilön, företagen satte sig på tvären, antalet konflikter på fabrikerna ökade ständigt, livsmedelssituationen höll på att förvärras,

brödransonerna skars ned, spannmålskort hade införts och missnöjet inom garnisonen hade växt. Distriktsstaben, som förberedde sig för att tygla soldaterna, förflyttade de revolutionära enheterna från Petrograd. På ett allmänt möte i garnisonen den 17 april reste soldaterna, som anat dessa fientliga avsikter, frågan om att sätta stopp för truppförflyttningarna. Det kravet kommer att resas även i framtiden och anta mer och mer bestämd form för varje ny kris i revolutionen. Men roten till allt ont var kriget, som man inte kunde se någon ände på. När kommer revolutionen att medföra fred? Vad väntar Kerenskij och Tsereteli på? Massorna lyssnade mer och mer uppmärksamt på bolsjevikerna, tittade på dem i smyg, avvaktande, några halvt fientligt, andra redan med förtroende. Bakom demonstrationens segervissa disciplin rådde en spänd stämning. Det jäste bland massorna.

Men ingen – inte ens författarna till banderollen på Marinskijpalatset – kunde föreställa sig att de följande två till tre dagarna brutalt skulle slita sönder revolutionens hölje av nationell enhet. De hotfulla händelser, som många förstod var ofrånkomliga, men ingen väntade så snart, ägde plötsligt rum. Den utlösande faktorn var den provisoriska regeringens utrikespolitik, dvs. krigsproblemet. Ingen mindre än Miljukov satte tändstickan till luntan.

Historien om denna tändsticka och lunta är följande: Samma dag som Amerika inträdde i kriget beskrev den provisoriska regeringens utrikesminister sitt program inför journalisterna: invadera Konstantinopel, invadera Armenien, delning av Österrike och Turkiet, invadera norra Persien och ovanpå allt detta nationernas självbestämmanderätt. ”I alla sina tal” – så förklarar historikern Miljukov ministern Miljukov – ”betonade han eftertryckligen befrielsekrigets fredliga syften men framställde alltid dessa i nära förbund med Rysslands nationella problem och intressen.” Denna intervju oroade lyssnarna. ”När ska den provisoriska regeringens utrikespolitik sluta upp med sitt hyckleri?”, stormade mensjeviktidningen. ”Varför kräver inte den provisoriska regeringen att de allierade regeringarna öppet och bestämt avstår från annekteringar?” Det som dessa människor kallade hyckleri var den rovlustnes osminkade anspråk. De var redo att i dessa begärs pacifistiska förklädnad upptäcka en befrielse från allt hyckleri. Skrämd av all uppståndelse inom demokratin skyndade sig Kerenskij att genom pressen meddela: ”Miljukovs program är enbart hans personliga uppfattning.” Att upphovsmannen till denna personliga uppfattning råkade vara utrikesminister var, om man så vill, en ren tillfällighet.

Tsereteli, som var duktig på att lösa alla frågor med en plattityd började insistera på att regeringen måste tillkännage att kriget för Rysslands del uteslutande var ett försvarskrig. Miljukovs och till viss del Gutjkovs motstånd var brutet, och den 27 mars lät regeringen utfärda en deklARATION med innebörden att ”det fria Rysslands mål inte är herravälde över andra folk, eller att beröva dessa deras nationella arv, eller att våldsamt besätta främmande territorium”, utan ”fullständigt iakttagande av våra förpliktelser gentemot våra allierade.” Dubbelmaktssystemets kungar och profeter utropade på så vis sin avsikt att inträda i himmelriket i förening med patricier och äktenskapsbrytare. Utöver allt annat som fattades dessa herrar, saknade de sinne för humor. Denna deklARATION från den 27 mars välkomnades inte bara av hela kompromissmakarnas press, utan till och med av Kamenevs och Stalins *Pravda* som, fyra dagar före Lenins ankomst, i en ledare skrev: ”Den provisoriska regeringen har inför hela folket klart och bestämt tillkännagivit att Rysslands målsättning inte är att härska över andra nationer”, och så vidare. Den engelska pressen tolkade omedelbart och med tillfredsställelse Rysslands avståndstagande från annekteringar som att landet avsåg sig Konstantinopel, naturligtvis utan att ha för avsikt att själv avsäga sig något. Den ryske ambassadören i London slog larm och begärde en förklaring från Moskva: ”Principen om fred utan annekteringar ska ej tillämpas villkorslöst av Ryssland, utan blott i den utsträckning den ej står i motsättning till våra vitala intressen.” Men detta var naturligtvis exakt Miljukovs formel: ”Vi lovar att inte råna fler än vi behöver.” I motsats till London stödde inte bara Paris

Miljukov, utan drev också på honom och antydde via Paléologue nödvändigheten av en mer kraftfull politik gentemot sovjeten.

Den franske premiärministern Ribot, som var utom sig av otålighet över det byråkratiska pedanteriet i Petrograd, frågade London och Rom ”huruvida de inte ansåg det nödvändigt att kräva att den provisoriska regeringen satte stopp för alla tvetydigheter.” London svarade att det vore klokt ”att ge de franska och engelska socialister, som sänts till Ryssland, tid att påverka sina kolleger”.

Allierade socialister hade sänts till Ryssland på initiativ av den ryska staben – dvs. de gamla tsargeneralerna. ”Vi räknade med att han”, skrev Ribot om Albert Thomas, ”skulle ge en viss stadga åt den provisoriska regeringens beslut.” Miljukov klagade dock över att Thomas umgicks alltför nära med sovjetens ledare. Ribot svarade att Thomas ”på allvar strävar efter att” stödja Miljukovs ståndpunkt men lovade icke desto mindre att mana sin ambassadör till ett mer aktivt stöd.

Även om deklARATIONEN från den 27 mars var totalt intetsägande, oroade den de allierade som såg den som en eftergift till sovjeten. Från London kom hot om att man förlorat förtroendet ”för Rysslands militära makt”. Paléologue klagade över deklARATIONENS ”försagdhet och vaghet”. Men det var precis vad Miljukov behövde. I hopp om hjälp från de allierade hade Miljukov inlåtit sig på ett högt spel som vida överskred hans förmåga. Hans grundtanke var att utnyttja kriget mot revolutionen, och den första uppgiften på den vägen var att demoralisera demokratin. Men kompromissmakarna hade just under de första dagarna i april börjat ge prov på tilltagande nervositet och kitslighet i utrikespolitiska frågor, ty i dessa frågor fick de utstå en ständig press från de lägre klasserna. Regeringen behövde ett lån. Men trots all sin försvarsvänlighet var massorna bara beredda att försvara ett fredslån, men inte ett krigslån. Det var nödvändigt att åtminstone ge dem en skymt av utsikt till fred.

Med hjälp av plattityder utvecklade Tsereteli sin frälsningspolitik och föreslog att man skulle begära att den provisoriska regeringen skickade iväg en not till de allierade av samma slag som den inrikespolitiska deklARATIONEN från den 27 mars. I gengäld skulle exekutivkommittén ta på sig att rösta igenom ”frihetslånet” i sovjeten. Miljukov gick med på bytet – noten mot lånet – men beslöt att göra dubbelt bruk av uppgörelsen. Under förevändning av att tolka deklARATIONEN, förkastade hans not denna. Den underströk att regeringens fredsälskande fraser inte skulle ge någon ”den minsta anledning att tro, att den revolution som ägt rum medfört en försvagning av Rysslands roll i de allierades gemensamma kamp. Tvärtom – den allmänna viljan att föra världskriget till en avgörande seger hade bara stärkts.” Notens uttryckte vidare en tillförsikt om att segrarna ”kommer att finna medel att uppnå de garantier och sanktioner som är nödvändiga för att förhindra nya blodiga konflikter i framtiden.” Dessa ord om ”garantier och sanktioner”, som införts på Thomas begäran, betydde på den diplomatiska, speciellt franska, roffarjargongen, ingenting annat än annekteringar och skadestånd. Dagen för firandet av första maj telegraferade Miljukov sin not, som skrivits efter diktamen av allierade diplomater, till ententens regeringar. Och först därefter skickades den till exekutivkommittén och samtidigt till tidningarna. Regeringen hade ignorerat kontaktkommissionen och exekutivkommitténs ledare fann sig själva i ställningen som vilken medborgare som helst. Trots att kompromissmakarna inte hade hittat någonting i noten som de inte hört förut från Miljukov, så kunde de inte undgå att se den som en överlagd, fientlig handling. Notens avväpnade dem inför massorna, och begärde att de skulle göra ett direkt val mellan bolsjevism och imperialism. Var inte det Miljukovs verkliga avsikt? Allt pekar i den riktningen och antyder rent av att hans avsikter gick ännu längre.

Redan i mars hade Miljukov med all kraft försökt att återuppliva den olycksaliga planen att genom ett ryskt anfall besätta Dardanellerna och hade fört många samtal med general

Alexejev och försökt förmå honom att genomföra operationen – vilken enligt Miljukovs beräkningar skulle ställa demokratins protester mot annekteringar inför ett fullbordat faktum. Miljukovs not den 18 april var ett likartat anfall mot demokratins dåligt försvarade kustlinjer. De två handlingarna – den ena militär, den andra politisk – kompletterade varandra och skulle i händelse av framgång ha rättfärdigat varandra. I allmänhet fördömer man ju inte en segrare. Men Miljukov var inte avsedd att bli någon segrare. Två- eller trehundra tusen man behövdes för angreppet och planen gick om intet på grund av en ren detalj: soldaternas vägran. De gick med på att försvara revolutionen, men inte att gå till offensiv. Det blev inget av med Miljukovs angrepp mot Dardanellerna, och detta fick alla hans vidare planer att falla samman. Men det ska erkännas att de inte var så illa uträknade – förutsatt att han hade vunnit.

Den 17 april ägde den mardrömslika patriotiska demonstrationen av krigsinvalider rum i Petrograd. Ett enormt antal sårade från huvudstadens sjukhus, benlösa, armlösa och bandagerade, ryckte fram mot Tauriska palatset. De som inte kunde gå kördes på lastbilar. På fanorna stod det: ”Krig till slutet”. Detta var en förtvivlad demonstration från det imperialistiska krigets människospillror, en önskan att revolutionen inte skulle inse att deras offer varit förgäves. Men bakom demonstrationen stod kadetpartiet, eller snarare Miljukov, som förberedde morgondagens stora slag.

På en särskild nattsession den 19 april diskuterade exekutivkommittén den not som dagen innan sänts till de allierade regeringarna. ”Efter en första genomläsning”, berättar Stankevitz, ”tillkännagav alla enhälligt och utan debatt att detta inte var vad kommittén hade väntat sig”. Men hela regeringen, inklusive Kerenskij, hade tagit ansvar för noten. Följaktligen blev det först av allt nödvändigt att rädda regeringen. Tsereteli började ”dechiffrera” den not som aldrig kodats, och upptäckte fler och fler förtjänster i den. Skobelev resonerade djupsinnigt, att det i allmänhet är omöjligt att begära ”en fullständig överensstämmelse mellan demokratins mål och regeringens”. De vise männen plågade sig själva till gryningen, men fann ingen lösning. De skingrades på morgonen bara för att efter några timmar träffas igen. Uppenbarligen räknade man med att tiden skulle läka alla sår.

På morgonen stod noten att läsa i alla tidningar. *Retj* kommenterade den i en anda av väl förberedd provokation. Den socialistiska pressen uttryckte sig mycket upprört. Den mensjevikiska *Rabotjaja Gazeta*, som, till skillnad från Tsereteli och Skobelev, inte lyckats befria sig från dunsterna av nattens indignation, skrev att den provisoriska regeringen hade publicerat ”ett dokument som är rena hånet mot demokratin” och krävde bestämda åtgärder från sovjetens sida ”för att förhindra dess förödande konsekvenser”. Bolsjevikernas växande tryck kändes tydligt i dessa fraser.

Exekutivkommittén återupptog sitt sammanträde, men bara för att än en gång övertyga sig själva om sin oförmåga att komma fram till en lösning. Den beslöt att sammankalla ett speciellt plenarsammanträde i sovjeten ”i informationssyfte” – i verkligheten för att ta reda på hur stort missnöjet var på lägre nivåer, och vinna tid för sitt eget vacklande. Under tiden föreslog man alla möjliga kontaktsammanträden i syfte att få hela agitationen att sluta i intet.

Men mitt under dubbelmaktens rituella narrspel ingrep oväntat en tredje makt. Massorna gick ut på gatorna med vapen i händerna. Bland soldaternas bajonetter glittrade bokstäverna på en banderoll: ”Ned med Miljukov!” På andra banderoller figurerade Gutjkov på samma sätt. Det var svårt att känna igen demonstranterna från första maj i dessa upprörda tåg.

Historiker kallar denna rörelse ”spontan” i den meningen att inget parti tog initiativet till den. Uppmaningen att gå ut på gatorna gjordes av en viss Linde, som därmed skrev in sitt namn i revolutionens historia. ”Forskare, matematiker och filosof” – Linde var partilös, för revolutionen av hela sitt hjärta och uppfylld av en innerlig önskan att den måtte infria sitt löfte. Miljukovs not och kommentarerna från *Retj* hade väckt honom till liv. ”Utan att

rådfråga någon”, säger hans levnadstecknare, ”handlade han genast, gick direkt till Finlandsregementet, samlade ihop dess kommitté och föreslog att de som ett helt regemente omedelbart skulle marschera till Marinskijpalatset... Lindes förslag godkändes och klockan tre på eftermiddagen marscherade en betydande demonstration av Finlandssoldater genom Petrograds gator med utmanande plakat.” Efter Finlandsregementet kom soldaterna från 180. reservregementet, Moskvaregementet, Pavlovskij, Keksgolmskij och matroserna från andra Östersjöflottan – 25 000 eller 30 000 totalt, och alla beväpnade. Oron spred sig till arbetardistriktet; arbetet avstannade och hela fabriker kom ut på gatorna efter soldaterna.

”Majoriteten av soldaterna visste inte varför de hade kommit”, försäkrar Miljukov, som om han hade frågat dem. ”Vid sidan om trupperna tog arbetarpojkarna del i demonstrationen och förkunnade (!) att de hade fått tio till femton rubel för att göra det.” Varifrån dessa pengar kom är också uppenbart: ”Idén att avlägsna de två ministrarna (Miljukov och Gutjkov) kom direkt från Tyskland.” Miljukov anförde icke denna djupsinniga förklaring under stridens hetta i april, utan tre år efter att oktoberhändelserna mer än tillräckligt visat honom att ingen behövde betala höga löner för att folket skulle hata Miljukov.

Aprildemonstrationens oväntade skärpa förklaras av omedelbarheten i massreaktionen på svek uppifrån. ”Innan regeringen uppnått fred, måste vi vara på vår vakt.” Detta uttalades utan entusiasm men med övertygelse. Man hade antagit att de däruppe gjorde allt för att åstadkomma fred. Bolsjevikerna hävdade visserligen att regeringen önskade fortsätta kriget för plundringarnas skull. Men kunde det vara möjligt? Men Kerenskij då? Vi har känt sovjetledarna sedan februari. De var de första att komma till oss i kasernerna. De är för fred. Dessutom kom Lenin direkt från Berlin, medan Tsereteli var dömd till straffarbete. Vi måste ha tålmod... Under tiden anammade de progressiva fabriker och regementena allt beslutsammare bolsjevikparollerna om en fredspolitik: offentliggörande av de hemliga fördragen, brytning med ententens erövringsplaner och öppet förslag om omedelbar fred till alla krigförande länder. Notan av den 18 april damp ned bland dessa sammansatta och vacklande stämningar. Hur kan det komma sig? Är de trots allt inte för fred däruppe utan för de gamla krigsmålen? Allt vårt tålmod och vår väntan till ingen nytta? Ned med... men ned med vem? Kan bolsjevikerna ha rätt? Knappast. Men hur är det då med den här noten? Den betyder, helt klart, att någon håller på att sälja våra skinn till tsarens allierade. Genom att helt enkelt jämföra kadeternas och kompromissmakarnas press kunde man utläsa att Miljukov svek allmänhetens förtroende och avsåg att driva en erövringspolitik tillsammans med Lloyd George och Ribot. Och ändå hade Kerenskij förklarat att angreppet på Konstantinopel var ”Miljukovs personliga uppfattning”. ... Det var så denna rörelse flammade upp.

Men den var inte homogen. Rörelsens plötsliga utbrott fick vissa vildhjärnor bland revolutionärerna att kraftigt övervärdera dess omfattning och politiska mognad. Bolsjevikerna utvecklade en energisk kampanj bland trupperna och på fabriker. De kompletterade kravet på att ”avlägsna Miljukov”, vilket så att säga var rörelsens minimiprogram, med plakat mot den provisoriska regeringen i dess helhet. Men olika element förstod det här på olika sätt: vissa uppfattade det som propagandaparoller, andra som omedelbara uppgifter. Den paroll som bars på gatorna av beväpnade soldater och matrosar: ”Ned med den provisoriska regeringen!” gav ofrånkomligen demonstrationen en anstrykning av väpnad resning. Stora grupper av arbetare och soldater var fullt beredda att just då och där fälla den provisoriska regeringen. De gjorde ett försök att komma in i Marinskijpalatset, besätta dess utgångar och arrestera ministrarna. Skobelev utsågs att rädda ministrarna och han fullföljde sin uppgift så mycket framgångsrikare som Marinskijpalatset råkade förbli obesatt.

Med anledning av Gutjkovs sjukdom hade regeringen samma dag träffats i hans privata våning. Men det var inte tillfälligheter som räddade ministrarna undan arrestering; de var inte på allvar hotade. Denna armé på 25 000 till 30 000 soldater, som kommit ut på gatorna för att

kämpa mot dem som förlängde kriget, var många nog att göra sig av med en långt solidare regering än den som leddes av prins Lvov, men demonstranterna hade inte föresatt sig detta mål. Det enda de egentligen avsåg var att hytta med näven i fönstret, så att dessa höga herrar skulle sluta med att vässa sina tänder inför Konstantinopel och sätta lite fart i fredsfrågan. Soldaterna hoppades på detta sätt hjälpa Kerenskij och Tsereteli mot Miljukov.

General Kornilov närvarade vid regeringsammansättningen, rapporterade om de väpnade demonstrationer som ägde rum och deklarerade att han som befälhavare över trupperna i Petrograds militärdistrikt förfogade över tillräckliga styrkor för att med bepansrad näve slå ned oroligheterna: Han väntade bara på order. Koltjak, som av en händelse råkade närvara vid mötet, berättade efteråt, vid den rättegång som föregick hans avrättning, att prins Lvov och Kerenskij talade mot försöket att slå ned demonstrationen med militärmakt. Miljukov uttryckte sig inte så rakt på sak, utan sammanfattade situationen genom att säga att de ärade ministrarna naturligtvis kunde resonera som de ville, men att deras beslut inte kunde förhindra att de forslades iväg till fängelset. Det råder inga som helst tvivel om att Kornilov handlade i överensstämmelse med kadeternas centrum.

Kompromissledarna hade inga svårigheter att övertala soldatdemonstranterna att dra sig tillbaka från torget framför Marinskijpalatset, och till och med gå tillbaka till sina kaserner. Den häftiga stormvåg som översvämmat staden drog sig emellertid inte helt tillbaka till stranden. Folkmassor samlades, möten ägde rum, man munhöggs i gatukorsningarna och folksamlingarna på spårvagnarna delade upp sig i försvarare av och opponenter till Miljukov. På Nevskij och angränsande gator agiterade borgerliga talare mot Lenin – att han sänts från Tyskland för att störta den store patrioten Miljukov. I förstäderna och arbetardistrikten försökte bolsjevikerna att utvidga den indignation som väckts mot noten och dess författare till att gälla regeringen som helhet.

Klockan sju på kvällen samlades sovjetens plenum. Ledarna visste inte vad man skulle säga till detta auditorium, som darrade av spänd förbittring. Tjcheidze förklarade i långa ordalag för dem att det efter sammansättningen skulle hållas ett möte med den provisoriska regeringen. Tjernov försökte skrämja dem med att inbördeskriget ryckte allt närmare. Metallarbetaren Feodorov, medlem i bolsjevikernas centralkommitté, replikerade att inbördeskriget redan var här, att vad sovjeten borde göra var att rätta sig efter det och ta makten i sina händer. ”Detta var nya och vid den tiden fruktansvärda ord”, skriver Suchanov. ”De träffade själva kärnan i det rådande stämmingsläget och fick ett gensvar som bolsjevikerna aldrig hade fått i sovjeten tidigare, och inte fick på lång tid efteråt.

Men konferensens kärnpunkt var ett tal av Kerenskij:s favorit den liberale socialisten Stankevitj: ”Kamrater”, frågade han, ”varför ska vi vidta någon ‘åtgärd’ överhuvudtaget? Mot vilka ställs våra trupper? Den enda makt som existerar är ni och de massor som står bakom er... Titta där! Klockan är nu fem i sju.” – (Stankevitj pekade med fingret mot klockan på väggen, och hela församlingen vände sig åt det hållet) – ”Föreställ er att den provisoriska regeringen inte existerar, att den har avgått. Vi ska meddela detta per telefon, och om fem minuter kommer den att överlämna sin auktoritet. Varför då allt detta prat om våld, demonstrationer, inbördeskrig?” Långa applåder. Glada rop. Talaren ville skrämja sovjeten genom en extrem slutsats utifrån den rådande situationen, men skrämde sig själv med effekten av sitt eget tal. Denna oväntade sanning om sovjetens makt fick församlingen att resa sig över dess ledares bedrövliga pladder – ledare vars huvudsakliga sysselsättning var att hindra sovjeten från att komma fram till några beslut. ”Vem ska inta regeringens plats?” En talare svarade på applåden. ”Vi? Men våra händer darrar...”. Detta var en oförlitelig beskrivning av kompromissmakarna – höga och mäktiga ledare med darrande händer.

Premiärminister Lvov tillkännagav följande dag, som om han ville komplettera Stankevitj från andra hållet: ”Till dags dato har den provisoriska regeringen fått ett orubbligt stöd från sovjetens regerande organ. Under de senaste två veckorna... har det riktats misstankar mot regeringen. Under dessa omständigheter... är det bäst att den provisoriska regeringen drar sig tillbaka.” Vi ser än en gång februarirevolutionens verkliga författning.

Exekutivkommitténs möte med den provisoriska regeringen ägde rum i Marinskijpalatset. Prins Lvov beklagade i sitt inledningsanförande de socialistiska kretsarnas kampanj mot regeringen och talade halvt kränkt, halvt hotfullt, om att avgå. Ministrarna beskrev i sin tur de svårigheter som de av all kraft medverkat till att åstadkomma. Miljukov vände ryggen åt all denna ”kontaktvältalighet” och höll på balkongen ett tal till en kadettdemonstration. ”När jag såg dessa plakat med inskriptionen ‘Ned med Miljukov’... fruktade jag inte för Miljukov, jag fruktade för Ryssland!” Så återger historikern Miljukov de måttfulla ord ministern Miljukov yttrade inför de skaror som samlats på torget. Tsereteli krävde en ny not från regeringen. Tjernov kom på en briljant lösning och föreslog att Miljukov skulle övergå till undervisningsministeriet. Som geografiämne skulle Konstantinopel åtminstone vara mindre farligt än som diplomatiskt ämne. Miljukov vägrade dock kategoriskt både att återvända till vetenskapen och att skriva en ny not. Det krävdes inga större ansträngningar för att övertala sovjetledarna, och de gick med på en ”förklaring” av den gamla noten. Det återstod bara att finna några fraser vars falskhet man kunde skyla över med ”demokratism” så kunde situationen anses vara räddad – och med den Miljukovs portfölj.

Men den rastlösa tredje makten skulle inte hålla sig lugn. Den 21 april såg man en ny våg av oroligheter, mäktigare än den dagen innan. Idag hade bolsjevikernas Petrogradkommitté kallat till demonstrationen. Trots mensjevikernas och socialistrevolutionärernas motagitation ryckte enorma arbetarmassor fram mot centrum från Viborg, och senare också från andra distrikt. Exekutivkommittén skickade sina mest auktoritativa fredsstiftare med Tjcheidze i spetsen för att möta demonstranterna. Men arbetarna var fast beslutna att säga sitt – och de hade något att säga. En välkänd liberal journalist beskrev denna arbetardemonstration på Nevskij i *Retj*: ”Omkring etthundra beväpnade män marscherade i täten, och efter dem täta led av tusentals obeväpnade män och kvinnor. Levande kedjor på båda sidor. Sånger. Deras ansikten slog mig med häpnad. Alla dessa tusenden hade bara ett ansikte, de tidiga kristna munkarnas överväldigande extatiska ansikten. Oblidkelig, skoningslös och redo till mord, inkquisition och död.” Den liberale journalisten hade skådat arbetarrevolutionen i ögat och för en sekund upplevt dess starka beslutsamhet. Hur föga liknade dessa led inte Miljukovs ”arbetarpojkar” som hyrts av Ludendorff för femton rubel om dagen!

Idag, liksom igår, gick inte demonstranterna ut för att störta regeringen, även om man kunde anta att en majoritet av dem redan på allvar hade övervägt saken, och trots att en del redan idag var beredda att föra revolutionen mycket längre än vad majoriteten ville. Tjcheidze bad demonstrationen att vända om och gå tillbaka till sina distrikt. Men ledarna svarade barskt, att arbetarna själva visste vad de skulle göra. Detta var ett nytt tonfall och Tjcheidze skulle bli tvungen att vänja sig vid det under de närmast följande veckorna.

Medan kompromissmakarna övertalade och tystade ned, höll kadeterna på att utmana och underblåsa. Trots att Kornilov föregående dag inte tillåtit att ta till vapen, hade han inte bara vägrat att ge upp planen, utan gjorde sig tvärtom från tidigt på morgonen redo att möta demonstranterna med kavalleri och artilleri. Kadeterna räknade med generalernas framfusighet och gav ut ett speciellt flygblad som uppmanade deras anhängare att gå ut på gatorna i den uppenbara avsikten att driva saken till en avgörande konflikt. Fastän han misslyckats med sin räd mot Dardanellernas kustlinje, fortsatte Miljukov sin generaloffensiv med Kornilov som förtrupp och ententen som tunga reserver. Den not som sänts bakom ryggen på sovjeten, och ledaren i *Retj*, skulle tjäna februarirevolutionens liberale kansler i

rollen som Ems sändebud. ”Alla som är för Ryssland och dess frihet måste sluta upp kring den provisoriska regeringen och ge den sitt stöd.” Så löd appellen från kadeternas centralkommitté, vilken uppmanade alla goda medborgare att gå ut på gatan för att kämpa mot den omedelbara fredens förespråkare.

Bourgeoisens kroppspulsåder Nevskij omvandlades till ett massivt kadetmöte. En anseelig demonstration med medlemmarna i kadeternas centralkommitté i täten marscherade till Marinskijpalatset. Överallt kunde man se splitter nya plakat, just ryckta ur skyltmålarnas händer: ”Fullt förtroende för den provisoriska regeringen!”, ”Länge leve Miljukov!” Ministrarna såg ut som hedersgäster. De hade sitt eget ”folk” vilket var så mycket mer anmärkningsvärt som sändebud från sovjeten gjorde sitt yttersta för att hjälpa dem genom att upplösa revolutionärernas möten, styra arbetar- och soldatdemonstrationer mot förorterna och avhålla kasernerna och fabrikerna från att gå ut. Under sken av försvar för regeringen ägde den första och omfattande mobiliseringen av kontrarevolutionens krafter rum. I stadens centrum kunde man se lastbilar med officerare, kadetter och studenter. Sankt Georg-kavalleristerna skickades ut. Överklassungdomen organiserade en skenrättegång på Nevskij och fastslog på stället förekomsten av både leninister och ”tyska agenter”. Det kom till skärmytslingar och personskador. De första blodiga sammanstötningarna började enligt rapporter med ett försök från officerare att snappa åt sig en banderoll från arbetarna med en paroll riktad mot den provisoriska regeringen. Sammandrabbningarna blev mer och mer vildsinta, skott utväxlades och mot kvällen var skottlossningen nästan oavbruten. Ingen visste exakt vem som sköt eller varför men det hade redan skördats offer för detta orediga skjutande, delvis uppsåtligt, delvis som resultat av panik. Temperaturen närmade sig glödhet.

Nej, denna dag hade inte den minsta likhet med en manifestation av nationell enighet. Två världar stod ansikte mot ansikte. De patriotiska kolonner som kadetpartiet kallat ut på gatorna mot arbetarna och soldaterna bestod uteslutande av borgerliga skikt bland befolkningen – officerare, ämbetsmän, intelligentsia. Två mänskliga floder – en för Konstantinopel, en för Fred – hade utgått från skilda delar av staden. De var olika till sin sociala sammansättning, inte ett uns lika till sitt yttre och med fientliga texter på sina plakat, och när de drabbade samman kom nävar, klubbor och till och med skjutvapen till användning.

Exekutivkommittén nåddes av den oväntade nyheten att Kornilov höll på att föra över kanoner till Palatstorget. Var detta ett självständigt initiativ från befälhavarens sida? Kornilovs karaktär och fortsatta karriär vittnar om att någon alltid ledde denne modige general vid nosen – vid detta tillfälle fylldes denna funktion av kadetledarna. Det var på grund av att de räknade med Kornilovs ingripande och för att göra detta ingripande nödvändigt som de kallat ut sina massor på gatan. En av de yngre historikerna har helt riktigt påpekat, att Kornilovs försök att dra iväg med militärskolorna till Palatstorget sammanföll, inte med den verkliga eller föregivna nödvändigheten att försvara Marinskijpalatset mot en fientlig folkmassa, utan med kadetmanifestationens höjdpunkt.

Miljukovs och Kornilovs plan smulades dock sönder på ett mycket nesligt sätt. Hur naiva exekutivkommitténs ledare än var, kunde de inte undgå att förstå att deras egna huvuden stod på spel. Redan innan de första nyheterna om blodiga sammanstötningar på Nevskij anlände, hade exekutivkommittén sänt ut instruktioner per telegraf till alla militärenheter i Petersburg med omnejd att inte lämna kasernerna utan sovjetens order – och inte någon styrka till huvudstadens gator. När nu Kornilovs avsikter blev tydliga, gjorde exekutivkommittén våld på alla sina högtidliga deklamationer, tryckte ned hjälmen med båda händer och begärde inte bara av befälhavaren att han omedelbart skulle skicka tillbaka trupperna, utan uppdrog också åt Skobelev och Filipovskij att skicka tillbaka dem som gått ut i sovjetens namn. ”Bege er i dessa oroliga tider inte ut på gatorna med vapen i händerna utom när exekutivkommittén uppmanar er till det. Enbart exekutivkommittén tillkommer rätten att ge er order.” Därefter

måste varje order om truppförflyttningar, fränsett de sedvanliga formaliteterna, utfärdas på ett officiellt papper från sovjeten och kontrasigneras av inte mindre än två personer som bemyndigats för detta ändamål. Det verkade som om sovjeten på ett otvetydigt sätt hade tolkat Kornilovs handling som ett försök från kontrarevolutionens sida att starta ett inbördeskrig. Men även om exekutivkommittén genom sina order reducerat befälet över distriktet till noll och intet, tänkte den aldrig på att avlägsna Kornilov själv. Hur kunde man ens föreställa sig att göra våld på regeringens privilegier? Deras händer darrade. Den unga regimen var lika inbäddad i inbillningar som en patient i kuddar och kompresser. Med tanke på styrkeförhållandena är det ett mycket talande faktum att innan man ens fått order från Tjcheidze vägrade inte bara militärenheterna utan också officersskolorna att gå ut utan sovjetens godkännande. Dessa obehagligheter, som kadeterna inte förutsett, och som drabbade dem den ena efter den andra, var ofrånkomliga konsekvenser av att den ryska bourgeoisien fram till tidpunkten för den nationella revolutionen hade varit en antinationell klass. Under en kort period kunde detta döljas av dubbelmakten, men det kunde inte rättas till.

Aprilkrisen ledde uppenbarligen inte till någonting. Exekutivkommittén hade lyckats hålla massorna tillbaka på dubbelmaktens tröskel. Den tacksamma regeringen förklarade å sin sida, att man med ”garantier” och ”sanktioner” menade internationella domstolar, rustningsbegränsningar och andra förträffliga saker. Exekutivkommittén nappade snabbt på dessa terminologiska eftergifter och röstade med en majoritet av 34 mot 19 igenom att saken rättades till. För att lugna ned de egna upprörda leden antog majoriteten också följande resolution: vår kontroll över den provisoriska regeringens verksamhet måste stärkas; utan att i förväg informera exekutivkommittén får inga viktiga politiska åtgärder vidtas; den diplomatiska personalen måste radikalt förändras. Den dubbla högsta makt som i praktiken existerat kläddes sålunda i en författnings juridiska språkdräkt. Men detta förändrade inget i sak. Vänsterflygeln kunde inte ens av kompromissmajoriteten försäkra sig om Miljukovs avgång. Allt måste förbli som förr. Över den provisoriska regeringen hängde den vida effektivare kontrollen från ententen, vilken exekutivkommittén inte vågade röra.

På kvällen den 21 april gjorde Petrogradsovjeten sitt bokslut. Tsereteli rapporterade om det visa ledarskapets färska seger, vilken satt stopp för alla felaktiga tolkningar av noten från den 27 mars. Kamenev föreslog i bolsjevikernas namn bildandet av en ren sovjetregering. Kollontaj, en populär revolutionär som under kriget kommit över till bolsjevikerna från mensjevikerna, föreslog en omröstning i alla Petrograds distrikt och omgivningarna angående önskvärdheten av den ena eller andra provisoriska regeringen. Men dessa förslag vann knappast insteg i sovjetens medvetande: Frågan hade redan, som det föreföll, reglerats. Exekutivkommitténs tröstande resolution antogs av en enorm majoritet mot 13. En majoritet av de bolsjevikdeputerade var förvisso ännu kvar på sina fabriker, på gatorna eller deltog i demonstrationerna. Men det är ändå utan tvekan så att det inte fanns någon rörelse åt bolsjevikernas håll inom sovjetens centrala massa.

Sovjeten beordrade alla att under två dygn avhålla sig från varje gatudemonstration. Resolutionen antogs enhälligt. Inte någon uttryckte ens skymten av tvivel om att alla skulle underkasta sig beslutet. Och faktum är att inte någon överhuvudtaget – vare sig arbetarna, soldaterna, borgarungdomen, Viborgsidan eller Nevskij Prospekt – vågade motsätta sig sovjetens order. Lugn uppnåddes utan några som helst tvångsåtgärder. Sovjeten behövde bara känna sig som herre på täppan för att också vara det i praktiken.

Under de här dagarna fick vänstertidningarnas redaktioner ta emot åtskilliga tjog resolutioner från fabriker och regementen med krav på Miljukovs, och ibland hela den provisoriska regeringens, omedelbara avgång. Och inte bara Petrograd reste sig. Även i Moskva övergav arbetarna verkstäderna och soldaterna gav sig iväg från kasernerna och fyllde gatorna med stormiga protester. Telegram strömmade in till exekutivkommittén från tjugotals lokalsovjetter,

som motsatte sig Miljukovs politik och utlovade fullt stöd åt sovjeten. Samma röster hördes från fronten. Men allt kom att förbli som förr.

”Den 21 april”, hävdade Miljukov senare, ”tog en mot regeringen gynnsam stämning åter gatorna i besittning.” Han avsåg tydligen de gator han hade möjlighet att se från balkongen sedan flertalet arbetare och soldater gått hem. Faktum är att regeringen blivit fullständigt avslöjad. Det fanns ingen seriös kraft bakom den. Vi har just hört det från Stankevits läppar och från prins Lvov själv. Vad innebar Kornilovs försäkran att han förfogade över tillräckliga krafter för att slå ned rebellerna? Ingenting överhuvudtaget, fränsett denne respekterade generals tanklöshet. Denna tanklöshet slår ut i full blom i augusti, när konspiratören Kornilov sänder en icke existerande armé mot Petrograd. Problemet var att Kornilov fortfarande försökte bedöma trupperna utifrån befälskåren. En majoritet av officerarna stod otvivelaktigt på hans sida – dvs. de var beredda att krossa revbenen på sovjeten, under förevändning av att försvara den provisoriska regeringen. Soldaterna var för sovjeten och stod mycket längre till vänster än sovjeten själv. Men eftersom sovjeten var för den provisoriska regeringen, kunde det inträffa att Kornilov lyckades föra fram sovjetsoldater till dess försvar under reaktionära officerares befäl. Tack vare dubbelmaktssystemet lekte de allesamman kurrögömma med varandra. Men knappt hade sovjetledarna utfärdat befallningen till trupperna att inte lämna sina kaserner förrän Kornilov fann sig hängande i luften tillsammans med hela den provisoriska regeringen.

Och ändå föll inte regeringen. De massor som utfört angreppen var inte alls beredda att fullfölja den. Kompromissledarna kunde därigenom fortsätta sina försök att vrida februariregimen tillbaka till dess ursprungliga läge. Efter att ha glömt, eller eftersträvat att få andra att glömma att exekutivkommittén, i opposition till de ”lagligt konstituerade” myndigheterna, öppet hade tvingats att bära hand på armén klagade sovjetens *Izvestija* den 22 april: ”Sovjeten strävade inte efter att ta makten i egna händer, men icke desto mindre fanns på många fanor, som bars av sovjetanhängare, inskriptioner med krav på regeringens störtande och överförandet av all makt till sovjeten.” ... Är det inte ytterst förargligt att arbetarna och soldaterna försökte fresta kompromissmakarna med makten – dvs. på allvar inbillade sig att dessa fina herrar var kapabla att göra revolutionärt bruk av den?

Nej, socialistrevolutionärerna och mensjevikerna ville inte ha makten. Den bolsjevik-resolution som krävde att makten skulle överföras till sovjeterna samlade, som vi såg, ett obetydligt antal röster. I Moskva samlade omröstningen om ”misstroende” mot den provisoriska regeringen, som bolsjevikerna den 22 april tagit initiativet till, bara 74 röster av flera hundra. Förvisso antog Helsingforssovjeten samma dag, trots att den dominerades av socialistrevolutionärer och mensjeviker, en för den tiden utomordentligt djärv resolution, och erbjöd Petrogradsovjeten sitt väpnade stöd för att avlägsna den ”imperialistiska provisoriska regeringen.” Men denna resolution, som antogs under direkta påtryckningar från matroserna, var ett undantag. Med överväldigande majoritet stod de sovjetdeputerade, som företrädde de massor som för bara en dag sedan varit så nära en väpnad resning mot den provisoriska regeringen, fast vid dubbelmaktssystemet. Vad betyder detta?

Den skriande motsättningen mellan beslutsamheten i massoffensiven och det ofullgångna i dess politiska återspeglning var ingen tillfällighet. Under en revolutionär epok tar de förtryckta massorna mycket lättare och snabbare till direkt handling än de lär sig att ge sina önskningar och krav formellt uttryck genom sina egna representanter. Ju abstraktare representationssystem, desto mer hamnar detta efter rytmen i de händelser som bestämmer massornas aktivitet. En sovjetrepresentation, den minst abstrakta av alla, har omätliga fördelar under revolutionära förhållanden: Det räcker med att komma ihåg att de demokratiska dumorna, valda enligt sina egna bestämmelser från den 17 april, hindrade av inget och ingen, visade sig vara absolut maktlösa i förhållande till sovjeterna. Men trots alla sina fördelar av

organiska förbindelser med fabriker och regementen – dvs. de aktiva massorna – är sovjeterna icke desto mindre representativa organ och är därför inte befriade från parlamentarismens begränsningar och förvrängningar. Den motsättning som finns inbyggd i representationen, även i sovjetformen, består i det faktum att den å ena sidan är nödvändig för massornas handling, men å andra sidan lätt blir ett konservativt hinder för den. Den praktiska utvägen ur denna motsättning är att ständigt förnya representationen. Men en sådan operation, som ingenstans är enkel, måste i en revolution vara ett resultat av direkt handling och därför komma först efter en sådan handling. Dagen efter halvupproret i april, eller snarare kvartsupproret – halvupproret kommer i juli – satt i varje fall samma deputerade i sovjeten som dagen innan. När de än en gång kom till sina sedvanliga platser, röstade de på sina sedvanliga ledares motioner.

Men detta betyder på inget vis att aprilstormen hade passerat utan effekt på sovjeten, på hela februarisystemet och ändå mer på massorna själva. Denna jättelika inblandning från arbetarna och soldaterna i de politiska händelserna förändrade, trots att den inte genomfördes till sitt slut, den politiska scenen, och gav en impuls åt revolutionens allmänna rörelse, påskyndade oundvikliga omgrupperingar och tvingade politikerna i salonger och bakom kulisserna att glömma sina planer från igår och anpassa sin verksamhet till nya uppsättningar av omständigheter.

När kompromissmakarna hade släckt detta uppflammande inbördeskrig och föreställde sig att allting höll på att återgå till det normala hade regeringskrisen bara börjat. Liberalerna ville inte längre regera utan socialisternas direkta deltagande i regeringen. Socialisterna var tvingade att gå med på detta villkor genom dubbelmaktssystemets logik och krävde å sin sida ett otvetydigt avståndstagande från Dardanellprogrammet, och detta ledde oundvikligen till Miljukovs fall. Den 2 maj såg sig Miljukov tvingad att lämna regeringen. Parollen i demonstrationen 20 april kom därmed att förverkligas inom loppet av tolv dagar och mot sovjetledarnas vilja.

Men förseningar och uppskjutanden lyckades bara framhäva härskarnas kraftlöshet ännu mer. Miljukov avsåg med bistånd från sin general att åstadkomma en kraftig förändring av styrkeförhållandena, men hade åkt ut ur regeringen som en utdragen kork. Generalen som ville ge ett dråpslag såg sig tvungen att avgå. Ministrarna såg inte alls ut som hedersgäster längre. Regeringen bönföll sovjeten att gå med på en koalition. Allt detta därför att massorna pressade på vid hävarens långa ände.

Detta betyder emellertid inte att kompromisspartierna närmade sig arbetarna och soldaterna. Aprilhändelserna antydde vilka oväntade överraskningar som låg på lur inom massorna, och drev tvärtom de demokratiska ledarna ännu längre åt höger, mot en närmare enhet med bourgeoisien. Från och med nu gäller definitivt den patriotiska kursen. Majoriteten i exekutivkommittén blir mer enhetlig. Formlösa radikaler som Suchanov, Steklov, med flera, vilka till helt nyligen inspirerat sovjetens politik och gjort försök att rädda åtminstone någonting av socialismens traditioner, knuffas åt sidan. Tsereteli intar en fast, konservativ och patriotisk hållning, en anpassning av Miljukovs politik till de arbetande massornas representativa organ.

Bolsjevikpartiets agerande under aprildagarna var långt ifrån enhetligt. Händelserna hade tagit partiet oförberett. Den interna krisen hade just avvecklats och energiska förberedelser pågick inför partikonferensen. Några bolsjeviker som var påverkade av den intensiva upphetsningen i arbetardistriktet uttryckte sig till förmån för att störta den provisoriska regeringen. Petrogradkommittén höll ännu den 5 mars på med att anta resolutioner om villkorligt förtroende för den provisoriska regeringen och vacklade. Man beslöt att hålla en demonstration den 21 april, även om dess syfte fortfarande var oklart. En del av Petrogradkommittén drog med sig

arbetarna och soldaterna ut på gatorna i den inte allt för klara avsikten att, så att säga, oavsiktligt försöka störta den provisoriska regeringen. Enskilda vänsterelement utanför partiet verkade i samma riktning. Där fanns uppenbarligen också ett anarkistiskt inslag – inte så mångtaligt, men ivrigt. Till militärposterna gick enskilda personer för att begära pansarbilar eller andra förstärkningar, än för att arrestera den provisoriska regeringen, än för gatuslagsmål med fienden. En pansarbilsdivision som stod bolsjevikerna nära förklarade emellertid att de inte skulle ge fordon åt någon utom på order från exekutivkommittén.

Kadeterna gjorde sitt bästa för att skylla de blodiga sammanstötningarna på bolsjevikerna. Men en särskild kommitté från sovjeten fastslog att det inte rädde några tvivel om att skjutandet inte börjat på gatorna, utan från portar och fönster. Tidningarna publicerade ett tillkännagivande från allmänne åklagaren: ”För skjutandet stod avskum bland befolkningen med syftet att skapa oordning och oroligheter – alltid till nytta för kriminella element.”

De regerande sovjetpartiernas fientlighet mot bolsjevikerna hade ännu inte nått den intensitet som två månader senare, i juli, fullständigt ställde både förnuft och samvete i skuggan. Justitiedepartementet stod i givakt inför revolutionen fastän den behållit sin gamla stab, och i april hade det ännu inte tillåtit sig att tillämpa den tsaristiska säkerhetstjänstens metoder mot den yttersta vänstern. I enlighet med detta slogs också Miljukovs angrepp tillbaka utan svårighet.

Partiets centralkommitté drog åt tyglarna på vänsterbolsjevikerna och förklarade den 21 april att de ansåg att sovjetens veto mot demonstrationen var helt i sin ordning och villkorslöst måste följas. ”Parollen ‘Ned med den provisoriska regeringen’ är felaktig i rådande läge”, fastslog centralkommitténs resolution, ”eftersom en sådan paroll, utan en solid (dvs. medveten och organiserad) majoritet av folket på det revolutionära proletariatets sida, antingen är en tom fras eller leder till aktioner av äventyrlig karaktär.” Denna resolution förklarade att uppgiften för stunden var kritik, propaganda och att vinna majoriteten i sovjeterna som grundval för makten. Motståndarna betraktade revolutionen antingen som uppskrämda ledares reträtt, eller som en listig manöver. Vi känner redan till Lenins grundinställning i maktfrågan; han lärde nu partiet att tillämpa ”aprilteserna” på basis av faktisk erfarenhet.

Tre veckor tidigare hade Kamenev förklarat, att han var ”glad” över att rösta med mensjevikerna och socialistrevolutionärerna för en gemensam resolution om den provisoriska regeringen, och Stalin hade utvecklat sin teori om en arbetsfördelning mellan kadeter och bolsjeviker. Hur långt hade inte dessa dagar och teorier sjunkit ned i det förflutna! Först efter aprildagarnas läxa tog Stalin avstånd från teorin om ”väl villig” kontroll av den provisoriska regeringen och avlägsnade sig försiktigt från sin förutvarande position. Men denna manöver passerade obemärkt.

Vari bestod det äventyrliga elementet i den politik som vissa delar av partiet förde?, frågade Lenin på en konferens som inleddes strax efter de hotfulla dagarna. Det bestod i försöket att använda våld där det inte ännu, eller längre, fanns plats för revolutionärt våld. ”Man kan störta någon som folket känner som tyrann; men nu finns inga tyranner; kanonerna och gevären finns i händerna på soldaterna, inte kapitalisterna. Kapitalisterna har inte övertaget genom våld, utan genom svek, och nu kan man inte tala om våld – det är rent nonsens. ... Vi förde fram parollen om en fredlig demonstration. Vi ville bara göra en fredlig utforskning av fiendens styrka, inte erbjuda kamp. Men Petrogradkommittén siktade en smula för långt åt vänster... vid sidan av den riktiga parollen ‘Länge leve sovjeterna!’ kom det med en felaktig, ‘Ned med den provisoriska regeringen!’ Handlingens stund är inte rätta tillfället att sikta ‘en smula för långt åt vänster’. Vi betraktar detta som det grövsta brott, som desorganisering.”

Vad ligger bakom de dramatiska händelserna under en revolution? Svängningar i styrkeförhållandet mellan klasserna. Vad orsakar dessa svängningar? För det mesta pendlingar inom

de mellanliggande klasserna, bönderna, småbourgeoisien och armén. Det finns ett enormt utrymme för pendlingar mellan kadetimperialisim och bolsjevism. Dessa svängningar går samtidigt åt två motsatta håll. De politiska representanterna för småbourgeoisien, deras chefer, kompromissledarna, rör sig allt längre åt höger, mot bourgeoisien. De förtryckta massorna kommer å andra sidan för varje gång att än mer tvärt och oförskräckt svänga åt vänster. När Lenin protesterade mot den äventyrlighet som ledarna för Petrogradorganisationen visat, gjorde han detta undantag: Om de mellanliggande massorna på allvar, på ett djupgående och stadigvarande sätt svängt åt vårt håll, skulle vi inte för en sekund ha tvekat att driva ut regeringen från Marinskijpalatset. Men detta har ännu inte inträffat. Aprilkrisen, som bröt ut på gatan, var ”varken småbourgeoisiens och de halvproletära massornas första eller sista pendling”. Vår uppgift är ännu för en tid att ”tålmodigt förklara” – att förbereda massornas nästa pendling åt vårt håll, en djupare och mer medveten pendling.

När det gäller proletariatet kom dess rörelse i riktning mot bolsjevikerna till klart uttryck under april. Arbetare kom till partikommittéerna och undrade hur man skulle överföra sina namn från mensjevnikpartiet till bolsjevnikpartiet. På fabrikena började man envetet fråga ut de deputerade om utrikespolitiken, kriget, dubbelmaktssystemet och livsmedelsfrågan; och som resultat av dessa förhör kom mensjevnikiska och socialistrevolutionära delegater att allt oftare ersättas av bolsjeviker. Den tvära vändningen började i distriktssovjeterna, eftersom dessa befann sig närmare fabrikena. Inom sovjeterna på Viborgsidan, på Vasiljevön och i Narva-distriktet fann sig bolsjevikerna plötsligt och oväntat mot slutet av april i majoritet. Detta var ett faktum av största betydelse, men ledarna för exekutivkommittén, som var upptagna med storpolitiken, såg med förakt på hur bolsjevikerna arbetade och slet i arbetardistriktet. Distriktet började emellertid att allt kännbarare utöva tryck på centrum. Utan order från Petrogradkommittén drog en energisk och framgångsrik kampanj igång på fabrikena för nyval av representanter till de arbetardeputerades kommunsovjet. Suchanov uppskattar att bolsjevikerna i början av maj hade en tredjedel av Petrograds proletariat bakom sig. Säkerligen inte mindre – och därtill den mest aktiva tredjedelen. Formlösheten från mars hade upphört; de politiska linjerna skärptes; Lenins ”fantastiska” teser tog levande gestalt i Petrograds arbetardistrikt.

Varje steg framåt för revolutionen framkallades eller framtvingades genom massornas direkta ingripande – något som i de flesta fall var ytterst oväntat för sovjetpartierna. Efter februari-upproret, när arbetarna och soldaterna störtade monarkin utan någons tillåtelse, ansåg exekutivkommitténs ledare att massorna uppfyllt sin roll. Men det var ett ödesdigert misstag. Massorna hade inte alls för avsikt att lämna scenen. Redan i början av mars, under kampanjen för åttatimmarsdagen, avtvungade arbetarna kapitalet denna eftergift trots mensjevnikernas och socialistrevolutionärernas ansträngningar att hålla dem tillbaka. Sovjeten blev tvungen att notera en seger som vanns utan den och mot den. Aprildemonstrationen var en andra korrigerig av samma slag. Varje massaktion, oavsett dess omedelbara syfte, är en varning riktad till ledarskapet. Denna varning är till en början mild, men blir mer och mer bestämd. Mot juli har den blivit till ett hot. I oktober inleds den sista akten.

I alla kritiska ögonblick ingriper massorna ”spontant” – de lyder, med andra ord, bara sina egna slutsatser som dragits ur politiska erfarenheter och sina ännu officiellt ej erkända ledare. Massorna accepterar en eller annan premis ur agitatorernas prat, men de översätter själva av egen fri vilja slutsatserna till handlingens språk. Bolsjevikerna ledde som parti ännu inte kampanjen för åttatimmarsdagen. Bolsjevikerna uppmanade inte massorna att delta i april-demonstrationen. Bolsjevikerna kommer inte att kalla ut de väpnade massorna på gatorna i början av juli. Först i oktober kommer partiet slutligen att falla in i ledet och marschera ut i ledningen för massorna, inte för en demonstration, utan för en revolution.

Kapitel XVIII: Den första koalitionen

Trots alla teorier, deklarationer och tillkännagivanden om motsatsen hade den provisoriska regeringen makten enbart på papperet. Revolutionen, som inte ägnade den så kallade demokratins motstånd någon uppmärksamhet, klev självsäkert omkring, lyfte upp nya folkmassor, stärkte sovjeterna och beväpnade till och med arbetarna i begränsad omfattning. Regeringens lokala kommissarier och "sammällskommittéerna" under dessa, i vilka representanter för borgerliga organisationer vanligen hade övertaget, blev på ett helt naturligt sätt och utan ansträngning utträngda av sovjeterna. I vissa fall uppkom häftiga konflikter när dessa agenter för den centrala makten försökte bjuda motstånd. Kommissarierna anklagade de lokala sovjeterna för att vägra erkänna centralregeringen. Den borgerliga pressen började skrika om att Kronstadt, Schlüsselburg eller Tsaritsyn separerat från Ryssland och blivit självständiga republiker. De lokala sovjeterna protesterade mot detta nonsens. Ministrarna blev upprörda. Regeringssocialisterna skyndade iväg till dessa platser och övertalade, hotade och rättfärdigade sig inför bourgeoisien. Men allt detta förändrade inte styrkeförhållandena. Det ödesbestämda i de processer som underminerade dubbelmaktssystemet kunde man se i det faktum att dessa processer utvecklade sig över hela landet, om än i olika tempo. Från att vara organ för kontroll av regeringen blev sovjeterna organ för administration. De kom inte att anpassa sig till någon teori om maktdelning, utan fortsatte att ingripa i arméns administration, i ekonomiska konflikter, i livsmedels- och transportfrågor och till och med i domstolarna. Under trycket från arbetarna proklamerade sovjeterna åttatimmarsdagen, avlägsnade reaktionära chefer, körde iväg den provisoriska regeringens mer odrägliga kommissarier, utförde husundersökningar och arresteringar och undertryckte fientliga tidningar. Under påverkan av ständigt ökande livsmedelssvårigheter och varubrist tog provinssovjeterna itu med att låsa fast priser, förbjuda export från provinserna och rekvirera förnödenheter. I ledningen för sovjeterna stod icke desto mindre överallt socialistrevolutionärerna och mensjevikerna, vilka indignerat tillbakavisade bolsjevikparollen "Makten åt sovjeterna!"

Speciellt lärorikt i det avseendet är sovjetens aktivitet i Tiflis, själva hjärtat av den mensjevikiska gironden, som skänkt februarirevolutionen sådana ledare som Tsereteli och Tjcheidze, och senare beskyddade dem när de på ett hopplöst sätt gjort bort sig i Petrograd. Tiflissovjeten, ledd av Jordania – senare ledare för det självständiga Georgien – fann sig tvingad att för varje steg trampa på principerna hos det mensjevikparti som kontrollerade den och handla som en suverän makt. Denna sovjet konfiskerade ett privat tryckeri för eget bruk, genomförde arresteringar, tog hand om undersökningar och rättegångar för politiska förbrytelser, införde brödransonering och utfärdade prisstopp för livsmedel och andra förnödenheter. Denna kontrast mellan officiell doktrin och det verkliga livet, som var uppenbar från den allra första dagen, bara fortsatte att växa under mars och april.

I Petrograd iaktogs åtminstone ett visst *decorum* – om än inte, som vi har sett, alltid. Men aprieldagarna hade emellertid ofrånkomligen avslöjat den provisoriska regeringens kraftlöshet, och visat att den inte hade något verkligt stöd överhuvudtaget i huvudstaden. Under de sista tio dagarna i april flämtade regeringen till och slocknade. "Kerenskij förklarade under vånda att regeringen inte längre existerade, att den inte var verksam utan blott diskuterade sitt tillstånd." (Stankevitz) I allmänhet kan man säga om denna regering, att den fram till oktoberdagarna alltid genomgick en kris i besvärliga stunder och att den i intervallerna mellan kriserna nätt och jämnt existerade. Den "diskuterade" ständigt "sitt tillstånd" och fick aldrig tid över för sina uppgifter.

Ur den kris som skapats av generalrepetitionen i april fanns teoretiskt sett tre möjliga utgångar. Makten kunde helt ha övergått till bourgeoisien, men detta kunde bara ha skett genom inbördeskrig; Miljukov försökte men misslyckades. Makten kunde helt ha övergått till

sovjeterna. Detta kunde ha uppnåtts utan något som helst inbördeskrig – helt enkelt genom handuppräckning – helt enkelt genom att önska det. Men kompromissmakarna ville inte önska det och massorna hade ännu sitt förtroende för kompromissmakarna i behåll, även om det sviktade betänkligt. Alltså var båda de huvudsakliga utvägarna – den borgerliga och den proletära – stängda. En tredje möjlighet kvarstod, den förvirrade, modlösa, fega snårstigen av kompromissmakeri. Namnet på denna stig var Koalition.

Under de sista aprildagarna hade socialisterna ingen tanke på koalition. I allmänhet förutsåg dessa människor aldrig någonting. I och med resolutionen från den 21 april hade exekutivkommittén officiellt omvandlat den dubbla högsta makten från ett faktum till en konstitutionell princip. Men här var vishetens ugglor för sent ute ännu en gång: Denna juridiska helgonförklaring av dubbelmaktens form från i mars – kungarna och profeterna – genomfördes exakt i det ögonblick som denna form redan sprängts i luften av massornas handlingar. Socialisterna försökte blunda inför detta. Miljukov berättar att när koalitionsfrågan restes från regeringshåll, så sade Tsereteli: ”Vad tjänar det till om vi går in i ert kabinett? Om ni stretar emot så blir vi tvingade att dra oss ur ministären med en stor skräll.” Tsereteli försökte skrämman liberalerna med sina framtida ”skrällar”. Mensjevikererna vädjade, som alltid när det gällde grundläggande frågor i den egna politiken, till bourgeoisins egna intressen. Men de hade vatten upp till hakan. Kerenskij skrämde exekutivkommittén: ”Regeringen befinner sig för närvarande i en hopplöst svår situation: Ryktena om dess avgång är inte ett politiskt spel vid sidan om.” På samma gång förekom påtryckningar från borgerliga kretsar. Stadsduman i Moskva antog en resolution till förmån för koalition. Den 26 april, när grunden väl var lagd, tillkännagav den provisoriska regeringen i en särskild appell nödvändigheten av att i regeringsarbetet dra in ”de aktivt skapande krafter i landet som ännu inte deltagit.” Frågan ställdes sålunda rakt på sak.

Stämningarna mot koalition var icke desto mindre tämligen starka. Mot slutet av april förklarade sig följande sovjetor mot socialisternas deltagande i regeringen: Moskva, Tiflis, Odessa, Jekaterinburg, Niznij-Novgorod, Tver och andra. Deras motiv uttrycktes mycket tydligt av en av mensjevikedarna i Moskva: Om socialisterna går in i regeringen, kommer det inte att finnas någon som kan leda massornas rörelse ”i en bestämd riktning”. Men det var svårt att förmedla denna idé till de arbetare och soldater mot vilka den var riktad. I samma mån som massorna ännu inte stödde bolsjevikererna, slöt de helhjärtat upp bakom socialisternas inträde i regeringen. Om det är bra att ha Kerenskij som minister, så mycket bättre då att få sex stycken Kerenskij. Massorna visste inte att detta kallades koalition med bourgeoisien och att bourgeoisien ville använda dessa socialister som täckmantel för sin verksamhet mot folket. En koalition såg olika ut från kasernerna och från Marinskijpalatset. Massorna ville använda socialisterna för att tränga ut bourgeoisien från regeringen. Två krafter som strävade åt motsatta håll kunde därmed för ett ögonblick förenas.

I Petrograd uttalade sig en rad militärenheter för en koalitionsregering, bland dem en pansarbilsdivision som stod bolsjevikererna nära. Provinserna röstade med överväldigande majoritet för koalitionen. Koalitionssträvandena övervägde bland socialistrevolutionärerna; de var bara rädda för att gå in i regeringen utan mensjevikererna. Och slutligen var armén för koalition. På sovjeternas junikongress senare uttryckte en av delegaterna inte oävet frontens inställning till maktfrågan: ”Vi tänkte att den suck som armén gav ifrån sig, när den fick höra att socialisterna inte skulle gå in i ministären för att arbeta med folk de inte litade på, medan hela armén tvingades att dö tillsammans med folk de inte litade på, måste ha hörts i Petrograd.”

Kriget var den avgörande faktorn i denna fråga, liksom i andra. Socialisterna hade till en början haft för avsikt att liksom den högsta makten sitta och vänta tills kriget var slut. Men kriget väntade inte. De allierade väntade inte. Fronten ville inte vänta längre. Mitt uppe i

regeringskrisen kom delegater från fronten och ställde frågan till sina ledare i exekutivkommittén: Ska vi slåss eller inte? Vilket betydde: Tar ni ansvar för kriget eller inte? Det gick inte att komma med undanflykter i den frågan. Ententen ställde närmast hotfullt samma fråga.

Apriloffensiven på den europeiska västfronten kostade de allierade svåra förluster och gav inga resultat. Den franska armén började vackla under inflytande av misslyckandet för den egna offensiven, som man hade hoppats så mycket av. Armén ”vek sig”, med marskalk Pétais ord, ”i våra händer.” För att få stopp på denna hotfulla process behövde den franska regeringen en rysk offensiv – och fram till dess åtminstone ett ordentligt löfte om en. Vid sidan om det materiella understöd som stod att vinna var det nödvändigt att så snabbt som möjligt rycka till sig fredsglorian från den ryska revolutionen, förgifta hoppet i de franska soldaternas hjärtan, kompromettera revolutionen genom att förbinda den med ententens brott och trampa ner den ryska arbetar- och soldatresningens fana i den imperialistiska slaktens blod och gytta.

För att uppnå detta höga mål sattes alla tänkbara resurser i arbete. Bland dessa resurser upptog ententens patriotiska socialister långt ifrån den sista platsen. De mest erfarna av dem skickades iväg till det revolutionära Ryssland. De anlände beväpnade till tänderna med inställsamma samveten och ihåligt prat. ”De utländska socialpatrioterna”, skriver Suchanov, ”mottogs med öppna armar i Marinskijpalatset. Branting, Cachin, O’Grady, De Brouckère och andra kände sig som hemma där och bildade en enhetsfront med våra ministrar mot sovjeten.” Det ska medges att till och med kompromissmakarnas sovjet ofta kände sig illa till mods med dessa herrar.

De allierade socialisterna gjorde sina ronder vid fronterna. ”General Alexejev”, skrev Vandervelde, ”gjorde allt i sin makt för att våra ansträngningar skulle gälla samma ändamål som tidigare ansträngningar av matrosdelegationer från Svarta havet, Kerenskij och Albert Thomas – dvs. slutföra vad han kallade den moraliska förberedelsen för offensiven.” Ordföranden i den andra Internationalen och den forne stabschefen hos Nikolaus II hade därmed funnit ett gemensamt språk i sin kamp för demokratins strålande ideal. En av ledarna för den franska socialismen, Renaudel, kunde lättad utropa: ”Nu kan vi utan att rodna tala om kriget för rättvisa.” Det var tre år innan mänskligheten kom underfund med att dessa människor hade någonting att rodna över.

Efter att ha genomgått alla stadier av vacklan som naturen känner till beslöt exekutivkommittén den 1 maj, med en majoritet av 41 röster mot 18, med 3 nedlagda, att gå in i en koalitionsregering. Endast bolsjevikerna och en liten grupp mensjevikinternationalister röstade emot.

Det saknar inte helt intresse att offret för detta ytterligare närmande blev bourgeoisiens erkände ledare Miljukov. ”Jag gick inte ur, de knuffade ut mig”, sade Miljukov senare. Gutjkov hade dragit sig tillbaka redan den 30 april och vägrat att underteckna ”Deklarationen om soldatens rättigheter”. Vilket mörker som under dessa dagar härskade i liberalernas hjärtan framgår tydligt av att kadetpartiets centralkommitté beslöt att inte insistera på att Miljukov skulle kvarstå i regeringen för att rädda koalitionen. ”Partiet förrådde sin ledare”, skriver högerkadeten Isgojev. Partiet hade emellertid inga större valmöjligheter. Samme Isgojev anmärker helt riktigt: ”Mot slutet av april hade kadetpartiet slagits i spillror; moraliskt sett hade det fått ett slag från vilket det aldrig skulle hämta sig.”

Men i fråga om Miljukov skulle ententen få sista ordet. England var helt inne på linjen att Dardanellpatrioten skulle ersättas av en mer måttfull ”demokrat”. Henderson, som befann sig i Petrograd med tillåtelse att ersätta Buchanan som ambassadör om så behövdes, ansåg, när han blev bekant med situationen, att den förändringen inte var nödvändig. Faktum är att

Buchanan befann sig på alldeles rätt plats, för han var en enträgen motståndare till annekteringar så länge som de inte sammanföll med Storbritanniens aptit. ”Om Ryssland inte har behov av Konstantinopel”, viskade han ömt till Teresjtjenko, ”är det bättre ju fortare man tillkännager det”. Frankrike stödde till en början Miljukov, men här spelade Thomas sin roll, och gick i Buchanans och sovjetledarnas efterföljd emot Miljukov. På så vis blev denne av massorna så hatade politiker övergiven av de allierade, av demokraterna och till sist av sitt eget parti.

Miljukov förtjänade verkligen inte en så grym bestraffning – åtminstone inte av de där händerna. Men koalitionen krävde ett reningsoffer. Miljukov utmålades inför massorna som den onde ande som förmörkat den universellt segerrika processionen mot en demokratisk fred. Genom att göra sig av med Miljukov renade sig koalitionen i ett svep från imperialismens synder. Koalitionsregeringens medlemmar och dess program godkändes av Petrogradsovjeten den 5 maj. Bolsjevikerna mönstrade 100 röster mot den. ”Mötet hälsade med värme de vältaliga ministrarna”, berättar en ironisk Miljukov om detta möte. ”Med samma stormande applåd hälsade det emellertid ‘den gamle ledaren för den första revolutionen’, Trotskij, vilken dagen innan anlant från Amerika, och som fördömde socialisternas inträde i ministären och hävdade, att den ‘dubbla högsta makten’ inte tillintetgjorts, utan ‘blott överförts till ministären’, och att den enda verkliga makt som kan ‘rädda’ Ryssland först kommer när ‘nästa steg tas, överförandet av makten i arbetar- och soldatdeputeradenas händer’; ty då börjar ‘en ny tid, en tid av blod och järn, men inte i kamp nation mot nation, utan i den lidande och förtryckta klassens kamp mot de härskande klasserna.’” Så återgav Miljukov det hela. I slutet av sitt tal formulerade Trotskij tre regler för massornas politik – ”tre revolutionära trosartiklar: lita inte på bourgeoisien, kontrollera ledarna och lita enbart till er egen styrka.” På tal om detta anförande skriver Suchanov: ”Han väntade sig uppenbarligen ingen sympati för sina ord.” Och det är sant att talaren lämnade lokalen under betydligt svagare applåder än de som hälsat hans inträde. Suchanov, som var mycket känslig för vad som pågick i intelligentsians couloirs, tillägger: ”Fastän Trotskij inte tillhörde bolsjevikpartiet, så surrade redan rykten om att han var värre än Lenin.”

Socialisterna lade beslag på sex portföljer av femton. De ville vara i minoritet. Till och med efter att helt öppet ha beslutat att gå in i regeringen fortsatte man att leka den här gebortleken. Prins Lvov förblev premiärminister, Kerenskij blev krigs- och marinminister och Tjernov jordbruksminister. Miljukovs plats som utrikesminister togs av Teresjtjenko, en balettkännare som på en och samma gång blivit Kerenskij och Buchanans betrodde. De var alla tre överens om att Ryssland kunde klara sig alldeles utmärkt utan Konstantinopel. I ledningen för justitiedepartementet stod en obetydlig advokat, Perevertsev, som senare nådde en övergående ryktbarhet i samband med bolsjevikernas juliincident. Tsereteli nöjde sig med post- och telegrafportföljen för att ha tid för exekutivkommittén. Skobelev, som blev arbetsminister, lovade i iverens hetta att skära ned kapitalisternas profiter med etthundra procent. Dessa ord blev snart bevingade. För symmetrins skull gavs handels- och industriministeriet åt den store Moskvaföretagaren Konovalov. Med sig tog han vissa ädlingar från Moskvabörsen vilka erhöill viktiga regeringsposter. Efter två veckor avgick förresten Konovalov som protest mot ”anarkin” i den offentliga ekonomin. Innan ens två veckor förflutit hade Skobelev inställt sin attack mot profitterna och sysselsatte sig nu med kampen mot anarkin – kuvade strejker och uppmanade arbetarna till självbehärskning. Den nya regeringens deklaration bestod, som man kan vänta sig av en koalition, av plattityder. Den hänvisade till en aktiv utrikespolitik för fredens sak, en lösning av livsmedelsfrågan och förberedelser för att lösa jordfrågan. Alltsammans var bara prat. Den enda seriösa punkten – med åtminstone seriösa avsikter – var den om att förbereda armén ”för defensiv och offensiv verksamhet för att förhindra ett

tänkbart nederlag för Ryssland och dess allierade”. Häre sammanfattades i huvudsak hela innebörden av koalitionen, vilken tillkommit som ententens sista föreställning i Ryssland.

”Koalitionsregeringen i Ryssland”, skrev Buchanan, ”är för oss det sista och nästan det enda hoppet om att rädda den militära situationen på den fronten.” Bakom plattformarna, talen, kompromisserna och rösterna från februarirevolutionens liberala och demokratiska ledare, stod sålunda en imperialistisk regissör i ententens gestalt. Socialisterna tvingades att i all hast, i den revolutionsfientliga ententefrontens intresse, gå in i regeringen och tog på sig omkring en tredjedel av makten och hela kriget.

Den nye utrikesministern blev tvungen att dröja två veckor med att publicera de allierade regeringarnas svar på deklARATIONEN från den 27 mars, för att kunna arbeta fram vissa stilistiska ändringar som skulle skyla över de allierades polemik mot koalitions-kabinetets deklARATION. Denna ”aktiva fredspolitik för fredens sak” kom därefter till uttryck i Teresjtjenkos nitiska redigering av de diplomatiska telegramtexter som den gamla regimens ämbetsmän skrivit ut åt honom. Han kryssade över ”fordringar” och skrev istället ”rättvisa krav”, istället för ”bevaka intressena” skrev han ”folkets väl”. Miljukov sade med lätt tandagnisslan om sin efterträdare: ”De allierade diplomaterna visste att det ‘demokratiska’ ordvalet i hans meddelanden var en motvillig eftergift för stundens krav, och behandlade det med överseende.”

Thomas och den nyligen anlände Vandervelde satt inte med armarna i kors. De tolkade nitiskt ”folkets väl” i enlighet med ententens behov och manipulerade med hygglig framgång färskallarna i exekutivkommittén. ”Skobelev och Tjernov”, rapporterade Vandervelde, ”protesterade envetet mot alla tankar på en förhastad fred.” Undra på att Ribot, som litade till sådana medhjälpare, den 9 maj kunde tillkännage för det franska parlamentet att han tänkte formulera ett tillfredställande svar till Teresjtjenko ”utan att ge upp någonting”.

Nej, situationens verkliga herrar tänkte inte ge upp någonting som var lättplockat. Det var under just de här dagarna som Italien tillkännagav Albanien oberoende och omedelbart underställde landet sitt protektorat. Det var ingen dålig lektion. Den provisoriska regeringen var inne på att protestera – inte så mycket i demokratins namn, utan för att det förstörde ”jämvikten på Balkan”. Men dess kraftlöshet tvingade den att tills vidare bita sig i tungan.

Den enda nyheten i koalitionen utrikespolitik var dess skyndsamma närmande till Amerika. Denna unga vänskap erbjöd tre inte så oviktiga fördelar: Förenta staterna var inte så komprometterat av militära laster som Frankrike och England, den transatlantiska republiken öppnade vida framtidsperspektiv i fråga om lån och militärförnödenheter för Rysslands del och slutligen passade Wilsons diplomati – en blandning av skurkstreck och demokratisk pietet – förunderligt väl ihop med den provisoriska regeringens stilistiska behov. När Wilson sände Rootdelegationen till Ryssland, vände han sig till den provisoriska regeringen med ett av sina sedvanliga brev till församlingen i vilket han deklarerade: ”Inget folk får underkastas en högsta makt under vilket det ej önskar leva.” Krigets syften definierades inte av den amerikanske presidenten särskilt tydligt, utan snarare lockande: ”att säkerställa den framtida världsfreden och den framtida välfärden och lyckan för världens folk.” Vad kunde vara bättre? Teresjtjenko och Tsereteli behövde bara det: friska krediter och pacifistiska banaliteter. Med hjälp av de första och under täckmantel av de andra, kunde de göra sig redo för den offensiv som Shylock vid Seine krävde med ett ursinnigt viftande med alla sina skuldsedlar.

Den 11 maj åkte Kerenskij till fronten för att börja agitera till förmån för en offensiv. ”En våg av entusiasm växer och sprider sig inom armén”, rapporterade den nye krigsministern till den provisoriska regeringen och storknade i sina egna tals entusiasm. Den 14 maj utfärdade Kerenskij en order till armén: ”Ni ska följa era ledare dit de för er” och för att försköna detta

välkända och inte alltför tilltalande perspektiv för soldaten, tillade han: ”På era bajonettspetsar kommer ni att bära – fred.” Den 22 maj avlägsnades den försiktige generalen Alexejev, en man som hur som helst saknade företräden, och ersattes som överbefälhavare av den mer flexible och företagsamme Brusilov. Med alla krafter förberedde demokraterna offensiven – dvs. den stora katastrofen för februarirevolutionen.

*

Sovjeten var arbetarnas och soldaternas organ – och soldater innebär här bönder. Den provisoriska regeringen var bourgeoisieens organ. Kontaktkommissionen var kompromissandets organ. Koalitionen förenklade denna mekanism genom att förvandla den provisoriska regeringen till en kontaktkommission. Men den dubbla högsta makten hade man inte på något vis gjort sig av med. Det avgjorde ingenting om Tesereteli var medlem i kontaktkommissionen eller postminister. I landet fanns två oförenliga statsorganisationer: Hierarkin av gamla och nya ämbetsmän som utnämnts uppifrån och krönts av den provisoriska regeringen, och systemet av valda sovjeter som nådde ner till de mest avlägsna kompanier vid fronten. Dessa två statssystem vilade på olika klasser, vilka ännu så länge bara förberedde sig för att göra upp den historiska räkningen med varandra. När kompromissmakarna gick in i koalitionsregeringen räknade de med en fridfull och gradvis upplösning av sovjetsystemet. De inbillade sig att sovjetmakten som var koncentrerad till deras egna personer nu skulle flytta över till den officiella regeringen. Kerenskij försäkrade bestämt Buchanan att ”sovjeterna kommer att dö en naturlig död”. Denna förhoppning blev snart kompromissmakarnas officiella doktrin. Enligt deras åsikt borde medelpunkten flyttas från de lokala sovjeterna till självstyrets nya organ. Centralkommitténs plats skulle upptas av den konstituerande församlingen. Koalitionsregeringen skulle på så sätt bli en bro över till den borgerligt parlamentariska republiken.

Problemet var bara att revolutionen inte ville och inte kunde färdas längs denna väg. Det som hänt de nya stadsdumorna hade givit en otvetydig varning i det avseendet. Dessa dumor hade valts på grundval av bredast tänkbara rösträtt. Soldaterna röstade på samma sätt som folket i övrigt, kvinnor på samma sätt som män. Fyra partier deltog i kampen. *Novoje Vremja*, tsarregeringens gamla officiella blad, en av de oärligaste tidningarna i världen – och det vill inte säga så lite – uppmanade högern, nationalisterna och oktobristerna att rösta på kadeterna. Men när de besuttna klassernas politiska impotens blev uppenbar för alla och envar, så antog flertalet borgerliga tidningar parollen ”Rösta på vilka som helst, bara inte på bolsjevikerna!” I alla dumor och zemstvoförsamlingar utgjorde kadeterna högern och bolsjevikerna en växande vänsterminoritet. Majoriteten, oräknelig som vanligt, tillkom socialistrevolutionärerna och mensjevikerna.

Man kunde tycka att dessa nya dumor, vilka skilde sig från sovjeten genom att de hade en bredare representation, borde ha åtnjutit stor auktoritet. Därtill hade dumorna, som samhällseliga och juridiska inrättningar betraktade, den ofantliga fördelen att ha officiellt regeringsstöd. Milisen, livsmedelsförsörjningen, det kommunala transportväsendet och den allmänna undervisningen låg allt officiellt i händerna på duman. Sovjeten hade som ”privat” institution varken budget eller rättigheter. Och ändå förblev makten hos sovjeterna. Dumorna visade sig i grund och botten vara kommunala kommittéer inom sovjeten. Utgången av denna rivalitet mellan sovjetsystemet och den formella demokratin var så mycket mer överraskande som det ägde rum under ledning av just de partier, socialistrevolutionärerna och mensjevikerna, som i ledningen för både dumorna och sovjeterna i grunden var övertygade om att sovjeterna borde ge plats för dumorna, och som själva gjorde sitt bästa för att underlätta processen. Förklaringen till detta anmärkningsvärda fenomen – om vilket det spekulerades mycket lite i de verkliga händelsernas strömvirvel – är enkel: Kommunstyrelser, liksom vilka demokratiska institutioner som helst, kan fungera enbart på grundval av fast inrättade sociala

relationer – dvs. bestämda ägandeförhållanden. En revolutions väsen består dock i att den ifrågasätter detta, själva grunden till alla grunder. Och denna fråga kan besvaras bara genom en öppen och revolutionär prövning av styrkeförhållandena. Trots kvalitén på dess ledarskap var sovjeterna kamporganisationer för de förtyckta klasserna, som medvetet eller halvt medvetet enat sig om att omforma samhällsstrukturens grundvalar. Kommunstyrelserna gav lika representation åt alla klasser inom befolkningen, som reducerades till medborgarskapets abstraktion, och betedde sig i den revolutionära situationen som en diplomatisk konferens och uttryckte sig på ett förbehållsamt och hycklande språk, medan de fientliga lägren som den representerar febrilt förbereder sig för strid. Under revolutionens vardag släpade sig kommunstyrelserna fram i en halvt överklig tillvaro. Men i kritiska ögonblick, när massornas ingripande bestämde händelsernas fortsatta inriktning, flög dessa styrelser helt enkelt i luften och beståndsdelarna uppenbarade sig på olika sidor om en barrikad. Det räckte med att jämföra sovjeternas och kommunstyrelsernas parallella roller från maj till oktober för att kunna förutsäga den konstituerande församlingens öde.

Koalitionsregeringen gjorde sig ingen brådska att sammankalla denna konstituerande församling. Liberalerna, som trots den demokratiska aritmetiken var i majoritet i regeringen, gjorde sig ingen brådska att bli en klen högerflygel i den konstituerande församlingen, som de var i de nya dumorna. Specialkonferensen om sammankallandet av en konstituerande församling började arbeta först i slutet av maj – tre månader efter revolutionen. De liberala juristerna klöv varje hårstrå i sexton delar, skakade ihop alla slags demokratiska avlagringar i sina provrör, grälade utan avbrott om rösträtten inom armén och huruvida det skulle vara nödvändigt eller ej att ge rösträtt åt desertörerna, vilka uppgick till miljoner, och åt tsarfamiljen, vilken räknades i tiotal. Angående tidpunkten för församlingen sade man så lite som möjligt. Att resa denna fråga ansågs på konferensen vara ett etiketsbrott som bara bolsjevikerna skulle kunna göra sig skyldiga till.

Veckorna gick men trots kompromissmakarnas förhoppningar och profetior dog sovjeterna inte ut. När de sövts och förvirrats av sina ledare var de emellanåt halvt utslagna, men vid första tecken på fara kom de åter på fötter och visade för alla och en var att de var situationens verkliga herrar. Samtidigt som socialistrevolutionärerna och mensjevikerna försökte sabotera sovjeterna, blev de tvingade att vid varje betydelsefullt tillfälle erkänna deras övertag. Det kom bland annat till uttryck i det faktum att de bästa krafterna i bägge partier var koncentrerade i sovjeten. Till kommunstyrelser och zemstvoförsamlingar utnämnde man andrahandsfigurer, tekniker och administratörer. Samma sak kunde iaktas bland bolsjevikerna. Endast kadeterna som inte hade tillträde till sovjeterna koncentrerade sina bästa krafter till dessa institutioner för självstyre. Men denna hopplösa borgerliga minoritet var oförmögen att omvandla dem till ett verkligt stöd.

Därför betraktade ingen kommunstyrelserna som sina egna institutioner. Den allt häftigare antagonismen mellan arbetare och industriherre soldat och officer och bonde och godsägare kunde inte öppet tas upp till diskussion i kommunala organ eller i zemstvoförsamlingar. Det kunde man å ena sidan göra inom de egna kretsarna i sovjeten och å den andra på ”privata” statsdumamöten och alla slags konferenser för de ”röstberättigade” politikerna. Man kan samspråka med en fiende om småsaker men inte om frågor om liv och död.

Om man accepterar den marxistiska tesen om att en regering är den härskande klassens utskott, måste man medge att de verkliga ”utskotten” för de klasser som kämpade om makten fanns utanför koalitionsregeringen. Vad gäller sovjeterna, som fanns representerade i regeringen som en minoritet, var detta helt uppenbart. Men det var inte mindre sant för den borgerliga majoriteten. Liberalerna var fullständigt oförmögna att i socialisternas närvaro på ett seriöst och affärsmässigt sätt diskutera frågor av yttersta vikt för bourgeoisien. Att man trängde ut Miljukov, bourgeoisiens erkände och omstridde ledare, kring vilken en hel stab av

egendomsägare enat sig, fick en symbolisk prägel, som tydligt avslöjade att regeringen i ordets alla bemärkelser var excentrisk. Livet roterade runt två axlar, en till vänster och en till höger om Marinskijpalatset.

Eftersom man inom regeringsstaben inte vågade säga vad man tänkte, levde ministrarna i en atmosfär av konventioner som de själva skapat. Den dubbla högsta makten som doldes av en koalition blev en skola för tvehågsenhet, delade känslor och all slags tänkbar dubbelhet. Under loppet av de följande sex månaderna genomgick koalitionsregeringen en serie kriser, rekonstruktioner och ommöbleringar, men dess grunddrag, kraftlöshet och hyckleri överlevde till själva dödsdagen.

Kapitel XIX: Offensiven

Inom armén liksom i landet i övrigt skedde ständigt politiska omgrupperingar, där de lägre skikten rörde sig åt vänster och de övre åt höger. På samma sätt som exekutivkommittén höll på att bli ententens verktyg för att tämja revolutionen, höll soldatkommittéerna, som bildats för att representera soldaterna mot befälet, på att omvandlas till befälets hjälpredor mot soldaterna.

Medlemmarna i dessa kommittéer utgjorde en brokig skara. De patrioter som på allvar satte likhetstecken mellan kriget och revolutionen var inte så få, och de gick modigt med i en offensiv som påtvingats uppifrån och vågade sina huvuden för en annans sak. Bredvid dem stod frasernas hjältar, Kerenskij i regements- och divisionsformat. Slutligen fanns det ett inte så ringa antal bedragare och nedsuttna byråkrater som tog sig in i kommittéerna för att komma undan skyttegravarna, och ständigt på jakt efter privilegier. Varje massrörelse tvingar, speciellt under sin inledning, oundvikligen upp alla dessa mänskliga variationer till ytan. Men kompromissperioden var speciellt rik på sådana gaphalsar och kameleonter. Människor formar program, men program formar också människor. En politisk skola som baserar sig på ”kontakt” blir under en revolution en skola för bedrägeri och intriger.

Dubbelmaktsregimen omöjliggjorde skapandet av en militär styrka. Kadeterna hatades av folkets flertal och var i armén tvungna att kalla sig socialistrevolutionärer. Demokratien kunde inte återuppväcka armén av samma skäl som den inte kunde överta makten. Det ena hängde ihop med det andra. Suchanov nämnde som en kuriositet, vilken icke desto mindre mycket klart belyser situationen, att den provisoriska regeringen inte organiserade en enda parad för soldaterna i Petrograd. Liberalerna och generalerna ville inte att sovjeterna skulle delta i deras parad och förstod mycket väl att en parad utan sovjeterna var omöjlig. De högre officerarna klängde sig allt hårdare fast vid kadeterna och väntade på att mer reaktionära partier skulle lyfta sina huvuden. Den småborgerliga intelligentsian kunde skänka armén ett betydande antal lägre officerare, som den gjort under tsarismen, men den kunde inte skapa en befälskår till sin egen avbild, eftersom den inte hade någon egen avbild. Som revolutionens fortsatta förlopp skulle visa var det bara möjligt att antingen rekrytera befälskåren från adeln och bourgeoisien, som de vita gjorde, eller skaffa fram och träna upp en ny genom proletär rekrytering, som bolsjevikerna gjorde. Den småborgerliga demokratien kunde göra varken det ena eller det andra. Allt den kunde göra var att övertala, beveka och bedra alla och, när detta inte ledde någonstans, i förtvivlan överlämna makten till de reaktionära officerarna, och låta dessa lära folket de rätta revolutionära idéerna.

En efter en brast det gamla samhällets bölder och bröt ner arméns organism. Nationalitetsproblemet i alla sina former – och Ryssland är rikt på nationaliteter – trängde allt djupare in i soldatmassan, som till mindre än hälften utgjordes av storryssar. Nationella motsättningar överkorsades och sammanflätades med klassmotsättningar i alla riktningar. Regeringens

politik på nationalitetsområdet var, som på alla andra områden, vacklande och förvirrad, och verkade därför dubbelt så förrädisk. Vissa generaler flirtade med nationella grupperingar såsom ”Muselmanska kåren med fransk disciplin” på den rumänska fronten. Dessa nya nationella enheter visade sig som regel vara de mest ståndaktiga i den gamla armén, eftersom de formades under en ny idé och en ny fana. Men detta nationella kitt höll inte länge. Klasskampen fick det snart att spricka upp. Men dessa nationella formationers själva process, som hotade att påverka halva armén, reducerade den till ett flödande tillstånd, som bröt ned de gamla enheterna innan den lyckades svetsa samman de nya. Olyckan kom sålunda från alla håll och kanter.

Miljukov skriver i sin historia att armén bröt samman på grund av ”konflikten mellan ‘revolutionära’ idéer och vanlig militär disciplin, mellan ‘arméns demokratisering’ och ‘bevarandet av dess stridsförmåga’” – med ”normal” disciplin menar han förstas den som existerade under tsarismen. Man kan tycka att en historiker borde veta att varje stor revolution bryter ner den gamla armén, och då inte på grund av sammandrabbningar mellan abstrakta disciplinprinciper, utan på grund av kampen mellan levande klasser. En revolution inte bara tillåter strikt disciplin inom en armé, utan skapar den. Denna disciplin kan dock inte upprättas av representanter för den klass som revolutionen störtat.

”Visst står det klart”, skrev en klok tysk till en annan den 26 september 1851, ”att en desorganiserad armé och ett fullständigt sammanbrott för disciplinen har varit villkoret för och resultatet av varje segerrik revolution.” Mänsklighetens hela historia utgör ett bevis på denna enkla och ovedersägliga lag. Men de ryska socialisterna – med erfarenheterna från 1905 bakom sig – förstod inte detta, fastän de kallade de två tyskarna, varav den ene var Friedrich Engels och den andre Karl Marx, sina lärofäder. Mensjevikerna trodde på fullaste allvar att armén efter att ha gjort revolution skulle fortsätta kriget under det gamla kommandot. Och dessa människor kallade bolsjevikerna utopister!

På en stabskonferens i början av maj karaktäriserade general Brusilov kortfattat läget inom befälskåren: 15 till 20 procent hade anpassat sig till den nya ordningen av övertygelse, en del av officerarna hade börjat flirta med soldaterna och hetsa upp dem mot befälskåren men majoriteten, omkring 75 procent, kunde inte anpassa sig, kände sig kränkt, slöt sig inom sitt skal och visste inte vad den skulle ta sig till. Det övervägande antalet officerare var dessutom värdelösa ur rent militär synpunkt.

Vid en konferens med generalerna bad Kerenskij och Skobelev ivrigt om ursäkt för den revolution som tyvärr ”fortsatte” och måste tas i beaktande. På detta gav svarhundrageneralen Gurko ministrarna ett moraliserande svar: ”Ni säger att revolutionen fortsätter. Lyssna då till oss. Stoppa revolutionen och låt oss militärer fullgöra vår plikt.” Kerenskij gick generalerna till mötes av hela sitt hjärta – tills en av dem, den tappra Kornilov, nästan kvävde honom i sina omfamningar.

Kompromissmakeri är i revolutionstider en politik av febrilt springande fram och tillbaka mellan klasserna. Kerenskij förkroppsligade detta springande. När Kerenskij sattes i ledningen för armén, en institution som är otänkbar utan en klar och koncis regim, blev han därmed det omedelbara instrumentet för dess upplösning. Denikin publicerar en märklig förteckning med personalbyten inom försvarsstaben – byten som förfelade sitt mål, även om ingen, minst av allt Kerenskij, egentligen visste vilket målet var. Alexejev avskedade överbefälhavaren vid fronten Ruszkij och armébefälhavaren Radko-Dmitriev för svaghet och flathet gentemot kommittéerna. Brusilov avlägsnade av samma anledning den panikslagne Judenitj. Kerenskij avskedade Alexejev själv och befälhavarna vid fronten, Gurko och Dragomirov, för att dessa motsatt sig demokratisering av armén. På samma grunder avlägsnade Brusilov general Kaledin och senare blev han själv sparkad på grund av

överdriven eftergivenhet gentemot kommittéerna. Kornilov lämnade befälet över Petrograd-distriktet på grund av oförmåga att komma överens med demokratin. Detta hindrade inte hans utnämning till fronten och senare till överkommandot. Denikin avlägsnades från posten som stabschef under Alexejev på grund av sin iögonenfallande feodala administration, men utnämndes strax därefter till befälhavare för den västra fronten. Denna hoppabocklek, som visade att folket i toppen inte visste vad det ville, spred sig gradvis till kompanierna och påskyndade arméns sammanbrott.

Samtidigt som kommissarierna krävde att soldaterna skulle lyda officerarna, litade de själva inte på dem. På ett sovjetmöte vid högkvarteret i Mogilev, under själva höjdpunkten för offensiven, förklarade en av medlemmarna i sovjeten i Kerenskij och Brusilovs närvaro: "Åttioåtta procent av officerarna i staben ger på grund av sina aktiviteter upphov till en fara för kontrarevolutionära manifestationer." Det var ingen hemlighet för soldaterna. De hade haft gott om tid att lära känna sina officerare före revolutionen.

Under hela maj består kommandots rapporter sida upp och sida ner av variationer på ett och samma tema: "Attityden till offensiven är i allmänhet fientlig, speciellt inom infanteriet." Ibland tillägger man: "Något bättre i kavalleriet och tämligen god i artilleriet."

Mot slutet av maj, när trupperna redan ställts upp inför offensiven, telegraferade kommissarien vid den 7 armén till Kerenskij: "I 12. divisionen har 48. regementet gått ut i full styrka. 45. och 46. regementena med bara hälften av frontkompanierna. 47. vägrar gå ut. Av regementena i 13. divisionen kom 50. ut i närpå full styrka. 51. lovar att komma ut i morgon, 49. kom inte ut som det fått order om och 52. vägrade att komma ut och arresterade alla sina officerare." Bilden var nästan överallt densamma. På kommissariens rapport svarade regeringen: "Upplös 45., 46., 47. och 52. regementena, ställ dem som drev officerare och soldater till lydnadsbrott inför krigsrätt." Detta lät skräckinjagande, men skrämde ingen. De soldater som inte ville slåss var varken rädda för truppupplösning eller krigsrätt. För att kunna förflytta soldaterna var det ofta nödvändigt att skicka en trupp mot en annan. Repressionens instrument blev oftast kosackerna, liksom under tsaren. Men de leddes nu av socialister: Det var, förstår ni, fråga om att försvara revolutionen.

Den 4 juni, mindre än två veckor före offensivens början, rapporterade stabschefen vid högkvarteret: "Vid den norra fronten jäser det fortfarande, fraterniseringen fortsätter, infanteriet motsätter sig offensiven... På den västra fronten är läget oklart... På den sydvästra kan man ana en viss förbättring av stämningen... På den rumänska kan ingen särskild förbättring iakttas, infanteriet vill inte rycka fram."

Den 11 juni 1917 skriver befälhavaren för 61. regementet: "För officerarna och mig återstår ingenting annat än att rädda oss själva, därför att en soldat från femte kompaniet, en leninist, har kommit från Petrograd... Många av de bästa soldaterna och officerarna har redan flytt." Närvaron av en enda leninist vid regementet var tillräckligt för att få officerarna att lägga benen på ryggen. Det är uppenbart att den anländande soldaten spelade rollen av den första kristallen i en mättad lösning. Vi får dock inte tro att det nödvändigtvis är fråga om en bolsjevik i det här fallet. Vid den här tiden kallade befälskåren varje soldat som på ett djärvare sätt än andra höjde rösten mot offensiven för leninist. Många av dessa "leninister" trodde ännu på fullaste allvar att Lenin hade skickats av Wilhelm. Befälhavaren för 61. regementet försökte skrämma sina soldater med bestraffningar från regeringens sida. En av soldaterna svarade: "Vi störtade den förra regeringen, vi ska sparka ut Kerenskij." Det var nya tankegångar. De närdes av bolsjevikagitation, men gick vida utöver den.

Från Svartahavsflottan, som befann sig under socialistrevolutionärernas ledning och i motsats till Kronstadtmatroserna betraktades som patriotismens bålverk, sändes i slutet av april en specialdelegation på 300 man ut över landet, med en rask student, Batkin, utklädd till matros,

i spetsen. Det fanns mycket av maskerad i den delegationen men där fanns också en mycket mer allvarlig impuls. Delegationen försökte få landet att anamma tanken på krig till seger. Men för varje vecka blev åhörarna alltmer fientliga. Och just som dessa Svartahavsmatrosor började bli mer dämpade i sina krigsvänliga predikningar, anlände en Östersjödelegation till Sevastopol för att predika fred. Nordborna hade större framgång i söder än sydlänningarna i norr. Under påverkan av Kronstadtmatroserna tog sig Sevastopolmatroserna den 8 juni för att avvärja sina befäl och arresterade de mest avskydda officerarna.

På ett möte under sovjetkongressen den 9 juni frågade Trotskij hur det kunde komma sig att ”en explosion av det slaget kunde inträffa i ett sådant kritiskt läge i denna mönstergilla Svartahavsflotta, i detta näste av organiserad patriotism, som skickat patriotiska deputationer över hela landet. Vad visar detta?” Han fick inget svar.

Arméns huvud- och tanklösa tillstånd plågade alla – soldater, befälhavare och kommittéfolk. Behovet av något slags utväg blev skriande för dem alla. Militärcheferna tänkte sig att officerarna skulle råda bot på detta dårhusvälde och bringa ordning och reda. Och i viss utsträckning var detta sant. Medan Tsereteli och Tjernov i Petrograd uttalade sig till förmån för offensiven med den demokratiska retorikens alla omsorgsfulla modulationer, fick kommittéfolket vid fronten lov att hand i hand med officerarna föra en kampanj inom armén mot den nya regimen – en regim som var oförenlig med kriget, men förutan vilken revolutionen var otänkbar. Resultaten av förändringen blev snart synliga. ”För var dag som gick rörde sig kommitténs medlemmar märkbart åt höger”, berättar en av marinofficerarna, ”men man kunde på samma gång märka en påtaglig nedgång i deras auktoritet bland soldaterna och matroserna.” Det råkar emellertid vara så, att soldater och matrosor är just det som behövs för krig.

Brusilov grep sig – med Kerenskij's gillande – an med bildandet av chockbataljoner av frivilliga, och tillkännagav sålunda på ett uppriktigt sätt arméns oförmåga att strida. Alla möjliga element hakade omedelbart på detta företag – till största delen äventyrare som kapten Muravjev, som senare efter oktoberrevolutionen närmade sig vänstersocialistrevolutionärerna och efter en stormig och på sitt sätt briljant karriär sedan förrådde sovjetmakten och dog av en kula, antingen från en bolsjevik eller från sin egen hand. Det behöver inte påpekas att de kontrarevolutionära officerarna utnyttjade idén om chockbataljoner som en legal väg att mönstra sina egna styrkor. Idén fick emellertid nästan inget gensvar inom soldatmassan. Några kvinnor på jakt efter äventyr bildade en kvinnobataljon av ”Svarta dödens husarer”. En av dessa bataljoner blev Kerenskij's sista väpnade styrka i försvaret av Vinterpalatset i oktober. Men allt detta hjälpte föga till att krossa den tyska militarismen – såsom uppgiften beskrevs.

Den offensiv som staben utlovade de allierade till tidigt på våren hade skjutits upp vecka efter vecka. Men nu vägrade ententen bestämt att godta ytterligare uppskjutanden. De allierade skydde inga medel för att tvinga fram en omedelbar offensiv. Vid sidan om Vanderveldes patetiska besvärjelser använde man hotet om att stoppa sändningarna av militära förnödenheter. Den italienske generalkonsuln i Moskva meddelade pressen – inte den italienska utan den ryska – att i händelse av separat fred för Rysslands del skulle de allierade ge Japan fria händer i Sibirien. De liberala tidningarna – inte i Rom utan i Moskva – tryckte med patriotisk förtjusning upp detta förmätta hot och lät det gälla inte en separat fred, utan en försenad offensiv. I andra avseenden var de allierade inte så nogräknade: De skickade till exempel artilleri som de visste var defekt. Trettiofem procent av de vapen som erhöles från utlandet överlevde inte två veckors måttligt skjutande. England skar ner på krediterna; men sedan erbjöd Amerika, den nye välgöraren, utan Englands vetskap, den provisoriska regeringen en kredit på 75 000 000 dollar mot en ny offensiv som säkerhet. Även om den ryska bourgeoisie stödde de allierades krav genom att ursinnigt agitera för offensiven,

undanhöll den offensiven sitt förtroende genom att vägra subscribera på frihetslånet. Den störtade monarkin utnyttjade denna händelse för att påminna allmänheten om sin existens. I ett uttalande i den provisoriska regeringens namn uttryckte Romanov en önskan att skriva på lånet, men tillade: "Bidragets omfattning beror på om finansdepartementet tillhandahåller pengar för tsarfamiljens medlemmar." Allt detta lästes av armén, som mycket väl kände till att flertalet i den provisoriska regeringen, liksom också en majoritet av de högre officerarna, ännu hoppades på en restauration. För rättvisans skull ska påpekas att inte alla i det allierade lägret var överens med Vandervelde, Thomas och Cachin om att välta den ryska armén över ända. Det fanns varnande röster. "Den ryska armén är ingenting annat än en fasad", sade general Pétain, "den kommer att falla i bitar om den rör på sig". Den amerikanska beskickningen, för att ta ett annat exempel, gav uttryck för samma uppfattning. Men andra synpunkter var förhärskande. Det var nödvändigt att skära hjärtat ur revolutionen. "Den tyskryska förbrödringen", förklarade Painlevé senare, "hade åstadkommit sådan förödelse, att det kunde finnas risk för upplösning inom den ryska armén om den lämnades inaktiv." Den politiska förberedelsen för offensiven gjordes till en början av Kerenskij och Tsereteli, i hemlighet även för de närmaste kollegerna.

Under de dagar som dessa till hälften invigda ledare ännu fortsatte att orda om revolutionens försvar insisterade Tsereteli mer och mer envetet på nödvändigheten av att armén gjorde sig redo för aktiv tjänst. Den som längst av alla satte sig på tvären – dvs. den som var mest anspråkslös – var Tjernov. På ett av den provisoriska regeringens möten, den 17 maj, utfrågades "landsbygdsministern", som han kallade sig, i hetsiga ordalag huruvida det var sant att han på ett visst möte hade uttalat sig om offensiven utan den vederbörliga sympatin. Det läckte ut att Tjernov svarade följande: "Offensiven är inte min sak – jag är politiker; det är en fråga för strategerna vid fronten." Dessa människor lekte kurragömma med kriget liksom med revolutionen. Men bara tills vidare.

Förberedandet av offensiven åtföljdes naturligtvis av en fördubblad kamp mot bolsjevikerna. De blev nu allt oftare anklagade för att arbeta för en separat fred. Att en separat fred skulle kunna vara den enda utvägen framgick tydligt av hela situationen – Rysslands svaghet och utmattning i jämförelse med de andra krigförande länderna. Men ingen hade ännu mätt styrkan på den nya faktorn revolutionen. Bolsjevikerna trodde att perspektivet på en separat fred bara kunde undvikas om revolutionens styrka och auktoritet oförväget och slutgiltigt ställdes mot kriget. För detta fordrades först av allt en brytning med vår egen bourgeoisie. Den 9 juni tillkännagav Lenin på sovjetkongressen: "När de säger att vi strävar efter en separat fred, så är det inte sant. Vi säger: Ingen separat fred, inte med några kapitalister, och minst av allt med de ryska kapitalisterna. Men den provisoriska regeringen har slutit en separat fred med de ryska kapitalisterna. Ned med den separata freden!" "Applåder", anmärker rapporten. Det var applåder från en liten minoritet på kongressen och av detta skäl särskilt intensiva.

I exekutivkommittén fanns det fortfarande de som var obeslutsamma, andra ville gömma sig bakom mer auktoritativa institutioner. I sista stund beslöt man att göra Kerenskij uppmärksam på det olämpliga i att ge order om offensiv innan frågan avgjorts på den första sovjetkongressen. En deklaration, som av bolsjevikfraktionen lagts fram på det allra första kongresssammanträdet, hade förklarat: "En offensiv kan enbart bringa armén i fullständig upplösning, ställa en del i motsättning till den andra och kongressen bör antingen omedelbart motsätta sig detta kontrarevolutionära påfund eller annars uppriktigt påta sig hela ansvaret för denna politik."

Sovjetkongressens beslut att stödja offensiven var bara en demokratisk formalitet. Allt var redan förberett. Artilleriet hade sedan lång tid tillbaka riktat in sig mot fiendens ställningar. Den 16 juni kallade Kerenskij, i en order till armén och flottan, överbefälhavaren för "vår

ledare som omsusats av segerns vingar” och påvisade nödvändigheten av ”ett omedelbart och avgörande dråpslag”, och avslutade med orden: ”Jag befäller er – framåt!” I en artikel som skrevs strax innan offensiven och som kommenterade bolsjevikpartiets resolution på sovjetkongressen, skrev Trotskij: ”Regeringens politik undergräver totalt möjligheten till en framgångsrik militäraktion... De materiella förutsättningarna för en offensiv är synnerligen ogynnsamma. Organiseringen av förnödenheter till armén återspeglar det allmänna ekonomiska sammanbrottet, mot vilket en regering med den nuvarande sammansättningen inte kan vidta en enda radikal åtgärd. De psykologiska förutsättningarna för offensiven är ännu mer ogynnsamma. Regeringen... har inför armén röjt... sin oförmåga att bestämma Rysslands politik oberoende av de imperialistiska allierades vilja. Inget annat resultat är möjligt än det fortskridande sammanbrottet för armén. Massdeserteringarna... upphör under rådande förhållanden att vara resultatet av enskild illvilja och håller på att bli ett uttryck för regeringens totala oförmåga att i den revolutionära armén ingjuta en gemensam målsättning...”. Artikeln påpekade vidare att regeringen inte kunde besluta sig för ”ett omedelbart upphävande av jordarrendet – dvs. den enda åtgärd som skulle kunna övertyga den mest efterblivne bonde att denna revolution är hans revolution”, och slutade: ”Under sådana materiella och psykologiska förhållanden måste en offensiv ofrånkomligen få karaktären av ett äventyr.”

Befälsstaben trodde nästan enhälligt att offensiven, som var hopplös ur militär synvinkel, dikterades utifrån politiska hänsyn. Efter att ha inspekterat sitt frontavsnitt, rapporterade Denikin till Brusilov: ”Jag har inte den minsta tro på offensivens framgång.” Känslan av hopplöshet förstärktes ytterligare av själva befälskårens oduglighet. Stankevitz, officer och patriot, intygar att de tekniska förberedelserna omöjliggjorde seger oavsett truppernas moral: ”Offensiven organiserades på ett sätt som var under all kritik.” En delegation av officerare under ledning av ordföranden för officersföreningen kadeten Novosiltsev varnade kadetpartiets ledare för att offensiven var dömd att misslyckas och bara skulle innebära att de bästa enheterna förintades. Makthavarna viftade undan dessa varningar med allmänna fraser: ”Ännu finns en sista gnista av hopp”, sade chefen för högkvarteretsstaben, den reaktionäre generalen Lukomskij, ”att massornas psykologi kanske förändras om vi till en början får några framgångsrika drabbningar, så att officerarna kan återta de tyglar som slitits ur händerna på dem...”. Det var deras huvudmål – att få grepp om dessa tyglar.

Enligt en plan som utarbetats långt i förväg skulle huvudslaget levereras i riktning mot Lvov av styrkorna på sydvästfronten; de norra och västra fronternas verksamhet skulle underlätta denna operation. Framryckningen skulle ha inletts samtidigt på alla fronter. Det stod snart klart att denna plan vida översteg befälets krafter. Man beslöt att sparka igång fronterna i tur och ordning och börja med dem som hade sekundär betydelse. Men också det visade sig vara omöjligt. ”Då beslöt överkommandot”, säger Denikin, ”att ge upp alla tankar på en planerad strategi och tvingades att tillåta fronterna att inleda sina operationer så snart de var beredda.” Allt överlämnades åt försynen. Endast tsarinnans ikoner saknades. Man försökte ersätta dem med demokratins ikoner. Kerenskij reste överallt, vädjade och uttalade välsignelser. Offensiven började: 16 juni på sydvästfronten, 7 juli på den västra, 8 juli på den norra, 9 juli på den rumänska. De tre senare fronternas framryckning var i realiteten fiktiv och sammanföll med den begynnande kollapsen för huvudfronten, den sydvästra.

Kerenskij rapporterade till den provisoriska regeringen: ”Denna dag är revolutionens stora triumf. Den 18 juni igångsatte den ryska revolutionära armén offensiven med kolossal entusiasm.” ”Den länge väntade framryckningen har kommit”, skrev kadetorganet *Retj*, ”vilken i ett slag återförde den ryska revolutionen till sina glansdagar.” Den 19 juni deklamerade den gamle Plechanov till en patriotisk manifestation: ”Medborgare, om jag

frågar er vilken dag det är idag, kommer ni att svara ‘måndag’¹. Men det är ett misstag. Idag är uppståndelsedagen. Vårt lands och hela världens uppståndelse. Ryssland har kastat av sig tsarismens ok och beslutat att kasta av fiendeoket.” Samma dag sade Tsereteli på sovjetkongressen: ”Ett nytt blad har vänts i den stora ryska revolutionens historia. Vår revolutionära armés framgång borde välkomnas inte bara av den ryska demokratin, utan... av alla dem som på allvar strävar att kämpa mot imperialismen.” Den patriotiska demokratin hade öppnat alla sina kranar. Tidningarna meddelade under tiden glädjande nyheter: ”Parisbörsen hälsar den ryska offensiven med en uppgång på alla ryska värdepapper.” Dessa socialister försökte bedöma revolutionens styrka utifrån en börstelegraf. Men historien lär att börsen mår bättre ju sämre det går för revolutionerna.

Arbetarna och garnisonen i huvudstaden var inte för en minut smittade av denna våg av artificiellt uppvärmd patriotism. Dess enda skådeplats var Nevskij Prospekt. ”Vi gick ut på Nevskij”, berättar soldaten Tjinenov i sina minnen, ”och försökte agitera mot offensiven. Somliga borgare satte efter oss med sina paraplyer... Vi grep tag i dem och släpade med dem in på kasernerna... och talade om för dem att de skulle skickas iväg till fronten.” Detta var ett symptom i förhand på det annalkande inbördeskrigets explosion. Julidagarna ryckte närmare.

På ett allmänt möte den 21 juni beslutade ett kulspruteregemente i Petrograd: ”I framtiden kommer vi att skicka styrkor till fronten först när kriget får en revolutionär karaktär.” Som svar på hotet om upplösning svarade regementet, att det inte skulle tveka att upplösa ”den provisoriska regeringen och de andra organisationer som stödjer den”. Här ser vi än en gång prov på hotfulla tongångar som vida överskrider bolsjevikagitationen. Revolutionens *Krönika* anmärker den 23 juni: ”Trupper från den andra armén har besatt fiendens första och andra led av skyttegravar...”. Och strax bredvid detta: ”På Baranovskijfabriken (6 000 man) hölls val till Petrogradsovjeten. I tre socialistrevolutionärers ställe valdes tre bolsjeviker.”

Mot slutet av månaden hade Petrogradsovjetens sammansättning redan avsevärt förändrats. Det är riktigt att sovjeten den 20 juni antog en resolution som hyllade den framryckande armén. Men med vilken majoritet? – 472 röster mot 271, och 39 som avstod. Detta är helt nya styrkeförhållanden, något vi tidigare inte har sett. Bolsjevikerna utgör, tillsammans med mensjevikernas och socialistrevolutionärernas vänstergrupper, redan två femtedelar av sovjeten. Det betyder att motståndare till offensiven redan befinner sig i odiskutabel majoritet på fabriken och i kasernerna.

Viborgdistriktets sovjet antog den 24 juni en resolution där varje ord slår som en slägga: ”Vi... protesterar mot den provisoriska regeringens äventyr, som nu driver en offensiv för de gamla rövarfördragen... och vi lägger hela ansvaret för denna politik på den provisoriska regeringen och de mensjevikiska och socialistrevolutionära partierna som ger den sitt stöd.” Efter att ha ställts i bakgrunden efter februariupproret ryckte Viborgdistriktet nu med tillförsikt fram i ledningen. Bolsjevikerna dominerade redan fullständigt Viborgsovjeten.

Allt berodde nu på offensivens öde – dvs. på soldaterna i skyttegravarna. Vilka förändringar hade offensiven åstadkommit i medvetandet hos dem som förväntades genomföra den? De hade okuvligt längtat efter fred. Men de styrande hade i viss utsträckning – åtminstone bland en del soldater och för en kortare tid – lyckats att omvandla just denna längtan till en beredvillighet till framryckning.

Efter revolutionen hade soldaterna väntat sig att den nya makten snabbt skulle sluta fred och de hade varit beredda att försvara fronten fram till dess. Freden kom inte. Soldaterna försökte fraternisera med tyskarna och österrikarna, delvis under inflytande av bolsjevikagitation men huvudsakligen sökte de sin egen väg till fred. Men från alla håll hade man dragit igång en

¹ Det ryska ordet för söndag (*vaskresenie*) betyder också ‘uppståndelse’. M.E.

kampanj mot fraternisering. Och därtill visade det sig att de tyska soldaterna ännu långt ifrån var beredda att trotsa sina officerares order. Eftersom fraterniseringen inte ledde till fred avtog den snabbt.

Vid fronten rådde vid den tiden *de facto* en vapenvila. Tyskarna begagnade sig av den för en massiv överföring av trupper till västfronten. De ryska soldaterna lade märke till hur fiendens skyttegravar tömdes, kulsprutor avlägsnades, kanoner forslades iväg. På detta vilade planen för den ”moraliska förberedelsen för offensiven”. Man antydde ständigt till soldaterna att fienden var helt försvagad, att han inte hade några krafter kvar, att Amerika pressade honom från väster och att vi bara behövde ge en liten stöt från vår sida för att fienden skulle smulas sönder och vi få fred. Myndigheterna trodde inte för ett ögonblick på det här, men de kalkylerade med att när armén väl lagt händerna på krigsmaskinen, skulle den inte kunna släppa den.

Efter att ha misslyckats med att uppnå sitt mål, både genom den provisoriska regeringens diplomati och genom fraternisering, var en del av soldaterna utan tvivel benägna att ta till detta tredje schema: att utdela den stöt som skulle få kriget att smulas sönder till stoft. En av frontdelegaterna på kongressen rapporterade om stämningen bland soldaterna exakt på det här sättet: ”I nuläget har vi en uttunnad tysk front framför oss; för närvarande finns inga kanoner; och om vi rycker fram och vräker fienden överända så kommer vi att vara nära den önskade freden.”

Fienden verkade till en början faktiskt vara synnerligen svag och drog sig tillbaka utan den strid som angriparna, inom parentes sagt, var oförmögna att erbjuda. Men istället för att smulas sönder omgrupperade sig fienden och drog samman sina styrkor. När de ryska soldaterna trängde fram några tjugotal kilometer inåt landet, upptäckte de den välbekanta bilden från föregående år: Fienden väntade på dem i nya och förstärkta ställningar. Nu blev det uppenbart att soldaterna, fastän de gått med på att tränga fram för fredens skull, inte hade den minsta längtan efter krig. Efter att ha blivit indragna i det genom en kombination av tvång, moraliskt tryck och, mest av allt, svek, vände de nu tillbaka med desto större upprördhet.

”Efter en artillerield som saknar motstycke vad gäller intensitet och styrka från den ryska sidan”, säger den ryske krigshistorikern general Zajontjovskij, ”besatte trupperna fiendeställningarna nästan utan förluster och ville inte gå vidare. Så började ihållande deserteringar och hela enheters återtåg från sina ställningar.” En ukrainsk ledare, Dorosjenko, tidigare den provisoriska regeringens kommissarie i Galizien, berättar hur det efter besättandet av städerna Galitj och Kalusj omedelbart ägde rum ”en fruktansvärd pogrom mot den lokala befolkningen i Kalusj – men bara mot ukrainare och judar, man rörde inte polacker. Någon erfaren hand ledde pogromen, och pekade med särskild omsorg ut lokala ukrainska kulturinstitutioner och utbildningsanstalter.” I pogromen deltog ”de bästa trupperna, de som minst fördärvats av revolutionen” – de som omsorgsfullt plockats ut för offensiven. Men de som verkligen visar sitt verkliga ansikte vid den här händelsen är ledarna för offensiven – de gamla tsarbefälhavarna, erfarna pogromorganisatörer.

Den 9 juli telegraferade kommittéerna och kommissarierna för 11. armén till regeringen: ”En tysk attack som började den 6 juli mot 11. arméns front håller på att utveckla sig till en enorm katastrof... Moralen bland trupperna, vilka nyligen kunde förmås att sätta sig i rörelse först genom hjältemodiga ansträngningar från en minoritet, har fått vidkännas ett häftigt och förödande sammanbrott. Det aggressiva uppblussandet håller snabbt på att slockna. Flertalet trupper befinner sig nu i ett tillstånd av tilltagande upplösning. Det finns ingenting kvar av auktoritet eller lydnad. Övertalning och argument har mist all sin kraft. De besvaras med hot och ibland död.”

Överbefälhavaren för den sydvästra fronten gav med kommissariernas och kommittéernas goda minne order om att skjuta på alla som flydde. Den 12 juni återvände överbefälhavaren för den västra fronten, Denikin, till sitt högkvarter, med, som han säger, ”förtvivlan i hjärtat och fullt medveten om att det sista flämtande hoppet... om ett underverk nu helt slocknat!”

Soldaterna ville inte slåss. De försvagade enheterna vände sig till de bakre leden för att få förstärkningar sedan de intagit fiendens skyttegravar, men fick svaret: ”Varför skulle ni rycka fram? Vem sade det åt er? Det är dags att avsluta kriget, inte att gå till angrepp.” Befälhavaren för den första sibiriska kåren, betraktad som en av de bästa befälhavarna, rapporterade hur soldaterna vid nattens inbrott i stora skaror och hela kompanier började överge de ännu oattackerade första linjerna. ”Jag förstod att vi officerare var maktlösa att förändra stämningen bland soldatmassorna, och jag grät bittert och länge.” Ett av kompanierna vägrade till och med att kasta över ett flygblad till fienden vilket tillkännagav erövringen av Galitj tills man funnit en soldat som kunde översätta den tyska texten till ryska. På så sätt visade sig soldatmassans enorma brist på förtroende för sin regerande stab, både för den gamla och för den nya från februari. Ett århundrade av skymfningar och våld hade brutit fram likt en vulkan. Soldaterna kände sig än en gång svikna. Offensiven hade inte lett till fred utan till krig. Soldaterna ville inte ha krig. Och de hade rätt. Patrioter som gömde sig i de bakre leden stämplade soldaterna som slöfockar och hetsade mot dem. Men soldaterna hade rätt. De vägledades av en sant nationell insikt, som återspeglades som medvetandet hos de förtryckta, förrådda, torterade män som lyfts av ett revolutionärt hopp och än en gång slängts ner i den blodiga sörjan. Soldaterna hade rätt. En förlängning av kriget kunde inte ge det ryska folket något annat än nya offer, förödmjukelse och förödelse – ingenting annat än ett tilltagande inhemskt och utländskt slaveri.

Den patriotiska pressen 1917 – inte bara kadeternas – utan också den socialistiska pressen – jämförde oförtröttligt de ryska soldaterna, ynkryggar och desertörer, med den stora franska revolutionens hjältemodiga bataljoner. Detta vittnar inte bara om en oförmåga att förstå dialektiken i en revolutionär process, utan också om en grov okunnighet om historien.

Den franska revolutionens och kejsardömet's enastående kämpar började allt som oftast sina karriärer som disciplinbrytare, desorganisatörer – som bolsjeviker, skulle Miljukov säga. Den blivande marskalken Davout tillbringade åtskilliga månader 1789–90 som löjtnant d'Avout med att förstöra den ”normala” disciplinen i garnisonen i Hesdin, och drev bort befälsstaben. Över hela Frankrike skedde fram till mitten av 1790 en fullständig upplösning av hela armén. Soldaterna i Vincennesregementet tvingade sina officerare att äta tillsammans med dem. Flottan drev bort sina officerare. Tjugo regementen begick olika våldsdåd mot sina officerare. I Nancy låste tre regementen in sina högsta officerare i fängelset. Från år 1790 tar den franska revolutionens ledare ständigt upp ämnet soldatövergrepp: ”Den verkställande makten är skyldig, eftersom att den inte avlägsnat officerare som är fientliga mot revolutionen.” Det är anmärkningsvärt att både Mirabeau och Robespierre var för att avskeda hela den gamla officerskåren. Den förre försökte desto snabbare att upprätta en fast disciplin, den senare ville avvärja kontrarevolutionen. Men båda förstod att den gamla armén inte kunde överleva.

I motsats till den franska ägde den ryska revolutionen förvisso rum i krigstid. Men man kan därur inte härleda ett undantag till den historiska lag som Engels noterade. Ett tillstånd av utdraget krig utan framgångar kunde tvärtom bara påskynda och skärpa den revolutionära upplösningen av armén. Resten åstadkom demokraternas ynkliga och kriminella offensiv. Soldaterna sade nu, till sista man: ”Nog med blodspillan! Vad nyttar jord och frihet om vi inte finns längre?” När upplysta pacifister försöker avskaffa krig med förnuftsargument, gör de sig bara löjliga, men när de väpnade massorna själva sätter in förnuftets vapen mot kriget, innebär det att kriget i det närmaste är slut.

Kapitel XX: Bönderna

Revolutionens jordmån var jordfrågan. I det ålderdomliga jordsystem som fötts direkt ur livegenskapen, i jordägarnas nedärvda makt och de nära banden mellan jordägare, lokal administration och kastförsamlingarna (*zemstvo*) låg rötterna till det ryska livets mest barbariska drag, som kröntes av Rasputinmonarkin. Musjiken, orientalismens uråldriga stöd, visade sig också bli dess första offer.

Under de första veckorna efter februarirevolutionen förblev bysamhället nästan överksamt. De som befann sig i de mest aktiva åldrarna var vid fronten. Den äldre generationen som lämnats hemma mindes alltför väl hur revolutioner slutar i straffexpeditioner. Byn höll sig tyst, och därför höll staden tyst om byn. Men hotet om ett bondekrig svävade över jordägarnas nästen från de allra första marsdagarna. Från de mest aristokratiska – dvs. efterblivna och reaktionära – provinserna kunde man höra rop på hjälp nästan innan den verkliga faran uppträdde. Liberalerna återspeglade känsligt jordägarnas fruktan. Kompromissmakarna återspeglade stämningen bland liberalerna. ”Det vore farligt”, rationaliserar vänsterradikalen Suchanov strax efter revolutionen, ”att under de allra närmaste veckorna forcera agrarproblemet, och dessutom finns det inte det minsta behov av det.” Suchanov ansåg, som vi vet, att det vore farligt att forcera frågan om freden eller åttatimmarsdagen. Det är enklare att gömma sig undan svårigheter. Dessutom fruktade jordägarna att omvälvningen av jordförhållandena skulle återverka skadligt på vårsådden och på livsmedelsleveranserna till städerna. Exekutivkommittén skickade telegram till de lokala organen med rekommendationer att de inte skulle ”uppslukas av jordfrågan så att de försummade livsmedelsleveranserna till städerna.”

I många regioner avstod jordägarna från vårsådden av rädsla för revolutionen. Med en svår livsmedelskris över hela landet, tycktes dessa tomma fält själva ropa på en ny ägare. Bönderna satte sig långsamt i rörelse. Utan större förhoppningar om den nya makten skyndade sig jordägarna att göra sig av med sina egendomar. Kulakerna började ivrigt köpa upp dessa jordegendomar, och räknade med att man som bönder skulle slippa undan tvångsexpropriationer. Många av dessa jordförsäljningar var uppenbart fiktiva. Det antogs att privata innehav under en viss norm skulle undantas; med tanke på detta delade jordägarna på ett konstgjort sätt upp sin egendom på små lotter och skapade bulvanägare. Inte sällan överfördes jord på utlänningar, medborgare från allierade eller neutrala länder. Vid tidpunkten för konstituerande församlingens sammankallande hade kulakspekulation och jordägarbedrägeri lett till att den gemensamma jorden nästan helt försvunnit.

Byarna såg dessa manövrer. Därför deras krav: Stoppa all jordförsäljning genom dekret. Bondedelegater fortsatte att strömma in i städerna till de nya myndigheterna på jakt efter jord och rättvisa. Det hände ministrarna mer än en gång att de, efter exalterade debatter och ovationer, i dörröppningen stötte ihop med de bondedeputerades grå gestalter. Suchanov berättar om hur en av dessa delegater med tårar i ögonen bönföll medborgare ministern att utfärda en lag till skydd mot utförsäljning av jorden. Han avbröts av den otålige Kerenskij, som var upphetsad och blek: ”Jag sade att det kommer att göras, och det betyder att det ska... och du behöver inte se så där misstänksamt på mig.” Suchanov var närvarande vid den här scenen och tillfogar: ”Jag återger det här ordagrant. Och Kerenskij hade rätt: musjiken såg misstänksamt på folkets framstående minister och ledare.” I denna korta dialog mellan en bonde som ännu frågar, men inte längre har kvar sitt förtroende, och den radikale ministern som viftar bort bondens misstro, rymmer det ofrånkomliga i februariregimens kollaps.

Den lag som grundade jordkommittéer som organ för att förbereda jordreformen kungjordes av den förste jordbruksministern, kadeten Sjingarev. Centrala jordkommittén, över vilken den liberala byråkratprofessorn Postnikov presiderade, bestod huvudsakligen av narodniker vilka

mer än allt annat var rädda för att visa sig mindre måttfulla än sin ordförande. Lokala jordkommittéer upprättades på landsbygden, i grevskapen och i jordbruksdistrikten. Medan sovjeterna, som tämligen långsamt fick grepp om byarna, betraktades som privata organisationer, hade dessa kommittéer officiell karaktär. Men ju mer diffusa funktioner lagen tilldelade dem, desto svårare var det för dem att stå emot böndernas tryck. Ju lägre en kommitté stod i den allmänna hierarkin – dvs. ju närmare jorden – desto tidigare blev den ett instrument för bonderörelsen.

Mot slutet av mars började de första alarmerande budskapen om böndernas inträde på scenen strömma in till huvudstaden. Kommissarien i Novgorod telegraferade om oroligheter som förorsakats av en viss korpral Panasjuk, om ”otillåtna arresteringar av jordägare” och så vidare. I Tambovprovinsen hade en samling bönder, under ledning av hemförlovade soldater, plundrat en jordegendom. De första meddelandena var utan tvivel överdrivna. Jordägarnas klagomål förstörde säkerligen dessa konflikter och gick de faktiska händelserna i förväg. Men en sak står utom allt tvivel: Att den ledande rollen i bonderörelsen spelades av soldaten, som medförde en anda av initiativ från fronten och stadskasernerna.

En av distriktsjordkommittéerna i Charkovprovinsen beslöt den 5 april att leta efter vapen bland jordägarna. Redan det har en anstrykning av det annalkande inbördeskriget. Oroligheter som började i grevskapet Skopinskij, Rjasanprovinsen, förklarades av kommissarien vara ett resultat av ett dekret från exekutivkommittén i ett närliggande grevskap, ett dekret som slog fast att godsägare måste arrendera jord till bönderna. ”Agitation från studenter om lugn fram till den konstituerande församlingen har inte haft någon framgång.” Sålunda lär vi att ”studenterna”, som under den första revolutionen uppmanat bönderna till en terrorkampanj, vilket var socialistrevolutionärernas taktik vid den tiden, nu 1917 predikade laglydnad och lugn – dock utan framgång.

Kommissarien för Simbirskprovinsen tecknar bilden av en mer utvecklad bonderörelse: Distrikts- och bykommittéerna – om vilka vi ska tala senare – arresterar jordägarna, förvisar dem från provinsen, kallar in arbetarna från jordägarens fält, tar över jorden och upprättar godtyckliga jordränder. ”De delegater som sänts av exekutivkommittén ställer sig på böndernas sida.” På samma gång inleder byalagsbönderna en rörelse mot de enskilda jordägarna – mot de starka bönderna, dvs. de som avskilt sig och övergått till enskilt ägande på grundval av Stolypins lag från den 9 november 1906. ”Situationen på landsbygden hotar sådden på fälten.” Så tidigt som i april kan kommissarien i Simbirskprovinsen inte se någon annan utväg än att omedelbart förklara jorden som nationell egendom, där villkoren för dess utnyttjande senare ska definieras av den konstituerande församlingen.

Från Kasjirgrevskapet, strax utanför Moskva, kommer klagomål om att exekutivkommittén driver befolkningen att beslagta kyrko-, kloster- och jordägaregondomar utan ersättning. I Kurskprovinsen avlägsnar bönderna krigsfångarna från deras arbete på godsen och låser till och med in dem i det lokala fängelset. Bönderna i Pentsaprovinsen, benägna till en mer bokstavlig tolkning av den socialistrevolutionära resolutionen om jord och frihet, börjar efter bondekongressen att bryta mot ett nyss ingånget avtal med jordägarna. På samma gång attackerar de de nya maktorganen. ”Inom exekutivkommittéerna för distrikten och grevskapen befann sig intelligentsian i majoritet i mars, men senare”, rapporterar kommissarien för Pentsa, ”började röster höjas mot intelligentsian och i mitten av april bestod kommittéerna uteslutande av bönder vars inställning i jordfrågan var klart lagstridig.” En grupp godsägare i den närbelägna Kazanprovinsen klagar inför den provisoriska regeringen att de inte kan fortsätta sin verksamhet, därför att bönderna drar bort deras arbetare, stjälar säd, bär bort egendomens lösöre på många ställen, inte tillåter jordägaren att hugga ved i sin egen skog och hotar honom med våld och död. ”Domstolar finns inga, var och en gör som han behagar, sensibla människor terroriseras.” Jordägarna i Kazan vet redan vilka som är skyldiga till

denna anarki: ”Ingen i byn känner till den provisoriska regeringens instruktioner, men bolsjevikflygblad sprids överallt.” Någon brist på instruktioner från den provisoriska regeringen var det dock inte tal om. I ett telegram från den 20 mars föreslog prins Lvov kommissarierna att bilda distriktskommittéer som lokala maktorgan och rekommenderade att man skulle dra in ”de lokala jordägarna och byns alla intellektuella krafter i dessa kommittéers verksamhet.” Det föreslogs att hela statsstrukturen skulle organiseras som ett system av försoningskammare. Men kommissarierna fällde snart tårar över att de ”intellektuella krafterna trängdes ut”. Musjiken litade tydligen inte på sina Kerenskij på grevskaps- och distriktsnivå.

Prins Lvovs ersättare, prins Jurusov – inrikesministern pryddes, som vi kan se, av ståtliga titlar – rekommenderar den 3 april att inga godtyckliga handlingar kan tillåtas, och speciellt ska ”varje egendomsinnehavares frihet att disponera över sin egen jord” – den ljuvaste av alla friheter – försvaras. Tio dagar senare anser prins Lvov det vara nödvändigt att själv göra någonting och ger kommissarierna rekommendationen att ”med lagens fulla kraft sätta stopp för varje yttring av våld och plundring”. Och två dagar senare instruerar prins Jurusov återigen provinskommissarierna ”att vidta åtgärder för att skydda stuterierna från laglösa handlingar, förklara för bönderna... och så vidare.” Den 18 april är prins Jurusov bekymrad, eftersom de krigsfångar som arbetar för jordägarna börjar ställa omåttliga krav, och instruerar kommissarierna att bestraffa dessa oförsämrade gynnare med hjälp av den myndighet som tidigare tillkom tsarens guvernörer. Cirkulär, instruktioner och telegrafiska direktiv faller oupphörligen ned i en strid ström uppifrån. Den 12 maj räknar prins Lvov i ett nytt telegram upp de olagliga aktiviteter som ”drar fram i landet”: godtyckliga arresteringar, husundersökningar och avlägsnanden från ämbeten, från egendomsförvaltningar, från fabriks- och verkstadsledning, ödeläggelse av egendom, skövling, uppstudsighet, huliganism, våldshandlingar mot ämbetspersoner, skattepålagor på befolkningen, hetsande av en del av befolkningen mot en annan och så vidare. ”Alla sådana former av aktivitet måste betraktas som klart olagliga och i vissa fall även anarkistiska...”. Karakteriseringen är väl inte kristallklar, men slutsatsen blir: ”Att de mest bestämda åtgärder måste vidtagas.” Provinskommissarierna utfärdade resolut order till grevskapen, grevskapen utövade tryck på distriktskommittéerna och alla avslöjade de sin oförmåga i musjikernas åsyn.

Nästan överallt hade de närmaste militärstyrkorna del i verksamheten. Oftast tog de också initiativet. Rörelsen antog vitt skilda former beroende på de lokala förhållandena och hur hård kampen var. I Sibirien, där det inte fanns några godsägare, övertog bönderna kyrko- och klosterjord. Också i andra delar av landet var det besvärliga tider för prästerskapet. I den gudfruktiga Smolenskprovinsen arresterades prästerna och munkarna under inflytande av soldater som återvände från fronten. Lokala organisationer tvingades ofta gå längre än de ville, huvudsakligen för att hindra bönderna från att ta ännu radikalare steg. Tidigt i maj utnämnde en exekutivkommitté i ett grevskap i Samaraprovinen en samhällsförvaltare över greve Orlov-Davidovs egendom, och skyddade den på så vis från bönderna. Eftersom det av Kerenskij utlovade dekretet om förbud mot jordförsäljning aldrig syntes till, började bönderna stoppa dessa försäljningar på sitt eget vis och förbjöd uppmätning av jorden. Konfiskering av godsägarnas vapen, till och med deras jaktvapen, blev allt mer utbrett. Bönderna i Minskprovinsen, klagar kommissarien, ”betraktar resolutionerna från en bondekongress som lag”. Ja, och hur skulle de annars betrakta dem? Dessa kongresser var den enda verkliga makten på de olika orterna. Så visade sig den ofantliga skillnaden mellan den socialistrevolutionära intelligentsian som drucknade i ord och bönderna som krävde handling.

Mot slutet av maj vällde Asiens fjärran stäpper fram. Kirgiserna, vilka tsarismen brukade beröva den bästa jorden för att ge till sina tjänare, reste sig nu mot godsägarna och krävde att man genast skulle återlämna det stulna. ”Denna åsikt vinner terräng på stäpperna”,

rapporterade Akmolinsk-kommissarien. I andra änden av landet, i Livlandprovinsen, sände en exekutivkommitté i ett grevskap en kommission för att undersöka plundringen av baron Stahl von Holsteins egendom. Kommissionen betecknade oroligheterna som obetydliga och förklarade baronens närvaro i grevskapet som icke önskvärd med tanke på den allmänna ordningen och föreslog: Att vidarebefordra honom och baronessan till Petrograd och ställa dem till den provisoriska regeringens förfogande. På så sätt uppstod en av de ändlösa konflikterna mellan de lokala och centrala makterna, mellan socialistrevolutionärerna i botten och socialistrevolutionärerna i toppen.

En rapport den 27 maj från Pavlogradgrevskapet i Jekaterinoslavprovinsen målar upp en nästan idyllisk bild av lag och ordning: Medlemmarna i jordkommittén förklarar alla missförstånd för befolkningen och ”förhindrar” på så sätt ”alla slags övergrepp”. Men ack, denna idyll kommer bara att bestå ett par veckor. Överhuvudet för ett av Kostromaklostren klagade i slutet av maj bittert över att bönderna rekvirerat en tredjedel av hans nötboskap. Den vördnadsvärde munken borde ha varit lite ödmjukare: Han kommer snart att få ta farväl av de andra två tredjedelarna.

I Kurskprovinsen började man förfölja individuella nybyggare som vägrat återvända till byalagen. Under sin stora jordrevolution, sin ”svarta uppdelning”, ville bönderna agera som en enda enhet. Inre skiljaktigheter skulle kunna bli ett hinder; byalaget måste träda fram som en man. Kampen om godsägarens jord åtföljdes därför av våldshandlingar mot den enskilde jordbrukaren – jordindividualisten.

Den sista maj arresterades en soldat, Samojlov, i Permprovinsen för att ha uppmanat till vägran att betala jordskatter. Soldaten Samojlov kommer snart att arresteras andra. Under en religiös procession i en av byarna i Charkovprovinsen högg en bonde vid namn Gritjenko ner den vördade ikonen av Sankt Nikolaus i hela byns åsyn. På så sätt uppstår och uttrycker sig alla slags protester i handling. En anonym marinofficer och godsägare ger i sina *Anteckningar av en vitgardist* en intressant bild av byns utveckling under de första månaderna av revolutionen. Till alla ämbeten ”valde man nästan överallt till en början folk ur borgerliga skikt. Alla strävade efter en enda sak – att upprätthålla ordningen.” Bönderna ställde naturligtvis krav, men under de två eller tre första månaderna utan våld. Överallt kunde man höra fraser som att ”Vi vill inte råna, vi vill få det genom överenskommelse” och så vidare. I dessa lugnande försäkringar fångade löjtnantens öra en biton av ”förtäckt hot”. Och även om bönderna under den första perioden inte tillgrip våld, ”började de omedelbart att visa prov på bristande respekt” i förhållande till de så kallade intellektuella krafterna. Denna halvt avvaktande attityd fortsatte, enligt vitgardisten, fram till maj eller juni, ”varefter en häftig förändring kunde märkas – man tenderade att ifrågasätta de lokala föreskrifterna, att driva saker och ting dithän att det passade dem själva.” Bönderna gav med andra ord februarirevolutionen uppskattningsvis tre månader för att uppfylla socialistrevolutionärernas löften, innan de började genomföra dem på sitt eget vis.

En soldat, Tjinenov, som anslutit sig till bolsjevikerna, gjorde efter revolutionen två resor från Moskva till sitt hem i Orel. I maj dominerade socialistrevolutionärerna distriktet. På många orter betalade musjikerna fortfarande jordränta till godsägarna. Tjinenov organiserade en bolsjevikisk kärna av soldater, bonddrängar och fattigbönder. Cellen förespråkade ett slut på räntebetalningar och fördelning av jord åt de jordlösa. De registrerade omedelbart godsägarnas ängsmark, delade upp den bland byarna och lät slå gräset på den. ”Socialistrevolutionärerna i distriktskommittéerna gjorde utfall mot det olagliga i vår aktion, men avstod inte från sin del av höet.” När byrepresentanterna lämnade sina ämbeten av rädsla för ansvaret valde bönderna nya som var mer beslutsamma. De senare var långt ifrån alltid bolsjevik. Genom direkt tryck skapade bönderna en spricka i det socialistrevolutionära partiet och avsplittrade de revolutionära elementen från funktionärer och karriärister. Efter att

ha slagit herrgårdshöet övergick musjikerna till trädesåkern och började dela upp den för höstsådden. Bolsjevikcellen beslutade att se över godsens spannmålsmagasin och sända spannmålsreserverna till den hungrande huvudstaden. Cellens resolution genomfördes eftersom den sammanföll med stämningen bland bönderna. Tjinenov förde med sig en del bolsjeviklitteratur till hembygden, vilken ingen någonsin hört talas om innan han anlände. ”Den lokala intelligentsian på orten och socialistrevolutionärerna”, sade han, ”spred ut ett rykte om att jag hade tagit med mig en massa tyskt guld och att jag skulle muta bönderna.” Liknande processer utvecklades i såväl liten som stor skala. Distrikten hade sin Miljukov, sin Kerenskij och... sin Lenin.

I Smolenskprovinsen började socialistrevolutionärernas inflytande att växa efter de bonde-deputerades provinskongress, vilken, som man kunde vänta, uttalade sig för ett överförande av jorden till folket. Bönderna svalde detta beslut helt och hållet, men till skillnad från sina ledare svalde de det på fullaste allvar. Alltifrån den tiden ökade ständigt antalet socialistrevolutionärer i byarna. ”Var och en som befunnit sig i den socialistrevolutionära fraktionen på någon kongress”, berättar en av de lokala partiarbetarna, ”betraktade sig antingen som socialistrevolutionär, eller någonting mycket likt det.” I grevskapssätet fanns två regementen, som också stod under socialistrevolutionärernas inflytande. Distriktsjordkommittén började plöja godsägarens jord och slå hans ängar. Provinskommissarien, socialistrevolutionären Jefimov, utfärdade hotfulla order. Byn upprördes. Vad nu då, talade inte samme kommissarie om för oss att bönderna nu själva utgör regeringen och att endast den som arbetar med jorden kan dra nytta av den? Men faktum är att under de följande månaderna drogs bara i Jelning-grevskapet 16 av 17 distriktsjordkommittéer inför domstol för att ha tagit godsägarjord i beslag på direktiv av denne socialistrevolutionäre kommissarie Jefimov. På detta sätt närmade sig romansen mellan narodnikintelligentsian och folket sitt slut. I hela grevskapet fanns inte mer än tre eller fyra bolsjeviker. Deras inflytande växte emellertid snabbt och trängde ut eller splittrade socialistrevolutionärerna.

En allrysk bondekongress sammankallades i Petrograd i början av maj. Representationen bestod till största delen av folk ur de övre skikten och var i många fall rent slumpmässig. Om arbetar- och soldatkongresserna ständigt befann sig efter händelserna och massornas politiska utveckling, behöver man knappast påpeka hur långt de utspridda böndernas representation befann sig efter de verkliga stämningarna i de ryska byarna. Som delegater framträdde å ena sidan narodnikintellektuella från yttersta högern, vilka var knutna till bönderna huvudsakligen genom handelskooperativ eller barndomsminnen. Det verkliga ”folket” representerades å andra sidan av byarnas välbärgade övre skikt, kulaker, köpmän och bondekooperatörer. Socialistrevolutionärerna dominerade denna kongress fullständigt och därtill i gestalt av sin yttersta högerflygel. Men ibland ryggade till och med dem skräckslagna tillbaka inför den stinkande blandning av glupskhet på jord och politisk ”svartahundraism” som några av de deputerade utsöndrade. Men vad gäller godsägarproblemet formulerade denna kongress en synnerligen radikal inställning: ”Omvandling av all jord till nationalegendom med lika bruksrätt utan någon ersättning.” Naturligtvis förstod kulaken med lika bruksrätt bara sitt likaberättigande med godsägaren, och inte alls hans likställdhet med den lejda arbetskraften. Men detta lilla missförstånd mellan narodnikernas fiktiva socialism och musjikernas agrara demokratism skulle komma i dagen först i framtiden.

Jordbruksministern Tjernov, som brann av iver att få skänka bondekongressen ett påskägg, sysslade fåfängt med projektet att utfärda ett dekret som förbjöd försäljning av jord. Justitieministern Perevertsev, som också räknade sig som något av socialistrevolutionär, utfärdade under själva kongressdagarna instruktioner att man ingenstans fick ställa några hinder i vägen för försäljning av jord. De bondedeputerade ställde till med oväsen i den frågan. Men det hela rörde sig inte framåt ett enda steg. Prins Lvovs provisoriska regering

skulle inte gå med på att bära hand på godsägarnas gods. Socialisterna ville inte bära hand på den provisoriska regeringen. Och minst av allt var folket på kongressen förmöget att finna en väg ut ur motsättningen mellan sin aptit på jord och sin bakåtsträvan.

Den 20 maj talade Lenin på bondekongressen. Det verkade, säger Suchanov, som om Lenin hamnat i en damm med krokodiler. ”Men de små musjikerna lyssnade uppmärksamt och troligen inte helt utan sympati, även om de inte vågade visa det.” Samma sak upprepades i soldatsektionen, som var ytterst fientlig till bolsjevikerna. På samma sätt som socialistrevolutionärerna och mensjevikerna försöker Suchanov ge Lenins taktik i jordfrågan en anstrykning av anarkism. Därifrån är det inte så långt till prins Lvovs attityd, som alltid var benägen att betrakta intrång på godsägarnas rättigheter som anarkistisk aktivitet. Enligt denna logik är revolutionen som helhet lika med anarki. I realiteten var Lenins sätt att ställa frågan vida mer djupsinnigt än vad hans kritiker föreställde sig. Den agrara revolutionens instrument, i första hand för att överta godsen, skulle vara de bondeputerades sovjet med jordkommittéerna som underordnade organ. I Lenins ögon var dessa sovjeter organ för den framtida statsmakten, och därtill också en ytterst koncentrerad makt – nämligen den revolutionära diktaturen. Detta är förvisso långt ifrån anarkism, från icke-regerandets teori och praktik. Lenin sade den 28 april: ”Vi förordar ett omedelbart överförande av jorden till bönderna, med högsta möjliga grad av organisering. Vi är absolut emot anarkistiska övertaganden.” Varför är vi då ovilliga att invänta den konstituerande församlingen? Av följande skäl: ”För oss är revolutionärt initiativ det viktigaste; lagarna bör vara ett resultat av detta. Om ni väntar tills lagen är skriven och inte själva utvecklar revolutionär energi, kommer ni att få varken lag eller jord.” Är inte dessa enkla ord alla revolutioners röst?

Efter en månads sittning valde bondekongressen som permanent institution en exekutivkommitté som bestod av tvåhundra handfasta småborgare från byarna och narodniker av professors- eller köpmannatyp. I toppen utsmyckades de med de dekorativa gestalterna Bresjkovskaja, Tjajkovskij, Vera Figner och Kerenskij. Till ordförande valde man socialistrevolutionären Avksentiev, en man avsedd för provinsbanketter men inte för ett bondekrig.

Hädanefter togs de viktigaste frågorna upp på gemensamma sammanträden mellan de två exekutivkommittéerna, den för arbetare och soldater och den för bönder. Denna kombination ledde till en betydande förstärkning av högerflygeln, vilken omedelbart sammanstrålade med kadeterna. I alla de fall där det blev nödvändigt att utöva tryck på arbetarna, slå bolsjevikerna i skallen eller hota den självständiga Kronstadtrepubliken med piskor och skorpioner, skulle bondeexekutivens tvåhundra händer eller snarare tvåhundra knytnävar räckas upp likt en vägg. Dessa människor var helt ense med Miljukov om att det var nödvändigt att ”sätta stopp” för bolsjevikerna. Men i fråga om godsen, hade de inte liberalernas åsikter, utan musjikernas, och detta ställde dem i motsättning till bourgeiosien och den provisoriska regeringen. Bondekongressen hade inte ens hunnit skingras förrän klagomål började anlända om att dess resolutioner togs på allvar på olika orter och att bönderna började tillskansa sig godsägarnas jord och utrustning. Det var helt enkelt omöjligt att banka in skillnaden mellan ord och gärning i dessa envisa bondskallar.

Socialistrevolutionärerna var uppskrämda och signalerade reträtt. I början av juni, på sin Moskvakongress, fördömde de högtidligt alla egenmäktiga jordövertaganden: Vi måste vänta på den konstituerande församlingen. Men deras resolution visade sig vara utan kraft, inte bara att stoppa utan till och med att försvaga den agrara rörelsen. Saken komplicerades ytterligare av det faktum att det i det socialistrevolutionära partiet självt inte fanns ett så ringa antal element som var beredda att tillsammans med musjikerna löpa linan ut mot godsägarna. Dessa vänstersocialistrevolutionärer, som ännu inte bestämt sig för att öppet bryta med sitt parti, hjälpte musjikerna att kringgå lagen, eller att åtminstone tolka den på sitt eget sätt.

I Kazanprovinsen, där bonderörelsen antagit särskilt stormiga proportioner, bestämde sig socialistrevolutionärernas vänsterflygel fortare än på andra platser. I ledningen för dem stod Kalegajev, senare jordbrukskommissarie i sovjetregeringen under blocket mellan bolsjevikerna och socialistrevolutionärerna. Från mitten av maj började en systematisk överföring av jord till distriktskommittéerna i Kazanprovinsen. Denna åtgärd vidtogs allra oförvägnast i grevskapet Spask, där en bolsjevik stod i ledningen för bondeorganisationerna. Provinsmyndigheterna klagade till centrum angående den jordagitation som bedrevs av bolsjevikerna från Kronstadt, och tillade att den gudfruktiga nunnan Tamara arresterats för att hon haft ”invändningar”.

Från Voronetsprovinsen rapporterade kommissarien den 2 juni: ”Lagstridiga handlingar och illegal aktivitet i provinsen blir vanligare för varje dag som går, speciellt i agrara angelägenheter.” Även i Pentsaprovinsen blev jordövertaganden allt ofrånkomligare. En av distriktsjordkommittéerna i Kalugaprovinsen berövade klostret halva dess ängsmarker och grevskapskommittén beslöt efter abbotens klagomål att ängsmarken skulle beslagtas i sin helhet. Det är inte ofta som högre institutioner visar sig vara mer radikala än lägre. I Pentsaprovinsen gråter en abbedissa, Maria, över beslagtagandet av nunnornas jord: ”De lokala myndigheterna står maktlösa.”

I Vjatkaprovinsen spärrade bönderna av egendomen för Skoropadkis, den blivande ukrainska hetmanens familj, och beslöt att ingen skulle få röra skogarna fram ”tills beslutet om frågan om godset hade fattats”, och att inkomsten från egendomen skulle gå till skattemyndigheterna. På en rad andra orter inte bara sänkte jordkommittéerna räntan fem eller sex gånger, utan gav också anvisning om att den inte skulle betalas till godsägarna, utan ställas till kommittéernas förfogande tills frågan kunde avgöras av den konstituerande församlingen. Detta var inte en advokats utan en musjiks sätt – dvs. ett seriöst sätt – att uppskjuta frågan om jordreformer till inkallandet av den konstituerande församlingen. Bönderna i Saratovprovinsen, vilka så sent som igår förbjöd jordägarna att hugga ned skogen, började idag själva fälla träden. Allt oftare sätter sig bönderna i besittning av kyrko- och klosterjord, speciellt där det bara finns ett fåtal godsägare. I Livland genomför de lettiska lantarbetarna, tillsammans med soldater från den lettiska bataljonen, ett organiserat övertagande av baronjorden.

Timmerkungarna från Vitebskprovinsen skriar högljutt om att jordkommittéernas åtgärder förstör timmerindustrin och hindrar dem från att fylla frontens behov. Godsägarna från Poltavaprovinsen, som inte var mindre likgiltiga patrioter, klagar över det faktum att oroligheter med anknytning till jordfrågan gör det omöjligt för dem att förse armén med förnödenheter. En hästuppfödarkongress i Moskva varnar slutligen för att bondeövertaganden med gigantiska olyckor som följd hotar fosterlandets stuterier. Prokuratören för Heliga synoden, densamme som kallade medlemmarna i denna heliga institution för ”idioter och skurkar”, klagar vid den här tiden hos regeringen att bönderna i Kazanprovinsen inte bara tar ifrån munkarna jord och boskap, utan också det siktmjöl som krävs för det heliga brödet. I Petrogradprovinsen, två steg från huvudstaden, driver bönderna bort arrendatorn från en egendom och börjar sköta den på egen hand. Den klarvakne prins Jurusov telegraferar åter den 2 juni i alla väderstreck: ”Trots en rad krav från mig... och så vidare... ber jag er åter att vidta de bestämdaste åtgärder.” Prinsen glömmer bara att tala om vilka åtgärder han avser.

Vid den här tiden, när man var i färd med att över hela landet slita upp medeltidsandans och livegenskapens allra djupaste rötter, samlade jordbruksministern Tjernov i sina kanslier ihop material inför den konstituerande församlingen. Han avsåg att införa reformen på grundval av de allra noggrannaste jordbruksdata och statistik av alla de slag, och bad därför enträget med den allra ljuvaste av röster bönderna att vänta tills hans övningar var slutförda. Detta hindrade emellertid inte godsägarna från att sparka ut ”landsbygdsministern” långt innan han färdigställt sina heliga tabeller.

*

På grundval av den provisoriska regeringens arkiv har unga forskare dragit slutsatsen att den agrara rörelsen i mars vuxit sig mer eller mindre stark i bara 34 grevskap. I april hade den gripit 174 grevskap, i maj 236, i juni 280 och i juli 325. Dessa siffror ger dock inte en fullständig bild av rörelsens faktiska tillväxt, eftersom kampen i varje grevskap från månad till månad fick en alltmer hårdnackad och bred masskaraktär.

Under denna första period från mars till juli avstår den överväldigande delen av bönderna från direkta våldshandlingar mot godsägarna, och från direkta övertaganden av jord. Jakovlev, ledaren för ovan nämnda undersökningar, nu folkkommissarie för jordbruket i Sovjetunionen, förklarar böndernas jämförelsevis fredliga taktik med deras förtroende för bourgeoisien. Denna förklaring måste anses vara utan värde. Bortsett från att musjiken ständigt varit misstänksam mot staden, myndigheterna och det bildade samhället, kunde en regering ledd av prins Lvov inte rimligen inge bönderna något förtroende. Om bönderna under denna första period knappast någonsin griper till öppet våld, och ännu försöker ge sina aktiviteter formen av legala eller halvlegala påtryckningar, beror det just på deras misstro mot regeringen, i kombination med en otillräcklig tilltro till sina egna krafter. Bönderna går bara av och an på startplatsen, känner sig för och prövar motståndet från fienden – sätter press på godsägarna från alla håll. ”Vi vill inte råna någon”, säger de, ”vi vill göra allt snyggt och prydligt.” De tillskansar sig inte ängsmarken, utan slår bara höet. De tvingar bara jordägarna att arrendera ut land åt dem, men fastställer själva priset, eller också ”köper” dem jorden under ett liknande tvång – men till ett pris de själva fastställt. Alla dessa legala täckmantlar, som varken övertygade godsägare eller liberala jurister, berodde i verkligheten på den dolda men djupa misstron mot regeringen. ”Man får den inte genom att vara snäll”, säger musjiken till sig själv, ”och tvång är farligt – låt oss försöka med lite rävaktighet.” Han skulle naturligtvis föredra att expropriera godsägaren med dennes eget medgivande.

”Under alla dessa månader”, betonar Jakovlev, ”är en helt unik metod av ‘fredlig’ kamp mot godsägaren förhärskande, något som man tidigare aldrig sett i historien, ett resultat av att bonden förlitar sig på bourgeoisien och bourgeoisiens regering.” De metoder som här påstås aldrig tidigare ha setts i historien är i verkligheten de typiska och ofrånkomliga metoder som historiskt sett för hela planetens del är ett obligatorium under ett bondekrigs första skeden. Försöket att skyla över sina första upprorssteg med legalitet, både andlig och världslig, har från urminnes tider präglat varje revolutionär klass kamp, innan den samlat tillräcklig styrka och självförtroende för att bryta den navelsträng som band den till det gamla samhället. Detta gäller bönderna i större utsträckning än någon annan klass, eftersom bönderna till och med i sina bästa stunder rycker fram i halvmörker och ser misstroget på sina stadsvänner. De har goda skäl. En agrar rörelses vänner utgörs till en början av agenter för den liberala och radikala bourgeoisien. Och medan man stöder en del av bondekraven är dessa vänner icke desto mindre oroliga för den borgerliga egendomsrättens öde, och försöker därför göra sitt bästa för att leda in bondeupproret på den borgerliga legalitetens spår.

Långt innan revolutionen verkar andra faktorer i samma riktning. Ur själva adelsmiljön uppstår försoningspredikanter. Leo Tolstoj skådade djupare i musjikens själ än någon annan. Hans filosofi om motstånd med icke-våld mot ondskan var en generalisering av de första stadierna i musjikrevolutionen. Tolstoj drömde om den dag då allt kunde försiggå ”utan plundring och genom samtycke”. Han byggde upp en religiös grund till denna taktik i form av en renad kristendom. Mahatma Gandhi fullföljer för närvarande samma mission i Indien, bara i en mer praktisk form. Om vi går bakåt i tiden från dags dato blir det inte svårt för oss att hitta liknande fenomen som ”aldrig tidigare skådats i historien” i alla slags religiösa, nationella, filosofiska och politiska förklädnader från biblisk tid och ännu tidigare.

Det särskilda i bondeupproret 1917 bestod bara av det faktum att agenterna för den borgerliga legaliteten var människor som kallade sig socialister och även revolutionärer. Men det var inte dem som bestämde karaktären av bonderörelsen och dess rytm. Bönderna följde socialistrevolutionärerna bara i den utsträckning de kunde försäkra sig om lämpliga former för en uppgörelse med godsägaren. På samma gång tjänstgjorde socialistrevolutionärerna som juridisk täckmantel: Detta var, när allt kommer omkring, justitieministern och senare krigsministern Kerenskij och jordbruksministern Tjernovs parti. Förseningen i utfärdandet av de nödvändiga dekreten förklarades av socialistrevolutionärerna i distrikten och grevskapen som ett resultat av godsägarnas och liberalernas motstånd. De försäkrade bönderna att "vårt folk" i regeringen gör sitt allra bästa. På detta hade musjiken naturligtvis inget svar. Men utan att lida det minsta av detta dyrbara "förtroende" fann han det nödvändigt att hjälpa "vårt folk" underifrån, och han gjorde det så grundligt att "vårt folk" däruppe snart började känna hur fogarna höll på att rämma.

Bolsjevikernas svaghet i förhållande till bönderna var tillfällig, och ett resultat av att bolsjevikerna inte delade böndernas illusioner. Byarna kunde komma till bolsjevismen bara genom erfarenhet och besvikelse. Bolsjevikernas styrka låg i det faktum att de i jordfrågan, liksom i andra frågor, befriat sig från skillnaden mellan ord och handling.

Allmänna sociologiska överväganden kunde inte *a priori* avgöra om bönderna som helhet var förmögna att resa sig mot godsägarna eller inte. Stärkandet av kapitalistiska tendenser inom jordbruket under perioden mellan de två revolutionerna, avspjälkningen av ett skikt välbärgade jordbrukare från det primitiva byalaget och den enastående tillväxten av landsbygdskooperativ administrerade av välbeställda och rika bönder – allt detta gjorde det omöjligt att med säkerhet säga vilken av de tendenserna som skulle väga tyngst i revolutionen: kastmotsättningen mellan bönderna och adeln, eller klassmotsättningarna bland bönderna själva.

Lenin intog en mycket försiktig hållning i den här frågan vid sin ankomst. "Den agrara rörelsen", sade han den 14 april, "är bara en profetia, inte ett faktum... Vi måste vara beredda på ett förbund mellan bönderna och bourgeoisien." Detta var inte en tanke framkastad i förbigående. Tvärtom upprepade Lenin den enträget i många sammanhang. På en partikonferens den 24 april, sade han, i en attack på de "gammelbolsjeviker" som anklagat honom för att undervärdera bönderna: "Det är inte tillåtet för ett proletärt parti att vid den här tidpunkten sätta sitt hopp till en intressegemenskap med bönderna. Vi kämpar för att få över bönderna på vår sida, men de står nu – i viss utsträckning medvetet – på kapitalisternas sida." Detta påvisar bland annat hur långt Lenin befann sig från den teori om evig intresseharmonier mellan proletariatet och bönderna som epigonerna senare tillskrev honom. Samtidigt som Lenin medgav möjligheten av att bönderna, som kast betraktad, kunde agera som en revolutionär faktor, gjorde han sig i april icke desto mindre beredd på en mindre fördelaktig variant; nämligen ett fast block mellan godsägarna, bourgeoisien och breda skikt bland bönderna. "Att nu försöka dra till sig bönderna", sade han, "innebär att utlämna sig på nåd och onåd åt Miljukov". Härur kom slutsatsen: "Flytta tyngdpunkten till de lantarbetardeputerades sovjet."

Men den mer fördelaktiga varianten förverkligades. Den agrara rörelsen övergick från förutsägelse till faktum och blottade för ett kort ögonblick, men med enastående kraft, det överlägsna i böndernas kastband i förhållande till de kapitalistiska motsättningarna. Lantarbetarsovjeterna fick bara betydelse på ett fåtal orter och huvudsakligen i de baltiska provinserna. Jordkommittéerna blev tvärtom instrument för alla bönder, som med sitt handfasta tryck omvandlade dem från försoningsgemak till vapen för agrarrevolutionen.

Detta faktum att bönderna som helhet än en gång fann det möjligt – för sista gången i sin historia – att agera som revolutionär faktor, vittnar på en och samma gång om svagheten i de

kapitalistiska förhållandena i landet och om deras styrka. Den borgerliga ekonomin hade ännu på inget vis sugit upp de medeltida livegenskapens jordförhållanden. På samma gång hade den kapitalistiska utvecklingen gått så långt att den gjort de gamla jordegendomsformerna lika outhärdliga för alla skikt i bysamhället. Sammanflätningen av godsägarnas och böndernas egendom – ofta medvetet arrangerat på så sätt att godsägarens rättigheter omvandlades till en fälla för hela byalaget – det fruktansvärt splittrade ägandet av byjorden och slutligen den alldeles färska motsättningen mellan byalaget och de enskilda ägarna – allt detta sammantaget medförde en outhärdlig härva av jordförhållanden som det var omöjligt att undkomma genom halvhjärtade lagstiftningsåtgärder. Dessutom kände bönderna av detta djupare än någon jordbruksteoretiker gjorde. Den livserfarenhet som lämnats i arv av en serie generationer ledde dem alla till samma slutsats: Vi måste avskaffa både nedärvda och förvärvade rättigheter till jorden, utplåna alla gränsmarkeringar och överlämna jorden, renad från alla historiska avlagringar, till dem som brukar den. Detta var innebörden i musjikens aforism: ingens är jorden, Guds är jorden. Och i just den andan tolkade bönderna det socialist-revolutionära programmet som: *socialisering av jorden*. Trots alla narodnikteorier om motsatsen, fanns häri inte en gnutta socialism. De mest oförvägna agrarrevolutioner har aldrig av sig själva överskridit den borgerliga regimens skrankor. Denna socialisering, som skulle garantera varje arbetsträl hans ”rätt till jorden” var med bevarandet av oinskränkta marknadsförhållanden en ren utopi. Mensjevismen kritiserade denna utopi utifrån den liberalt-borgerliga utgångspunkten. Bolsjevismen visade å andra sidan på de progressivt demokratiska tendenser som fann ett utopiskt uttryck i dessa socialistrevolutionära teorier. Detta påvisande av den ryska agrarrörelsens verkligt historiska betydelse var ett av Lenins största bidrag.

Miljukov skrev att för honom, ”som sociolog och utforskare av den ryska historiska utvecklingen” – dvs. som en man som skådade ned på händelsernas gång från ovan – ”leder Lenin och Trotskij en rörelse långt mer besläktad med Pugatjov och Razin, Bolotnikov – vår historias 1700- och 1600-tal – än med den europeiska anarkosyndikalismens senaste ord.” Den gnutta sanning som ryms i detta yttrande från en liberal sociolog – bortsett från hans hänvisning till ”anarkosyndikalism” som av någon outgrundlig anledning tagits med här – talar inte mot bolsjevikerna, utan snarare mot den ryska bourgeoisien, dess försening och politiska obetydlighet. Bolsjevikerna kan inte klandras för att dessa kolossala bonderörelser i gångna tider inte ledde till en demokratisering av samhällsförhållandena i Ryssland – utan städer som kunde leda dem var det ogenomförbart! – inte heller kan bolsjevikerna klandras för att den så kallade befrielsen av bönderna 1861 genomfördes på så sätt att den ledde till stöld av byalagens jord, förslavande av bönderna under staten och ett fullständigt bevarande av kastsystemet. En sak är säker: Bolsjevikerna tvingades att under den första fjärdedelen av 1900-talet genomföra vad som inte blev genomfört – eller ens togs itu med – under 1600-, 1700- och 1800-talet. Innan de tog itu med sin egen stora uppgift, måste de rensa marken från det historiska skräpet efter de gamla härskande klasserna och de gamla tiderna. Vi kan tillfoga att bolsjevikerna fullföljde denna preliminära uppgift mycket samvetsgrant. Detta vågar Miljukov knappast förneka idag.

Kapitel XXI: Förändringar bland massorna

I den fjärde månaden av sin existens kvävdes redan februari-regimen av sina egna motsättningar. Juni hade inletts med den allryska sovjetkongressen, vars uppgift var att skapa en politisk täckmantel för framryckningen vid fronten. Inledningen av offensiven sammanföll i Petrograd med en jättelik demonstration av arbetare och soldater som organiserats av kompromissmakarna mot bolsjevikerna, men vilken visade sig bli en bolsjevikdemonstration mot kompromissmakarna. Den växande indignationen bland massorna ledde efter två veckor till ytterligare en demonstration, vilken utbröt utan några uppmaningar uppifrån, som ledde

till blodiga sammanstötningar och som har gått till historien under namnet ”julidagarna”. Denna halvresning äger rum exakt mitt emellan februari- och oktoberrevolutionerna, avslutar den förra och utgör en slags generalrepetition för den senare. Vi skall avsluta denna del på tröskeln till julidagarna, men innan vi övergår till de händelser som utspelades i Petrograd i juni, är det nödvändigt att kasta ett öga på de processer som ägde rum bland massorna.

En viss liberal, som i början av maj hävdade att ju mer regeringen rör sig åt vänster, desto mer rör sig landet åt höger – med ”landet” åsyftades givetvis ”de besuttna klasserna” – fick svar på tal av Lenin: ”’landet’ av arbetare och fattiga och än fattigare bönder, försäkrar jag er, medborgare, står tusen gånger längre till vänster än alla Tjernovs och Tseretelis, och hundra gånger längre än vi. Lev och ni får se.” Lenin uppskattade att arbetarna och bönderna stod ”hundra gånger” längre till vänster än bolsjevikerna. Detta kan synas lite ogrundat: Arbetarna och soldaterna stödde fortfarande kompromissmakarna och majoriteten av dem var på sin vakt mot bolsjevikerna. Men Lenin såg djupare. Massornas samhällsliga intressen, deras hat och deras förhoppningar, sökte fortfarande sätt att komma till uttryck. Kompromissmakarnas politik hade för dem varit ett första stadium. Massorna stod oändligt mycket mer till vänster än alla Tjernovs och Tseretelis, men var själva ännu omedvetna om sin radikalism. Lenin gjorde rätt i att hävda att massorna stod till vänster om bolsjevikerna, eftersom den överväldigande majoriteten i partiet ännu inte hade insett kraften i de revolutionära lidelser som sjöd i det uppvaknande folkets djup. Massornas upprördhet närdes av det utdragna kriget, den ekonomiska ruinen och regeringens medvetna inaktivitet.

Den ändlösa euroasiatiska slätten hade blivit ett land enbart tack vare järnvägarna. Kriget drabbade dem hårdast av alla. Transportväsendet bröt allt mer samman; på vissa järnvägar nådde andelen obrukbara lok 50 procent. Vid högkvarteret läste kunniga ingenjörer rapporter som hävdade att järnvägstransporterna skulle vara fullständigt lamstagna inom högst sex månader. I dessa beräkningar fanns det en viss mängd medveten panikspridning. Men transportväsendets sammanbrott hade verkligen antagit hotande dimensioner. Det hade förorsakat trafikstockningar, intensifierat störningarna av varuutbytet och ökat de höga levnadsomkostnaderna.

Livsmedelssituationen i städerna blev värre och värre. Den agrara rörelsen hade upprättat sitt centrum i 43 provinser. Flödet av spannmål till armén och städerna minskade betänkligt. I de mer bördiga regionerna var spannmålsöverskottet fortfarande tio- och hundratals miljoner pud, men uppköpen till fasta priser gav ytterst otillfredsställande resultat, och dessutom var det på grund av transportväsendets sammanbrott svårt att leverera det färdiga spannmålet till alla centra. Från hösten 1916 och framöver kom i genomsnitt omkring hälften av de väntade provianttågen fram till fronten. Petrograd, Moskva och andra industricentra mottog inte mer än tio procent av vad de behövde. De hade nästan inga reserver. Levnadsstandarden för stadens massor pendlade mellan undernäring och hunger. Koalitionsregeringens bildande signalerades med ett demokratiskt dekret som förbjöd bakandet av vitt bröd. Det skulle dröja åtskilliga år innan ”franskbrödet” åter kommer att vara tillgängligt i huvudstaden. Det fanns inte tillräckligt med smör. I juni skars sockerkonsumtionen ned genom en definitiv ransonering över hela landet.

Marknadens mekanismer, som brutits sönder av kriget, hade inte ersatts med de statliga regleringar som de avancerade kapitalistregeringarna hade tvingats ta sin tillflykt till, och vilka ensamma tillät Tyskland att hålla ut under fyra års krig.

Hotande symptom på ekonomisk kollaps började uppträda. Produktivitetens fall i fabrikerna orsakades, förutom av transportväsendets sammanbrott, av maskinparkens förslitning, bristen på råvaror och förnödenheter, den ständiga omsättningen av personal, dålig finansiering och slutligen den allmänna ovissheten. De viktigaste fabrikerna arbetade ännu för kriget. Order

hade fördelats för två eller tre år framåt. Under tiden ville inte arbetarna tro att kriget skulle kunna fortsätta. Tidningarna publicerade skrämmande siffror om krigsprofiterna. Levnadsomkostnaderna steg. Arbetarna väntade på en förändring. Den tekniska och administrativa personalen på fabrikena enade sig i fackföreningar och förde fram sina krav. På det här området dominerade mensjevikerna och socialistrevolutionärerna. Ledningen på fabrikena höll på att falla samman. Alla fogar försvagades. Utsikterna för kriget och för landets ekonomi blev allt oklarare och egendomsrätten otillförlitlig. Profiterna krympte, farorna växte och företagen förlorade lusten att producera under de förhållanden revolutionen skapat. Bourgeoisien slog som helhet in på en politik av ekonomisk defaitism. Temporära förluster och brister på grund av ekonomisk lamslagning var i deras ögon utgifter för kampen mot den revolution som hotade kulturens grundvalar. På samma gång anklagade den ärbara pressen arbetarna dag ut och dag in för att uppsåtligt sabotera industrin, stjäla råvaror och i onödan elda upp bränsle för att skapa produktionsavbrott. Falskheten i dessa anklagelser överskred alla gränser, och eftersom detta rörde sig om pressen för det parti som i verkligheten stod i ledningen för koalitionsmakten riktades arbetarnas förtrytelse på ett naturligt sätt mot den provisoriska regeringen.

Industriägarna hade inte glömt erfarenheterna från 1905 när en välorganiserad lockout med aktivt stöd från regeringen inte bara brutit ned arbetarnas kamp för åttatimmarsdagen, utan också gjort monarkin en ovärderlig tjänst när det gällde att sopa undan revolutionen. Frågan om lockout togs nu åter upp till diskussion i ett råd för industri- och handelskongresserna – så oskyldigt benämnde man trust- och syndikatkapitalets kamporgan. En av industrins ledare, ingenjören Auerbach, förklarade senare i sina memoarer varför tanken på en lockout förkastades: ”Det skulle ha sett ut som ett slag mot de bakre leden i armén... Konsekvenserna av en sådan åtgärd, *i frånvaron av regeringsstöd*, såg mycket dystra ut för majoriteten.” Hela olyckan bestod i frånvaron av en ”verklig” regering. Den provisoriska regeringen var paralyserad av sovjeten, de förnuftiga ledarna i sovjeten var paralyserade av massorna, arbetarna i fabrikena var beväpnade och dessutom hade varje fabrik i sitt grannskap ett vänligt inställt regemente eller bataljon. Under dessa omständigheter ansåg dessa industrier att en lockout skulle vara ”motbjudande ur nationell synvinkel”. Men de gav på inget vis upp tanken på en offensiv, utan anpassade den bara till rådande omständigheter och gav den inte en samtidig utan en smygande karaktär. Med Auerbachs diplomatiska uttryck kom företagen ”slutligen till slutsatsen, att livet självt skulle ge en läxa i form av en ofrånkomlig, gradvis stängning av fabrikena, en i taget så att säga – något som faktiskt också snart inträffade.” Medan man, med andra ord, gav upp tanken på en demonstrativ lockout som skulle innebära ”ett enormt ansvar”, rekommenderade detta råd för de förenade industrierna sina medlemmar att stänga företagen ett efter ett och hitta på en respektabel förevändning.

Denna plan på en smygande lockout genomfördes anmärkningsvärt systematiskt. Ledande företrädare för kapitalet, som kadeten Kutler, en före detta minister i Wittes kabinett, läste betydelsefulla rapporter om industrins sammanbrott och lade skulden, inte på tre år av krig, utan på tre månader av revolution. ”Inom loppet av två eller tre veckor”, förutspådde den otåliga tidningen *Retj*, ”kommer verkstäderna och fabrikena att börja slå igen en efter en.” Ett hot kläddes i en spådoms dräkt. Ingenjörer, professorer, journalister, startade en kampanj i både allmän- och fackpress, där grundvillkoret för räddning sades vara att arbetarna tyglades. Ministern och företagen Konovalov hade den 17 maj, strax innan sitt demonstrativa utträde ur regeringen, deklarerat: ”Om inte dessa omtöcknade skallar snart börjar nyktra till kommer vi att få bevittna en stängning av tio- eller hundratals fabriksanläggningar”.

I mitten av juni avkräver en handels- och industrikongress den provisoriska regeringen ”ett radikalt brott med revolutionens utvecklingsväg”. Vi har redan hört generalerna ställa detta krav: ”Stoppa revolutionen”. Men företagen gör det mer koncist: ”Källan till det onda ligger

inte bara hos bolsjevikerna, utan också hos de socialistiska partierna. Endast en fast järnhand kan rädda Ryssland.”

Efter att ha förberett den politiska ramen övergick företagen från ord till handling. Under mars och april stängdes 129 mindre fabriksanläggningar som omfattade 9 000 arbetare, i maj 108 med samma antal arbetare, i juni stängdes 125 anläggningar med 38 000 arbetare och i juli slängde 206 anläggningar ut 48 000 arbetare på gatan. Lockouten spred sig allt vidare. Men detta var bara början. Textilindustrins Moskva kom igång efter Petrograd och provinserna efter Moskva. Företagen hänvisade till brist på bränsle, råvaror, tillbehör och krediter. Fabrikskommittéerna blandade sig i saken och kunde i många fall tveklöst fastslå en medvetet skapad oreda inom industrin med syftet att sätta press på arbetarna eller plundra regeringen på understöd. Särskilt oförsänkta var de utländska kapitalisterna som agerade genom sina ambassaders förmedling. I åtskilliga fall var sabotaget så uppenbart att industriidkarna, efter verkstadskommittéernas avslöjanden, fann sig tvungna att åter öppna fabriken, och avslöjade på så sätt den ena motsättningen efter den andra. Revolutionen nådde snart fram till den viktigaste av dem alla: den mellan industrins samhälleliga karaktär och det privata ägandet av dess verktyg och maskinutrustning. Utifrån sitt intresse av att besegra arbetarna stänger företagen fabriken som vore det bara fråga om en snusdosa och inte ett företag nödvändigt för hela nationens liv.

Efter att på ett framgångsrikt sätt ha bojkottat Frihetslånet intog bankerna en militant inställning till beskattning av storkapitalet. I ett brev adresserat till finansministeriet ”förutspådde” bankirerna ett kapitalflöde till utlandet och en överföring av värdepapper till kassaskåp i händelse av radikala finansreformer. Med andra ord hotade bankirpatrioterna med en finansiell bojkott för att komplettera den industriella. Regeringen skyndade sig att instämma: Organisatorerna av detta sabotage var när allt kommer omkring respektabelt folk som genom kriget och revolutionen tvingats riskera sitt kapital och inte några gamla Kronstadtmatroser som bara riskerade sina huvuden.

Exekutivkommittén kunde inte undgå att begripa att ansvaret för landets ekonomiska framtid, speciellt efter socialisternas öppna uppknytning till regeringen, i massornas ögon skulle vila på den regerande sovjetmajoriteten. Exekutivkommitténs ekonomiska utskott hade arbetat fram ett omfattande program för statlig reglering av det ekonomiska livet. Under trycket från den hotfulla situationen hade förslagen från mycket försiktiga ekonomer visat sig vara mycket radikalare än deras författare. ”För många industribranscher”, lød detta program, ”är tiden mogen för ett statligt handelsmonopol (bröd, kött, salt, läder), för andra är förhållandena mogna för bildandet av reglerande statstruster (kol, olja, metaller, socker, papper) och för nästan alla industribranscher kräver slutligen de nuvarande förhållandena ett reglerande deltagande från statens sida i distributionen av råvaror och färdigprodukter, och även vid fastställandet av priser... Samtidigt med detta är det nödvändigt att ställa... alla kreditinrättningar under kontroll.”

Den 16 maj antog exekutivkommittén med dess förvirrade politiska ledarskap ekonomernas förslag nästan utan debatt, och underbyggde dem med en unik varning adresserad till regeringen: Den borde påta sig ”uppgiften att på ett planerat sätt organisera den nationella industrin och arbetskraften”, och påminde om att det var på grund av att denna uppgift inte genomfördes ”som den gamla regimen föll och det blev nödvändigt att reorganisera den provisoriska regeringen”. För att blåsa upp sitt mod skrämde kompromissmakarna upp varandra.

”Programmet är utmärkt”, skrev Lenin, ”både kontrollen och regeringsstyrningen av trusterna, liksom kampen mot spekulation och ansvarsskyldighet för arbetskraften... Det är nödvändigt att erkänna detta ’fruktansvärda’ bolsjevikprogram, ty det finns inget annat program eller

någon annan utväg ur det verkligt hotande och skrämmande sammanbrottet...”. Men hela frågan var: Vem skulle genomföra detta ypperliga program? Skulle det bli koalitionen? Svaret gavs omedelbart. Dagen efter det att exekutivkommittén antagit det ekonomiska programmet avgick handels- och industriministern Konovalov och slog igen dörren efter sig med en skräll. Han ersattes temporärt av ingenjören Paltjinskij, en inte mindre lojal men desto mer energisk representant för storkapitalet. Ministersocialisterna vågade inte ens på allvar föreslå sina liberala kolleger exekutivkommitténs program. Tjernov försökte, som ni minns, förgäves att få regeringen att lägga in veto mot jordförsäljning. Regeringen å sin sida förde som svar på svårigheterna fram ett program för att tömma Petrograd, dvs. föra ut verkstäder och fabriker på landsbygden. Detta program motiverades både av militära – faran för att tyskarna kunde inta huvudstaden – och ekonomiska hänsyn: Petrograd befann sig alldeles för långt ifrån bränsle- och råvarukällorna. Denna utflyttning skulle ha inneburit att Petrograds industrier likviderats i månader och år. Det politiska syftet var att sprida arbetarklassens förtrupp över hela landet. Parallellt med detta förde militärmakten fram den ena förevändningen efter den andra för att deportera de revolutionära militärenheterna från Petrograd.

Paltjinskij försökte av all sin kraft att övertyga sovjetens arbetarsektion om fördelarna med en utflyttning. Att genomföra en sådan uppgift mot arbetarnas vilja var otänkbart. Men arbetarna skulle inte gå med på det. Utflyttningsschemat framskred lika dåligt som regleringen av industrin. Sammanbrottet fördjupades. Priserna steg. Den tysta lockouten breddades, och därmed arbetslösheten. Regeringen stod och stampade på samma fläck. Miljukov skrev senare: ”Ministären flöt helt enkelt med strömmen, och strömmen rann in i bolsjevikkanalen.” Ja, strömmen rann in i bolsjevikkanalen.

*

Proletariatet var revolutionens huvudsakliga drivkraft. På samma gång formade revolutionen proletariatet. Och proletariatet var i stort behov av detta.

Vi har observerat Petrogradarbetarnas avgörande roll under februaridagarna. De mest militanta ståndpunkterna intogs av bolsjevikerna. Men omedelbart efter omvälvningen drog sig bolsjevikerna i bakgrunden. Kompromisspartierna ryckte fram på den politiska arenan. De överlämnade makten till den liberala bourgeoisien. Patriotismen var detta blocks lösenord. Dess kampanj var så kraftig att åtminstone hälften av ledarna för bolsjevikpartiet kapitulerade inför den. Med Lenins ankomst förändrades partiets kurs tvärt och därefter växte dess inflytande snabbt. Under den väpnade april demonstrationen försökte redan arbetarnas och soldaternas främre led att bryta kompromissmakarnas fjättrar. Men efter ett första försök föll de tillbaka. Kompromissmakarna satt kvar vid rodet.

Efter oktoberrevolutionen skrevs senare en hel del om att bolsjevikerna hade den krigströtta bondearmén att tacka för sin seger. Det är en mycket ytlig förklaring. Det motsatta påståendet vore närmare sanningen: Om kompromissmakarna fick en dominerande roll i februarirevolutionen, är det mest av allt tack vare den ovanliga plats som en bondearmé intog i landets liv. Om revolutionen hade utvecklats i fredstid skulle proletariatets ledande roll från början ha kommit till betydligt klarare uttryck. Utan kriget skulle den revolutionära segern ha kommit senare, och om man inte räknar krigsoffren, skulle den ha betalats till ett högre pris. Men den skulle inte ha lämnat något utrymme åt en flodvåg av kompromissande och patriotiska stämningar. De ryska marxisterna, som långt dessförinnan förutspått att proletariatet skulle erövra makten under den borgerliga revolutionens förlopp, tog åtminstone sin utgångspunkt, inte i tillfälliga stämningar inom bondearmén, utan i det ryska samhällets klasstruktur. Förutsägelsen bekräftades till fullo. Men de grundläggande styrkeförhållandena mellan klasserna återspeglades i kriget och skiftade tillfälligt genom trycket från armén – dvs. genom en organisation av deklasserade och beväpnade bönder. Det var just denna artificiella

samhällsformation som så kraftigt stärkte den småborgerliga kompromisspolitikens grepp, och möjliggjorde en åtta månaders period av experiment, som försvagade landet och revolutionen.

Frågan om kompromisspolitikens rötter är dock inte uttömd genom hänvisningen till bondearmén. Inom själva proletariet, i dess sammansättning och dess politiska nivå, måste vi söka kompletterande orsaker till mensjevikernas och socialistrevolutionärernas tillfälliga förskansning. Kriget orsakade omfattande förändringar i arbetarklassens sammansättning och stämningar. Om de föregående åren hade varit en tid av revolutionärt tillflöde, bröts den processen tvärt av kriget. Mobiliseringen planerades och genomfördes inte bara ur militär, utan än mer ur polisiär synvinkel. Regeringen skyndade sig att rensa ut de mer aktiva och otåliga arbetargrupperna från industridistriktet. Vi kan anse det fastställt att mobiliseringen under de första krigsmånaderna drog bort så mycket som 40 procent av arbetarna från industrierna, huvudsakligen yrkesarbetare. Deras frånvaro, som fick en mycket skadlig effekt på produktionen, framkallade högljudda protester från företagen i proportion till deras höga profiter från krigsindustrierna. På så sätt stoppades ytterligare utarmning av arbetarkadern. De arbetare som var outhärliga för industrin fick förbli värnpliktiga. De inbrytningar som blev resultatet av mobiliseringen utgjordes av invandrare från byarna, småstadsfolk, utbildade arbetare, kvinnor och pojkar. Andelen kvinnor i industrin steg från 32 till 40 procent.

Processen av förnyelse och utspädning av proletariet nådde sin största omfattning i huvudstaden. Under krigsåren 1914–17 fördubblades nästan antalet arbetare i stora företag, de som hade mer än 500 anställda, i Petrogradprovinsen. Frammot 1917, som ett resultat av avvecklingen av anläggningar och fabriker i Polen, och speciellt i de baltiska staterna, och ännu mer som ett resultat av den allmänna tillväxten av krigsindustrin, koncentrerades omkring 400 000 arbetare i anläggningar och fabriker i Petrograd. Av dessa fanns 355 000 i 140 jätteföretag. De mer kampvilliga delarna av Petrogradproletariatet spelade en viktig roll vid fronten för att ge uttryck åt de revolutionära stämningarna inom armén. Men gårdagens invandrare från byarna som ersatte dem, ofta välbeställda bönder och köpmän som gömde sig undan fronten, kvinnor och pojkar, var mycket mer undergivna än arbetarna i soldatleden. Till detta måste vi tillfoga att de kvalificerade arbetare som fann sig själva i positionen som värnpliktiga – och av dessa fanns det hundratusentals – iakttog utomordentlig försiktighet av rädsla för att förpassas till fronten. Sådan var den samhälleliga grunden till den patriotiska stämning som funnits bland en del arbetare till och med under tsarens tid.

Men det fanns ingen stabilitet i denna patriotism. Det skoningslösa militär- och polisförtrycket, den fördubblade utsugningen, nederlagen vid fronten och industrins sammanbrott, tvingade in arbetarna i kampen. Strejkerna under kriget hade dock företrädesvis ekonomisk karaktär och utmärktes av betydligt större återhållsamhet än före kriget. Försvagningen av klassen förvärrades genom försvagningen av dess parti. Efter de bolsjevikiska duma-deputerades arrestering och landsförvisning, med hjälp av en sedan tidigare förberedd hierarki av provokatörer, genomfördes en allmän uppbrytning av bolsjevikorganisationerna, från vilket partiet inte återhämtade sig förrän vid februarirevolutionen. Under 1915 och 1916 måste den försvagade arbetarklassen genomgå en grundläggande kampskola innan de partiella ekonomiska strejkerna och demonstrationerna av hungrande kvinnor i februari 1917 kunde smälta samman i en generalstrejk och dra in armén i ett uppror.

När Petrogradproletariatet gick in i februarirevolutionen var det alltså inte bara i ett heterogent tillstånd. Det hade ännu inte sammanfogat sina beståndsdelar och hade en sänkt politisk nivå till och med inom dess avancerade skikt. I provinserna var det ännu värre. Det var denna pånyttfödelse av politisk analfabetism och halvanalfabetism inom proletariet, orsakad av kriget, som skapade den andra nödvändiga förutsättningen för kompromisspartiernas tillfälliga dominans.

En revolution lär och den lär snabbt. Däri ligger dess styrka. Varje vecka medför någonting nytt för massorna. Ett par månader skapar en epok. Mot slutet av februari upproret. Mot slutet av april en demonstration av väpnade arbetare och soldater i Petrograd. I början av juli en ny attack som är vida mer omfattande och under mer beslutsamma paroller. Mot slutet av augusti Kornilovs försök till omvälvning slås tillbaka av massorna. Mot slutet av oktober bolsjevikernas maktövertagande. Under dessa händelser, så slående i sin rytm, ägde molekylära processer rum, som svetsade samman arbetarklassens heterogena delar till en politisk helhet. Här spelade strejken åter huvudrollen.

Industriidkarna skrämdes av den revolutionsblixt som slog ned mitt i deras backanal på krigsprofiter, och gjorde under de första veckorna eftergifter till arbetarna. Petrograds fabriksägare gick även med på åttatimmarsdagen, om än med inskränkningar och undantag. Men detta lugnade inte ned det hela, eftersom levnadsstandarden kontinuerligt sjönk. I maj blev exekutivkommittén tvingad att medge att de stigande levnadsomkostnaderna ”för många kategorier arbetare leder till en situation som gränsar till kronisk svält”. Stämningen i arbetardistriktet blev mer och mer nervös och spänd. Vad som mest av allt gjorde dem betryckta var frånvaron av utsikter. Massorna förmår uthärda de svåraste försakelser när de vet varför, men den nya regimen visade sig mer och mer vara bara ett kamouflage för de gamla förhållanden som de revolterat mot i februari. De tänkte inte stå ut med detta.

Strejkerna var speciellt våldsamma bland de mer outvecklade och exploaterade grupperna av arbetare. Tvätteriarbetare, färgare, tunnbindare, handels- och industrijänstemän, byggnadsarbetare, bronsarbetare, utbildade arbetare, skomakare, kartongtillverkare, korbiltillverkare och möbelsnickare strejkade, grupp efter grupp, under hela juni månad. Metallarbetarna började däremot spela en tillbakahållande roll. För de avancerade arbetarna stod det allt klarare att enskilda ekonomiska strejker under förhållanden av krig, sammanbrott och inflation inte kunde åstadkomma en verklig förbättring, utan att det måste till någon slags förändring i själva grundvalarna. Lockouten gjorde inte bara arbetarna vänligt inställda till kravet på kontroll över industrin, utan gav dem även en knuff närmare tanken på behovet av att lägga fabriker i statens händer. Ett sådant ingrepp verkade så mycket naturligare som flertalet privata fabriker arbetade för krigets räkning, och vid sidan av dem fanns statliga företag av samma slag. Redan sommaren 1917 började delegationer anlända till huvudstaden från Rysslands avkrokar, delegationer av arbetare och kontorsfolk, som krävde att fabriker skulle övertas av skatteverket, eftersom aktieägarna hade slutat finansiera dem. Men regeringen ville inte lyssna på dem; följaktligen måste man byta ut regeringen. Kompromissmakarna motsatte sig detta. Arbetarna började vända sig mot kompromissmakarna. Putilovverken med sina 40 000 arbetare var under revolutionens första månader ett fäste för socialistrevolutionärerna. Men dess garnison försvarade den inte länge mot bolsjevikerna. I ledningen för bolsjevikattacken kunde man allt som oftast se den före detta skraddaren Volodarskij. Volodarskij var jude som tillbringat några år i Amerika och talade bra engelska. Han var en storartad talare på massmöten, logisk, påhittig och djärv. Hans amerikanska tonfall gav hans ljudliga stämma en sällsam uttrycksfullhet och den kunde höras tydligt på mångtusenhövdade möten. ”Från den stund han anlände till Narvadistriktet”, säger arbetaren Minitjev, ”började marken i Putilovverken rämna under fötterna på de socialistrevolutionära herrarna, och under loppet av två månader hade Putilovarbetarna gått över till bolsjevikerna.”

Strejkernas, och överhuvudtaget klasskampens, utbredning ökade nästan automatiskt bolsjevikernas inflytande. Närhelst det blev fråga om avgörande frågor blev arbetarna övertygade om att bolsjevikerna inte hade några bakomliggande motiv, att de inte hade någonting att dölja och att man kunde lita på dem. I konfliktens stund drog sig alla arbetare till bolsjevikerna: de partilösa arbetarna, socialistrevolutionärerna, mensjevikerna. Det beror på att fabriks- och verkstadskommittéerna, som stred för sina fabrikers liv mot

administrationens och ägarnas sabotage, gick över till bolsjevikerna mycket tidigare än sovjeten. På en konferens av Petrograds fabriks- och verkstadskommittéer i början av juni, vann bolsjevikresolutionen 335 röster av 421. Detta faktum gick de stora tidningarna ytterst spårlöst förbi. Icke desto mindre innebar det att Petrogradproletariatet i de grundläggande frågorna om ekonomin faktiskt gått över till bolsjevikerna, innan man ännu brutit med kompromissmakarna.

På fackföreningarnas junikonferens blev det känt att det fanns över 50 föreningar med inte mindre än 250 000 medlemmar i Petrograd. Metallarbetarnas fackförening omfattade ungefär 100 000 arbetare; dess medlemskår hade fördubblats under maj månad. Bolsjevikernas inflytande i föreningen hade vuxit ännu hastigare.

Bolsjevikerna segrade i alla fyllnadsval till sovjeterna. Den 1 juni fanns i Moskvasovjeten redan 206 bolsjeviker mot 176 mensjeviker och 110 socialistrevolutionärer. Samma förändringar ägde rum på landsbygden, bara långsammare. Partiets medlemsantal växte stadigt. I slutet av april hade Petrogradorganisationen 15 000 medlemmar. I slutet av juni över 32 000.

Bolsjevikerna hade vid den tiden redan majoritet i Petrogradsovjetens arbetarsektion. Men på ett gemensamt sammanträde för båda sektionerna hade soldatdelegaterna övervikt över bolsjevikerna. *Pravda* krävde mer och mer enträget allmänna val: ”De 500 000 Petrogradarbetarna har fyra gånger färre delegater än 150 000 soldater i Petrogradgarnisonen.

På sovjeternas junikongress krävde Lenin verkliga kampåtgärder mot lockouter, plundringar och organiserade störningar av det ekonomiska livet från industriidkare och bankirers sida. ”Avslöja dessa kapitalistiska herrars profiter, arrester femtio eller hundra av de största miljonärerna. Det räcker att spärra in dem på några veckor, även med samma privilegierade villkor som Nikolaus Romanov har, i det enkla syftet att nysta upp trådarna, de bedrägliga manipulationerna, smutsen och självisheten, som även under den nya regeringen kostar vårt land miljoner.” I sovjetledarnas ögon var Lenins förslag ohyggligt. ”Inbillar ni er att ni kan ändra på det ekonomiska livets lagar genom våldshandlingar mot enskilda kapitalister?” Den omständigheten att dessa industriidkare dikterade lagarna med hjälp av en konspiration mot nationen betraktades som en del av tingens sanna ordning. Kerenskij, som angrep Lenin med åsklik förtrytelse, tvekade en månad senare inte att arrester tusentals arbetare som bröt mot industriidkarnas uppfattning om ”det ekonomiska livets lagar”.

Sambandet mellan ekonomi och politik höll på att avslöjas. Staten, som var van att uppträda i egenskap av mystisk princip, agerade nu allt oftare i sin mest primitiva form, dvs. i form av förband av beväpnade män. Runt om i landet tvingade arbetarna de arbetsköpare som vägrade att göra eftergifter eller ens förhandla att framträda inför sovjeten eller stanna i husarrest. Det var inte underligt att arbetarmilisen blev föremål för ett speciellt hat från de besuttna klassernas sida.

Exekutivkommitténs beslut att beväpna tio procent av arbetarna hade inte genomförts. Men arbetarna lyckades likafullt beväpna sig till en del och dessutom gick de mest aktiva in i milisen. Ledningen för arbetarmilisen låg i fabrikskommittéernas händer, och ledarskapet över fabrikskommittéerna övergick mer och mer i bolsjevikernas händer. En arbetare från Moskvafabriken, Postavsjtjik, berättar: ”Så fort man den 1 juni valt en ny fabrikskommitté med bolsjevikmajoritet... bildades en trupp på åttio man, vilka i avsaknad av vapen exercerade med pinnar under ledning av en gammal soldat, kamrat Levakov.”

Pressen anklagade milisen för våldsdåd, beslagtagnaden och illegala arresteringar. Det råder inget tvivel om att milisen begagnade sig av våld: den skapades just därför. Dess brott bestod emellertid i att den tillgrip våld mot representanter för den klass som inte var van att vara föremål för våld och inte ville vänja sig vid det.

I Putilovfabriken som spelade den ledande rollen i kampen för högre löner, samlades en konferens den 23 juni, med deltagande av representanter för fabriks- och verkstads-kommittéernas centralråd, och 73 företag. Under bolsjevikernas inflytande erkände konferensen att en fabriksstrejk under de givna betingelserna kunde leda till en "oorganiserad politisk kamp av Petrogradarbetarna", och föreslog därför Putilovarbetarna att "lägga band på sin berättigade indignation" och förbereda sina styrkor för en generalattack.

Inför denna viktiga konferens hade bolsjevikfraktionen varnat exekutivkommittén: "En folkmassa på 40 000... kan när som helst gå i strejk och gå ut på gatorna. Så skulle de redan ha gjort om inte vårt parti hållit tillbaka. Och dessutom finns det ingen garanti att vi kan hålla dem tillbaka i framtiden. Men om männen från Putilov går ut – vilket det inte råder det någon tvekan om – kommer det oundvikligen att leda till en aktion från majoriteten av arbetare och soldater."

Exekutivkommitténs ledare uppfattade dessa varningar som demagogi, eller lät dem helt enkelt gå in genom det ena örat och ut genom det andra, och bevarade sitt lugn. Själva hade de nästan upphört med att besöka fabriker och kaserner, eftersom de lyckats göra sig förhatliga i soldaternas och arbetarnas ögon. Enbart bolsjevikerna åtnjöt tillräcklig auktoritet för att kunna avhålla arbetarna och soldaterna från uppsplittrade aktioner. Men massornas otålighet riktades redan ibland till och med mot bolsjevikerna.

Anarkister framträdde på fabrikena och i flottan. De avslöjade, som alltid inför stora händelser och stora massor, sin grundläggande bankrutt. De fann det så mycket lättare att förkasta statsmakten som de fullständigt misslyckats med att inse sovjeternas betydelse som organ för en ny stat. De var överväldigade av revolutionen och höll ofta helt enkelt tyst i frågan om staten. De avslöjade sin bankrutt främst genom att uppmuntra till smärre upprorshandlingar. Den ekonomiska återvändsgränd och Petrogradarbetarnas växande bitterhet gav anarkisterna vissa stödjepunkter. De var oförmögna till en seriös uppskattning av styrkeförhållandena i nationell skala, de var beredda att betrakta varje liten impuls underifrån som den sista räddningsplankan och anklagade ibland bolsjevikerna för obeslutsamhet och till och med för kompromissmakeri. Men de gick sällan längre än till att knorra. Massornas svar på anarkisternas handlingar tjänade stundtals bolsjevikerna som en mätare på ångtrycket i revolutionen.

*

De matrosar som mött Lenin på Finlandsstationen förklarade två veckor senare, under patriotiskt tryck från alla håll: "Om vi hade vetat... på vilka vägar han färdats till oss, skulle vi istället för förtjusta hurrarop brustit ut i upprörda rop: 'Ned med dig! Tillbaka till det land du kom igenom. – De ena efter de andra hotade soldatsovjeterna på Krim att med vapen i hand hindra Lenin från att komma till denna patriotiska halvö, som han inte hade någon tanke på att besöka. Volinskijregementet, premiärdansösen från den 27 februari, beslöt till och med i stundens hetta att arresteras Lenin, och exekutivkommittén fann sig tvungen att vidta egna åtgärder mot sådana tilltag. Stämningar av det här slaget hade inte slutgiltigt skingrat sig vid tiden för junioffensiven, och de flammade upp igen efter julidagarna. Samtidigt talade soldaterna i de allra avlägsnaste garnisoner och frontavsnitt alltmer oförväget bolsjevismens språk, ofta utan att ha den blekaste aning om det. Bolsjevikerna var bara enstaka individer på regementena, men bolsjevikparollerna trängde allt djupare och djupare. De tycktes dyka upp spontant i alla delar av landet. Liberala iakttagare såg det bara som tecken på okunnighet och kaos. *Retj* skrev: "Vårt fosterland håller formligen på att förvandlas till ett slags dårhus, där de besatta handlar och bestämmer, medan folk som ännu inte mist förståndet skrämnda står vid sidan och klänger längs väggarna." Med exakt dessa ord har "de moderata" utgjutit sin själ i alla revolutioner. Kompromisspressen tröstade sig med att soldaterna trots alla missförstånd

inte ville ha någonting med bolsjevikerna att göra. Under tiden lade massornas omedvetna bolsjevism, som återspeglade utvecklingens logik, grunden för Leninpartiets oövervinnliga styrka.

Soldaten Pireiko berättar hur enbart socialistrevolutionärer valdes vid valen till sovjetkongressen vid fronten, efter tre dagars diskussion. Men trots ledarnas protest antog soldaterna strax efter en resolution till förmån för att ta jorden från jordägarna utan att vänta på den konstituerande församlingen. ”I allmänhet när det gällde frågor som soldaterna förstod, hade de en tendens att gå längre åt vänster än de mest extrema av de extrema bolsjevikerna.” Detta är vad Lenin hade i åtanke när han sade att massorna ”står hundra gånger till vänster om oss”.

En kontorist i en motorcykelverkstad någonstans i Tauriskprovinsen berättar hur soldaterna, inte sällan efter att ha läst de borgerliga tidningarna, gjorde utfall mot några slags okända figurer med beteckningen bolsjevikerna, för att sedan omedelbart ta upp diskussionen om nödvändigheten av att stoppa kriget, ta jorden från jordägarna och så vidare. Detta var samma patrioter som svurit att inte släppa in Lenin på Krim. Soldaterna i de jättelika garnisonerna bakom fronten retade upp sig. En enorm ansamling sysslolösa människor som otåligt väntade på en förändring gav upphov till ett nervöst tillstånd som visade sig i en ständig beredskap att föra ut missnöjet på gatan, i ett ivrigt spårvagnsresande och i ett epidemiskt tuggande på solrosfrön. Soldaten med trenchcoaten slängd över axlarna och med fröskal på läppen blev den mest hatade bilden för den borgerliga pressen. Denne man som de under kriget grovt smickrat och kallat varken mer eller mindre än hjälte – vilket inte hindrade att man vid fronten pryglade denne hjälte – han, som man efter februarirevolutionen hyllat som en befriare, blev plötsligt en slagskämpe, en förrädare, en revolverman, en tysk agent. Det fanns ingen uselhet som den patriotiska pressen inte tillskrev de ryska soldaterna och matroserna.

Det enda exekutivkommittén gjorde var att rättfärdiga sig själv, kämpa mot anarkin, dämpa överdrifter och dela ut uppskrämda frågeformulär och moraliska instruktioner. Ordföranden för sovjeten i Tsaritsyn – den stad som ansågs vara anarkobolsjevismens näste – svarade på ett frågeformulär från centrum om det aktuella läget i skarpa ordalag: ”Ju mer garnisonen drar sig åt vänster, desto mer drar sig vanligt folk åt höger.” Man kan utsträcka denna formel från Tsaritsyn till att gälla hela landet. Soldaten rör sig åt vänster, borgaren åt höger.

Varje soldat som lite djärvare än de övriga uttryckte vad alla kände, blev så envist beskylld uppifrån för att vara bolsjevik att han i det långa loppet blev tvungen att tro det. Från fred och jord började soldaternas tankar övergå till frågan om makten. Mottaglighet för enstaka bolsjevikparoller övergick till en medveten sympati för bolsjevikpartiet. I

Volinskijregementet, som i april hade tänkt arresterera Lenin, växlade stämningen under loppet av två månader till bolsjevikernas förmån. Detsamma hände i Jegerskij- och Litovskijregementena. De lettiska skarpskyttarna hade bildats av enväldet för att i krigssyften utnyttja jordlösa bönders och lantarbetares hat mot de baltiska baronerna. Dessa regementen kämpade storartat. Men den anda av klasshat som monarkin tänkt förlita sig på sökte sig en helt egen väg. De lettiska skarpskyttarna var bland de första att bryta med monarkin, och senare med kompromissmakarna. Så tidigt som den 17 maj slöt representanterna för åtta lettiska regementen nästan enhälligt upp bakom bolsjevikparollen: ”All makt åt sovjeterna.” Under revolutionens vidare öden kommer de att spela en betydelsefull roll.

En okänd soldat skriver från fronten: ”Idag, den 13 juni, hade vi ett litet möte vid högkvarteret, och man talade om Lenin och Kerenskij. Soldaterna var till största delen för Lenin, men officerarna sade att Lenin var väldigt ’bourgui’.” Efter offensivens sammanbrott blev Kerenskijns namn ytterligt avskytt inom armén.

Den 21 juni marscherade militärstudenterna i Petrograd genom gatorna med fanor och plakater: "Ned med spionerna", "Länge leve Kerenskij och Brusilov". Det var naturligtvis Brusilov som militärstudenterna själva höll på. Soldater ur 4. bataljonen attackerade militärstudenterna, behandlade dem hårdhänt och skingrade demonstrationen. Plakatet till Kerenskij's ära var det som framkallade det största hatet.

Junidemonstrationen påskyndade avsevärt arméns politiska utveckling. Populariteten för bolsjevikerna, det enda parti som i förväg höjt sin röst mot offensiven, började växa med utomordentlig hastighet. Det är sant att bolsjeviktidningarna bara med största svårighet kunde nå armén. Deras upplaga var ytterst liten i jämförelse med den liberala pressen och den patriotiska pressen i allmänhet. "Man kan inte få syn på en enda av era tidningar här", skriver en klumpig soldathand till Moskva, "och vi använder oss bara av ryktena om era tidningar. Här öser man över oss borgartidningar gratis och forslar dem längs fronten i stora balar." Men det var just dessa patriotiska tidningar som gav bolsjevikerna en ojämförlig popularitet. Alla fall av protester från de förtryckta, jordövertaganden och uppgörelser med de hatade officerarna tillskrev dessa tidningar bolsjevikerna. Soldaterna kom till slutsatsen att bolsjevikerna är rättskaffens folk.

Kommissarien för 12. armén rapporterar i början av juli till Kerenskij om stämningen bland soldaterna: "I det långa loppet skylls allt på de borgerliga ministrarna och sovjeten, som sålt sig till bourgeoisien. Men i allmänhet härskar en slö okunnighet bland den stora massan; jag är ledsen att behöva rapportera att man knappast ens läst tidningarna på senare tid; en total misstro råder mot det skrivna ordet: 'De skriver snyggt', 'De är bra på att skrävla.'" Under de första månaderna var rapporterna från de patriotiska kommissarierna vanligen en lovsång till den revolutionära armén, dess medvetenhet, dess disciplin. Senare, efter fyra månader av oavbrutna besvikelser, när armén förlorat förtroendet för regeringstalarna och journalisterna, kunde dessa kommissarier i den bara upptäcka slö okunnighet.

Ju mer garnisonen rör sig åt vänster, desto mer rör sig vanligt folk åt höger. Stimulerade av offensiven sköt kontrarevolutionära sammanslutningar upp i Petrograd som svampar efter regn. De gav sig själva namn, det ena mer välljudande än det andra: Föreningen för fosterlandets ära, Föreningen för militär plikt, Frihetsbataljonen, Andens organisation och så vidare. Dessa beundransvärda skyltar dolde adelns, officerarnas, ämbetsväldets, byråkratins och bourgeoisiens ambitioner och försök. Några av dessa organisationer, som Militärförbundet, Föreningen för Sankt Georgkavallerister, eller Volontärdivisionen, utgjorde en färdig kärna för en militärkomplott. Dessa "ärens" och "andens" riddare framstod som flammande patrioter och hade inte bara lätt att få tillträde till de allierade beskickningarna, utan fick emellanåt regeringsunderstöd, vilket sovjeten tidigare förvägrats såsom en "privat organisation". En av avläggarna till tidningsmagnaten Suvorins familj tog sig vid den här tiden för att ge ut *Lilla nyhetsbladet*, vilket som organ för "oberoende socialism" förespråkade en järnhård diktatur och förde fram amiral Koltjak som sin kandidat. Den mer solida pressen försökte på alla sätt skapa popularitet för Koltjak utan att ännu helt kunna sätta pricken över i:et. Amiralens vidare karriär vittnar om att det redan sommaren 1917 fanns en omfattande plan knuten till hans namn, och att det fanns inflytelserika kretsar bakom Suvorin.

Utifrån en enkel taktisk beräkning låtsades reaktionen, bortsett från vissa individuella utbrott, att den riktade sina slag enbart mot leninister. Ordet "bolsjevik" blev en synonym för ett djävulskt ursprung. Precis som de tsaristiska befälhavarna som före revolutionen lagt ansvaret för alla olyckor, inberäknat sin egen enfald, på tyska spioner och särskilt på judarna, lade man nu, efter junioffensivens kollaps, ständigt skulden för misslyckanden och nederlag på bolsjevikerna. I det avseendet skilde sig demokrater som Kerenskij och Tsereteli i hög grad från, inte bara liberaler som Miljukov, utan även uttalade feodalister som general Denikin.

Som alltid är fallet när motsättningarna intensifieras till sin yttersta gräns just innan explosionen inträffar, avslöjade sig inte grupperingen av politiska krafter klarast och mest uttalat i grundläggande frågor, utan i mer tillfälliga spörsmål. En av åskledarna för att avleda politiska lidelser under dessa dagar var Kronstadt. Denna gamla fästning som skulle ha varit en lojal vaktpost vid infarten till den kejserliga huvudstaden, hade i det förflutna mer än en gång höjt revoltens fana. Trots brutala vedergällningar slocknade aldrig upprorslågan i Kronstadt. Den flammade hotfullt upp efter revolutionen. Namnet på denna marinfästning likställdes snart på den patriotiska pressens sidor med revolutionens värsta aspekter och blev en synonym till bolsjevism. I verkligheten var Kronstadtsovjeten ännu inte bolsjevikisk. Den omfattade i maj 107 bolsjeviker, 112 socialistrevolutionärer, 30 mensjeviker och 97 partilösa. Men detta var socialistrevolutionärer och partilösa i Kronstadt, som levde under hård press: En majoritet av dem följde bolsjevikerna i viktigare frågor.

På det politiska området var Kronstadtmatroserna varken benägna till manövrerande eller diplomati. De hade sin egen regel: sagt och gjort. Det är inte undra på att de i förhållande till en spökregering lätt tillgrep synnerligen förenklade handlingsmetoder. Den 13 maj beslöt sovjeten: "Den enda makten på Kronstadt är de arbetar- och soldatdeputerades sovjet." Avlägsnandet av regeringskommissarien, kadeten Pepeljajev, som intog platsen som det femte hjulet under vagnen, passerade fullständigt obemärkt i fästningen. En mönstergill ordning upprätthölls. Kortspel förbjöds i staden. Alla bordeller stängdes och de som bodde där deporterades. Under hot om "konfiskering av egendom och förvisning till fronten" förbjöd sovjeten fylleri på gatorna. Hotet sattes i verket vid mer än ett tillfälle.

Härdade under tsarflottans och marinfästningens fruktansvärda regim, vana vid hårt arbete, uppoffringar men också ilska, spände nu dessa matrosar alla sina muskler för att visa sig värdiga revolutionen när ridån för det nya livet gick upp, för ett liv i vilket de kände att de skulle bli de nya herrarna. De kastade sig hungrigt över både vänner och fiender i Petrograd och släpade dem nästan med våld till Kronstadt, för att visa dem vad revolutionära sjömän går för i handling. En sådan moralisk anspänning kunde naturligtvis inte vara för evigt, men den varade länge. Kronstadtmatroserna blev ett slags kämpande korsfarare för revolutionen. Men vilken revolution? I alla fall inte den som förkroppsligades av minister Tsereteli och hans kommissarie Pepeljajev. Kronstadt stod där som en härold för den framryckande andra revolutionen. Av det skälet hatades den av alla dem som fått mer än nog av den första revolutionen.

Det fridfulla och obemärkta avlägsnandet av Pepeljajev framställdes i den härskande ordningens press som nästintill en väpnad resning mot statens enhet. Regeringen klagade inför sovjeten. Sovjeten utnämnde omedelbart en delegation för att utöva påtryckningar. Dubbelmaktens maskin satte igång med ett gnissel. På bolsjevikernas begäran gick Kronstadtsovjeten, med Tsereteli och Skobelev närvarande, den 24 maj med på att tillkännage att när den utsträckte kampen för sovjetmakten, blev den i praktiken tvingad att underkasta sig den provisoriska regeringens makt till dess att sovjetmakten upprättats över hela landet. Men nästa dag tillkännagav sovjeten, som påverkats av matroserna som upprörts över denna eftergivenhet, att ministrarna bara fått en "förklaring" av Kronstadts åsikt, men att denna var oförändrad. Det var naturligtvis ett taktiskt misstag, men bakom detta dolde sig inget annat än revolutionär vilja.

Därupe beslöt man att utnyttja detta tillfälle att ge Kronstadtmatroserna en läxa och på samma gång låta dem betala för sina gamla synder. Åklagare var naturligtvis Tsereteli. Med hjärtskärande hänvisningar till sina fängelsedagar dundrade Tsereteli speciellt mot Kronstadtmännen för att de höll åttio officerare bakom galler. Hela den ärbara pressen understödde honom. Till och med kompromissmakar- dvs. regeringstidningarna, tvingades dock tillkännage att det var fråga om "ren förskingring" och om "män som gjort den knutna

nävens lag till en ren fasa.” Enligt *Izvestija*, Tseretelis egen officiella tidning, ”vittnar matroserna om krossandet (som de arresterade officerarna stod för) av resningen 1906, om massavrättningar, om pråmar fyllda med lik av män som avrättats och dränkts i havet, och om andra fador... De berättar om dessa saker som om det vore vardagsmat.”

Kronstadtmännen vägrade envist att släppa ifrån sig de arresterade till regeringen, som stod bödlarna och försnillarna av adlig börd mycket närmare än de pinade matroserna från 1906 och andra år. Det var ingen tillfällighet att justitieministern Perevertsev, vilken Suchanov milt beskriver som ”en av de mest suspekta figurerna i koalitionsregeringen”, systematiskt befriade den tsaristiska politiska polisens mest avskryvda agenter från Peterpaulsfästningen. De demokratiska uppkomlingarna strävade över allt annat efter att tvinga den reaktionära byråkratin att erkänna deras ädla börd.

På Tseretelis anklagelse svarade Kronstadtmännen i sin appell: ”De officerare, gendarmar och poliser vi arresterat under revolutionsdagarna har själva förklarat för regeringsrepresentanter att de inte har några klagomål mot fängelseledningens behandling. Det är sant att fängelserna på Kronstadt är förfärliga, men det är samma fängelser som tsarismen byggde åt oss. Vi har inga andra. Och om vi förvarar fiender till folket i dessa fängelser är det inte som vedergällning, utan av revolutionär självbevarelsedrift.”

Den 27 maj rannsokade Petrogradsovjeten Kronstadtmännen. I egenskap av deras försvarare varnade Trotskij Tsereteli för att i händelse av fara, ”när en kontrarevolutionär general försöker slänga en snara runt revolutionens hals”, ”kommer kadeterna att såpa repet och Kronstadtmatroserna att kämpa och dö med oss.” Denna varning besannades tre månader senare i oväntat bokstavig mening; när general Kornilov inledde sin revolt och ledde trupper mot huvudstaden, uppmanade Kerenskij, Tsereteli och Skobelev Kronstadtmatroserna att försvara Vinterpalatset. Men än se'n då? I juni försvarade de demokratiska herrarna lag och ordning mot anarki och inga argument eller förutsägelser hade någon inverkan på dem. Med en majoritet av 580 röster mot 162, med 74 nedlagda, drev Tsereteli igenom en resolution i Petrogradsovjeten som fördömde det ”anarkistiska” Kronstadts ”avfall” från den revolutionära demokratin. Knappt hade de otåligt inväntade nyheterna om denna bannbulla nått Marinskij-platset förrän regeringen omedelbart skar av telefonförbindelserna för privatpersoner mellan huvudstaden och fästningen för att hindra bolsjevikernas centrum från att påverka Kronstadtmännen. Den beordrade alla övningsfartyg att lämna Kronstadts vatten och begärde ”ovillkorlig underkastelse” av dess sovjet. De bondedeputerades kongress, som sammanträdde vid den tiden, hotade att ”vägra leverera matvaror till Kronstadt”. Den reaktion som stod bakom ryggen på kompromissmakarna sökte en avgörande och, i den utsträckning det var möjligt, blodig uppgörelse.

”Kronstadtsovjetens vårdslösa steg kunde ha fått oönskade konsekvenser”, skriver Jugov, en av de unga historikerna. Det var nödvändigt att finna en lämplig utväg ur den uppkomna situationen. I det syftet åkte Trotskij till Kronstadt, där han vände sig till sovjeten och skrev en deklARATION som sovjeten accepterade och som senare antogs – enhälligt – när Trotskij framförde den vid ett möte på Jakornitorget.” Kronstadtmännen gav efter i den praktiska frågan, men bevarade sin principiella inställning.

Konfliktens fredliga lösning fick bourgeoisieens press att totalt tappa fattningen: Det råder anarki i fästningen; Kronstadtmatroserna trycker sina egna pengar – fantastiska prov på detta återgavs i tidningarna – de plundrar statsegendom, kvinnorna har förstatislats, rån och dryckesorgier ökar i omfattning. Matroserna, som var så stolta över sin stränga ordning, knöt sina valkiga nävar när de läste dessa tidningar, som i miljonupplagor förtalade dem över hela Ryssland.

Efter att ha fått hand om Kronstadtofficerarna släppte Perevertsevs rättsinstanser dem fria en efter en. Det vore mycket lärorikt att få reda på hur många av dem som senare deltog i inbördeskriget och hur många matrosar, soldater, arbetare och bönder som sköts och hängdes av dem. Olyckligtvis befinner vi oss inte i den positionen att vi kan genomföra denna lärorika folkräkning.

Regeringens auktoritet hade räddats. Men matroserna fick snart gottgörelse för de utstådda förolämpningarna. Från landets alla hörn började det anlända resolutioner och hälsningar till det röda Kronstadt: från enskilda vänstersovjeter, från fabriker, regementen, massmöten. Det första kulspruteregementet demonstrerade i kraftfulla led på Petrograds gator sin aktning för Kronstadtmatroserna, ”för deras bestämda attityd av misstro mot den provisoriska regeringen”.

Kronstadt gjorde sig emellertid berett att ta en mer betydelsefull hämnd. Den borgerliga pressens hets hade gjort dem till en faktor av allnationell betydelse. ”Medan bolsjevismen befäste sig på Kronstadt”, skriver Miljukov, ”vävde den med hjälp av speciellt tränade agitatorer ett nät av propaganda över hela Ryssland. Sändebud från Kronstadt skickades också till fronten, där de undergrävde disciplinen, och till de bakre leden, till byarna, där de sporrade till plundring av egendomar. Kronstadtsovjeten gav dessa sändebud speciella mandat: ’N.N. har skickats till sin provins för att med beslutanderätt närvara i grevskaps-, distrikts- och bykommittéer, och också för att tala på möten och kalla till möten efter behag varhelst han vill’, med ’rätt att bära vapen, rätt att obehindrat och fritt åka på alla järnvägar och ångbåtar’. Och därmed ’garanteras sagde agitators okränkbarhet av staden Kronstadts sovjet’.”

När han avslöjar Östersjömatrosernas underminerande arbete glömmer Miljukov bara att förklara hur och varför, trots närvaron av lärda auktoriteter, institutioner och tidningar, enstaka matrosar beväpnade med detta underliga mandat från Kronstadtsovjeten, reste över hela landet obehindrat, fick kost och logi överallt, fick tillträde till alla folkmöten, överallt fick uppmärksamma lyssnare och lämnade en matrosens handavtryck på historiens händelser. Historikern i den liberala politikens tjänst ställer sig inte denna enkla fråga. Men Kronstadtmiraklet var möjligt endast genom att matroserna uttryckte den historiska utvecklingens krav mycket djupare än dessa särdeles intelligenta professorer. Det halvbildade mandatet var, för att tala med Hegel, verkligt därför att det var förnuftigt, medan de subjektivt mest intelligenta planerna var tankespöken därför att historiens förnuft inte ens slog läger i dem för natten.

*

Sovjeterna befann sig efter verkstadskommittéerna. Verkstadskommittéerna befann sig efter massorna, soldaterna efter arbetarna och provinserna ännu mer efter huvudstaden. Sådan är den ofrånkomliga dynamiken i en revolutionär process, som framkallar tusentals motsättningar bara för att av en tillfällighet och i förbigående, som vore det ett spel, lösa dem och omedelbart skapa nya. Partiet befann sig efter den revolutionära dynamiken – den organisation som minst av allt har någon rätt att befinna sig på efterkälken, särskilt i tider av revolution. I sådana arbetarcentra som Jekaterinburg, Perm, Tula, Niznij-Novgorod, Sormovo, Kolomna och Juzovka avskilde sig bolsjevikerna från mensjevikerna först i slutet av maj. I Odessa, Nikolajev, Jelisavetgrad, Poltava och andra platser i Ukraina hade bolsjevikerna inte några självständiga organisationer ens i mitten av juni. I Baku, Zlatoust, Bezjetsk, Kostroma splittrade sig bolsjevikerna från mensjevikerna först mot slutet av juni. Dessa fakta kan inte annat än förvåna när man betänker att bolsjevikerna inom fyra månader kommer att gripa makten. Hur långt hade inte partiet hamnat efter de molekylära processerna bland massorna under kriget, och hur långt efter de jättelika historiska uppgifterna var inte Kamenevs och Stalins ledarskap i mars! Det mest revolutionära parti som den mänskliga historien dittills känt till togs icke desto mindre på sängen av de historiska händelserna. Det rekonstruerade sig

i stridens eld och rätade ut sina led under händelsernas anstormning. Vid vändpunkten stod massorna ”hundra gånger” längre till vänster än det extrema vänsterpartiet. Tillväxten i bolsjevikernas inflytande, som ägde rum med kraften hos en historisk naturprocess, röjer vid närmare betraktelse sin egen motsägelse, sina svängningar och sin ebb och flod. Massorna är inte homogena, och därtill lär de sig handskas med revolutionens eld först när de bränt sig på fingrarna och fått rygga tillbaka. Bolsjevikerna kunde bara påskynda massornas inlärningsprocess. De förklarade tålmodigt. Och denna gång drog historien inte fördel av deras tålmod.

Medan bolsjevikerna beslutsamt vann verkstäderna, fabriker och regementena, gav valen till de demokratiska dumorna ett enormt och uppenbart växande övertag åt kompromissmakarna. Detta var en av revolutionens skarpaste och mest förbryllande motsättningar. Förvisso stoltserade duman i Viborgdistriktet, som var rent proletärt, med sin bolsjevikmajoritet. Men det var ett undantag. I stadsvalen i Moskva i juni fick socialistrevolutionärerna mer än 60 procent av rösterna. Själva blev de förbluffade över denna siffra, eftersom de inte kunde undgå att känna hur deras inflytande hastigt höll på att avta. När man försöker att förstå det ömsesidiga förhållandet mellan revolutionens verkliga utveckling och dess återspeglning i demokratins speglar har valen i Moskva ett utomordentligt intresse. De breda lagren av arbetare och soldater var redan i full gång med att snabbt göra sig av med sina illusioner om kompromisser. Under tiden började också de bredare lagren av småfolk i staden att sätta sig i rörelse. För dessa uppsplittrade massor var de demokratiska valen nästan den första möjligheten och i varje fall en av de mycket sällsynta möjligheterna att göra sig hörda politiskt. Medan arbetaren, i går mensjevik eller socialistrevolutionär, nu gav sin röst åt bolsjevikpartiet och drog med sig soldaten, trädde droskkusken, varubudet, portvakten, torgmadamen, handelsmannen, dennes biträde och läraren för första gången fram från en politisk icke-tillvaro och genomförde ett så hjältedigt dåd som att ge sin röst åt socialistrevolutionärerna. De småborgerliga skikten röstade sent omsider på Kerenskij, eftersom han i deras ögon personifierade februarirevolutionen, som först idag sipprat ner till dem. Med sin 60-procentiga socialistrevolutionära majoritet brann Moskvaduman med det slocknande ljusets sista flammade låga. Samma sak skedde med det demokratiska självstyrets andra organ. Knappt hade de uppkommit förrän de drabbades av kraftlösheten i sin försening. Detta innebar att revolutionens vidare förlopp berodde på arbetarna och soldaterna, och inte på det mänskliga stoft som sparkats upp och dansade omkring i revolutionens virvelvind.

Sådan är den djupa och på samma gång enkla dialektiken i de förtryckta klassernas revolutionära uppvaknande. Revolutionens allra farligaste villfarelse uppkommer när demokratins mekaniska bokhållare sätter gårdagen, dagen och morgondagen i samma kolumn, och på så vis tvingar de formella demokraterna att leta efter revolutionens huvud där man egentligen borde finna själva den tunga svansen. Lenin lärde sitt parti att skilja huvudet från svansen.

Kapitel XXII: Sovjetkongressen och junidemonstrationen

Sovjeternas första kongress, som sanktionerade Kerenskij's offensiv, samlades den 3 juni i Petrograd i kadettkårens hus. Där fanns 820 delegater med rösträtt och 268 med yttranderätt. De representerade 305 lokala sovjet, 53 distrikts- och regionala organisationer vid fronten, institutionerna i arméns bakre led och några få bondeorganisationer. Rösträtt beviljades sovjet som omfattade mer än 25 000. Sovjet omfattande 10 000 till 25 000 hade yttranderätt. På grundval av denna regel, som för övrigt inte iaktogs alltför strikt, kan vi anta att över 20 miljoner människor stod bakom sovjeterna. Av 777 delegater som informerades om sin partitillhörighet var 285 socialistrevolutionärer, 248 mensjeviker och 105 bolsjeviker; några tillhörde mindre betydelsefulla grupper. Vänsterflygeln – bolsjevikerna, och de internationalister som stod dem nära – utgjorde mindre än en femtedel av delegaterna. Kongressen

bestod till största delen av folk som registrerat sig som socialister i mars och tröttnat på revolutionen framemot juni. Petrograd måste för dem ha liknat en stad som blivit galen.

Kongressen började med att godkänna bannlysningen av Grimm, en olycksalig schweizisk socialist, som försökt rädda den ryska revolutionen genom förhandlingar bakom kulisserna med Hohenzollerns diplomater. Vänsterflygelns krav att man omedelbart skulle ta upp frågan om den kommande offensiven avslogs av en överväldigande majoritet. Bolsjevikerna framstod som en oansenlig grupp. Men precis samma dag, eller kanske timma, antog en konferens av fabriks- och verkstadskommittéer i Petrograd – också med överväldigande majoritet – en resolution om att bara en regering av sovjeter kunde rädda landet.

Oavsett hur närsynta de var, kunde kompromissmakarna bara inte undgå att se vad som pågick runt omkring dem varje dag. Under sammanträdet den 4 juni brännmärkte bolsjevikhataren Lieber, uppenbarligen under inflytande från provinsdelegaterna, de odugliga regeringskommissarier till vilka makten inte överlämnats i provinserna. ”En hel rad av regeringsorganens funktioner har som resultat av detta övergått i sovjeternas händer, även när sovjeterna inte ville överta dem.” Dessa människor måste beklaga sig inför någon, till och med över sig själva.

En av delegaterna, en skollärare, klagade inför kongressen att det efter fyra månader av revolution inte skett minsta förändring på undervisningsområdet. Alla gamla lärare, inspektörer, rektorer, distriktstillsyningsmän, av vilka många var forna medlemmar i svarta hundradena, alla gamla skolprogram, reaktionära läroböcker, till och med de gamla biträdande ministrarna, satt fridfullt kvar på sina poster. Bara porträtten av tsaren hade förflyttats till vindsutrymmena och kunde vilken dag som helst åter sättas upp på sina platser.

Kongressen kunde inte bestämma sig för att lyfta handen mot riksduman eller riksrådet. Deras försagdhet gentemot reaktionen skyldes över av den mensjevikiske talaren Bogdanov med anmärkningen att duman och sovjeten ”ändå är döda och obefintliga organisationer”. Martov svarade med sin polemiska kvickhet: ”Bogdanov föreslår att vi ska dödförklara duman, men inte ta livet av den.”

Kongressen fortsatte, trots sin gedigna regeringsmajoritet, i en atmosfär av oro och ovisshet. Patriotismen hade blivit ganska avslagen och gav bara ifrån sig några slöa blinkningar. Det var uppenbart att massorna var missnöjda, och att bolsjevikerna nu var ojämförligt mycket starkare över hela landet, och särskilt i huvudstaden, än på själva kongressen. Reducerad till sina beståndsdelar rörde sig diskussionen mellan bolsjevikerna och kompromissmakarna ständigt kring frågan: På vems sida ska demokraterna ställa sig, imperialisternas eller arbetarnas? Ententens skugga hängde över kongressen. Frågan om offensiven var avgjord i förväg; demokraterna kunde inte annat än instämma.

”I denna kritiska stund”, predikade Tsereteli, ”borde inte en enda samhällskraft vältas ur vågskålarne, så länge den kan tjäna folkets sak.” Sådant var rättfärdigandet av en koalition med bourgeoisien. När demokraterna blev varse att proletariatet, armén och bönderna för varje steg kullkastade deras planer, måste de öppna krig mot folket under täckmantel av krig mot bolsjevikerna. För att inte kadeten Pepeljajev skulle falla ur vågskålen hade Tsereteli kallat Kronstadtmatroserna för avfallingar. Koalitionen godkändes med en majoritet av 543 röster mot 126, med 52 nedlagda.

Denna enorma och lösliga församlings arbete i kadettkåren utmärktes av storhet när det gällde att utfärda deklARATIONER och konservativ snålhet vad gäller praktiska uppgifter. Detta gav alla dessa beslut en stämpel av hopplöshet och hyckleri. Kongressen erkände alla ryska nationaliteters rätt till självbestämmande, men gav inte denna problematiska rätt åt de förtryckta nationerna själva, utan åt en framtida konstituerande församling, i vilken kompromiss-

makarna hoppades komma i majoritet och få kapitulera inför imperialisterna, precis som de gjort i regeringen.

Kongressen vägrade att utfärda ett dekret om åttatimmarsdagen. Tsereteli förklarade att detta avsteg berodde på svårigheten att sammanjämka de olika befolkningsskiktens intressen. Som om en enda stor historisk handling någonsin genomförts med att ”sammanjämka intressen”, och inte genom progressiva intressens seger över reaktionära!

Sovjetekonomen Grohman lade vid slutet av kongressen fram sin oundvikliga resolution: Om den förestående ekonomiska katastrofen och nödvändigheten av statsregleringar. Kongressen antog denna rituella resolution, men bara för att allt skulle förbli som förr.

”Efter att ha deporterat Grimm”, skrev Trotskij den 7 juni, ”återgick kongressen till dagordningen. Men kapitalistiska profiler förblir oantastliga för Skobelev och hans kolleger. Livsmedelskrisen blir värre för varje timme. På diplomatins område får regeringen ta emot slag efter slag. Och slutligen är denna så hysteriskt proklamerade offensiv uppenbarligen på väg att drabba nationen, ett monstruöst äventyr.”

”Vi skulle kunna tänka oss att i all fridfullhet iaktta ministrarnas – Lvov, Teresjtjenko och Tsereteli – gudsnådeliga aktiviteter under ett antal månader. Vi behöver tid för våra egna förberedelser. Men mullvaden i underjorden gräver alltför snabbt. Med de ‘socialistiska’ ministrarnas hjälp kan maktfrågan aktualiseras inför deltagarna på denna kongress betydligt tidigare än någon av oss kan föreställa sig.”

I ett försök att avskärma sig från massorna med en högre auktoritet drog ledarna in kongressen i alla aktuella konflikter, och komprometterade den ömkligt inför ögonen på Petrograds arbetare och soldater. Den mest uppmärksammade episoden av det här slaget var incidenten med ett sommarhem som tillhörde Durnovo, en gammal tsaristbyråkrat som gjort sig berömd som inrikesminister genom att slå ned revolutionen 1905. Denne hatade och därtill lumpne byråkrats obebodda hus övertogs av arbetarorganisationer på Viborgsidan – huvudsakligen på grund av dess enorma trädgårdar som blev en favoritlekplats för barnen. Den borgerliga pressen framställde stället som ett tillhåll för pogromister och rånare – Viborgdistriktets Kronstadt. Ingen gjorde sig besväret att ta reda på fakta. Regeringen undvek noggrant alla viktiga frågor, men tog med friskt mod itu med att rädda detta hus. De begärde sanktion från exekutivkommittén för det hjältemodiga företaget, och Tsereteli vägrade naturligtvis inte. Åklagaren gav order om att avhysa anarkistgruppen inom tjugofyra timmar. När arbetarna fick veta om förberedelserna för militäringripandet, slog de larm. Anarkisterna å sin sida hotade med väpnat motstånd. Tjugoåtta fabriker utlyste en proteststrejk. Exekutivkommittén utfärdade en proklamation som anklagade Viborgarbetarna för att hjälpa kontra-revolutionen. Efter alla dessa förberedelser trängde representanter för rättvisan och milisen in i lejonets näste. De fann att fullständig ordning rådde; huset var ockuperat av ett antal arbetarbildningsorganisationer. De blev tvungna att skamset dra sig tillbaka. Den här historien fick dock en fortsättning.

Den 9 juni exploderade en bomb på kongressen: I morgonupplagan av *Pravda* fanns en appell för en demonstration följande dag. Tjcheidze, som kunde skrämna upp sig själv, och som därför var benägen att skrämna andra, tillkännagav med gravlik stämma: ”Om kongressen inte vidtar några åtgärder kommer morgondagen att bli ödesdiger.” Delegationerna blev skräckslagna.

Hela situationen inbjöd till föreställningen om ett kraftprov mellan Petrograds arbetare och soldater och kongressen. Massorna manade på bolsjevikerna. Särskilt garnisonen sjöd – av fruktan för att de i samband med offensiven skulle fördelas bland regementena och spridas längs fronten. Till detta lades en bitter otillfredsställelse med ”Deklarationen om soldatens

rättigheter”, som hade varit ett stort steg bakåt i jämförelse med ”Order nr 1”, och med den regim som i verkligheten upprättats inom armén. Initiativet till demonstrationen kom från bolsjevikernas militärorganisation. Dess ledare hävdade, helt riktigt som händelserna skulle visa, att om partiet inte självt påtog sig ledarskapet skulle soldaterna själva gå ut på gatorna. Denna häftiga omsvängning i massornas stämningar var emellertid inte så lätt att uppfatta, och därför rådde en viss tveohågsenhet inom bolsjevikernas egna led. Volodarskij var inte säker på att arbetarna skulle gå ut på gatorna. Det fanns också oro för demonstrationens möjliga karaktär. Representanter för militärorganisationen förklarade att soldaterna, som fruktade attacker och repressalier, inte skulle gå ut utan vapen. ”Vad kommer demonstrationen att föra med sig?” frågade den försiktige Tomskij, och begärde ytterligare överväganden. Stalin trodde att ”jäsningen bland soldaterna är ett faktum; bland arbetarna härskar ingen klar stämning av det slaget”, men bedömde det icke desto mindre som nödvändigt att bjuda regeringen motstånd. Kalinin var alltid mer benägen att undvika än att välkomna en strid och talade eftertryckligt mot demonstrationen med hänvisning till att det saknades ett klart motiv, särskilt bland arbetarna: ”Demonstrationen kommer att bli rent artificiell.” På en konferens med representanter för arbetarsektionerna den 8 juni restes slutligen, efter en rad förberedande omröstningar, 131 händer mot 6 för demonstrationen, och 22 som avstod.

Förberedelsearbetet bedrevs i all hemlighet ända fram till det sista ögonblicket, för att inte socialistrevolutionärerna skulle få möjlighet att börja en motagitation. Denna legitima försiktighetsåtgärd tolkades efteråt som bevis för en militär sammansvärjning. Fabriks- och verkstadskommittéernas centralråd deltog i beslutet att organisera demonstrationen. ”På Trotskijns enträgna begäran och mot Lunatjarskijns invändning”, skriver Jugov, ”beslöt mezzrajontsjkommittén att sluta upp i demonstrationen.” Förberedelserna vidtogs med sjudande energi.

Manifestationen skulle resa fanan med ”Makt åt sovjeterna”. Kampparollen löd: ”Ned med de tio kapitalistministrarna!” Detta var det enklast möjliga uttrycket för kravet på en upplösning av koalitionen med bourgeoisien. Tåget skulle gå till kadettkåren där kongressen pågick. Detta skulle understryka att frågan inte gällde att störta regeringen, utan att utöva tryck på sovjetledarna.

Förvisso fördes andra idéer fram på bolsjevikernas förberedande konferenser. Smilga, då en ung medlem av centralkommittén, föreslog till exempel att man inte skulle ”tveka att inta postkontoret, telegrafan och vapendepån, om händelserna utvecklade sig till en samman-drabbning.” En annan deltagare på konferensen, Latsis, medlem i Petrogradkommittén, kommenterar i sin dagbok förkastandet av Smilgas förslag: ”Jag kan inte förlika mig... Jag kommer överens med kamraterna Samasjko och Rachia om att vara helt beväpnad om det blir nödvändigt att inta järnvägsterminalerna, vapendepåerna, bankerna och post- och telegrafkontoren med hjälp av ett kulspruteregemente.” Semasjko var officer i ett kulspruteregemente, Rachia arbetare och en av de militanta bolsjevikerna.

Förekomsten av sådana stämningar är lätt att förstå. Hela partiets kurs var inställd på att ta makten och det gällde bara att uppfatta situationen korrekt. Det var uppenbart att bolsjevikerna höll på att få ett genombrott i Petrograd, men ute i provinserna gick samma process långsammare. Dessutom behövde fronten den lärdom en framryckning kunde ge innan den kunde skaka av sig sin misstro mot bolsjevikerna. Lenin stod därför fast vid sin ståndpunkt från april: ”tålmodigt förklara”.

I sina *Anteckningar* beskriver Suchanov demonstrationsplanen för den 10 juni som ett direkt knep av Lenin för att gripa makten ”om situationen visar sig vara gynnsam”. Faktum är att bara enstaka bolsjeviker försökte framställa saken så, enligt Lenins ironiska uttryck siktade de

”bara en smula för långt åt vänster”. Märkligt nog försöker Suchanov inte ens jämföra sina dunkla gissningar med den politiska linje som Lenin gav uttryck för i oräkneliga tal och artiklar.¹

Exekutivkommitténs byrå ställde omedelbart bolsjevikerna inför kravet att inställa demonstrationen. På vilka grunder? Uppenbarligen kunde bara statsmakten förbjuda en demonstration; men det vågade statsmakten inte ens tänka på. Hur kunde sovjeten, en ”privat organisation”, som leddes av ett block bestående av två politiska partier, hindra ett tredje parti från att demonstrera? Bolsjevikernas centralkommitté vägrade böja sig för kravet, men beslöt att än skarpare understryka demonstrationens fredliga karaktär. Den 9 juni klistrades en bolsjevikproklamation upp i arbetardistriktet. ”Vi är fria medborgare, vi har rätten att protestera och vi borde använda denna rätt innan det blir för sent. Rätten till en fredlig demonstration är vår.”

Kompromissmakarna drog frågan inför kongressen. Det var i det ögonblicket Tjcheidze uttalade sina ord om den ödesdigra utgången, och att det skulle bli nödvändigt för kongressen att sitta hela natten. En medlem av presidiet, Gegetjkor, också en av Girondens söner, avslutade sitt tal med ett grovt utfall mot bolsjevikerna: ”Bort med era smutsiga händer från en storartad sak!” De gav inte bolsjevikerna tid, fastän kravet framfördes, att ta upp frågan vid ett eget fraktionsmöte. Kongressen antog en resolution som förbjöd alla demonstrationer i tre dagar. Förutom att vara en våldshandling i förhållande till bolsjevikerna var detta ett intrång i förhållande till regeringen. Sovjeterna fortsatte att stjåla åt sig den makt som fanns under den egna huvudkudden.

Miljukov talade vid den här tiden på en kosackkonferens och kallade bolsjevikerna ”den ryska revolutionens huvudfiender”. Dess främste vän, lät han dem sluta sig till, var Miljukov själv, som strax innan februari gått med på nederlag mot tyskarna hellre än revolution från det ryska folket. På en fråga från kosackerna om inställningen till leninister, svarade Miljukov: ”Tiden är mogen att göra slut på dessa människor.” Bourgeoisens ledare hade alltför bråttom. Men han hade heller inte råd att låta tiden gå förlorad.

Under tiden hölls möten i fabriker och på regementen, där man antog resolutioner om att dagen därpå gå ut på gatorna med parollen ”All makt åt sovjeterna”. Under allt oväsen från sovjet- och kosackkongresserna gick, det obemärkt förbi att 37 bolsjeviker valdes till Viborg-distriktets дума, bara 22 från blocket mellan socialistrevolutionärer och mensjeviker och 4 kadeter.

När bolsjevikerna ställdes inför kongressens kategoriska resolution – och därtill en mystisk hänvisning till ett hotande slag från höger – beslöt de att överväga frågan på nytt. De ville ha en fredlig demonstration, inte en resning, och de kunde inte ha något motiv för att omvandla en förbjuden demonstration till ett halvuppror. Kongressens presidium beslutade å sin sida att vidta åtgärder. Flera hundra delegater indelades i grupper om tio och skickades ut till arbetardistriktet och kasernerna för att förhindra demonstrationen. De skulle träffas i Tauriska palatset på morgonen och jämföra sina anteckningar. De bondedeputerades exekutivkommitté slöt upp i denna expedition och förordnade 70 av sina medlemmar.

Sålunda uppnådde bolsjevikerna sitt mål på ett högst oväntat sätt. Kongressdelegaterna fann sig tvingade att bekanta sig med huvudstadens arbetare och soldater. Om berget inte tilläts komma till profeten, så gick åtminstone profeten till berget. Mötet visade sig bli i högsta grad lärorikt. I Moskvasovjetens *Izvestija* målar en mensjevikkorrespondent följande bild: ”Under hela natten, utan en enda tupplur, har en majoritet av kongressen, mer än 500 medlemmar, uppdelade i grupper om tio, åkt till fabriker och verkstäderna och militärenheterna i

¹ Ytterligare detaljer om detta i Appendix III.

Petrograd, och uppmanat alla att hålla sig borta från demonstrationen... På många fabriker och verkstäder, liksom på åtskilliga regementen inom garnisonen, hade kongressen ingen auktoritet... Medlemmarna bemöttes ofta på ett långt ifrån vänligt sätt, ibland fientligt, och rätt ofta skickades de iväg med förolämpningar." Detta officiella sovjetorgan överdriver inte på minsta sätt. Det ger tvärtom en mycket nedtonad bild av detta nattliga möte mellan två skilda världar.

Petrogradmassorna lät åtminstone inte delegaterna tvivla om vem som hädanefter var förmögen att inkalla en demonstration, eller återkalla den. Arbetarna vid Putilovverken gick med på att klistra upp kongressdeklarationen mot demonstrationen först sedan de läst i *Pravda* att den inte motsade bolsjevikernas resolution. Det första kulspruteregementet – vilket spelade den ledande rollen i garnisonen, liksom Putilovverken bland arbetarna – antog efter att ha hört Tjcheidzes och Avksentievs tal, som representanter för de två exekutivkommittéerna, följande resolution: "I överensstämmelse med bolsjevikernas centralkommitté och deras militärorganisation uppskjuter regementet sin aktion."

Denna pacificeringsbrigad anlände efter en sömnlös natt till Tauriska palatset i ett tillstånd av total demoralisering. De hade förutsatt att kongressens auktoritet var oförstörbar, men sprungit på en stenmur av misstro och fientlighet. "Massorna är fulla av bolsjeviker." "Inställningen till mensjevikerna och socialistrevolutionärerna är fientlig." "De litar bara på *Pravda*." "På några ställen skrek man: 'Vi är inte era kamrater.'" En efter en rapporterade delegaterna hur de lidit nederlag, trots att de inställt striden.

Massorna underkastade sig bolsjevikernas beslut, men inte utan protest och indignation. I vissa fabriker antog man resolutioner som kritiserade centralkommittén. De mer hetlevrade partimedlemmarna i sektionerna rev sönder sina medlemskort. Detta var en allvarlig varning.

Kompromissmakarna hade motiverat sitt tredagarsveto mot demonstrationer med hänvisningar till en monarkistisk sammansvärjning, vilken hoppades kunna utnyttja bolsjevik-aktionen; man nämnde deltagandet i den av en del av kosackkongressen och att kontra-revolutionära trupper närmade sig Petrograd. Det är inte förvånande att bolsjevikerna efter att ha återkallat demonstrationen krävde en förklaring till denna konspiration. Istället för att ge ett svar anklagade kongressledarna bolsjevikerna själva för konspiration. De hittade denna lyckliga utväg ur situationen.

Man måste erkänna att kompromissmakarna natten till den 10 juni verkligen upptäckte en konspiration, som skakade dem svårt – en konspiration av massorna tillsammans med bolsjevikerna mot kompromissmakarna. Bolsjevikernas underkastelse under kongress-resolutionen ingav dem emellertid mod och gjorde att deras panik övergick i ren galenskap. Mensjevikerna och socialistrevolutionärerna beslöt att uppvisa en hårdhet av stål. Den 10 juni skrev mensjeviktidningen: "Det är hög tid att brännmärka leninisterna som förrädare mot revolutionen." En representant för exekutivkommittén framträdde på kosackkongressen och anmodade den att stödja sovjeten mot bolsjevikerna. Han fick svar av ordföranden, atamanen för Ural, Dutov: "Vi kosacker kommer aldrig att gå emot sovjeten." Mot bolsjevikerna var reaktionärerna redo att gå hand i hand även med sovjeten – för att desto bättre kunna strypa den senare.

Den 11 juni samlades en väldig rättvisans domstol: exekutivkommittén, medlemmar i kongressens presidium och ledarna för fraktionerna – sammantaget omkring hundra man. Tsereteli framträder som vanligt i rollen som åklagare. Utom sig av raseri kräver han dödsbringande åtgärder och viftar föraktfullt bort Dan, som alltid är redo att slå mot bolsjevikerna men ännu inte är helt beredd att förgöra dem. "Vad bolsjevikerna nu håller på med är inte ideologisk propaganda, utan en konspiration... Bolsjevikerna får ursäkta oss. Nu ska vi begagna oss av annorlunda kampmetoder... *Vi måste avvärja bolsjevikerna. Vi kan*

inte låta dem behålla de två utmärkta tekniska verktyg de varit i besittning av tills nu. Vi kan inte lämna kulsprutor och gevär i deras händer. Vi kommer inte att tolerera konspirationer.” Detta var nya tongångar. Vad innebar det exakt att avväpna bolsjevikerna? Suchanov skriver om detta ämne: ”Bolsjevikerna hade verkligen inga särskilda vapenlager. Alla vapen fanns faktiskt i händerna på soldater och arbetare, vars stora massa följde bolsjevikerna. Att avväpna bolsjevikerna kunde bara innebära att avväpna proletariatet. Mer än så, det innebar att avväpna trupperna.”

Det klassiska ögonblick i revolutionen hade, med andra ord, kommit när den borgerliga demokratin på reaktionens begäran tar sig för att avväpna arbetarna som garanterat den revolutionära segern. Dessa demokratiska herrar, bland vilka det fanns beläst folk, hade ständigt stött de avväpnade, inte avväpnarna – så länge det var fråga om att läsa gamla böcker. Men när denna fråga ställdes i det verkliga livet kände de inte igen den. Blotta faktum att Tsereteli, en revolutionär, en man som tillbringat årtal i straffarbete, igår zimmerwaldist, tog sig för att avväpna arbetarna, hade vissa svårigheter att bana sig väg in i folks huvuden. Salen förstummades till tystnad. Provinsdelegaterna kände icke desto mindre att någon höll på att skjuta dem mot en avgrund. En av officerarna fick ett hysteriskt utbrott.

Kamenev reste sig, inte mindre blek än Tsereteli, från sin plats och utropade med en värdighet vars styrka publiken kunde känna: ”Herr minister, om det inte bara är tomt prat, har ni ingen rätt att inskränka er till prat. Arrestera mig, och ställ mig inför rätta för konspiration mot revolutionen.” Bolsjevikerna lämnade salen i protest och vägrade att delta i detta hån mot deras eget parti. Spänningen i salen blev nästan outhärdlig. Lieber skyndade till Tseretelis hjälp. Återhållet raseri fick vika för hysteriskt ursinne. Lieber manade till skoningslösa åtgärder. ”Om ni vill vinna de massor som följer bolsjevikerna, bryt då med bolsjevismen.” Men han åhördes utan sympati, även med en viss fientlighet.

Lättpåverkad som vanligt försökte Lunatjarskij omedelbart att komma överens med majoriteten: Fastän bolsjevikerna försäkrat honom att de bara hade en fredlig demonstration i åtanke, hade hans egen erfarenhet ändå övertygat honom om att ”det var ett misstag att organisera en demonstration”; vi får inte skärpa konflikterna. Utan att lugna sina fiender, irriterade Lunatjarskij sina vänner.

”Vi slåss inte mot vänstertendensen”, sade Dan jesuitiskt – han var den mest erfarne, men också den ytligaste av tråskets ledare. ”Vi slåss mot kontrarevolutionen. Det är inte vårt fel om Tysklands agenter står bakom er rygg.” Hänvisningen till tyskarna var bara en ersättning för argument. Naturligtvis kunde inte dessa herrar peka ut några tyska agenter.

Tsereteli ville utdela ett slag; Dan ville bara visa sin näve. I sin hjälplöshet tog exekutivkommittén Dans parti. Den resolution man nästa dag erbjöd kongressen hade karaktären av en undantagslag mot bolsjevikerna, men utan omedelbara praktiska slutsatser.

”Efter era delegaters besök på fabrikerna och regementena”, sade en deklARATION skriven av bolsjevikerna och riktad till kongressen, ”kan ni knappast tvivla på att om demonstrationen inte ägde rum, var det inte på grund av ert veto, utan därför att vårt parti inställde den...”. Påhittat med en militär konspiration skapades av den provisoriska regeringens medlemmar för att genomföra avväpandet av Petrograds proletariat och upplösandet av Petrograd-garnisonen... Även om statsmakten helt skulle övergå i sovjetens händer – vilket vi förespråkar – och sovjeten försöker lägga bojor på vår agitation, skulle detta inte leda oss till passiv underkastelse; vi skulle möta internering och andra straff i den internationella socialismens namn, vilket skiljer oss från er.”

Sovjetmajoriteten och sovjetminoriteten konfronterade varandra i tre dagar som inför ett avgörande slag. Men båda sidor tog ett steg tillbaka i sista stund. Bolsjevikerna gav upp demonstrationen. Kompromissmakarna övergav idén om att avvärja arbetarna.

Tsereteli förblev i minoritet bland sitt eget folk. Ur sin egen synvinkel hade han ändå rätt. Inriktningen på enhet med bourgeoisien hade nått en punkt där det blev nödvändigt att lamslå de massor som inte förlikat sig med koalitionen. Att driva kompromisspolitiken till ett lyckligt slut – dvs. till upprättandet av bourgeoisiens parlamentariska styre – krävde arbetarnas och soldaternas avvärjning. Men Tsereteli hade inte bara rätt. Han var dessutom maktlös. Varken soldaterna eller arbetarna skulle frivilligt ha lämnat ifrån sig sina vapen. Det skulle ha blivit nödvändigt att sätta in trupper mot dem. Men Tsereteli var redan utan styrkor. Han kunde bara få dem från reaktionen, om ens det. Men om reaktionen hade lyckats krossa bolsjevikerna skulle den omedelbart tagit itu med att krossa kompromissmakarnas sovjet, och den skulle inte ha undgått att påminna Tsereteli om att han var en före detta straffarbetsfånge och ingenting mer. Men händelsernas vidare förlopp kommer att visa att inte ens reaktionen hade tillräckliga styrkor för detta.

Politiskt baserade Tsereteli sitt argument för att slåss mot bolsjevikerna på påståendet att de avgränsade proletariatet från bönderna. Martov svarade honom: Tsereteli hämtar inte de tankar som vägleder honom ”ur bondedjupen. En grupp högerkadeter, kapitalister, godsägare, imperialister och bourgeoisien i väst” – det är dessa som kräver arbetarnas och soldaternas avvärjning. Martov hade rätt: de besuttna klasserna har vid mer än ett tillfälle i historien dolt sina anspråk bakom böndernas rygg.

Från det ögonblick Lenins aprilteser publicerades blev hänvisningen till faran i att isolera proletariatet från bönderna huvudargumentet för alla dem som önskade dra revolutionen bakåt. Det var ingen tillfällighet att Lenin jämförde Tsereteli med ”gammelbolsjevikerna”.

I ett av sina arbeten från 1917, skrev Trotskij om detta tema: ”Vårt partis isolering från socialistrevolutionärerna och mensjevikerna, även dess extrema isolering, om det så skulle innebära isoleringscell, skulle ändå inte innebära proletariatets isolering från de förtryckta bönderna och de förtryckta massorna i städerna. En skarp avgränsning mellan det revolutionära proletariatets politik och de nuvarande sovjetledarnas svekfulla avfall är tvärtom det enda som kan medföra en politisk differentiering bland bondemiljonerna, dra undan fattigbönderna från det svekfulla ledarskap som utövas av den aggressiva socialistrevolutionära typen av musjik och omvandla det socialistiska proletariatet till verkliga ledare för den nationella plebejiska revolutionen.”

Men Tseretelis genomfalska argument levde kvar. På oktoberrevolutionens tröskel fördes det fram på nytt med fördubblad styrka som många ”gammelbolsjevikers” argument mot upproret. Några år senare, när den intellektuella reaktionen mot Oktober började, blev Tseretelis formel det främsta teoretiska vapnet för epigonernas skola.

*

På samma kongressammanträde som fördömde bolsjevikerna i deras frånvaro yrkade en representant för mensjevikerna oväntat på att man påföljande söndag, den 18 juni, skulle genomföra en arbetar- och soldatmanifestation i Petrograd och andra viktiga städer för att inför fienden demonstrera demokratins enhet och styrka. Motionen bifölls, om än inte utan bestörtning. Något över en månad senare förklarade Miljukov tämligen väl denna oväntade helomvändning från kompromissmakarna: ”Genom att hålla kadetanföranden på sovjetkongressen, genom att upplösa den väpnade demonstrationen den 10 juni... kände minister-socialisterna att de gått för långt i vår riktning, att marken började rämna under deras fötter. De blev rädda och klev plötsligt tillbaka åt bolsjevikernas håll.” Beslutet att genomföra en

demonstration den 18 juni var naturligtvis inget steg i riktning mot bolsjevikerna, utan ett försök att både vända sig till massorna och mot bolsjevikerna. De nattliga mötena med arbetarna och soldaterna hade förorsakat en viss förvirring bland sovjetens överhuvuden. Således författade de till exempel, i direkt motsättning till vad de haft i åtanke vid kongressens början, i regeringens namn i all hast en resolution som uppmanade till upplösning av riksduman och inkallandet av en konstituerande församling till den 30 september. Demonstrationsparollerna valdes utifrån samma strävan att inte irritera massorna: ”Allmän fred”, ”Omedelbart sammankallande av en konstituerande församling” och ”Demokratisk republik”. Inte ett ord vare sig om offensiven eller koalitionen. Lenin frågade i *Pravda*: ”Och vad har det blivit av ‘Fullt förtroende för den provisoriska regeringen’, mina herrar?... Varför har tungan fastnat i halsen på er?” Denna ironi slog huvudet på spiken: Kompromissmakarna vågade inte begära förtroende av massorna för den regering som de själva var medlemmar av.

Sovjetdelegaterna hade för andra gången uppsökt arbetardistriktet och kasernerna och gav exekutivkommittén alltigenom uppmuntrande rapporter inför demonstrationen. Tsereteli, vars lugn och benägenhet för självbelåtna predikningar återupprättades av dessa meddelanden, adresserade några påpekanden till bolsjevikerna: ”Nu ska vi ha en öppen och ärlig mönstring av de revolutionära styrkorna... Nu ska vi se vilka majoriteten följer, er eller oss.” Bolsjevikerna hade accepterat utmaningen långt innan den formulerades så obetänksamt. ”Vi ska sluta upp i demonstration den 18”, skrev *Pravda*, ”för att kämpa för de mål vi avsett att demonstrera för den 10.”

Marschvägen ledde – tydligen till minne av begravningsprocessionen tre månader tidigare, vilken åtminstone ytligt sett varit en jättelik enhetsmanifestation av demokratin – åter till Marsfältet och februarimartyrernas gravar. Men bortsett från marschvägen erinrade överhuvudtaget ingenting om dessa tidigare dagar. Omkring 400 000 människor paraderade, betydligt färre än vid begravningen: Frånvarande i sovjetdemonstrationen var inte bara bourgeoisien med vilken sovjeterna befann sig i koalition, utan också den radikala intelligentsian som upptagit en så framträdande plats i demokratins tidigare parader. Föga mer än fabriker och kasernerna marscherade.

Kongressens delegater samlades på Marsfältet och läste och räknade plakaten. De första bolsjevikparollerna bemöttes småleende – Tsereteli hade kastat fram sin utmaning så självsäkert dagen innan. Men samma paroller återkom gång på gång. ”Ned med de tio kapitalistministrarna!” ”Ned med offensiven!” och ”All makt åt sovjeterna!” De ironiska leendena stelnade och försvann sedan gradvis. Bolsjevikfanor vajade överallt. Delegaterna slutade räkna ihop den obehagliga slutsiffran. Bolsjevikernas seger var alltför uppenbar. ”Här och var”, skriver Suchanov, ”bröts kedjan av bolsjevikfanor och bolsjevikavdelningar av särskilda socialistrevolutionära eller officiella sovjetparoller. Men dessa drunknade i massan. Den officiella sovjeten berättade nästa dag ’hur vildsint folkhop här och var slet sönder fanor med parollen ‘Förtroende för den provisoriska regeringen’.” Det finns en tydlig överdrift i detta. Bara tre små grupper bar plakat till den provisoriska regeringens ära: Plechanovkretsen, en kosackavdelning och en handfull judiska intellektuella som tillhörde Bund. Denna trefaldiga konstellation, som med sin varierande sammansättning gav intrycket av en politisk kuriositet, tycktes ha föresatt sig uppgiften att offentligt avslöja regimens impotens. Under folkhopens fientliga rop sänkte plechanoviterna och Bund sina plakater. Kosackerna gav inte efter och deras fanor slets bokstavligen ifrån dem av demonstranterna och förstördes. ”Den ström som flutit ganska stilla tills dess”, skriver *Izvestija*, ”blev en veritabel flod under högvatten, alldeles på gränsen till att svämma över sina bräddar.” Detta var Viborgsektionen, samtliga under bolsjevikernas fanor. ”Ned med de tio kapitalistministrarna!” En av fabriker bar ett plakat: ”Rätten att leva är högre än rätten till privat egendom.” Denna paroll hade inte föreslagits av partiet.

Förskräckta landsortsbor tittade överallt efter sina ledare. De senare sänkte blicken eller gick helt enkelt och gömde sig. Bolsjevikerna gick efter landsortsborna. Ser det här ut som ett gäng konspiratörer? Delegaterna höll med om att det gjorde det inte. ”I Petrograd är ni makten”, medgav de med ett helt annorlunda tonfall än de använt på de officiella sammanträdena, ”men inte i provinserna, inte vid fronten. Petrograd kan inte gå emot hela landet.” Det är helt i sin ordning, svarade bolsjevikerna, er tur kommer snart – samma paroller kommer att resas.

”Under denna demonstration”, skrev den gamle Plechanov, ”stod jag bredvid Tjcheidze på Marsfältet; jag såg i hans ansikte att han inte bedrog sig det minsta angående betydelsen av det anmärkningsvärda antal plakat som krävde att de kapitalistiska ministrarna skulle störtas. Detta underströks, som vore det medvetet, med de rent myndiga befallningar några leninister riktade till honom, när de passerade förbi likt folk som firar helg.” Bolsjevikerna hade sannerligen skäl för känslan av att fira en helgdag. ”Om man ska döma av demonstranternas plakat och paroller”, skrev Gorkijs tidning, ”så avslöjade söndagens demonstration bolsjevismens totala seger inom Petersburgsproletariatet.” Det var en stor seger, och dessutom vanns den på den arena och med de vapen fienden valt. Medan man sanktionerat offensiven, erkänt koalitionen och fördömt bolsjevikerna, hade sovjetkongressen på eget initiativ kallat ut massorna på gatorna. Dessa kom med tillkännagivandet: Vi vill varken ha offensiv eller koalition; vi är för bolsjevismen. Det var demonstrationens politiska innebörd. Inte undra på att mensjevikerna, som tagit initiativ till demonstrationen, i sina tidningar dagen därpå ångerfullt frågade sig: Vem kom på denna olycksaliga idé?

Naturligtvis deltog inte huvudstadens alla arbetare och soldater i demonstrationen, och inte alla demonstranter var bolsjeviker. Men vid det här laget ville inte en enda av dem ha en koalition. De arbetare som ännu var fientliga mot bolsjevismen, visste inte vad de skulle sätta emot den. Deras fientlighet omvandlades därför till en vaksam neutralitet. Under bolsjevikparollerna marscherade inte så få mensjeviker och socialistrevolutionärer som ännu inte brutit med sitt parti men redan förlorat tilltron till dess paroller.

Demonstrationen den 18 juni gjorde ett enormt intryck på deltagarna själva. Massorna såg att bolsjevikerna blivit en maktfaktor, och de vacklande drogs till dem. I Moskva, Kiev, Charkov, Jekaterinoslav och många andra provinsstäder visade demonstrationerna en enorm tillväxt av bolsjevikernas inflytande. Överallt fördes samma paroller fram, och de stack till i februari-regimens själva hjärta. Det var omöjligt att inte dra några slutsatser. Det tycktes som om kompromissmakarna inte hade någonstans att ta vägen. Men offensiven hjälpte dem i allra sista ögonblicket. Den 19 juni ägde en patriotisk demonstration rum på Nevskij under kadeternas ledning och med ett porträtt av Kerenskij. Med Miljukovs ord: ”Det var så olikt det som hände på samma gata dagen innan att det med känslan av triumf blandades en ofrivillig känsla av obehag.” En berättigad känsla? Men kompromissmakarna gav upp en suck av lättnad. Deras tankar svingade sig genast över båda demonstrationerna i form av en demokratisk syntes. Dessa människor var förutbestämda att tömma illusionens och förödmjukelsens bägare till bottensatsen.

Under aprildagarna hade två samtidiga demonstrationer, den ena revolutionär och den andra patriotisk, mött varandra, och sammanstötningen resulterade i skadade. De fientliga demonstrationerna den 18 och den 19 juni följde efter varandra. Ingen direkt sammanstötning förekom då. Men en sammanstötning gick inte att undvika. Den hade bara uppskjutits i två veckor.

Anarkisterna, som inte visste något annat sätt att visa sin självständighet, utnyttjade demonstrationen den 18 juni för en attack mot Viborgfängelset. Fångarna, av vilka en majoritet var kriminella, befriades utan strid och utan förluster – och inte från ett fängelse, utan från flera samtidigt. Det verkar uppenbart att attacken inte tagit administrationen på sängen – utan

att administrationen gladeligen gått faktiska och föregivna anarkister halvvägs till mötes. Hela denna förbryllande episod hade inte något som helst att göra med demonstrationen. Men den patriotiska pressen kopplade samman dem. Bolsjevikerna föreslog sovjetkongressen att man skulle göra en ordentlig undersökning av det sätt på vilket 460 kriminella släppts lösa från diverse fängelser. Kompromissmakarna kunde emellertid inte tillåta sig denna lyx: De var rädda att de skulle konfronteras med män högre upp inom administrationen och sina egna allierade i ett politiskt block. Dessutom hade de ingen lust att försvara sin egen demonstration mot illvilligt förtal.

Justitieministern Perevertsev – som skämt ut sig några dagar tidigare i samband med affären med Durnovos sommarhus – beslöt att ta hämnd, och under förvärdning att leta efter förrymda fångar gjorde han en ny räd mot stället. Anarkisterna gjorde motstånd; en av dem dödades, och huset ödelades. Arbetarna på Viborgsidan, som betraktade huset som sitt eget, slog larm. Åtskilliga fabriker stoppade arbetet; larmet spred sig till andra sektioner och till och med till kasernerna.

De sista dagarna i juni fortgår under ständigt tumult. Ett kulspruteregemente förbereder sig för en omedelbar attack på den provisoriska regeringen. Arbetare från de strejkande fabriker går runt bland regementena och kallar ut dem på gatorna. Skäggiga bönder i soldatrockar, många gråhåriga, passerar i protestdemonstrationer längs trottoarerna: Dessa medelålders bönder kräver att de befrias till arbete på fälten. Bolsjevikerna agiterar mot att gå ut på gatorna: Demonstrationen den 18 juni har sagt allt som kan sägas; för att framkalla en förändring räcker det inte med att demonstrera; och ännu har inte revolutionstimmen slagit. Den 22 juni vänder sig bolsjevikpressen till garnisonen: ”Lita inte på några uppmaningar till gatuaktioner som ges i militärorganisationens namn.” Delegater anländer från fronten med klagomål om våld och bestraffningar. Hot om att reorganisera de uppstudsiga regementena gjuter olja på elden. ”I många regementen sover soldaterna med vapen i hand”, säger en bolsjevikdeklaration till exekutivkommittén. Patriotiska demonstrationer, ofta beväpnade, leder till gatustrider. Detta är små urladdningar av den ackumulerade elektriciteten. Ingendera sidan har för direkt avsikt att attackera: Reaktionen är alltför svag, revolutionen litar ännu inte helt på sina krafter. Men gatorna i staden tycks belagda med explosivt material. En kraftmätning hänger i luften. Bolsjevikpressen förklarar och håller tillbaka. Den patriotiska pressen släpper lös sin rädsla i otyglade angrepp på bolsjevikerna. Den 25 skriver Lenin: ”Dessa allmänt vilda skrin av illvilja och ursinne mot bolsjevikerna är kadeternas, socialistrevolutionärernas och mensjevikernas gemensamma klagomål mot sin egen ryggradslöshet. De befinner sig i majoritet. De är regeringen. De är alla tillsammans i ett block. Och de ser att det inte kommer någonting ut av det. Vad annat kan de göra än rasa mot bolsjevikerna?”

Kapitel XXIII: Avslutning

I inledningen till denna bok försökte vi visa hur djupt rotad oktoberrevolutionen var i Rysslands samhällsförhållanden. Vår analys, långt ifrån att vara anpassad *ex post facto* till fullbordade skeenden, utfördes tvärtom av oss långt före revolutionen – rent av före dess prolog 1905.

På de följande sidorna försökte vi se hur samhällskrafterna i Ryssland kom till uttryck i revolutionens händelser. Vi noterade de politiska partiernas aktivitet i deras förhållande till klasserna. Författarens sympatier och antipatier kan lämnas därhän. En historisk framställning kan bara kräva att dess objektivitet erkänns om den, på grundval av omsorgsfullt fastställda fakta, återger deras inre samband utifrån de sociala relationernas verkliga utveckling. Processens inre kausala sammanhang som på så sätt levandegörs blir själva det bästa beviset för framställningens objektivitet.

De händelser i februarirevolutionen som passerar revy inför läsaren har bekräftat vår teoretiska prognos – tills vidare åtminstone till hälften – genom en metod av successiv uteslutning. Innan proletariatet kom till makten underkastade den politiska utvecklingen alla andra varianter verklighetens prövning och de slängdes åt sidan som värdelösa.

Den liberala bourgeoisieens regering, med Kerenskij som demokratisk gisslan, visade sig vara ett fullständigt misslyckande. ”Aprildagarna” var den första öppna varning som Oktober riktade till februarirevolutionen. Den borgerliga provisoriska regeringen ersattes efter denna med en koalition vars fruktlöshet avslöjades under varje dag av dess existens. I den juni-demonstration som exekutivkommittén på eget initiativ sammankallade, om än inte alldeles frivilligt, försökte februarirevolutionen mäta sin styrka med Oktober och led ett grymt nederlag. Nederlaget var så mycket ödesdigrare som det inträffade på Petrogradarenan, och genom just de arbetare och soldater som genomfört februarirevolutionen och överlämnat den till resten av landet. Junidemonstrationen visade att Petrograds arbetare och soldater var på väg mot en ny revolution vars mål fanns inskrivna på deras fanor. Otvetydiga tecken vittnade om att hela det övriga landet, om än med en ofrånkomlig försening, skulle följa Petrograd. På så sätt hade februarirevolutionen vid slutet av sin fjärde månad redan politiskt förbrukat sig själv. Kompromissmakarna hade förlorat arbetarnas och soldaternas förtroende. En konflikt mellan de ledande sovjetpartierna och sovjetmassorna blev nu oundviklig. Efter manifestationen den 18 juni, vilken var en fredlig prövning av styrkeförhållandena mellan de två revolutionerna, måste motsättningen mellan dem ofrånkomligen ta en öppen och våldsam form.

Det ledde till ”julidagarna”. Två veckor efter den demonstration som organiserats uppifrån gick samma arbetare och soldater ut på gatan på eget initiativ och krävde av den centrala exekutivkommittén att den skulle gripa makten. Kompromissmakarna vägrade blankt. Julidagarna ledde till gatustrider och förluster och slutade med skingrandet av bolsjevikerna, som förklarades ansvariga för februariregimens bankrutt. Den resolution som Tsereteli lagt fram den 11 juni och som röstades ned – att förklara bolsjevikerna stå utanför lagen och avvärja dem – genomfördes till fullo i början av juli. Bolsjeviktidningarna slogs igen; de bolsjevikiska militärenheterna upplöstes. Arbetarna avvärjades. Partiets ledare förklarades vara i den tyska försvarsstabens sold. En av dem gick under jorden, de andra sattes i fängelse.

Men just denna kompromissmakarnas ”seger” över bolsjevikerna avslöjade helt och fullt demokratins kraftlöshet. Mot arbetarna och soldaterna tvingades demokraterna sätta in ökända kontrarevolutionära enheter, fientliga inte bara mot bolsjevikerna, utan också mot sovjeten: Exekutivkommittén stod redan utan egna trupper.

Liberalerna drog av detta den riktiga slutsatsen, som Miljukov formulerade som ett val: Kornilov eller Lenin? Revolutionen lämnade faktiskt inget mer utrymme för den gyllene medelvägens rike. Kontrarevolutionen sade till sig själv: Nu eller aldrig. Den högste överbefälhavaren, Kornilov, inledde ett uppror mot revolutionen under förevändning av en kampanj mot bolsjevikerna. Precis som alla former av legal opposition innan revolutionen iklätt sig patriotismens täckmantel – dvs. de tvingande behoven i kampen mot tyskarna – utnyttjade nu alla former av legal kontrarevolution de tvingande behoven i kampen mot bolsjevikerna som täckmantel. Kornilov hade stöd av de besuttna klasserna och deras parti, kadeterna. Detta hindrade inte, utan snarare bidrog till, att de trupper Kornilov skickade mot Petrograd led nederlag utan strid, kapitulerade utan sammandrabbningar och gick upp i rök som en vattendroppe på en het ugnslucka. Därmed gjordes ett försök till en revolution från höger, och därtill av en man som stod i ledningen för armén. Styrkeförhållandet mellan de besuttna klasserna och folket prövades i handling. I valet mellan Kornilov och Lenin föll Kornilov som en ruttet frukt, även om Lenin vid den tiden fortfarande tvingades hålla sig gömd.

Vilken väg var efter detta ännu oanvänd, oprövad? Den bolsjevikiska vägen. Faktiskt svängde massorna efter Kornilovs försök och dess föga ärorika kollaps, på ett våldsamt och avgörande sätt över till bolsjevikerna. Oktoberrevolutionen närmade sig med fysisk nödvändighet. Till skillnad från februarirevolutionen, som kallats oblodig fastän den kostade Petrograd ett ansevärt antal offer, genomfördes faktiskt oktoberrevolutionen i huvudstaden utan blodspillan. Har vi inte rätt att ställa frågan: Vilket ytterligare bevis kan ges för att visa oktoberrevolutionens djupa naturnödvändighet? Står det inte klart att bara de som drabbades av revolutionen på sin ömmaste punkt, plånboken, kan se den som ett resultat av äventyrlighet och demagogi? Den blodiga kampen bryter ut först efter bolsjeviksovjeternas maktövertagande, när de störtade klasserna med materiellt stöd från ententens regeringar gör desperata försök att ta tillbaka vad de förlorat. Sedan kommer åren av inbördeskrig. Den röda armén skapas, det hungrande landet ställs under militärkommunismens regim och förvandlas till ett Spartaliknande krigsläger. Oktoberrevolutionen bryter bit för bit sin väg, slår tillbaka alla fiender, övergår till lösandet av sina industriella problem, läker de svåraste sårerna från imperialist- och inbördeskriget och uppnår enorma framgångar på industriutvecklingens område. Nya svårigheter uppkommer emellertid på grund av dess isolerade läge, omgiven av mäktiga kapitalistländer. Den försening i utvecklingen som fört det ryska proletariet till makten har påtvingat denna makt uppgifter som i grund och botten inte helt kan slutföras inom ramen för en isolerad stat. Denna stats öde förblir sålunda helt och hållet förbunden med världshistoriens vidare förlopp.

Denna första volym, ägnad februarirevolutionen, visar hur och varför denna revolution nödvändigtvis måste misslyckas. Den andra och tredje volymen kommer att visa hur oktoberrevolutionen segrade.

Appendix I

(Till Kapitel I – Särdrag i Rysslands utveckling)

Frågan om särdragen i Rysslands historiska utveckling, och den därmed förbundna frågan om dess framtida öde, låg bakom alla debatter och grupperingar inom den ryska intelligentsian under nästan hela 1800-talet. Slavofiler och anhängare av det västerländska löste denna fråga på motsatta sätt men med snarlik dogmatism. De ersattes av narodnikernas och marxismens teorier. Innan narodnikteorin slutgiltigt tynade bort under den borgerliga liberalismens inflytande, försvarade den länge och hårdnackat idén om ett helt unikt utvecklingsförlopp för Rysslands del, en omväg runt kapitalismen. I det avseendet fortsatte narodnikerna den slavofila traditionen, även om de rensade bort monarkistiska, kyrkliga och panslavistiska element och gav den en revolutionärt demokratisk karaktär.

I grund och botten var den slavofila föreställningen med hela sitt reaktionära fantasteri, liksom också narodnikismen med alla sina demokratiska illusioner, inte alls bara spekulationer, utan vilade på otvetydiga och dessutom djupgående säregenheter i Rysslands utveckling, vilka emellertid uppfattades på ett ensidigt sätt och värderades felaktigt. I sin kamp mot narodnikismen föll den ryska marxismen, när den påvisade att utvecklingslagarna för alla länder var identiska, inte sällan in i en dogmatisk mekanisering som tenderade att kasta ut barnet med badvattnet. Denna benägenhet kommer särskilt klart till uttryck i många verk av den välkände professor Pokrovskij.

1922 angrep Pokrovskij författarens historiska uppfattning som ligger till grund för teorin om den permanenta revolutionen. Vi anser det meningsfullt, åtminstone för läsare som inte bara intresserar sig för händelsernas dramatiska förlopp utan också för revolutionära doktriner, att här bifoga de viktigaste utdragen ur våra svar till professor Pokrovskij, publicerade i två utgåvor av bolsjevikpartiets centralorgan *Pravda*, den 1 och 2 juli 1922:

Angående särdragen i Rysslands historiska utveckling

Pokrovskij har publicerat en artikel som ägnas min bok: *1905*, som klargör – tyvärr på ett negativt sätt – hur svårt det är att *tillämpa* den historiska materialismens metoder på levande mänsklig historia, och hur ofta historien blir klichéer till och med för så grundligt bildade människor som Pokrovskij. Den bok Pokrovskij kritiserar var direkt föranledd av en önskan att historiskt fastställa och teoretiskt rättfärdiga parollen om proletariats erövrande av makten, liksom mot parollen om en borgerligt demokratisk republik, och även den om böndernas och arbetarnas demokratiska regering... Dessa tankar åstadkom en mycket stark teoretisk indignation bland ett inte så litet antal marxister, sannerligen en överväldigande majoritet av dem. De som uttryckte sin ilska var inte bara mensjeviker, utan också Kamenev och Rotsjkov (en bolsjevikhistoriker). I stora drag var deras åsikt denna: Bourgeoisens politiska styre måste föregå proletariats politiska styre; den borgerligt demokratiska republiken måste bli en långvarig historisk skolning för proletariats; försöket att hoppa över detta stadium är ren äventyrlighet; om arbetarklassen i väst ännu inte erövat makten, hur kan då det ryska proletariats ställa sig denna uppgift? och så vidare. Utifrån denna pseudo-marxisms synvinkel, som begränsar sig till historiska mekanismer och formella analogier, och omvandlar historiska epoker till en logisk följd av orörliga samhällskategorier (feodalism, kapitalism, socialism, envælde, borgerlig republik, proletariats diktatur) – utifrån denna synvinkel måste parollen om arbetarklassens makterövring i Ryssland ha tett sig som en ohygglig avvikelse från marxismen. Men en seriös empirisk värdering av samhällskrafterna 1903–05 visade på ett kraftfullt sätt att arbetarklassens kamp för att eröva makten definitivt var livskraftig. Är detta ett särdrag eller ej? Förutsätter det genomgripande särdrag i hela den historiska utvecklingen eller ej? Hur kommer det sig att en sådan uppgift ställdes för proletariats i Ryssland – dvs. det mest efterblivna (med Pokrovskijs tillåtelse) landet i Europa?

Och vari består Rysslands efterblivenhet? Bara i det faktum att Ryssland på ett försenat sätt upprepar de västeuropeiska ländernas historia? Men skulle det i så fall vara möjligt att tala om ett erövrande av makten för det ryska proletariats del? Denna erövring (tillåter vi oss att komma ihåg) ägde faktiskt rum. Var ligger huvudpunkten i allt detta? Att den otvetydiga och ovedersägliga förseningen i Rysslands utveckling under inflytande av och tryck från den högre kulturen i väst inte leder fram till en enkel upprepning av den västeuropeiska historiska processen, utan i skapandet av djupgående *särdrag* som kräver en självständig studie.

Det genuint unika i vår politiska situation, som ledde till att oktoberrevolutionen segrade innan revolutionen börjat i Europa, hade sina rötter i de säregna styrkeförhållandena mellan de olika klasserna och statsmakten. När Pokrovskij och Rotsjkov grälade med narodnikerna eller liberaler och påvisade att tsarismens organisation och politik bestämdes av den ekonomiska utvecklingen och de besuttna klassernas intressen hade de i grunden rätt. Men när Pokrovskij försöker upprepa detta mot mig, missar han målet.

Resultatet av vår försenade historiska utveckling, under förhållanden av imperialistisk inringning, var att vår bourgeoisie inte fick tid att göra sig av med tsarismen innan proletariats blivit en självständig revolutionär kraft.

Men för Pokrovskij existerar inte själva den fråga som för oss utgör det centrala temat i undersökningen.

Pokrovskij skriver: ”Att avbilda Moskvaryssan från 1500-talet mot en bakgrund av allmänna europeiska förhållanden vid den tiden är ett ytterst lockande företag. Det finns inget bättre sätt att tillbakavisa de fördomar som än idag är förhärskande till och med inom marxistiska kretsar angående primitiviteten i de ekonomiska grundvalar på vilka det ryska enväldet uppstod.” Och vidare: ”Att framställa detta envælde i dess verkliga historiska sammanhang, som en av

aspekterna av det kommersiella och kapitalistiska Europa... det är ett företag inte blott av utomordentligt intresse för historikern, utan också av utomordentligt bildningsintresse för den läsande publiken: Det finns inget radikalare sätt att göra slut på legenden om 'särdragen' i den ryska historiska processen." Som vi ser förnekar Pokrovskij fullkomligt primitiviteten och efterblivenheten i vår ekonomiska utveckling och förvisar därmed särdragen i den ryska historiska processen till legendens sfär. Och hela felet är att Pokrovskij är fullständigt hypnotiserad av den jämförelsevis omfattande utvecklingen av handel som han och även Rotsjkov lagt märke till i 1500-talets Ryssland. Det är svårt att förstå hur Pokrovskij kunde göra ett sådant misstag. Man kan till och med få för sig att handeln är det ekonomiska livets grund och dess osvikliga måttstock. Den tyske ekonomen Karl Bücher försökte för tjugo år sedan att i handeln (ledet mellan producenten och konsumenten) finna ett rättesnöre för hela den ekonomiska utvecklingen. Naturligtvis skyndade sig Struve att överföra denna "upptäckt" till den ryska ekonomiska "vetenskapen". Vid den tiden stötte Büchers teori på ett fullt naturligt motstånd från marxisterna. Vi finner rättesnöret för den ekonomiska utvecklingen i produktionen – i tekniken och den samhällseliga organiseringen av arbetet – och den väg produkten följer från producent till konsument betraktar vi som ett sekundärt fenomen, vars rötter står att finna i just denna produktion.

Den stora omfattningen, åtminstone ytmässigt, av rysk handel under 1500-talet – hur paradoxal den än är utifrån utgångspunkten för Büchers och Struves kriterium – förklaras just av den ryska ekonomins enastående primitivitet. Den västeuropeiska staden var en hantverksgille- och handelsförbundsstad; våra städer var framför allt administrativa, militära centra, och var följaktligen konsumenter och inte producenter. Hantverksgillekulturen i väst uppstod på en relativt hög nivå av ekonomisk utveckling när manufakturindustriernas grundprocesser avskilts från jordbruket och omvandlats till oberoende skrän, när de hade skapat sina egna organisationer, sina egna brännpunkter – städerna – och till en början en begränsad lokal, men icke desto mindre stabil, marknad. Till grund för den europeiska medeltidsstaden låg därför en jämförelsevis hög differentiering av industrin, vilken gav upphov till regelbundna ömsesidiga relationer mellan stadscentrat och dess jordbruksperiferi. Vår ekonomiska efterblivenhet tog sig å andra sidan uttryck i det faktum att hantverket, som ännu inte avskilts från jordbruket, bevarade formen av hemindustri. Här stod vi närmare Indien än Europa, liksom våra medeltidsstäder stod närmare den asiatiska än den europeiska typen, och liksom vårt envälde, som stod mellan den europeiska absolutismen och den asiatiska despotismen, i många avseenden närmade sig den senare.

På grund av våra gränslösa vidder och glesa befolkning (också ett tillräckligt objektivt tecken, kan det tyckas, på efterblivenhet) förutsatte varuutbytet att handelskapitalet spelade en förmedlande roll i bred skala. Denna skala var möjlig just därför att väst stod på en vida högre utvecklingsnivå, hade sin egen omätliga efterfrågan, skickade ut sina köpmän och sina varor och stimulerade därmed vår handelsomsättning med dess ytterligt primitiva, och i viss utsträckning barbariska, ekonomiska grund. Att inte se detta särdrag i vår historiska utveckling innebär att inte se hela vår historia.

Min sibiriske chef (jag tillbringade två månader med att föra in pud och arsjiner i hans liggare) Jakob Andrejevitj Tjernik – detta var inte under 1500-talet, utan just i början av 1900-talet – åtnjöt ett nästan obegränsat herravälde inom Kirenskijgrevskapets gränser, tack vare sina handelsoperationer. Jakob Andrejevitj köpte upp pälsverk från Tunguts och köpte in kyrkoskatten in natura från prästerna i mer avlägsna distrikt, importerade kalikå från Irbitisk- och Nizjnij-Novgorodmarknaden och tillhandahöll framför allt vodka. (I Irkutsksprovinsen hade vid den tiden monopolet ännu inte införts.) Jakob Andrejevitj var analfabet men miljonär (i dåtidens inte dagens penningvärde). Hans "diktatur", såsom företrädare för handelskapitalet, kunde inte ifrågasättas. Han talade till exempel alltid om "mitt lilla Tunguts".

Staden Kirensk, liksom Vercholensk och Nizjnij-Ilmsk, var residens för tsarens poliser och domare, kulaker i hierarkiskt beroende av varandra, alla slags ämbetsmän och några stackars hantverkare. Ett organiserat hantverk som grundval för stadens ekonomiska liv fann jag inte där, inte heller gillen, eller gillehelgdagar, eller handelsförbund, fastän Jakob Andrejevitj räknade sig själv som medlem i det ”andra förbundet”. Denna bit levande sibirisk verklighet för oss sannerligen betydligt närmare en förståelse av de historiska särdragen i Rysslands historiska utveckling än det Pokrovskij säger i detta ämne. Det är ett faktum. Jakob Andrejevitjs handelsoperationer utsträckte sig från midströms Lena och dess östra biflöden till Nizjnij-Novgorod och till Moskva. Få handelsvägar på den europeiska kontinenten kan märka ut sådana avstånd på sina kartor. Denne handelsdiktator – denne ”påkarnas kung” på de sibiriska jordbrukarnas språk – var emellertid den mest fulländade och övertygande inkarnationen av vår industriella efterblivenhet, barbari, primitivitet, befolkningsgleshet, bondestäders och -byars utspriddhet, ofarbara landsvägar, som runt grevskapen, distrikten och byarna under vår- och höstfloderna gav upphov till en två månaders träskblockad, vår allmänna analfabetism och så vidare. Och Tjernik hade nått sin kommersiella betydelse på grundval av det sibiriska barbariet, därför att väst – ”Rassea”, ”Moskva” – utövade tryck och drog med sig Sibirien, och skapade en kombination av nomadisk ekonomisk primitivitet med väckarur från Warszawa.

Hantverksgillet var grundvalen för den medeltida stadskulturen, som också spred sig till bysamhället. Medeltida vetenskap, skolastik, religiös reformation, växte upp ur en jordmån av hantverksgillen. Vi hade inte dessa saker. Naturligtvis kan man finna embryonala symptom, tecken, men i väst var dessa ting inte tecken utan mäktiga kulturella ekonomiska formationer med hantverksgillet som grundval. På denna grundval stod den europeiska medeltidsstaden, och på denna växte den och råkade i konflikt med kyrkan och feodaltherrarna och använde monarkin mot herrarna. Just denna stad skapade de tekniska förutsättningarna för stående arméer i form av skjutvapen.

På vad sätt liknade våra hantverksgillestäder överhuvudtaget de västerländska städerna? Var ägde deras kamp mot feodaltherrarna rum? Och lades grunden till det ryska enväldets utveckling i den industriella och kommersiella stadens kamp mot feodalherren? På grund av våra städers själva karaktär hade vi ingen sådan kamp, liksom vi inte hade någon reformation. Är detta ett särdrag eller inte?

Vårt hantverk förblev på hemindustrins stadium – dvs. avspjälkades inte från bondejordbruket. Vår reformation förblev på bondesektens stadie, eftersom den inte fann något ledarskap från städerna. Primitivitet och efterblivenhet skriar här mot himlen...

Tsarismen uppstod som en självständig statsorganisation (åter bara relativt oberoende inom gränserna för de levande historiska krafternas kamp på en ekonomisk grundval), inte tack vare en kamp från mäktiga feodalstäder mot mäktiga herremän, utan trots våra städers totala industriella svaghet och tack vare våra feodaltherrars svaghet.

I sin samhällsstruktur stod Polen mitt emellan Ryssland och väst, liksom Ryssland stod emellan Asien och Europa. De polska städerna visste redan mycket mer om hantverksgillen än våra gjorde, men de lyckades inte nå högt nog för att hjälpa kungamakten att krossa baronerna. Statsmakten låg helt och fullt kvar i adelns händer. Resultatet blev: Statens fullständiga kraflöshet och upplösning.

Vad som sagts om tsarismen gäller också kapital och proletariat. Jag förstår inte varför Pokrovskij bara riktar sitt ursinne mot mitt första kapitel som handlar om tsarismen. Den ryska kapitalismen utvecklades inte från hantverk via manufaktur till fabriken, därför att europeiskt kapital, till en början i handelns form och senare i finans- och industriformen, flödade över oss under den period när det ryska hantverket i sin helhet inte avskilt sig från

jordbruket. Därför kunde den allra modernaste kapitalistiska industri framträda hos oss i en ekonomiskt primitiv omgivning: De belgiska eller amerikanska fabrikerna och runt denna bebyggelse, byar av trä och halm som varje år brann upp och så vidare. De mest primitiva begynnelsestadierna och de senaste europeiska stadierna. Därför det västeuropeiska kapitalets mäktiga roll inom den ryska industrin; därför den ryska bourgeoisins politiska svaghet; därför den lätthet varmed vi gjorde upp med den ryska bourgeoisien; därför våra fortsatta svårigheter när den europeiska bourgeoisien blandade sig i.

Och vårt proletariat? Genomgick det det medeltida lärlingsbrödraskapets skola? Har det den urgamla gilletraditionen? Ingenting av det slaget. Det kastades direkt från plogen till fabrikskitteln. Därför frånvaron av konservativ tradition, frånvaron av kaster inom själva proletariatet och revolutionär fräschör; därför – jämte andra saker – Oktober, den första arbetarregeringen i världen. Men därför också analfabetismen, efterblivenheten, frånvaron av organisationsvana och frånvaron av organisation i arbetet och frånvaron av kulturell och teknisk utbildning. Alla dessa minus i vår kulturella och ekonomiska struktur känner vi av vid varje steg.

Den ryska staten drabbade samman med de västerländska nationernas militärorganisation som stod på en högre politisk och kulturell nivå. Det ryska kapitalet stötte på så sätt på det vida mer utvecklade och mäktiga kapitalet i väst och föll under dess ledarskap. Därmed fann den ryska arbetarklassen vid sina första steg också färdiga vapen som arbetats fram genom det västeuropeiska proletariats erfarenheter: den marxistiska teorin, fackföreningen och det politiska partiet. Var och en som förklarar enväldets karaktär och politik blott med hänvisning till de ryska besuttna klassernas intressen glömmar att det vid sidan av de mer efterblivna, fattiga och mer okunniga utsugarna i Ryssland fanns det rikare och mäktigare utsugare i Europa. De besuttna klasserna i Ryssland måste möta de besuttna klasserna i Europa, fientliga eller halvfientliga. Detta möte förmedlades via en statsorganisation. En sådan organisation var enväldet. Enväldets hela uppbyggnad och historia skulle ha varit annorlunda om det inte varit för de europeiska städerna och europeiskt krut (för vi uppfann det inte), om det inte hade varit för de europeiska aktiemarknaderna.

Mot slutet av sin tillvaro var enväldet inte bara ett organ för de besuttna klasserna i Ryssland, utan också de europeiska aktiemarknadernas organisation för utsugning av Ryssland. Denna dubbelroll gav det åter en mycket betydande självständighet. Ett mycket klart uttryck för detta är det faktum att den franska börsen 1905 gav ett lån till enväldet mot det ryska borgerliga partiets vilja.

Tsarismen krossades i det imperialistiska kriget. Och varför? Därför att den under sig hade en alltför undermålig produktiv grundval ("primitivitet"). I militärtekniska frågor försökte tsarismen komma i nivå med mer perfekta modeller. Den hjälptes på alla sätt av sina mer rika och kultiverade allierade. Tack vare detta hade tsarismen till sitt förfogande de allra senaste krigsvapnen, men hade inte, och kunde inte ha, förmågan att reproducera dessa vapen och transportera dem (liksom människomassorna) på järnvägar och vattenleder med tillräcklig hastighet. Med andra ord försvarade tsarismen de härskande klassernas intressen i Ryssland i den internationella kampen, medan den förlitade sig på en mer primitiv ekonomisk grund än dess fiender och allierade gjorde.

Tsarismen utnyttjade skoningslöst denna grund under kriget – dvs. gjorde slut på en långt större andel av det nationella välståndet och nationalinkomsten än dess mäktiga fiender och allierade gjorde. Detta faktum finner sin bekräftelse i systemet av krigsskulder å ena sidan, och Rysslands totala ruinerings å den andra...

Alla dessa omständigheter, vilka omedelbart förutbestämde oktoberrevolutionen, proletariats seger och dess framtida svårigheter får ingen som helst förklaring genom Pokrovskijs plattityder.

Appendix II

(Till Kapitel XVI – Upprustning av partiet)

I en dagstidning i New York, *Novij Mir*, som gavs ut för de ryska arbetarna i Amerika, försökte sig författaren till denna bok på en analys och en förutsägelse av revolutionens utveckling utifrån den knapphändiga information som tillhandahölls av den amerikanska pressen. ”De pågående händelsernas inre historia”, skrev författaren den 6 mars 1917 (enligt den gamla kalendern), ”känner vi bara till genom fragment och antydningar som smugit sig in i de officiella meddelandena.” Den artikelserie som ägnas revolutionen börjar den 27 februari och avbryts den 14 mars med författarens avfärd från New York. Vi återger här en serie utdrag ur dessa artiklar i kronologisk ordning, vilket kommer att ge en föreställning om de åsikter om revolutionen författaren hade när han anlände till Ryssland den 4 maj.

27 februari

Den desorganiserade, komprometterade, sönderfallna regeringen i toppen, den på djupet skakade armén, missnöjet, osäkerheten och rädslan bland de härskande klasserna, djup bitterhet bland folkmassorna, proletariats seger och härdats i händelsernas eld – allt detta ger oss rätten att säga att vi bevittnar inledningen till den andra ryska revolutionen. Låt oss hoppas att många av oss kommer att delta i den.

3 mars

Alla Rodziankos och Miljukovs har börjat tala om lag och ordning lite väl tidigt; lugnet kommer inte att sänka sig över det böljande Ryssland i morgon. Landet kommer nu att resa skikt efter skikt inom befolkningen – alla förtryckta, utblottade och rånade av tsarismen och de härskande klasserna – över hela det ryska folkfängelsets omätliga vidder. Petrogradhändelserna har bara börjat. I ledningen för folkmassorna kommer det ryska revolutionära proletariats att fullgöra sin historiska uppgift: Det kommer att driva ut den monarkistiska och aristokratiska reaktionen från alla dess gömslen, och sträcka ut sin hand till proletariats i Tyskland och hela Europa. Ty det är nödvändigt att likvidera inte bara tsarismen, utan också kriget.

Nu kommer revolutionens andra våg att rulla över huvudena på alla Rodziankos och Miljukovs, upptagna av sina försök att återupprätta ordningen och träffa en uppgörelse med monarkin. Ur sina egna djup kommer revolutionen att frambringa sin regering, ett revolutionärt organ för folket på marsch mot segern. Både huvudstriderna och de stora offren hör framtiden till, och först efter dessa kan den fullständiga och verkliga segern komma.

4 mars

Massornas sedan länge återhållna missnöje har brutit fram så sent, under krigets trettioandra månad, inte därför att det i massornas väg stått ett bålverk av poliser, ordentligt omskakad under kriget, utan därför att alla liberala institutioner och organ inberäknat deras socialistrevolutionära bihang, utövat ett enormt politiskt tryck på arbetarnas mindre medvetna skikt, framhållit nödvändigheten av ”patriotisk” disciplin och ordning.

Först nu (efter resningens seger) kom dumans tur. Tsaren försökte i sista stund skingra den. Och den skulle underdånigt ha låtit sig skingras ”som under tidigare år”, om den

bara kunnat. Men huvudstäderna stod redan under det revolutionära folkets kontroll, samma folk som mot den liberala bourgeoisien vilja gick ut på gatan för att slåss. Armén stod på folkets sida. Och om bourgeoisien inte gjort ett försök att organisera sin makt, skulle en revolutionär regering ha frambringats ur de upproriska arbetarmassorna. Denna дума från den 3 juni skulle aldrig ha vågat sig på att snappa åt sig makten från tsarismen, men den kunde inte undgå att utnyttja det uppkomna tomrummet: Monarkin hade temporärt försvunnit från jordens yta och det hade ännu inte skapats en revolutionär makt.

6 mars

En öppen konflikt mellan revolutionens styrkor i vars ledning stadsproletariatet står, och den antirevolutionära liberala bourgeoisien som för tillfället har makten, är absolut ofrånkomlig. Man kan naturligtvis – och den liberale borgaren och den kälkborgerlige katedersocialisten är ivrigt sysselsatta med det – rabbla upp en rad medlidsamma ord om de oändliga fördelarna med nationell enighet jämfört med klassplittring. Men ingen har ännu lyckats att med sådana trollkonster undanröja sociala motsättningar och stoppa en revolutionär kamps naturliga utveckling.

Redan i detta ögonblick, omedelbart, borde det revolutionära proletariatet ställa sina revolutionära institutioner, arbetar-, soldat- och bondedeputerades sovjet, mot den provisoriska regeringens verkställande institutioner. I denna kamp borde proletariatet, som runt sig samlar de upproriska folkmassorna, göra makterövringen till sitt omedelbara mål. Endast en revolutionär arbetarregering kommer att ha viljan och förmågan, även under förberedelserna för en konstituerande församling, att genomföra en grundlig, radikal och demokratisk rengöring av hela landet, rekonstruera armén nerifrån och upp, omvandla den till en revolutionär milis och i handling visa de lägre bondeskikten att deras räddning endast kan ligga i att stödja en revolutionär arbetarregim.

7 mars

Medan Nikolaus II:s klick satt vid makten hade dynastiska och reaktionära, aristokratiska intressen det sista ordet i utrikespolitiken. Av just denna anledning hoppades man ständigt i Berlin och Wien på en separat fred med Ryssland. Men nu är den nakna imperialismens intressen inskrivna på regeringsfanorna. ”Tsarens regering finns inte mer”, talar miljukovarna och gutjkovarna om för folket. ”Nu måste ni spillta ert blod för de allnationella intressena.” Men med nationella intressen menar de ryska imperialisterna att ta tillbaka Polen, erövra Galizien, Konstantinopel, Armenien och Persien. Ryssland intar nu med andra ord sin plats bland andra europeiska stater i imperialismens led, och först av allt med sina allierade England och Frankrike.

Rysslands proletariat kan omöjligen göra övergången från en dynastisk, aristokratisk imperialism till en rent borgerlig regim förenligt med detta slaktande. Den internationella kampen mot världsslakten och imperialismen är nu vår uppgift mer än någonsin tidigare.

Miljukovs imperialistiska skryt – att krossa Tyskland, Österrike-Ungern och Turkiet – spelar idag Hohenzollern och Habsburgarna i händerna. Miljukov kommer nu att spela rollen av fågelskrämma i deras händer. Innan den nya imperialistiska regeringen genomför reformer i armén kommer den att hjälpa Hohenzollern att höja den patriotiska andan och återupprätta det tyska folkets ”nationella enhet”, som nu knakar i alla fogar. Om det tyska proletariatet skulle få rätt i tron att hela det ryska folket, och bland detta revolutionens ledande kraft – det ryska proletariatet – står bakom sin nya borgerliga

regering, skulle detta vara ett ohyggligt slag mot våra kolleger, de revolutionära socialisterna i Tyskland.

Det är det ryska revolutionära proletariats omedelbara plikt att visa att det bakom den liberala bourgeoisie's ondsinta imperialistiska vilja inte finns någon styrka, ty den har inget stöd hos arbetarmassorna. Den ryska revolutionen borde visa sitt rätta ansikte inför hela världen – dvs. sin oförsonliga fientlighet inte bara mot den dynastiska aristokratiska reaktionen, utan mot den liberala imperialismen.

8 mars

Under slagordet ”Landets räddning” försöker den liberale borgaren hålla folkets revolutionära ledarskap i sina händer, och släpar i detta syfte bakom sig inte bara trudoviken Kerenskij, utan tydligen också Tjcheidze, representant för socialdemokratiens opportunistiska element.

Jordfrågan kommer att driva in en kil djupt i det existerande aristokratiska, borgerliga och socialpatriotiska blocket. Kerenskij kommer att tvingas välja mellan de ”liberala”, 3 junimännen¹, vilka vill lägga beslag på hela revolutionen för kapitalistiska syften, och det revolutionära proletariats, vilket kommer att utveckla agrarrevolutionens program i hela dess vidd – dvs. konfiskering å folkets vägnar av tsar-, jordägar-, apanage-, kloster- och kyrkojord. Vilket personligt val Kerenskij gör spelar ingen roll... Det är annorlunda med bondemassorna, landsbygdens småfolk. Att få över dessa på proletariats sida är den angelägnaste uppgiften och kan inte uppskjutas.

Det skulle vara ett brott att försöka genomföra denna uppgift (att få över bönderna) genom att anpassa vår politik till bysamhällets nationalpatriotiska inskränkthet: Den ryske arbetaren skulle begå självmord om han för sitt förbund med bönderna betalade priset av en brytning av banden med det europeiska proletariats. Men det finns inget politiskt behov av detta; vi har ett mäktigare vapen i våra händer: Medan den nuvarande provisoriska regeringen och Lvovs, Gutjkovs, Miljukovs och Kerenskijs² ministär – i namn av bevarandet av sin enighet – tvingas ställa jordfrågan åt sidan, kan och måste vi framställa den i hela dess omfattning inför Rysslands bondemassor.

”Eftersom jordreformen är omöjlig är vi för det imperialistiska kriget”, sade den ryska bourgeoisie efter erfarenheten 1905-07.

”Vänd ryggen åt det imperialistiska kriget, sätt agrarrevolutionen emot det!”, kommer vi att säga bondemassorna och hänvisa till erfarenheten 1914–17.

Just denna fråga, jordfrågan, kommer att spela en enorm roll för enandet av arméns proletära kadrer med dess bondemassor. ”Jordägarnas jord och inte Konstantinopel”, kommer proletärsoldaten att säga till bondesoldaten, och förklara för honom vilka och vad det imperialistiska kriget tjänar. Och hur väl vår agitation och kampen mot kriget lyckas – framför allt bland arbetarna och i andra hand bland bonde- och soldatmassorna – avgör frågan om hur snart den liberala imperialistiska regeringen kan ersättas av en revolutionär arbetarregering som vilar direkt på proletariats, och dess allierade bland landsbygdens småfolk.

Alla Rodziankos, Gutjkovs och Miljukovs kommer att göra allt som står i deras makt för att få en konstituerande församling till sin avbild. Det starkaste trumfkortet i deras händer kommer att vara parollen om det gemensamma nationella kriget mot en yttre fiende. Nu kommer de naturligtvis att tala om nödvändigheten av att försvara

¹ Medlemmar i den дума som härrörde från statsomvälvningen 3 juni 1907.

² Med provisorisk regering menade den amerikanska pressen dumans provisoriska kommitté.

”revolutionens erövringar” mot Hohenzollern. Och socialpatrioterna kommer att stämma in i sången.

”Om vi hade någonting att försvara!”, kommer vi att säga. Det första som ska göras är att försäkra revolutionen mot den inre fienden. Utan att invänta den konstituerande församlingen måste vi sopa undan allt monarkistiskt och feodalt avskräde. Vi måste lära den ryske bonden att inte lita på Rodziankos löften och Miljukovs patriotiska lögnar. Vi måste ena bondemiljonerna mot de liberala imperialisterna under agrarrevolutionens och republikens fana. Bara en revolutionär regering som vilar på proletariatet, som avlägsnar alla Gutjkovs och Miljukovs från makten, kan genomföra detta arbete fullt ut. Denna arbetarregering kommer att använda statsmaktens samtliga verktyg för att resa på fötter, utbilda och ena de mest efterblivna och lägsta skikten bland stadens och byns arbetande massor.

”Och om det tyska proletariatet inte reser sig? Vad ska vi göra då?”

Ni tror alltså att den ryska revolutionen kan äga rum utan att påverka Tyskland – till och med om vår revolution skulle placera en arbetarregering vid makten? Men detta är ytterst osannolikt.

”Ja, men anta att det händer...”

Om det osannolika skulle inträffa, om den konservativa, socialpatriotiska organisationen skulle hindra den tyska arbetarklassen från att inom den närmaste framtiden resa sig mot de härskande klasserna, då skulle naturligtvis den ryska arbetarklassen försvara sin revolution med vapen i hand. Den revolutionära arbetarregeringen skulle föra krig mot Hohenzollern och uppmana det tyska broderproletariatet att resa sig mot den gemensamma fienden. På exakt samma sätt skulle det tyska proletariatet, om det kom till makten i den närmaste framtiden, inte bara ha ”rätt”, utan vara tvingat, att föra krig mot Gutjkov och Miljukov för att hjälpa den ryske arbetaren att göra upp med sin imperialistiska fiende. I båda dessa situationer skulle det krig den revolutionära regeringen för blott vara en väpnad revolution. Det skulle inte vara fråga om ”försvar av regeringen” utan om försvar av revolutionen och dess överflyttning till andra länder.

Det är knappast nödvändigt att påvisa att i de ovan gjorda utdragen från populära artiklar, avsedda att läsas av arbetare, utvecklas samma åsikt om revolutionens utveckling som de vilka kommer till uttryck i Lenins *Aprilteser*.

*

I anslutning till den kris som bolsjevikpartiet genomgick under februarirevolutionens två första månader, är det inte överflödigt att här ta med ett citat från en artikel som författaren till denna bok skrev 1909 för Rosa Luxemburgs polska tidskrift:

Om mensjevikerna, med utgångspunkt i abstraktionen ”Vår revolution är en borgerlig revolution”, kommer fram till idén att anpassa hela proletariatets taktik till den liberala bourgeoisins uppträdande, till och med om det skulle erövra statsmakten, då kommer bolsjevikerna, som utgår från en lika naken abstraktion, ”en demokratisk och inte socialistisk diktatur”, att komma fram till idén om en borgerligt demokratisk självbegränsning från proletariatets sida i vars händer regeringsmakten kommer att återfinnas. Förvisso är skillnaderna dem emellan i den här frågan avsevärda: Medan mensjevismens antirevolutionära drag uttrycks i sin fulla kraft även nu, hotar bolsjevismens antirevolutionära drag att bli en stor fara endast i händelse av revolutionär seger.

Epigonerna utnyttjade efter 1923 dessa ord flitigt i sin kamp mot "trotskismen". Faktum är att de utgör – åtta år innan händelsen – en helt riktig karaktäristik av dessa aktuella epigoners uppförande i händelse av en revolutionär seger.

Partiet klarade sig igenom aprilkrisen med den äran efter att ha gjort upp med sin högerflygels "antirevolutionära drag". Av denna anledning kompletterade författaren 1922 den ovan citerade passagen med följande anmärkning:

Som bekant inträffade inte detta, eftersom bolsjevismen under Lenins ledning genomförde (icke utan inre stridigheter) sin intellektuella upprustning i denna nyckelfråga under våren 1917 – dvs. innan maktövertagandet.

Lenin skrev, i april 1917, under sin kamp mot de opportunistiska tendenserna hos bolsjevikernas ledande skikt:

Bolsjevikparollerna och -idéerna i *allmänhet* har till fullo bekräftats, men *konkret* har saker och ting format sig annorlunda än vad någon (sak samma vilken) hade väntat sig – mer originellt, unikt och varierat. Att ignorera, att glömma detta faktum innebär att bete sig som de "gammelbolsjeviker" som vid mer än ett tillfälle spelat en ömklig roll i vårt partis historia, och som meningslöst upprepat en formel som man *lärt utantill* istället för att *studera* den unika, levande verkligheten. Var och en som nu pratar om "proletariatets och böndernas revolutionärt demokratiska diktatur" befinner sig på efterkälken. Han har i och med detta faktum faktiskt *gått över* till bourgeoisien och gått emot den proletära klasskampen. Honom måste vi gömma undan i arkivet för "bolsjevikiska" förrevolutionära kuriositeter (man kan kalla det "gammelbolsjevikernas" arkiv).

Appendix III

(Till Kapitel XXII – *Sovjetkongressen och junidemonstrationen*)

Till professor A. Kaun, The University of California

Ni frågar mig hur riktigt Suchanov återger mitt möte i maj 1917 med utgivarna av *Novaja Zjizn*, en tidning som formellt leddes av Maxim Gorkij. För att det följande ska bli begripligt, måste jag säga några ord om den allmänna karaktären av Suchanovs sju volymer av *Revolutionsanteckningar*. Trots alla de fel (mångordighet, impressionism, politisk kortsynthet) som emellanåt gör läsningen av detta verk outhärdlig, är det omöjligt att inte erkänna författarens samvetsgrannhet vilket gör hans *Anteckningar* till en värdefull källa för historikern. Jurister vet emellertid att ett vittnes samvetsgrannhet på inget sätt garanterar vittnesmålets pålitlighet. Det är nödvändigt att i beräkningen ta med hans utvecklingsnivå, syn, hörsel, minne, den stämning han befann sig i samband med händelsen och så vidare. Suchanov är en impressionist av det intellektuella slaget, och liksom flertalet av den sortens folk saknar han förmågan att förstå den politiska psykologin hos folk av annan läggning. Frånsett det faktum att han själv 1917 hörde hemma i kompromisslägrets vänsterflygel, och därmed i bolsjevikernas omedelbara närhet, var och förblev han med sitt Hamlettemperament den verkliga motsatsen till en bolsjevik. Han har ständigt en känsla av att det är en fientlig och plötslig omkastning från beslutsamma människor som i grunden vet vad de vill och vart de går. Allt detta medför att Suchanov i sina *Anteckningar* samvetsgrant staplar misstag på misstag så fort han försöker förstå källan till bolsjevikernas handlingar eller försöker avslöja deras dolda motiv. Emellanåt tycks det som om han medvetet virrar till enkla och klara frågor. I verkligheten är han organiskt oförmögen, åtminstone på politikens område, att finna det kortaste avståndet mellan två punkter.

Suchanov ödslar en hel del kraft på försöket att ställa min linje i motsats till Lenins. Han är känslig för stämningarna i *couloir* och de intellektuella kretsarnas skvaller – det är för övrigt

en av förtjänsterna med *Anteckningar*, som rymmer mycket material för att karaktärisera psykologin hos de övre liberala, radikala och socialistiska kretsarna – Suchanov närde naturligtvis ett hopp om att meningsskiljaktigheter skulle uppstå mellan Lenin och Trotskij – så mycket lättare skulle det bli att bringa lite ljus över det föga avundsvärda ödet för *Novaja Zjizn*, som stod mitt emellan socialpatrioterna och bolsjevikerna. I sina *Anteckningar* lever Suchanov fortfarande i denna atmosfär av oförverkligade förhoppningar i form av politiska minnesbilder och gissningar *ex post facto*. Säregenheter vad gäller personlighet, temperament och stil försöker han tolka som politiska linjer.

I samband med den uppgivna bolsjevikmanifestationen den 10 juni, och särskilt den väpnade demonstrationen under julidagarna, försöker Suchanov på ett flertal sidor påvisa att Lenin under dessa dagar direkt strävade att ta makten genom konspiration och uppror, medan Trotskij tvärtom strävade efter den verkliga sovjetmakten i de då dominerande partiernas gestalt, dvs. socialistrevolutionärerna och mensjevikerna. Det finns inte skymten av grund för detta.

I ett tal till den första sovjetkongressen den 4 juni yttrade Tsereteli i förbigående i sitt tal: ”I Ryssland finns det för närvarande inte ett enda politiskt parti som skulle säga ‘lägg makten i våra händer.’” I det ögonblicket hördes en röst från bänkarna: ”Det finns det!” Lenin tyckte inte om att avbryta talare, och tyckte inte om att själv bli avbruten. Bara ett grundligt övervägande kan ha tvingat honom att vid det tillfället överge sin vanliga behärskning. Enligt Tseretelis logik, är den första uppgiften, när nationen brottas med enorma svårigheter, att försöka ge ifrån sig makten till andra. Däri låg förslagenheten hos de ryska kompromissmakarna, som efter februariupproret gav ifrån sig makten till liberalerna. En inte alltför tilltalande fruktan för ansvar gavs av Tsereteli en anstrykning av politisk osjälviskhet och enastående vidsynhet. För en revolutionär som tror på sitt partis uppgift är feg snobbism av det slaget absolut inte möjlig att tolerera. Ett revolutionärt parti som under svåra förhållanden förmår att vända sig bort från makten förtjänar bara förakt.

I ett tal vid samma sammanträde förklarade Lenin sitt svar från åhörarplats: ”Medborgare post- och telegrafminister (Tsereteli) sade att det inte finns något politiskt parti i Ryssland som skulle ha uttryckt sin beredvillighet att självt påta sig hela makten. Jag svarar att det finns det. Inget parti kan avstå från att göra detta, och vårt parti avstår inte. Det är berett att vilken minut som helst ta hela makten. (Applåder och skratt). Ni kan skratta så mycket ni vill, men när medborgare ministern ställer denna fråga till oss, ska han få ett ordentligt svar.” Lenins tanke förefaller alltigenom kristallklar.

På samma sovjetkongress talade jag själv efter jordbruksminister Pesjechonov och uttryckte mig på följande sätt: ”Jag tillhör inte samma parti som han (Pesjechonov), men om man talade om för mig att en ministär skulle skapas av tolv pesjechonovar, skulle jag säga att det var ett oerhört framsteg.”

Jag tror inte att mina ord vid den tiden, mitt under dessa händelser, om en ministär av pesjechonovar kunde förstås som en antites till Lenins beredvillighet att ta makten. Suchanov framträder som teoretiker *ex post facto* för denna föregivna antites. När han tolkar bolsjevikernas förberedelser för demonstrationen den 10 juni till förmån för sovjetmakten som en förberedelse för att ta makten, skriver Suchanov: ”Två eller tre dagar före ‘manifestationen’ förklarade Lenin offentligt, att han var redo att ta makten. Men Trotskij sade vid samma tidpunkt, att han skulle vilja se tolv pesjechonovar vid makten. Det är skillnaden. Men jag antar att Trotskij likafullt drogs med i 10 juni-affären... Lenin var då inte

benägen att påta sig mer avgöranden utan den dubiösa 'mezjdurajonetten'¹. Ty Trotskij var för honom en slags monumental partner i ett monumentalt spel och i Lenins eget parti fanns efter honom själv ingenting – på långt, långt när.”

Hela detta stycke är fullt av motsägelser. Enligt Suchanov kan det tyckas som om Lenin verkligen avsåg det som Tsereteli anklagade honom för: ”Den proletära minoritetens omedelbara maktövertagande.” Ett bevis för en sådan blanquism ser Suchanov, otroligt nog, i Lenins ord om bolsjevikernas beredvillighet att trots alla svårigheter ta makten. Men om Lenin verkligen hade avsett att ta makten genom en konspiration den 10 juni, skulle han knappast ha förvarnat sina fiender om detta vid sovjeternas plenarsammanträde den 4 juni. Det borde knappast vara nödvändigt att påminna om att Lenin från den allra första dagen, när han anlände till Petrograd, hade sagt till sitt parti att bolsjevikerna kunde ta på sig uppgiften att störta den provisoriska regeringen först efter att ha vunnit en majoritet i sovjeterna. Under aprildagarna motsatte sig Lenin bestämt de bolsjeviker som förde fram parollen ”Ned med den provisoriska regeringen” såsom uppgiften för dagen. Lenins svar den 4 juni hade bara en innebörd: Vi, bolsjevikerna, är redo att ta makten redan idag om arbetarna och soldaterna ger oss sitt förtroende; däri skiljer vi oss från kompromissmakarna som, även om de har arbetarnas och soldaternas förtroende, inte vågar ta makten.

Suchanov kontrasterar Trotskij mot Lenin som en realist mot en blanquist. ”Utan att acceptera Lenin, kan man helt instämma i Trotskijs framställning av frågan.” På samma gång tillkännager Suchanov att: ”Trotskij drogs med i 10 juni-affären” – dvs. konspirationen för övertagandet av makten. Efter att ha upptäckt två linjer där det inte fanns två, kan inte Suchanov neka sig nöjet att i efterhand förena dessa två linjer till en enda för att kunna överbevisa mig om äventyrlighet. Detta är en unik och något platonsk hämnd för vänsterintelligentsians svikna förhoppningar om en splittring mellan Lenin och Trotskij.

På de plakat som bolsjevikerna förberett för den inställda demonstrationen den 10 juni och som senare bars av demonstranterna den 18 juni, intogs en central plats av parollen: ”Ned med de tio kapitalistministrarna!” I sin egenskap av estet beundrar Suchanov den enkla uttrycksfullheten i denna paroll, men i sin egenskap av statsman röjer han rent oförstånd vad gäller dess innebörd. I regeringen fanns jämte de ”tio kapitalistministrarna” också sex kompromissministrar. Bolsjevikparollerna hade inget att säga om dessa. Meningen med den parollen var tvärtom att kapitalistministrarna skulle ersättas av socialistministrar, representanter för sovjetmajoriteten. Det var exakt denna innebörd i bolsjevikplakaten jag gav uttryck för på sovjetkongressen: Bryt ert block med liberalerna, avlägsna de borgerliga ministrarna och ersätt dem med era pesjechonovar. När man föreslog sovjetmajoriteten att ta makten, band sig bolsjevikerna naturligtvis inte det minsta vad gäller inställningen till dessa pesjechanovar; de gjorde tvärtom ingen hemlighet av det faktum att de inom ramen för sovjetdemokratien skulle föra en oförsonlig kamp – för majoriteten i sovjeterna och för makten.

Men detta är när allt kommer omkring bara ABC. Enbart de ovan nämnda egenskaperna hos Suchanov – inte så mycket som person utan som typ – kan förklara hur denna deltagare i och iakttagare av händelser på ett så hopplöst sätt kunde förvirra en så allvarlig och samtidigt så enkel fråga.

I ljuset av denna analys av en politisk episod är det lätt att förstå det falska ljus Suchanov sprider över mitt möte med utgivarna för *Novaja Zjizn*, vilket intresserar er. Sensmoralen i

¹ Suchanov kallar mig en ”dubiös mezjdurajonett” (medlem av interdistriktsorganisationen av förenade socialdemokrater) och menar tydligen med detta att jag egentligen var bolsjevik. Det är i alla fall sanningen. Jag stannade kvar i interdistriktsorganisationen bara för att dra med den i bolsjevikpartiet, vilket kom till stånd i augusti.

den avslutande mening han lägger i min mun: ”Nu inser jag att det inte återstår någonting annat för mig än att starta en tidning tillsammans med Lenin.” Slutsatsen är den, att bara min oförmåga att nå en överenskommelse med Gorkij och Suchanov – dvs. med folk jag aldrig betraktat som vare sig politiker eller revolutionärer – tvingade mig att söka mig till Lenin. Man behöver bara formulera denna tanke för att påvisa det absurda i den.

Hur karaktäristisk är för övrigt inte Suchanovs fras ”starta en tidning tillsammans med Lenin” – som om den revolutionära politikens uppgifter enbart bestod i att starta en tidning. För var och en som har en smula skapande fantasi borde det stå klart, att jag inte kunde tänka mig eller definiera mina uppgifter på det viset.

För att kunna förklara mitt besök hos kretsen kring Gorkijs tidning, är det nödvändigt att komma ihåg att jag anlände till Petrograd i början av maj, något över två månader efter revolutionen och en månad efter Lenins ankomst. Under denna tid hade många saker lagts till rätta och definierat sig själva. Jag måste, så att säga, orientera mig direkt och empiriskt inte bara om de grundläggande krafterna i revolutionen, stämningarna bland arbetarna och soldaterna, utan också om det ”bildade” samhällets alla grupper och politiska schatteringar. Besöket hos utgivarna för *Novaja Zjizn* var för mig en liten politisk rekognoscering som jag gjorde för att undersöka den dragnings- eller repulsiva kraft som denna ”vänstergroup” hade, möjligheterna att spjälka av vissa element och så vidare. Ett kort samtal övertygade mig om det komplett hopplösa med denna krets av litterära kannstöpare, för vilka revolutionen inskränkte sig till problemet med ledarspalten. Eftersom de anklagade bolsjevikerna för att isolera sig och lade skulden för detta på Lenin och hans aprilteser, måste jag dessutom tvivelsutan ha sagt dem att de med sina tal bara än en gång gjort klart för mig att Lenin hade helt rätt i att isolera partiet från dem, eller snarare att isolera dem från partiet. Denna slutsats, som jag särskilt energiskt måste understryka för att den skulle ha effekt på Rjazanov och Lunatjarskij, vilka deltog i samtalet, och vilka motsatte sig ett förbund med Lenin, erbjöd tydligen anledningen till Suchanovs version.

*

Det säger sig självt att ni gör helt rätt i att anta att jag på hösten 1917 under inga omständigheter skulle ha talat i Petrogradsovjetens talarstol om ett Gorkijjubileum. Suchanov gjorde åtminstone rätt den gången i att ge upp en av sina fantastiska idéer: att på tröskeln till oktoberresningen förmå mig att delta i firandet av Gorkij, som stod på den andra sidan av barriaderna.

Om författaren

Leo Trotskij (Lev Davidovitj Bronstein) föddes den 7 november 1879 i en judisk bondefamilj i Janovka i Ukraina, nära Odessa. Under studentåren kom han i kontakt med den underjordiska revolutionära rörelsen och var en av grundarna av Sydryska arbetarföreningen. Han arresterades 1898 efter att ha lett arbetardemonstrationer och strejker samt publicerat förbjuden litteratur. Utan rättegång deporterades han 1900 till Sibirien, men lyckades 1902 fly till Västeuropa. På Lenins initiativ kom han till London och blev medlem i redaktionen för *Iskra*. Efter splittringen av Rysslands socialdemokratiska arbetarparti i bolsjevik och mensjevik (1903) var Trotskij en tid förespråkare för mensjevikerna, men intog snart en position mellan de två fraktionerna.

Under revolutionen 1905 återvände Trotskij till Ryssland och ledde den första sovjeten i Petrograd. Efter revolutionens nederlag arresterades han och deporterades till Sibirien, men lyckades åter fly till utlandet. Under tiden i fängelset formulerade han sin berömda teori om den permanenta revolutionen. Under tiden fram till 1917 sysslade Trotskij främst med journalistik. I Wien redigerade han tidskriften *Pravda* och efter första världskrigets utbrott

deltog han i ledningen för den socialistiska oppositionen mot kriget och författade manifestet från konferensen i Zimmerwald. Efter februarirevolutionen 1917 begav sig Trotskij till Petrograd, där han snart blev ordförande i sovjeten och tillsammans med Lenin ledde oktoberrevolutionen. Han blev Sovjetrysslands förste folkkommissarie för utrikes ärenden.

Under det inbördeskrig som följde var Trotskij krigskommissarie och spelade en avgörande roll vid bildandet av Röda armén. Tillsammans med Lenin och andra bolsjevikledare deltog han i grundandet av den tredje, kommunistiska, internationalen. Trotskij intog under hela Leninepoken en ledande ställning inom den sovjetiska regeringen.

Från 1923 blir Trotskij den mest framträdande i oppositionen mot den framväxande byråkratin och mot det undertryckande av sovjetdemokratins som manifesterades i Stalins allt starkare position. Efter Lenins död tvingades han 1925 att avgå som krigskommissarie och ledde fram till 1927 Vänsteroppositionen. Från Alma Ata, dit han förvisats, fortsatte han att leda oppositionen, att kritisera Stalins teori om socialism i ett land och framför allt dennes politik i den kinesiska revolutionen 1925–27. 1929 landsförvisades han och vistades fram till 1933 på den turkiska ön Prinkipo. Under denna tid förde han en oförtröttlig kamp för att varna arbetarrörelsen för den framväxande nazismen, och han vägrade acceptera Stalins ståndpunkt att socialdemokratins var huvudfienden ("socialfascister"). Men hans varningar förklingade ohörda och Stalins politik fick ödesdigra följder.

1933 fick han asyl i Frankrike, där han tillsammans med den övriga kommunistiska oppositionen mot stalinismen förespråkade bildandet av en fjärde international. Efter att ha utvisats från Frankrike 1935 fick Trotskij för en tid en fristad i Norge. Men asylen blev kortvarig: Efter påtryckningar från Stalins regim blev han utvisad. Sin sista asyl fick Trotskij i Mexico. Vid Moskvarättegången 1936 mot det gamla gardet inom bolsjevikpartiet, var Trotskij den huvudanklagade i sin frånvaro. Han anklagades för planer på att mörda Stalin och de andra ledarna i Sovjetunionen, och för att ha ingått en hemlig konspiration med Nazityskland och Japan. Vid en moträttegång i Mexico avvisade Trotskij alla dessa falska anklagelser.

1938 grundades Fjärde internationalen. I en ström av artiklar analyserade Trotskij utvecklingen mot ett nytt världskrig och förutsåg bland annat Stalin-Hitlerpakten. Den 20 augusti 1940 lyckades en agent från GPU, Stalins säkerhetspolis, mörda Leo Trotskij i dennes hem i Coyoacán, Mexico City.

Kronologisk översikt (enligt den gamla kalendern)

1774

Uppror av kosacker och bönder – Pugatjevupproret.

1825

December – Dekabristupproret mot tsarismen under ledning av liberala officerare.

1861

Livegenskapen avskaffas i Ryssland.

1871

Pariskommunen.

1882

Plechanov publicerar den första pamflett som introducerar marxismen i Ryssland.

1905

1905 års revolution i Ryssland. Den första organiseringen i sovjeter av ryska arbetare.

9 januari – ”Blodiga söndagen” – arbetare ledda av fader Gapon frambär petition till tsaren och nedmejas av tsarens trupper.

1914

1 augusti – Första världskriget inleds.

4 november – Bolsjevikdeputeraderna i Riksduman arresteras och förvisas till Sibirien.

1915

April – Den ryska revolutionära och internationalistiska tidningen *Nasje Slovo* börjar utkomma i Paris med Trotskij i redaktionen.

September – Internationell socialistisk konferens mot kriget i Zimmerwald i Schweiz.

1916

Maj – Den andra internationella socialistiska konferensen mot kriget i Kienthal.

1917

9 januari – Gatusammankomster och typografstrejk hedrar årsdagen av den ”Blodiga söndagen”.

14 februari – Den sista riksduman samlas.

23 februari – Firandet av Internationella kvinnodagen inleder revolutionen.

24 februari – 200 000 arbetare strejkar i Petrograd.

25 februari – Generalstrejk i Petrograd. Skjutande och arresteringar av revolutionärer.

26 februari – Duman upplöses av tsaren. De deputerade skingras men beslutar sig för att inte lämna staden. Tiotusentals arbetare ute på gatorna.

27 februari – Gardesregementena gör myteri. Bildandet av sovjeten av arbetardeputerade i Petrograd. Bildandet av dumans provisoriska kommitté.

28 februari – Tsarens ministrar arresteras. Schlüsselburgfängelset intas. Första utgåvan av *Izvestija* – ”Nyheter från sovjeten”.

1 mars – ”Order nr 1” tillkännages för soldaterna. Bildandet av sovjetens soldatsektion. Moskvasovjetens första sammanträde.

2 mars – Tsaren abdikerar till förmån för storhertig Michail. Den provisoriska regeringen bildas av dumans provisoriska kommitté, med sovjetens stöd och med Kerenskij som justitieminister.

3 mars – Storhertig Michail abdikerar. Den provisoriska regeringen tillkännager revolutionen inför världen via radio.

5 mars – Första utgåvan av *Pravda* – bolsjevikpartiets centralorgan.

6 mars – Den provisoriska regeringen deklarerar amnesti för politiska fångar.

8 mars – Tsaren arresteras vid Mogilev.

14 mars – Hänvändelse från sovjeten ”till folken i hela världen”, till förmån för fred utan annekteringar eller skadestånd.

23 mars – Begravningen av revolutionens martyrer.

29 mars – Allrysk konferens för sovjeterna.

- 3 april* – Lenin, Zinovjev och andra bolsjeviker anländer från Schweiz.
- 4 april* – Lenins Aprilteser formulerar hans politik för proletär revolution.
- 18 april* – Firande av 1 maj – den internationella socialistiska helgdagen. Utrikesminister Miljukov avsänder en not till de allierade och utlovar krig till segern på de gamla villkoren.
- 20 april* – Väpnade protestdemonstrationer mot Miljukovs not – ”april dagarna”.
- 24 april* – Inleds bolsjevikpartiets allryska konferens.
- 1 maj* – Petrogradsovjeten röstar för en koalitionsregering.
- 2 maj* – Miljukov avgår.
- 4 maj* – Trotskij anländer från Amerika och understödjer Lenins politik. En allrysk kongress av bondedeputerade öppnas i Petrograd.
- 5 maj* – Koalitionsregeringen bildas med Kerenskij som krigsminister.
- 17 maj* – Kronstadtsovjeten förklarar sig såsom enda regeringsorganet på Kronstadt.
- 25 maj* – Allrysk kongress med socialistrevolutionära partiet.
- 30 maj* – Den första konferensen av fabriks- och verkstadskommittéer öppnas i Petrograd.
- 3-24 juni* – Den första allryska sovjetkongressen.
- 16 juni* – Kerenskij beordrar de ryska arméerna att ta till offensiven.
- 18 juni* – En demonstration sammankallad av mensjevikerna och socialistrevolutionärerna, genom sovjeten i Petrograd, visar sig bli en bolsjevikdemonstration.
- 19 juni* – Patriotisk demonstration på Nevskij Prospekt, med porträtt av Kerenskij.
- 3-5 juli* – ”Julidagarna” – halvuppror följt av försök att krossa bolsjevismen i Petrograd.
- 6 juli* – Kerenskijoffensiven bryter samman när tyskarna slår sönder de ryska linjerna vid Tarnopol på södra fronten.
- 7 juli* – Den socialistiska regeringen för revolutionens räddande bildas med Kerenskij som ordförande.
- 12 juli* – Dödsstraffet återinförs i armén.
- 16 juli* – Kornilov ersätter Brusilov som arméns överbefälhavare.
- 23 juli* – Trotskij och Lunatjarskij fångslas. Lenin går under jorden.
- 24 juli* – En ny koalitionsregering med kadeter ersätter regeringen för revolutionens räddning.
- 26 juli* – Bolsjevikpartiets sjätte kongress; fusion med mezrajontsij. Val av den centralkommitté som kommer att leda partiet genom oktoberrevolutionen.
- 12 augusti* – Rikskonferens i Moskva föranleder generalstrejk av Moskvas arbetare. Konferensen hyllar Kornilov, som i hemlighet fastställer 27 augusti för ett kontrarevolutionärt uppror.
- 18-21 augusti* – Tyskarna bryter igenom nordfronten, intar Riga och hotar Petrograd.
- 26 augusti* – Regeringen fördubblar priset på säd. Ministrar avgår för att ge Kerenskij fria händer.
- 27 augusti* – Kerenskij försöker avsätta Kornilov, som ignorerar hans order och inleder marschen mot Petrograd. Sovjetkommittén för kamp mot kontrarevolutionen bildas.

28–30 augusti – Kornilovkuppen bryter samman när arbetare saboterar framryckningen och hans trupper deserterar.

1 september – Kornilov arresteras vid högkvarteret i Mogilev. En bolsjevikresolution får för första gången majoritet i Petrogradsovjeten.

4 september – Trotskij frigges mot borgen av den provisoriska regeringen.

5 september – Bolsjevikresolution genomröstas i Moskvasovjeten.

9 september – Petrogradsovjetens bolsjevikmajoritet formellt erkänd. Kompromissmakarnas presidium avgår.

14 september – Den demokratiska konferensen öppnas i Petrograd.

21 september – Den demokratiska konferensen avslutas efter att ha valt ett råd för republiken, eller förparlament. Petrogradsovjeten sammankallar allrysk sovjetkongress till 20 oktober.

24 september – Den sista koalitionsregeringen bildas, med Kerenskij som ordförande.

7 oktober – Bolsjevikerna drar sig ur Republikens råd.

9 oktober – Petrogradsovjeten röstar för att bilda Kommittén för revolutionens försvar.

10 oktober – Bolsjevikernas centralkommitté antar Lenins resolution om väpnat uppror som en omedelbar uppgift.

13 oktober – Petrograds soldatsovjet röstar för att överföra den militära auktoriteten från högkvarteret till Militärrevolutionära kommittén. Den norra regionala sovjetkongressen tillstyrker den kommande allryska kongressen och förklarar sig vara för sovjetmakt.

15 oktober – Kievsovjeten förklarar sig för sovjetmakt.

16 oktober – Sydvästra regionala sovjetkongressen i Minsk förklarar sig för sovjetmakt. Möte med bolsjevikernas centralkommitté bekräftar Lenins resolution om upproret i opposition mot Zinovjev och Kamenev.

17 oktober – Rykten om bolsjevikuppror förblir rykten. Zinovjev och Kamenev angriper upprorspolitiken från bolsjevikernas centralkommitté offentligt i pressen. Allryska centrallexekutivkommittén för sovjeterna uppskjuter allryska sovjetkongressen från 20 oktober till 25 oktober.

19 oktober – Urals regionala sovjetkongress förklarar sig vara för sovjetmakt.

20 oktober – Kommittén för revolutionens försvar, känd som Revolutionära militärkommittén (i svensk litteratur kallas den även ”militära revolutionskommittén” eller ”militärrevolutionära kommittén”), påbörjar aktiva förberedelser för upproret.

22 oktober – Stora möten runtom i Petrograd när sovjettrupper mobiliseras för inspektion.

23 oktober – Peterpaulsfästningen, det sista militära hindret av någon betydelse i Petrograd, går över till sovjeterna.

24 oktober – Provisoriska regeringen utfärdar order om att vidta juridiska åtgärder mot Militärrevolutionära kommittén, undertrycka bolsjeviktidningarna, och föra lojala trupper till Petrograd. Order som aldrig utfördes. Kerenskij håller sitt sista tal inför Republikens råd. Vänstersocialistrevolutionärer antyder villighet att delta i revolutionära militärkommittén.

25 oktober – Upproret inleds kl 14. Republikens råd stängs av trupper kl 24.

26 oktober – Lenin håller sitt första offentliga tal vid ett sammanträde med Petrogradsovjeten kl 3. Operationerna mot den provisoriska regeringens säte i Vinterpalatset påbörjas kl 9.

Andra allryska sovjetkongressen öppnas i Smolnyj kl 11. Vinterpalatset faller och den provisoriska regeringen arresteras kl 14. Andra allryska sovjetkongressen antar dekret om fred och jord och upprättar den nya regeringen – Folkkommissariernas råd. Kongressen ajourneras kl 5 den 27 oktober.

Personer

General Alexejev (1849–1891) – Monarkist och aktiv kontrarevolutionär, överbefälhavare för den provisoriska regeringens arméer från 1 april till 22 maj.

Antonov-Ovsejenko (1884–1938) – Bolsjevikisk militärledare. Aktiv i revolutionen 1905. Associerad med mensjevikerna under åren av reaktion. Internationalist under kriget. Anslöt sig till bolsjevikerna efter återkomsten till Ryssland. En av oktoberrevolutionens organisatörer i Petrograd. Sovjetisk generalkonsul i Barcelona 1936 - juni 1937. Avrättad 1938 (efter återkomsten till Sovjet).

Avksentiev (1878-1943) – Lärare. Ledare för socialistrevolutionära partiet. Ordförande i bondekongressens exekutivkommitté. Inrikesminister i diverse koalitionsregeringar. Ordförande i Republikens råd.

Blagonravov – Bolsjevikisk korpral. Kommissarie i Peter Paulfästningen vid tiden för oktoberupproret.

General Brusilov (1853–1926) – Tsaristisk general som senare underordnade sig sovjetregeringen.

Buchanan (1854–1924) – Brittisk ambassadör i Ryssland under revolutionen. Bucharin – Bolsjevikisk teoretiker och ledare. Aktiv i Moskva. Medlem av bolsjevikpartiets centralkommitté i oktober.

General Chabalov (1858–1924) – Tsargeneral. Befälhavare för trupperna i Petrograd-distriktet under februarirevolutionens första dagar.

Dan (1871–1947) – Mensjevikisk ledare. Medlem i allryska exekutivkommittén för sovjeterna fram till upproret i oktober.

General Denikin (1872–1947) – Tsaristisk general som senare ledde antibolsjevikiska styrkor i Sydryssland.

Dybenko (1889–1938) – Bolsjevikisk matros och ledare för Östersjöflottans sovjet. Efter inbördeskriget chefsposter i Röda armén. Avrättad 1938.

Dzerzjinskij (1877–1926) – Polsk socialdemokrat som befriades ur fängelset av februarirevolutionen. Anslöt sig till bolsjevikerna. Blev senare Tjekans förste ordförande.

Fader Gapon (1870–1906) – Präst som ledde folkmassorna till tsaren med en petition under den ”blodiga söndagen”, den 9 januari 1905, vilket blev inledningen till den första ryska revolutionen.

Prins Golytsin – Ledare för den sista tsaristiska ministären.

Goremykin (1839–1917) – Premiärminister omedelbart före prins Golytsin.

Gorkij (1868–1936) – Rysk roman- och novellförfattare.

Gotz (1882–1940) – Terrorist och ledare för socialistrevolutionära partiet. Medlem av sovjeternas allryska exekutivkommitté fram till oktober.

Gutjkov (1862–1936) – Den provisoriska regeringens förste krigs- och marinminister. Moderat konservativ och imperialist. En av grundarna av oktobristpartiet.

General Ivanov (1851–1919) – Rysk befälhavare som försökte föra sina trupper till Petrograd för att krossa februarirevolutionen. Elva år tidigare undertryckte han ett uppror på Kronstadt.

Izvolskij (1856–1919) – Utrikesminister 1906-1910 och ambassadör i Frankrike 1910-1917.

Joffe (1883–1927) – Anslöt sig till bolsjevikpartiet med mezejrajontsij vid sammanslagningskongressen i juli. Medlem i bolsjevikpartiets centralkommitté i oktober. Förste sovjetambassadören i Tyskland.

General Judenitj (1862–1933) – Tsargeneral som senare anförde antibolsjevikiska styrkor i ett försök att inta Petrograd.

Prins Jusupov (1887–1967) – En av Rasputins mördare (1916).

General Kaledin (1861–1918) – Kosackgeneral och kontrarevolutionär ledare. Vald till ataman för Donkosackarmén i juli. Understödare av Kornilovupproret.

Kamenev (1883–1936) – Framträdande medlem av bolsjevikpartiets centralkommitté Senare sovjetisk diplomat och ordförande i arbetets- och försvarsrådet. Avrättad efter 1:a Moskvarättegången.

Kerenskij (1881–1970) – Trudovik i duman. Efter revolutionen socialistrevolutionär. Justitieminister, sedan krigs- och marinminister och slutligen ”ministerpresident” i den provisoriska regeringen. Flydde från Ryssland när bolsjevikerna segrade.

Amiral Koltjak (1874–1920) – Marinofficer. Efter revolutionen ledare av antibolsjevikiska styrkor i Sibirien.

Konovalov (1875–1948) – Moskvaföretagare. Handels- och industriminister i den första koalitionen. Avgick efter två veckor. Anslöt sig till kadeterna. Viceordförande i den sista koalitionsregeringen i september.

General Kornilov (1870–1918) – Avlöste Chabalov som befälhavare över Petrograddistriktet. Försökte senare upprätta en militärdiktatur.

General Krasnov (1869–1947) – Befälhavare över tredje kavalleriet. Monarkistisk ledare för Kornilovmarschen mot Petrograd. Senare aktiv kontrarevolutionär.

Kropotkin (1842–1921) – Anarkistisk ledare som under första världskriget blev patriot. Antibolsjevik under revolutionen.

Krylenko (1885–1938) – Bolsjevikisk underofficer och ledare vid fronten. Överbefälhavare för arméerna efter revolutionen. Senare sovjetrepublikens allmänne åklagare. Avrättad 1938.

Lasjevitj (1884–1928) – Bolsjevikiskt underbefäl. Framträdande militärledare i Petrograd. Begick självmord.

Lenin (1870–1924) – Bolsjevikpartiets ledare, ledare för oktoberrevolutionen och sovjetregeringens första ordförande.

Liebknacht (1871–1919) – Tysk socialistisk riksdagsledamot. En av de få som intog en internationalistisk hållning under kriget. Fängslades. Senare ledare för Spartakusförbundet. Dödad under revolutionen 1919.

Lomov (1888–1937) – Medlem i bolsjevikernas centralkommitté i oktober. Förste folkkommissarien för rättsväsendet. Avrättad 1937.

Lunatjarskij (1875–1933) – Anslöt sig till bolsjevikerna med mezejrajontzijgruppen i juli. Sovjetregeringens första folkkommissarie för utbildningen.

Luxemburg (1871–1919) – Polsk socialistledare. Internationalist under kriget. Fängslades Ledare för Spartakusförbundet. Dödades samma dag som Liebknecht under tyska revolutionen 1919.

Prins Lvov (1861–1925) – Konstitutionell demokrat (kadet). Februarirevolutionens första premiärminister.

Martov (1873–1923) – Teoretiker och ledare för mensjevikpartiet. Livslång opponent till Lenin. Internationalist under kriget. Försökte spela rollen av lojal opposition efter oktoberrevolutionen.

Miljukov (1859–1943) – Kadetpartiets ledare. Utrikesminister och verklig ledare för den provisoriska regeringen.

Miljutin (1884–1938) – Ekonom och medlem av bolsjevikpartiets centralkommitté i oktober. Första folkkommissarien för jordbruket.

Nabokov (1870–1922) – Kadetledare. Minister utan portfölj i den provisoriska regeringen. Författare till memoarer om den provisoriska regeringen. Fader till författaren Vladimir Nabokov.

Nogin (1878–1924) – Medlem i bolsjevikernas centralkommitté i oktober. Första folkkommissarien för handel och industri.

Paltjinskij (1875–1929) – Kadetingenjör. Handels- och industriminister i den provisoriska regeringen. Generalguvernör i Petrograd.

Plechanov (1856–1918) – Socialdemokratisk veteran. Översättare av Marx och ansedd som den ryska marxismens fader. Intog en patriotisk och konservativ hållning under första världskriget och revolutionen.

Podvoiskij (1880–1948) – Bolsjevikisk militärledare. En av Petrogradupprorets organisatörer.

Protopopov (1866–1918) – Ledare för Progressiva blocket i den sista duman. Bröt senare med detta block.

Raskolnikov (1892–1939) – Bolsjevikisk ledare i Östersjöflottan och på Kronstadt. Dog vid ”fall genom ett fönster” kort efter han publicerat ett ”öppet brev” där han kritiserat Stalin – om det var självmord eller om han blev mördad är inte klarlagt.

Rasputin (1872–1916) – Sibirisk munk som utövade stort inflytande på tsaren och tsarinnan. Mördades i december 1916 av medlemmar i hovkretsarna.

Reed (1887–1920) – Amerikansk revolutionär journalist i Petrograd. Senare en av grundarna av kommunistpartiet i Förenta staterna.

Rodzianko (1859–1924) – Storgodsägare. Kansler under tsaren och konservativ ordförande i duman.

Rykov (1881–1938) – Medlem i bolsjevikpartiets centralkommitté i oktober. Förste folkkommissarien för inrikes ärenden. Avrättad efter 3:e moskvarättegången.

Savinkov (1879–1925) – Socialistrevolutionär terrorist under revolutionen 1905 och därefter. Patriot under kriget. Aktiv i Kornilovs kontrarevolutionära sammansvärjning. Ledde kontrarevolutionära uppror efter oktoberrevolutionen. Dog i ett sovjetiskt fängelse.

Satsonov (1860–1927) – Utrikesminister efter 1910. Avskedades av tsaren 1917.

Prins Sjerbatov – Inrikesminister under första världskriget.

Skobelev (1885–1939) – En av mensjevnikpartiets ledare. Arbetsminister i koalitionsregeringen.

Stalin (1879–1953) – Framträdande medlem av bolsjevnikpartiets centralkommitté. Tillsammans med Kamenev redaktör för *Pravda* fram till Lenins ankomst till Ryssland. Blev partiets generalsekreterare 1922.

Stankevitj – Socialistisk kompromissmakare. Den provisoriska regeringens politiske kommissarie vid arméns överkommando. Författare till memoarer om revolutionen.

Stürmer (1848–1917) – Premiärminister i Ryssland under större delen av 1916.

Suchanov (1882–1939) – Socialdemokrat tillhörande Gorkijs grupp. En av Petrogradsovjetens ledare under perioden efter februarirevolutionen. Författare till ett verk i sju volymer om revolutionens historia. Avrättad 1939.

Sverdlov (1885–1917) – Bolsjevnik sedan 1903. Befriades ur exilen av februarirevolutionen. En av bolsjevnikpartiets mest begåvade organisatörer. Aktiv i Petrograd. Ordförande i den allryska sovjeten efter oktoberrevolutionen. Dog 1919.

Teresjtjenko (1886–1956) – Kadet. Utrikesminister i den rekonstruerade provisoriska regeringen efter Miljukovs avgång.

Tjcheidze (1864–1926) – Socialdemokrat (mensjevnik), Petrogradsovjetens förste ordförande.

Tjernov (1876–1952) – Ledare för socialistrevolutionärerna, stående mellan vänstern och högern. Jordbruksminister i koalitionsregeringen.

Tjudnovskij – Bolsjevnikisk militärledare. Återvände från USA tillsammans med Trotskij. En av oktoberrevolutionens organisatörer.

Tsereteli (1882–1959) – En av mensjevnikpartiets ledare och sovjetens viktigaste ledare fram till dess bolsjevikerna vann majoritet.

Uritskij (1873–1918) – Anslöt sig till bolsjevnikpartiet i juli med mezejrajontzjgruppen. Medlem i centralkommittén i oktober. Mördades i augusti 1918.

Verchovskij (1886–1938) – Militär befälhavare i Moskvadistriktet. Krigsminister i Kerenskij's sista koalitionsregering.

Greve Witte (1849–1915) – Statsman i den gamla regimen. Förespråkare för industriell utveckling.

Zinovjev (1883–1936) – Framträdande medlem i bolsjevnikpartiets centralkommitté. Anlände till Ryssland tillsammans med Lenin den 3 april från Schweiz. Senare Tredje (kommunistiska) internationalens första ordförande. Avrättad efter 1:a moskvarättegången 1936.

Platser

Alexandrinskijteatern – Petrogradteater där den demokratiska konferensen avhölls.

Cirque Moderne – Auditorium nära Peterpaulsfästningen.

Gatjina – Sydlig förstad till Petrograd, där Kornilovs marsch ändade.

Kiev – Huvudstad i Ukraina.

Krasnoje Selo – Sydlig förstad till Petrograd.

Kronstadt – Befäst ö i Finska viken som bevakar infarten till Petrograd.

Krzesinskapalatset – Palats som tidigare tillhört en av tsarens favoritballeriner. Nära Peterpaulsfästningen. Bolsjevikpartiets högkvarter fram till ”julidagarna”.

Marinskijpalatset – Palats i Petrograd där den provisoriska regeringen höll sina sammanträden.

Mogilev – Liten stad söder om Petrograd där arméns överkommando sattes upp.

Moon-sundsöarna – Strategisk ögrupp med marinbas i Östersjön, nära Riga. *Moon* är tyska namnet på största ön (heter *Muhu* på estniska).

Nevskij Prospekt – Huvudavenyn i Petrograd.

Oranienbaum & Peterhof – västliga förstäder till Petrograd, där militärakademierna var belägna.

Peter Paulfästningen – Stor fästning, användes som fängelse, på en ö i Petrograd.

Schlüsselburg – Östlig förstad till Petrograd, där en ammunitionsfabrik och ett fängelse var belägna.

Smolnyjinstitutet – Före detta skola för adelns döttrar. Ockuperades av sovjeten när den flyttade från Tauriska palatset.

Tauriska palatset – Palats i Petrograd i vars högra flygel duman sammanträdde. Sovjeten bildades och höll sina möten under revolutionens första månader i dess vänstra flygel.

Tsarskoje Selo – Stad nära Petrograd där ett av tsarens palats var beläget.

Viborg – Det huvudsakliga industridistriktet i Petrograd.

Vinterpalatset – Tsarens officiella residens i Petrograd.

Ovanliga uttryck eller uttryck som används i en särskild bemärkelse

Ataman – Vald hövding för kosackerna.

Blanquism – Teori för uppror genom en utvald liten grupp av sammansvurna. Vanligen kontrasterad mot den marxistiska uppfattningen om massuppror. Härstammar från Louis-Auguste Blanqui, fransk revolutionär (1805-1881).

Bonapartism – I marxistisk mening: en övergångsregering baserad på militär styrka under en period när ett klasstyre ännu inte är etablerat.

Bourgeoisie – Användes under feodalismen för att beteckna stadsinvånare i motsats till de som levde på landet. Kom att betyda representanterna för kapitalet i motsats till den jordägande adeln och lönearbetet. Där den jordägande adeln upphörde att spela en distinkt klassroll, kom ordet att i stort sett motsvara uttrycket de ”besuttna klasserna”.

Dumor – Kommunala valbara regeringsorgan.

Duman – Det ryska parlamentet, inskränkt i maktbefogenheter och baserat på en starkt begränsad rösträtt.

Epigoner – Lärjungar som förfalskar sin lärares doktriner – av författaren tillämpat på stalinismens teoretiker och ledare, vilka förfalskade Lenins lära.

Frondeurs – Medlemmar i Fronden, en fraktion inom den franska adeln som motsatte sig regeringen under Ludvig XIV, och förklarade krig mot hovpartiet. Även en allmän beteckning

för en opposition som uppstår inom den härskande adeln, och ibland för en opposition som uppstår ur ren "motsägelselusta".

Georgier – Invånare i Georgien, under tsarismen en provins i sydöstra delen av det europeiska Ryssland. Numera sovjetrepublik.

Girondister – Medlemmar av Gironden, ett av partierna i den franska revolutionen, som gav uttryck åt intressena hos storbourgeoisien i södra och västra Frankrike. De flesta av dess ledare kom från Girondeprovinsen. Ville störta den gamla regimen som stod i vägen för ekonomisk utveckling, men skrämdes av städernas fattiga och bondemassorna som på egen hand kunde störta dem, och därför växelvís vacklade mellan revolutionen och kontrarevolutionen, för att slutligen övergå till den senare.

Izvestija – "Nyheter", officiellt organ för sovjeten. Dess fullständiga titel var "Nyheter från sovjeten".

Jacquerie – Namn som gavs till ett uppror av franska bönder 1358 och därefter tillämpats på spontana och väpnade bonderesningar.

Jakobiner – Det franska konventets vänsterflygel. Bestående av delegater för småbourgeoisien och arbetarna. Jakobinerna störtade girondisterna 1792-93 och härskade ensamma fram till avrättningen av den jakobinske ledaren Robespierre i juli 1794.

Junkrar – Studenter vid officersskolorna.

Kamarilla – Ansamling av rådgivare, en klick – författarens namn på den lilla grupp som omgav tsaren och tsarinnan och Rasputin, som styrde Ryssland strax innan revolutionen.

Kommissarie – Inom centralregeringen lika med minister; men uttrycket användes också för regeringens representanter i provinserna som ersatte tsarismens guvernörer, och för de särskilda representanterna i arméns olika enheter.

Kommunen – Den revolutionära regim som upprättades av det proletära upproret i Paris 1871, då makten erövrades och hölls under 72 dagar.

Kompradorer – Inhemska agenter för utländska affärsföretag i Kina.

Konstituerande församlingen – Den församling som utsedd genom allmän rösträtt, som det utlovades, skulle avgöra den ryska statens konstitution.

Konvent – Revolutionär regering i Frankrike utsedd genom allmän rösträtt för att ersätta den lagstiftande församlingen. Konventet varade från 1792 till 1795, när det störtades av direktoratet.

Kooperativ – Konsumentkooperationer grundade av liberaler och moderata socialister över hela Ryssland.

Kosacker – Kavallerisoldater som bildade en kast och närapå en nationalitet i Tsarryssland. Åtnjöt särskilda privilegier (undantagna från skatter och jordfördelning) i utbyte mot obligatorisk militärtjänst. Efter jordfördelningarna anförtroddes kosackerna särskilda territorier.

Kulak – "Knytnäve" – öknamn på välbärgad bonde.

Kuomintang – Borgerligt nationalistiskt parti i Kina, vars klassiska ledare var Chiang Kai-shek.

Lagstiftande församlingen – En företrädesvis monarkistisk och stor-borgerlig kongress som skapades av den franska nationalförsamlingen i oktober 1791. Tvingades upplösa sig till förmån för det revolutionära konventet 1792.

Musjik – Smeknamn på den ryske bonden i allmänhet.

Nationalförsamlingen – Den franska revolutionens första representativa organ. Utgjordes av de delegater som valts inom de olika stånden. Styrde Frankrike från 1789 till 1791, när den avlöstes av den lagstiftande församlingen.

Palatsrevolution – Inspärning och, om nödvändigt, mord på en regerande monark av hovets medlemmar och associerade.

Politisk strejk – En strejk i vilken arbetarna har politiska mål – ofta en protest mot någon aspekt av regeringspolitiken.

Pogrom – Överfall på och massaker på den judiska befolkningen, och vid sällsynta tillfällen mot andra minoriteter.

Pravda – ”Sanningen” – bolsjevikpartiets officiella språkrör. Först publicerad 1912.

Rada – Den ukrainska nationalkongressen.

Sejm – Den finska nationalkongressen. Används numera för att beteckna det polska parlamentet.

Småbourgeoisie – Små egendomsägare – bönder, hantverkare och köpmän – människor, som i vid mening, använder sig av betalt arbete, men också arbetar själva.

Sovjet – Det ryska ordet för råd. Det används här för att beteckna råden av arbetar- och soldat- (och senare även bonde-) deputerade.

Synoden – Heliga synoden; den ryska ortodoxa kyrkans högsta beslutande organ.

Termidor – Den 9 thermidor (27 juli) 1794, avsattes och avrättades Robespierre. Och den revolutionära makten kom i händerna på opportunisterna under vilka den gradvis övergick till reaktionen.

Verst – Ryskt längdmått. Motsvarar 1 067 m.

Vikzjel – Förkortning för Ryska järnvägsarbetarförbundet.

Zemstvo – Provins- och grevskapsråd, utsedda på grundval av en rösträtt med tämligen hög egendomsgräns. Hade enbart ekonomiska och kulturella funktioner.

Politiska partier och grupper

Anarkister – Trodde att ett samverkande samhälle kunde införas genom att avskaffa den politiska staten.

Andra internationalen – Grundad 1889. Omfattade alla arbetarpartier. Efter sitt politiska nederlag under första världskriget, bildades Tredje (kommunistiska) internationalen av vänsterflygeln inom Andra internationalen 1919.

Bolsjeviker – Revolutionärt marxistiskt parti, som var övertygade om att arbetarklassen måste förena sig med fattigbönderna, och ta ledningen i en kamp mot hela det borgerliga samhället. Inte bara för att störta tsarismen, utan för att installera en arbetets republik och en socialistisk stat.

Bund – En organisation av judiska arbetare i Ryssland. Leddes av Lieber och var mensjevikisk i politiskt avseende.

Dekabrister – Deltagare i den misslyckade resningen mot Alexander I i december (dekabr) 1825.

Försvarsvänner – De som framställde första världskriget som ett krig till fosterlandets försvar.

Kadeter – Populärt namn på de konstitutionella demokraterna – senare också kallat Folkets frihetsparti – det stora liberala parti som förespråkade en konstitutionell monarki eller till och med en republik. De framstegsvänliga godsägarnas, mellanbourgeoisens och den borgerliga intelligentsians parti. Leddes av historieforskaren Miljukov.

Kompromissmakare – Allmän beteckning på ledarna för mensjevikipartiet och socialistrevolutionärerna i sovjeten, som, trots att de bekände sig till socialistiska principer, kompromissade med kadeterna i avgörande frågor och frivilligt överlät makten till dem.

Maximalister – Extrem tendens som splittrades av från socialistrevolutionärerna i revolutionen 1905.

Mensjeviker – Moderat socialistiskt parti som gjorde anspråk på trohet mot Marx, men var övertygade om att arbetarklassen måste samarbeta med den liberala bourgeoisien för att störta tsarismen och upprätta en demokratisk republik.

Mensjevikinternationalister – En grupp mensjeviker som leddes av Martov, nära associerade med Maxim Gorkijs tidning *Novaja Zjizn* och i många frågor vänligt inställda till bolsjevikerna.

Mezjrajontzij – Den så kallade Interdistriktsgruppen, en organisation av cirka 4 000 arbetare och revolutionärer. Inbegrep bland andra Trotskij, Joffe, Uritskij, Rjazanov, Manuilskij, Lunatjarskij med flera. Sammangick med bolsjevikerna vid julikongressen.

Narodniker – Allmän beteckning på de revolutionärer med socialistiska ideal som, utan att känna till eller acceptera den marxistiska teorin, vände sig till bönderna snarare än arbetarklassen för att ta ledningen i störtandet av tsarismen och omvandla Ryssland. Namnet (från ryskans *narod* – folket) inbegriper terroristerna som hoppades förstöra tsarismen och resa bönderna med hjälp av "handlingens propaganda", så väl som de mildaste evangeliska socialister som hoppades förvandla Ryssland genom att "gå till folket".

Oktobrister – Ett parti som uppkallats efter sitt stöd till tsarens Oktobermanifest 1905, som upprättade en дума. Monarkistiskt och imperialistiskt; partiet för storbourgeoisien inom handel, industri och jordbruk. Leddes av Moskvakapitalisten Gutjkov.

Progressiva blocket – En allians av majoriteten av de dumadeputerade under kriget. Eftersträvade en stark regering.

Reaktionen – Den gamla oppositionen inom kyrkan, tsarismen och bland aristokratiska jordägare mot demokratiskt framåtskridande, även i den form som kadetpartiet representerade.

Socialdemokrater – Parti grundat på Karl Marx teorier, vilka Plechanov översatte till ryska under de två sista decennierna av 1880-talet. De vände sig till industrikapitalismens utveckling och skapandet av en revolutionär arbetarklass för störtandet av tsarismen och omvandlandet av Ryssland till en socialistisk stat. Partiet splittrades 1903 i mensjeviki (minoritetsanhängare) och bolsjeviki (majoritetsanhängare).

Socialpatrioter – Socialister som övergav internationalismen och andra revolutionära principer till förmån för krigsförhållandenas patriotism.

Socialistrevolutionärer – Socialistiskt bondeparti. Bildat vid seklets början genom en sammanslagning av flera tendenser bland narodnikerna. Representerade de vacklande intressena hos bonden – den lille egendomsägaren – i revolutionen, splittrades partiet snart i

en grupp vänster-socialistrevolutionärer, anarkistiska till sin läggning men för en tid deltagande i bolsjevikregeringen, och högersocialistrevolutionärerna som stödde Kerenskij.

Svarta hundradena – Populärt namn för Ryska folkets union – en förening av de mest reaktionära monarkisterna och nationalisterna, som använde kriminella terrormetoder mot revolutionärerna och var huvudanstiftare av pogromer.

Trudoviker – Ett parti bestående av försiktiga narodnikintellektuella som försvarade bönderna mot godsägarna, men inte drog sig för långt till vänster om kadeterna. Kerenskij tillhörde som dumadeputerad trudovikerna.

Vänstermensjeviker – Mensjevikernas extrema vänsterflygel. Leddes av Larin, som anslöt sig till bolsjevikerna i juli 1917.

Vänstersocialistrevolutionärer – eller socialistrevolutionära vänstern – Vänsterflygeln inom det socialistrevolutionära partiet. Som eget parti deltog de under en kort tidsperiod i den regering som bolsjevikerna bildade. Några månader efter oktoberrevolutionen organiserade de antibolsjevistiska uppror.

Zimmerwaldister – Socialister som förblev trogna internationalismens principer under första världskriget. Uppkallade efter sin anslutning till programmet från den internationella socialistiska kongress som avhölls i Zimmerwald, Schweiz, 1915.

Efterskrift

Trotskij är den ende geniale historiker som kommit ur marxismens led och som hittills är förbjuden läsning bland dem, konstaterade Isaac Deutscher i början av 60-talet i den sista delen av sin berömda biografi över Trotskij. En biografi som starkt bidrog till att öka intresset för den man som Stalin sett som sin huvudmotståndare och gjort allt för att krossa.

När nu *Ryska revolutionens historia* för första gången publiceras på svenska drygt sjuttio år efter de händelser den skildrar och cirka tre decennier efter den partikongress där Trotskijs vedersakare fördömdes av sina arvtagare, är Trotskijs historik fortfarande otillbörlig läsning i Sovjet.

I glasnosts tecken har redan flera av de dömda i de ökända Moskvaprocesserna 1936–38 officiellt rentvåtts från de makabra anklagelser som slungades mot dem.

Det är möjligt att även Trotskij formellt kommer att frias från anklagelserna om samarbete med Hitlers Gestapo och konspiration för att krossa den stat han spelade en nyckelroll för att grunda och försvara. I synnerhet som de pågående rehabiliteringarna av de män som dömdes tillsammans med honom gör detta till en logisk nödvändighet.

Troligtvis kommer också det öppnare klimat som idag existerar i Sovjet att göra det politiskt omöjligt att inte definitivt avskaffa den skamfläck som Moskvaprocessernas domar utgör. Alldeles särskilt som de utgjorde en traumatisk sekvens i en ursinnig häxjakt som drabbade miljontals sovjetmedborgare.

Men av en juridisk rehabilitering följer inte att Trotskij kommer att rehabiliteras politiskt och återges sin plats bredvid Lenin som en av revolutionsårens främsta ledare och tänkare.

Tvärtom är den bild av Trotskij som de sovjetiska perestrojkaförespråkarna eller reformkommunisterna runt Gorbatjov gjort till sin, fientlig till både ton och innehåll.

Ett alltför stort gap skiljer den revolutionäre kommunisten Trotskij från reformkommunisterna runt partiledaren Gorbatjov. Under de sista sju åren av sitt liv förespråkade Trotskij nödvändigheten av en revolutionär resning, en politisk revolution, gentemot den statsapparat som Gorbatjovs reformkommunister försöker att modernisera.

Men det är inte bara i Sovjet som Trotskij väntar på ett erkännande.

Bland dem som gör anspråk på att vara marxister i väst är Trotskij fortfarande en kontroversiell tänkare, vars verk är långt ifrån självklara referenspunkter i den teoretiska och politiska debatten.

Trots bland annat Isaac Deutschers banbrytande insats, är okunnigheten fortfarande utbredd och uppblandad med värderingar som är svaga ekon av den gigantiska förtalskampanj Stalin lät iscensätta mot den förvisade revolutionsledaren.

För att uppdatera Deutschers konstaterande kan man säga att, trots att Trotskij fortfarande står i en klass för sig som marxistisk historiker är hans hemorts rätt i den klassiska marxistiska traditionen fortfarande inte självklar bland de som uppfattar sig som marxister.

En studie av Trotskijs revolutionshistoria ställer nästan osökt frågan hur det kommer sig att detta verk fortfarande är oöverträffat, inte bara som en studie av den ryska revolutionen, utan också i sin egenskap av revolutionsstudie?

Ingen annan revolutionär omvälvning under 1900-talet har frambragt ett liknande arbete, vare sig i djup eller skärpa.

Det kan knappast förklaras med att de andra revolutionerna saknat vare sig dramatik eller begåvade ledare med litterär förmåga. Än mindre kan det förklaras med att få revolutionära ledare sett sig tvungna att förklara logiken och drivkrafterna bakom de revolutionära processer de stått i ledningen för.

Förklaringen måste uppenbarligen sökas på ett högre plan.

Stilen är mannen, men också den revolutionära strömning han var en av de mest briljanta representanterna för.

Vad som slår en när man jämför de ryska revolutionsledarna med ledarna för andra av 1900-talets revolutioner, är hur de ledande ryska revolutionärerna står skyhögt över sina "medtävlare" på revolutionernas arena i klarhet och förståelse för logiken och drivkrafterna bakom sina handlingar.

Men så representerar de också den klassiska marxismen på revolutionernas arena.

Den ryska revolutionen var och är den hittills enda revolution som letts av ett arbetarparti med massanslutning i vars ledning stått övertygade marxistiska revolutionära intellektuella.

Det är föreningen av den klassiska marxismens teoribildning, den marxistiska strömningens kamperfarenheter och decennier av härdning i den ryska klasskampen som är den yttersta förklaringen till ett mästerverk som *Ryska revolutionens historia*.

Ett verk som man bara kan hoppas skall få många läsare även i Sverige.

Anders Hagström

* * *

Ryska revolutionens historia skrevs under den period när Trotskij, efter att ha blivit utdriven ur Sovjetunionen 1929, vistades på ön Prinkipo i Turkiet. Originalutgåvan på ryska, *Istorija Russkoi Revoljutsii*, publicerades i tre delar (I 1931; II-III 1933) av förlaget Granit i Berlin. (Del I-III i faksimil New York 1976: Monad). Den amerikanska upplagan utkom på förlaget Simon & Schuster i New York 1932 i tre volymer. (I en faksimilvolym New York 1980: Monad). Översättare var Max Eastman och det är hans amerikanska översättning som ligger till grund för den svenska utgåvan.

I Eastmans version har den första delen givits titeln ”The Overthrow of Tzarism”, på svenska ”Störtandet av tsarismen”. I det ryska originalet bär den namnet ”Februarirevolutionen”.

Trotskij kommenterade Eastmans översättning i flera olika sammanhang. I ett brev till redaktionen för *The Militant* i New York 4/1 1933, framhåller Trotskij att översättaren utförde sin stora uppgift på ett utmärkt sätt. När Trotskij i samband med översättningar av andra böcker blev irriterad på Eastman, gjorde han flera kritiska anmärkningar. Särskilt tycks detta ha gällt andra och tredje delarna. (Brev till Sara Weber 10/9 1936 och till Jan Frankel 3/2 1938.)

Trotskijns son Leon Sedov, som spelade en mycket viktig roll i den trotskistiska rörelsen fram till sin död 1938 – mördad av Stalins agenter, tjänstgjorde som medhjälpare vid författandet av flera viktiga verk under 1930-talet. I sin minnesartikel om sonen, ”Son, vän, kämpe”, hävdar Trotskij att utan Leons hjälp skulle inte något av hans verk under perioden 1928–38 ha varit möjligt. Och, understryker Trotskij, detta gäller alldeles särskilt *Ryska revolutionens historia*.

Enligt en artikel i *The American Historical Review* av Dale Reed & Michael Jakobson, ”Trotsky Papers at the Hoover Institution: One Chapter of an Archival Mystery Story” (April 1987, s. 363-375) ingår det enda existerande originalmanuskriptet till *Ryska revolutionens historia* i det arkiv som 1987 upptäcktes vid The Hoover Institute. Arkivet har tillhört den nu avlidne ryske exilhistorikern Boris Nikolajevskij. Det tycks vara just från Leon Sedov som Nikolajevskij kom över sin omfattande samling av Trotskijmanuskript. Förutom originalmanuskriptet ingår i samlingen även ett helt kapitel och ett antal fragment ur vad som förefaller vara en fortsättning på *Ryska revolutionens historia*.

Den svenska utgåvan av *Ryska revolutionens historia* tillägnas minnet av Kenth-Åke Andersson (1943–1974). Kenth-Åke kom att spela något av en pionjärroll som introduktör av Trotskijns verk i Sverige. Förutom en rad förord och artiklar översatte han själv tre stycken: *Den permanenta revolutionens epok* (1969), *Resultat och framtidsutsikter* (1972) och *Den permanenta revolutionen* (1973).

Men vi som var med om ”slaget om historien” – det försök som gjordes av KFML/SKP att återuppliva den stalinistiska historieförfalskningen i slutet av 1960- och början av 1970-talet – kommer nog alltid att minnas Kenth-Åke som den som definitivt satte stopp för dessa försök. Det specialnummer av tidskriften *Fjärde Internationalen* (nr 7/8; 1972) som bär titeln ”Lögnens renässans” blev ett grundskott mot alla försök i den riktningen. Den som på allvar tog itu med de väldokumenterade argument som Kenth-Åke framförde, kunde knappast undgå att påverkas.

Noterna: Osignerade noter är av Trotskijns egen hand. De noter som har behållits från Eastmans översättning har betecknats med ”M.E.”

Per-Olof Mattsson